शास्त्रेषु षडाननपराक्रमो ॥ बुध्यापराक्रमेणापि रसा सर्वा वशी
कृता ॥१४॥ स तु राजा वशं नीतः प्रभया तस्य भार्यया ॥ क्रीडते हर्नि
शं सोथ नानालंकारशोभया ॥१५॥ यौवनाक्रांतवपुषा रंभादिभ्यो
तिरम्यया ॥ क्षणमात्रं न सहते वियोगं स तया सह ॥१६॥ धिक्करो
ति सदा रूपे छांतध्वोनन्दस्यापि रूपा निरीक्ष्यते तां स लंब
तो चिंतयत्यपि ॥१७॥ स्वयं न भाषते किंचित्रगच्छाति तथार्पितं
ततस्तस्याभवत्पुत्रः प्रभायाः पद्मसंनिभः ॥१८॥ जातकर्मचका
रास्य हृष्टो धर्मेणानेकधा ॥ नाम चास्य करोत्सय चंद्रनाभ इत्ययं द्विजो

विक्रमः ॥४९॥ स्वस्वस्थानं गता देवा यथापूर्वं मुदान्विताः क॰उ॰वा॰ एवं ते
न कृतां भक्तिं विस्मिता भरज्जागत्त्रये ॥५१॥ गजाननस्य देवस्य सर्वेषां
कामदानरतं ॥ इत्येतत्कथितं सर्वं प्रसंगाद्बुद्धिचेष्टितं ॥५२॥ तत्पु
वं वामनस्यापि महिमा सुसुखस्पृह ॥ अद्योणोऽस्मिन्पुरे तेन स्थापितस्स
महात्मना ॥५३॥ दशबाहोः प्रसिद्धस्य रवोद्दक्षिणभागतः ॥ प्रियव्रते
तस्य राज्यास्ति कथयिष्ये धुना स्फुटं ॥५४॥ इति श्रीगणेशपुरा
णे उपास॰ ख॰ बालचरिते वामनवर्णनं नामैकोनत्रिंशत्तिमो
ऽध्यायः ॥२९॥ क॰उवाच ॥ शृणुष्वावहितो ब्रह्मन्नितिहासं पुरातनं

प्रियव्रतायाकथयत्स्वयमेवगजाननः॥१॥ गजानन॰॥ शमीपत्र
स्यमहिमांशृणुष्वाथमहाफलः॥ नयज्ञैर्नचदानैश्चव्रतैःकोटिश
तैरपि॥२॥ नजप्यैःपूजनैर्वापिममतोषस्तथाभवेत्॥ नपद्मैर्वान्यकु
सुमैःशमीपत्रार्चनाद्यथाभवेत्॥३॥ शमीतिकीर्तनादेवपापंनश्यति
वाचिकं॥ स्मरणान्मानसंपापंस्पर्शात्कायकृतंनृणां॥४॥ तिष्ठंतस्य
जनाधमानाहृद्येनैश्चैवभक्तितः॥ निर्विघ्नतारमायुष्यंज्ञानंपाप
क्षयोपिच॥५॥ नवांछासिद्धिरथवापलंजायतेमन्त्रसंशयः॥ मुनि
रु॰॥ कोसौप्रियव्रतोराजाकिंशीलंकुत्रवाभवेत्॥६॥ कथंचतेस्य
कथितागुणग्राम्यामहात्मनः॥ एवंमेसंशयंब्रह्मन्कृपयानुदसुव्रत॥७॥

केशवउवाच ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ शंकरस्यचसं
वादंपार्वत्यासहपुत्रक ॥ ८ ॥ पार्वत्युवाच ॥ कथंशंभोप्रियादेवसर्वज्ञ
जगदीश्वर ॥ गजाननस्यमेशंसयदितेमय्यनुग्रहः ॥ ९ ॥ प्रियव्रतो
नामराजापूर्वमासीन्महामतिः ॥ सत्ववान्धनसंपन्नोधर्मात्मा
शंसितव्रतः ॥ १० ॥ तेजस्वीचैवदान्तश्चवेदशास्त्रार्थतत्ववित् ॥ स
र्वलक्षणसंपूर्णश्चतुरंगबलाधिपः ॥ ११ ॥ पालयामासपृथिवीं
प्रजाःपुत्रानिवौरसान् ॥ कीर्तिश्चप्रथमाभार्याप्रभातस्यापराभ
वत् ॥ १२ ॥ धर्मतश्चकुशलंतस्यप्रकृतीसंबभूवतु ॥ कुशलोनीति

रित: ॥ शुक्लपक्षे यथा चंद्रो वर्द्धते सोपि बालकः ॥ २० ॥ बुद्धिमान्
कुलो युद्धे पितृतो भ्येधिको भवेत् ॥ २१ ॥ पंचमे त्र तसंबंधं चका
रास्य नृपसत्तमः ॥ प्रियव्रतो महाबुद्धिर्मैत्रायणमधिपो मुने ॥ २२
पांचालराजकन्यां स भार्यां तस्यात्यमेलयत् ॥ अतिवैभवयु
क्तौ तौ विवाहं च क्रतुस्तपो: ॥ २३ ॥ कदाचित्स्य सा पत्नी ज्येष्ठा दासी
त्वमापिता: ॥ पादसंवाहनं कर्तुमागता भर्तृसंन्निधे ॥ २४ ॥ नि
पपात महिषीदृष्टे सपत्न्याश्चरणाहता ॥ दुःखिता रुदती हित्वाज
गाम निजमंदिरे ॥ २५ ॥ कमहं शरणं यायां को मे दुःखं व्यपोहयेत्

ग॰उ॰टी॰

१३ २३

सपत्न्याभामिनीतायामेत्रातातस्याहरिरव्ययः॥ स्मृतमात्रस्तयस्मा
ताद्द्वीपघ्राक्रकृष्णानिधि॥ २७॥ ध्यानसमनुतेभर्त्तानैकोपिमनुतेपि
ता॥ अतोनुजीवितेनार्थाः शेषयिष्येकलेवरं॥ २८॥ पिबेहालाहलं
चापिपततेचाप्पिजलेग्निविंतो कृत्वाय नयनोनिश्चयंयातितस्यावि
कलचेतसा॥ २९॥ एतस्मिन्नंतरे तस्यादेवलोकात्सुरोत्तमः॥ पुरोहि
तः समायातः सजगादगजाननो॥ ३०॥ उपासनांकरेशस्त्रीसर्वका
मप्रदांशुभां॥ सातदेवप्रपद्यास्तुकृत्तिमंदारनिर्मितां॥ ३१॥ गजाननं
स्यसंरूप्यलोवाशुहृदिनेतुसा॥ उपविश्यासनंजयितुंपरमेणसमा
धिना॥ ३२॥ स्वकांहृदिरूपंचौपांगणेशंपरमंरवि॥ सर्वसंपूज्यतेदे

वदेवआदौगणाननः॥विचार्यमाणेपंचानांमेदेहेनैवोपलभ्यते॥यो
मेदेहेनक्षेत्रैचेतान्सयातिनरकंनरः॥एकएवंनपारंनंदहर्योसोपर
मेश्वरः॥३५॥स्वइच्छयापंचधाजातोलोकानुग्रहकारणात्॥एक
एवपुमान्पद्धस्पुत्रमातुलनामभिः॥सासम्यक्कुषोडशाभिस्तमु
पचारैःपुपूजह॥३६॥दूर्वापुष्पैर्दक्षिणाभिःनमस्कारैवनेकधा
ल्लेलोकरपुटंसातुतुष्टावजगदीश्वरं॥१॥ कीर्तिरुवा त्वमेवजग
धारस्त्वमेतद्विश्वकारणं॥त्वमेवब्रह्माविष्णुश्चरुद्रानुपरस्परमा
न॥त्वष्टायमोवैश्रवणोवरुणोवायुरेवच॥३९॥त्वमेवसागरा
नद्योलताकुसुमसंहतिः॥सुखंदुःखंतयोर्हेतुस्तत्त्वानाशस्त्वद्धि

मोक्षदः ॥ इष्टविघ्नहरोनित्यमहाविघ्नकरोविराट् ॥ त्वमेवपुत्रल-
क्ष्मीदस्त्वमेवसर्वकामदस्ततः ॥ ४२ ॥ त्वमेवविश्वपोनित्यस्त्वमेववि-
श्वकारकः ॥ त्वमेवप्रकृतिस्त्वंवैपुरुषोनिर्गुणोमहान् ॥ ४३ ॥ त्वमेवरा-
शिरूपेणसर्वमाप्यायसेजगत् ॥ त्वमेवामृतमंत्रंचभाविभावा-
त्मकःस्वराट् ॥ ४४ ॥ शरण्यःसर्वसत्वानांशत्रूणांतापनःपरः ॥ क-
र्मकांडपरोयज्ञोज्ञानकांडपरःशुचिः ॥ ४५ ॥ सर्ववेत्तासर्वनिधिः
सर्वसाक्षीचसर्वगः ॥ सर्वव्यापीसर्वविभुःसर्वसत्वमयःप्रभुः ॥ ४६ ॥
सर्वमायामयःसर्वमंत्रतंत्रविधानवित् ॥ ४७ ॥ इतिगणेशपुरा

रोनुत्त·कीर्तिप्रशंसाकथनेध्यायः॥३॥कृ॥कृउवाच॥ एवंसातु
दिनेदःपंतुद्दार्वंतलिनायकः॥ एकस्मिन्दिवसेतस्याःसंख्योदुर्व
र्थमायायुः॥१॥शुक्रमासवशगलायुःकोपिदूर्वांकुरंसंछुभान्॥श
मीपत्राणिभूयांसितानिहित्वातदंतिकं॥२॥आययुःपरमप्रीं
तादर्वीभावंस्वपेदयन्॥शमीपत्रःप्रपुजेनेसर्वोपक्वारप्रजिते
३॥दूर्वाविनानिराहारोदत्तिष्ठत्यायमेदिना॥तस्यतुह्यपराजाता
शमीपत्रैःसमर्पिते॥४॥अश्रोततस्तुरःस्वप्रमपश्यात्सामहाद्भुतं
अस्मात्तेसेवमत्तिःश्लामिमांतांचरूमुवाचह॥५॥वरंददामितेसु

कराभीपत्रैः सुतोषितः ॥ सा नोवाच यदा किंचिकीर्षतिः सा तां पुन
र्जगौ ॥ ६ ॥ वरदउवाच ॥ वरूपकेभविता कांतो भोगाश्चानेकशः सुखाः
माकृक्तिनिरतः पुत्रो भविष्यति महाबलः ॥ ७ ॥ क्षिप्रप्रसादतस्ये
वैकुरुनामास्यसुंदरः ॥ तुर्येऽब्दे स्य विवाहश्च सुभर्भविष्यति पुनश्चराग
त ॥ ८ ॥ जगत्समदो हि जेष्येसपुनरूव जीवयिष्यति ॥ राज्यकर्ता
चिरायुश्च धर्मशीलो भविष्यति ॥ ९ ॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु मम संतो
षकारकं ॥ तस्य वश्यो भवेद्राजा किमन्यः प्राकृतो जनः ॥ १० ॥ पु
त्रवान्धनसंपन्नो वेदवेदांगपारगः ॥ बुद्धिश्च वर्द्धते तस्य मेधा

स्तेन·कीर्तिप्रशंसाकथनेध्यायः॥३४॥ कउवाच॥ एवंसातु
दिनेषु स्वपंतुष्टावंतलिनायकं॥ एकस्मिन्‌दिवसेतस्याःसंखोदुर्व
र्थमाययुः॥१॥ सुकुमाःसपरगल्लापुः कोपिदूर्वांकुसंछुभान्‌॥ रा
मीपत्राफिभक्ष्यांसितागत्वातदंतिकं॥२॥ आययुःपरमप्रीतां
तादूर्वाभावंस्पवेदयन्‌॥ रामीपत्रःपपुजेनेसर्वोपचारप्रजितै
३॥ दूर्वांविनानिराहारोदत्तिष्टन्नायमेदिता॥ तस्यतुष्टिःपराजाता
रामीपत्रैःसमर्पितेः॥४॥ अथोततस्तुरःस्वप्रमपश्यात्सामहाद्भुतं
अर्कीतेसेवमस्तिःस्वामिमांगावेरुंमुवाचह॥५॥ वरंददामितेसु

हृद्धिभवेद्दृढा ॥ मम मन्त्रिदिदंत स्वप्नोक्षश्चांते भविष्यति ॥ राजेंद्र
त्वावराश्च पेसदेवो पिदध्येक्षणान्न ॥ १३ ॥ जागतासाश्रुनयनां विस्मि
तामानसेवदत् ॥ अद्याहं तेन देवेन सर्वभर्तानुकंपिता ॥ १४ ॥
विनायकेन देवेन सर्वभर्तानुकंपिता ॥ विनायकेन देवेन पावि
ता परमादरात् ॥ १५ ॥ दानानाप्येन महतीकृपा मयि नियोजिता
अनुग्रहो महानमह्यं यद्दत्तं दर्शनं स्वयं ॥ १६ ॥ यदमेव परा सिद्धि
रिदमेव तपःफलं ॥ अयमेव परोलाभो यद्देवोच मया स्मृतः ॥ १७ ॥
कउवाच ॥ ततः प्रभाते स्नाता सा परमानंद निर्भरा ॥ पद्म

प्रीतिमतीकीर्तिरभवत्सुतदर्शनात् ॥३१॥ दुःखितापुत्रंसपत्नीवीक्ष्यसु
दृशं ॥ यस्यभावेभवेद्राज्ञाज्येष्ठापुत्रोयमित्सुता ॥३२॥ दध्यौदनेनतुसवि
षंकीर्तिपुत्रायसाददौ ॥ सतुविकृततांयातोनिहतनयनःक्षणा
त् ॥३३॥ प्रभेकचमहाशंखंदृष्ट्वारोदीत्कृपणातुरा ॥ तस्याःशंखंस
माकर्ण्यकीर्तिस्तत्रागमत्वरा ॥३४॥ तुमुद्गमतंसापनयेन्यवेदय
त्सादरं ॥ वैद्याजपिदत्तुस्तस्मात्औषधानिन्नपाऽहया ॥३५॥ परिक्षा
विषबाधांतेरस्मैराज्ञान्यवेदयत् ॥ नगुणाप्यभवंतिस्मनानां
मंत्रौषधानिच ॥३६॥ प्रमातुधिःहेतामर्त्तानिरस्तादूरलोगहात्

परयाभक्त्यागणेशंवरदंप्रभुं॥१९॥समाप्यनियमंस्त्रीपूर्वे
स्थानेऽप्यवेशयत्॥पुरोहितंसमानीयपूजयामासभक्तितः
गणेशंमनसाध्यायन्वदंतीनाममालिकां॥२०॥स्मरंतीतद्धा
नकीर्त्तिःसमयंचप्रतीक्षती॥ततःकालेनमहताप्रभासानिः
प्रभाभवत्॥२१॥रक्तपित्तवतीजाताप्रारब्धादिष्वशेषया॥क
रौपादौचनासाचैवास्याःक्षरंतिनिस्पृहाः॥२२॥अतिबिभत्स
रूपांतांतत्याजमनसापतिः॥नवक्तिनेक्षतेज्ञात्वाप्रयत्नाज्जा
फल्गानंबहुन्म॥२३॥ततःकीर्त्तिगृहंयत्तस्तपसामुद्गलेनैतःक

पथमागएराजसम्यक्स्वयंवरूपोभवच्चेस ॥२७॥ समहिलाकरेतांलु
मंचकंसमुपानयत् ॥ विकाउस्वेछयाकोसीतनिश्चितसदायमा:
नि वियोगंक्षणंतस्याः सहतेनृपसत्तमः ॥ सापिभोगानलंका
रान्नंलालन्बुभुजेसती ॥ सापिगर्भवतीजाताकालेनसुषुवे
सुतं ॥२८॥ शुभेमहूर्त्तेराजासौददौदानान्यनेकशः ॥ पुत्रज
न्मप्रहृष्टःसनृत्रोत्साणेभ्योयथार्हतः ॥२९॥ दिक्षुस्थापप्पछि
जोनरूपंचजातकर्मचकारसः ॥ क्षिप्रसादनेस्येवनाम्नचक्रे
तनोस्पृहा ॥३०॥ तुलोषपुत्रेद्दृष्टेवनीतालंकारसंयुतं ॥ अति

कीर्त्तिस्तं बालकं गृहस्थविभिः काननं ययौ ॥ नगराद्योजने याति
तावद्बालो ममार सः ॥ ३८ ॥ अंके कृत्वा तु तं बालं रोदच्छोकविकु
ला ॥ मूर्छिता पतिता भूमौ तलेवेवायुनेरिता ॥ ३९ ॥ मृतालंका
रणा ध्वस्तकंकणा मस्तकांचला ॥ क्षणेन किंचिदाश्वस्ता सामस्ता
र द्विदहानेनं ॥ ४० ॥ ओमती: स्मरते बालचेष्टितं विघ्नती स्वकृत ॥
देवात्तेनैव मार्गेण प्रययौ मुनिसत्तमः ॥ ४१ ॥ नाम्नागंधसमदः सा
धुः साक्षात्स्वर्पदेवापरः । गणेशभरूपवरस्तपसां प्रवरो निधिः
॥ ४२ ॥ स तस्त्रो करुणानिष्ठः सा कीर्त्तिः प्रणनाम तं । उवाच श्वस

॥ ग. उ. टी. ॥
॥ १३६ ॥

तीसा ते गणनाथप्रसादतः ॥ अयं बालो मम भ्राता जीवयैनं तपो
बलात् ॥ ५४ ॥ क्षिप्रप्रसादन इति नाम देवोऽस्याकृतं ॥ स परस्यादु
ष्टभावेन विषमस्थेऽस्मै सरणमीदृशं ॥ ५५ ॥ नमतां दर्शनं कथं इ
ति याचे तपोधनं ॥ शरणागतसंत्यागे नदंते माधवोऽवनात् ॥ ५६
इति तस्य वचः श्रुत्वा मुहूर्तं ध्यानतत्परः ॥ अभवन्मुनिरादू
लस्ततो गृत्समदो ब्रवीत् ॥ ५७ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्येहमुपायं पुत्र
जीवने ॥ अज्ञानतः शमीपत्रैस्त्वया पूज्य विनायकः ॥ ५८ ॥ तत्पुण्य
मस्य हस्ते त्वमर्पयस्व ममाज्ञया ॥ तत्प्रसादाद्दाशु सुतस्तस्याप

तिनवाधुना ॥५४॥ सातुतद्वचनस्यांतेकीर्त्तिर्हर्षसमन्विता ॥ ददौ
तस्मैशमीपूजासंभवंपुण्यमुत्कटं ॥५५॥ तेनस्पृष्टोसकुमारस्याशु
मृतेनोत्थितोयथा ॥ सतुहर्षान्मुनेःपादौववंदेसूरसापुनः ॥५६॥
उवाचतंमुनिंज्ञात्वाकथंशम्याप्रपूजनं ॥ महिमानंवदमुनेशमी
पूजनसंजनितं ॥५७॥ येनसंजीवितोबालोमुक्तश्चयमकिंकरैः ॥ ज्ञात्वा
तंचकरिष्यामिनित्यंशम्याप्रपूजनं ॥५८॥ येनतेबहुधाक्रूरायमदूता
दुरासदा ॥ निरस्तागणनाथस्यदूतैर्बहुरणाजिरे ॥५९॥ जीवयित्वा
शिशुंमेनेतांधामागजाननं ॥ येनपुण्येनबालोमेविषंस्यसोस्तवा

॥ग॰ लो॰ उ॰॥
॥३२१॥

यदाह नारदो विप्रदर्शनं शृणुष्व शुभामते ॥४॥ नारद उवाच ॥ तिहोत्रदेव
संजातो औरव्यो नाम वै द्विजः ॥ वेदवेदांगवित्साक्षात्भानुरस्तं विना
यथा ॥५॥ शक्तो यो मनसाप्यत्र हुंपातुं हर्तुं चराचरं ॥ धर्मपालितो निसं
समलोष्टाश्मकांचनः ॥६॥ मेधावी तपसां श्रेष्ठो जातवेदा इवापरः ॥
सुमेधा तस्य नामास्यास्ति पत्नी पधार्मिका ॥७॥ सपिताभ्यां सुलालिता ना
मास्याश्चैकं तु हे भो ॥ शमीकेति निजेच्छया यच्छलार्थयते सा तु तद्ददाति
पिता विभुः ॥ सा तु कन्या रूपवती संजाता सप्तवार्षिकी ॥९॥ तदर्थं चिं
तयामास वरं गौरवेणागतः ॥ धौम्यपुत्रं सुशुभांगं च वेदशास्त्रांगपारगं ॥१०॥

तानर्थानंतेमाक्षोनसंशयः ॥८८॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं
नारदस्यचसंवादंशक्रस्यचमहात्मनः ॥८९॥ इतिश्रीगणेशपुरा
णेउपा० बालचरितेबालसंजीवनंनामअष्टाविंशतमोध्यायः
२८ ॥ कीर्तिरुवाच ॥ ब्रूहिब्रह्मन्मेशेषेणसंवादंनारदेंद्रजं ॥ श्रुत्वातं
संशयंसद्यःकात्स्न्यस्यामृतमादिव ॥१॥ कउवाच ॥ इतितस्यावचःश्रु
त्वाक्रतुःसमुपचक्रमे ॥ समुनिरितिहासंतंसंवादंनारदेंद्रजं ॥२॥
गृत्समदउ ॥ कदाचित्पर्यटनंसुमुनिनारदोदिव्यदर्शनः ॥ यदृच्छयागतः
स्वर्गंत्रिलोकीभ्रमणेरतः ॥३॥ शक्रस्तंपरिपूज्येवपप्रच्छोरवचेष्टितं

पुनः॥ संजीवंनुस्थितः शीघ्रंसुप्तोत्थितइवापरः॥ अतोहंपरिपृच्छा
मिमहिमानंश्रामिभवं॥५५॥ कृत्सवाच॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रोवाचगृ
त्समदस्सुतं॥ गृत्समदउ॰॥ उच्चारितेनामीयस्याः सांकल्पेनवदेहु
वि॥५६॥ संक्षेपेणतुवक्ष्यामिमहिमानंयथामति॥ ब्रतदानतपोभि
श्चनानातीर्थनिषेवणैः॥५७॥ पंचाग्निसाधनेरप्सुनिर्वासेहिमका
लिके॥ नतत्फलमवाप्नोतियत्स्याछम्भाप्रपूजने॥५८॥ प्रातःकाले
त्रिसंध्यंवाशमीनित्यंस्पर्शेतुयः॥ वंदयेदर्चयेद्वापिभक्तिभावसमं
न्वितः॥५९॥ ध्यात्वागजाननंदेवंतस्यतुष्टोविनायकः॥ ददातिवांछि

तिनवाधुना ॥५४॥ सा तु तद्वचनस्यांते कीर्तिहर्षसमन्विता ॥ ददौ
तस्मै ग्रामीप्रजासंभवं पुण्यमुत्कटं ॥५५॥ ततः स्पृष्टो स कुमारस्यांग
मृतेनोक्षितो यथा । स तु हर्षान्मुनेः पादौ ववंदे नृ[?]सा पुनः ॥५६॥
उवाच तं मुनिं ज्ञात्वा कथं श्रीग्रामाप्रपूजनं । महिमानं वद मुने ग्रामी
प्रजनसंज्ञितं मे ॥५७॥ येन संजीवितो बालो मुक्तश्च यमकिंकरैः । ज्ञात्वा
तं च कौशिक्यामिति निःसंशं ग्रामाप्रपूजनं ॥५८॥ येन ते बहुधा क्रूरा यमदूता
दुरासदः । निरस्ता गणनाथस्य दूतैर्बहुरणाजिरे ॥५९॥ जीवयित्वा
त्रिशृंभेनेणाता धामा गजाननं ॥ येन पुण्येन बालो मे विषस्य स्रासखो

॥ग॰उ॰दृ॰॥

॥३४॥

आनितुंशामिकांप्रेषिमंदारःक्वास्तितद्वद॥३४॥औरुउ॰॥मयाप्रेषि
तदेवाशुदत्वाकन्यांतुतद्गृहे॥नागतश्चेत्स्वाश्रमंसनजानेक्वग
तोधमो॥चिंतयामाससाऔर्वःसनकाद्यःकिमुभोभक्षितो
मार्गेह्यस्यव्याघ्रतरक्षुभिः॥अथवानिहतोचोरैर्दष्टोवाशीवि
षेणवा॥३५॥ततस्तेचद्रिताजग्मुस्तदुदंतबुभुत्सया॥क्वचित्क्वचिज्ज
नाकंचुर्मसमागमितोगतो॥३६॥ततोलापपदेदृष्ट्वास्त्रीपुंसयोश्चस्वा
रूपिणि॥अनुपेतेतयोर्ज्ञात्वास्नात्वावाप्यांवनविलोकयन्॥३७॥इत
ताम्रशेंडिनाशाप्ताकुपहासस्वरूपावयगत॥हृष्टस्तांगमितोसर्वपाक्षि

शौनकस्य मुनेः शिष्यं तेजोधिः कृतभास्करं ॥ गुरुवाक्यरतं शांतं गुरुशु
श्रूषकं परं ॥ ११ ॥ मंदारनामकं तस्मै तं समाहूय शुभे दिने । सांदद्यौ गृह्य
विधिना पाणिं बह्निं तथा बहु ॥ १२ ॥ जाते विवाहे मंदारस्यैषयोस्वस्याश्र
मं प्रति ॥ यौवनस्था तु तां ज्ञात्वा शमिकां पुनरायये ॥ १३ ॥ मंदारो मा
नितः सम्यग्गौरवेण सुपूजितः ॥ संभोज्य सुमुहूर्तेन दत्वा वस्त्रादिकं
च नं ॥ १४ ॥ प्रस्थापयद्गुभौ विप्रो जमातरमथाब्रवीत् ॥ इयं मम सु
ता ब्रह्मन् दत्ता तुभ्यं विधानतः ॥ १५ ॥ पालयस्व बहुस्नेहाद्दक्षिणा वम
या यथा ॥ प्रणिपत्याय श्वशुरं मौनि सुक्तो विधानतः ॥ १६ ॥ स्वमाश्र
मपदे प्राप्य चिक्रीडे निजभार्यया । कदाचिद् ऋषिमुख्याकं भृशुंडीत

॥ग॰ग॰टी॥
॥१३०॥

स्यमाश्रमं॥१४॥ मंदारस्यसमायातो द्विरदाननभक्तिमान्॥ रुष्टोसाव
नलः साक्षात्तु छद्मवेदीश्वरोपमः॥१५॥ तपसा चाकृता भृशुंडाभ भृशुंडिरिति
च सो भवेत्॥ स्थूलोदरो ह्रस्वकायो नानालंकारमंडितः॥१६॥ ददर्श तु
रुषीतं तौ मंदारः शमिकां तदा॥ विरूपमिव तं दृष्ट्वा जहसे तु मुदा तदा
१७॥ सोपि मानमदध्वस्तो चुकोप भरूणलोचन॥ उवाच तं मंदमते
वजानासि मदोद्धतः॥१८॥ अहासीः पिहितेदंतैः पश्यासह्यतःस्त
मो॥ यतो यातं वृक्षयोनौ सर्वप्राणि विवर्जितो॥ १९॥ कउवाच
शापं श्रुत्वा तु कठिनं संतप्तौ तौ भयव्रतौ॥ प्रणम्य प्रोचतुर्विप्रं तं ष्
पं वक्तुमर्हसि॥२०॥ ततः ऊचे भृशुंडी सज्जानन्नकरुणयायुत॥ शुंडा

दृष्ट्वा कृतं हास्यं युवाभ्यां मम दुर्भावतः ॥ भुशुंडीनान्देवदेवो सौ सुप्रसन्नो
भवसदा ॥ २५ ॥ तदा युवां जनं रूपं प्राप्स्यते नात्र संशयः ॥ एवमुक्त्वा
गतो यावन्मुनिराश्रममंडले ॥ २६ ॥ तावत्तौ वृक्षतां यातौ त्यक्त्वा दे
हौ तु मानुषौ ॥ मंदारतां तु मंदारो ब्राह्मणः प्राप तत्क्षणात् ॥ २७ ॥ श
मिका शमितां प्राप्ता सर्वदुःकंटकैर्वृता ॥ उभौ वृक्षौ प्राणिमात्रैर्व
र्जितौ मुनिवाक्यतः ॥ २८ ॥ अनागतौ तौ तु ज्ञात्वा शौनकश्चिंतयान्वि
तः ॥ मासमात्रे गते नैव याति कस्मान्महाबल ॥ मंदारो याति तु दु
हु शिष्यायां तु मया सह ॥ ३० ॥ शीघ्रमेवं समागम्य पप्रच्छ शौनको द्विजं

॥ग॰उ॰टी॰॥

॥१४॥

परयाभक्त्याश्रीलभेद्धनुमतोवरान्॥ कुजन्मनाशकमिदंममस्तोत्रं
पठेन्नरः॥११॥ त्रिसंध्यंचत्रिवारंचसर्वान्कामानवाप्नुयात्॥
पक्षमासाज्जायतेविद्यालक्ष्मीनित्यजपादपि॥१२॥ पंचवारंजपे
न्मर्त्यःआयुरारोग्यमाप्नुयात्॥ कश्यपउवाच॥ श्रुत्वागणेशवाक्यंतात
पुत्रःपरमादृतौ॥१३॥ और्वस्यसुतादेवशर्मिकानामतःशुभा मं
दारायसुतादत्तावेदशास्त्रादर्शनं॥१४॥ शौनकस्यचशिष्यायधौ
म्यपुत्रायधीमते॥ उभौप्रहसितौमोहाद्दृष्ट्वामार्गेभ्रशंडिंभं॥१५॥
स्वमत्तानिजावज्ञांशशापपरुषा॥ तच्छापाद्धस्तितायातौमहा

कोष्ठविवर्जितौ॥१६॥ मंदारत्वंतुमंदारःशमीत्वंशमिकाप्रिय॥ शौनको
तौतावुभौविप्रावौर्वःशौनकोपि च॥१७॥ और्वस्यपुत्रःसाधुरयमध्ये
तुसमुपागतः॥ अधीतविद्यःसकथंदैवेनयमितुंकृता॥१८॥ पिताश्रु
त्वैतज्जेतात्प्रष्टकिंवावदामितां॥ और्वोपिशुचौचैनांशमिकां
निजकन्यकां॥ कश्यपउवाच॥ तावुभौपरिचिंत्यैवंनमेदोमन्त्रदेवयोः
॥१९॥ गुरोःशापविराधोपेनमोचयावरुमावयात्॥ जितेंद्रियाकुथरधा
मनिरागतावैद्रुवत्तौ॥२०॥ एवंद्वादशवर्षाणिचेरतुस्तपउत्तमं॥ और्वः
वःकन्यकार्थंसशिष्यार्थंशौनकोपि च॥२१॥ ततस्तोष्टुपयानविष्टो

तपसोपरमंतपः॥ अक्षरेणैवमंत्रेणदेवदेवंविनायकं। एकांगुष्ठस्थि
तोतोषयामासतुर्मदः॥ ४९॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउपासनाखंडे
चतुस्त्रिंशत॰ ३४॥ अध्यायः॥ ततस्तुष्टपाशपाणिर्दृष्ट्वाकृच्छ्रंदृढंतयो
आविरासीन्महातेजादशबाहुर्विनायकः॥ १॥ किरीटकुंडलैर्मालाम्
गदैःकटिसूत्रकैः॥ विभ्रत्सर्पपवीतंचसिंहारूढोग्निसंनिभः॥ २॥
पद्मपत्रिस्मरापूरोमर्तिकोटिसूर्यसमप्रभः॥ तुष्टवतुर्मदोदेवंनत्वाब
द्धांजलिर्विभुं॥ ३॥ तुर्मदउवाच॥ विश्वस्यबीजंपरमंपातारंनानावि
विधानंदकरःस्वकानां॥ निजार्चनेनाद्यतचेतसांत्वंविघ्नप्रदातागु

रुकार्यहर्ता॥ परात्परस्त्वंपरमार्थभूतोवेदांतवेद्योहृदयातिगोऽपि॥ स
र्वश्रुतीनांनचगोचरोऽसिनमामिरूपंत्रिजगोचरोऽहं॥ नपद्मजोनैव
हरिर्हरश्चहरः॥ षडास्यानसहस्रमूर्ध्निमायाविनष्टेनविदुःस्वरूपं
कथंतुरूपंपरितिष्ठितुंतत्॥ तथानुकंपामहतीयदास्याद्धिमुं
जतः॥ ५॥ कर्मस्वशुभाशुभंस्वंकायेनवाचामनसामनस्त्वंजीवन्विमुक्तो
नरस्त्वपत्नैःसः॥ ६॥ त्वंभावतुष्टोविदधासिकामान्नानाविधाका
ज्ञ्याखिलानांसंसारकूपात्विमुक्तिहेतुस्त्वोविभुंत्वांशरणंप्रप
न्नोगणेशउवाच॥ तुष्टोऽहंपरयाभक्त्यातपसापरमेणच॥ १०॥ अनया

शमीगर्भे इति ख्यातो जातो सो हव्यभुक् कृतः ॥ अत एव शमी का
ष्ठमंथंती ह्यग्निहोत्रिणः ॥ शौनको पि वचः श्रुत्वा गजानन स्वामि
ऽति ॥ ३४ ॥ कृत्वा मंदारमूलस्य प्रतिमां चोरं गजाननी ॥ मंदारैश्च शमी
पत्रैः दूर्वाभिश्चार्चयन्मुदा देवं ददौ वरान् ॥ ३६ ॥ शौनकाय परितुष्टो
गजाननस्ततस्वमातृमंथनात् सर्वदा पूज्यते ॥ ३८ ॥ गृत्सम॰ ॥
तदारभ्य शमी तस्य मातः प्रियतरा भवत् ॥ इति ते सर्वमाख्यातं पु
नः किं कथयामि च ॥ ३९ ॥ इति गणेशपुराणे उपासनाखंडे शमीमंदारप्र
शंसानाम पंचत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ गृत्समद उवाच

रः शमिका पिता ॥ तपोभ्य मातापितरौ शोचंतौ दुःखितौ भृशं ॥ १५ ॥
आवां च लोके ख्यातौ देव सर्वेषां नः प्रियं कुरु ॥ एतयोः कुमतौ दूरीकु
रु शीघ्रं गजानन ॥ १६ ॥ गजानन ॥ आसंभाविवरं दास्ये कथं चित्रो
हणाकर्ष ॥ करिष्ये भक्तवचनं तस्मात् दृष्टो बुवे वरं ॥ १९ ॥ अ
धःप्रभृति मंदारमूले स्थास्यामि निश्चलः ॥ मृत्युलोके स्वर्गलोके
ति मान्योयं भविष्यति ॥ २० ॥ मंदारमूले मैं मूर्तिं कृत्वा यः पूजये
न्नरः ॥ शमीपत्रैश्च दूर्वाभिस्तित्यं दुर्लभं भुवि ॥ २१ ॥ यतः शमि
मधिष्ठाय सर्वदा हव्यवाट्स्थिरो भव ॥ अथ मे ववरोरूलोमध्ययो रति

दुर्लभः ॥ भवद्वाक्यानुरोधेन नष्टशंकी वचोमम ॥ २३ ॥ दूर्वाभावेद
मंदारोद्द्याभावे शमी मता ॥ उभयोः साफल्यं दृष्टान्तात्र कार्यं वि
चारणा ॥ २४ ॥ नानायज्ञैर्न तत्पुण्यं नानातीर्थव्रतैरपि । दानैश्च
नियमैश्चैव पुण्यं तस्याप्नुयान्नरः । तस्मान्मम शमीपत्रैः पूज
नेन द्विजोत्तमैः ॥ २६ ॥ नाहं प्रियेन घृतकेन कचयेन्नालक्षदानेन
वस्त्रैर्नान्यपुष्पैर्न च मणिगणैर्नैव मुक्ताफलैश्च ॥ २७ ॥ यद्धच्छ
स्यादलनिचयकृतैः पूजनैर्ब्राह्मणानां । मंदारान्न पुत्रान्नुप
नोति च ॥ २८ ॥ पञ्चत्वं प्राप्य कामं च मुक्तिं मतेत द्वाञ्छये ॥ इदंने

वफलं प्राप्नोति मंदारैरपि पूजने ॥ २९ ॥ मंदारमूर्तिपूजाभिरङ्गं गृह्य
तो भुवि ॥ नालक्ष्मीर्न च विघ्नानि सापमृत्युर्न च ज्वरः ॥ ३० ॥ नाग्नि
चोरभयं तत्र कदापि दृपि जायते वेदवेदांगविद् द्विजो क्षत्रियो
विजयी भवेत् ॥ ३१ ॥ वैश्यस्तु धनमाप्नोति शूद्रः सद्गतिमाप्नु
यात् ॥ केतुवाच ॥ एवमुक्त्वा स्थितो देवो मूले मंदारके तदा ॥ ३२ ॥ श
मीमूले पि तस्थौ स देवदेवो विनायकः ॥ और्वो पि सप
लीकस्तपस्तेपे स्थितो भवेत् ॥ ३३ ॥ तस्य पत्नी तपस्ताच्छाप
कोदृषं दिवं गता । शमीगर्भे लतो दुःखाद्धौरवो दृष्ट्वा गतः

विघ्नहर्त्ता गजाननाथो नस्मृतो नैव चर्चितः॥ सर्वेषां चैव देवानां यतो
मोहः समाविशत्॥२२॥ तं प्रसन्नं करिष्यामि तेन तुष्टो भविष्यति
एवं यावच्चिंतयते ब्रह्मा तावत्सुरागताः॥२३॥ देवानां तादृशं ब्रह्मा
समीक्ष्य ब्रह्मलोकान्तिकं॥ पुलोमजा च गिरिजा छायाश्चैव कमलापि
च॥२४॥ अन्याश्चापि समुपस्थितं सर्वास्ताः कमलासनं॥ कथं युद्धः
समारंभी नाम्या नामाभानि वा कथं॥२५॥ नारद जीवक कथं पूर्वं विघ्न
हर्त्ता गजाननः॥ त्वयि विस्मरणं चैते नास्तारिवासुरे॥२६॥ कथं
किं भस्माभिरनुष्ठेयं देवैर्वा जलजन्मपिभिः॥ वाचा मुनिवरेणं दैवत्व
इलेकामक्रोध्नवांइतिलासावच्च:॥ ॐ सामाभयं कुरुत्वलिय:
२८॥

सह्याद्रिपर्वतोद्देशे वीरवासी द्विजायुतः॥ स्वगणैर्मुनिभिर्युक्तः
पुण्यक्षेत्रे महाबले॥१॥ थियक्ष्यः प्रययौ तत्र ब्रह्मा लोकपिता
महः॥ पत्नीद्वय समायुक्तो देवगंधर्वकिन्नरैः॥२॥ इह द्वा तु शंके
त्पुरुषस्त्वाभिप्रायं त्वं वेदय प्रभु॥ आकारयामास तदा परमा
र्थविदा शिवः॥३॥ जमदग्निवशिष्ठौ च मार्कंडेयं भारद्वा॥ क
पिलं विपुलं कण्वं विश्वामित्रं त्रितं सितं॥४॥ तत्र आययुः शि
वोहताश्चान्ये सर्वे दिदृक्षया॥ तपःकालेन महर्त्ते तेनिःकानुप
प्रारंभे सुखं॥५॥ पवं तो विस्मरणं पूर्वं गजाननैव नायकीचते॥ सा

॥ग॰उ॰ह्रे॰॥
॥१६५॥

विप्रौ गृहकार्येषु सक्तौ सक्तौ मुनीश्वराः ॥ गायत्रीमुपवेश्यैव पुण्या
हवाचनं चरेत् ॥ कारयित्वाभ्युदयिकं मातृपूजनपूर्वकं ॥ १२ ॥ आस्था
पयन्नग्निकुंडे यावद्ब्रह्मा न संचले ॥ सावित्री तावदायाता रंभैद्रष्टा
विरूपान्विता ॥ १३ ॥ उवाच क्रोधरक्ताक्षी वीक्ष्य सर्वान्सभासदः
सावित्र्युवाच ॥ मामनादृत्य यस्मायं समारब्धो न सत्स्यति ॥ १४ ॥ मुं
चतीमुखतोज्वालादग्धुकामा चराचरं ॥ शापस्य पश्यादेव मुनि
जटायूथं भविष्यथ ॥ १५ ॥ नियुक्त्यां नाधिकारं तां गायत्रीं सर्वदा
ववत ॥ ततो देवाः प्रसंग्येव प्रार्थयामासरुस्वकाः ॥ १६ ॥ सावित्री

सर्वजननी जलयोरेकतः शुभे ॥ जलरूपा भविष्यामो नदीनदस्वरू
पिणः ॥ तथेत्युक्ते तया देवा नदीरूपत्वमागताः ॥ महेशो ब्रह्मरूपश्च
कृष्णो भवन्नदी ॥ १७ ॥ तत्र नाम्ना बभ्रुवुश्च सरितः सर्वदेवता ॥ य
त्र पूर्वं विधाता जो नात्म ज्ञानदुर्बले ॥ १८ ॥ ततविधा भवं स्वेवर्द्ध
कस्पयथा पुरा ॥ पुरा यवधे जाता विकान्तस्यापपूज्येदं
ब्रह्म चिंतापरं प्राप भस्व विघ्नं उपस्थिते ॥ १९ ॥ भनिमित्तं सुरा
सर्वे धुनीरूपमुपागताः ॥ अपमानं सर्वे स्वपे पुलोके षुपमितः ॥ २० ॥
केनकर्मणा संकल्प बाधकश्च कथमद्य प्राप्तो दुरस्य ॥ २१ ॥

ताउवाच्चयतिषेदं यथासर्वं भवेच्छुभं ॥ २८ ॥ किमसाध्यं हि मे कार्यं नांसु
प्रसन्नेगजानने ॥ सर्वं कुरुध्वं तं मत्किं सर्वसर्वप्रियं चरेत् ॥ २९ ॥ प्रसा
दयिष्ये हमपि जगद्बीजविनायकं ॥ अनादिनिधनं देवं सर्वकारणका
रणं ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा स्वागता दूरदेशं कर्नाटकं शुभं ॥ मंदारमूलविघ्ने
शस्थितां ध्यात्वां तदा स्थिता ॥ ३१ ॥ रामेण स्थापितं पूर्वं वक्रतुंडं विनामतः
यद्धि विजयिरामो हत्वा राक्षसपुंगवान् ॥ ३२ ॥ सोपि मंदारजां मूर्तिं पु
रजपरमादरात् ॥ विघ्नराजस्य वरदां शमीपत्रैरनेकधा ॥ ३३ ॥ स्वर्ण
पद्मेश्च दूर्वाभिर्मंदारैः केतकैरपि ॥ श्वेतदूर्वांकुरैश्चैव सर्वकामफलं

सम्पगुरुं स्वयं ब्रह्मनन्दामामाहात्म्यमादरात् ॥ मंदारस्यापि कथितं
तेन मे तुष्यते मनः ॥ १ ॥ जीवितस्य कुमोघमुपदिष्टः षडक्षरं ॥ नवोच्चा
रयितुं शक्यं बालभावान्मुनीश्वर ॥ २ ॥ सुगमं सुप्रसादं च स्वराज्यप्राप
कं मुने ॥ जप्तुं शक्यं बालकेन मंत्रमस्मै दिशाधुना ॥ ३ ॥ मुनिरुवाच
सम्यग् दृष्टं त्वमतिर्गजाननपदांबुजे ॥ अतो हं मस्य दास्यामि नि
जं मंत्रं सुखप्रदं ॥ ४ ॥ सर्वस्य जगतो हेतोर्नामयच्चतुरक्षरं ॥ शुभा
शुभस्य चंद्रहं दुःखदेस्य हरस्य ह ॥ ५ ॥ ईश्वरस्यापि विमुक्तस्य प्राप्ये
यत्नं प्रकुर्वतः ॥ सर्वांतर्यामिणश्चापि विश्वेरनुस्तुतस्य ह ॥ ६ ॥ जगतः
पाउनाथीयजनार्दनमुतस्य ह ॥ ध्यातस्य पूजितस्यापि ब्राह्मणस्य

।।ग॰उ॰हे॰।।

।।१४८।।

ष्टिहेतवे । अर्चितस्य शिवेनापि सर्वसंसारहेतवे ।८। पुलोमजाधवे
नापि पूजितस्य शुभक्तितः । देवानां निधनार्थाय देवराज्यसुखप्र
भो । सूर्येण वरुणेनापि शिरात्रि ।।९।। नावधमेकं च अग्निना वायुनाप्यथ
केषांयिपूजितः । बृहस्पतिशुक्रौ भ्यांत्वस्वस्वो कार्याय चार्चितः ।।१०।। शेषे
णाराधितो तुष्टि धरणहेतवे । गंधर्वकिंनरा यक्षाः सिद्धाश्चार
णा हसा । रूषयः पन्नगाः सर्वेस्थावरा जंगमाः शुभाः । आराधयंति वि
धेरं स्वस्वकार्यार्थसिद्धये ।।१३।। अपारगुणपारोयं ... राजो वि...
रः । गुणं तं नयपूर्वस्य ... लाविघ्नशिवाद्य ।।१४।। स्वस्मिन्स्त पूजितेभ
शमीपत्रेण भावतः । पुत्रस्तेमावितारास्य भागी ... निबर्हणः ।।१५।।
कौडिन्य उवाच श्रुतोयं महिमा ... राजोप्ययो विस्तः । किं कर्म क

।।ग॰उ॰हे॰।।

।।१४७।।

र्दं ।।३१।। ऋषय ऊचुः ।। एवं ते वर्णितो मातमहिमा ... शिलः । शुभौ मंदा
रस्य वशे ... वर्णनाय प्रकारानः ।।३२।। ततः प्रभृति देवस्य प्रियश्चं
शमी शुभा ।। अप्रजिसखयाज्ञानातेनासो पुत्रउस्थितः ।।३४।। मंदारस्या
पि महिमा मया सम्यकू निरूपितः । इदानीं मनुजानां हि गमिष्ये निजम
दिरं ।।३७।। कौडिन्य उवाच श्रुत्वा तु महिमानं सा शमीमंदारसंभवं । प्रणिपत्य
मुनिपुत्रजीवनं विससर्ज ह ।।३८।। श्रुत्वेदमाख्यानवरं गणेशप्रीतिवर्ध
नं । नसंकष्टमवाप्नोति सर्वान्कामां लभेन्नरः ।।३९।। यः स्मरेन्नित्य
शमीमंदारमेव च । गणेशं च सदा भक्त्या निःपापस्सुखी भवे
त् ।।४०।। इति श्रीगणेशपु॰ उपा॰ शमीमंदारमहात्म्ये अध्यायः ।।३६।। कौडिन्य॰

नित्यं यत्र स्थितः शंभुर्नानारूपोप्यरूपवान् ॥ २ विरंचिर्हरिर्ब्रह्मा सराय
गिरिजापतिः ॥ २३ ॥ विनायकं पंचशक्तिरूपः कारणं जगतोपि सः ॥ प्रलयेपि
त्रिशूलाग्रे ध्रियते येन काशिका ॥ २४ ॥ एकोयं पंचधा ज्ञातो लोकानु
ग्रहकाम्यया ॥ भक्तायायां ध्याति स्मरति त्रिसंस्तेन ध्यायते क्षणात् ॥ अत्र
योमनुते भेदं स वै चित्तेभ्रमेन नरः ॥ २५ ॥ स्कंतिपेकं त्रितिदिवापत्त्रय
समाचरेत् ॥ ४० ॥ सयाति नरकानेकविंशतिर्बहुवत्सरं ॥ अतोम
स्मासुरसुरैः स्मातो नान्यो दुरासदः ॥ ४१ ॥ सप्शुकमुपसंगम्य विध्यं
पंचाक्षरी भगात् ॥ द्विवर्षसहस्रं सहस्रांकं गुहा स्थितो भवेत् ॥ ४२ ॥ नि

यमुमपल्लकं स्मारः किं परं क्रम ॥ केनास्य च कृतं नाम केनासो परिजितः पु
रा ॥ १७ ॥ इमं मे संशयं ब्रह्मन्छेत्तुमर्हस्यशेषतः ॥ मुनिरुवाच सम्यकृष्टं
त्वया भद्रं ज्ञानाप्येकतयाशुभे ॥ १८ ॥ भक्ताति वेदिताश्चार्यं संशयस्तं
नुदाम्यिते ॥ यथा दुरासदो दैत्यो हतो नेन दुरासदः ॥ १९ ॥ मायायत्तामोह
यतो दिवोदासं तपं पर ॥ अविमुक्ते समालोच्य यथाविघ्नेश्वरो हरः ॥ २०
ढुंढिराजेन नामास्य येन उक्तं तं नृपांगने ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि यथा
स्कंदात्स्कुतं मया ॥ अगस्त्याय कथयतः शृणु धर्मकथयाशुभे ॥ स्कंद उ॰
२२ ॥ शृणु धावहितो ब्रह्मन् विमुक्ते धाकथा ॥ यस्याः श्रवणमात्रेण
सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २३ ॥ करूपपाद्य हरिग्राहस्सजन्या नाविधाः प्रजाः

प्रणष्टेतपसोथसमस्तजंतुजाःअंडजाःप्रजाः॥ एकविंशतिसहस्राणि
उज्जाःस्वेदजास्तथा॥ उद्भिज्जास्तावचैवक्ष्यातमानुष्यतात्रदुर्लभं
पुण्येनलभतेतस्माज्जातःएवंबहुपुण्यतः॥ १५॥ नचेत्संरक्षितंसम्य
ग्धर्माधर्मव्यवस्थया॥ ददातिपरमंस्थानंयत्प्राप्यननिवर्त्तते॥ १६
चतुराशीतिलक्षेषुनोचेत्सततजन्मसु॥ दुःखौघंतंयाम्ययातुनासु न
पतिष्यति॥ १७ कर्मक्षयेततोजातेबहुकालेनतेपुनः॥ मृत्युलोकं
समायांतिकारणंकुत्रादृशीदृशः॥ १८॥ तदेवाहमनुकंपार्थंप्रत्तेषा
नादयःसुराः॥ अष्टषष्टिमहाभागानानातीर्थानिचक्षितौ॥ क्षेत्राणि
चमहाहाणिप्राणिपापहराणिच॥ विनयःसंस्थितास्तत्रपापंदेवर्षय

स्तदा॥ सर्वश्रेष्ठंसर्वगुह्यंभुक्तिमुक्तिप्रदंशुभं॥ विश्वेश्वरोतिर्मेयत्रा
स्तत्रविमुक्तिदं॥ १७॥ सर्वतीर्थमयीरम्यानाम्नावाराणसीपुरी॥ यत्रैव
केशवःस्मातंविष्णुनाभावितात्मना॥ १९॥ तपस्यताहतंतेनस्नानमा
त्रेणमुक्तिदं॥ यद्दृष्ट्वाकंधरांकंपाच्छिवस्यकुंडलान्मणिः॥ १९॥ पतीत
स्तत्रसंजाताविख्यातामणिकर्णिका॥ ततोभागीरथीदूतायाता
यातभागीरथी॥ २०॥ नयत्रकीटपतंगानांमुक्तिर्मरणतोभवेत॥ त्रिव
र्णनामग्रहणात्काशीवासफलप्रदा॥ २१ यस्यांस्नात्वाहिधीवल्लभस्त
णकृसाणकाल्पतः॥ गच्छंतितिकमग्रामस्यांभक्तैकेवासंविहायतेते

॥ग॰ पु॰ उ॰॥

॥३५३॥

सद्योपि समरहमायये हर्षनिर्भरा ॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सर्वान्कामा
न्वाप्नुयात् ॥ ६४ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ॰ ख॰ शिववर्णनं॰ अध्या
यः ७ ॥ मुनिरुवाच ॥ ततस्तु वरदं वीरं शिवस्तद्देवदेवराट् ॥ मनसा
मेनिजात्मानं मोहितः केवलं तु सः ॥ १ ॥ स्वयं पृथ्वीं जेतुं हयारू
ढो भवत्पुरा निकुंभकेशहस्तेः सविलसत्कर्णकुंडलः ॥ २ ॥ असिहस्तो
धनुःपाणिर्निषंगद्वयशोभितः ॥ रत्नमुकुटभृत्पांडि भन्माला महा
धनो ॥ ३ ॥ कस्तूरीतिलको दिव्यवस्त्रच्छत्रसुकंचुकः ॥ तांबूलविल
सद्वक्त्रः प्रहस्तिद्वयसंयुतः ॥ ४ ॥ याभ्यां स्वभुजवीर्येण जिता वीरा
अनेकशः ॥ उभयोः पार्श्वयोस्तास्य योगच्छेतो बलान्वितौ ॥ चतुरंग

निःसहायः क्षोभमेतः सर्वलोके स्वीयशोपकान् ॥ नेत्रमात्रावशिष्टोसौ
जज्ञाप परमं भर्तुं ॥ ५५ ॥ आयचोतं वरदं तुल्क्षुत्तपरितोषक ॥ दश
बाहुं पंचवक्त्रं रुंडमालाविभूषितं ॥ ५६ ॥ गंगाधरं त्रिनयन
श्वेतां भस्मांगलेपनं ॥ वृषध्वजो वृषारूढो गौरीदेवाविभूषि
तः ॥ ५७ ॥ अपर्णांगः कृपाविष्टो जगाद हैहयपुंगवं ॥ शिव उवाच
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तपसा कोऽखिलो मयं ॥ ५८ ॥ इच्छितं ते प्रद
स्यामि वरं यत्स्वहृदि स्थितं ॥ ततः कीर्तिर्नयनेनांजलिपु
टोसुरः ॥ प्रणम्य परितुष्टाव वरदं तं महेश्वरं ॥ त्वं जगत्कारणं दे
व परमानंदविग्रहः ॥ सत्वाक्षराणां ततनुर्गुणत्रयविकारहेतुः ॥ ६० ॥

गुणातीतो ज्ञानमयो भक्ताभक्तविधानवित् ॥ मुनिध्येयतनुः सर्व
भक्तानुग्रहकारकः ॥ ब्रह्मांडानामनंतानां हेतुज्ञेयस्वरूपतां ॥५१॥
अखंडानंदपूर्णस्त्वं अमोघफलदायकः ॥ सर्वाधारः सर्वसहः स
र्वेशानुपृहहित ॥५२॥ पृथिवीवायुराकाशरूपस्त्वं स्वस्वरूपवान्
अर्धचन्द्रतपोनेत्रे पितरोजभ्रलेयतः ॥५३॥ दृष्टस्वरूपं सा सालो
गतं पापं लयं मम ॥ योगिकृष्णेनकार्चीयमोचनेन कदाचन ॥५४॥ इदा
निं वरयेदेन तं मे लंदातुमर्हसि ॥ शिवउवाच ॥ निःशंकं वरयाशुत्वं सर्व
दास्येति दुर्घटं ॥५५॥ स्तोत्रेण तपसा चैव प्रणयेन च तोषितः ॥ मुनी
रु: ॥ वव्रे तयोभयं देवात्सर्वसंत्रासदायिनाम् ॥५६॥ चतुराकर

जेभ्यो मे नमस्तु संभवेदिति ॥ यक्षरक्षःपिशाचेभ्यो देवदानवकिं
नरात् ॥५७॥ मुनिमानवगंधर्वयक्षरक्षवनेचरात् ॥ इष्टारूपं भदी
यं तु त्रसेयूरणस्तुति ॥५८॥ सर्वे देवा महाभाग सुरासुरपचयश्च
मे ॥ स्मरंति च रणे नित्यं भक्तितेप्यभिवादनि ॥५९॥ एकां शक्तिं वि
नां सर्वदेवेभ्यो दापितेभयं ॥ शक्तितेजोद्भवः केचित्त्रिलोकांस्तं जी
वयिष्यति ॥६०॥ त्रिधा सिस्याप्य चरणं धरिष्यति निरंतरं ॥ निः
काशितो यदा तेन च वरणास्ते शिरोगतः ॥६१॥ तदा पुनः स्त्रिलोकी
खं वलाज्जेष्यसि तेजसा ॥ भक्तिश्चमे दृढतरा स्मृतिश्चास्तेभ मिषा
मत्स्य भक्त उवाच ॥ एवं दत्वा वरं तस्मै शिवो तर्धानमन्वगात् ॥६२॥ पुरास

तस्तत्र तं त्वा मात्रा पथे पुरं ॥ अनुष्ठानवतां नृणां सद्यः परमसिद्धिदं
२५ सो मोहिनीः सर्वकामान्दद्यातिभक्तितो नृणां ॥ तत्र स्थित्वा त्रिभुव
नेशानस्तिग्वविंदुरासदः ॥ २६ उवाच मंत्रिणो गर्वान्कथं त्रिभुवनं म
या ॥ आक्रांतं स्वप्रतापेन जयता सर्ववैरिणः ॥ २७ ततो मात्याः समू
चुस्ते विमुक्तं नाजितं त्वया ॥ दृश्यमखंडमिति तत्तुल्यं नास्ति हृत्कुरे
चित्र ॥ २८ यत्रास्ते शंकरः सर्वसुरैरपि च सेव्यते ॥ न जितं तत्सुरं
यावत्तावन्ने पौरुषं वृथा ॥ २९ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य मुद्गले भरणप्रि
यः ॥ उवाच तान्सदौरण्य यमियांवरसैनिकः ॥ ३० विमानवरमा
स्थाय पक्षराणां धातः सकामिकां ॥ प्रविष्टमात्रे दैत्येंद्र हाहाकारः पु

तुल्ले स्येंद्र पिनाकी विजयो ध्वतां ॥ रजसा छादयद्व्योम विस्तीर्णं ज
लधेरिव ॥ ६ घोरेभकीरोभवेत्स्फीत स्तत्तं भेजाजप त्वसः ततं
आदाय रत्नानि द्रव्याणि च सहस्रशः ॥ ७ आस्थापयत्स्वे लक्ष्मी
नस्थापयमानानां महानाबलानां ॥ नानाविधिकारे वलवानंवरो
त्तवाधिविलान्नपा ॥ ८ येक्रा मूर्त्तिः करे स्थाप्यः तमेव मूर्त्तिं
यम्यु ॥ अर्पतं भीरवीथे तु स्वडपरा उपमपीपन्न ॥ ९ दूतैरेव
श्रीचक्रे तान पीस्थं दुरासदः ॥ एवं भूरमं उत्संजीलाराकें जेतु
मियेषसः ॥ १० समेत्य सहसा प्राप्य तान्नगरीराज्ञे पालितां
ज्ञात्वावरं च समामर्ष्य तस्य दुष्टस्य देवराट् ॥ ११ पलायत्वगुरु

यांतः सामरः सकुंटंबकः ॥ तस्मिन्नेव क्षणे सोऽयस्मान्नातक्षी
राब्धिमायया ॥ १२ ॥ अंके लक्ष्म्याः शिरस्थाप्य शेते स्म मधुसूदन
स्तत्र कैलासशिखरं काशी यातः स्तत्र शूलभृत् ॥ १३ ॥ तेनैव साक
मगमत्स्वतुष्टतु नंदनः ॥ यतो याति पदं स्वस्य तेन गतत्र सदे पराट्
॥ १४ ॥ स्वापयथैव बलिनं निजं दृष्ट्वा सुदुःखभं ॥ एवं निर्जित्य वि
बुधान्दर्पेनैव महाबलः ॥ १५ ॥ केवर्तीकानां विषये स्वपन
सद्रूस्य के पुरे मुकुंदपुरमित्येवं स्मातलोकेषु सर्वतः ॥ १६ ॥ य
स्मिन्न ब्रह्मसुरो राजा पूर्वमासीद्धलान्वितः ॥ शंकरेणैव देय

सो दत्तो आश्चर्यकारकः ॥ १७ ॥ सम मृत्युपतिर्भ्रदधिर्लंघ्य स्वहस्त प्रदास्य
ति ॥ एवं देवस्य वरो दैत्यो दुष्ट भावश्च चोदितः ॥ १८ ॥ परीक्षार्थं वरस्या
थ वरदानस्य भस्मके ॥ कर दातुं ययौ दुष्टः पपाल गिरिजापतिः
सदृष्ट्वा भस्मकं हस्तेन विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १९ ॥ सुंदर मोहिनीरू
पं धृत्वा तं या तत्क्षणं दंतिकं ॥ उवाच भस्मवा केन चेतु स्थास्य सिवेन रो
तम ॥ अंगनाहं तदा स्पर्श हर्षाद्वो मितरोऽब्रवीत् ॥ २१ ॥ नस्याति
स्म तदा सातु तत्काश्यासन नर्तनैः ॥ सा यथादर्शयेन्नृत्यं सोपि
दर्शयते तदा ॥ २३ ॥ तथा स्वापि स्वशिरसि हस्तेनापि तत्क्षण
त् ॥ भस्मसाद्भवद्देत्यो दुष्टश्चेष्टितमतत्क्षणात् ॥ २४ ॥ मुकुंदोपि स्थि

॥ग॰उ॰द्वि॰॥

॥१५६॥

गे विलुप्ते तु धर्मोपि लयमाययौ ॥ नष्टे धर्मे सुराः कार्त्तिञ्जामस्त्सर्वे
बुभुक्षिताः ॥ ४९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्त॰ दुरासदोपाख्या
नेध्यायः ॥ ४७ ॥ मरसमक्षोवाच ॥ ततः केदारमगमन्सर्वे देवर्ष
यस्तदा ॥ अजितपुःपश्चमवंशाग्निवेसर्वचिन्तमं ॥ १ ॥ प्रणम्य मिर
सा सर्वे भागस्तिपुरस्सराः देवर्षयऽनुचुः ॥ पदं भ्रष्टा वयं देवस्वा
ध्यायो मुनयोपि च ॥ २ ॥ दुरासदभयाद्देवस्तान्नेकर्त्तुं न च क्षमाः के
नासौ विवरो दत्तो येनासौ भुवनेश्वरः ॥ ३ ॥ जातो दुष्टो वधश्चास्य क
स्मादेतद्विचिन्त्यतां ॥ येनसौ स्यंतुल्लोकानां तत्कर्त्तव्यं दयालुभिः ॥
४ ॥ केउवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा शोवाचतुराननः उपायं कथ

रेभवेत् ॥ ३१ ॥ तत्रये विबुधा आसन्न सर्वे चांतदेधुस्तदा ॥ श्रीवत्स
निजभक्तवात्सल्यचुकोपाथ किंचन ॥ ३२ ॥ दत्तंशाऽपं कियत्कालं रुद्यु
क्रोपरिवारितात् ॥ केदारक्षेत्रमगमभगमत ॥ ३३ ॥ मुनयोपिपलायि
ताजीग्निपंथ्यंविनाशंवक्षेत्रसंस्थासितेनगुभे ॥ ३४ ॥ ततोबभंज
मर्त्तिसमोहा विडोदुरासद. ॥ ३५ ॥ प्रासादानस्ततोभक्तान्मुमु
देशानदुर्वला ॥ कोपिचेतस्मरेतेदेवंतंतताऽपकुरुतेवहि: ॥ ३६
नस्वाहानवषट्कारोस्वधाकारोनचक्वचित् ॥ नवेदाध्यय
नंक्वापिनशास्त्राध्ययनंक्वचित् ॥ ३७ ॥ नपुराणंदेवपूजानव्रतंन
प्रदक्षिणा: ॥ दुरासदेदुष्टमतौतत्रशाऽपंप्रशासति ॥ ३८ ॥ किंममा

यिष्यामि तद्वचायसुरर्षयः॥ यद्धतेनतदैवः सनास्तिभुवनत्रये
धु॥ कश्चिद्देवदेवेसौगुणत्रयविभागकृत॥ अहंशिवश्चविष्णुश्च
त्रेधाधातास्तदाइया॥ ७॥ गुणत्रयविभागस्सगुणेशइतिपप्र
थे॥ विश्वव्यापिचमायावीविश्वकर्तापहारकः॥ ८॥ गुणातीतोगुणे
शश्चपरात्परतरः शिव॥ विमृत्याहत्वेवतांस्त्वेदंवायाजठरेचिमुः
तुदेवतस्यनाशायास्वान्नाभ्यासुरसत्तमाः॥ ९॥ सकवंतुसर्वेतस्मा
त्तंविघ्नचिंताकरंविभुं॥ आदौकुरुतसदंदेविप्रसन्नोभवबल्लभं
११॥ ततेजःसंभवोबालोद्भुतासद्वधेभवेत्॥ एवमेवच्चयरस्तेन
शंकरेणहोतोस्मरः॥ १२॥ मुनिरुवा॥ एवंकोपब्रह्मसमुरवाद्धृत्वा

॥ग॰उ॰टी॥

॥१५७॥

देवाजरूर्पिरे। तुष्टुवुर्भवकांतांतांभवानींभक्तवत्सलां॥ नतास्म
हेत्वांजगदेकहेतुंपरात्परां॥१४॥ विश्वविचित्रशक्तिअचिंत्यरूपां
नतास्महेदेविवरप्रदांत्वांविष्णोर्विमोहांपददांसुराणां॥१५॥ भ
क्तार्तिहंत्रींसकलार्थदात्रींत्रैलोक्यकर्त्रींनिखिलार्थगोप्त्रीं॥ ए
वंस्तुतातदादेवीजगादसुरसत्तम॥१६॥ वृणुध्वंवांछितंदेवाःस्तो
त्रेणानेनतोषिता। ददामिसकलान्कामान्भवतांयेमनोगताः।
१७। ततऊचुःसुराःसर्वेहत्वातंब्रह्मणेरितं। ततउचेततोदे
वीस्तवंतुगणनायकं॥१८॥ शुभाशुभस्ययःकर्त्तासर्वसिद्धिकरोवि
भुः। अवाप्तसर्वकामार्थःसर्वस्यजगतःपिता॥१९॥ ततस्तोतुष्ट

वुर्देवं भक्त्यास्तवैर्विनायकं ॥ देवर्षय ऊचुः ॥ नताःस्मो विधाकर्त्तारं दया
लुं सर्वपालकं ॥ सर्वस्य जगतो हेतुं सर्वव्यापिनमीश्वरं ॥ अनेकशा
क्तिसंयुक्तं सर्वकामप्रदायकं ॥ दीनानुकंपिनं देवं सर्वज्ञं करुणा
निधिं ॥ २४ ॥ स्वेछोपात्ताकृतिं नानावताराधनिरतं सदा ॥ गुणातीतं गुण
क्षोभं चराचरगुरुं विभुं ॥ २५ ॥ एकदंतं द्विदंतं च त्रिनेत्रं पंचहस्तकं
शुंडादंडमुखं विघ्ननाशनं पापहारकं ॥ २६ ॥ भक्तानां वरदं नित्यं सृ
ष्टिस्थित्यंतकारकं ॥ अनादिमध्यनिधनं भरतिदंभरतिवर्द्धनं ॥
त्रैलोक्येशं सुराधीशं दुष्टदानवमर्दनं ॥ लंबकर्णं बृहद्भालं लंब्या
लम्भष्ठाधरं शुभं ॥ एवं स्तुत्वा तु ते देवा गणेशं सर्वसिद्धिदं ॥ २८

श्रुश्रवस्तु नमो वा कालिं मामरव्हो सानसो ज्वरः। दुरासदं महावीर्यं दैत्यानां
च भयंकरं॥२८॥ इति श्रुत्वा नमो वा कालि पुनः शंकर मायपु॥ ध्यान नि
ष्ठं च तं दृष्ट्वा प्रणम्योचुः अथ पार्वती॥२९ देव्युवाच॥ नजानामो नमो वा कालि
के नमामि हि तां शुभे। रहस्य ध्यान निष्ठत्वात्कूपे कूर्मो विलेश्वरी॥३०
देव्युवाच ते तो देवा निंदानीं समरीष्यति। तस्याः क्रोधेन तप्तायानि
श्वसंस्या पुनः पुनः॥३१॥ आस्यां नासा पुटे नेत्रान्निःसृतं तेज उत्तमं॥ ज्वा
लामालाकुलं दग्धु ब्रह्मांडानि वक्त्रो घ्रमं॥३२॥ प्रस्याहत्तं दृष्ट्राः सर्वे देव
शुश्रोनेव क्षुषा। वेनायकीं महद्रूपं त्रिदशा हस्तां तमो नुदां॥३३॥ बिभ्रतीं
मुकुटं मंत्रं कोटिसूर्य सम प्रभं। विद्युत्प्रभ महारत्न कुंडलेर्दन शुभं
दिव्यांबरं च सिंदूरं मायुध्यानि दशे वचे। कस्तूरी तिलकं भाले माला

द्धिसहस्रोपलां ॥ अन्ते जो ध्यानरो विश्वप्रलयानलसंनिभं ॥ ३६ ॥ आलय
लोपकीतं ते त्रैलोलाने मुः सुरास्तदा ॥ प्रार्थयामासुरथ ते आनंदं घनमी
श्वरं ॥ ३७ ॥ इच्छासौ योगगम्यस्त्वमप्रतर्क्यो ऽप्यस्वराट् ॥ निरामायोनि
राभासो निर्विकल्पो जरामरः ॥ ३८ ॥ अव्यक्तो जगदाधारो ब्रह्मरूपो
खिलार्थदृक् ॥ पुराणं पुरुषोऽज्ञानं मत्रिधामगोचरः ॥ ३९ ॥ सर्वस्वरूपः स
र्वेशः स्वप्रकाशो जगन्मयः ॥ वयं धन्या वयं धन्या दृष्ट्वा तं तनलुः
सुराः ॥ ४० ॥ अथ देवैर्वर्णितोऽसौ तेजोरूपी विनायकः ॥ एवमेव जगं
मातापत्रुंसमाजपनं नं ॥ ४१ ॥ निर्गुणं चैव निराकारं मव्यक्तं सर्वगं परं ॥
ध्यानगम्यं चिदाभासं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ ४२ ॥ सर्वव्यापि जगद्धे
तुरध्यक्षतां चैव चिंतितं ॥ विनायकस्वरूपेण साकारं द्रष्टुमध्ययते ॥ ४३ ॥

अवतीर्णो ममाग्रहे हंतुं दैत्याननेकशः ॥ जगतामुपकाराय पातुं वि
श्वं चराचरं ॥ ५४ ॥ पुत्रजं पार्वती भक्त्या ददौ स्तनं स्वबालकं ॥ वक्रतुं
डेतिनामास्य चक्रे सर्वार्थदं नृणां ॥ ५५ ॥ दूरासदस्य च वधं प्रार्थयामा
स तं तदा ॥ देवानां च पदप्राप्तिं निःसपत्नमयाचत ॥ ५६ ॥ इतिश्रीगणे
शपुराणे उ० नं० बाल० आध्यायः ॥ ३९ ॥ क उवाच ॥ एवं प्रसंस्थि
तो देवादेवेश्वरः स विनायकः ॥ उवाच पार्वतीं प्रीत्या प्रणिपत्य मुदा
युतः ॥ गणेश उ० ॥ देवानां सर्वलोकानां कर्तुं पालनमुत्तमं ॥ दुरासदं
निहंतुं च हर्तुं भूभारमेव च ॥ १ ॥ मातः स्थापयितुं धर्मं स्वस्थानं कर्म चैव वै
दिकं ॥ अवतीर्णोस्मि सर्वं दैत्यक्षयं करोमि तत ॥ २ ॥ एवं ब्रुवति वि

धेशे सुराः सर्वे सम्प्रचिरे ॥ पुनस्तस्याचनं लोके जगत्कारणकारणं ॥ र
जांसि विमर्मे मे रूक्षे निमित्तकोऽभवत् ॥ आनीत गुरुत्रयं श्रेयो विभमेसा
गरेजसं ॥ ५ ॥ धन्यं चक्षुर्हि नो देव यद्दृष्टौ चरणौ विभो ॥ दृष्टानीं नोगतं दुःखं
प्राप्तं च सुखं सकं पदं ॥ ६ ॥ दुरासदं हरस्तेन भ्रमार्त्वा विद्वेश्वर ॥ श्लो॰
इति देव वचः श्रुत्वा जगाद सस विनायकः ॥ ७ ॥ उच्चैः सर्वे कदिष्मामिद
र्गायुयुधः प्रभुः ॥ एवमुक्त्वा सुरान्देवो हर्षगद्गदया गिरा ॥ ८ ॥ क्रां हा
रूढेय यौ शीघ्रं पुरीं बाराणसीं तदा ॥ तमन्वयुर्देवगणा गिरिजा
गिरिश्वोऽपि च ॥ ९ ॥ ज्ञात्वा दुरासदो सर्वदे विनायकमुपागतो ॥ देवसे
नायुतं वीरो निर्ययौ नगराद्बहिः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा सेनां तु देवस्य सामा

सांसायुधो दैत्यो नानायुधांयुधवती अर्जैतोघनवन्मुहुः । गुहाविदारय
न्सर्वाः सजगाजौ विनायकः ॥ १२ ॥ उवाच तं महादेवं भ्रांतोस्य द्यापरेकृपं ॥ ब
या बलाद्देवगणा निर्जितास्त्र महीमता ॥ १३ ॥ मुनयो ऋषिःकृताः सर्वेतव
हंनो भवेश्वरः ॥ निर्भयेनत्वया देषा ब्रेहवः सं चितापुरा ॥ १४ ॥ तेषां फ
लं मुदानित्वं गणेशासाधु महसि ॥ उपद्रुतास्त्वया लोकास्त्रैलोक्य
वासिनोखिलाः ॥ १५ ॥ तदर्थं भवता ऐरमुधृतं त्वां भुवोत्तरं ॥ शरण्यं
हि रेस्य कामानं लज्जां सुदुस्सजां ॥ १६ ॥ यासि संग्राम मध्ये त्व सिवे दिवा
निम दिष्यसि ॥ शिवप्रापत्तव रास्सर्वं त्रैलोक्यं पाडितं त्वया ॥ १७ ॥
उवाच एवमुक्तो दुष्टबुद्धिर्गणेशो रणसंभ्रमी ॥ परस्तुतो लुब्धमा सज्जा
नामालां सुन्नो मिले ॥ १८ ॥ भ्रा च्छाद्य भास्करं सो प्रपलयानल संनिभः

स्थं ततो देवः आविरास्के महतो बलात् ॥ सर्वत्र पर्वता जाताः कुंठताम
गमच्च ततः ॥८॥ विलीने मारुते तस्मिंस्तुरीं दमस्यं ततो रजेत् ॥ तस्मिन्वि
मुच्यमाने तु वक्रतुंडोप्पतास्त्रजेत् ॥९॥ अन्यास्त्रं तं निहत्य स्वयं मागात्से
न्यं हिमस्यासात् ॥ परस्परमयुद्ध्येतां मस्त्रैस्तेबहु वासरं ॥१०॥ तयोः संघ
ट्टनाद्वह्निनिपतद्भूमिर्मितले ॥ तेन दग्धा जनान्दृष्ट्वा लोकेसाम्यांवा
पि तेषु मे ॥११॥ अमात्मानं तत्र वीरैस्सो रहा हाकेहो विनायकं ॥ तेनापि
युध्यताः सर्वे मुक्तायामि पुनारणं ॥१२॥ ततो भास्याः सर्वे सैन्ये विना
यकं मयोजयन् ॥ विनायको गतश्चिंतामेकाकिंवाच्चेतसा ॥१३॥
षट्पंचाशन्मिताम्रर्च्चिच्कारा सो स्वतेजसा ॥ नानालंकारसंयुक्तां न

जवेन हृदये तस्याश्चक्रा पापं कृत्वा तां नवत् ॥ परशुना हतस्यास्य परे मा
पिनच्चचालस ॥२०॥ क्रोधसंरक्तनयनं तदति हृष्टसंस्मिव ॥ त्रैलोक्यं
तमुवाच्चाथ देवदेवं दुरासदं ॥२१॥ नदेवो देवराजो वा दिक्पालस्मना वे
मेसुरः ॥ यातास्त्वं तु कंपपाणो बाटभावाद्भूज्ञापुना ॥२२॥ नावभेम्पंत
कान्करु किमुर्ष्यमर्त्तमहर्षिः ॥ कउवाच ॥ एवमुक्त्वा ततः क्रोशान्निः
कोशमसिं महोज्वलं ॥२३॥ क्षुरधारवदा धाता दक्षयः श्चर्णितां ययुः ॥ दे
स्यस्तेनापन्नदैवं अंकुशेनेष्व वारयत् ॥२४॥ सोसिः परशुघातेन शात
धारखंडितोपतत् ॥ ततो युद्धं तयोरासीत्तुमाप्योमहाबलः ॥२५॥ स्य
क्तायुधानि देवेपि नष्टे घेतादृशो बलात् ॥ ततो युद्धं तयोरासीत्तु

मल्लरोमहर्षणे बाहुभ्यां कूर्पराभ्यां च मुष्टिभ्यां तौ प्रजघ्नतुः २७ पादा
भ्यां जानुजंघाभ्यां दृष्टिभ्यां च निजघ्नतुः उड्डीयतं तु देहेव यायेनम
हास्वनौ २८ पार्ष्णिघातान्प्रकुर्वंतौ घातान्कूर्परयोरपि सकोपश्च
जानुघातांस्तौ स्कंधघातान्परस्परं २९ तुतुंठतुं परस्पेच धर
लिधूसरितौ भृशं परस्परजयंतौ चलम्पेतौ साधुसाध्विति ३०
एवं बहुविधं युद्धं दृष्ट्वा देवा विसिस्मिरे तेजसा बहुलज्वलतो ज्वाला
लामर्षमस्य ह ३१ ततो विनायको मुष्ट्या छाते ८ माहनत् स्फु
टितं सुखमास्यस्य धरिण्यां पतितस्य ह ३२ क्षिमुहूर्त्तं निपतितो
वज्राहत इवाचलाः सकंपं चित प्रबुद्धो भस्य क्रोधमर्षं चित्तराग

तां ३३ तदा लाभमराकं समनुतेस्म महासुरा आयर्यो सैन्यम
ध्वंसद्दिनां तेम विनायक ३४ **इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखं॰ कंधर
कनामैकोध्यायः ४० ॥ गृत्समद उवाच ॥** तालापराक्रमं तस्य
वेगं तु उस्पदेसराट् आयर्यो धैर्यमालंब्य योधुमस्त्रैर्गजाननं
१ त्रिवंस्ल ञापि मन्त्रं च वह्निदैवतमादरात् ततो विनायको मु
मुचसर्ज मारुतास्त्रं हि सर्ववित् करीपुंडमितां धाराः प्रादुरासंस्ततः
क्षणात् शांतो भत्तेनरत्रेण छून्हिर्णतो दैस्तो रुषान्वितः मारुता
स्त्रं शीघ्रजवं दृष्ट्वा वाल्ये ममस्रजत् चकंपे धरणी वृक्षा गिरयः प
तिता भुवि तदस्त्रेण महाम्मेघाक्षयं नीताः क्षणाध्वंतः पर्वता

ददर्शापसर्वं तं द्वारेण मुंडराट् ॥ २२ ॥ सर्वस्मिन्निहते सैन्ये ततो दैत्योतिदुःखितः
सस्मार मनसा वाक्यं यदुक्तं शूलपाणिना ॥ २३ ॥ वरदानस्य समये जय
स्तेन शक्तिसंभवात् ॥ जयमेव भवेत्किंतु बालकः शक्तिसंभव ॥ २४ ॥ य
दु क्रंटं वेष्टं दृष्ट्वा अस्मिं लोके लोकस्य सारमत्तरं ॥ कालोपि नैनं विजयेत
तोन्यस्य का कथा ॥ २५ ॥ एवं मनसि कृत्वासौ एकाकी बालपाल
च ॥ वक्रतुंडो गतस्त्रिं तां नहंत त्वोरिपुः पुत्रक ॥ २६ ॥ देवेभ्यो नमितः प्र
श्वास्यथाय्यं शंकरो ब्रवीत् ॥ तस्माद्योगात्समास्थाय स्वैवैराटं रूप
मुत्तमं ॥ २७ ॥ ततो वैराटरूपेण दधार तं करेण सः ॥ एकपादेन त
स्थौ स कारणेन तां धृत्वा तु बलात् ॥ २८ ॥ एकं पादं तु दैत्यस्य दधार मस्तके
ततः ॥ उवाच दैत्यं रे दैत्यं रे दैत्य वराच्छेवान्नतेमृतिः ॥ २९ ॥ अतोस्मिन्न

मरेति एक्ष्माभर दिवसु निश्चलः ॥ दूतस्ततः पुरस्यास्य यतः पूर्वं दुर्गस्तावकः
दुष्टानां पीडको नित्यं नित्यं मे संनिधिस्तव ॥ ३१ ॥ दैत्योपि परया भक्त्या त
वमेवरमथायत ॥ दैत्य उवाच ॥ एवमेव सदा तिष्ठ स्थाप्य पादमपि स्थि
रं ॥ ३२ ॥ मुनिरुवाच ॥ तथेति तमुवाचाथ स्थितः कारूपं विनायके ॥ ए
वं दुरासदं जीवं चकार पृथिवीत्रिवां ॥ ३३ ॥ तस्मिन्काले पुष्पवृष्टि
प्रणम्य चैनं प्रयुयुश्च ॥ स्वस्वस्थानं गता देवा मुनयः स्वाश्रमागता ॥ ३४ ॥
स्वाश्रमागता देवा मुनयः स्वाश्रमानपि ॥ अन्ये ये वै तमर्चंति पूर्णकाम
भवंति ते ॥ ३५ ॥ एवं विनायकस्यायं कारूपं षट्पदं चेमं त्रिमानं ॥ तुंडमा
स्मिपुरे चापि एकपादे विनायकः ॥ ३६ ॥ संकल्प्य विधिवद्रूपं सर्वकामप्र
दः स्थितः ॥ यदैवं माघ्यानं श्रुणुयाद्भक्तिमान्नरः ॥ ३७ ॥ सर्वान्कामा

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥१६४॥

नवाप्नोति गणेशपदमेति च ॥ सर्वत्र जयमाप्नोति पुत्रमारोग्यमेव च
४०॥ इति गणेशपुराणे उ॰ दुरासदजयो नाम अध्यायः ॥४१॥
स्कंद उवाच ॥ विजिते तु गणेशेन हि दैत्ये दुरासदे युधि ॥ दिक्पाला मु
नयश्चैव ब्रह्मा शिवस्तथा गुरुः कविः ॥१॥ प्रशंसंसुर्देवदेवं दुरासदरिपुं वि
भुं ॥ इतिस्मतिष्ठतो मार्गः स्थापितो निहतोसुरः ॥ स्थापना च कृता भ्रा
कमन्नाकानां दुरासदे ॥ त्वमेव सृजसे विश्वं त्वमेव फलदायकः ॥३॥ शुभा
शुभपरीणामा सुखदुःखप्रदायकः ॥ समः सर्वेषु भूतेषु कर्मभिर्नैव लि
प्यते ॥४॥ चतुराकराकं जाजंतवश्च तदाश्रयाः ॥ भवेषणं च नानाया
न तत्नक कर्मक्रियोजयंन ॥ गवेषणे बुद्धिस्थ ध्यातस्त्को मनीषिभिः ॥५॥
नस्ते मुंमंदारेश्च रामादक्षैः ॥ दुर्वांकुरैः ॥ अनंतस्ते दुष्टस्येव संहारजोरेष

नामालाविभूषितां ॥ सर्वे दिक्पालगणास्ते सर्वेशाः स्त्रिवभूषणाः ॥१५॥ के
चिच्चतुर्भुजाः केचिस्दद्भुजा दशहस्तकाः ॥ सिंहारूढा वृषगता के
चिन्मूषकवाहनाः ॥१६॥ सर्वे च युयुधुस्तत्र राक्षसैस्तैनिकान्नकेषां
चित्त्रोटिताः पादाः केषांचिन्मस्तका अपि ॥१७॥ केचित्पलायनपरा ययु
जीवनहेतवे ॥ केचित्संहारं कुर्वतो मम संमुखमेव च ॥१८॥ ततः सर्वंग
तो मे जुर्भोगानप्रसोपि च ॥ गाजितश्चरथा नागा वाम्पउद्धृणयने
कशः ॥१९॥ नानायुधस्तहताः पेतु खंडदेवो गतासवः ॥ असृगोघप्रादु
रासीत्केशशैवलसंमित ॥२०॥ अस्थिकोषिमचेच्छेमेनर्नकैः खेटकमत्
स्यकैः ॥ रुडांबुजेर्यमापकेनेर्मेदः कर्दमसंचये ॥ चापसर्पेः स्थिवकै
चर्मफेनासुदुर्दशैः ॥ मत्तकच्छपसुभैमेन त्विरुद्धप्रियैः ॥ मुकाभोग्य

स्तु च ॥ तव यद्दर्शनं पूजा ध्यानं स्मरणमेव च ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
साधनं पुत्रपौत्रदं ॥ इत्युक्त्वा पुपुजुस्ते मुं मंदारेश्वरमादरेः ॥ ९ ॥ दूर्वांकु
रैः हरिद्रिश्चाक्षतैश्च कुसुमैरपि ॥ नानापक्वान्ननैवेद्यैः फलैर्बहुविधै
रपि ॥ १० ॥ स्नानां नित्यं पैर्विप्रभोजनैस्तमतोषयन् ॥ एवं ते पूजिताः
सर्वे सत्त्वावरणरूपिणः ॥ ११ ॥ स्थिता बाराणसीं प्राप्तुं षट्पंचाशद्धि
नायकाः ॥ एकः पंचमुखस्तत्र विश्वेशाद्धि तिष्ठति ॥ अन्ये वनिलना
मानो भ्राप्य बाराणसीं स्थिताः ॥ स्थिते विश्वेश्वरे तेऽत्र सर्वे तत्रैव च स्थिताः
आनंदं स्वाधिकारेषु ब्राह्मणाद्या मुनयो द्विजाः ॥ अकुर्वन्स्वस्वकर्माणि सर्वे
लोका यथा पुरा ॥ इति ते सर्वमाख्यातं कीर्तिपुष्टितुष्टया ॥ ढुंढिराजस्य

वेतालो धर्मकामसुखप्रदः ॥ दिवोदासबहिर्भावं कथं विघ्नेशुनातवः ॥ १७
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे ढुंढिराजाख्याने नाम अध्यायः ४२
कीर्तिरुवाच ॥ ढुंढिराजावतारोयं ख्यातस्ते शक्तिसंभवः ॥ दुरासदव
धार्थाय त्रिलोकीपालनाय च ॥ एकपादस्थितः सोऽनगरे चैकपादतः
स्थितो देवैः संसमाकम्पवाराणस्यामिति श्रुतं ॥ उभाभ्यामपि पादाभ्यामु
भयप्रस्थितिः कथं ॥ एतं मे त्वं सर्वं ब्रह्मन्नुद त्वं सर्वविद्यतः ॥ मुनिरु
किमसाध्यं विश्वरूपे विश्वकर्तरि विश्वपे विश्वव्यापिनि विश्वेशे ढुंढिरा
जे महासति ॥ विश्वंतर्यामिनि तिपरे विश्वसंहारकारिणि ॥ सप्तपातालं
चरणे स्वर्गमापि शिरोरुहे ॥ १ ॥ सर्वतः पाणिचरणे सर्वतः श्रोत्रचक्षुषि

मनसश्चश्रुतीनांच ब्रह्मादीनांच योगिनां । अगम्यंतत्त्वतो वायुःपृथिवीजल
रूपिणि । सहस्रादित्यसंकाशो नाग्निसूर्यबिंबलने ॥ चराचरगुरोतस्मिंश्च
राचरस्वरूपिणि ॥ यस्यरोमांचरंध्रेषु ब्रह्मांडानां हि कोटयः ॥ धर्मेतिपवते
कृताः परागाईवमोमनि ॥ ११ ॥ संशयो वा वितर्को वा तस्मिन्मातर्न विद्यते
अनेकरूपिणि विभौ प्रभौ कर्त्तुंचराचरं ॥ १२ ॥ यदिछ्याभक्ताज्ञिसाधु
विषस्वरूपिणि ॥ अमृतं विश्वरूपंच तत्र किं नरसंभवेत ॥ १३ ॥ अवता
रस्वभावेपालिमयावाभ्रांतेनपिवातकियतांचकीदृशानीककदाकु
त्रेतिवापुनः ॥ १४ ॥ शेषेणकेषुश्रुतानाधीनञ्जाधतेनश्रिवेनच ॥ अनतस्पह्रेर
नुसंदेहंकथंश्रृणुमयेरिते ॥ १५ ॥ यांश्चत्वासर्वेधर्मज्ञाप्रसुमतेपापसंचया

कार्त्तिरुवाच॥ कथं मुने सर्वदेवा प्रयाता मंदिरं गिरि ।श्रीवेन च कथं स्य
क्तारम्यां वीराणसीं पूरि ॥४॥ एतन्मे शंस देवर्षे संशयोत्र महान्हि मे॥ मु
निरुः॥ मादरेण भ्रमनाद्य हीने नष्टे स्थावरजंगमे ॥५॥ स्वाहा स्वधा वषट्का
र विहीने च धरातले ॥ त्रैलोक्ये प्रकुपिते स्तुतेदेवैः संप्रार्थितो हरः ॥६॥
देव्युवाच॥ महादेव जगन्नाथ करुणालय शंकर ॥ अंधास्य मंदरगिरिमध्
चीस्क तपश्चरति ॥७॥ अंधानाम सुतं देव वरं दातु प्रयाहितं मुनिरुवा
च॥ एवं संप्रार्थितो देवो महेशः करुणालयः ॥८॥ सर्वैः सुरगणैः सार्द्धं मंदि
चं स्यमाद्रिभिः । वरं दातुं स संप्राप मरीचिर्तं महामुनि ॥९॥ अस्थिमात्रा
वशिष्टं तं तं दृष्ट्वा सदाशिवः ॥ तस्मिन् क्षणे नाम तस्थौ स तु प्राणान्स

मुत्सृजेत् ॥ तदुत्कंठेन तपसा प्रीतो सौ गिरिजापतिः ॥ निजस्वरूपं दत्वा
पि विमानेन निजं पदं । प्रापयामास सहसा गणैर्वादित्रनिःस्वनैः ॥ १९
सर्वदेवगणैः शंभुः स्तस्थौ गिरिवरे शुभे । दिवोदासस्य सेनापश्यत् किंचि
द्रंध्रं सदाशिवः ॥ २० ॥ देवान्संप्रेषयामास द्रष्टुं तद्रंध्रमादृतः । यो यो देवो
यातिकाश्यां नापरंध्रं स तस्य स ॥ २१ ॥ स्वनाम्नाच परिस्थाप्य लिंगं तत्रैव त
स्थिवान् । दिवोदासस्य सेना स्येतु सर्वे वर्णाः स्वधर्मिणः ॥ २४ ॥ आश्रमस्था
द्विजाः सर्वे यथोक्ताचारसंयुताः ॥ गुरुशुश्रूषवः शिष्याः स्त्रियश्च सत्प
तीव्रताः ॥ धर्मशीला दानपरा व्रतोपवाससंयुताः ॥ २५ ॥ यती विवर्द्धि
तो धर्मो ह्यहिंसानुत्तमाभवत् । स्वर्गे देवा मुमुदिरे पितरश्च स्वधाः

शुभाः ॥ नवं ध्यानं च चापुष्पाविधवावामृतप्रजा ॥ विनिष्टेष्टिर्नीतिवृष्टि
नस्वचक्रंपरंतथा ॥ १७ ॥ शुकाःश्वराल भानासन मुखकावाकदाचन ॥ ए
वंसर्वसस्यानां निष्पत्तिः समपद्यत ॥ १८ ॥ विश्वेश्वरं माधवं च ढुंढिं भैर
वमेव च ॥ दंडपाणिं गुहं गंगां मद्दृष्ट्वा वानिमडपका ॥ १९ ॥ माणिकर्णीरम
वानीं वाकोमुक्तं दन्नसावसः ॥ इति दिंडिर्वरं नित्यं करोति नृपसत्तमः ॥ २० ॥
नपापलेशस्तत्रासीदेवं नृपवरे स्थिते ॥ विनाशं घ्रेन तत्काण्डपं जिघ्रक्ष
तिसदाशिवः ॥ वाराणसी वियोगेन परितप्तश्च सोभवेत् ॥ २२ ॥ प्रेषया
मास विश्वाय ततो घ्राणवपि भैरवान ॥ उवाच नातु कार्यतु राज्येस्या
प्युतु किंचिद्विषं ॥ २३ ॥ आदास्येत तएतस्मात्कारणाद्राज्यं न संशयः ॥ जग्मुस्ते
त्वरया भद्रे आज्ञां प्राप्य सदाशिवात् ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा वाराणसीं ते तु विश्रांता

स्नानकर्मणा ॥ अदृष्ट्वा तस्य दुरितं काशीवासं प्रचक्रिरे ॥ २५ ॥ शिवश्चिंताप
रश्चासीदनागच्छत्सु तेषु तु ॥ ततोप्रेषयदादित्यान्संघंश्च द्रष्टुं तपस्यतः ॥ २६ ॥ ते
पि तत्पुरमालोक्य स्थिताः कारूपां मुदान्विताः ॥ न कार्यं च कृतस्यापि नृपस्याजेय
पुरीति च ॥ २७ ॥ ततश्चतुःषष्टिमिताः प्रेषयत योगिनीः ॥ अणुमात्रमदृष्ट्वैनो
दिवोदासस्य ताश्चापि ॥ २८ ॥ स्थिता वाराणसी वापि जयंतः शिवममयं ॥ ततः
संप्रेषयामास दुर्गां दुर्गां दुःखविनाशिनीं ॥ २९ ॥ अदृष्ट्वापातकं सापि तस्याग्रा
माद्बहिः ॥ किल ध्यानेनातोषद्देवं सर्वकामेश्वमानवान् ॥ ३० ॥ दिक्पालानथ
शंभुश्च प्रेषयामास सर्वं ॥ गता वाराणसीं ते तु नोक्षी रेतदघं लघु ॥ ३१ ॥ स्व
स्वनाम्ना प्रतिष्ठाप्य लिंगानि न्यवसंमुदा ॥ ऋषयः प्रेषिताः पश्चाद्दुस्सके

दानं ॥ सर्वदर्शिं किमर्थं त्वं मोक्षमेशि सदाशिव शि॰ उ॰ इदानीमेव गच्छत्व
मविमुक्तं गजानन ॥ ७ ॥ दिवोदासस्य विघ्नार्थं मामकार्यस्य सिद्धये । मायया मो
हय जनं पुराणं येनास्य हीयते ॥ दुं॰ हि॰ कृ॰ वा॰ ॥ या मिन्ने धूम्रं महादेव न चिंतां कर्तु
मर्हसि । साधयिष्ये तवार्थं हि दर्शयिष्ये निजां पुरीं ॥ १० ॥ बहिष्कृतस्य दिवोदा
स निजपापविभागिनां ॥ मु॰ नि॰ ॥ रसुक्षोणि वमानस्य पार्वतीं वषडा
ननं ॥ ११ ॥ प्रदक्षिणीकृतस्य तथानारदं गुरुमेव च । गणस्थितो खिलविद्यानां
कलानां च निधिर्विभुः । १२ । प्राप वाराणसीं पुरां पापुणपमेचास्य दृष्ट्वा
नः ॥ ज्योतिर्विदभवत्सद्यस्तं पापमलक्षपसः ॥ १३ ॥ स्वर्णकांतिर्दिव्यदेहो मुक्ता
मालाविभूषितः । स्वर्णमुक्तामयश्रोत्र छ्ययेबिभ्रत्सुकुंडले ॥ १४ ॥ द्वात्रिंश

नपरायणाः ॥६०॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्द्धे बालचरिते चतुश्चत्वारि
शोऽध्यायः ॥४४॥ मुनिरुवाच ॥ अविमुक्तवियोगेन परितप्तः सदाशि
वः । सर्वार्थी त्वरितं कं धुंढिं नत्वा प्रार्थयदातुरः ॥१॥ शिव उवाच ॥ पंचानामपि भू
तानां कारणं च कारणं । चिदानंदघनो विश्वध्येयो वेदांतगोचरः ॥२॥ प्रधान
पुरुषश्चापि गुणत्रयविकारकृत् । विश्वव्यापी विश्वनिधिर्विश्वरक्षणत
त्परः ॥३॥ नानावतारकृत्क्वासि भूमिभारहरणोद्यतः । देवानां पालनो भक्तो
दस्यूनां निधने तथा ॥४॥ द्विजानां चैव धर्माणां स्मार्तानां शास्त्रवितां
स्वेच्छयापसृतां यातो त्वयि ब्रह्मस्वरूपिणि ॥५॥ कमलं शरणं यामि का
शीविरहदुःखिता ॥ ढुंढिरुवाच ॥ अस्मानेव प्रेषयसि सर्वो विद्याविशार

दानं ॥ सर्वदर्शिन् किमर्थं त्वं मोहमेषि सदाशिव ॥ शि॰ उ॰ ॥ इदानीमेव गच्छ त्व
मविमुक्तं गजानन ॥ ७ ॥ दिवोदासस्य विघ्नार्थं मम कार्यस्य सिद्धये ॥ मायया मो
हय जनं पुण्यं येनासौ हीयते ॥ दुंढि॰ उ॰ ॥ यामि निर्विघ्नं महादेव न चिंतां कर्तु
मर्हसि ॥ साधयिष्ये तवार्थं हि दर्शयिष्ये निजां पुरीं ॥ १० ॥ बहिष्कृतस्य दिवोदा
स निजपापविभागिनां ॥ मु॰ नि॰ उ॰ ॥ रसुक्रोशिवमानस्य पार्वतीं वषडा
ननं ॥ ११ ॥ प्रदक्षिणीकृत्य तथा नारदं गुरुमेव च ॥ ग्रस्थितोऽखिलविद्यानां
कलानां च निधिर्विभुः ॥ १२ ॥ प्राप वाराणसीं पुण्यां पुण्यभेचास्य दृष्टवा
न् ॥ ज्योतिर्विदां भवत्सद्यस्तत्पापमलस्पृशः ॥ १३ ॥ स्वर्णकांतिर्दिव्यदेहो मुक्ता
मालाविभूषितः ॥ स्वर्णमुक्तामयश्रोत्रद्वये बिभ्रत्सुकुंडले ॥ १४ ॥ द्वात्रिंश

त्क्षणेयुतो भ्रतभगो भविष्यति । कटिसूत्रं च मोचनामहारत्नविभू
षितं । पीतांबरपरिधानो दिव्यगंधानुलेपनः ॥ १५ ॥ कामाति सुंदरतनुः का
मिनीजनमोहनाः ॥ पतिव्रताश्च या नार्यश्चैक मुक्ता अपि ध्रुवां ॥ १६ ॥ म
नसा चिंतितं प्रश्नं वदति स्म विलासुत ॥ अतः पतिव्रता नार्यः प्रश्नं प्र
छुं तम न्वयुः ॥ १८ ॥ विहाय बालकान्भर्तृभ्रातृन्नत्वान्यकन्तुनान्
स्वधान्वदति लोकानां स्वमायादर्शितान्सो ॥ १९ ॥ सेविता स्वर्गलोका
नां ददाति स बहून्वरान् ॥ तद्वरस्य प्रभावेण दुष्टकुष्ठो विनश्यति ॥ २० ॥
पुत्रिणः सर्व वंध्याश्च जाता द्वेवरदानतः ॥ हस्तं दृष्ट्वा भाग्यवतां कर्मा
णि कथयस्य सौ । यद्यच्चेनच संभुक्तं भोक्ष्यमाणं च तत्क्षणात् ॥ २१ ॥ वि

इष्ट प्रश्नानानां विधानं बहुधा। प्रत्येये तु समुत्पन्ने प्रार्थयामास सादरं॥ ग्रा
मान्धान्येधनं दास्येतिष्टा त्रनिकटे मम॥ चमत्कारा बहुविधा दृष्टा यस्मान्म
याल्पधि। ततो जगाद दंडुं ढिल्लं प्रपंचेत् हितेन नृपं। स्त्रीपुत्रकन्यागारादि सर्व्वो
वाराणसीमुभां॥ नगामान धनेधान्यरो चते मो स्तुहस्पते॥ ४६॥ राकं वद
मितेवाक्यं हृदितत्कर्तुमर्हसि॥ इतः सप्तदशो राजन् दिने कोपि परः पु
मान्॥ ४७॥ आगत्य स वदेयत्तत्कर्त्तव्यं तद्धि वा ततः॥ हितं ते परमं राज
न् भविष्यति न संशयः॥ ४८॥ एतावता मया लब्धा ग्रामा धान्यं धनानि
च॥ ४९॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्त० बाल० नृपवशीकरणं नाम० ४५॥
राजोवाच॥ अवरूपं मुनिशार्दूल करिष्य वचनं तव। करवाणि पन्यथा चे
न्मे शापयोक्तिहरस्यहं॥ १॥ गृत्समद उ०। एवं तेन सर्वजनाः काशीस्था स्व

स्थितोनगरेलोकःसर्वेआसीन्मुदान्वितः॥नेदृशोभाग्यलोदृष्टिःसर्ववे
तागुणाकरः॥नम्रतोनभविष्येवाइतिलोकावदंस्तमुं॥२४॥प्रजयंतिथ
नेरत्नेनेत्वाप्रस्थयमस्यते॥हस्तेधृतानिवस्त्राणिकर्पयस्येवतस्त्रणात्॥२५॥
दारिद्रस्यप्रयत्नस्यप्रहुष्यातस्यवेरयरो।अभिप्रायंस्वधीतस्यदुष्टेवि
प्रस्वरूपिणः।द्वित्रिमासेर्गतावार्त्ताराजकर्णेजनेरिता॥२६॥जनाऊधुः
राजपत्न्योविदुतस्याश्चपातिव्रत्यपरायणः॥रातावत्कालपर्यंतंभो
भजन्नन्यदेवता॥२७॥विनापतिंगृनास्त्यविनाशातुंनिरीक्ष्यतुं।नोभवि
ष्पतिपुत्रोवाकन्यावेतिविचारितुं॥२८॥सर्वाभीस्तुनिपिहास्ताटंटिर
जोगमिष्पति॥अकार्यंतुततस्तास्तुरहस्येतमुपानयन्॥३०॥उपवेश्या

सनेरम्येराजपत्न्यः पुपूजिरे ॥ प्रक्षाल्य चरणौ हृष्टं तद्दर्शनसुविह्वलाः ॥ ४१
केऽस्य चंदनं तस्य शरीरे पर्यमर्दयन् ॥ निकटे तस्य काश्चित्तु भूत्वा ताः गृह दा
द्धिटिकां स्वयं ॥ ४२ ॥ पप्रच्छुर्बहु प्रश्नांस्तं सर्वा एवाब्रवीच्च सः । प्रत्यये
तु समुत्पन्ने सर्वास्तास्तस्य विसस्मिरे ॥ ४३ ॥ एवं ताः प्रसहं तस्य दर्शनं प्र
जनं स्वयं । स प्रकृतां गृहकार्याणि चक्रुः सर्वास्तु तस्य ताः ॥ ४४ ॥ नैतादृशो
दृष्टपूर्वो भूतमस्माभिर्विष्णुवित् ॥ इति ब्रुवंत्यस्तं सर्वास्तं सर्वे स्योत्तिचि
दुस्तमो ॥ ४५ ॥ गृहीते राज्ञिताः श्रोध्रं विससर्ज क्षणादमुं ॥ पतिभावं प
रिस्पृश्यतमेवाचिंतयन्सदा ॥ ४६ ॥ यद्यन्यं परिपप्रच्छ तस्सर्वं समुदा
भाषीत ॥ विसृज्य निजदेवं सतमेवाचिंतयं नृपः ॥ ४७ ॥ रहस्यपादिप

वेश्मोहेता ॥ स्वक्रोधस्य वो लोकमर्माणि तमेव परिषेविरे ॥ भरतं भव्यं विप्र
हन्हं भविष्यं च विद्धएवता ॥ ततो विष्णुर्बोद्धरूपी पंचकोशपाबहिस्थि
तः ॥ आगत्य मायया मोहं जनयन् सर्वदेहिनां ॥ श्रुतिस्मृतिविरुद्धं सोपाती
धर्मे विषद्धिषं ॥ सोपि स्ववचनात्सर्वान्वंच्योचक्रे महाजनान् ॥ ५ ॥ साका
रंभजनं सर्वं दूषयामास सत्वादरं ॥ किं मूर्थपार्थिवा मूर्तिश्चेतेतेजसोऽ
पि ॥ सर्वो जनो भ्रष्टमनाः परमात्मा हृदि स्थितः ॥ वृक्षाणां जीवितोच्छेदः
पशूनामपि हिंसनं ॥ ८ ॥ कुरुते यस्य चित्तानि परस्मैधः श्रयन्ति ॥ न हृदे
हेनभ्रतानि सीयं स्वे पंच पंचसु ॥ ९ ॥ स्वयमेव वहिर्भोक्तव्यं पंच कोऽन्तस्य घ
ते मुक्ता ॥ देहात्मा परिपूज्योसौ नानाभोगैर्यथासुखं ॥ १० ॥ ततः स्वस्वेज

नाः स्वस्वमार्गस्थिकास्तथाभवत् ॥ ब्राह्मणा नापरं सर्व्वं बुभुजुर्भोग
मुत्तमं ॥ ११ ॥ तत्पत्नी कमला नाम पुरयंति मनोरथान् ॥ स्पितामारण
सीनासी स्त्रियः सर्व्वास्म मोहयत ॥ १२ ॥ बोधयामास यत्नेन वृद्धमार्गं
दिने दिने ॥ न भिद्यते पुरा भाग्य धन्मुखनासाकरादिभिः ॥ १३ ॥ तथा स्त्री
ने वाभिद्येत देहेरतेश्च तुर्विधैः ॥ स्वदेहे भर्त्तृदेहे यो स्पर्शं देवसुतस्ततः ॥ १४ ॥
एवं प्रलोभिताः कांताः पूत्रोद्भानपि भेजिरे ॥ ब्राह्मणा अग्निहोत्रेषु यत्र
शुचिशिथिलादराः ॥ १५ ॥ व्रते दाने च होमे च देव ब्राह्मणपूजने ॥ १६ ॥ पूत्र
नां यत्क्रियानां च छेदनेस्यं नायं दध्यः ॥ १७ ॥ परस्परागृहे चैते बुभुजुर्भोग
मुत्तमं ॥ स्वयमेव बुभुजिरे श्राद्धानि व्रतानि च ॥ १८ ॥ एवं च धर्मलो

पोक्तदेन सो हितं वच ॥ ततो बौद्धो जगम्माशु दिवोदासस्य मंदिरं ॥ १८ ॥ पू
जितः पर्यायभक्त्यासत्तेन स्वासने शुभे ॥ ततश्चोचे दिवोदासं वाक्यं वाक्य
विशारदः ॥ १९ ॥ बौद्ध उवाच ॥ शृणु राजेन् हितं वच्मि निःशल्यात् कुरुस्वास्पदं ॥ इ
यं धारणाभिः शल्यमतानि र्मापिते जसा ॥ २० ॥ प्रत्ययेपि त्रिशल्यानां गोप्य
यमाणे सर्वजंतुभिः ॥ पुण्यवद्भिरपुण्यवद्भिरिह स्पेस्थेयं मतो
मोक्षमभीप्सुभिः ॥ २१ ॥ पापात्मनो भैरवेण क्रियंते बहिरे वच ॥ रक्ष
णं पुण्यकर्तृणां क्रियते न तते न्वच ॥ २२ ॥ तदपुण्यक्षयि तं यावत्ताव
दत्र स्थितो भवान् ॥ कारुण्यं पाराज्ये प्रकुर्वाण इदानीं न तथा भवा
न् पापं वर्संप्रवर्त्तं ते राज्यं न रक्षकं नृप ॥ २३ ॥ नृप उवाच ॥ सम

गुरुत्वं त्वया मह्यं करिष्ये वचनं तव ॥ ज्योतिर्विदा दुर्दिनाख्ये प्रोक्तं यस्य
रूपमेवतत् ॥ २३ ॥ वद मे त्वं च कस्यासि वहितार्थमिहागतः ॥ यदिच्छे
तु मया याच्या कांतत्त्वं ते पुरुषोत्तमः ॥ २४ ॥ कउवाच ॥ ततः स कृष्णा
विष्टं दर्शयामास तं नृपं ॥ निजं चतुर्विधं रूपं शंखचक्रगदाध
रं ॥ २५ ॥ समष्टिव्यष्टिरूपेण चिद्रूपं च व्यदर्शितं ॥ ततो नृपो नम
स्कृत्य पुपूज परया मुदा ॥ २६ ॥ ननर्त परया भक्त्या तद्दर्शनमहो
त्सवः ॥ धन्योहमिति तं मारुपितृव्यांसहितो नघ ॥ २७ ॥ पूर्वं राज्यं परि
त्यज्य तपस्तप्तं मया बहु ॥ अस्मिन्देहे बलवान्मह्यं दत्तं राज्यं सुदुस्तरं
त्वद्दर्शनाज्जन्मन्मतीगते मे नात्र संशयः ॥ २८ ॥ इदमेव वदं यस्चे

ह्यमहं शरणं गतः ॥ मुनिरुवाच ॥ इत्युक्तः परमात्मासौ प्रोक्तवान्नृपसत्त
मं ॥ ३३ ॥ विश्वेश्वरप्रसादाच्च तावापी राजसत्तम ॥ भविता परमामु
क्तिस्सूकाराऽपसुखीभव ॥ ३४ ॥ भैरवो दंडपाणिश्च बहिः कुर्याद्दतोऽन्य
था ॥ मुनिरुवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं चिंतापरमिकां ययौ ॥ इपात्वा किंचा
र्यं तद्धेतुं बुबोध सर्वमेव सः ॥ ३५ ॥ ज्योतिर्विघ्नेगणेशं च बौद्धं मायावि
नं हरिं ॥ प्रणम्य शिरसा भक्त्या कोसीति जगाद तं ॥ ३६ ॥ सोपि बुद्ध्वा म
हाविष्णुर्निजं रूपं समास्थितः ॥ चतुर्भुजं शंखचक्रं गदापद्मधरं शु
भं ॥ ३७ ॥ पीतांबरसमायुक्तं सर्वलोकाश्रयं परं ॥ उवाच तं नृपः पूर्व
धर्मोहं मम पूर्वजाः ॥ ३८ ॥ यन्मोक्षदं पदं युगं दृष्टं पुण्यप्रभावतः ॥ दे

त्रयस्य ॥ तवप्रसादाद्धरिरब्जोपिविश्वस्यस्रष्टाक्तोनिजकर्मसिध्यै
त्वयाविनावेदविधिर्द्विधातास्यात्त्वदीयप्राक्तासुरत्रातुनाश ॥ ७ ॥ अ
नंतशक्तिः प्रकृतिः पुरात्वांसमर्प्यदुष्टमहिषंजघान ॥ यच्छ्रासनि
र्धूतनगप्रपातभीतंजगत्त्वंत्तमिमंररक्ष ॥ ९ ॥ त्वंमेप्रियश्चाखिल
लोकसाक्षीत्वमव्ययःकारणकारणंच ॥ वेदाविकुंठास्त्वयिसर्व
एवशेषोधरांमकेतभक्तिहेतोः ॥ १० ॥ त्वामेवनत्वापरिपूजयंतःसंलो
यतंतेमनसातरंतः ॥ त्वय्येवभक्तिपरिकल्पयंतोमुक्तिंभजंतेप
रिवृत्तिहीनां ॥ ११ ॥ अनेकरूपांगविलोचनस्त्वंअनेकशीर्षश्रुति
बाहुतिष्ठः ॥ अनंतविज्ञानघनोप्यनेकब्रह्मांडहेतोपरमप्रकाशः

तवप्रसादाद विमुक्तमेतद्दृष्टं चिराद्बालवतांखिलेश ॥१३॥ मुनिरुवाच
एवंस्तुत्वापुनः प्रजप प्रार्थयामास शंकरः ॥ गतंविरहदुःखंमेप्राप्यवा
राणसींपुरीं ॥१४॥ इदानींसर्वदारक्ष मत्कांक्ष्यपुरीमिमां ॥ विनाप्र
सादं तेनस्याकाशीवासः कदाचन ॥१५॥ दंडपाणिर्भैरवस्य तेप्रिय
स्य हितौ भवेतां ॥ तारकं ब्रह्म तत्स्थाने दिशन्मिवनतान्यथा ॥१६॥ माघे
मासि चतुर्थ्यां यो भौमवारे विधूदये ॥ अपूपैर्मोदकैरन्यैरुपचा
रैः प्रपूजयेत् ॥१७॥ संकष्टलस्यसंहर्त्के स्तोत्रपाठेनयोनयात् ॥ तस्या
पि सकलान्कामान्पञ्चलक्ष्मीमनेकधा ॥१८॥ यइदंप्रातरुत्थाय त्रिसं
ध्यंवापिभक्तितः ॥ पठेत्स्तोत्रं सदैवापि भुक्तिं मुक्तिं च तस्य च ॥ अन्ये

षपिकासर्वोर्थान्विदधासि न एण मिरु ॥ अतो ढुंढिरिति ख्यातो ह्मिलोकस्यां

त्वं भविष्यति ॥ ढुंढिरिसेवते नाम मुक्तिदं पापनाशनं ॥ २१ ॥ स्मरणात्सर्वका

र्याणां सिद्धिदं च भविष्यति ॥ मुनिरुवाच ॥ एवमुक्त्वा स्थापयं संगं उक्तीय ह्मिला

क्षतां म्लरि ढुंढेर्महादेव प्रासादाचारु निर्मिते ॥ सततो विवेश भवनं स

र्वदेवानां स्वमंदिरं ॥ दिवोदासाय मोक्षं सददे भक्ताय शंकरः ॥ २४ ॥ गृत्समद उ॰

एवं विमोहितस्तेन दिवोदासस्य मायया ॥ विष्णुना सौबोहरूपेण त

स्यापश्च हितं हतं ॥ सर्वते कथितं देव सामर्थ्यं ढुंढिनाकृते ॥ २५ ॥

एवं प्रभावो देवो ऽसौ यः छत्रानुस्थितः सुतः ॥ क उवाच ॥ एवं गृत्समदः ह्ले

वातस्येत् ढुंढि बिचेष्टितं ॥ २६ ॥ गृहीत्वा ह्यायये ऽसौ सिद्धं निजमात्म भमंडलं

तदानीमेव सा पुत्रमादाय प्रस्थिता ततः ॥ ययौ वाराणसीपुर्यां मरणा
न्मुक्तिदायिनी ॥ २९ ॥ माघमासे चतुर्थ्यां सा भौमवारे मुदान्विता । ढुंढिराजा
यतनं जाता नानानारीयुतं ॥ ३० ॥ महोत्सवं प्रकुर्वंद्दृष्ट्वा कीर्त्तिर्नतामतं
नानालंकारसंयुक्तं दिव्यमाल्यांबराहृतं ॥ ३१ ॥ नानामणिगणोपेतं ना
नामुक्ताविभूषितं ॥ अनेकस्वर्णपात्रस्थैः पक्वान्नैः पायसादिभिः पूजि
तं भक्तिनिवहैस्तस्य गीतविशारदैः ॥ ३२ ॥ मया किंचन यास्ते किं निवेद्य
मिति सानघ । सा दूर्वाशमिमंदारकुसुमैर्मार्गसंचितैः ॥ ३३ ॥ पुपूजय
रया भक्त्या पुत्रोप्यभयाचल: ॥ शमीमंदारदूर्वाभिस्तथा तुष्टो भवत्तयो
रुभौ तौ जननीपुत्रौ संनिधौ तत्र तस्थतुः ॥ ३४ ॥ तयोर्निराहारतया भक्ति
भावेन तोषितः ॥ आविरासीन्मूर्त्तिमान् ढुंढिराजो महोत्कटः ॥ ३५

श्लोकास्तेते दश नाम मयानघ ॥ सहस्रायुः कर्त्ता जीवन्वर्षसहस्रकं ॥ ५५ ॥ शां
तो दांतो हि मल्लको राज्यं कर्त्ता सुतस्तव ॥ चतुर्भिरप्युपायैः सर्वकोसर्व
करिष्यति ॥ ५६ ॥ मम ध्यानं नाम जपः सर्वदास्य भविष्यति ॥ अंते म
म स्मृतिं लब्ध्वा मल्लरूपं प्रपत्स्यते ॥ ५७ ॥ क्रै॰वा॰ एवं तस्मै वरान्न्
दत्वा परितुष्टो विनायकः ॥ ददौ स्वपरशुं तस्य पशुबाहुमति स्फुटं ॥ ५८ ॥
चकैनाम स्वयं देवस्ततश्चांतर्हितोभवत् ॥ ५९ ॥ इति श्रीगणेश
पुराणे उत्तरखं॰ कीर्तिवरप्रदानवर्णनं नाम अध्यायः ४७ ॥ क्रं॰
एवं लब्ध्वा वरान्कीर्तिः शोभा रात्रौ निनाय ह ॥ उषः स्नात्वा प्रपूज्या
सुमुक्तिस्तत्सुतायया ॥ १ ॥ रुषितादुःखिता देवं विरहान्नभर्तुः स्वकं

सस्तेजराव च ॥४६॥ जलं तथांतरिक्षं च गंधर्वा यक्षराक्षसाः ॥ चराचर
स्वरूपस्त्वं दीनानाथ कृपानिधिः ॥४७॥ विनायकोनादिरूपो भक्तिप्राप्तो
सि सांप्रतं ॥ अयमेनयने ऽन्येजन्मभक्तीसुतोपयाः ॥४८॥ पितरौ मे कुलं
शीलं रूपं ज्ञानं तपोपि च ॥ जन्मांतरीय-पुण्येन दृष्टः क्षिप्रप्रसादनः ॥४९॥
तवैवाचाद्यत्वादेवस्यापितास्यतवाभिधा ॥ सपत्नास्य विघ्नदत्तमरतवस्था
पितः पुनः ॥५०॥ गृत्समदेन मुनिना तव भक्त्येव किंत्वप ॥ शमीपत्रैश्च पू
जा ते कृता तव वलेभस्ये ॥५१॥ मुनिप्रवर दृष्टोसि तापत्रयनिवारणः
प्रसन्नश्चेद्देहि नाथ भक्तिं मम सुतेस्य ते ॥५२॥ त्रैलोक्ये प्रियराज्यमा
ग्मेराज्ये निःसंगवृत्तितां ॥ दीर्घायुः सकुलग्रामं बलं कीर्तिं सुखं क्षमा
विजयं सर्वसंग्रामे द्विजे देवे रतिं परां ॥५३॥ [illegible]. ये ये वरास्त्वया

ऊचतुर्मुनिना प्रोक्तं यत्स्वरूपं महेशितुः ॥ तदेतत्सुखमुपनिचये दृष्टं साक्षात्स
भास्वरं ॥ ३४ ॥ पीतांबरयुतं द्वंद्वविराजितमनुत्तमं ॥ दृष्ट्वैवं परमं रूपमगमा
च्चानंदवारिधौ ॥ ३५ ॥ विस्मृतो पूजनं कर्त्तुं नमस्कारं च ताबुभौ ॥ उवाच तं
भगवान्देवो वरं वरय सुव्रते ॥ ३६ ॥ प्रसन्नोहं प्रदास्यामि यत्ते मनसि व
र्त्तते ॥ मुक्ताफलैर्नरैः स्वैश्चक्ष्मैर्नानाविधैरहं ॥ ३७ ॥ प्रीतो यथा शमीपत्रै
र्मंदारैरपि कोमलैः ॥ कउवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कीर्त्तिस्तोषमियाय परं
देहभावं समासाद्य जगाद हरिदानतं ॥ कियामे कथनं कार्यं सर्वं हि सर्व
रूपिणे ॥ आज्ञया प्यतथा हं चैवसानिध्यादत्र अवबोधया ॥ ३८ ॥ निष्कलो
निरहंकारो निर्गुणो त्रिजगत्स्रष्टुः ॥ पूर्णानंद परानंदः पुराणाश्च परात्परः
दिव्यास्वरूपी सर्वमार्कैसर्वरि सर्वरूपवान् ॥ त्वमेव पृथिवी वायुराका

नानाभिध्वजपताकाभिः सेकैर्धूपैरलंकृतं ॥ २ ॥ ढुंढिनामजपतौ तौ न
पः पत्नीसुतावुभौ ॥ तावागतौ नृपास्तेन सैन्ययावाद्यनिःस्वनैः ॥ ३
अनेन्येन गरेकर्णपुरनाम्नासुविस्तृतं ॥ भरध्वजो धायायाश्रुतनयं
सस्वजे परमादरात् ॥ ४ ॥ उवाच परमप्रीतो हर्षगद्गदया गिरा ॥ क्षिप्र
प्रसादनसुतश्चांतो सिबहुवासरं ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा तां परमाल्हादं मरयो
ऽत्र ध्यावासुधामिवः ॥ विसर्जाखिलं छोकानंदलावण्याणिदक्षिणाः
६ कीर्तिश्च स नृपः पश्चात्सुरस्य परमप्रोचतुः सापि सर्वं नृपायासेमे
हृत्सौ तं स्वप्नवेदयत् ॥ ७ ॥ परस्परालिंगनचुंबनानि हास्यं विनो
दं परिचक्रतुस्तौ । तांबूलविछेदमपि प्रहर्षात्रिकौ मरस्य पुष्ठं निर

नानाविधध्वजपताकाभिः सेकैर्धूपैरलंकृतं ॥ ४ ॥ दुंदुभिनामजपंतौ तौ न
पः पत्नीसुतावुभौ ॥ ज्ञावागतौ नृपास्तेन सेनया वाद्यनिःस्वने ॥ ६
आनेन्येन गरेकर्णपुरनाम्नासुविश्रुतं ॥ म्र धर्मो घायाम्सुतनयं
सस्वजे परमादरात् ॥ ७ ॥ उवाच परमप्रीतो हर्षगद्गदया गिरा ॥ क्षीप्र
प्रसादनसुतस्त्वं तो सिबहुवासरं ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तां परमाल्हादं भसर्पो
द्धभासुधामिव ॥ विसर्जोखिलं क्षोकानुदत्वा वस्त्राणि दक्षिणाः
॥ की मैश्चवसन्नृपः पश्चात्सुरस्परमयोश्चतुः सापि सर्वनृपाया सेमे
हृतां तं स्वत्पवेदयत् ॥ ११ ॥ परस्परालिंगनचुंबनानि हास्यं चितो
दपरिचक्रतुस्तौ । तांबुलविक्षेदमपि प्रकृष्टं तिक्ष्णोमस्पर्युहं निर

॥ ग॰ऐ॰उ॰ ॥
॥ १८० ॥

पत्रयोच ॥ ततः कतिपयाहःसु ज्ञात्वा पुत्रं गुणाकरं ॥ विनीतं सर्वध
र्मज्ञं नीतिशास्त्रविशारदं ॥ अभिषेचयसंभारान् कृत्वाहूय वरां
द्विजान् ॥ सुहृदः सर्वराजन्यान् अभिषेकं सुते ददौ ॥ ११ ॥ शुभे मुहूर्ते
सग्नेसक्षेटग्रहसंयुगे ॥ कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं स्वस्तिवाचन
पूर्वकं ॥ १२ ॥ नानाद्रुमयुतैस्तोयैरभिषेकमकारयन् ॥ न दक्षस
र्वतर्थेषु ऋग्यजुःसाममंत्रत ॥ १३ ॥ संतोष्य ब्राह्मणान्तस्मान्दक्षि
णारत्नदानतः स्वयं वनवासीयदीक्षां गृह्य च ॥ १४ ॥ विसस
र्जाखिलान् राजा वनसाधनमास्थितः ॥ ततः परं सुबाहुः स
प्रज्ञाशासमहीमिमां ॥ १५ ॥ धर्मेण शास्त्रनिस्याचसमानेनथ

शआर्जयत । विश्मातस्त्रिषुलोकेषुपराक्रमबलादन्तत । मंदारमस्ति
हुं:ससहस्रकें छेदधारम् ।। शमीदूर्वांविनापूजांनकरोतिकदाचन । ना
नाभोगाननेकान्छीघ्रभुंजेधर्मसक्तसः ।। तस्माद्धपुत्रानसद्दातानिदत्वाव
र्षसहस्रकं । चकारचराज्यंपश्चात्तत्पुत्रेन्यस्यप्रदिवंययौ ।।२०।। कल्मानने
कान्स्वर्गेसस्थितोद्युतिस्वरूपवान **मुनिरुवा** एवंशम्याप्रभावस्तेसंक्षे
पेणनिरूपिताः ।।२१।। तत्पूजनस्यपुण्यंचमंदारस्यप्रसंगतः ।। तस्माल्लव्या
पिपूज्योयंशमीमंदारतोमुने ।।२२।। भक्त्यासमर्पितंपुष्पपत्राणिहंसुधा
यते । निषिद्धपत्रपुष्पादिसमर्प्यनरकंव्रजेत ।।२३।। एवंपंचापिसंपू
ज्यदेवास्तद्रूपतामियात ।।२४।। साखिलोकीयतेदेवैराजसूस्वस्वरू

रा आर्जयत॥ विख्यातस्त्रिषु लोकेषु पराक्रमबलादतः। मंदारस्त्वति
हृष्टः ससहस्रकं छेदयामास॥ शमीदूर्वा विना पूजां न करोति कदाचन॥ ना
नाभोगानेकान्सौ बुभुजे धर्मसंस्तुतः॥ तस्याद्य पुत्रा नरदारा तानि दत्वा व
र्षसहस्रकं। चकार च राज्यं पश्चात्तत्पुत्रे न्यस्य पदं दिवं ययौ॥२०॥ कल्यानने
कान्स्वर्गे स स्थितो हुतिस्वरूपवान् मुनिरुवाच राजं शम्याः प्रभावस्ते संक्षे
पेण निरूपिता॥२१॥ तस्य जनस्य पुण्यं च मंदारस्य प्रसंगतः॥ तस्मात्वया
पि पूज्योयं शमी मंदारस्तो मुने॥२२॥ भक्त्या समर्पितं पुष्पपत्रमित्थं सुध्या
यते॥ निछिद्रपत्रपुष्पादि समर्प्य नरकं व्रजेत॥२३॥ एवं पंचापि संपू
ज्य देवास्तद्रूपतामियात॥२४॥ सा त्रिलोकी यतो देवो राजन्सत्यस्वरूप

ग॰उ॰ ई॰॥

१८२॥

मुनिरुवाच॥ स्वानंदभुवने स्यवं निजलोके तिचह्नयं। वैनायकस्य लोक
स्य विख्यातं नाम पर्वते॥ ४॥ उत्पत्स्येते यदा दैत्यो देवांलकनरांतकौ वि
नायकोपि तौ हंतुं मानुषे चवरिष्यति॥ ५॥ स तु बालकरूपेण लीलाअ
द्भुतविक्रमः। करिष्यतिमहेपो लोके स्वेच्छाचारी महाबलः॥ ६॥ शुक्लकस्य
भक्तियुक्तस्य दरिद्रस्य गृहे यदा॥ भुक्त्वा दत्वा महालक्ष्मीं लेभेंद्रस्य दु
र्लभां॥ ७॥ विवाहार्थं समानीतो दर्शयिष्यति पौरुषं। यदा ते गृहमाग
च्छेत्तदा तद्भक्तितो नृप॥ ८॥ काशिराज महाबाहो निजलोकमवाप्स्य
सि कृष्णा॥ एवमुक्का गते तस्मिन् काशिराज महामति॥ ९॥ गणे
शाभक्तिं कुर्वाण कालापेक्षावभूव ह॥ ततो बहुतिते काले वतोणे

पतां । उभाभ्यांचैवसांन्निध्यंतामतस्तस्यलोकतां ॥२४॥ प्राप्नुयान्मनुजमानस्त
श्रेष्ठाभक्तिर्नवैवृथा व्यासउवाच· विनायकस्यलोकेस्मिन्प्राप्तलोके
षुतिष्ठति एवंमेसंशयोब्रह्मन्छेत्तुमर्हसिसांप्रतं ॥२५॥ कमन्यंपरिपृच्छा
मिसर्वज्ञंलांविनाविभो ब्रह्मोवाच । ममापिनारदेनोक्तंमुद्गलायचतेनच
२६ ॥ काशिराजोयदाख्यातो लोकेविनायकःशुभः । सकामदायिनीशि
वांतेनैवकनिर्मितःपुरा ।२७॥ निर्जलोत्तिचनामास्यस्वयंचक्रेविना
यकः ॥ काशिराजोविमानस्थोदृष्टवांश्चमेचक्षुषा ।२८। यंप्राप्यदुं
दुःखंनप्राप्नुतेस्त्रीपुमानपि ॥ अष्टपंकेलंचवसंतिज्योतिरूपम
माप्यच ॥२९॥ इक्षुसारमयंभोगालभतेतत्रसुस्थितः । महाप्रलयवे

जायंति हृसे कविनाशियत ॥ तस्मींत तस्य देवस्य निद्रास्थानं तदा ततं ॥ ३४ ॥
सेवते सिद्धिबुद्धिभ्यां ॥ सामवेदस्य गाथाति केनमहस्रोयछति तत्क्षितं
मनुजेन यत ॥ अथ क्षिताः संपदोत्र जायंते तस्य भावत ॥ यथैव वर्णिताः
सर्वे देवलोका अनेकशः ॥ ३७ ॥ गणेशानिजलोकस्य रम्यकिं नैमिमवर्णितं
संक्षेपेण ततो व्याधि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छति ॥ ३८ ॥ इति श्रीगणेशपु
राणे उपासनाखंडे मंदारफलवर्णनं · ८० ॥ मुनि कथं च काशिरा
जेन प्राप्तं यत्स्थानमुत्तमं मुद्गलस्योपदेशेन तन्मे कथयितुमर्हसि ॥ १ ॥ कउ
वाच ती र्थयात्राप्रसंगेन मद्गलस्तं नृपं ययौ ॥ पूजयित्वा प्रपच्छे तं सर्वं हि
मुनिना नृप ॥ २ ॥ नृप उ० ॥ विनायकस्य लोको वा प्राप्यते स कथं मया ॥

सोविनायकः॥कश्यपस्यगृहेप्यासीत्लीलाविग्रहवान्विभुः॥हत्वानानाविधा
दैत्याःक्रीडानानाविधाःकृता॥१२॥दाक्षिण्यंकृदतेवान्सद्यःसुलोकस्यादिवन्
गृहेतदा।काशिराजस्यभवनेपुनरागान्महाबलः॥१३॥हतोमहाबलो
दैत्योदेवांतकनरांतकौ॥स्वानंदभवनंयातःक्षीरसागरमध्यगं॥१४॥
काशिराजस्तद्विरहाच्चिंतयन्सर्वदातंतु॥आलिंगतिनरंकंचिदयमेववि
नायकः॥१५॥रतिमल्लासभामध्येसर्वंतदात्मकंजगत्॥पश्यतिस्मदि
वारात्रौसोपितन्मयतामियात्॥१६॥निराहारःकदाचित्सतिष्ठतिस्म
निरंतरं॥ग्रासमात्रंकदाचित्संभुनक्तिचयथामति॥१७॥कदाचिद्धसते
कोपित्वस्तौतिस्मतत्परस्तदाः।निद्रातिबहुकालंसपश्यन्स्वप्नेविनायकं॥१८॥

एवं नृपे स्थिते मार्गाश्चिंतामापुः सुदारुणां ॥ यदि लोका विजानीयुः परस्कृ
यते तदा ॥१९॥ एवं चिंतयतां तेषां भूमभ्यागान्नृपालये ॥ तदैव मुनिः सोध्यानं
विसृज्य नृपतिं ययौ ॥२०॥ तद्दर्शनप्राप्तबोधः प्रणनाम नृपो मुनिं ॥ उपवे
शासने पश्चात्तस्य पूजां च यथाविधि ॥२१॥ बद्धांजलिरुवाचाथ धन्यो वं
शो जनुर्मम ॥ सफलं मे दिनं नेत्रे धन्ये च दर्शनान्मुने ॥२२॥ त्वत्प्रसादा
त्परं स्थानं संसारतरणं नृणां ॥ अवमानान्महद्दुःखं त्वं प्रापं पापेन दुष्ट
वान् ॥२३॥ कउवाच तमुवाच ततो विप्रो वाचा तस्य सुतोषितः ॥ तादृश
स्य विनीतात्मा नैव दृष्टो न च श्रुतः ॥२४॥ राजन्नास्य तु दृष्टोहं वांछितं
ते ददाम्यहं ॥ अस्माध्वं मपितद्वाक्याद्दास्यते ते विनायकः ॥२५॥ कउ

ब्रोच ।। तद्वाक्यपरितुष्टोसौ परितुष्टस्तया गिरा ।। अनेन जडदेहेन स्वा
नंदं भुवने मुने ।। २५ ।। इष्टं यंच चिरं तत्र स्थातुं नैव च संपदः ।। ततः उच्चे
मुख्यो सौ परितुष्टस्तया गिरा ।। २७ ।। प्राप्य सेवां गणेशस्य पुनरावृ
त्तिवर्जितम् ।। मुक्तात्र संपदः पंचसहस्रं परिवत्सरान् ।। २८ ।। ब्र
ह्मलोके समं यं कालं ततः स्थानं दमाप्य पश्चि नपरवचय कीटके सलोकः
किं नामा वद सत्यं मुनिभमः ।। २९ ।। केन पुण्येन गम्योसौ सेष्टिस्त्वा लोका
मर्या खिला ।। सा मा स्पतः सर्वलोकाः प्रसिद्धा ये श्रुतास्त्वया ।। ३०
गरुनाभतिरस्यं तमस्य लोकस्य भरूपते ।। दिव्य लोके विना मास्य

।ग.त.र्द्धं.॥
॥१०५॥

गवान्॥ सहितः सगणः शाब धर्मे बिंदु विश्राः पसे ॥४९॥ ब्रह्मलो
के भाति रस्येव ब्रह्मलोकानेकरेणवः॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवाजी
वाष्टसहस्रशः॥ ॥५०॥ ओंकार गता भाति मशका इव यस्
ताः॥ एवं नात स्य लोकस्य संक्षेपेण हि वैनृपः॥ ॥५१॥ तुंगं यन्मेरु
शिखरं तत्कैलाससंशिरा स्थितः॥ सहस्रयोजनं नेष्ठ स्वयं भगवन्मु
निपुंगवे॥ ॥५२॥ रत्नतरुणकावरा किरुद्धैर्भूमिकामानामलः॥ य
समंतांस्तु वस्येवभ्रमरा युद्धाश्च॥ ॥५३॥ पद्मासनगता धार
रा किंकरुसन्मस्तके स्थिता॥ त्रिकरालं जटाभारं बिभ्रती वदेनं

॰उ॰हें॰॥
१८४॥

निजलोकेतिचापरं॥ सकामदायिनीपीठेतिष्ठतिसविनायकः॥
विस्तीर्णपंचसाहस्रयोजनानिमहामते॥३३॥ रत्नकांचनमं
मोसराजतेभासयन्दिशः॥ स्वानंदपुनरामायइक्षुसाग
रमध्यगः॥३४॥ नवेदैर्नचदानैश्चव्रतैर्यज्ञैर्जपैरपि॥ तपोभि
र्विविधैश्चायंप्राप्यतेनेककर्हिचित्॥३५॥ विनायकस्यरूप
याप्राप्यतेनिजभक्तितः॥ समष्टिव्यष्टिरूपोत्रसदातिष्ठति
विघ्नराट्॥ पादैःससप्तपातालव्याप्यनुबाशिरस्यच॥३६॥
कूर्मंचकमठंचैवशोभाभ्यांचद्विगुणेखिलाः॥ केशरोमापिसं

रोध्मस्थितआकारपंकजे ॥ भ्रमध्ये प्रगतिचक्रे तं द्विपत्रे ध्याति
पुण्यकृत् ॥ ४९ ॥ खेचरीमुद्रयायुक्तो नान्यो ध्यातुं न च क्षमा ॥ सह
स्रपत्रकमलं ऊर्ध्वे सरोजं विलसत्प्रभं ॥ ५० ॥ तत्र तेजस्वरूपोस्ति रूद्रद्वि
दशापत्रकं ॥ दशापत्रं नाभिचक्रे लिंगबद्धपद्मनगं शुभं ॥ ५१ ॥ षोड
शारकं कंठदेशे तत्र सर्वत्रविघ्नराट् ॥ तेजोरूपो दीप्यमानः सप्तको
के यथाविधि ॥ ५२ ॥ द्वादशारं तु वैकुंठं तत्र विष्णुः सदा स्थितः ॥ कं
ठजे पंचवक्त्रो सोके लासे सगणस्थिता ॥ ५३ ॥ सोमसूर्याग्निनेत्रो
सोमभंडलमहोदरः ॥ एकविंशति स्वर्गान्स संप्राप्यो षधियो

तथा।सहस्रसूर्यसंकाशंतन्मध्येयोजनायतं॥स्वानंदभुवने
भातियत्रकांचनभूतलं॥असंख्याताग्रहाभातिभास्वरागज
मौक्तिकाः॥५२॥तस्यैवकल्पयाप्राप्नोदुःखमोहविवर्जिताः।त
दुत्तरेभातिपरइक्षुसागरएवतु॥५३॥सहस्रपत्रसंयुक्तातन्म
ध्येपद्मिनीशुभा।सहस्रपत्रकमलेतस्याभातियथाशशी।५४
तत्कर्णिकागतस्तत्रसौरत्नकांचननिर्मितः॥दिव्यांबरयुतस्तत्र
शेतेनृपविनायकः॥५५॥सिद्धिबुद्धीसदातस्यपादसंवाहनंमुदाः
कुर्वातेपरयाभक्त्यासामवेदस्तुमूर्त्तिमान्॥५६॥गानंकरोतिशास्त्रा
णिमूर्त्तिमंतिस्तुवंतितं।पुराणानिचसर्वाणिवर्णयंत्यस्यसद्गुणा

ग.उ.टीं.॥
।१८७॥

यन्नाधिपैः ।६। गणेशादद्भक्तिसयाच्चते स्म दिने दिने ॥ माघशुक्लाच
तुर्थ्यां स भौमवारे शुभे दिने ।७। स्नानं चक्रे उषःकाले संध्यादिनित्यविधिं
तथा । ऋषभिश्चावायपात्मानं नानालंकारणांशुकैः ।८। आकार्य सकलां
ल्लोकान् ब्राह्मणान् सुहृज्जनान् ॥ पूजयामास विविधैस्तैस्तैरंशुकसंच
यैः । वारंवारं पप्रच्छ स्म विमानागमनं नृप । सभातो गंतुकामांस्तान्निषे
धति मुहुर्मुहुः ।१०। ततो विनायको ज्ञात्वाकांक्षं तस्य महात्मनः । प्रेषया
मास दूताभ्यां विमानं केतिमत्तरं ॥११॥ गणेश उ॰ ॥ प्रमोदामोद गत्वा
तु काशिराजं धरातले ॥ मद्भक्तमत्रानयतं विमानवरमास्थितं ।१२
दिव्यं विमानमादाय काशिराजं समीपतुः । ततो जोधर्षिलोकानां

वर्षाणिगणराज्यमनेनह॥ देहेनयानमारुह्यगतःस्वानंदमांध्यामद्
तं॥९५॥ इतिश्रीगणे॰ भक्तगणेशलोकवर्णनंनामोध्यायः
व्यासउवाच॥ कथमाराधितस्तेनकाशिराजेनविघ्नराट्॥ कथंच
चर्मदेहेनगतःस्थानमनुत्तमं॥ १॥ एतन्मेन्नांसभगवंछ्छ्रिवस्तृप्ता
मिनकचि कउवाच॥ सम्यकृततत्वयंशृणुसुकथांपापप्रनाशनी॥
कथ्यामिमहाबुद्धेइतिहासंपुरातनं॥ यथानिर्वासनोनृपःस्वानं
देभवनंगतः॥ २॥ महिमानंपरिज्ञायमुद्गलाज्ज्ञानसागरात्॥ कायेनम
नसावाचागणेशेभक्तिमानभूत्॥ ३॥ गोदानानिमहाभिक्ष्यागजदाना
न्यनेकशः॥ रथाश्वगृहधात्रीतिलदानानितिथावपि॥ ४॥ विनाय
कप्रीतयेसद्दद्यात्स्वेवदिनेदिने॥ मिष्टान्नभोजनैर्विप्रांस्तोषयित्वा

नू ॥५७॥ बालरूपधरस्तत्र शुंडादंडविराजितः । कोमलांगो मृणालनिभो वि
शालाक्षो विशालवान् ॥५८॥ मुकुटी कुंडली राजन् कस्तूरीतिलकस्व
राट् ॥ दिव्यमाल्यांबरधरो दिव्यगंधानुलेपनः ॥५९॥ मुक्तामणिगणो
पेतं सरलं दामसंदधत् ॥ अनंतकोटिसूर्योजाचंद्रार्द्धकृतशेखरः
६०॥ स्मरणात्पापहा सद्यः स्मृतामंगायथानरः ॥ नरोतं न जरा त
त्रैलक्ष्मः खेदो तं ज्वपि ॥६१॥ क्षुधा तृषा वा दुःखं वा न कदाच न जाय
ते ॥ विश्वव्यापि बालरूपो यत्र तिष्ठति विश्ववित् ॥ ६२ मुद्गल उवाच ।
एवं ते कथितो लोको गणेशस्य यथामति ॥ तस्मादनन्यभक्त्या त्वं तमे
वाराधय प्रभो ॥ ६३ ॥ कृ उवाच एवमुक्तो गतस्थानं स्वकीयं मुद्गलो
मुनिः ॥ काशिराजो गणेशस्य भजने तत्परो भवेत् ॥ ६४ ॥ सहस्रं पंच

स्थितं तु दूताभ्यां पूजिताभ्यामनेकधा ॥ आरुह्य स च तत्रास्ते देहे हो भस्मविसं
निभः ॥ ५० ॥ दिव्यैर्गंधैरलंकारैस्ताभ्यां संपूजितौ स्तुकैः ॥ गतौ तौ वायुवेगेन
दर्शयंतौ च तत्तत्पं ॥ ५१ ॥ भूतप्रेतपिशाचानां लोकं दुःखतरं कर्मणं ॥ यत्र ते
विकृताकारा ऊर्ध्वपादा अधोमुखाः ॥ ५२ ॥ दृष्टे तान् भ म खा के चि मस्त
क्षास्तथापरं ॥ रुदिनेत्राः पृष्ठिनेत्रा स्थूलकंठा महोदराः ॥ ५३ ॥ यथा स्वनौ
जलगते भ्रमंती परमाणवः ॥ तथा भ्रमंती गगने विरूपाः सुखदुःखि
नः ॥ ५४ ॥ कोयं लोको दूत वदस्वेतं मह इति सो ब्रवीत ॥ ५५ ॥ इति श्रीगारु
डपुराणे उत्तर॰ धा॰ले॰च॰ विमानभ्रमणंनाम अध्यायः ॥ ५८ ॥ दू
ता ऊचतुः ॥ भूतप्रेतपिशाचानां लोकोयं राजसत्तम ॥ निंदायस्तुन्यता

मेनिरे प्रलयानलं ॥ केचिच्च मे निरेम्य भ्रे विषकस्पात नीवामतं ॥ १४ ॥ तर्कमा
सुरपरे पतितं रविमंडले ॥ घंटानां चैव तुर्याणां गंधर्वाप्सरसां रवं ॥ १५
क्षसान्पे जद्विरेया नेगरा रूपयागतं ॥ आगमे काशिराजस्य समुक्तीर्णां शि
या तु सतां ॥ आगतो राजनिकटं प्रमोदमोदसंयुतौ ॥ गणो दिव्यांबरध
रो दिव्यभूषाविभूषितो ॥ दिव्यमाल्यानुलेपाढ्यो दिव्यगंधस्मराविव ॥ १६
विनायकस्वरूपौ तौ नलाराजा निजासने ॥ उपवेश्य प्रपूज्यासयावि
पृच्छति तौ नृप ॥ १७ ॥ तावता वूचतुर्दूतौ सर्वलोके प्रकाशवंति ॥ श्रृणु राज
न्नवक्षावो वाक्यं वैनाथकं स्तुभं ॥ १८ ॥ तेभ भिः स्त्रिषु लोकेषु ख्यातः गीति
के राजेन्नृप ॥ यां ध्यायति दिवारात्रौ तद्गुणान्वदते गिरां ॥ १९ ॥ यत्नो सि
जन्मसाफल्यं हे तु पुण्यवता त्वया ॥ दर्शनादि विकरै नैष्टं पाप

सोमहत् ॥२२॥ नजानीवस्तपः किंतेकृतंजन्मांतरेषु च ॥ परब्रह्मस्वरू
पोयंबालरूपीविनायकः ॥२३॥ भवतांगृहमागत्यनानालीलाःप्रद
र्शयत् ॥ देवस्यदेवभक्तस्यमहिमानैवगोचरः ॥२४॥ अतोविनाय
कोदेवस्तांचिंतयतिसर्वदा ॥ तद्धर्मप्रेषितंयानंदिव्यंवैभवसंयुतं ॥ भ
नपालोदिव्यलोकंयातदाज्ञावशवर्तिनौ ॥ शीघ्रमानयनंकार्यमा
ज्ञप्तिस्याहनंविभुः ॥ श्रुत्वेत्थंसर्वलोकेषुदुर्लभावसवचस्तयोः ॥२७॥
अभूतांब्धेनिमग्नौभ्रदानंदाश्रुस्तजन्मुहुः ॥ देहावस्थांपुनर्लब्ध्वा
प्रणम्यतावुवाचस ॥२८॥ धन्यजन्मचपितरौनिष्ठाभक्तिश्चसंप
दः ॥ यद्दुर्लभौमयाहंछौचरणौपाश्चभावतः ॥२९॥ विनायकस्वरूपेण

प्राप्तोनेत्तुंपरस्थलं ॥ इक्षुसागरमध्यस्थंदुर्लभंदर्शितंवमेवस्तुपा ॥३०॥ यं
निर्गुणंचिदानंदंपरंब्रह्मसनातनं ॥ विष्णोरपितिस्थितिलयहेतुभू
तमगोचरं ॥३१॥ यदणुभ्योप्यणुतरंस्थूलात्स्थूलतरंस्थितं ॥ सर्वग
मेसंस्तुतंसाकारंगुणभोक्तृच ॥ नानारूपमरूपंचभक्तभारहरंश्च
यतं ॥ तेनमेकरभक्तस्यरूपेयंमहतीकृता ॥ इत्युक्त्वासनमस्कृत्यसर्वा
नालिंग्यपृच्छ्य ॥ द्रुतंजत्यचआरुह्यतंप्रणम्यपालपुरःसरा ॥ पश्चाद्
देवसमारोक्ष्येविमानंभक्तदुर्लभं ॥ अमात्याभ्यांनमस्कृत्यपुत्रंदत्वातयो
करे ॥ प्रजानांपालनंकार्यंधर्मेणचबलेनच ॥३२॥ मुकुलेनचयप्रोक्तं
अनुभ्रत्लमिदंमया ॥ इत्युक्त्वावर्मदेहेनरूढोहयानमुत्तमं ॥३३॥ अथ

ऽचंद्रलोकं च दर्शयेतां स्वरूपं ततः ॥ मुक्ताफलसुवर्णानां दानेन सोमयाग
तः ॥ प्राप्नुवंति महात्मानो लोकमेनं सुपुण्यतः ॥ गोलोकं च ततोऽग्रे तौ द
र्शयेतामुभौ स्वरूपं ॥ गोसहस्राणि ये दद्युर्ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥ ३४
रोमसंख्यसहस्रकल्पैस्ते गोलोके निवसंति च ॥ सत्यलोकं ततोऽग्रे तौ
[illegible] दर्शयेतामुभौ स्वरूपं ॥ ३५ ॥ गोसहस्राणि ये दद्युर्ब्राह्मणेभ्यो यथा
विधि ॥ रोमसंख्यसहस्रकल्पैस्ते गोलोके निवसंति च ॥ ३६ ॥ दर्शयेतां चि
रं तूर्णं ॥ सत्यव्रता वेदविदो वेदाध्ययनतत्पराः ॥ ३७ ॥ सदाचाराः शास्त्र
विदो पुराणपालकाश्च ये ॥ अन्नदानरता यज्ञकर्त्तारस्तीर्थसेविनः ॥ ३८
अप्रतिग्राहकाः विप्राः परोपकृतिकारिणः ॥ तपस्विनो दानपराः स
दाचाराः शास्त्रविदो पुराणपालकाश्च ये ॥ ३९ ॥ अन्नदानरतायु

स्कार्यं हतो यं स्वनम्रपते ॥ १ ॥ कृष्ण उवाच ॥ गता ये परपतिस्माः सो लोकाव
सुरराक्षसाः ॥ यत्र ते विविधाकाराः ऊर्ध्वकेशा भयानकाः ॥ २ ॥ घोरास्याश्च ल
ल जिह्वा मेघनाद घनोपमाः ॥ अग्निकुंडलनिर्मांसाः स दृष्ट्वा पप्रच्छ तौ पुनः ॥ ३
केषामिदं पुरं दृष्टा गदत्वं मे नरषुत ॥ तावुचतुरयं लोको दुष्टदानवरक्ष
सां ॥ ४ ॥ श्रौतस्मार्तक्रियाहीना मत्वा तिष्ठंति पापिनः ॥ तदग्रे स ददर्शाथ सौ
लोकं गंधर्वसेवितः ॥ ५ ॥ रौप्यस्वर्णगृहा यत्र रत्नकांचनहर्म्यकाः ॥ नर
नार्यः कामरूपाश्च संगीतविशारदाः ॥ ६ ॥ अतिसौख्यकरं तं स दृष्ट्वा पप्र
च्छ तौ पुनः ॥ केषामिदं पुरं दृष्टो गदत्वं मे नृपष्ठले ॥ ७ ॥ दूता ऊचतुः ॥
गंधर्वनगरं चेदं देवस्थाने सुगायकाः ॥ प्राप्नुवंति महापुण्यादिदं पु
रमनुत्तमं ॥ सिद्धचारणयक्षाणां गुह्यकानां पुरं महत् ॥ ९ ॥ नानादै

स्त्यादानेर्गम्यं पुण्यसमुच्चये ॥ दृष्टोच तं नंदपं पक्ष दर्शयं तां गरीयसीं
दृष्टस्य नेगरम्याभम्य मे पशाला चिंतिं ॥ १२ ॥ सुवर्णस्य गोदानरथाश्वग
जदानतः ॥ गम्यां तीर्थाभिषेकाध्यैः पुण्यैर्गम्या विशेषपि ॥ १३ ॥ यत्रेंद्रभवनं
रम्यं दर्शयितामुनोनघ ॥ नपोनिरिक्ष्यतं प्रोचेय ष्ठलं दृष्टमेवतत ॥ १४ ॥
अग्निलोकं ततो येतो दर्शयेतां नंदपंपूर्णं ॥ यत्र पुण्य ष्ठ तोयांति तपापा
पष्ठतोपिव ॥ १५ ॥ सधर्मः सुष्ठेतां भातिकृरोद्रूष्ठतकर्मणा ॥ सुष्ठतः
सर्वभोगांस्तद्रुष्ठतोनरकानपि ॥ १६ ॥ भुंजते प्राणिनिः सर्वेकर्मभोगा
ननेकशः ॥ कुंभिपाकेव पच्यंते छिद्यंते वासिपत्रके ॥ १७ ॥ अप्योप्रनेन
ताड्यंते हन्यंते कंटकैरपि ॥ ताम्रिस्रोचांधताम्रिस्रेतप्तकुंडेसपूयके
१८ पात्यंते नरके घोरे दुष्कृतः प्राणिनोसतात ॥ निष्काम्य लयं नीतेयातायाता

मितिस्त्रवनम् ॥ ततो गे दर्शयेतां तौ वारुणं लोकमुत्तमं ॥ अप्सरोश्वर्यकांत
कंलोकादतिपरंपरां ॥ स्वर्णकांचन रत्नानिगृह्णति हि प्रिमंति च ॥ २१ ॥ रत्न
कांचनदानेन तु ज्ञादानैश्च कोटयः ॥ प्राप्नुवंति महाभागाकौबेरं लोकमु
त्तमं ॥ २२ ॥ ततो ये दर्शयेतां तौ वारुणं लोकमुत्तमं ॥ तीर्थान्नदानतो लभ्यं कु
बेरभवनं तितिमं ॥ २३ ॥ अप्सु सर्वेप्रु षष्ठ देहा वसंति सुखभोगिनः ॥ वापी
कूपतडागानां दर्शितेजलदायिनः ॥ २४ ॥ ततोग्रदर्शयेतां तौ वायुलोकं
सुखावहं ॥ दुंदते भजने गीष्मे सोशिरं कर्पूरं जलं ॥ २५ ॥ वायुलोकेनु
वसंति स्वेच्छागति विहारिणः ॥ ततो ये दर्शयेतां तौ सूर्यलोकेद्रुतासद
पंचाग्निसाधनरताः सूर्यभक्तिपरायणाः ॥ अबाधकामम् उनयः स
वैतेसूर्यवर्चसः ॥ २७ ॥ निवसंति निराबाधा याव द्वहुपुमुत्तमं ॥ नाष्ठ

स्वर्लोकं व्रजंति ते ॥ ४८ ॥ षष्टिसहस्रेण विस्तीर्णं तावदायति ।
गदौ यत्र ब्रह्मा मुनिंगणैर्गतौ राजर्षिणां परः ॥ ४९ ॥ यत्रेंद्रभवनाभाति
गृहाणि परमोज्वला ॥ तं दृष्ट्वा नृपतिर्लोकं विस्मितः प्राह तौ तदा
॥ ५० ॥ नृपउवाच धन्यो स्म्यनुगृहीतो स्मि गणेश्वरोनहपावतां । प्रभुश्चा
चयतो दृष्टः स्वर्गलोका सुदुर्लभा ॥ ५१ ॥ कउवाच ॥ तेपुनर्दर्शयेता
तो वैकुंठं विष्णुं तं त्रिषु लोकेषु तत्र गच्छंति वैष्णवा भक्तितत्परा । ५२
सर्वे लोकेषु श्रेष्ठं तं नोपमा यस्य विद्यते ॥ शेषेन वर्णने सक्तो नेकु
वक्त्रोनचोत्तमः ॥ ५३ ॥ ऊर्जस्नायी श्च सस्नायी मेषस्नायीति लान
दः ॥ गोहे गितो ध्यायन वानं प्राप्य दोहकस्थे च ॥ ५४ ॥ विष्णुलो

॥ग॰ख्या॰च॰॥

॥१९२॥

कंब्रजस्याष्ठसहस्रपंचयोजनं॥ सूर्यचंद्रप्रकाशानि विश्वकर्मकृता
नि च॥ ४५॥ परिवारयुतो लक्ष्म्या यत्र तिष्ठति देवराट्॥ जहर्षनृपपव
र्येक्षो दृष्ट्वा तत्पुण्यसंचयात्॥ ४६॥ ततो ग्रे दर्शयेमांतो केलासं गिरिमा
लयं॥ मेरुवे शिखरे मुख्ये युतयोजनविस्तृते॥ ४७॥ रविचंद्रप्रकाशानि
रम्याणि भांति यत्र च॥ यत्र पंचाक्षरजपात् रुद्राध्यायजपाश्रये॥ ४८॥ अ
नेकसाधनरता: पुण्यवंतो व्रजंति हि॥ तं दृष्ट्वा प्राह नृपति र्विनायक
प्रसादत:॥ ४९॥ दृष्टा: सर्वे देवलोका: पुण्यदा दर्शनान्नृणां॥ ततो ग्रे न
र विंश: सहस्रयोजनाविधि॥ ५०॥ विमानप्रभया यांति नपर्यपति
किंचन॥ मेघनादनिभं शब्दं सुश्रावदु: सहनृप:॥ ५१॥ नागवर्य

॥ग॰ उ॰ पु॰॥
॥३९ धी॥

नलिनांगो दिव्यमाल्याविभूषितः । महिमा प्राप्तिमादाय स्थितो तद्दक्षिणे समी
पतः ॥ ९ ॥ जलं गंडूषपात्रं च छत्रं कांचनरत्नयुक् । ततो दूतौ करे धृत्वा
तं नृपं पुरतोऽस्य तु ॥ इक्षुते नागमत्सद्यः ततो देवोऽन्वबुध्यत ॥ ११ ॥ ततो दूता
वूचतुर्देवमानितो यं त्वयाऽऽनृप ॥ प्रणम्य तस्थितौ दूरं तथा सोऽपेक्षकौ पुमो
तस्मिन्नबुद्धं राजा स प्रणनाम कृतांजलिः ॥ १४ ॥ उवाच परमप्रीतो धन्
यशो मम आत्र ॥ पितरौ जन्म विद्या च तपांस्येतानि सुतादयः ॥ १५ ॥ येन मे दृ
ष्टं ब्रह्म लब्धं ध्येयं पदयुगं तव । न ब्रह्मलोके कैलासे शाकलोकेऽपि वैभवः ॥ १६
एतादृशो हि कस्यापि मर्त्यलोकेऽपि कश्चन ॥ कृतांजलिपुटं भूपं तं स तस्मै धि
निषेदतुः ॥ १७ ॥ ततोऽपश्यद्दशभुजं पंचवक्त्रं विनायकं ॥ पञ्चनौ निश्चितो ॥ १८ ॥

प्रकाशमानं भ्रमराणां समंततः ॥ कल्पशाखिनः श्रूयते यं इति प्रपश्यतोऽन्य
पः ॥ ५४ ॥ कदाचित्स्फाणि देवस्य पादपद्मं स्पृशति स्फुटं कुशाश्च दुःसहं नृपः
गिरि स्वयं प्रकाशमानं ॥ ५३ ॥ भ्रमराणां समंततः कल्पशाखिनः श्रूयते ॥ दद
र्श पुरतो राजन् शक्तिं भामद्विकां ददर्श ॥ अनेकादित्यसंकाशां ब्रह्मा
ण्डाहस्र साहस्रां ॥ प्रसादितमुखां भीमां दृष्ट्वा भक्तो मियान्नृपः ॥ ५५ ॥
आश्वस्य नितितुस्ते दूतावगेन पंतदा ॥ ततआधारशक्तिं स ततोऽपश्यतिम
यंकरं ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा विकंपेन पतित भाभियामास मस्तके ॥ केशालके शा ले
षोणीदीर्घजिह्वाग्र भायुतां ॥ ५७ ॥ आश्वासितो ब्रजन्नग्रे सोपश्यत्का
मदायिनी ॥ अधारशक्तिसंविष्टां योजनायतविस्तृतां ॥ ५८ ॥ भ्रम
तिपर्वतानस्याश्वा सर्वाधुविवर्तिनो ॥ वक्रीतिनिष्ठुरे देहेयस्यपति

ह्यतिसापुरी ॥ वदतसनत्पोदूतौपरूपस्यानंदपत्तनं ॥ ६१ ॥ पद्मानपाटि
ततोपिकोटिसूर्यनिभप्रभः ॥ रत्नकांचनसंलिशाभातियत्रगृहापु
रे ॥ ६२ ॥ मुक्तारजतसत्र्योरम्यभित्तिताश्वसहस्रशः ॥ नीलाश्मकुट्टि
मायत्रपुमांसोपवसंतिभा ॥ ६३ ॥ यत्रवापीकूपतडागाभांतियत्सु
रांस्थिच ॥ स्वच्छसीतांबुभिर्नित्यपीतरत्नतरानिव ॥ ६४ ॥ पद्मंबुपाना
नजरानक्षुद्रोगोत्पत्तिर्भवेत् ॥ आक्रीमाविमलानानावृक्षवल्ली
विराजिताः ॥ ६५ ॥ द्विसौधधौदिवास्सूर्यकोटिभाभांतियत्रच ॥ चंद्र
दृष्टेप्रपरुपंतिकर्षकरहितेमुखं ॥ ६६ ॥ विलासिनीजनोयत्रसर्वदा
धोगतेनिर्हि ॥ यत्रपुष्पवनामोदःश्रमहंतिविहारिणां ॥ ६७ ॥ इक्षुसा
गरतीरंतेप्राप्यतेरुमुदायुताः ॥ ६८ ॥ इतिगणेशलोकवर्णनं

नामअध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ कृष्णउवाच पुपुरुक्षुरसंपूर्णनिचयेलभ्यमं
जसा ॥ तन्मध्येपद्मिनीमध्येतासहस्रदलपद्मयुक् ॥ १ ॥ सहस्रकोरणप्र
स्तंतस्यापद्मस्यसुत्तमं ॥ तन्मध्येतस्यदेवस्यपर्यंकोतिमनोहरः ॥ २ ॥ दिव्या
स्तरणसंछिन्नोदिव्यधूपैःसुधूपितः ॥ दिव्यनानाकुसुमवान्स्वप्रभेर
तिसंचयेः ॥ ३ ॥ भासयन्प्रभयासर्वादिशोविदिशएवच ॥ तंजनेकीउप
मानःसत्सत्वशोतेविनायकः ॥ ४ ॥ कोटिचंद्राप्रुधोनानालंकारोनाग
गभ्रषणः ॥ रंभास्तंभनिभास्फुंडादंडेर्दंतसुंदरः ॥ ५ ॥ दशदिव्यांबरछि
न्नोभालनेत्रःकिरीटवान् ॥ कुंडलेबांगदेमुद्राःकटिसूत्रंमहाघनं ॥ ६
सिद्धिबुद्धिसिद्धिहेतुपार्वेसंवहतीसपह ॥ अणिमागिरमूर्ध्येतचामरै
वीजितःसदा ॥ ७ ॥ ज्वालितेजनतोप्यमानेष्वोभयतःस्थिते ॥ दिव्यचंद्र

पातेज्ञानं विमुक्तिश्च न दुर्लभं स्यात् ॥ क उवाच ॥ इति स्तोत्रं समाकर्ण्य परितुष्टो
विनायकः ॥ ४२ ॥ उवाच काशिराजं स वरं देणु हृदि स्थितं ॥ नृप उवाच ॥
ज्ञातं वरस्य फलं मेयद् दत्ताहं समागता ॥ ४३ ॥ इतः पुनर्जन्म मरणे न स्यातां
तद्विधीयतां ॥ क उवाच ॥ स्तोत्रं प्रीतस्ततः प्राह तथेति द्विरदेक्षितं ॥ ४४ ॥
स्थापयामास निकटे कश्चित् कोटिशतावधि ॥ मुने स्तोत्रं मया तस्माल्ला
ब्धं तस्य प्रसादतः ॥ ४५ ॥ नारदाय मया प्रोक्तं नारदो गौतमाय च ॥ प्राह सो
पि मुनिसर्वो सर्वकामफलप्रदं ॥ ४६ ॥ ज्ञानदं मोक्षदं विघ्ननाशनं मुक्ति
दं परं ॥ यः पठेच्छृणुयाद्भक्त्या भजेद्भुक्तिमुक्तिदं ॥ ४७ ॥ विद्याकामो ल
भेद्विद्यां त्रिसंध्यं पठनेन रः ॥ पुत्रकामो लभेत्पुत्रान् जयकामो लभ

त्योदेवांतकनरांतकौ ॥ अतिगौरं कौमलांगं हिमकर्पूरसंनिभं ॥ नरांतकत
देकेतु बाल्यरूपं महागतं ॥ आनंदकंदनकीपूरं नौ सिंचवत्सलदं हृदयं ॥ २० ॥ विह
यतन्महाशक्तिं भस्माभ्याल्लिंग विघ्नराद् ॥ सर्वप्राणतश्च पित्रंच बहुकालगतः
सुतः ॥ २१ ॥ देवोपि धार्कं उभे होउ भौरो भांचसंयुतौ ॥ उभौ मुखाभ्यं संमध्ये
देहातीतौ यथा मुनी ॥ २२ ॥ उवाच वचनं पश्चाद्बाल रूपी विनायकः ॥ लङ्कत्वे नक
धातातौ कौतुतायत्कृतं मया ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वा तं द्विरदया सर्वं स्तुभं बायद् विज्ञ
मे ॥ भिरुता बहु को देस्या यश भास्वत्संयुतौ ॥ २४ ॥ पालिता साधुलोकोश्च त्वयापि
ता धर्मसेतवः ॥ त वाङ्गयापुनर्यातः करूपपंसरक्षि कारकं ॥ २५ ॥ प्रणम्य तं
जं लोके प्रातो भुञ्जर्वं वैभवं ॥ वामेव पश्चिमे वा सोहं किंस्यांतं नलभे केचिद्

॥ग्र॰१७॰॥

॥३९५॥

तवापि भावं ज्ञात्वाहं मुहूर्त्तं मुनिपुंगवं ॥ अप्रेषयं तवागत्य हं तदनुग्रहतस्त्वया
प्राप्तं स्थानं मुहूर्त्तेन भक्तं त्वं यत्त्वया पिब ॥ २८ ॥ प्रदगम्यं प्रसादाद्देवेन्द्र त्वाद्धे मु
निपुंगवे । कृतं याचा पीत्वा वागमतं तत्स्पर्शतो नवा पुनः पुनः ॥ २९ ॥ उवा
च धैर्यमास्त्वं अनुष्ठानं वचयथामति ॥ अथ पूजा ॥ नमामि ते नाथ पदारवि
दं ब्रह्मादिभिर्ध्येयतमं शिवाय ॥ ३० ॥ तस्य प्रपारंग सिप्रस्तव्यादि सुचि
न्तितं विघ्नहरं नितांतं ॥ यदर्च्यते विष्णु शिवादिभिः सुरैरनेककार्यार्थ
कैर्नरेश्च ॥ ३१ ॥ अनेक रोगे विघ्न विनाशदक्षं संसार तत्त्वामृतदं छि
काग्नि ॥ नमामि ते नाथ मुखारविंदं त्रिलोचनं वह्नि रविंदु सत्वं ॥ रूपा क
टाक्षामृतसेवनेन तापत्रयोन्मूलन दक्षराशिः ॥ ३२ ॥ नमामि ते नाथ क
रारविंदमनेकहेतिस्फुरदेव शत्रु ॥ अनेकभक्ताभयदं सुरेश संसार कू

पोत्तरणैकलंबं ॥ ३३ ॥ त्वमेव सत्वास्तथा विभर्षि रजस्त्वयो राजस तामसत्वं
तमोगुणेनारत थावर्त्तं च सिंचरात्म्यवर्त्तलेव रागंगणेशा ॥ ३४ ॥ यः शृणुत्वे
तमजते निर्विकल्पां मायाक्रमस्य विधात्मप्रदाया वर्तिकां ॥ सर्वात्मवशे हृदयस्थि
तं सुखे शेवसंयथागोरिव धावसितं ॥ ये त्वां भजंते सम्भवाप्य तापान्
संसार चक्रे बहुधा भ्रमंत ॥ कदाप्यते नुग्रहमाप्नुतो पि भजंते निमा
नुष्यभवाप्य ते पि धारारजः ॥ कोपि मिमीषंतं नाकेत्वारागर्णा वर्णि मुच्यां
चधाराः ॥ ३५ ॥ नालंगुणानां हि कल्पशेषो पि धाता नववर्षपूर्गे ॥ नि
राहतेस्त्वय दिनाकृत्तिः स्यादुपासनाकर्म विधिर्वथास्यात् ॥ गुणप्र
पंचः प्रहते विलासो जनस्य भोगस्य तदकर्ष स्यात् ॥ सर्वं गतिश्चे
त्तदनुग्रहस्य सत्कर्म नुष्ठानदतुस्तलिस्प ॥ चित्तस्य शुद्धिर्महती द

जयं ॥ एवं सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं त्वया मुने ॥ ४९ ॥ अस्मानं काशिराजस्य
किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ भृगुरुवाच ॥ इति श्रुत्वा ब्रह्मवाक्यं व्यासो निःसंशया
गिरा ॥ ५० ॥ पुनः प्रपच्छ सुमतिर्विस्तरेण कथांतरं ॥ व्यास उवाच ॥ शुल्क
स्यातिदिव्यस्य कृतेदा ह्यप्रमादरात् ॥ भुक्तो तदनंतरं देहे काशिराजेस्य
मेरुच्च ॥ किंचकारस देवोपि काशिराजश्च तद्वद ॥ ५१ ॥ कथं तौ देनिह
तौ देशौ भस्मभावस्य कथं कृतः ॥ स्थापितस्य कथं धर्मस्तल्ले संशयं यथा विधि
॥ ५२ ॥ क उवाच कथयामि समासेन चरितं बालरूपिणः ॥ कृत्वा शुल्क
स्य दाशरथं यथा तेन कृतं मुने ॥ ५३ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्द्धे
बालराजा स्वानंदप्राप्तिवर्णनं नाम अध्यायः ॥ ५३ ॥ क उवाच

शुल्कास्तु शुल्कग्राहे देवो यावत्क्रीडति चत्वरे ॥ क्षणं स्थापय मध्ये स ततो
नागरिका जनाः ॥१॥ भोजनाय समारंभे ह्यलाभ मुनिसुतस्य ह ॥ काशीराज
गृह ह्यागवदाकारयितुमागताः ॥२॥ तान्नृचे काशिराजस्तु क्रीडन्क्रीडन्नपि
तो गतः ॥ पश्यंति स्म ततो लोकाः गृहे गृहे ॥३॥ विनायकं शुल्कस्य सर्ग
हं यातह्र लि के चित्स्म चिरे ॥ ततो जना निनिंदुस्तं देवं शुल्कं म किंचनं ॥४॥
जना ऊचुः ॥ ऊढुर्यस्य कंटकान्नृभं केहित्वा कोमलपद्मवोनु ॥ अस्माला
या विहायासौ दरिद्रस्य गृहं गताः ॥५॥ दृष्ट्वा वेश्मस्थं तां नीतो राज्ञा बालो
महीश्वरः ॥ स्वादयंचेत्तदा कुर्यासं तु हिंसं सर्वं चेतसां ॥६॥ के द्वंतं तद
पिस्वल्पं कर्पभोक्ष्यन्निबालकः ॥ के चित्स पुरुषास्तेषु तमानयतु मु
स्त्काः ॥७॥ इति स्तुतः प्रधावंते विज्ञातुं तं विनायकं ॥ पप्रच्छमागता

वैषां कामपूरकः ॥ यस्य यस्य यथा वांछा तथा तां स ददाति सु ॥ सुप्रसं
न्नो महादेवीयथा कल्पद्रुमोपि च ॥ यथा चिंतामणिः कामधेनुर्वा खि
लकामदा ॥ ३ ॥ दीनानाथातिथिं लाभः स्वतं तस्यार्थकं तदा ॥ देवदुंदुभ
यो नेदुः पुष्पवृष्टिर्गृहे गृहे ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा स्वं काशिराजा सो धातत्र उच्चैर्निजा
प्रति ॥ अन्यं विनायको बालो संनिधो मम तिष्ठति ॥ ५ ॥ स कथं सर्व
गृहेषु कः पूज्यते सर्वमानवैः ॥ गृहे गृहे स कथं तिष्ठेत्स्यात्रापि सांप्रतं
वृद्धि ॥ योगाकार स्थितु वंदामि च पुनः पुनः ॥ विनायकं याचि कथं भो
क्तं भवगृहे ॥ ६ ॥ गृहं मध्ये स्थितं तस्मान्नं भुंजन् कारुपपसंयुतः ॥ तं
मुक्त्वा तं स्वपंक्ती च व हि स्यमयः दृष्टवान् ॥ ७ ॥ ततस्ततो बभुवे लोकाद

न्लोकान् कश्चिद्दृष्टो विनायकः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा व्रजंतस्मिं जनास्तत्र कितस्य
ताः केचिदूचुः शुल्कगृहं गतस्यादिति तान्प्रति ॥ ९ ॥ ते शीघ्रं तद्गृहं याता
ज्ञात्वा सुतं विनायकं ॥ अतिष्ठत्तस्मा चिकात्तस्मि प्रबुद्धस्या घटादिभुः ॥ १० ॥
तद्दैनं प्रार्थयामे ति राजसा स्तत्र मभ्रुवंबं ॥ अतिष्ठया हि ये भोक्तुं अन्नं
पर्युषितं भवेत ॥ तदर्थे नगरे लोकाः कोलाहलं प्रकुर्वते ॥ दरिद्रस्यापि
शुल्कस्य सुल्कभिक्षार्त स्य च ॥ १२ ॥ पर्याप्तस्त्र्यास्य भिक्षार्थं ज्ञापतेन क
दाचन ॥ न जलं को पि पिबतिर्गृहे तस्य कथं भवान् ॥ १३ ॥ मुक्तवान् कुसि
तं चान्नं कदपपरपाल जो भवत ॥ के चित्तं विवि धैर्वाक्यै र्नि निंदुः सुष्टु
वुपरे ॥ १४ ॥ मुनिरुवाच ॥ एवं श्रुत्वा सर्वबालकं मुवाच कस्य पालजः ॥ दे

वक्ष्यो ॥ भक्तेनोपपादितं चान्नं भुंक्ते भक्ष्यपेयकम् ॥ पदमात्रं हि गंतुं मे शक्ति
स्तस्य स्थास्ति च ॥ ग्रासमात्रं हि भोक्तुं मे वा ध्यानास्य पुना जनाः ॥ १८ ॥ केचि
द्वा ॥ एवं निष्ठुरतां ज्ञात्वा जनास्ते विरतास्तदा ॥ ऊचुः परस्परं किंचित्किं
कर्त्तुं मंहि बालके ॥ सोपि विह्वलतां ज्ञात्वा पुरवासिजनस्य ह ॥ एकोनंत
यमापेदे घटकासरवक्षणात् ॥ गउकुंभयुतो बहुलसवितानेकरूप
वान् ॥ प्रतिगृहं गतो नानाकौतुकसको भवद्विभुः ॥ २१ ॥ केचित्सोपानमा
र्गेषु केचिद्देवागतोपि च ॥ कौतुकसहिते क्वापि गृहबालैर्भुनक्ति च ॥ २२ ॥
अध्येति क्वापि शास्त्राणि पाठयत्यपि कुत्रचित् ॥ तं दृष्ट्वा स्वगृह
यातं कान्निभ्राजेनसंयुतं ॥ २३ ॥ एवं सर्वकुले राजसहितो सो विनायकः

पादप्रक्षालनं क्वापि क्रियते परमादरात् ॥ २४ ॥ उपचारैः षोडशभिः पू
ज्यते क्वापि भक्तितः ॥ भोज्यते परमान्नेन बालभावाद्यथा तथा ॥ २५ ॥ केचि
च्चित्रानापरिमलैः कस्तूरीचंदनादिभिः ॥ सेव्यते गृहपत्नीभिः शुचि
भिः सेवकैरपि ॥ २६ ॥ भुंक्ते यथेच्छं सुधापपादसंलग्ननादिभिः ॥ अर्च्य
ते सुमनोभिश्चिन्नैर्वैर्वेद्यै विविधैरपि ॥ २७ ॥ वेदपारायणरतैः क्वापि
नादरतसास्त्रः ॥ श्रूयते सत्कथां क्वापि हरेरपि कथां क्वचित् ॥ २८ ॥ के
चिच्च प्रमदोनृत्यं पतिस्मिन्नृपेरण्सः ॥ अग्नालिं क्रेशेष्व विविधैः क्वापि
नीराज्यते विभुः ॥ २९ ॥ केचिच्च पाणुहस्तो सौ क्रीडते शुद्धबालकः ॥ पुरा
णं वाच्यते क्वापि धर्मशास्त्रश्रुतिस्तथा ॥ ३० ॥ एवं सर्वगृहे भुंक्तो स

ष्टविस्मितमानसाः ॥ नानाघटगतो भुक्त्वा काशिराजयुतो विभु । आकर्ण्य
वचनं तेषां हसंस्तान् नृपःसतान् ॥ ५० ॥ विनामांसकथं यातो भोक्तुं ना
नाघटस्थानिति ॥ ततो द्वित्रीन् घटस्थान् गत्वा राजा हि दृष्टवान् ॥ ५१ ॥ स्व
चकरूपपपपुत्रं च भुक्त्वा वर्तं गृहे गृहे ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो स्नात्वा
तो मुनिसत्तमो ॥ ५२ ॥ भुक्त्यर्थं भ्रममाणोसौ स्नानकुण्डस्थनंदनः ॥ पुरि
महोत्सवयुता विनायकं भयविंशु भां ॥ ५३ ॥ यद्यद्गृहं प्रविशति तस्तत्र तत्र
विनायकः ॥ पश्यति स्म तत्र स्तौ तुष्यात तस्य बहिरेवं च ॥ ५४ ॥ भुक्तं च भुक्त
वंतं च सुखं क्रीडंतमेव च । जपंतं च पठंतं च पाठयंतं च पश्यति ॥ ५५ ॥
एवं सर्वत्र तं दृष्ट्वा परस्परमथोच्यतु ॥ तस्य तं भोजनार्थाय दृष्टरूपतो

धात्रे निर्मलं त्वं ॥ ४५ ॥ यावच्छुक्लकमंडलुं कर्तासनवातिथ्यमादात्स ॥ इत्युक्त
तस्तस्यात्तोदकस्तत्रापिकल्पपः ॥ ४६ ॥ अधोमुखोर्ध्वपादौ तु यातस्य
नगराद्बहिः ॥ परस्परं तस्य पुरो मूर्तिं स्फुटां वैनायकीं शुभां ॥ ४७ ॥ अंतर्हृ
दि च नेत्रे स्वे निमिलोन्मीलनं वा पुनः ॥ अपश्यद्धर्मचांतराले दिक्षु वै
व विदिक्षु च ॥ ४८ ॥ तस्थतुस्तौ ततः पश्चाध्याने स्तिमितिवीक्षणौ ह्य
ण मुद्घाट्य नयने विनायकस्वरूपिणं ॥ ४९ ॥ परस्परं पश्यतस्तस्मा
त्तः परस्प विनायकं ॥ सर्वव्यापी सर्वरूपमाविरासीत्तयो पुरः ॥ ५०
दशबाहुः सिंहगतो बुद्धिसिद्धिविराजितः ॥ स्वप्रकाशं किरीटं
च कुंडले चांगदे दधत् ॥ ५१ ॥ दिव्यगंधं स्वमालां च नागं चेकहूमेव

तेदृष्ट्वा भास्वद्रूपं त्रिनेत्रमिवचापरं ॥ प्रणम्य परया भक्त्या बद्धांजलिपुटो
ब्रवीत् ॥ नृप उवाच ॥ न बालेसौ प्रभुश्चेति तं न ज्ञानेस्म्यहं रवेश्च ॥ विज्ञाय मां
कथं भुक्तं मिष्टान्नं विविधं त्वया ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं
मुखाच्च स्मितविनायकः ॥ यत्र यत्र मया भुक्तं तत्र भुक्तं त्वयापि च ॥ ९ ॥
मिथ्यात्वं भाषसे मंदबालत्वमसि बुद्धितः ॥ वदिष्यंति जनाः सर्वे
दृष्ट्वा ऋषितिलकोविलामं ॥ १० ॥ श्रुत्वा वैनायकं वाक्यं जनाः कश्चुर्नृपं
तदा ॥ इदानीं हि त्वया भुक्तं विनायकसमीपतः ॥ ११ ॥ कथं मिथ्या भाषसे
त्वं हृदि हृः स्वल्पसत्तम ॥ ततः प्रकृतिमापन्नो ज्ञानेवान्स्तत्पोब्रवी
त् ॥ १२ ॥ अहो त्वया ते परा माया योगिनामपि मोहिनी ॥ यन्मोहं सर्वं कृ
पश्यसर्वत्रमानितोयतः ॥ १३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ रोमांचांचितगात्रा नृध्यान

च ॥ कस्तूरीतिलकं दिव्यं वसने दर्शनप्रभं ॥ सोपश्यत्तेजसः सुमनसां दुष्प्रानं
दुर्निरीक्षणं ॥ सहस्रांशुसमं तोतल्लज्ञोप्रणमे तां विनायकं ॥ बध्वा करपुटं
सोतुलेलुवालेमहामती ॥ राजोवाच ॥ नित्यमद्वैतमपरं परं ब्रह्मसना
तनं ॥ नमेव परया भक्त्या पंचभूतात्मकं विभुं ॥ चराचरगतं सर्व
रूपिणं परमेश्वरं ॥ भ्रमंति यस्य रोमांचगता ब्रह्मांडकोटयः ॥ सक
कथं स्तवनीयो सो वेदशास्त्रनामगोचरः ॥ १४ ॥ आवयोर्गांम्यितेदे
वेह्वया ज्ञात्वा प्रपूरितं ॥ न विश्लो महिमा नतेबालरूपधरस्य हि ॥ १५ ॥
सभारहरस्याव्यंपिकारूपं स्वरूपमुत्तमं ॥ ऋषिरुवाच ॥ अंतर्दधे तत
रूपमुभयोस्तत्र लोःपुरः ॥ न पश्यतोयदारूपं तदा तौ ज्ञाम वर्जितौ

॥२१॥

प्रासादं परमं हत्वा मत्तो विनायक किं शुभं ॥ ब्रह्मवादीश्च निर्घोषैर्यथा
दृष्टं शुभे दिने ॥ स्थापयामास तं तुर्णमवरोऽयं विनायकः ॥ गणेशेति
च भिति च पत्रपत्र मुत्तमं ॥ स्थापितं नाम तस्यापितश्चैतत् ख्या
तिमागमत् ॥ ६५ ॥ अत्र स्नानेन दानेन गणेशापूजनेन च ॥ सर्वान्
कामानवाप्नोति हित्वा पापं पुरातनं ॥ ६६ ॥ तत्रैव मुनयः सर्वे दे
वाश्च सदिगीश्वराः ॥ दृष्ट्वा संपूज्य तं देवं स्तुत्वा नत्वा ययुः पुनः
६७ मुनिरु: ॥ एवं तौ बालरूपेण प्रभावं दृष्ट्वा मागतौ ॥ दृष्ट्वा प्रभावं
सेतु तौ स्वस्थानमापतुः परं ॥ ६८ ॥ य इदं शृणुयाद्भक्त्या बालरूपच

रितं शुभं ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति प्रयत्नं लभमयो भवेत् ॥ ७० ॥ इति
श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे सनकसनंदनधर्मनिरासो नामो-
ध्यः मुनिरुवा० तयोस्तत्र तयोः पश्चात्सोऽहापन्नो महातपः ॥ काशीराजो
नृपास्तस्यो मामतिस्मारहेरहे ॥ १ ॥ विनायकमन्वक्षरणः कैगतौ मोक्षमि
त्युत ॥ विनायकं कथं याती मिष्टान्नं भोक्तुमेवकः ॥ २ ॥ गृहे गृहे प
र्यटन् क्षुगतोऽसौ विनायकः ॥ इदानीं बहिर्यातो मुक्तौ क्रीडतु मु
स्कैकः ॥ काशिराजेन सहितो दृष्ट्वा लंबे छसे कथं ॥ एवं निरालसः स
र्वे पुरवासिजने रसौ ॥ ३ ॥ परमं श्रममापन्नः कुटं भक्तिं चनोयया
केचनोच्चुः स्तुल्कं गृहे क्रीडतोऽसौ विनायकः ॥ ४ ॥ ततो हर्षयुतः स्तुल्क
गृहं यातोन्नपस्तदा ॥ ददर्श चांगणे तस्य बालं दृष्टगतं विभुं ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा

मेवान्वपश्यत ॥ ततो वै नायकं रूपं स्वयमेवान्वपश्यत ॥ १४ ॥ यथा जलं
जले क्षिप्तं जलत्वं प्रतिपद्यते ॥ पुनर्मायाबलेनासौ भिन्नमूर्तिर्न
पोत्तमः ॥ १५ ॥ बालं लेखिविकारूढं विनायकनिजं मंदिरं ॥ नानावा
दित्रनिर्घोषैर्वेदस्वैर्गीतैरनेकशः ॥ १६ ॥ शुशुभे बालकांतीव देवेषु
मदनो यथा ॥ अनुयाति सपत्नीको भक्त्या शुल्कः शनैः शनैः ॥ १७ ॥ शुल्कः
पराहृतो हीनः सपत्नीको महामनाः ॥ कदन्नभक्षणाद्देवो हृष्टः
किंतिलिचिंतयन्नु ॥ १८ ॥ नापश्यत पर्णकुटीं चिंतां परमिकां य
यौ ॥ ततस्तत्सेवका शुल्कं सुगंधतैलमर्दनं ॥ १९ ॥ स्नापयित्वाप्प
लेच कुःभूषणैः कांचनांशुकैः ॥ तथैव तत्सपत्नीं च बालादिविनि

नियो जिता ॥ अस्याश्चर्ययुतौ चोभौ पश्यतः सर्वसंपदः । रत्नकांचनभी
त्तिश्च मर्मचकासनानि च ॥ मुक्तामणिगुरुत्वेश्चित्राण्यनेकानि स्थले स्थ
ले ॥ २२ ॥ कांचनानि च भांडानि वस्त्राण्याभरणानि च ॥ भक्ष्याण्यनेकरू
पाणि लेह्यानि विविधानि च ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा सर्वं सकलं चोभौ परस्परम
भाषतां ॥ किमिदं भवनं कस्य जातमिंद्रगृहोपमं ॥ २४ ॥ ततः शुक्लो
ब्रवीत्पत्नीं विनायकप्रसादतः ॥ सर्वं जानीहि सुभगे न समक्षं
महाविभुः ॥ २५ ॥ ददाति तु परीक्षेसौ अल्पमात्रेण तोषवान् ॥ स्वयमं
न्ये बहुतरमल्पमेव हि मन्यते ॥ २६ ॥ भक्त्योपपादितं स्वल्पं मन्यते
बहुलं विभुः ॥ तस्माद्भयेन कामेन स्नेहेन दृढभावतः ॥ २७ ॥ स्म

र्भ्मोनमतीयश्च स्तम्भः प्रज्ञापोहितायच मुनिरुवाच ततस्तु नगरे
गुप्तेनपं तकसमीरितो ॥२८॥ आस्तां द्वतौ चिरं कालं श्मलश्चचप
लस्तथा ॥ यश्चं उग्राभ्यां त्रैलोक्यं कंपते श्वत्थपत्रवत् ॥२९॥ यच्छिरः
कंपते कंपः यां दिदेवाः सर्वाः सर्वाः ॥ पराक्रमे बले शौर्ये त्रैलो
क्येन समस्तयोः ॥३०॥ अयं तु त्रिविक्रामछेहं तृप्योमुनिदेहजः ॥
यतोनेन हतादैत्या बलिनः पूर्वमागताः ॥३१॥ तेषां प्रतिष्ठतिः का
र्यस्यैव मन्चुः परस्परं ॥ विधुद्रूपं समास्थाय गर्जते स्म महारवै ॥३२॥
किमिदं किमिदमिति चिकतुः शुभ्रं यविद्रुताः एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो त्रि
विक्रामिक दंतुतो ॥३३॥ वाहाः पलायिताः सर्वे सिद्धाः तेच विनायकं

धृते विनायकेनासौ हस्ताभ्यां बलिनौ बलात् ॥ उत्पाटितं धशिरापांस
भ्रमरायसमावुभौ ॥ करुणार्द्रमनाः पश्चात्स्थापयामास तत्त
ले ॥ हतमः पुरुषो नासौ मः पराक्रमतोधिकः ॥ मया केन हतेकः स्या
त्पुमर्थः पुरुषस्य ह ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचतुः पुरतः स्थितौ ॥ ४९ ॥ क
रुणाब्धिर्भगवान्ख्यातो दीनानाथ पितासि न ॥ सेकतुच्छोपनेतात्व वि
ख्यातो भयदो पुरः ॥ ५० ॥ अनन्तरः पंचपितरो विख्यातो भुवनत्रये ॥ आ
वां दूतौ गुप्तरूपौ नरांतकसमीरितौ ॥ ५१ ॥ तयोर्विघ्नकरौ देव रक्षितौ
कृपया मया ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च सर्वं जानासि सर्ववित् ॥ ५२ ॥ ये पे
वैरेण वै याता हत भक्तेक्षणमात्रतः ॥ एतस्मिन्नंतरे पौरा विनायक

मथाब्रुवन्॥ किमेतौ रक्षितौ देव दुष्टौ लोकभयंकरौ॥ अनयो रूप
कारस्कृतोपकृतये भवेत्॥ पन्नगाय पयोदत्तं विषमेव हि जा
यते॥ ४५॥ मुनिरुवाच॥ तानुवाच ततो देवः पूर्वमेवानयोर्मया॥ अ
भयं दत्तमधुना विपरीतं तु कथं भवेत्॥ ४६॥ इत्युक्त्वा मुचयातो
सततौ राजाब्रवीत्सुतः॥ अपराधे न संख्याता क्षांता तौ मोचितौ हि
र॥ ४७॥ मरणे जीवने जंतोः रिष्याते कारणं मता॥ इत्युक्त्वा मंदिरं प्रा
प्तो काशिराज विनायको॥ ४८॥ नत्वा तौ सर्वलोकश्च स्वं स्वं भवन
मागमत्॥ प्रसंसंतो नपं नाम्नारूपिणं च विनायकं॥ ४९॥ इति श्री
गणेशपुराणे ततनराक्षसपूतमोचनं नाम षट्पंचाशोऽ॥ ५६॥
मुनिरुवाच॥ रतुरेंद्र पुरीरम्या नरांगत सभांगतो॥ सहस्रस्तंभरुचिरां म

णिमुक्ताविभूषितां ॥ अनेकवीरसंबाधां नानाश्चर्यविभूषितां ॥३॥ तयो
जनेविस्तीर्णं तावद्दयासमंयुतां ॥४ नानामणिमये रम्ये आसने सनरां
तके ॥ उपविष्टस्तत्समीपे तस्यामात्योवरासने ॥५॥ उभौगगनसंले
हिमस्थानौ बलिनांवरौ ॥ नेत्रातोवदतः श्रेष्ठश्रपलश्चगरणानंबह
न ॥६॥ वक्तव्यं दूतवर्ये एणुयेनस्वामिहितं वचनं ॥ अथ पादूतदोषस्वा
तस्वामिकोपश्चदारुण ॥७॥ श्रुत्वा तस्वामिना कार्ये विचार्य स्वहितं शु
भं ॥ आवां विनायकैविघ्नान् कर्तुं यातुं पतितुतां ॥८॥ अतिगुप्ततरो
तत्र स्थितोबहुप्रतीक्षको ॥ विचेष्टादंतुरश्चाथ प्रथमं बालरूपिणो
ताभ्यामालिंगितस्ततोसभस्पचके विनायके ॥ पत्तंगश्च विधृलरूप
वायुरूपधरोतथा ॥९॥ यातोकाष्टकं मुक्तिहीनोस्तिं आनक्ष्यनाशितो

नादष्टकालरूपोहं तावद्भालबसंमहत्तु ॥ सकाशिराजस्तं बालंआनीयतोद्धिं
गतं ॥ यत्रतेनिहतादैत्यागतास्तत्रगमिष्यति मुनिरूथा ॥ एवमुक्कासमुतस्थे
जगर्जगर्जयन्दिशः ॥ चकंपेपृथिवीसर्वा तर्ज्जनरवाकुला ॥ ततआज्ञापया
सर्वान्वीरान्स्वजीभवंचिति ॥ ३९ काशिराजस्यनगरीयामिदुद्भायदंन्नीतः ॥ त
स्मिन्वदतिसेनेस्यसन्नद्धासमुपागता ॥ ४० सर्वेशांतिकराघोरास्वतुरंगाध्य
आन्विता ॥ सेन्येनराजसास्सर्वमासमासीद्दिगंतरं ॥ ४१ आछादितेदिनकरेनप्रा
ज्ञायतकिंचन ॥ पदातयोप्यसंख्येयाः सिंदुरारुणमस्तका ॥ ४२ ॥ उड्डीयेडीयध्या
वंतोभिथ्यायुद्धंप्रचक्रिरे ॥ मुक्तकेशाःस्वरुहस्ताः भग्नतुंडीचर्मपाणयः ॥ ४३
पाषाणरूपमखड्गहस्ताकराःपरे ॥ ततोयद्योगजानीकं घंटानादविभूषितं ॥ ४४
सिंदुरारुणमस्तकं तावद्रणराजितं ॥ नानाधातुविचित्रैस्तुपर्वतानांइवोच्च

पाषाणरूपीप्रबलःशतधारवंडितांसुर ॥ कामक्रोधोद्याचसुरैरा
क्षसंरूपमास्थितौ ॥ रुंतुबालंतुमार्गेतौचूर्णितौधरणीतले ॥ ततः
कुंडिस्तरुवरःकोंजरंरूपमास्थितः ॥ मार्गेमादृष्ट्वसंतस्थौतेकुं
भस्थविदारणे ॥ निहतःक्षणमात्रेणकुमारेणबलेनसः ॥ ४५ मद
गरपश्चाद्येभरणंहंतुमागता ॥ नारिकेलेनशिरसिहतास्तुमवापुस्ता
॥ ४६ ॥ चालासुरोव्याघ्रतुंडस्तालियस्तुविदारणः ॥ आगतानारिलुंबा
लमार्गेउच्चलितांपुरी ॥ ४७ ॥ अस्थःसाक्षात्प्रमकेशेषुकुरूपतयासुर
॥ विदार्यास्यव्याघ्रतुंडोभक्षयच्चखिलान्जनान् ॥ प्रयोपिनि
हतास्तेनबालेनानेनमायया ॥ मेघनादमहादैत्योगगनंकंरूपमा

स्थितः॥ निहतामुद्रिकां यांततस्तुतमिवाभवत्॥१९॥ कूपकस्यकंदरस्थो भौनि
हतो मायिनो बलात्॥ अभासुरोंधकस्कंगो नाम्नातुं बालमागतः॥२०॥ केना
काग्नितु तमो आराभिर्नरूपैपरः॥ अपरस्कंगाशिवशत्रपपतच्छालकोप
रि॥२१॥ महाविहंगरूपेण दूर्वोक्षिपस्नयोपिच॥ तेषां प्रतिष्ठतिं कर्तुंभ
मरानामराक्षसी॥२२॥ आगता भक्षितुं बालं दुष्टवयवतीशुभा॥ तदूरस्थ
समाक्रम्य प्राणानरूजगाहचिपरात्॥२३॥ ततआगांततिरूपमास्थायबा
लकं गता॥ निहंतुं तेन विधृता करयोबालरूपिणा॥२४॥ तथापवता विमु
क्तोचरहूमसर्वं चिकीर्षितं॥ कथयिखोदंतेम खिमागतौ स्वामिनं प्रति
॥२५॥ एकदानगरे तत्रसर्वेरकैः समाहिता॥ भोजनाय च मृत्युस्केन दारिद्रेण
विनायकः॥२६॥ विस्तीर्णे मोदनं भुक्त्वा मरुतैलेनबालिबिभुः॥ पश्चाद्धतोने

तकार्ये भोक्तुं सर्वगृहेषु सः॥२७॥ सर्वत्र काशिराजेन सहितो बुभुजे हि सः॥ का
शिराजेन मस्टेन न ज्ञातातद्विचेष्टितं॥२८॥ स्वामिन्नेतादृशी शक्तिः कापि दृष्टा
न चाश्रुता॥ इदानीं यद्धि तंतेस्मात हिसम्पग्विधीयतां॥२९॥ जानीहहेनजे
तास्पत्रैलोक्ये विरत्येपुमान्॥ मुनिरुवाच॥ इत्थं कुत्वा तयोर्वाक्यं प्रजज्वा
ल सुतांतकः॥ वमतिस्ममुखाद्गिनं विश्वम्भस्तुप्रसाहितः॥ वध्वातुन्मकु
टीमुग्धांउबो चसनकांतकः॥ कपिहेडानमूलोपिनसिंहवा भतेकुचित
ग्रामसरीलम्बा जगरोन महिप्सस्ते केचित॥३३॥ आश्चर्यमत्रचित्तेषमेव
द्वावबादुपागतं॥ स्वच्छेतोराज तेतावद्यावचंद्रेनदृश्यते॥३४॥ चंद्रोपिराज
तेतावद्यावत्सूर्योनदृश्यते॥ नदृश्यतेयदासाक्षात्तदासूर्योनदृश्यते॥३५॥

॥ग॰उ॰ह्री॰॥

॥२०५॥

वीरांश्च ददृशे वस्त्रमधना निस्सः ॥ उवाच समयोयं वो दर्शयंतु पराक्रमं ॥ ९ ॥ विना
यकानुग्रहान्नो न भयं विद्यते क्वचित् ॥ १० ॥ तथापि बलवान्दैत्यो बलात्ति
ग्पिवसेषरः ॥ जयस्य नियमेनास्ति देवाधीनस्य पूरुषः ॥ ११ ॥ न सेनालक्षभा
गेन विद्यते तौ ब्रवीम्यहं ॥ क्व सागरः क्व कुंभोद्भवः क्व विष्णोतः क्व वा रविः ॥ १२
तेनैव रक्षिताः सम्यक् स्थिता एवं क्रिया वयं ॥ अपराधासुबहवो जाता
नो मक्तं कृतेतनः ॥ १३ ॥ कियंतो निहता दैत्या विनायकबलेन च ॥ सत्कास
मप्रयातो सौ विचारः क्रियतां हितः ॥ १४ ॥ मुनिरुवाच तत्राब्रवीन्महा
मात्यो राजानं भयविह्वलं ॥ चतुर्भिर्बुद्धिमद्भिस्त्वं यात्विदैत्यं नरांतकं ॥ १५
शरणं स्वस्वकार्यार्थं निवाणं शरणं शुभं ॥ बृहस्पतिमतं राजन्नब्रवीमि
ते शृणु सत्तम ॥ श्रुत्वा तत्कुरुराजेंद्र तत्क्षेमं भविष्यति ॥ बृहस्पतिरुवाच

ने ॥ चिक्किरेण नददं तो भेदादि च गिरिव्रजं ॥ ४८ ॥ अघोरेण यदा नस्तुत्तदा सर्वहतं
भवेत् ॥ दानोदकेन तु जनः प्रशांतम भवत्तदा ॥ अश्वारोहास्ततो जग्मुर्मकुटाटोप
मस्तकाः ॥ ४९ ॥ शास्त्रिकेन्चर्मानिस्त्रिंशधनुर्बाणविभूषिताः ॥ क्ष्वेडितैर्दिश
तेग्मामकुर्वतः सगुणं भरं ॥ ५० ॥ कंकोलेशतनुत्राणैस्त्रिरस्त्रलेखाविराजि
ताः गदामुद्गरपट्टिशा महापरशुपाणयः ॥ ५१ ॥ चक्रतोमरभद्रासिपाश
रुक्मिणकयः पो ॥ अश्वाश्चालंकृता नानालंकारैश्चामरैरपि ॥ ५२ ॥ मनोज
वा वायुवेगाश्चोभमेवाक्रांतमिक्षुवः ॥ ततः सुवर्णरजते मुक्तामणिविभू
षिते ॥ ५३ ॥ सुवर्णक्षुधजेयुक्तं नानालंकृते वर्जिभि ॥ नानायुधसम
न्वितैश्च धनुर्बाणशालेयुतं ॥ ५४ ॥ कार्तस्वरमहाचक्रं किंकिणीजालमंडितं

मू महारथी महास्त्रो सौ रथमारुह्य निर्ययौ ॥ ५३ ॥ लंबदेहो महाकायो वीरकं-
कणशोभितः । लसत्कुंडलसंश्रोत्रो महामुकुटमंडितः ॥ ५४ ॥ मुक्तासुवर्णमाला-
ढ्यो मुद्रिकावलयमंडितः । केशरागरुकस्तूरीकर्पूरांगविलेपनः ॥ ५५ ॥ शुचि-
रस्त्राग्निसंस्कारैर्नरपुत्र्यालंकृतश्चितः । वीराकेरौ नसद्भोगो रिपुणो गं-
गतो यथा ॥ ५६ ॥ नानावादित्रनिर्घोषैः नादयन्विदिशो दश ॥ हृष्टैः हितैः हर्षि-
तैः स्वकैः स्थपनैर्मित्रवैर्नृपि । धनिनादं तं समाकर्ण्य त्रस्ता देवादयो युधः ।
वीरा विनायकं जेतुं हर्षगर्जेस्यनेकशः ॥ ५८ ॥ एवं नरांतकः काशिरा-
जस्य नगरं ययौ ॥ ५९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्री० ख० नरांतकनि-
र्गमनं नाम पंचपंचाशत्तमः ॥ ५५ ॥ क उवाच ॥ तस्मिन्प्रयाते दै-
त्येंद्रे प्रागुल्मपुगतानरः । धावमाना नृपं प्रोचुर्मुक्तिवंतं नरांतकः ॥

आगतो दैत्यराजोसौ चतुरंगबलान्वितः । पेटावादित्रनिर्घोषाः स्थिराश्च-
क्रुर्महास्वनान् ॥ २ ॥ कोलाहलो महानासील्लोकानां नगरे भृशं ॥ पालयित्वा
दश दिक्षु लोकाः शरणं प्रतिप्रययाः ॥ ३ ॥ राजाय भोजनं स्वह्न प्रोतस्यो स्पर्द्धा-
वानिव । हत्वा युद्धस्य संवेरों लोकानां रूपयसरा ॥ ४ ॥ सज्जीभवंतु युद्धाय
भेरीशब्दमकारयत् । खड्गचर्मधरो राजा निषंगी चापवान्बली ॥ ५ ॥ तनु-
त्रश्चक्रे कोपपूर्जेतुं च विनायकं । जयपूर्वं च तत्स्मृत्वा नत्वा चाप्यं समा-
रुरोह ॥ ६ ॥ तत्तीयमानकारावं श्रुत्वा सेना वरा ययुः । संनह्य स्वस्वरथानाग-
श्वपत्स्य स्यंदने गजे ॥ ७ ॥ अति प्रातः प्रत्यस्ते योधास्ते लोकश्च गासस-
हसाः । नगर्याः पूर्वभागे सर्वे दिक्यायां स्थितो नृपः ॥ ८ ॥ अमात्यान्सर्व

क्षुबलादमुंच ॥ अमात्ययोस्तपुत्राभ्यां सह ते देव पुंगवाः ॥ सेनावरा महा
शाकं धतो गजेति चक्रिरे ॥ ततः सेनावरा राज्ञो धृताः केपि पलायिताः
मः ॥४८॥ मृताः केचिदस्तताः केचिछकेपि तान्ययुः ॥ महावने महोक्षेव ब
लवद्भिरिहकैरिव ॥४९॥ अमात्यपुत्रसहितं धृत्वा निन्युर्नरांतकं ॥ दण्डाश्च न
गरीसनिकार्ये सेवकैस्तु सा ॥५०॥ ततो नरांतकं स्वीयान्जगाद विस्म
तमानसः अद्यमागतावीरास्तत्कार्यं सिद्धमेवना ॥५१॥ नमोस्ति गणनात
स्य मुनिपुत्रस्य प्रसादतः ॥ जितेप्रभौ जितासेना जितेदुर्गैर्जितं पुरं ॥५२
कान्तिराजो गिलं बालो जितराव नसंशयः । अथानयिष्यते राज्ञा बालं नि
गृहीतो पुनः ॥५३॥ कन्यामाह ॥ एवमुक्तायथोवाधनिधोवैः स्रोतथा
पुत्री । कान्तिराजं पुरस्कृत्य स्तूयमानोपवंदिभिः ॥५४॥ ददर्श तत्र निर्बंदिमो

कन्याप्रदानेन सह भोजन वस्त्रदान सामाभिधानेन मनप्रयण प्रमाणे । तकी
र्त्तिकीर्तनतदास्तजनानुवादमुखैरूपायनिचयैरहितान्विहंस्यात् ॥१८॥
मुनिरुवाच सचेद्विनायकं पश्चेद्वलात्तं राजलक्षणं । कर्तव्यमितिना
मातिस्वहितं तद्धि चिंतयतां ॥ ततः सर्वजनाः साधुसाध्विति प्रब्रुवंत्यपं ॥२
सम्यगुक्तं समासेन वैरच्छेदाय भोनृप ॥ विचारयत्कृते श्रेव देसास्ते बलवे
तराः ॥२१॥ रुरुंधुस्तां पुरीं सैन्यसर्वैते शालभद्रव ॥ भयोगतानरा दृष्ट्वा द
दुहुस्तां पुरीं खलः ॥२२॥ प्रजज्वाल महानग्निश्च तुर्दिक्षु विदिक्षु च ॥ धर्मे
नना छादितपतोनप्राज्ञायत: ॥२३॥ किंचनाकस्मान्न तद्रूवत्तत्रासीलोकानामति
दारुणः ॥ भीयंते तेपरैरग्निभयाच्चांति विवहिर्निरा ॥२४॥ सबालायोषितश्चापि
आलिंगक्ष्वचुचुंबिरे । पतिव्रतास्तपुः प्राणलज्जयापिपरिप्लुता ॥ अरुध

गोपुरं काश्चिद्देहल्याग्रं प्रवविक्रिरे । अपरा मुमुचुः प्राणान्गवाक्षोपान्ते विषे-
ण पि ॥ इति स्म्याधृता ज्ञात्वैनीतास्ताः स्वामिनं प्रति ॥ २५ ॥ नरांतकेन मुक्तास्ताः
प्रेषिता नगरं स्वकं ॥ एवं ते प्रलयं दृष्ट्वा भास्वानुच्चैस्तपः पुनः ॥ २९ ॥ अस्मि-
न्समरक्ष्मयो बाश्चिन्नासात् दुर्हे दुर्गलक्ष्मीः ॥ तदायतो महत्वं स्पर्शनात्साध्वाधृ-
महत्परैः ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वा भ्रमत्क्रुद्धं ते परेत्युर्युद्धदुर्मदाः ॥ सज्जं कृत्वा धनुः
सद्यो बाणवृष्टिमथाकरोत् ॥ ३१ ॥ आच्छादितो भूमिमार्गो दैत्यमोहमु-
खागमत् ॥ धाराधरो यथा धारा विमुंचति तथा धनुः ॥ ३२ ॥ मुंचति स्म शरा-
स्तेस्तो निहता दैत्यसंचयाः केचिन्नताश्च भग्नास्थ्य केचिच्छरेणाः हि-
ताः केषांचिदुदरं भग्नं परेषां बाहवो हताः । केषांचित्स्फोटिता नेत्रे केषां-
चिद्दुर्वापि च । अमात्यसेनया सार्द्धं काशिराजं समन्वयुः ॥ ३३ ॥ स्व-

...ः परस्परं च सेना परवीरान्निजघ्निरे । तदा घातैर्मृताः केचित्पतिता मृत्तले
परैस्तैपि दैत्या महाक्षेत्रे निजधर्मा मुतात्त्वरणाञ्जिरे । अंधकारो महान्दैत्यसेनाध्व-
लिके तैर्पर ॥ निजघ्नुरेव कोशे कोले विरान्स्वांश्च परानपि ॥ ३९ ॥ महायुद्धं च
चक्रुस्ते परस्परजिगीषया ॥ अश्वारूढैर्गजारूढै रथारूढैः पदातिभिः ॥ ४०
पदातीश्च रथारूढैर्युयुधुः शस्त्रसायकैः । एवं संग्रामे तिमिरे भवत्तद्युद्ध-
मतुलं परैः ॥ ४१ ॥ प्रभग्ना दैत्यसेना सा जाता परांमुखी । परा सिंहनादं च
कारोच्चैः काशिराजो जयान्वितैः ॥ ४२ ॥ हर्षात्सेनात रंयालो निघ्नन्सुहृद्व-
रान्वरान् ॥ भिंदन्सेनां महाघोरां युद्धवेगान्जयोधया ॥ ४३ ॥ शत सहस्र वीर-
णां सेनामध्ये जघान सः ॥ निघ्नंतं तं तथा दृष्ट्वा रुरुधुः परसैनिकाः ॥ ४४
राजायमिति बुध्वा ते सर्वे एव समाययुः । तस्माराणं महादृष्टिं सोढा दै-

दुद्रुवुश्चो दिशो दश॥ हस्ते संगृह्य तान्सर्वान्मुखमध्ये समक्षिपत्॥ उद
रस्थो जीवमानप्राज्ञायत: किंचन॥२८॥ अंधकारे महाघोरे दीपिका
भिर्जलोकयत्॥ तं दृष्ट्वा पुरुषं घोरं केचित्प्राणान्प्रजहिरे॥२९॥ ता
न्यापि जीवत: सर्वास्त्वरया भक्षयत्स सो॥ नरांतकस्य दृष्ट्वैवं सर्वसै
न्यविनाशनं॥३०॥ अतर्कयत्स्वमनसा कृतांतसंतकोपर:॥ आगत
किं मया कार्यं दृश्यते बलवान्नयं॥३१॥ एवं वदन्ददर्शायं सेनामहौ
तु भक्षितां॥ प्रलयानलवच्चैतत्तं नांहरते बलात्॥३२॥ निःशेषामेव
कृत्वा मुखगस्त्वरं देवारिपिधि॥ दैत्यास्सेनाचरा: सर्वे महाराज्ञान्यचक्रि
रे॥३३॥ केचिच्च भक्षितास्तेन चूर्णिता पादघाततः॥ श्वासातिलाहता:
तौ

ददौ विप्रेभ्य एव च॥५५॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे राजनिर्गमो नामपं
चपंचाशत्तमः॥५५॥ मुनिरुवाच॥ अथ मार्गगतो यावद्वर्षेणासौ नरांतक:
तावद्देवांतकं काशिराजपक्षाद्धृतो नृप:॥ अस्यतं सानुभोक्ताथ पौराश्चा
वत्तोषित:॥ आक्रंद्य सुमहानासीन्मत्स्यानां निर्जले यथा॥१॥ अंबा सा पति
ताभ्रमौध्वंसे भर्तुर्देवैरिभि:॥ मूर्छिता चा विवर्णरूपं भावा तथा हता॥२॥
सखिभिः सहिता सोछिदृष्टा प्राबोधत्तदा॥ अंबोवाच॥ सिंहे खेलो गजा
नीक हंता यो रिपुमर्दनः॥३॥ शृगालतुल्यदैत्येन स कथं विधृतो बलात्॥
कथं तं मत्तमातंगसहस्रबलशालिनः॥४॥ बलं भर्तुर्मदीयस्य देवकोटिस
हस्रशः॥ कथं रूपो महेशो मेकदारुस्पे निजंपति॥५॥ कं देवं शरणं यामि
यस्तं शीघ्रं विमोचयेत्॥ कारूपयस्यास्यबालस्य बलात्तेन हृतं वर:॥६॥ तद्धि

सिद्धिः सर्वे तथा जातं राज्ञि मत्प्रत्वमागतं । योबालवचनात्स्वेछे विरोधं कृतवा
न्नृतथा । कोजयेत्तं महादेवं भक्तैर्गाहन्नरांतकं । विनासर्वैः कर्पकलकाकालप्रा
सोहतानया । अहं च धरणीवाचकेथ वैधममागता ॥ १० ॥ नदानानादनाः
कापिकरूणाः छिपःगपनदः मुनिरुवाच । एवं तच्छोकमाकर्ण्य केरूपपसा
लेजोबली ॥ ११ ॥ शब्देन महता गर्जं ब्रह्मांडस्फोटकारिणा । प्रतिशब्देन ग
नं जगर्ज च दिशोपि च ॥ १२ ॥ चकंपे धरणी सर्वा सपर्वतवनाकरा । पक्षिणः
पतितास्तेन मत्ता भ्रांता जनास्तदा ॥ १३ ॥ ततः सिद्धिसमालोकक्रोधमाकु
लचेतनः । कारगनास्तिमहायुद्धप्रसंगप्राहनामिति ॥ १४ ॥ सातदाश्रयमा
लस्य चक्रेनानाविधांश्चरान् ॥ विकरालमुखा वीरा ग्रा दुरासस्त्र हस्तराः
हलदंता सर्पजिह्वा नरापर्वतमस्तकाः । दारितास्ते भ्रगोलकस्ताः रुसयि

वष्टयः । आशयासंविमुंचंतः शतनेत्रा महाबलाः । येषां नासारंध्रगता नूष
पंते महागजाः । बलाः येषां नासारंध्रगता नहरूपंते महागजाः ॥ १९ ॥ सूर्याचंद्र
मसोयेषां भ्यासान्निपतितौ भुवि । जटाभिः पृथिवी येषां सर्वासंप्रादृयते भृ
शं ॥ २० ॥ सहस्रयोजनं हन्धिमुख्यान्यरंध्रयः । तेषां तु नायकः क्रूरो विनायक
समीपतः ॥ २१ ॥ आगतः परिपप्रछत्वं किं कार्यमेवदप्रभो । दहामेव्यितस्मा
देभहन्मिपत्तिकरं विभो ॥ २२ ॥ मुनिरुवाच । इत्युक्तवंतं पुरुषमुवाच सविना
यकः । भक्षयस्व महासेनां नरांतकप्रपालितां ॥ २३ ॥ ते हत्वा तत्ध्रिरोभहस्मा
नयस्व लवान्वितः । तस्तेनोक्तेन तत्सिद्धेतदास्यो भक्ष्यांनरं सैव ॥ २४ ॥ ग
वमाहूयमुतु प्राप्यनेलातेकरूपपालकं । महाक्ष्वेडितशब्देनसकंपयातो न
रांतकं । तस्यक्ष्वेडितशब्देन नाद कुरूपेणसैनिकः । नरांतकोपिभीतास्ते

केचितभीसेवभग्निरेपरे॥परस्परोपरिसदावीघ्रानिपतिताःपरे॥या
हियाहितिनस्मातुंचक्रुंर्मुस्तनरांतकं॥३५॥करालकालेननिहतान्
भक्षयस्येषतत्क्षणान॥असंख्यभक्षणादस्यनगृंतोजठरानलः॥३६॥
अश्वारोहागजारोहाःपदातारथसादिनः॥भक्षिताजिहताचोहागजा
श्वानेकशोमुने॥३७॥एवंकोलाहलंश्रुत्वासज्जंकृत्वाधनुर्बलात्
धरापौजानुनीस्थाप्यनृगानुभयलस्तथा॥३८॥आदायधनुराक्षे
ब्यशरानघृष्टंतदाकरोत॥नेतोंधकारभवेच्छरवृष्टिःकृतापुनः॥३९॥
पक्षिणःपतिताभत्मोराग्रांभस्त्यामनेकशः॥समीलयतिपुरुषाणा
णान्देस्यसमीरितान्॥४०॥असंख्याताःशरालस्यरोमकूपेषुनिर्ग
ताः॥स्ताधयंतोस्यकत्वैत्रनाजानादगुणोजन॥४१॥प्रादुर्भश्कत्तेतो

स्त्राणि पुरुषेच्चैव नरांतकः॥ तान्यस्त्राण्यग्निरस्त्रसर्वाणि नंडान्य जगाम यथा
कुंठितास्त्रः क्षीणग्रास्त्रो नष्टसायकसंचयः॥४२॥ क्षीणशक्तिः पपात्ताशो
देश्यराजो नरांतकः॥ सकेशा पुरुषास्तस्य दृष्ट्वा एवासगतव्यथा॥४३॥ बभ्रा
म भ्रतलं देशोपकूपस्र हेतुलंघयद्॥ तदा सर्वं जगामासो भयात्तस्य नरां
तकः॥ पुनः दृष्ट्वैव तं द्रष्टुं पपाल धरणीतले॥ तत्रापि तं दद्दृशेऽपि प्रविश्य
ह्यलीत्तरं॥४४॥ सकलापुरुषः केशो ततो दृष्टे नरांतकं॥ बलं विषंतमु
रसुरगं गरुडेति बलं यथा॥४५॥ ततो नरांतको प्राह पुरुषः सबलान्वि
तः॥ क्व गमिष्यसि दुष्टः संहन्मि मामग्रे त्वं नरांतक॥४६॥ ईश्वरस्य बला
ग्नस्तो हतादेवपिपीडले॥ मनुष्याणं चसंहारमनंतानां महाबल
॥४७॥ तेवहृतयेद्दुष्टा वतीर्णोस्ति विनायकः॥ अहंकारं च सफलं स्य

यद्विभुः ततो रोमांचमार्गेण वहिर्याता तथा पुरा ॥ ददर्श काशिराजं स्वं नग
रं मद्रमेव च ॥ करस्पर्शात्स्वजं बालं क्रीडंतं तं विनायकं ॥ तस्य साक्षात्स्व
बुद्धिरूपां च परया मुदा ॥ ज्ञाता तेन परमा माया मया कुक्षिगते न च ॥ ४९
त्वमेव कर्ता देवानां मनुष्याणां दिशामपि ॥ सरितां सागराणां च समि
तां वह्निसमनां ॥ यतस्ते रोमकूपेषु ब्रह्मांडानां हि कोटयः ॥ ५० ॥ दृष्टामो
तेन च मया तं प्रसादात्त्वैव च ॥ अन्यं बहुधा दृष्टं मायया तव च वि
श्वरूप ॥ अहं पुरुषार्थं संप्राप्तोऽस्मि ध्वजिनी पुनरागता ॥ नरांतकस्य सैन्ये
न साजिता तत्कालादनु अमात्यपुत्रसहितो नरांतकमुपाद्रवं ॥ ५१ ॥ विद्ध
स्तेन सहस्राश्चैव पुंजीलाभमक्षणात् ॥ ५२ ॥ दग्धा च नगरी सर्वा दृष्टं तं का
सपूरुषं तेनापि भक्षिता तस्य सेना नानाविधा क्षणात् ॥ ५३ ॥ ध्वलान

कोतं शारणं व्रजे ॥ अद्यानिश्चविनरूपं तिरक्षुतस्य पादपंकजं ॥ ५४ ॥ इत्युक्तो
तं वैशाद्देवमातानि नामहाबुद्धः यन्नरांतकं ॥ विनायकस्य निकटे बल
योऽज्ञोयपांविकं ॥ उवाच प्रणम्य पासौ स्वामिनं तं विनायकं ॥ ५
५ ॥ पुरुष उवाच ॥ भक्षितं सर्वसैन्यं ते अस्माकं प्राण्य महत्तरं ॥ अखंडलोऽरि
तोनेन घटलेनातं समानयं ॥ ५६ ॥ मम निद्रास्थलं यच्च अभापतु त्तये विभो
सर्वेषां च सुखायास्य मुक्तिप्रदो विनायक ॥ ५७ ॥ एवं तद्वाक्यमाकर्ण्य तं
विभुः प्रत्यभाषत ॥ मम च क्रोतं गतस्त्वं निद्रां प्राप्नुहि स्वेच्छया ॥ ५८ ॥ इ
त्याकर्ण्य महावाक्यं विनायकमुखोद्गतं ॥ तं प्रमुख्यं प्रविवेशायतद्रूपं
समपद्यत ॥ ५९ ॥ यथा गंधो धराजातः स तत्रैव प्रलीयते ॥ यथा विना
यका जातस्तत्रैव सत्यमाप्तवान् ॥ ६० ॥ यदिदं शृणुयान्नित्यं महदाख्यं

॥ग॰ उ॰ क्री॰॥
॥२४५॥

ननु तमं ॥ सर्वान्कामानवाप्यांते मुक्तिं च लभते ध्रुवं ॥ ४५ ॥ इति श्रीग
णेशपुराणे उत्तरार्द्धे नरांतकनिग्रहवर्णनं नाम अध्यायः ॥ ४६ ॥
मुनिरुवाच ॥ विनायकेन बालेन हतः स पुरुषः कृतः ॥ येन तद्रक्षितं से
न्यं मातीतस्थ नरांतकः ॥ १ ॥ एतन्मे प्रगटं ब्रूहि संशयो हि महान्मम ॥ क
उवाच ॥ यन्निर्गुणं परं ब्रह्म तदेतत्सगुणं विभो ॥ २ ॥ विनायकस्वरूपेण
ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं ॥ भूभारहरणार्थाय दुष्टानां निधनाय च ॥ ३ ॥ पाल
नाय स धर्मस्य बिभर्ति तेन तद्रूपतां ॥ स एव सृजते विश्वं पाति तं हि स्वते
जसा ॥ अपेक्षितेस्य लोकानां निमित्तं नियतं परं ॥ स्वात्मसंस्थापकः कार्ये
नेकमायामये विभो ॥ ५ ॥ तदाज्ञया सर्वमिदं जगद्धि परिवर्त्तते ॥ रसा
तितु समायांते कथयिष्यामि विस्तरात् ॥ ६ ॥ अमात्यपुत्रसहितो नरांतक

स्ततो नृपः ॥ यावन्न पत्तनं प्राप तावत्कालेपुमान्सो ॥ ७ ॥ भक्षयामास तां से
नां देवेन परिपालितां ॥ विनायकेन पुरुषो मुखे सोनिहतस्ततः ॥ ८ ॥ राजामा
त्यकुमारौ स्वस्थौ पितेसर्वएववतु ॥ जठरे तस्य देवस्य ददृशुः सकलं जगत् ॥ ९
सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं पर्वतद्वीपसंयुतां ॥ सरित्सागरवापीभिस्तडागैर्भू
न वेष्टितां ॥ १० ॥ देवगंधर्वमुनिभिः सिद्धयक्षनिशाचरैः ॥ पन्नगोरगप्स
रोभिश्च नगैर्मितं स्वर्गमैक्षतां ॥ ११ ॥ पातालानि च सप्तापि भ्रमंतो दद्
शुस्तदा ॥ एवं ते जठरे तस्य कोटिकोटिप्रपंचकं ॥ १२ ॥ ददृशुर्भ्रांतम
नसो ब्रह्मांडनिचयान्बहून् ॥ खिन्नास्ते शरणं जग्मुर्देवदेवं विनाय
कं ॥ १३ ॥ मनसा प्रार्थयामासुस्तदा देवं विनायकं ॥ भ्रांतानां खिन्नचि
त्तानां कृपां कुरु कृपानिधे ॥ १४ ॥ ततस्तान्बाह्यरूपेण मार्गमादर्श

दृष्टमस्याद्भुतं महत् ॥ काशिराजे धृते तेनेन निर्मितः कालपुरुषः
अखिलाकाङ्क्षिणी तेन भक्षिता मम सर्वसेना ॥ अमात्यपुत्रसहिता
सा बुद्धं गता ॥३॥ अन्यं गोबहुशानीतो दर्शविश्वं तपस्य हा ॥ अस्मा
न्मुक्तिश्चभाविता मे न संशयः ॥४॥ तस्माद्देवं हनिष्यामि मा
मयं वा हनिष्यति क उवाच इत्येवं निश्चयं कृत्वा मामोवाच स
विनायकं ॥५॥ देव उवाच ऐन्द्रजालिकविद्येयं दर्शिता बहुधा
त्वया ॥ नाहं बिभेमि तस्यास्त्वन्मायावीक्षनरांतक ॥६॥ यस्य नि
श्वासितेनापि नियतं तिमहाद्रयः ॥ भ्रूक्षेपमात्रेण च मे ब्रह्मां
डं कंपते भृशं ॥७॥ यस्य हस्तेन लाघ्वात्ताङ्गो सोपि द्विधा भवेत्

रांतकं यातः पुरुषः सतवालिकं ॥ सर्वैर्लदृष्टया तातत्र दृष्टोऽस्तिरेप्रभो रधी॥
सर्वं दृष्टं च तत्रापि जंबूद्वीपं सविस्तरं ॥ एवं कोष्ठांतरे दृष्टं भरतखंडं च स
विस्तरं ॥ ततो हि खिन्नास्त्वं याताः नारायणं जगदीश्वरं ॥ लदृष्टयानुरोमांचः
द्वारेण निर्गता बहिः ॥ पुनर्दृष्टो सिवालस्त्वं निजं च भवनं महत् ॥८॥
किमिदं कौतुकं देवमायाजालमपंविभो ॥ कस्मात्सो पुरुषो देवये
ना भक्षि महाभ्रमः ॥२०॥ केनासौ विघ्नतो देवश्चोरक्षिता ज्ञापिकेन च ॥ के
ना दर्शि चरोमांच द्वारं निर्गमनाय च ॥२१॥ इति मे संशयं देव तु दमकेस्य
मत्ततः क उवाच एवं तेन कृतप्रश्नो मस्तके तस्य धीमतः ॥२२॥ विना
यकः करं दत्वा पयानिदध्यावहो ॥ दिव्यज्ञानो भवेद्राजा काशिराज
स्य ततः क्षणात् ॥२३॥ तुष्टाव परया भक्त्या देवदेवं विनायकं राजो॰

त्वमेव ब्रह्मा त्वं विष्णुर्महेशो भानुरेव च ॥ त्वमेव पृथिवी वायुरंतरिक्षं
दिशो द्रुमाः ॥ पर्वताः सरितः सिंधुर्गंधर्वयक्षराक्षसाः ॥ ३३ ॥ मुनयो मा
नवाश्चापि स्थावरं जंगमं च यत् ॥ त्वमेव सर्वदेवेशः सचेतनमचेतनं
जन्मांतरीयपुण्येन दृष्टोसि करुणालय ॥ क उवाच ॥ एवं ब्रुवति रा
जेंद्रे मोहयामास तं क्षणात् ॥ ततो राजा पुरो जैनं विनायकमनामयं
३४ ॥ ततः पौरा हर्षयुता राजानं हर्षमापयुः ॥ नवान्नवाद्यदृष्टास्ते व
स्त्राण्यपारं भरणानि ॥ ३५ ॥ राजा पिदापयामास तेभ्यो वस्त्राण्यनेकशः
विसृज्य सर्वांस्तान्पौरान्राजन्नजनतीमभ्यगात्सः ॥ ३६ ॥ तव प्रसादहस्ता
स्ते हृष्टं तेषु च रत्नांबुजं ॥ विनायकस्य मायाभिर्मोहिताश्च ह ॥ ३७ ॥ त
तस्तत्राययौ राजा भार्यामिमां जगाद च ॥ निद्रां तेषु च लोकेषु हर्षगद्

दया गिरा ॥ राजोवाच ॥ परमं कष्टमापन्नो धृतो देवेन पक्षिणा दु
मोचितो मायया तेन प्रापितो नगरं निजं ॥ क उवाच ॥ शुश्रुमे नगरं त
च्च नानावादित्रनिस्वनैः ॥ ४२ ॥ पताकाभिरनेकाभिर्विविधैश्च म
होत्सवैः ॥ प्रस्थानीतैः सर्वलोकैर्विनायकबलेन च ॥ ४३ ॥ कुमाराः
कन्यकाश्चापि योषितः पत्तयोऽपि च ॥ जनाश्चाजनं स्वच्छपु
त्राश्च भ्रातरस्तदा लिलिंगुश्च जहर्षश्च पद्धर्दनान्यनेकशः ॥ पु
स्तुजुर्भोजयामासुस्ते काश्च पुपूजुर्जगुः ॥ ४४ ॥ इति श्रीगणेशपु
राणे उत्तरखंडे राजमोक्षणं नाम अध्यायः ॥ ५७ ॥ क उवाच
ततो नरांतको दृष्ट्वा विनायकस्य चेष्टितं ॥ मेघयातर्कयामासः

गर्जयंश्च गगनं सर्वं दिशश्च विदिशस्तथा ॥ चकंपे पृथिवी सर्वा
दिशः प्रज्वलिता इव ॥ ३३ ॥ तेजसा परमेणास्य सर्वं दग्धं तत्तेज
सा ॥ तेनाहतं तद्दैत्यशिरः कृंतं वज्रेणाद्रिपर्ववत् ॥ तथाहतो दैत्यरा
जो निपपात महीतले ॥ मर्छनं नाम दैत्येशो मर्मभिन्नो यथाच
लः ॥ ततो ब्रह्मणा देवा दृष्ट्वा श्रांतपर्वतोत्तमौ ॥ ३५ ॥ अगदश्च चमप्रवि
क्षेप विनायकं जितपांसया ॥ गात्राभ्यां च्युतितो तेन तत्परस्तु धा
तेन लीलया ॥ ३६ ॥ मायया दैत्यराजोऽथ नानारूपधरो भवत् ॥ य
द्रूपं च चकाराश्च तत्तद्रूपं विनायकः ॥ ३७ ॥ भगवद् पंचवक्रा यथा शूले
न तेन महासुर ॥ शूलाग्राः शस्त्राणि सर्वाण्येतत्पारश्नस्य संचय

तेन बालरूपः संनकथं युद्धं करिष्यसि ॥ यो मां सम्मुखे तु सस
र्वं सुखमेष्यति कथ उवाच इति श्रासीत्समाकर्ण्य नरांतके समीपि
तो ॥ अब्रवीत्परमाल्हा सो बालरूपी विनायकः विनायक उवाच कीम
र्थं बलात्समत्युपहासतो वचनान् खिला ॥ १२ ॥ भक्षिता कंगताया त्कि
र्ये येस्यं कथ्यसे मुहुः ॥ स्वर्गो यदि दर्शयामि नवापरबलात्मजः ॥
१३ ॥ वृश्चिकेनाल्पकायेन मृगेंद्रो हन्यते क्षणात् ॥ अल्पेन हि
प्रदीप्तेन नानुपते प्रबलं तमः ॥ १४ ॥ अस्य संनिहतो मरणुः संनि-
पतात्सद्यीयते ॥ अल्पेन सर्वणामन्तमाहीगोहिनियम्यते ॥ १५
कथ उवाच ॥ इति श्रुत्वा सकोपानि देवप्रोक्तानि देवराट् ॥ चक

पेपरंयामीस्याजगर्जघनवद्दृढः॥भीषयन्रोदनाराचैकंपयन्
भुविभिमंडलं॥अधावत्स्वरमावेशोहंतुकामोविनायकं॥यपापतं
गोदिपाचिंहंतुयातिस्वरान्वितः॥त्रिवक्रोमुकुंबध्वावमन्तास्ये
नपावकं॥ततप्रायांतमालोक्यकाशिराजोनिजंधनुः॥सज्जी
चकारस्वरूसाकृष्यमाकर्षसायकं॥उवाचसामादेरूपंतंनि
र्लज्जंबहुमोचितं॥मात्रिवेस्पजदेस्येंद्रजीवन्भम्नागिपत्पुपति
२२ कृष्णाय इतितद्वाक्यमाकर्ण्यप्राहदेस्योरुषान्वितन् देवाउ॥
नरांतकेतिमेनामरव्यातंशास्त्रेषुविभम्लगतः॥इदानींशरसंघा
हियद्विजीविलुमिहसि॥२५ कृष्णा॥पुनर्नरोप्रवीक्ष्यकंमुमुर्षुतं

नरांतकं॥विनाशसमयेमर्त्यविपरीतामतिर्भवेत्॥मित्राणिशत्रु
तांयांतिविपरीतोप्पतेहसि॥त्वयाप्पाप्यशीलेपापंवरगर्वाहिनेक
शः॥२५॥वरस्येषप्रभावेणववृजेगणितंत्वया॥इदानींभवतीर्णो
यंत्वाहृत्वाग्नांवधायच॥२६॥कस्यपत्नुपात्मजोभाग्यहत्वोंतेमिगि
तंदृढं॥वरपुराण्यंचत्रिपिलंजोतंतेपापसंचयात्॥२७॥भारती
मेवमाकर्ण्यचक्रेपेहृदिदैत्यराट्॥धावयित्वातपकराज्जाग्र
हेस्ववारंधनुः॥बलात्चिक्षेपमस्मोसिंशरंतधायस्व्गुणीर्णतं॥अ
देनमुष्टिघातेनतंनरपंसनरांतकः॥पतितःसधराप्टष्ठेवज्रा
हतइवाचलः॥२८॥दृष्ट्वाविनायकोधावत्स्वगणिहस्तोमहाबलः

तलं प्रालयं वृक्षसंचयं । आंदोलयंश्च पर्यौ पुष्पवतीनरांतकं ३ स बालो
छेदयन्तस्य चरणेन स पपात ह ।। अर्द्धकाये निपतितो देत्यराजे द्विनायके ।। च
रणेनापि मम गौरीभ्रमं तेऽपि पतितो गृहे ।। देवांतकस्य मस्तकी चूर्णितो तौ बहून्
द्विजान् ।। अर्धकाये स देत्येंद्रो मुखं वक्त्वा भयानकं ।। अभ्यधावद्बलेनासौ प्र
सन्निव जगत्त्रयं । तथैव चरणेन वस्मभायुयासं नमस्त्वस्तु: ७ ।। विनायक
स्य निकटे बभाषे म्लेच्छ देत्यराद् ।। त्वया पराद्दुर्धिरंभ हापौरुषं कस्य भेद
नात् ८ ।। छेदयित्वापि चांगानि परस्य मे पौरुषं लघे ।। श्रुत्वा वाक्यं पुनस्त
स्य जगर्जासौ विनायकं ९ अग्नितुल्यं स्वरूपं स्वांगर्जमानं भयानकं ।। आ
कर्ण्य ग्रामवाक्षिप्य तस्य जं देत्य मस्तके ।। १० ।। स ययौ वायुवेगेन दारयन्नि
व पर्वतान् ।। संहरन्पक्षिसंघातान्पातयन्वृक्षसंचयं ११ ।। श्रुत्वा तदीय

ततस्तम छलयुद्धेन युयुधांते परस्परं ।। चरणं चरणेनैव हस्तं हस्तेन ज
घ्नतु: ।। जानुभ्यां जानुनी चोभौ गुल्फाभ्यां गुल्फमेव च ।। ४१ ।। दृष्टेन
दृष्टं धावंतौ ललाटेन च तल्लुन: ।। श्रवंतौ रुधिरं चोभौ पुष्पिताविव
व किंशुकौ ।। ४२ ।। पुनर्देत्यो महादेहं धृत्वा हननतत्पर: ततः ।। पर्वतांश्चा
स वृक्षांश्च विनायकं जिगीषया ।। ४३ ।। प्राप्तानेव तान्सर्वांश्चि
स च्छेद विनायक: ।। पश्चपाणांकुशगदाभि: पुरस्तान्निशितेन च ।। ४४ ।। त
स्यांतिनिर्मलायां तु देत्यो मुंचत धापरं ।। दृष्ट्वा मत्पां तयोश्चान्पां निरस्ता
वीक्ष्य चापरं ।। ४५ ।। कालिमायोपयौ दूरं मत्तं स्नाला विनायकं ।। विना
यकोपि सत्कोशात्कृदि चिंतामयाकरोत् ।। ४६ ।। अपश्यत्त्वंबले
देत्येजयोपायोन दृश्यते । कथं देत्या: स्वानिलयं प्राप्य मेनिहतो

स्य: ॥ नरांतकोयं संजातो देवानां भयवर्द्धकः ॥ एवं चिंतयति वारंवारं
विनायके ॥४०॥ तृणेषु पतिता बाणाः कालदंडोयमादयः ॥ पिनाकोऽश्
पदमयः पुरस्तस्य पपात ह ॥४१॥ भासयंस्तेजसा स्वेन दिशश्च विदिशो
पि च ॥ कार्मुकं च स्फुरत्कांति दृष्ट्वा सर्वं जहर्ष सः ॥४२॥ मेने जितं च तद्देवं
सिंहं चंद्रवकोत्थितं ॥ जग्राह बाणान्कोदंडं ज्यां लात्वा ध्वेऽतमुच्चकैः ॥४३॥
पिनाकं तोलयामास सज्जं चक्रे धनुस्तदा ॥ ऋषिभ्यां जानुनी स्थाप्य नर
लोके चोभयतस्तथा ॥४४॥ तद्धनुर्नादमाकर्ण्य चकंपे भुवनत्रयं ॥ समु
द्रक्षितिमहत्त्वाभ्यां आकृष्य सायकद्वयं ॥४५॥ मुमोच देवमालक्ष्य
मुखं दशशिकरालमुखः ॥ पपात देवभुजयोरकस्मात्सायकद्वयं
जगत्सृष्टिकारायधोमसंहारजितसंचयान् ॥४६॥ तके च पातयो

मास भुजो वृक्षाविनासपतन्तु ॥ यथैनो वज्रपातेन पर्वतस्यैव सानुनी
नरांतकस्य हृदये कोपपात तु महानूकरः ॥ अपरस्तोपितुद्धर्मश्च सूर्णो
पपात हितं च यमन् ॥ अन्याकास्तां कतोरेत स्पदहरीच विनायकः ॥४७॥
अभ्यधावत्सुनर्दै खौ आदितास्यरकोतकः ॥ हस्ताभ्यां तत्र पादाभ्यां
चिक्षेपपादपान्बहून् ॥४८॥ कुमारस्त्वमहाहस्तिं प्रक्षिपस्व विनाय
के ॥ अंधकारं महज्जातं न लक्ष्यते किंचन ॥४९॥ ततोब्रवीद्देवरा
जं दृष्ट्वा वीर्यं विनायकं ॥५१॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे युद्ध
वर्णनं नाम षडध्यायाः ॥५८॥ क उवाच ॥ नेदृशो दृष्टपूर्वो मे बलिश्च वी
र्यवत्तरः ॥ इदानीं पौरुषं पश्य मम बालस्य रे सुर ॥१॥ इत्युक्त्वा पुनरपि स कोपेन
तत्क्षणादाकर्षत आकर्णधनुरालक्ष्य प्रक्षिपत्तं नरांतकं ॥२॥ चक्रे रायनमोभि

यं विभो दृष्टं मनोवाण्यगोचरं ॥ अवतीर्णोऽसि भारते चैव तुष्टतं
त्वया ॥४१॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैश्च ध्येयं त्रैलोक्यतः ॥ अतिपुण्येन दृष्टं
ते विराट्स्वरूपं सुरेश्वर ॥४२॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं श्रुत्वा गिरिजे देवाः सर्वे त्र
वैस्तदा ॥ धन्योऽसि बालभावेन सर्वान्नो भ्रामयस्यहो ॥४३॥ परः प्रथ
यितुं सर्वं कृतमेतद्विभो त्वया ॥ पुपुजुश्च महाभक्त्या प्रार्थयंति तं वि
भुं ॥४४॥ भक्तिं ते देहि नो देव स्वस्वियोगं च मा कुरु ॥ ततो दर्शनं च तत्र लोका
दृदुर्दीनात्मने कराः ॥४५॥ ब्रह्मलोकं न्नार्थयामास्सुरैश्चैवमेव जयोस्तु नः अपा
यनानि चलदाद दृष्टाऽजे परस्परं ॥४६॥ इति श्रीगर्गसंहितायां उत्तरा
र्धे वाल्स्य · देष्टप्रमनं विराट्दर्शनं · ॥४७॥ कृ॰उ॰ · रोद्रे केतोस्तथा भ
ध्यात्वा रहस्यो द्विजस्सता ॥ वितर्धर्मपति प्रास्वसखी भिः केतुकान्विला १ ॥

नि नदं यमुः सैन्यं द्विशोदनाः ॥ पपात दैत्यकण्ठे स गिरिस्थानोपपापवि ॥१२॥ तद
पातात् शिरोप्यस्य पक्षी वगगने ययौ ॥ न्यपतत्परिकुंजे तं पितुर्गेहे भ
यानकं ॥१३॥ पुनरन्यच्छिरोस्याभूद् छिन्नमिव पर्वतात् ॥ ततः कोपेन दै
त्योपि चक्रे क्ष्वेडितमुच्चकैः ॥१४॥ स सर्वप्राणहः स्वेवं सहधे चिच्छेद लाघ
वात् ॥ अहोरात्रमभूद्युद्धं गिरिबालमयं बहु ॥१५॥ परिस्यम्नाम देवोपि
सोपि दैत्यो महाबली ॥ चिंतामवाप महती प्रज्वालं वतेजसा ॥१६॥ त
तो जग्राह परशुं ज्वालामालासमाकुलं ॥ तोलयामास बलवान् दुष्टकं
पे धरणि तदा ॥१७॥ विमानगाः सुराः सर्वे युद्धं द्रष्टुमुपागताः ॥ चक्रे पिरे त
दा रोषोन्निभा यच्चारसातले ॥१८॥ अवास्तुजदैत्यथ तो सततस्याप्यु विमोक
हत ॥ पुनरन्यदभूत्त्वाहि शिरो मुकुटकुंडले ॥१९॥ पुनस्तत्तालयामास ध

तोदैति शिरश्छेदो विनायकः। पुनरन्यद्भवत्तस्य छिन्ने तस्मिन्पुनः पुनः॥२९
एवं शतसहस्राणि शिरांस्यस्य च्छिन्न द्विमुः॥ पुनश्च चिंतयामास मनसो
दैत्यकारिणं॥ मोहयामास सकलं मायया तं नरांतकं॥ शिवस्य वरदा
नेनागर्वितं बलवत्तरं॥ नाज्ञासीच्च तदा दैत्योपश्यन्नात्मानमेव च॥३१
क्षणं चाभासते रात्रिः क्षणं चाभासते रात्रिः क्षणं चाप्यहरेव च॥
क्षणं चाभासते स्वर्गः पृथ्वी पातालमेव च। जागरश्च सुषुप्तिर्वा तुरी
यास्वप्न एव च॥३२॥ विनायकोपि देवो वा नारी वा पुरुषोपि वा॥ मुख्यको
वास्य सिंहो वा यक्षो राक्षस एव वा॥३३॥ स्वकायो वा परो वापि ता वा ज
नीतु वा॥ निर्जीवो वा सजीवो वा भ्रमादेव न मन्यत॥३४॥ चिंतां च परमा
मापत्तेर्कयामास चेतसि। एवं मेतु वरादत्ता क्षिवेन फलप्रारिणम्॥३५॥

ऽयं स समयः प्राप्तः प्रायो भक्ष्यं भविष्यति॥ क उवाच॥ एवं यावत्तयत्तेपु
रस्तात्तावद्ददृशुः। विनायकं विराट्रूपं गगनोर्ध्वगमस्तकं॥ पाताल
व्यापि चरणं दिक्श्रोत्रे दक्षरोपमं॥ भ्रमत्कुंडलं उं रोमांचं पयोधिभ्रमवि
दुकं॥३६॥ नखा येयस्य देवास्तांत्रांति त्रिशाह्वकोटयः॥ उदरे भांत्यके देनी
भुवनानि चतुर्दश॥३७॥ ततो विनायको दैत्यं मर्दयामास तत्क्षणात्॥ पा
दांगुष्ठनखाग्रेण मत्कुणं बालको यथा॥३८॥ ततो देवाश्च मुनयो जयपरा
के मुहुर्मुहुः। तुष्टुवुर्मुमुचुः पुष्पवृष्टिं भक्त्या प्रहर्षिता॥३९॥ अंतर्हि
ते तदा वैराट्रूपेण हरणि विभुं॥ नत्वा प्रोवाच देवेशा उग्रमोरोध्दतो भव
स्वैर्युते पदा प्रीतिमेस्यात्त्वत्स्वदा कुरु॥ यस्यामेत हितायो तु काशी
राजः पुपूजते॥४०॥ उवाच च प्रसन्नात्मा विनायकं नतो नृपः॥ अस्मा

नरांतकस्य च शिरो केशात्ताभिर्दृश्यते ॥ पतितं प्रांगणे कर्ण कुंडलाभ्यां
विराजितं ॥३॥ नादयस्पतनं सर्वं शिखरं पर्वतं यथा ॥ रामलक्ष्मं हिमसंस्पर्ष
विशोभं कमलं यथा ॥४॥ बिभ्रतु रौद्रकेतुः सा शारदाभ्याति विह्वला ॥ सा
वधानो दष्ट्रा लोकृदिलस्य भरुत्रां तदा ॥५॥ लुंठंतस्य चरणप्रतो ताड्यं
तो च वक्षसि ॥ मूर्छामवाप तु रुभो मुहूर्तोदि वचेतनो ॥६॥ मातास्तुत्वो च
चेतदाकृदिस्थाप्य चतच्छिरः ॥ चक्रंदे विह्वला सा गोमते वत्साय यथा भ्रशं ॥७॥
सोमाव ॥ नीरक्ष्मे था आप्तत नु रणाये वस मुखकः ॥ नोक्रवानहि
किं च मलांरुदानीं गिरमाहरा ॥ केगतः पूर्वकायस्ते शिरसे वसमागत
राकाकीकयमायातेः ॥८॥ कते सैन्यं महन्नरो ॥९॥ कते जलधरायाता
छत्रचामरधारिणः ॥ येद्दष्ट्वा वरकामिन्यो म्लायंते विरहाग्निना ॥१०॥

सकथं म्लानतां यातो रविरस्तानुगो यथा । किं मया स्य हृते पत्रा वा वत्स
लेन च । किमर्थं वदसे नैव रुदद्दक्ष प्रमार्जनः । परार्घ्यां म्लानरूपापेतो मं
चके स्वापतस्परः ॥१२॥ क्वेदानीं परिसंस्थितो सि खिद्यते मे मनो भृशं ॥ वि
नाम्रतो त्वयाने शंना मास्य संदर्शितुं सुत ॥१३॥ कोउ माचे शारदायाः श्रु
चं स्थलोरे ह्रके तुः शुशोच ह ॥ विना त्वत्तातं कपनात् ककमलो विपि
यात्मजः । अपहं सर्वं दृष्ट्वा तं जातं भाविनमेक च ॥१४॥ सम्रामाया
सि संस्थानमिदानीं किं न भाषसे । यदि त्वं स मुखे पुरुषं जाराप्रतोदि
वं गतः ॥ ममापदृष्टा च मांस क्रीकर्णां तं परिजग्धवान् ॥१५॥ कथं त्वया
हृतापित्रोः पुत्रता शत्रुतापि च । यदा त्वं सेवकः करात् कृतं गृहात्रिम्भ
करे ॥१६॥ तदा स पर्वतवानास्मग्नां कंपते च भृशः । से केन पातितो मह

शस्त्रसंपन्नश्च तुरंगबलान्वितः। एकोपि नागतस्तस्मादेकस्माद् दुष्टशेरि
रः। शोकं कृत्वा तत्वपुर आनीतं तच्छिरो धुना कथ्यताम्। इति तद्वाक्यमाक
र्ण्य चक्रुः रस्तस्लोचनं ॥५३॥ देवांतकेश्वोदति दृष्ट्वा मस्तं नित्व जगत्त्रयं। जयो
च गर्वमोहेन पितरं वेगवत्तरं ॥५४॥ कालं रुनिष्पे खिलहरं भुजौ पृथ्वी
विधायच। केशिष्ये रूढ्दृष्टैव ब्रह्मांडं भस्मसात्क्षणात् ॥५५॥ इत्युक्त्वा वि
ऽतं हेलया जगती कल्पयंत्रिव देवोधिकायदैत्यास्तान्सर्वान् अनुत्थाय
च। नेत्वा तौ पितरौ वाक्यं प्रोचे देवांतकस्तदा। इदानीं मुनिपुत्रं तमानि
ष्ये शिलीभवत्। सहैवतेन दास्यामि मत्कोपोस्ति च यत्नजं यं ॥५८॥ एव
मुक्त्वा बलात्सर्वैर्दुर्जीयस्तेहसाचते। देवांतकोप्यसंख्याता विस्मयादुवर्णी
प्रगाः। काशिराजपुरीं प्राप्य वेदयोत्तेरुः समंततः। कोलाहलो महाना

नेजाने कालपर्ययं। देवं हि बलवल्लोके पौरुषं तु निरर्थकं। २१। अपर्णं मम
वंशस्य लोकस्य च गतं क्वनु। कालस्यापि च यः कालः पंचाशत्सोग्रिगजस्यपः
सकपे बंधित्वा अमृतोद्भूताहतर् इव द्रुमाः। प्रपाल सविता राजन्तलदा
हरेकुलाहयानः। केनैवं नानाविधं शोकं सौनकं कृतुत्स्व शारदा। २४। हेले
त्यवनिमादाय देवांतकमगच्छतां। भद्रासनास्तेन स्थाप्यत्व पालौ तपा
विधौ ॥२५॥ दृष्ट्वा कंठं समालिंग्य रुरोदाव ज्ञेतदा। तत्पतिवारमातावेदैत्याः
कालयमोपमा। २६। रुरुद्रुः सुखवंतं त्रैदृष्ट्वानगरांतकं शिरः। माहतुर्हस्ता
च्छिरोगेरक्षेत रत्नं हृदि निधायच। २७। चक्रंदकुरुरीवासौ मातस्नेहेन दु
खिता। उपाहरस्व समंभुक्तं समं पीतं क्रीडितं सुतमुस्थितं ॥२८॥ समंत
तं समं जहं केंगतोसि विहाय मां। यस्पतेदनोन्मत्तः सुरायातिदिग्गो

दरा: । स कथं निहतः केन दुष्टेन च बलीयसा ॥ स्रोऽसौ तात तच्चैव तवैव क्व च वि
वेदितं । विहाय मां कथं स्वर्गं गतोऽसि भ्रातृवत्सल ॥ ३२ ॥ यस्य ज्याघोषमात्रेण
दर्पकंपते स्म चराचरं । असंख्याताऽन्यपायस्य सान्निध्याद्गतो वेगु ॥ ३४ ॥
स कथं पितरौ हित्वा गतश्च सुदुस्तरं क्रियं । एवं तं क्रंदनं श्रुत्वा कीदृलोकः
समं ययुः । हे तुभि वोधयामास बलाद्धूत्वा तु ह करैः अनेनोक्तं च । न विधि:
पतितोऽश्चंति वीरे पुत्रस्नेपेमृतं ॥ ३५ ॥ निष्फलं तनुबंधक्षत्वा येनासौ निहतो
भवेत् । भस्मसात्सर्वजंतूनां सद्देहेन आमते ॥ ३६ ॥ सोऽथ वर्षशते नापि
न विष्यति न संशयः । स्वस्य वान्यस्य राजेंद्र कापरिवेदना ॥ ३७ ॥ स्वार्थ
कृतं तु देवानां । तदा क्रोधांतकोऽसुराः सावधानमना भूत्वा पितरौ प्राह धर्म
वित् । मा शोचतं महत्यामि गमिष्यति तु तं निजं रूपं । वरं तु कोऽपि वा कोऽप्य येन

वंधुर्हतो मम: । हत्वा सम भेष्यामि बंधुयास्यामि वत्सरतः । मम भ्रातृसंगमात्रे
ण कंपते भुवनत्रयं । मयि क्रुद्धे तु कृतस्नाताल्लोकानां पितरौ यतः ॥ ४२ ॥ कुंडधा
चे । श्रुत्वा देवांतकेनैवमाश्वस्तौ तावुभौ तदा । शोकसागरमग्नौ तावुभौ
तौ सुखवाकालतः ॥ ४३ ॥ उवाच तु: परमं वाक्यं उपेक्षा दृष्टौ स विस्तरं का
शिराजेति विख्यातो राजा परमधार्मिकः ॥ ४४ ॥ विवाहिको महोत्सव
हस्त कृत्हेसमपद्यत ॥ आकारिताः सर्वजनाः । कश्यपप्रमुखा जोष्ठि
स वालरूप वबलेलगाद्धू विनायक इति स्मृतः । तेन मार्गे हतो भ्राता ध्व
स्तोऽक्षोभमपुत्रश्च । तस्य पश्चात्तस्य च हते प्रेषिता वीरसंमता: । आ वभा
नाय धुस्तेऽव सहस्राहूँ निशाचरा: ॥ ४५ ॥ सप्तवर्षेण ते सर्वे नाशिता
मुनिसूनुना । तेषां पश्चात्ताय हते स्वयं याता नरांतकः ॥ ४६ ॥ अनेक

दृष्ट्वैतदनुप्राप्तं तासां सैन्यं अभद्रकं ॥ गजाश्वरथपादातीनानायु
धविराजितं ॥ वर्षाकाले यथा नद्यः सागरं यांति सर्वतः ॥१८॥ तथा सैन्यं
दशदिशो याति स्वपुच्छलालसं ॥ असंख्यवाद्यनिर्घोषं वीरशब्देन
दद्भुतं ॥१९॥ दृष्ट्वा तं तत्र सहसा न्वीरान् गोरूपानानोस्तुकान् ॥ दृष्ट्वा देवां
तकः स्थानचिंतयामास चेतसि ॥२०॥ बालं क्षणेन जेष्यामि त्येवं पुष्प
यनामतः ॥ अकस्मादीदृशं सैन्यं कुतमेतद्धि निर्गतं ॥२१॥ दृष्टि चि
च्चित्रसामर्थ्यं बालस्य मायया कृतं ॥ मरिष्यामि सपिष्ये वाजीवस्यो
द्योपशोन हि ॥२२॥ एवं वदति दैत्येंद्रे सेनान्यः प्रब्रुवन्नृप ॥ एवं यो
त्सोमहे सैन्ये रक्ष प्रक्षुं जयो भवेत् ॥२३॥ पौलादिकाम्तं तेषां कृष्णे
देवांतको ब्रवीत् ॥ सम्यगुक्तं महावीरा यांतु युद्धाय यामि च ॥२४॥

सोद्भुतं सच्छादितादिशः ॥ न प्राकारो न रवेरासीत्योद्र्यं श्च दृष्टुं क्रुप्रपुर्भवां
नरीतके हस्ते द्वित्रिदिवसानेव यज्ञताः ॥ ते कथं पुनरायाताः प्रलयो
त्रजनापरः ॥ कोयं प्रचंडदेहेन प्रेक्षणेन समागतः ॥ क्षमः कालं कलयितुं
बाजगत्त्रयं दैत्यानां परिवाजिता प्रेषिता देवपुंगवः ॥ हतास्ते नायातेव
वेगितुं मार्गेन विद्यते ॥ एवं वदत्सु पौरेषु तावद्दूताः समागताः ॥४७॥ का
शिराजं कथयितुं देवांतसमागताः ॥४८॥ इति श्री गणेशपुराणे उ॰
खं॰ नगरीनिवेशो नामोध्यायः ॥१५१॥ श्री॰ देवांतकमहारौद्रौ दैदे उवाच ॥
त्येसमाहूतेः ॥ असंख्यविविधेकालभीतिदैर्भोभमस्तके ॥१॥ व यंतद
र्शनभ्रांतापलायनमुपागताः ॥ नगरीं वेष्टिता राजन्यकंप्यतितेकु
के ॥२॥ कौ॰ ओ॰ च॰ ॥ कृत्वा दूतमुखात्प्रजा दृष्टा ते समकंपत ॥ अतिम्ला

नत्वा याता बालकं तं विनायकं ॥ किं इतं शिशुमप्येतं सर्वे दृष्ट्वा तम
ब्रवीत् राजोवाच ॥ परब्रह्म नमस्तेस्तु लीलामानुषविग्रह ॥ चराच
रगुरो नानालीलाकर नमोस्तु ते ॥ अनेकशो वयं त्राता स्त्वया बालस्व
रूपिणा ॥ ५ ॥ इदानीमपि रक्षास्मात्तस्माद्देवांतकात्प्रभो कश्यप उवाच
एवं संप्रार्थितस्तेन काशीराजेन बालकः ॥ ६ ॥ देहं दत्वा विशालं सस्मि
तारूढो धनुःकरः ॥ सिद्धिबुद्धियुतो गर्जन्नादयन्गिरिकंदरान् ॥ ७ ॥ ते
जसा लोपयेत्सूर्यं वमन्नग्निकणान्मुखात् ॥ बाणं स्वकं च परसंधं च
तुष्ट्वा विधाय यत् ॥ ८ ॥ नभोमार्गे गगनगराद्बहिर्यातो विनायकः ॥ खं
डितं नष्टदैत्यानां मनांसि परिकंपयन् ॥ ९ ॥ ददर्श दुष्टसैन्यं तं दैत्यां

तकमभर्षणं ॥ असंख्यातास्तदा दैत्या बभ्रमुः शलभा इव ॥ १० ॥ दृष्ट्वाना
नाविधसैन्यं सिद्धिर्बुद्धिश्च विघ्नराट् ॥ एकाकी नामसाध्यं सैन्यं नाना
विधीयते ॥ ११ ॥ स्वकीयाः साधितुं पदे कुरु शीघ्रं मिदं वचः ॥ ततः सि
द्धिर्नमस्कृत्य परमात्मांघ्रिपंकजं ॥ १२ ॥ देवांतकौ योधयितुं प्रयोग
बलाग्रजे च ॥ निनादैः सर्वजंतूनां दैत्यानां भयदायिनी ॥ १३ ॥ चचाल
शेषो धौ स्माणि पर्वता वृक्षसंचयः ॥ तनूजा तं महारावैः प्रतिशब्दे
ऽनेकशः ॥ १४ ॥ तस्मात् अष्टसिद्धिः सा तस्याः पाता मुदान्विता ॥ अ
णिमा प्रथमा प्राप्ता गरिमा तदनंतरं ॥ १५ ॥ महिमा प्रथिमा चापि सं
प्राप्ता तदनंतरं ॥ प्राप्तिश्चैकत्वप्राकाम्यं वशित्वं च समाययौ ॥ १६ ॥

हाहाकारो महानासीद्दैत्यसेनावरेस्थय ॥ म्रक्षलो नाम दैत्येशो भग्नश्चैवाप
रोऽसुरः ॥४॥ महिमाश्चैव चलाशेषपुर्युद्धायसादरात् ॥ प्राकाम्येन युयुधि
रैनैकशस्त्रप्रहारिणः ॥५॥ असंख्याताहताद्देवापतिताभग्नदैत्यव
त् ॥ असख्गज्जलप्रवाहिन्यआसंनद्यः सहस्रशः ॥६॥ ईशिताच्चैव वि
लंचविभ्रतिश्चयपुस्ततः ॥ सहस्रंचकिरेतस्यप्राकाम्यंच तदा
युधि ॥७॥ चेरतुः पर्वतास्तासांश्चैतुर्वप्रनिपातितम् ॥ तौ स्ते विचूर्णि
तास्सर्वे गजास्तत्रसुदुर्लभं ॥८॥ अणिमा तु शिखां धृत्वा कर्दमस्य र
णे बलात् ॥ अपाटि सहसा भ्रमो नृत्य धाम्न वक्त्रीर्यतः ॥ अस्त्रवुध
पिरेकक्ष हतं प्राणैर् जहौ तदा ॥ महिमा लघिमा चैव गारेदक्ष
संचयान् ॥ पक्ष्मासुरला जंघे दीर्घदंतैन्यपातयन् ॥ ततो घंटासुर

जयोऽस्तु मम वाक्येन भवतां पुण्यकर्मणां ॥ अपिशां परिभ्रस्थैव नमस्थ
स्यनरांतकं ॥ कर्दमो नाम दैत्योऽथ ययौ मूर्छं रणाहतिः ॥२७॥ दीर्घदंतो य
यौचक्रे मूर्छं परमदुर्जयं ॥ गरिमा मुख्यवीरेस्तत्र चितं वीरमोहनं ॥२८
पश्चिमेण पालितं मूर्छं ययौ घंटासुरो महान् ॥ प्रकाम्यकलितं मूर्छं
पक्ष्मनामासमाययौ ॥२९॥ प्राप्ता विचरितं मूर्छं ययौ घंटासुरो म
हान् ॥ प्रकाम्यकलितं मूर्छं रक्तकेशो बलान्वितः ॥३०॥ कालोतकं
ययौ मूर्छं यमनिशिता रचितं परं ॥ ईशिता रचितं मूर्छं दुर्जयोऽभ्ययौ
बली ॥३१॥ एवं रणं वचसा शकं चक्रुः सामर्थ्यमंजसा ॥ अष्टौ मू
र्छां तयुहं तो जलधारा यथा घन ॥३२॥ विविधं दुष्टतमांगानि स्रा

शस्त्रैर्नानाविधैर्भटाः। निहतैश्च तदा वीरैर्गजैरश्वैश्च सुंदरि॥ ४३॥ भूमि
जानुनी हस्तेस्थि नेत्रास्रौ दुर्गमा। खेटकासिपुरस्थः छित्वा जंघ पाद
श्च केचन॥ ४४॥ उद्दीप्य गीर्वकेचित्से तुवीरेषु च्छ गेलं॥ रजोधका
देत्नाज्ञासीत्स्वीयं परःसरं॥ ४५॥ ततो निपेतुः सहसा दैत्या देव हता
भुवि। दैत्या हताश्च देवाश्च केचित्तो मेरकान्दवादा॥ ४६॥ कबंधा युयुधु
स्तत्र ननृतुश्चाप्सरोगणाः। शुशुभुस्तत्र संघातैः पुष्पिताः किंशुका
यथा॥ ४७॥ शुक्रस्तत्र मृतान्दैत्यानुज्जीवयति विद्यया॥ अशोप्पूरह
यपुष्पितां मृतः तनुरोकाः बलान्विता॥ ४८॥ ईशाताप्येतः गोभुः सर्वे ते
शुक्रचेष्टितं॥ तस्याः क्रोधावशादेकां कृत्यास्यान्निर्गता पुरः॥ ४९॥ कं
टाक्षेण तया ग्रस्ताः भार्गवं तु निजे भगे॥ कृत्वा तदा तदधे सा पश्चात्त

स्रा जवरे॥ तेन बर्बर देशीयं प्रवदंति मनीषिणः। ततो मुमुदिरे देवा युयु
धुश्च बलान्विताः। हन्यमाने दैत्येयाः पलायनपरायणाः॥ केचिच्च
शरणं प्राप्ताः रक्ष रक्षेति चापरे॥ ५४॥ प्रच्छन्न देवगांधर्वा अणिमादि
कृतास्तदा॥ कश्चिदपि नो दैत्याः सर्वदा चिद्देवतागणाः॥ ५५॥ अभ
वन्युद्धनिरताः परस्परजयैषिणः॥ द्वंद्वयुद्धम भूत् घोरं तस्मिन्नु
परते युधि॥ ५६॥ इति श्री भार्गवे शापप्रसंगे नाम ... श्री शुक्रस
...नाम अध्याय ...॥ कालांतकेन दैत्येन प्राकाम्येन परस्परं
कालांतको विजयते प्रकाम्यया वदेच्च हि॥ १॥ तावत्सहाप्पमकरोद्द
भूमिखं वेगवत्तरं॥ तस्याजगिरिशृंगं तमस्तके हस्तला घवान्॥ २॥ तेन
कालांतको भस्मो सं हनिपपात ह॥ रुधिरात्के द्विधा भरतं दद्दृशा कालां

इति श्रीगणेशपुराणे नवराद्धेशा · सिद्धिबुद्धिपरिणयो नाम अष्टा
ध्यायः॥ ॥ गौरुवाच॥ श्रुत्वा बुद्धिवचो देवो जहर्ष च जगाद तां॥ देव उवा
च॥ गच्छ पुच्छ स्व दैत्येनीजे हीतं यशोऽ आ पुष्टि॥१॥ एवमुक्तो सुता सौ सिद्
दो तस्यै विनायकः॥ सा पिनला तदा देवं यथो दैत्यराजं प्रति॥२॥ तस्याः
श्वेउ तत्राक्षेत्रकं पितं भुवनत्रयं॥ वेदनानिर्ययौ तस्याः एको शक्ति
गरीयसी॥ जटिला विकृतास्या च जगद्भक्षणलालसा॥ विविलाभ्यां
तु नेत्राभ्यां सृजती ज्वालसंचयात्॥३॥ कंदती दैत्यसेनां सा ग्रसयो सा
च पपालहा॥ दृष्ट्वा नेपतितादैत्या तस्याः केचित्तातास्तवः॥४॥ अन्ये
तु तर्कयान्त्या ध्यगंतव्यं क्व सुखं भवेत्॥ केचिदाहुर्यथा देवांतक
स्तावयं॥ एवं कोलाहलं श्रुत्वा यययौ देवांतकः पुरः॥ स उपेत्याच

तस्य केतुर्गे दैत्योयद्दुर्जयः॥ मुष्टिघातेन निजघ्ने स्ताभाल देशे दृढं तदा॥ तेपि
स्त्रेमो निपतिताः॥ शतधा चूर्णितास्तदा॥ ततो जगर्जुः सर्वास्ता जयलब्ध्या
सराकिताः॥ विनायको विजयते सर्वास्तास्ता एवमब्रुविन्॥१४॥ अन्ये सुष्ट
तरा दैत्यास्तेपि ताभिर्विनाशिताः॥ पुनः सर्वे दैत्यसंघाः सिद्धिसेनां प्र
नाशयन्॥१५॥ कोलाहलो महानासीत् सैन्ययोरुभयोरपि॥ हंतुर्निघ्नंतु
बध्नंतु सावधाना भवंत्विति॥१६॥ प्रादुरासीत्तु चक्राणि विविधास्त्रसंघट
संभवः॥ भग्ने शस्त्रे महद्युद्धं च क्रुर्वीरा रुषान्विताः॥१७॥ पुनश्चानि
यतं युद्धं परस्परविनाशनं॥ अभवत्तु मल्लं सन्ये सैस्त तश्चास्तमृ पात
दा॥१८॥ अहोरात्रे च यं तद्घोरं युद्धमासीन्निरंतरं॥ असृक्कुन नद्यो दशा
दिशो या तावीरवहास्तदा॥१९॥ खेटकूर्मध्वजपाशाः शिरः केमलानां

मिताः। गजास्याः प्रेतकाष्ठाः केचिद्दैत्यवरैर्जिताः॥ भीरुभीतिकरावी
रमहाहर्षविवर्धनाः। ततो जयस्तु देवेषु सर्वदा बलशालिषु॥ दैत्योत्
कोपयो चिंतां तर्कयामास चेतसि। येन सर्वे दैत्यगणाः निर्जिताः स
प्रजायताः॥२५॥ केयं तत्र बले मया सामान्यबलमोहिनी॥ अष्टसि
द्धाः सर्वसैन्यमिदानीं मारयाम्यहं॥ ध्यात्वा विनायकं बालंगुमिष्या
मिस्वमालयं॥ एवमुक्त्वा खड्गपाणिः स्वसेनापूरयं दिशः॥२६॥ आय
योपरसैन्यानि निघ्नन्खड्गेन सर्वशः॥ भयेन मूर्छिता देवा निपेतु
र्धरणीतले॥२७॥ स्वस्तला विनायकं देवं जघ्नुः प्राणांस्तु केचन॥ अस्त्र
कं नदीवहाः केचित्केचित्स्वर्गगताः मृताः॥२८॥ सोपि दैत्यः खड्गपा
णिः निघ्नन्प्रतिजघान तं॥ गरिमाले निरिक्ष्याप पर्वते दैक्षसंकु

लं॥ तस्माज्जदैत्यहस्तेभ्यः खड्गेन शातधारेण च॥२९॥ ततो प्रसिद्धयः कंव्यास्त
त्सृजुः पर्वतान्बहून्॥ चिच्छेद तच्च यातानस्त्रकं घातेन लाघवात्॥३०॥
उड्डीयमाहिमातस्य स्कंधे स्थिता समाददे॥ खड्गं दैत्यकरात्तीक्ष्णं तत्क्ष
णेपयोत तदा॥३१॥ बालः चिक्षेप तं खड्गं तस्य दैत्यस्य मस्तके॥ सएव रात
धाजातोन तुम्हर्यातदद्भुतं॥३२॥ नृत्यं कृत्वा तदा दैत्यो भग्नदर्पक्रुधाकाल
एकैकस्याद्दश्या दिक्षुंपंच सप्तशरानसौ॥३३॥ चिक्षेप माया कुलया चेके
ततस्ते भुवि पेदिरे॥ ततो देवा पुष्पवृष्टिं पतिता स्वष्टसिद्धिषु॥३४॥ म
हर्तोत्सुसाव धानास्तायपुर्देवं विनायकं॥ तमुद्दंतं परिज्ञाय बुद्धिः प्रोचे
विनायकं॥३५॥ कथं किंचा रस्तस्याप्यन्तर्बुद्धिर्न विद्यते॥ पराजिताः सि
द्धयस्ते देव नुद्धी ग्रजाम्यहं॥ यो हं दैत्यन तेनाथपो रूपं वास्य लक्षये

तावत्कामरतं तस्य सावधानमनाः सुतः । उवाच पीतरं मातुर्निकटे
निर्विशंकया ॥७॥ पुत्र उवाच ॥ भवदाज्ञां गृहीत्वैव यो हं यास्ये विनाय
कं ॥ शरैरग्निविषाकारैः संख्ये नेतास्मि तां सुतः ॥८॥ प्रविवेशितास अस्त्र
कुंतध्वजो भग्नासेनानुकारस्य पि ॥ ततरा कामहा दृष्ट्वा प्रदीप्तक्रोधनभस्म
गा ॥ करालकेशी पातालचारणाः पर्वतास्तथा ॥ आगता देवसेनाया
रक्षणार्थं ममांतिकं ॥९॥ खड्गेन निहता सा तु विष्णुधेनैव किंचन नि
क्षिप्ता सर्वसेनाभेत याता तदेहीभगे ॥१०॥ भक्षयंश्चैव सर्वाणि
शस्त्राणि शूरसंचयान् ॥ सा मां भगे विनिक्षिप्य याता देवं विनाय
कं ॥ स्निग्धत्वात्तु गतस्याहं चलितः पतितो भुवि ॥ लोकांधकारे तस्मिं
नः पलायनगतम्भागताः ॥११॥ सा सा नदीजले तात श्रीडितो धोमुखस्ततः ॥

नुः शीघ्रं शरानाशीविषोपमान् । ससर्ज तस्य गात्रेषु दर्शयन्स्वां लाघ
वं ॥ आच्छादितो भानुरस्तं मुण्डो बाणजालैस्तथा दिशः । सा प्रसार्य महद्वक्त्रं
विसर्जितेशरान् ॥ तच्छिरास्तस्य दैत्यस्य सर्वे रिक्ताः स्तदाभवन् । नत
स्यास्तक्षितिर्भवन्नाक्षस्येव मानुषेष्विव । देवांतकं क्षीणशक्तिरीक्षमास
सैन्यमायया ॥ भक्षयामास तान्दैत्यान्कांश्चिद्धस्त्यश्वपातलम् ॥ कां
श्चिन्नले विनिक्षिप्य चूर्णयामास चापरान् । असंख्यकोटिदैत्यानां भ
क्षितानां शरीरहता ॥१३॥ चूर्णयंति पदाघातैः कांश्चिद्देवांतकं ययौ
तमुवाच तदा सा तु विषमे भगगह्वरे ॥१४॥ यत्र ते सोदरो दैत्यः सा मातुर्गर्भ
गतोस्य च । ये भक्षितास्मत्ता स्तेभजठरे जीर्णतां गताः ॥१५॥ तच्छ्रुत्वा प्रप
पालाङ्गुमस्त्र विरूंधयविष्कृतः ॥ यत्र यत्र पलीनो भवत्तत्र तत्रापि साय

यो॥ ब्रह्मा मत्स्वर्गलोकान्सपातालादि दिक्षु भेदकः ॥१८॥ ततः क्रोधसमाक्रा
न्त चेताः तं प्रक्षिपत् भुवि ॥ तथा स हत्तता बुद्धि विनायकमुपाययौ ॥१९॥ नना
मतं पुरस्तु समदग्ध लोहित लोचनं ॥ पातयंति भुमयं तस्तनाघाताद्धनस्य
तीव्र ॥ भ्रमधाराच्च घनवत्स्तवं तिमेदगामिनी ॥ निराकाललोके रालंतां प
ष्टदेवो विनायकः ॥२०॥ निराकृत्ताथा तस्यां ता कृत्वा देशो पतत्भुवि ॥ सो
पि दुर्गे पर स्पैवदूतैः संपूजिता बहि ॥२१॥ स तु संज्ञा सभा साध्यस्त्वा
तत्क्षीं गृहं पयौ ॥ श्री डिंडियो मुख क्विं तायतो म्लानोति दुःखितः ॥२२॥
बुधानि वेदिता सा तु न नाम तं विनायकं ॥ ते दृष्ट्वा जरुसु बिंभ्रुमीरतुः
पे तुष्ट्य केतने ॥ ततः से नागजाद्धाम्भ भक्तिता दे सर्पाहिनी ॥ सो पि देवो त
को पायो निक्षिप्य स्त्वाप्पितो मया ॥२४॥ इदानीं च समातस्थानं देहि देव दया

निधे विनायक उवाच ॥ वंच धिक्कागतो देशो गरहस्यदेस नाशिनि ॥२५॥ तवापि पो
रुषं ऋतं शाक्रादि भ्योगलं मया ॥ विषवं कं तमे कर्त्रे विप्रो ति तत्र गच्छ वे
अहं तं साधयिष्यामि मायां तां कुरु भामिनि ॥ रुद्र उवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वा
क्यं दुष्ट्वा वक्त्र विशोषसा ॥२६॥ सुष्वापपरमप्रीता मातुरं के यथार्भकः
इदरेदेवदेवस्य सर्वलोक निवासिनि ॥२७॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ
त्तरार्द्धे बालचरिते बुद्धिखिजयो नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥ रुद्र उवाच ॥
शंकरस्तं रुद्रकेतुश्वराद्धं श्रौ देवोतकं सुतं ॥ एकाक्विनं निरिक्षैर्न मालिप
पे स मुंचतुः आच्छादयं तं वदनं श्रीडितं भस्य विह्वलं ॥ अभाषमाणं कंपं
तं वातयुक्त मिवद्रुमं ॥ पार्वत्युवाच ॥ किमर्थं वदसे नैव सत्त्वं मवस्थां तु म
कथं वत ॥ इंफितं साधयिष्यामि यत्त्रैलोक्यदुर्लभं ॥२॥ रुद्र उवाच ॥ पि

॥ ग॰ उ॰ खं॰ ॥
॥ २३१ ॥

ध्दिविनिर्मितां ॥ अश्वहेषां समाकर्ण्य केचिन्मूर्छां गता भुवि ॥ ३९ ॥ पतिता
अश्वचरणैश्चूर्णिताश्चापरे सुराः ॥ त्रिशूलेन हताश्चान्ये खड्गेन च तथा
परे ॥ बाणजालैरनेकैश्च पातयामास वै सुरान् ॥ सर्वस्मिन्नुपमाने तु
सैन्ये स्वे सिंधुरस्तदा ॥ पलायनं समालंब्य ययुः सर्वे विनायकं ॥ ४१ ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते सिंधुपराजयो नाम
अध्यायः ८२ ॥ कउवाच ॥ स ततं तु महालाभं महाश्चर्यं चकार निजतेजसि ॥ त
तो विनायकः क्रोधात् सिंहारूढो रणोत्सुकः ॥ १ ॥ स्वर्गं जितेन च तदा गर्जय
न् गगनं दिशः ॥ कंपयन् सर्वलोकानां मनांसि पर्वतानपि ॥ २ ॥ देवउवाच
कथं यतो शुष्कतालुर्न वीनीता दनक्षमः ॥ पुष्णाय बालनस्येयं गच्छ मातु
स्तनं पिब ॥ आदिलोककरं पापाज्ज्वालः कथमत्र समागतः ॥ यतो देवांतको
नाथः यो हुमिष्ट सिबालक ॥ ४ ॥ प्रहस्यैवमन्यो क्रम ॥ कालो बिभेति मां

कउवाच ॥ एवं पुत्रवचः श्रुत्वा रौद्रकेतुर्जगाद तं ॥ उपायं ते वदाम्ये
कं न चिंतां कर्तुमर्हसि ॥ १२ ॥ ततो मुहूर्त्तमात्रेण कपर्दी तस्मै महामंत्रं ॥
अघोरस्य सबीजं तमुवाच जनकः पुनः ॥ १३ ॥ शिवं ध्यात्वा च संपूज्य कु
र्वंतु ध्यानमुत्तमं ॥ होमं च तर्पणं चैव विप्रभोजनं च दक्षिणां तत ॥ १४ ॥ शिवे प्र
सन्ने कुंडाद्धि तुरंगो निःसरिष्यति ॥ तमारुह्य व्रज रणे जयं प्राप्स्यसि
निश्चितं ॥ १५ ॥ कउवाच ॥ एवं स तु वचः श्रुत्वा पुत्रो मुदमवाप ॥ उपदे
शः हितः सम्यग्विधिमंत्रं ब्रवीतु मे ॥ १६ ॥ ततो लोकान्निर्गतोऽयं वनं गत्वा
गृहमध्यतः ॥ अनुष्ठानं बहुदिनं चक्रे तु परमादरात् ॥ १७ ॥ अनुष्ठाने
समाप्ते तु कुंडं चक्रे तु मार्कंडात् ॥ पद्मकोणं लक्षणैर्युक्तं मेखलायो
निसंयुतं ॥ तत्राग्निं विधिना स्थाप्य पात्राणि च यथाविधि ॥ पंच

प्रेतासनगतो जुहुवुस्तौ हविस्तदा ॥ स्वजानुभागमांसानि छित्त्वा छित्त्वा च
भक्तितः ॥२२॥ अस्रक्युक्तेन मांसेन तत्तो भस्मपावकस्तदा ॥ दृष्ट्वा शशापमेजा
ते तु पुपूजुर्वह्निदेवता ॥२३॥ बलिदानं च कारा शुष्कित्वा पुत्र शिरस्तदा ॥ ते
न पूर्णाहुतिं चक्रे विससर्ज च पावकं ॥२४॥ ईश्वरस्य प्रसादेन फलोस्य पू
र्वे वह्निभौ ॥ ब्राह्मणान् भोजयामास तर्पणं तैय याविधि ॥२५॥ अलंकृ
स्याह्लंकरोभर्ग्गिभुक्तामयेषु भे ॥ नमस्कृत्य द्विजान् सम्यक् पितरं
परिगृह्य च ॥२६॥ अक्षौहिणीसमायुक्तस्तामस्य समुखं तकः ॥ गोषसेना
समादाय ययौ रोषप्रकंपयन् ॥२७॥ गोस्त्वासैः कंकेचैव महैः भीति
सेनाधनुर्गुरेः ॥ आससाद रणं स्तंभं तयास्तु सुरांतकः ॥२८॥ कंद
स्तु सर्वसैन्येषु संत्रस्तादेवनाहिनी ॥ माह्तेतु जसाल्पोम्निन प्राहु

यत किंचन ॥ पुनरप्यागतो दैत्यः सधासेनाविधानकः ॥ सीहसेनाश्चरोक्षेवु
प्रावदनुखिलतां भग्नां ॥३१॥ दृष्ट्वा रणगतं तं तु सिद्धसेना समुत्थिता ॥ स
नाभिः सिंहनादैश्च नादयंती दिशं तदा ॥३२॥ ततः शक्तोपहारैस्ते नि
जघ्नुरितरेतरं ॥ सहस्वप्रहरामीति प्रबोध्यजघ्नुरोजसा ॥३३॥ भुवि
जानु विनिक्षिप्य बाणानाशीविषोपमान् ॥ अकर्णपूर्णधनुर्मुक्तान् विमुक्ते
परस्परं ॥३४॥ खेटकं बांतरे कृत्वा युयुधेश्चापरे तदा ॥ स्वल्पापूर्वप्रहर्ष
च परिजघ्नुश्च केचन ॥३५॥ पूर्ववैरमनुस्मृत्य पृथक् कुर्विरूपिणः ॥
कोपि कीरक्रियायुक्तो रिपुं केशेषु चाग्रहीत् ॥३६॥ पार्ष्णिघातैर्मुष्टिघा
तैः पातयामास भूतले ॥ केचिन्मतो गिरिपातेजघ्नुरितरेतरं ॥३७॥
ततो भग्ना दैत्यसेना दृष्ट्वा स सुरांतकः ॥ अप्यभं संप्रेषयामास सेनां सि

दृष्ट्वा दृषार्त्तं मर्तुमिच्छसि॥ अतिकोमलगात्रत्वान्नृसमानं भविष्यसि
५॥ इति दिव्यवचः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचन॥ विनायकः प्रहस्यैव
मन्त्रकोऽद्भुतनादनं॥ ६॥ देवर्षी बोधसंन्निध्यपालेनप्रायोगसन्निपात
वान्॥ असंबद्धं युक्तिहीनं ते सेम्रत् भाषतः॥ ७॥ बलिर्दहतिसर्वंदिरे
पुर्वापुसमाश्रिताः॥ त्वद्वलं हतनृपादेः याधमनबुध्यसे॥ ८॥ इदानी
स्यजेबुद्धितांतातकोविघ्नतेमम॥ तदर्थं भवतीर्योहंब्रलंभरतसन्ता
तेन॥ ९॥ स्थाणोर्वरस्यगर्वेण दहतेलुमसर्वपीडनं॥ अवद्धितस्यसंप्रा
तं बुद्धितं न बुध्यसे॥ १०॥ त्रैलोक्यं पीडयामासयज्ञातं तस्त्वदुर्मति॥ अ
हंते कस्य नैबाधयदेयुद्धं त्वमिच्छसि॥ ११॥ श्वोभाविनमत्स्युमधर्मात्
दभावात्वमिच्छसि फ१ ग्रोच॥ एकमाभेषितंदेत्यं सद्यपंचकेषेनुः प्रभुः

नरांतकगतिं तस्य दातुमिच्छन्विनायकः ॥ टंकारेण धनुषश्च कंपे भुव
नत्रयं ॥१३॥ आकर्णज्यामथाकृष्य बाणं दैत्येस सर्जह । नरांतकगतिं तस्य
स बाणः पतितो भुवि ॥१४॥ ततो दैत्यो धनुः सज्यं कृत्वा चिक्षेप सायकं ॥ ध
नुषस्तस्य नादेन निनेदुः पर्वता दिशः ॥१५॥ हुंकारेण च तान्बाणान्पातय
त्विघ्नराट् ॥ पुनर्विनायको बाणान्बहून्चिक्षेप दैत्यपे ॥१६॥ एकेन मुकु
टं तस्य शरेणान्यो कर्णकुंडले ॥ अन्येनापातयच्छत्रं बाहू द्वाभ्यां बिभेदयत्
ललाटं सायकेकेन वतादैत्यो विनायकं ॥ निरास्येकेन बाणेन खमध्ये
तान्विनायकः ॥ स्वयं च क्षेमं डपे सक्षणाद्बाणमयं विभुः ॥ अंधकारे
घोरतरे सुयुधाते परस्परं ॥ शरान्वृष्ट्या बाणदृष्टिनिज धनुकुषान्वि
तौ ॥ शान्तशस्त्रौ तिशाकुलबालहृष्टि ३ भावपि ॥ ततो दैत्यो महामंत्रबोध

२३५०

र्वकं ॥ सहस्रेतु हुता पश्चाद्बलिं पूर्णाहुतिं च सः ॥ चकार कुंडमध्ये सौ प
रूपं देवी क्षुधातुरा ॥ १३ ॥ नरमांसानि तस्येष्ट संदेयातुं च तान् घटान् ॥ अ
त्यंतां तां परिज्ञाय देव्या नन्या नथार्पयत् ॥ १४ ॥ ततः सा व हिरायाता मो
हकेरा भयंकरा ॥ विस्मलत कर्णनेत्रा तिकरालवदना रुणा ॥ १५ ॥ उ
वाच परमा प्रीता नादयंती दिशो दश ॥ तुष्टास्मि नरमांसेस्तेन म
यं विद्यते क्वचित् ॥ ततो हि मां वरं प्रयोमानालंकारमरुषितः ॥ १६
कल्पपरस्पायं ज्ञो ब्राह्मो वरदे बहुलं पुरा ॥ इदानीं मंत्रफिंतक
र्त अंकु ॥ देव्या अंक समासाध जगर्ज बलवत्तरं ॥ सोढ्रीयते न सहिता
न भस्येव स्थिता भवत् ॥ नानाशास्त्रधरा सो पि धनुर्बाणधरो बभौ
ता मुवाच वीरो ऽरुके तु पुत्रैः परमहर्षितः ॥ कल्पपरस्परस्पायं ज्ञो ब्राह्मो

ग्रतसेव्यथा ॥ मंत्रयामास तेनास्तु वारणास्त्रेण सायक ॥ तज्जो सौ घ प्रादुरास
नू वारणाः कोटिशस्तत ॥ २४ ॥ चतुर्दंता गिरिनिभा मेरुमंदरचूर्णितः ॥ ए
षां मदवाहनद्यः प्रादुरासंस्समंततः ॥ २५ ॥ एषां बृंहितशब्देन नादितं भु
वनत्रयं ॥ यथा घनानां वर्षासु गर्जितेन महामुने ॥ २६ ॥ नाशयामासु
रनिशं देवसैन्यानि ते गजाः ॥ धावतां पृष्ठलग्नास्ते गजायां ति दिशो
दश ॥ २७ ॥ पादघातेन हस्तैश्च दंताग्रे वीरघातिनः ॥ सेनया कदनं
दृष्ट्वा सिंहास्त्रं प्राक्षिपद्विभुः ॥ २८ ॥ ततः सिंहाः प्रादुरासन् नरातंगो ऽपस
हस्रशः ॥ तेषां मर्दितनागांश्चे नगजा निपतिता भुवि ॥ २९ ॥ सिंहा विदा
रयामासुर्गजगंडस्थलानि च ॥ सिंहनादेन हि तेषां दिपराश्च रनेके
शः ॥ ३० ॥ त्रैलोक्यं कंपितं मत्वा देवाः सर्वे सविस्मिताः दैत्यदुर्योपयस

हास्तेगजकुंभे धनुषे पतितौ ॥ एवं ते निहताः सर्वे कपिनः सिंहसंचयाः ॥ विरेजुर्नि
हतानिहताः वज्रेणेव महीधराः ॥ ३४ ॥ ततः सोहायधुर्दैत्यान्भक्षयन्तीदिशोदश
निहतेसर्वसैन्येतु चिंतामापसुरांतकः ॥ ३५ ॥ अहं बालोपि बलवान्कथं
तेकरपपालजः ॥ इदानीं द्रक्षिपिष्येस्य ग्रामनेस्य हस्तुमं ॥ ३६ ॥ एवमु
क्त्वा पुनर्बाणं मंत्रयामास धनुषि राक्षसेषु उप्रसवेतदा ॥ आकर्ण्य धनुराक्षे
प्यमुमोच देवबाहिनी ॥ बाणं संचयपेतोद्गि प्रनादयनागनंदिशाः यसुंब
वायुना भग्ना वीरास्ते तक्षितास्तत ॥ ३७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ
त्तरखंडे बा[illegible] नामाष्टमोध्यायः ॥ ६४ ॥ [illegible]च ततो दैत्योबा
णयुग्मं मंत्रयामास सादरं ॥ निद्रास्त्रेण तदा चैकं गंधर्वास्त्रेण चापरं ॥ बा
णजानुः परिक्षिप्य [illegible] तयोः शब्देन सहसा बकं पे भु
वनत्रय ॥ कंपितौ [illegible] निपतितापरो देवसमीपतः ॥ ३८ ॥ ततः सालाभ्रदंगा

अंगुलिपर्वांश्चर स तथा ॥ नन्तयानि नि चित्राणि पुरोपरपेदि ध्वकः ॥ ४
पतितौ निसरासन्ना न बुबोध कराः तथा ॥ मोहितो मंजुलरवैः कर्तव्यं
नापपद्यत ॥ ५ ॥ सैनिकाः सुषुपुः सर्वे निद्रास्त्रेण विमोहिताः ॥ निशा
मुखे यथा बालाः अस्मात्स्तं हि रोरते ॥ ६ ॥ स्त्रियोपि चपलाः सर्वाः सुषुपु
र्विगतत्रपाः ॥ देवांतकोपदृपदे जगर्जे च ॥ ७ ॥ ततः संस्था
पयामास गुल्फानि परितो बहून् ॥ देवसैन्यस्यमरूत्तोबलवीर्ययु
तानि च ॥ ८ ॥ चक्रे कुंडं त्रिकोणं च भूमिं साधनपूर्वकं ॥ असंकुं भाव
मानीयरात संस्मातेजयलत ॥ ९ ॥ लाजाः पद्मासनं चक्रे नानास्त्रे तेषु
सादरं ॥ दिक्पाभिः स्वपरात [illegible] मांसराशिं महत्तरं ॥ १० ॥ चकार[illegible]च
रनैश्वो[illegible] यथाविधि ॥ दिगंबरो जुहावाथ मांसानि मंत्रपू

चुचूर्ण मस्तकान्यादौ हस्तास्कंधानुरूनपि ॥ धारां भीलागतादेस्यास्तानप्यय
जघान तत्क्षं ॥ ५१ ॥ एवं सर्वैः हतादैत्यावज्ञेस्तिक्षोः सहस्रशः ॥ सोपि बाणं स
माधाय मंत्रयामास यत्नतः ॥ ५२ ॥ रौद्रास्त्रेण च संयोज्य धनुष्यः कर्षणे न तं
ससर्ज परसैन्येषु शिवनामांकितं शुभं ॥ नादयन्नगगनं सोयं दिशश्च विदि
शोपि च ॥ ५३ ॥ वमन्नग्निकणान्नरं दिक्षु प्रलयानलसंनिभः ॥ त्रस्तो कै देव
लोकाश्च भयाद्याता दिशो दश ॥ ५४ ॥ विनायकस्य सैन्येषु कोलाहलो महान
भवत् ॥ तस्मिन्निपतिते बाणे पुरुषो घोरदर्शनः ॥ ५५ ॥ निस्सृतो भीषणो मुख
मैस्त्रोकं ग्रासं स्यांहस्त्र ॥ जटिलो दीर्घहस्तश्च दीर्घपादो महोदरः ॥ ५६ ॥
धराधरोष्ठो भगोष्ठो गिरिजिह्वो भयानकः ॥ वर्जास्त्रं भक्षयामास सर्वाणस्त्र
पुरुषो महान ॥ ५७ ॥ विनायकं जगृहुकामो यथैनं स्रोतिकं क्षणात् ॥ त
तो विनायकः शृंग धृष्टे लांग्स्त्रे समयोजयत् ॥ ५८ ॥ मंत्रेण रातसंख्येन सा

वरदो वरूलं पुरा ॥ इदानीमत्र किं तेन कर्तव्यं कुचरणेमे ॥ इदानीं सर्वसै
न्यानि नाशयिष्यत्यव्यमतः ॥ एवं ब्रुवति दैत्येंद्रे काशिराजोथ्यणोह्वाच्च
त सो विनायकं राजा बोधयामास सादरं ॥ २५ ॥ काशिराज॰ ॥ भरतभ
प्पभविघ्नहर कथं मायां न बुध्यसे ॥ गांधर्वी दैत्यरचितां कुर्यं सुधीसि
ते च वै ॥ २६ ॥ देवांतकेनाभिचारां निर्मितां राक्षसीं मिवा ॥ सा नाशयि
ष्पति सैन्यं ते सावधानमना भव ॥ २७ ॥ क॰उवाच ॥ एवं तत्पकवचः श्रु
त्वा सावधानमना विभुः ॥ बुध्वा तत्त्वं ज्ञानबुध्वेव सर्वं मायामयं तदा ॥
२८ ॥ राक्षस्यं विनिघ्नुप्प मंत्राभ्यां परिमंत्र्य च ॥ घंटास्त्रेण खगास्त्रेश्री
त्रा कंपरा संग्रमात् ॥ विनायको मुमोचाथ तो बाणं वेगवत्तरं ॥ २९ ॥
गर्जतो घनवत्स्वर्णपुंखो मारुतवेगकान् ॥ महसा छादियं तो च स

हस्तकरमंडलुं घंटानादः समभवन्महान् सर्वविमोहनः ॥३४॥ ततो घंटाख्य
नानक्रचाप्रोतस्थुः सर्वसैनिकाः ॥ सिंहस्य सर्ववीराश्च युयुधुः शस्त्रपा
णयः ॥३६॥ अपरः सर्वसैन्येषु मुक्तो बाणः खगास्ततः ॥ ततः खगाः प्रादुरास
न्नानारूपा महौजसः ॥३७॥ पक्षपातैर्हताः केचिच्चंचुघातविक्षविक्षताः
केचिन्नखैश्च पतिता दैत्याः प्राणान्विहाय च ॥३८॥ हाहाकारो महानासीद्दैत्य
सैन्येषु सर्वशः ॥ ततो देवांतको रोषाद्धव्यस्त्रं प्राहिणोत्तदा ॥३९॥ तस्य
ध्वनिं समाकर्ण्य च क्षुभे सैन्यसागरः ॥ दिग्गजाश्च ततः खङ्गादसंख्या
ता विनिःसृताः ॥ वन्हिर्बभंतः संघट्टात्सेनयोरुभयोरपि ॥४०॥ अग्निद
ग्धास्तदा दैत्या निपेतुर्धरणीतले ॥ खगाश्च निहताः केचित्केचिद्दग्धास्त
थापरे ॥४१॥ अपरे ययुर्तपोदिग्गजाश्चापचकारिरे ॥ असंख्याः खङ्गप्रभ

या सेना चक्षुर्मुमोह सा ॥ खड्गदंष्ट्राविनिर्भिन्ना दैत्याः पेतुर्धरातले ॥ केषांचिद्धृदव
न्ध्रिलाः केषांचिन्मस्तकाः करा ॥४२॥ जठरे जानुभागे च वक्षोभागे प्रहरताः ॥ निपेतु
र्दैत्यपंजेषु च गतासवः ॥ अष्टसिद्धिहताः सर्वसैवारण्य विनाशिताः ॥४३॥ अ
ष्टकेन च योद्धारो दिगीयातः प्रेतवत्स्तदा ॥ विनायकस्ततो दृष्ट्वा दैत्यस्याद्भुतवि
क्रमः ॥४४॥ बीजं निःकृष्य सहस्रशोऽस्त्रेण अभिमंत्र्य च ॥ ओंकारेण च मह
ता दैत्यसैन्ये मुमोच तं ॥४५॥ पर्वतास्त्रं द्रुमास्तस्य राशैर्नपतितासु वि ॥ तद
स्त्रानलसंयोगाद्विदाहः समजायत ॥४६॥ दह्यमानं महत्साक्षाद्दैत्यवि
मंडलं ॥ पक्षिराजो निहत्वा दग्धान्तेजसा तस्य केचन ॥४७॥ खंडितास्तेन सहसा
खङ्गाघ्रेतस्य हस्तवराः ॥ निर्दग्धा हतदा दैत्यसेनां वज्रैरनेकशः ॥४८॥ सह
स्रशो निहन्यते राक्षयाः वज्रधारया ॥ पतितो यतो वज्रं दैत्यास्तत्र तत्र पतंति

॥ग॰पु॰ क्री॰॥

॥२४४॥

स्यातौ परस्परमयुध्येतां ॥ ततो मायां रौद्रकेतुश्चक्रे देवविमोहिनीं ॥ २४ ॥ अ
दितिं सुंदरां बालपुत्रहस्ते न्यवेशयत् ॥ पद्मनेत्रां पीनकुचां कुंकुमारक्त
मालिकां ॥ मुक्ताहारसुवस्त्रां च दिव्यांशुकविराजितां ॥ लावण्यलहरीं रम्यां
विलसद्भूषणकंकुचां ॥ २६ ॥ विनायकं निरीक्ष्यैव रुरोद देवमहत्तरा ॥ धावधा
वेति तं प्राह त्रासिताहं किमीक्षसे ॥ २७ ॥ एवं ब्रुवंति देव्यस्य चिच्छेद कंचुकं
बलात् ॥ अंशुकं च चकर्षास्या वेत्ति तं प्राह रक्षया ॥ २८ ॥ उच्चैरुवाच देवं
सा केन गता पुरुषार्पिता ॥ लोकलज्जाभयान्मात्वं विसृजेहंस्तु विमोचना
विनायको निरीक्ष्यैनां बाष्पकंठो रुषान्विता ॥ नमस्कार विचार्यं श्च
शास्त्रालिजगलु:क्रोधात् ॥ ३० ॥ शृणोचममम्मा नेथं कथमस्य करे गता
दिजन्ममेजनेनी गता वक्तुं दुःस्थया ॥ ३१ ॥ देवो न जननी चैव संप्राप्ता दु
ष्टसंगति ॥ कान्विराजोपितां दृष्ट्वा चचाल गणनायकः ॥ ३२ ॥ स्वयं शुशोच चेव

ध्रके वेगवत्तरे ॥ आकर्णकर्षणात् देवो मुमोच सहसा च तं ॥ ५४ ॥ चकंपे तस्य श
ब्देन तारेण भुवनत्रयं ॥ विस्फुलिंगैर्दिशो व्याप्ताः प्रज्ञायते न किंचन ॥ ५५ ॥ ततो
विपुरुषो जज्ञे ताद्रनोति भयानकः ॥ गतभौ युद्धतो मोन्निपरस्परं जघ्नतुः पिलो
मध्ययु ३ ५६ ॥ नानायुद्धं च चक्रतुस्तौ महाबलौ ॥ क्षणेनांतर्हितौ चोभौ नंदक्रूपे तथकु
चित्र ॥ ५७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे बालचरिते अष्टायुद्धं नाम
अध्यायः ॥ ९३ ॥ करं ९ ॥ ततो देवांतको तीव विस्मितो तर्कयत्तदा ॥ यथा
यथा मयामायाः क्रियंते स्फटि हन्तये ॥ १ ॥ तथा तथाप्ययं बालो दर्शयत्येव
पौरुषं ॥ कदायं निधनं यायात् कदास्वस्थो गतश्रमः ॥ २ ॥ इत्येवं चिंतया वि
द्योधनुः सज्जमथाकरोत् ॥ अस्त्रिमानं ततो दैत्यो जघान मुष्टिनाद्दृढ
मुष्टिघातं समासाद्य मूर्छिता निपपात सा ॥ अन्तिमा गरिमा प्राप्य
वशिमा तं महासुरं ॥ ४ ॥ यावद्धंतात्प्रहारस्के निजध्नास्तावद्देवद्धि ॥ दैत्ये

नविधृता वेगाच्चक्राण्येषु पृथक् पृथक् ॥ यावदास्फालयेद्दृष्ट्वा निस्तताला
वदेवता: ॥ अभिमंत्र्य शरं घोरं त्रैलोक्यग्रासलालसं ॥ दद्दर्श विघ्नराज
स्तां तदेकैदैत्यपुंगवं ॥ वर्षतं शरजालानि तीक्ष्णानि सुबहून्यपि ॥ ततो
छसिहृदिघ्नं उदीयबलवत्तरं ॥ दृष्ट्वा शस्त्रसहस्राणि क्रिमाणिर्मुक्तानि वि
नायकं ॥ आनीयमानसंहस्तात् निस्तत्याथ पलायिता ॥ तेषां तानि दे
सपत्तिराना पिसकेचपग्रहात् ॥ अणिमानं ततो दैत्योजघान मुष्टिना
दृढं ॥ मुष्टिघातसमासाद्य मूर्छिता निपपात सा ॥१०॥ अणिमा गिरि
मा चाथ वरिमानं महामुरं ॥ यावद्धन्ता प्रहारान्स्तु निजघ्नस्तावदेव
हि ॥११॥ देसेन विधृता वेगाच्चक्राण्येषु पृथक् पृथक् ॥ यावदास्फालये
दृष्ट्वा निस्तता स्तावदेवता: ॥१२॥ प्राकाम्यं चैवमस्ति ईशश्च जघ्नुस्ततो
बलात् ॥ पपात भूतले दैत्यो वमन् रक्तं मुखात्तदा ॥१३॥ क्षणेन छद्मपतत:

सेनां आरुरोह हयं दृढं ॥ शस्त्रं पाणिवायुवेगो निजघान विनायकं यो ॥१४॥ दै
त्यस्य घाताद्देवोथ किंचिन्मूर्छामवाप्तवान् ॥ निमेषात्स्वप्रबुधानो भ्रदध्या
वदैत्यनायकं ॥ हिरण्यं करिपं विष्णुर्यथा चक्रे सुराधिपति ॥१५॥ शतं च कमलं
पाशं मेकुरांकचतुष्करे ॥ बिभ्राणः स्तुमे वीरः प्रियापरमयाज्वलन् ॥१६॥ उ
गडिं साधनवद्दृढो जघान दैत्यपुंगवं ॥ चलुभिरायुधैर्वेगात्स्वं चालते
पापिस: ॥१७॥ आश्चर्यपरमं प्राप दृष्ट्वा शरान्स्वयं पार्थेता ॥ वज्रास्तेस्त
रंमेनेदैत्यदेहं विनायकं ॥१८॥ ततो देवो राक्षसस्य ध्वजाक्षस्य महायु
धे ॥ वज्रं संचूर्णितं सर्वं मंडलं दोगतं तु यत् ॥२०॥ तदादायहनत्सेनं दैत्यस्त
छतेधापतेत ॥ न रोमापि च्छेद्योसौ स्वतत्स्वाप्याश्चर्यमुत्तमं ॥२१॥ ततोना
नाशस्त्रविघाते न जातावक्लिर्वैसुंधरां ॥ ददाहन्तेन च भीतो तोयं सुमेर्व
न्यपद्यत ॥ निरुद्धेतमसात्मास्तविरामं नसमीयतुः ॥ तत: कैत्रीमदी

क्षुधालोकोपिनगरेस्थितः ॥ ततोदेवांतिकंदैत्यंजगर्ज्जबहुधातदा ॥ ३३
धिग्धिग्जन्मपौरुषंतेधनंप्राणांस्त्यजेसेकृपं । निर्लज्जोसिमुखंलोके
दर्शयिष्येनयोपिता ॥ ३४ ॥ त्वत्समीपेहनिष्येस्याःस्त्रियःकापत्यकंलाघुना
कृतवांश्च । इतितंनिष्ठुरंवाक्यंश्रुत्वादेवोविनायकः ॥ ३५ ॥ तर्कया
मासमनसिसर्वमेवंवदत्ययं ॥ प्राप्तस्यागतस्यकिंकार्यंविषंवापानं
बंधनं । उदरेचाग्निसंपातःकार्योवामत्सुहेतवे ॥ ईदृशंयावच्चिंतयेत
दुःखशोकसमन्वितः ॥ ३६ ॥ तावदाकाशवाण्याशुश्राव्यचविनायकः
सो मा चे ॥ ७ ॥ मायेयंविनादेवदैत्येनदुष्टबुद्धिना ॥ ३७ ॥ अवधेहि
रणेयत्तोभवत्वाजहिनिजंरिपुं । ततःसावधानोभूत्वातांमायाम
योतुतो ॥ ३९ ॥ जहर्षचमहाबुद्धिर्देत्यंहंतुंप्रचक्रमे ॥ स्मृत्वाचतत्रहूंकारं
मुदस्तेनसमेदुरात्मने । ४० । उपकालेविनासर्वेशास्त्रास्त्राणिपृथक्वयि

एवं तस्य वचः श्रुत्वा प्रातरुत्थाय निर्ययौ। देवो पि पुत्रतो पश्यन् पश्चाद्ध्यातेतं
विनायकं ॥ ४७॥ आसनेन यनं भ्राजन्मुकुटं कुंडलोज्वलं। दंतप्रकाशरा
चिरं मुक्तादामविभूषितं ॥ ४८॥ दिग्वांबरसुधामानं ध्योमस्थं कुष्कारं
विभुं ॥ दृष्ट्वा देवांतको यातो रूपं विस्मायवि विस्मये ॥ ४९॥ अहं नन्मा
रीरं किं अहं जगत्समंस्थं ॥ ५०॥ इति श्री गणेशपुराणे उत्तरखंडे
बालचरिते देवपुत्रकेनाध्यायः ५८ ॥ कउवोध्य एवं वदति यावत्स
भयभीतः सुरांतकः ॥ १ ॥ उवाच चैनं देवेशं वचः स्वतिजंस्मितं ॥ २॥ कल्पोप
शासनं चास्तु गगने स्वप्रभावतः। स देवो दंतेनवास्य धृत्वा हस्तद्वये
न च ॥ ३॥ दोलयामास देवेशं स्वं अंतरिक्षे मुहुर्मुहुः। यावत्स पातमत्र ऊर्ध्वे
मं क्रीडादले सुरांतकः ॥ ४॥ तावदुधारतं देवः सदंतेलाघवाद्विभुः ॥ अ
हनत्तेन दंतेन मस्तके तं सुरांतकं ॥ ५॥ जगर्ज च महारावं गर्जयन्विदि

शोदरः ॥ चालयन् पृथिवीं सर्वां पातालान्यप्ययायच्च ॥ द्विजाघातेन शातधा
कारिदेहोस्य तस्य गतः ॥ सस्वनैः पपात तेषु गगनान्मेघवृष्टिवत् ॥ उत्पातं
मेनिरे लोकाः सर्वे भूतलवासिनः ॥ ७ ॥ देहस्य देहं गतं ज्योतिर्दिवि वेष्टितं विना
यकं ॥ पश्यतां सर्वदेवानां प्रधानालोकितं पुरा ॥ ८ ॥ देहस्तु निपपाताशु
धराष्टे तियोजन ॥ चूर्णयन् वृक्षसंघातान्पर्वतान्पादसंयुतान् ॥ ९ ॥ ए
वं च स्थूलगतिं तस्य तस्मै निकायाश्च दिन्नोदयः ॥ पाताश्च केतितं तना शुभा ता तस्तदे
हनाशात ॥ १० ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षं ते देवाः स्वस्थानमागताः ॥ देवदुंदुभयोभि
नेदुर्न्नपदंदुभिनिस्वनैः ॥ ११ ॥ दिशश्च विमला आसन्ववुर्वाताः सुखावहाः
तेजांसि वह्निलोकानां प्रसन्नानि तदाभवत् ॥ १२ ॥ प्रतिकूलवहा नद्यस्ता
संन्यस्य मार्गगास्तथा ॥ ततः शक्रादयो देवा मुनयस्तं पुरंजिरे ॥ १३ ॥ तुष्टुवुः

परयाभक्त्यादेवदेवंविनायकं॥ विमोचितावयंबंधाद्देवांतककृतात्प्र
विभोउपेंद्रइवदेवेंद्रकार्यंयस्मात्कृतंत्वया॥ उपेंद्रइतिनाम्नात्वंख्यातिंलो
केगमिष्यति॥१५॥ वयंचस्वाधिकारेषुनरांतकवसामहे॥ स्वाहास्वधावष
ट्कारा भविष्यंतिगृहेगृहे॥१६॥ एवमुक्त्वानमस्कृत्यदेवांतेचप्रदक्षिणं॥ अ
नुज्ञातायय्युःसर्वेस्वस्वस्थानंमुदायुताः॥१७॥ मुनयश्चततोदेवऋषीकेरोति
नामकं॥ ऊचुर्विनायकंदेवंमुद्गलाधरराश्रिया॥१८॥ दैत्यभारभराक्रांतात
स्मात्वंधरणीधर॥ उत्कृष्टकालेगतास्त्वत्स्वयफलनानितदाइया॥१९॥ ततः
पश्चात्स्वरपतिस्सकौशिराजो विनायकं॥ सिंहारूढंबालरूपंक्रीडंतंबाल
कैःसह॥२०॥ बालोपितंनपंदृष्ट्वालिलिंगपरमादरात्॥ ततस्त्वेनरूपोदेवं
महङ्गागमतेदितः॥२१॥ ब्रह्मादिनामगम्यंयत्परंब्रह्मसनातनं॥ तत्सेद्यो
चरंनियंपूर्णंपुण्यफलोदयात्॥२२॥ विघ्नस्यकारणानांकारणंतद्विवर्जि

२॥ कश्चिद्बालोदधामास्य पादपद्मं स्वदंतवत्‌ ॥ कश्चिन्मेहनमस्तस्य लिंपद्धारक-
रपंकजौ ॥ पौरांगनास्तथैवैनं बाला मुग्धाः सयौवनाः ॥ २१ ॥ विपर्यस्य निजा-
न्वस्त्राभरणयुक्तास्तं विलोकितुं ॥ ययुः समुद्रं विपिने सर्वा वर्षाकाले समुद्रगाः
२२ ॥ यांति हंसं यथा मुक्ताः समरूंहमहतो हरिं ॥ अपीति पुलाः प्रोचुः कथं
यासि विनायक ॥ २३ ॥ अस्माकं स्नेहमुत्सृज्य अकथं निष्ठुरतां गतः ॥ कतवा
यथावदत नारास्ते दृष्टा तान्प्रेमसंयुतः ॥ २४ ॥ परिष्वज्य तान्सर्वान्मातापि
स्यन्नं तः पतितो पि च ॥ तानुवाच ततः सर्वान्कृतं तैलग्रयाजनाः ॥ २५
नृपेण सहितः शीघ्रमागतो नगराद्बहिः ॥ इदानीं प्रार्थये सर्वान्निस्या-
स्पाकर्तुं क्रममपि ॥ २६ ॥ अपरी धास्य क्षणं तथा मा भयावः सदने स्थिताः ॥
न च सा ऽपः पतिश्चैयोयदि वो दुःखं न भवेत्‌ ॥ २७ ॥ एतत्तद्वाक्यं समाक-
र्ण्य पौराः सर्वे प्रचान्विताः ॥ रोमांचांचितगात्रास्ते प्रोचुर्गद्गदया गिरा

ते ॥ वेदांतवेद्यं तज्ज्योतिर्ज्योतिषामपि भास्करं ॥ २३ ॥ नानारूपमरूपं यद्बालरू-
पेण मे गृहे ॥ क्रीडते स्वेच्छया यद्धामा भारहारी मनोहरं ॥ २४ ॥ क्रतुरुवाच ॥
एवं श्रुत्वा स्तुतिं तस्य प्रहृष्टः पार्श्वपाणि विधाराद्‌ ॥ उवाच तत्क्षणं दत्तो या-
मि दूरं कदाचन ॥ २५ ॥ ततो राजा पुपूजैनमुपचारैरनेकशः ॥ ततो गोद्विज-
निर्घोषैः बंदिशब्दविमिश्रितैः ॥ २६ ॥ सुरानकरवाद्यहर्षयुक्तैस्सेनावृतैः
सह ॥ विनायकं बालरूपं स्कंधे कृत्वा स्वपुरं ययौ ॥ २७ ॥ विसृज्य सर्वलोका-
न्स्वस्त्रावासस्यनेकशः ॥ तांबूलानि च कर्पूरं चापि सुरस्थस्य विनायके ॥ २८
विवेश स्वगृहं राजा हर्षनिर्भरमानसः ॥ २९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे
उपासनाखंडे बालचरिते पुरप्रवेशो नाम अष्ध्यायः ॥ ६० ॥ क्रतुरुवाच ॥
अपरस्मिन्दिने ब्रह्मन्राजा नरभट्टसन्नगतः ॥ अमात्यान्वीरमुख्यांश्च दे

द्युम्नस्सुहृदोजनान् ॥१॥ आकार्येच नमस्कृत्य निजाग्यादरस्यहृदि स्थितं राजोवा
विवाहाय तु पुत्रस्य समानीतो विनायकः ॥२॥ उत्सवतावबहवोजाता स्तेन
तेन निराकृता ॥ अदितेश्च मया प्रोक्तं रंग घंते तेन यं शुभं ॥३॥ आनयिष्ये तत्र
बहुदिवसा व्रजेज्गमुर्जसा ॥ स्वस्थे पुत्रि पुलोके पुविवाहेस्य च चिंतितां
ध्रुमासाम् । सम्प्रत्युक्तं महाराज विलंबो विघ्नकारकः ॥ जातो विवाह
कार्येस्मिन्नुगते ध्मि स विधीयतां ॥५॥ विनायक प्रसादेन सर्वं मेघ्या कुल
जगत् ॥ दूतस्थानांच सुहृदां प्रेष्यतां लग्नपत्रिका ॥६॥ दूताश्च सर्वसंभा
रान्कर्तुं ग्रामेषु युज्यतां कञ्जाभ्व । इति श्रुत्वा तिवाक्यानि स्वबालो काम
भासदः ॥७॥ साधुक्तमिति तत्रोक्तस्ततो राजा जहर्षह ॥ ज्योतिर्विद्भिर्लग्न
दिनं निश्चित्य कार्यं ततः दैवस ॥८॥ प्रेषयामास सुहृदो दूतानाकारितुं शुभा
न् ॥ सामग्रिं कारयामास दूरात्ते यथाविधिः ॥९॥ तदाभगधराजोपि सु

ताया दायतां पुरीं ॥ आययौ तत्र सुहृदो नानादिग्भ्यः समागताः । उपायना
निभूरीणि दत्तस्तेभ्यो न्यमादरात् ॥ देवतास्थापनं तोषचक्रे तु शुभमुहूर्त स्वभा
ने ॥ सांगोपांगविवाहं तौ संम्यक्ससपाद्य यलतः ॥ तोषयामास नृ विप्रान्
सर्वलोकान्धनादिभिः ॥१३॥ विसृज्य सुहृदः सर्वांस्ततो राजा विनायकः
प्रेषयामास विविधैर्ष्यौरेष्वुकैर्वरैः ॥१४॥ अन्नाच्च भोजयामास स्वाद्य
स्वबंधुभिः ॥ ततोरथं समारुह्य स सहतेन नृपो रमः ॥१५॥ यथो वादि
त्रनिर्घोषैः कश्यपाश्रममुत्तमं ॥ ततो नागरिकाः सर्वा हित्वा कृत्यानि
निर्ययुः ॥१६॥ भोजनं पठनं निद्रां व्यासंगं स्वजनं तथा पुः । अकृत्वा स्वस्व
वेशं ते त्वरया निर्ययुः पुरात् ॥१७॥ ततो बालस्सहस्त्राणि रुरुधुस्ते वि
नायकं ॥ अस्मांस्त्यक्त्वा क्व यास्यसि कथं ते निष्ठुरतां गतः ॥१८॥ गमिष्यसि
ति सर्वेषां कथं ते नो कस्संगतः ॥ अमुक्त्वा क्व गमिष्यसि कथं त्व निजं

उत्पाताबहवोयेनपुरस्तोविनिवारिता: ॥ असंख्याताहतादैत्यादेवाश्च
मुदमापिता: ॥ ५ ॥ बहुलाविस्तृताकीर्ति: स्थापिताधर्मसेतव: ॥ पोषकंच
तथानेनकृतंनंनृादिभि: कृतं ॥ ३ ॥ कृउवाच एवंस्मसर्वदृष्टांतंकथया
माससादरं ॥ ततोदितिसुतदुष्टानलंभामयिलास्यजवहि: ॥ ३ ॥ दुष्टदृष्टि
निपातस्पर्शांतयेबालकोपरि ॥ ततोबालंसमनपतिंनिनाथाश्रममंडलं
॥ ४ ॥ कंदर्परूपोपिबहुश्रियांतोदृष्ट्वापुत्रंसमरूपतिं ॥ तोतंचनेमतुर्भक्त्याबद्धां
जलिपुटाउभौ ॥ ५ ॥ आलिंग्यगंनमनस्तोषंचमरूपर्णंध्यायमुदातदा ॥ उ
वाचरुद्धकंठोसावेकेस्त्वाविनायकं ॥ ६ ॥ कानिराजेनोचितंतेबालं
नीत्वाविलंबनं ॥ शीघ्रमेवाहनिष्प्रेरमिमुक्तोनीलवान्कथं ॥ ७ ॥ वि
योगेतास्पतस्ताभंगानोमधुवान्पा ॥ जाताङ्गितल्लतापुण्यादृष्टी

जना ऊचु: ॥ नमायाममजनस्तेकिंसर्वस्यजगत: पितु ॥ नपितासुजनोवा
नुसापराआननपिकृच्छं ॥ १ ॥ नचंद्रकृच्छताआयातिसुवर्णंशृतितामपि ॥ कथंनि
स्तृताआता: कथंथंतंसमुद्धृत: ॥ पूर्वमेवननवागास्तेतरालोकोनसंभवे
तु ॥ चोरापिलाकेषंथासिसर्वेषांनोमनांस्थिव ॥ कष्पंकार्यंनिरीक्ष्यामोनि
तेषुनोमनस्तुच ॥ २ ॥ जलेनष्टेजलचरा: कथंजीवंतिलघुदा ॥ आरोग्य
तेरारीरस्यकिंप्रयोजनमस्तिन: ॥ ३ ॥ तत्रप्रतिकरा: स्यादिक्षिप्र्वेस
वेतिविषं ॥ तस्मान्नोनयशस्तकलंध्यासितत्रस्वकिंकरा: ॥ ४ ॥ लघ्वे:
परिकल्प्यसोत्रोवेगक्षद्यागिरा ॥ मुंचनेत्राश्रुबहुलंसर्वान्नी
ढेवालकान् ॥ नखेद: सर्वथाकार्योनिवियोगोममकंचित् ॥ ५ ॥ रस
यंतिपामिनोपायदृहितेनस्यानंदरूपिण: ॥ नकिंचिदस्यसमाप्यानंने

त्राणं चेवचः क्वचित् ॥ ममभर्त्तानिर्तितदा हत्वा एजयंतु गृहे गृहे ॥ संकटं वो
यदालस्य तस्मत्तं योहितदाजनो ॥ साक्षात्कारं प्रदास्यामि नात्रापि प्यामि
संकटं ॥ ३५ ॥ क॰उ॰वाच ॥ आहूर्तं समाकर्ण्यनन्दुः सर्वनागराः ॥ ने
मुः प्रदक्षिणीकृत्य जयशब्दैः प्रतुष्टुवुः ॥ ३६ ॥ गृहीत्वाज्ञां ततः सर्वे
पौराः स्वं स्वं निवेशनं ॥ विनायकोपि क्रीडंस्तं पापारूद्धोथ पोपुरः
३७ ॥ काशिराजेन सहितो मातृदर्शनलालसः ॥ ददर्श सपरान्स्य
मुखं पौरकुमारवृन्दं ॥ ३८ ॥ आक्रंदंतस्तानुवेत्य पुनर्यास्ये व्रजं तु हि चिं
तानकार्या सखं वो ब्रवीमि नान्तरं क्वचित् ॥ ४० ॥ एवं तान्सपरान्दत्त्वा मुखं
स्मरन्स्वाश्रमसमागतवान् ॥ ४१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे उ
त्तरार्द्धे स्वाश्रमागमनो नामो ऽध्यायः ॥ ७० ॥ क॰उ॰वा ॥ पूर्वमेव वदूतेन कथि

तो सौ विनायकः ॥ अदितेश्च काशिराजेन रथस्थेन सहागत ॥ १ ॥ ननु साते
द्वियोगेन धावमाना पयः पुरः ॥ औत्सुक्य लग्नितादेवनां च लंघयति तं
स्वकं ॥ २ ॥ दृष्ट्वा तां मुनिपुत्रोपि प्रयासात्स्कंधसत्वरः ॥ आययौ मातु
प्पार्श्वमालिंग्यक्षतां मुदा ॥ ३ ॥ स्तनं दत्वा मुमोचासौ सापिबाष्यक्षिरत
गतः ॥ मत्यहत्वे मेके भावं तो गच्छतं पयसौ इव ॥ ४ ॥ ददौ स्तनं सुस्वच्छ
चिराक्तस्तनपानं मुदादितिः ॥ प्रमृष्टप नेत्रे प्रोवाच क्वगतोसि बहुवासरं
५ ॥ ततोनानामतं राजा जगौ गद्गदभाषया ॥ कृ॰पु॰उ॰वाच ॥ तीत्वा विनाय
कं देवं यातोस्तु बहुवासराः ॥ ६ ॥ अतीत मातः कोपि त्वं मयि कर्तुमिह
र्हसि ॥ वियोगं नास्य सोढुं च न शक्तोहं मुनिप्रिये ॥ ७ ॥ मत्प्रियस्तापि
पुत्रोपि दास्यति निधावपि ॥ दीने दिने तवप्रेम वर्द्धयस्येषणो गृहे ॥ ८

॥ग.उ.टि.॥
॥२५३॥

तिनामास्यां चक्रतुर्भक्तितत्परौ ॥ तस्यां रात्रौ आगतमात्रो निस्पंदर्शयते वि
भुः स्वात्मानं सर्वनानारूपिणं स विनायकः ॥ क उवाच ॥ एवं कीर्तिसमाख्या
तान्यरितं तु मया शुभं ॥ विनायकस्य देवस्य श्रवणात्सर्वसिद्धिदं ॥ अन्यच्च
शास्यमायुष्यं सर्वोपद्रवनाशनं ॥ ४४ ॥ सर्वकामप्रदं सर्वपापकंचुकंन
कृतनं ॥ पुनस्ते कथयिष्यामि सिंधुदैत्यवधाय सः ॥ ४५ ॥ अवतीर्णः शिव
गृहे मयूरेश्वरसंयुतः ॥ बाल्यात्प्रभृत्यद्भुतानि नानाकर्माणि यः करोत्
४६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे बालचरिते विनायकचरितं
अध्या ६३ ॥ व्यास उ॰ ॥ कथं ब्रह्मन् शिवगृहे मयूरेश्वरसंयुतः ॥ अवतीर्णः कि
मर्थं वा किं चरितं चरितं पितः ॥ १ ॥ मयूरेश्वरसंज्ञा च कथं जाता विनायके
एतन्मे सर्वमाचक्ष्व शृण्वतस्तृप्तिमि न कश्चित ॥ २ ॥ क उवाच ॥ त्रेतायुगे

नादस्य सांप्रतं ॥ क उवाच ॥ तत ऊचे काशिराजो नीपीय मुनिभाषितं ॥ ३ ॥ उ
पविश्यासने रम्ये प्रानुज्ञां मुनेर्नृप ॥ नृप उवाच ॥ अस्त्येव मया ज्ञाता तास्य
तामे मुनीश्वर ॥ ४ ॥ महद्धर्देवदेवेन स्वकामयति निश्चितं ॥ अबाधकामे
देवोयं स्वकामवरागी मुने ॥ ५ ॥ संपाद्यमम पुत्रस्य विनाहं समुपागतः
क उवाच तस्य दैत्यवधादानि कर्माण्यस्मै न्यवेदयत् ॥ ६ ॥ ततो जहर्षातु
रुभौ मुनिपत्नी मुनिश्चसः ॥ ज्ञात्वा परा क्रमं तस्य स्वपुत्रस्य गुणानुब
हून् ॥ ७ ॥ ततस्तेभोजनं चक्रुः षड्रसान्नस्य सादरं ॥ दत्वाशीर्वचनं तस्मै
विससर्ज नृपं मुनि ॥ ८ ॥ सोपि तां प्रणामाध्यप्रदक्षिणेन निर्ययौ
प्राप्यानुज्ञां नेत्रयुग्मान्मुमुरश्रुन्सुदुःखितः ॥ ९ ॥ स्मरन् गुणगणं
तस्यस्नेहनिर्भरमानसः ॥ शीघ्रं प्रयातो नगरं वाद्यघोषसमन्वितः

सर्वेनागरिकाबालाविनायकदिदृक्षया ॥ आगताददृशुस्तंनततोदुःखि
तमानसः ॥२५॥ निरीक्ष्यतंकाशिराजोप्ययुःस्वस्वनिकेतनं ॥ अपरेद्युःसर्वे
पराःपप्रच्छुस्तेनृपंतदा ॥२६॥ यास्मद्दृष्टःसुकृपोदेवोनागतःसकथंनृपः
त्वंतुनिष्ठुरभावेनसक्रान्तःकथमागतः ॥२७॥ राजोवाच ॥ अस्वेतेनप्रार्थितो
देवोनुक्तवान्कामुनिप्रियः ॥ मन्मूर्तेःस्थापनंकृत्वासेवध्वंसर्वदैवमां ॥२८॥
वियोगोनेत्यसर्वेषांतथामिनावःकदाचन ॥ ततस्तंकारयामासमूर्तिंविधि
तुमयींशुभां ॥ चतुर्भुजांत्रिनयनांसर्वभूषणभूषितां ॥२९॥ सर्पकर्णं
जमुखांसर्वावयवसुंदरां ॥ ढुंढिराजेतिनाम्नातांस्थापयामासमुदादरात्
॥३०॥ कलिंगभिर्ब्राह्मणोत्कृष्टैर्वेदशास्त्रविशारदैः ॥ प्रासादंपरमंकृत्वापुपु
जुस्तंदिनेदिने ॥३१॥ येनयेनैवकामेनपूजयेद्धुंढिविनायकं ॥ तंतंददातित

ष्टोसौभक्त्यासंपूजितोविभुः ॥३२॥ एवंनानामूर्तिधराभजतेस्मविनायकं
विश्वेश्वरेस्वनगरंयातोसर्वैःसुरैःसह ॥३३॥ दिवोदासेचनिर्मुक्तेकाशिरा
जेसुखंस्थिते ॥ विनायकोमुनिंप्राहकश्यपंमातरंचतौ ॥३४॥ अहंतेपु
त्रतांयातस्तपसाराधितःपुरा ॥ भूभारश्चहृतःसम्यग्दुष्टोदैत्योमहाब
लो ॥ त्रैलोक्यपीडकौदुष्टौदेवांतकनरांतकौ ॥३५॥ देवाश्चसाधवश्चै
वरक्षिताःस्थापिताःपरे ॥ इदानींतुगमिष्यामिनिजलोकंचिरंतरं
॥३६॥ कश्यपउवाच ॥ श्रुत्वावाक्यमुभौखिन्नौबाष्पकंठौतमूचतुः ॥ कदाते
दर्शनंदेवपुनराबाभेविष्यति ॥३७॥ भवान्यामंदिरेमातःसस्वप्नेप्रतिभा
षिते ॥ एवंश्रुत्वादेववाक्यंपुनर्यावद्ददर्शसौ ॥३८॥ तावदंतर्हितोदेवस्त
तस्तौखिन्नमानसौ ॥ कारयामासतुर्मूर्तिंप्रसादंचातिशोभनं ॥ विनाके

॥ग॰म॰ह्रीं॥

॥२५॥

ब्रह्मादिसुरवंद्योसौ मत्त भगवान्भविष्यति ॥ तं दृष्ट्वा पुरतो राजा नमोस्या
य चासनात् ॥ आसनेन तमुपावेश्य पुष्पजपरयामुदा ॥ मुकुंदं तं च विश्रांतं
पादसंवाहनादिभिः ॥ २१ ॥ चक्रपाणिरथोवाच पुण्यं तं फलितं मम ॥ यज्जा
ते दर्शनं तेद्यस्य सर्वपापहरं शुभं ॥ २२ ॥ सर्वकामप्रदं नॄणां दुर्लभं पापकर्म
णां ॥ ततः प्रोचे मुनिः श्रीचक्रपाणिं तं मुनिसत्तमं ॥ २३ ॥ संतुष्टः परयाभ
क्त्या प्रश्रयेण दमेन च मुनिरुवाच मा चिंतां कुरु राजेंद्र मा च राज्यं प
रित्यज ॥ २४ ॥ पुत्रस्ते भविता सम्यप्रज्ञमवोक्ष्याल संख्यया ॥ मयावा
णीनोक्तपूर्वा वर्तता हासेपि केहि चित्त ॥ २५ ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवमा
कर्ण्य तत्काव्यं राजर्षे राजसत्तम ॥ अलंकारान्ददौ तस्मै रत्नकांच
ननिर्मितान् ॥ वस्त्राणि च महार्हाणि नत्वा च जगामास्वे मुनिः ॥ २६ ॥ पु

महादेवः स्मिंधुनामाभवत्पुरा ॥ सहृतस्तेन बलिनावतीर्णेन शिवालये ॥ अ
त्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ शौनकस्य च संवादं राज्ञा चैव चक्रपा
णिना ॥ मैथिले विषये राजाभूत्कीनगरे शुभे ॥ चक्रपाणिरिति ख्यातः
साक्षाद्विष्णुरिवापरः ॥ १ ॥ न गुणान्वर्णितुं शक्तः शेषेणाप्यस्य केदाचन ॥ ते
जसा ह्रेपयामास तुलाव रूपेण च मन्मथं ॥ २ ॥ सदसि बृहस्पतिं स्कंदं विक्रमे
ण बलेन च ॥ येनेयं सकला पृथ्वी क्षणेन वशवर्तिनी ॥ ३ ॥ कृतास्ते च
राजानः सेवायां विनियोजिताः ॥ तुरगाणां गजानां च पदातीनां जये
षिणां ॥ ४ ॥ संख्या नास्ति जयस्यासीत् संख्यानां जगतीतले ॥ साक्षाल्ल
क्ष्मीः स्थिरा यस्य गृहे दर्शनगोचरा ॥ रत्नकांचनमुक्ताभिर्निर्मितं
भासयद्दिशः ॥ भद्रं भद्रकं वै यस्य लोकानामलकोपमं ॥ यस्यामासी

महाबुद्धिसंपन्नश्चैव वसुबोधनः ॥ सेवंतौ स्वामिकार्यार्थे तृणवत्स्वस्य
जीवितं ॥ १३ ॥ यस्यासीत्सुमदा रम्या नाम्ना साध्वी सुहासिनी ॥ कुमुदाननवि
कासं तेद्दिग्वायामुखचंद्रतः ॥ १४ ॥ अनेकभूषाहितायातानाम्रपुष्पसुविस्तृतमः
पातिव्रत्यगुणान्वेहुयांति सर्वाः पतिव्रताः ॥ १५ ॥ एवं राजा विबुधानां
मान्यो विष्णुपरायणः ॥ पुराणश्रवणे सक्तो धर्मशास्त्रपरायणः ॥ १६ ॥
संततिरहितः सोथ दुःखमापदिवानिशं ॥ अपत्यं जायते यस्तत्ते
न्नश्यति तत्क्षणात् ॥ अनेकयत्नदानानि यज्ञाश्च कृतवान्बहुन्
१७ ॥ ततः स राजा कस्मिंश्चित्समये निजभार्यया ॥ आचार्यप्रहितो
पौरान्विरक्तो राजसंपदि ॥ १८ ॥ छत्रं च वाहनं चैव कोशं राज्यं स्वजे धुना कि
मत्र युवराज्येन स्वर्गहीनस्य मे धुना ॥ २० ॥ यानि कर्माणि च मया पु

रार्थे चरितानि च ॥ ईश्वरार्पणबुद्ध्या चेत्फलानि स्युर्यतितदा ॥ २१ ॥ तु किंस्या
दुभयोः पूर्वजन्मकर्मक्षयोपि च ॥ गतमायुश्च पालोकावनं यास्ये मुदाधु
ना ॥ २२ ॥ सर्वं प्रकृतिसात्कृत्य पूर्वं तद्याक्यकोदिश ॥ भवता ज्ञातमप्युनः प्र
यच्छताधुना जना ॥ २३ ॥ कदाचिदिष्टसिद्धिश्चेत्सुनयार्थस्य स्वकं पुरं ॥ ए
वं श्रुत्वा नृपवचः सर्वे दुःखितमानसा ॥ २४ ॥ अश्रुधाराः प्रमुंचंतो
श्रोतुं नृपसत्तमं पौरा ऊचुः जननीजनकौ तस्त्वं कथं विस्रस्तां गतः
२५ ॥ किमर्थं त्यजसे नस्त्वमपराधं विनाप्रभो ॥ विना भवंतं नो जन्म दु
पेवमार्गः ते शिरोः ॥ २६ ॥ वयमप्यनुयास्यामो यत्र यासि भवान्प्र
भो ॥ एवं वदत्सु लोकेषु नृपेण प्रागतो मुनि ॥ २७ ॥ शौनको मुनिशा
र्दूलो जातवेदा इवापरः ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञः सर्वलोकविश्रुतः

॥ग.उ.खं.॥
॥२५६॥

हस्तं तलेन च ॥ अरण्ये कोऽपि तातेन पर्वताग्र्यूर्णितातुमाः ॥ उद्दीय चंद्रहरी
णं क्षणं जग्राह कर्हिचित् ॥ जलावतारमार्गे तु रूढकोपि करेणुना ॥५५॥ मुष्टि
घातेन विभेदेगं उभस्याप पपात सः ॥ एवं तस्याद्भुतकर्म दृष्ट्वा लोकास्सविस्मि
ते ॥ जहर्ष जननी चास्य पिता ज्ञात्वा तिमानुषं ॥५६॥ एवं प्रवृद्धो बालोसौ धि
धुनामा महाबलः ॥ इदं वा यत्र द्रौंदे हि पितरं वै चनेदेहुधुनामम ॥५७॥ अनु
हि स्यास्त्वमेलोकं पातालं नि भुवस्थलं ॥ आक्रमिष्ये पृथायुमेगच्छतीति
मेम ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यमूचतुः पितरौ च तं ॥ उत्कर्षस्तव स्यपुत्रे तु निरं
प्रार्थयते पिता ॥५८॥ जननी सर्वदेवेभ्यो व्रतदानादनापि च ॥ एवमाराधमवा
प्येवं न वालो मयर्योवनं ॥५९॥ दृष्ट्वा धर्मं ददर्श ग्रामाकाशं जलं जैर्युतं ॥ तत्र
स्यातुर्मनश्चक्रे विविक्तेमिति हर्षिता ॥६०॥ एकांगुष्ठेन भरमिष्ठ ऊर्ध्ववा

नः प्रोवाच नल्प पतिं वयं वरूमेकं च धारिणः ॥ निस्पृहाः सर्वभोगेषु सर्वभूतेत हि
ते रता ॥६१॥ सृष्टिसंहारकारेण समर्थाः के केरणाऽप्यया ॥ साधुनां दर्शने रताः
समलोष्ठाश्मकांचना ॥६२॥ विधुस्केनेव कमला स्पालं धत्ते कदाचन ॥ तस्मा
न्नेदं गृहीष्यामि कांचनं वसनं शुभे ॥६४॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन नत्वा महमुपाग
तः ॥ दिनानि च व्यतीतानि बहूनि तव दर्शने ॥६५॥ कन्युवाच ॥ पुनस्तौ नेमतुः स
स्पर्द दंपती शौनकं मुनिं ॥ पप्रच्छतुरुपायं तं संततोत्पादने क्षमं ॥६६॥ सर्वव्रत
तपोयज्ञाले त्यादानानि वेदहृष्णा ॥ ततो ब्रवीन्मुनिः सोर्वं व्रतं सर्वार्थदं तनयां ॥६७॥
अनेकजन्मपापानां शमनं पुत्रपौत्रदं ॥ मुनिरुवाच ॥ मासमात्रं व्रतं कार्यं
मारभ्य भानुसप्तमी ॥६८॥ स्नात्वाभ्युदये कं प्रात हुं मातः हृजनपूर्वकं ॥ अ
भ्यर्चे गणनायं च स्वस्ति वाच्य द्विजर्षभान् ॥६९॥ सुवर्णकेलशोस्थाप्य

सोवर्णं रविबिम्बं तु ॥ उपचारैः षोडशभिर्भक्तिभावसमन्वितः ॥४४॥ रक्तचंद
नमिश्रैश्च अक्षतैः कुसुमैरपि ॥ रक्तैर्नानाविधैर्भक्ष्यैः फलैश्च विविधैरपि ॥४५॥
धूपैर्दीपैर्दशांगैश्च नमस्कारैः प्रदक्षिणैः ॥ स्तुतिभिः प्रार्थनाभिश्च प्रार्थ
येत्सुरमेश्वरं ॥४६॥ ततो लक्ष नमस्कारान् कुर्वीत कारयीत वा नरः ॥ अष्टाहं
लक्षविप्रांश्च भोजयेत्स्वरयामुक्षः ॥४७॥ गामेकं प्रत्यहं दद्याच्छेदनायाकुटुं
बिने ॥ ब्रह्मचर्येण तिष्ठेत्स्वपत्निकोत्तमोत्तमः ॥४८॥ दीनांधकृपणेभ्य
श्च दद्याद्दानं प्रयत्नतः ॥ मासांते सर्वसंभारान् ब्राह्मणाय समर्पयेत् ॥४९॥
एवं व्रते कृते राजन् पुत्रस्ते भत्प्रसादतः ॥ भविष्यति महाख्यातो ह्यर्यमनि
सुतः शुचिः ॥५०॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं व्रतं समादिश्य पद्मजेन न कौंतहिं तस्तदा
ततः कदाचित्तत्पत्निश्च रात्रौ स्वप्नदर्शनं ॥ निजभर्तृनिजरूपेणाभवि

ताऽरं मनोरमं ॥ चकमे कामरूपं तं मदाग्निना प्रपीडिता ॥ उवाच मदतप्तांगि
कामो मे बाधते भर्तृं ॥ संगमं देहि भर्तस्त्वं नोचेन्मृत्युर्भवेन्मम ॥५१॥ पत्न्या
स्तु विनीतायास्तस्याः सूर्यभक्तिसमन्वितः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामास यथपेछल
स संस्मय ॥५२॥ सवितापि विनिश्चित्य तस्मिन्कामुकां च तां ॥ स्वप्न एव
भर्तृरूपी सविता तामरंतस्ततो ॥५३॥ सा उवाच ततस्तं तु भाहं व्रतमनाः शु
भे ॥ उपवासरतेः क्षीणा रत्नमर्त्वि भक्तिमान् ॥५४॥ ऋतुदेयेन दृश्याहं वे
न्निद्रांतर्गतेन च ॥ ततः पुत्रश्च कृपाणिरूचेतां प्रियभाषिणी ॥५५॥ रूपेन
तुष्टोसौ सविताकांते नमस्कारैश्च भोजनैः ॥ ब्राह्मणानां च दानैः उपवासै
र्जपैरपि ॥५६॥ आवां सि हिंदेहि सम्यक् पुत्रस्तव भविष्यति कृष्ण उवाच ॥
दिने दिने गर्भे दृष्ट्वै तस्यास्तापोपि वर्द्धते ॥५७॥ सामू पुत्रं सुदनानि सोन्निपार्थ

हृषितं समृद्धं तु । शुक्रोपदिष्टतन्मंत्रं जपन्पर्वतनिश्चलः ॥ ७३ ॥ दक्षिणे जानुनि
सदा वामपादं निधाय च ॥ अंजलीं हृदि विन्यस्य ध्यायन्नर्यमणं सदा ॥ ७४ ॥ शीत
वातातपज्वलद्वृष्टीनां सहनोद्यतः ॥ वायुमात्राशनस्तस्थौ वाल्मीकाक्रांतवि
ग्रहः ॥ ७५ ॥ अस्थिमात्रावशिष्टांगोपि जपन्नेव महामुनिः ॥ एवं तस्य व्यतीतोब्द
द्वांद्विसहस्रकं ॥ ७६ ॥ तस्य सिंधोः शरीरो स्यात पुर्मसो रवि तदा ॥ एवमुग्रं तपो
दृष्ट्वा प्रत्यक्षो भवद्दिवाकरः ॥ ७७ ॥ उवाच परमप्रीतो तु ध्यानेन तु वायुना ॥ व
रं वरय चित्तस्थं दास्यामि जीवितावधि ॥ ७८ ॥ सिंधुस्तदा करार्पक्षो भाषि
तं भानुना स्वयं ॥ देहभावं गतोपत्तप सुतो भास्करं प्रभुं ॥ ७९ ॥ नत्वा तत्पादक
मलं बद्धांजलिपुटो ब्रवीत ॥ नमस्ते दिननाथाय नमस्ते कर्मसाक्षिणे ॥ ८०
नमस्ते त्रिदशेशाय ब्रह्माविष्णुशिवात्मने ॥ नमस्ते विश्ववंद्याय नमस्ते वी
श्वहेतवे ॥ नमस्ते हरिबीजाय सस्यपादनहेतवे ॥ परब्रह्मस्वरूपाय स

क्षिसंस्थितहेतवे। गुणातीतायगुरवे गुणक्षोभविधायिने ॥४५॥ सर्वज्ञायह
न्नेहात्रेसर्वस्यपतयेनमः ॥ धन्योस्मिजन्मदेहोमेधन्यंवंशोमेजनकोपिच ।४६। जे
ननीचतपोवापियज्ञानंतवदर्शनं। वरस्त्वेहिनेशानंदद्यामेसर्वतोमतं ।४७॥
तवप्रसादात्संग्रामेजयेयंसर्वदेवतान्। वर्तमानादिवगणन्नमेमृत्युं
भवेदिति ।४८॥ कश्यपउवाच। एवंतस्यवरंश्रुत्वापरितुष्टोविभावसुः। उवा
चनिजभक्तेंनुष्ठानंकेसरीमृगः ॥४९॥ विभावसुरुवाच। नभयंदेवयोनिभ्यो
देवेंद्रानिषेवते। त्रिलेपांगेत्वंकर्पूरंतापोनास्पानुनामम ॥५०॥ नचाईव
ध्लपवनेभ्यस्ततःसाधविभिःसह। तस्यावजसिंधुतीरेतंगभंगत्वामहतो ॥५१॥
आययेकेसाधविष्णोतासखिभिनिजमंदिरे। निवेश्यमंत्रैःसूक्तैस्तेनगरुडको
येतोभवत् ॥१०॥ इतिश्रीगणेशपुराणेकश्यपसिंधुरस्तिवर्णने
नामद्वासप्ततितमोध्यायः ॥७२॥ कश्यपउवाच। एकदाकेमेंतयासिंधो

एवमानोमवाप्येव नन्नातोसयपोवनं। दक्षिणाग्रमदद्दर्शतं यमाकारं जलं जैर्युतं
॥२॥ तत्रस्थातुर्मनश्चक्रे विचिकित्सितिहर्षितः॥ एकांगुष्ठेन मन्मिष्टऊर्ध्वबाहु
रितस्मरन्॥३॥ शुक्रोपदिष्टंतं मंत्रं जपन्पर्वतनिश्चलः। दक्षिणेनाम्बुनि
स्तोवामपादनिधायचे॥३॥ अंजलीकृदिविन्यस्य ध्यायन्मन्येमृणांसदा
सीतवाततापक्लेशसहिष्णुर्नोसहनोद्वृतः॥४॥ वायुमात्राशनस्तस्थौ वालि
काक्रांतविग्रहः॥ अस्थिमात्रावशिष्टोपि जपस्येवमहामनुं॥५॥ एवंतस्य
व्यतीतायन्मात्रदंदिसहस्रकं॥ तस्याशिरोजः शृंगोरिस्थितेपुमसोरचिंतदा ॥६॥
एवमुग्रंतपोदृष्ट्वा प्रत्यक्षोभूद्दिवाकरः॥ उवाचपरमप्रीतोनुष्ठानेनतुवा
सुना॥ वरंवरयचिंतसस्थं दास्यामिजीवितावधि॥७॥ सिंधुसुतस्तदाकर्ण्य
वचोभाषितं॥ भानुनास्वयंदेवंभावेनतापरूपस्तुतोभास्करंप्रभुः॥८॥ न
त्वानस्याद्यकमलंबद्धांजलिपुटोब्रवीत्॥ नमस्तेदिननाथायनमस्तेके

गोलोजनमहाबलः। तेजस्वीविकरालास्योदीर्घभालस्त्रिलोचनः॥१॥ त्कके
राजटाभारव्याक्षकृपाणित्रिशूलधृक्॥ आजानबाहुरक्कोंगोद्र्ययेषचत्रि
विरूप॥२॥ चुक्षुभेसागरस्तेनयादोभिर्मुनिसत्तमः॥ तत्रस्थितस्ततोबालोसे
समुपरोषयेत॥३॥ जीवजोयंममसुतोनेष्यरणेननृपालयं॥ स्थानिनाय
तेबाद्वेसमुद्रेन्नपमंदिरं॥४॥ समुद्रजन्मा तवपत्स्यायाजिगर्भेंदुःसहस्रा
न्ममोदरे॥ दृपस्योःपुरतस्याप्पप्रोच्चैरायंद्विजस्तदा॥५॥ तन्मोबालस्ततो
जातोखिललोकः॥ भयंकरःयतःप्रथमशब्देनकंपितं॥६॥ भुवनत्र
यं॥६॥ नेत्राभ्यांनेक्षितुंशाक्योलाएनंसमुपाथ्यनं॥ कनुवाच॥ एवंकोबाल
मेवमुक्तांतदैधेसागरस्तदा॥७॥ ततरएनंकरांभ्यांसाकटौदधेन्नपांगना
स्यापयिसीदद्दौप्रेमणास्तनपानमुदान्विता॥८॥ तभावानंदमग्नोसे

दंपती पुत्रदर्शनात् ॥ यथा निर्योगनिर्मोक्षलब्धब्रह्मानंदं परं ॥१३॥ प्रत
आकारयामास ब्राह्मणान्सुहृदोपि च ॥ ज्योतिर्विद्भिर्यथा तस्य सिंधुरि
पुरिति शुभं ॥ राज्ञी च कारयत्पश्चात्तस्य जातकर्म यथाविधि ॥ रत्नादि ददौ
यथादानमनेकं हर्षनिर्भरः ॥ अनेकेभ्यो द्विजातिभ्यो वस्त्राणि विविधा
नि च ॥ दापयामास नगरे पताकाभिरलंकृते ॥१४॥ वाद्यस्य सर्ववाद्ये
षु शोके संस्वनद्देहे गेहे ॥ गतेषु सर्वलोकेषु रक्षां गेहेति नामसंच ॥१५॥ च
तुर्दंपति स्नेहादयामासो समस्य चेतु: ॥ उपायास्तन पश्चात् मुग्धमुग्धाध
रोपि च ॥१६॥ अयमुग्रेक्षणं मम पितामह्या ख्यातो भविष्यति ॥ विप्रप्रसा
देनेति पौराणाम प्रवक्रिये ॥१७॥ ततः सर्वे पौरजनाः उपधा विविधा
स्तदा ॥ दनुर्नैपाधसोप्येतान्दापयामास तत्क्षणात् ॥१८॥ वर्द्धे बाल
कः सोपि शुक्ले पक्षे यथा शशी ॥ यथाग्निर्वायुवेगेन वर्धते क्षणमा

त्रतः ॥१९॥ तथा स्वतेजसा बालः प्रदृष्टो गगने स्थितः ॥ क्रीडंल्लेव सदा बाले
वृक्षान्दगरगान्बहून् ॥२०॥ उत्पाद्यस्थापयामास वामहस्ततलेन हि ॥ अपरे
क्रीडता तेन पर्वताश्चूर्णिता भुमा ॥२१॥ उ ऋषिश्च द्रूरुणिं क्षणं जगाद के
हि चित ॥ जलावतारमार्गे तु रुद्धा कापि करेणुना ॥२३॥ मुष्टिघातेन विभे
दे गंडमस्यापपात सः ॥ एवं तस्याद्भुतं कर्म दृष्ट्वा लोका सिविस्मिरे ॥२४॥ जन
र्जननी चास्य पिता प्राहुर्नाति मानुषं ॥ एवं प्रदृष्टो बालोसौ सिंधुनामा
महाबलः ॥२५॥ उवाचातांदेहि पितुर्वचनं देहि धुना मम: ॥ अनुष्टिस्या
स्वर्गलोकं पातालानि भुवस्थले ॥२६॥ आक्रमिष्ये यथा युर्भेगवतीति
मे मं ॥ एवं मा कुरु पूर्वं तत्कथ मत्स्य चतुःपितरौ च वत ॥२७॥ उत्कर्षस्य च स्य पुत्रे
तु नित्यं प्रार्थयते पिता ॥ जननी सर्वदेवेभ्यो व्रतदानाद्रतापि च ॥२८

॥ग॰उ॰ खं॰॥
॥२६१॥

व॥ नानावर्णध्वजयुतादिग्गजान्मनुमितध्वजः॥ घंटापंचशतीभिश्च नादयंतो
दिशो दश॥ अश्वमेधहयः पुः पश्चान्नानालंकारशोभितः॥ असंख्यातरंग च
तुषीवाससा शुक्लाभेदलान्विताः॥ सिंधुदेशभवाश्च मर्मभेरराज्ञस्यक्षरभः॥ मु
कमालालसत्कंठो यतुबीरणलसत्करः॥ खङ्गखेटधरो गर्जन्निःसृतो यत्न
रूपवंतकः॥१२॥ यत्र यत्र नगरं सुदिव्यं याति देशो महाबलः॥ तस्य तस्याधि
पं वीरो धृत्वा निःपूर्णि जाधिपं॥१३॥ खकीयं नायकं चित्तं संस्थाप्य तत्र चाप्यवे
क्ष्य तं ततोऽन्येषु वर्षं याता दासभावमुपागतः॥१४॥ कादंबरीसल्लकेषु
वरः राक्षसस्वपदेषु लोकेषु॥ एवं सर्वे वरदाश्चक्रे देशेष्वकोश्यमत्तत्वेषु॥१५॥
शुंभो निशुंभो रक्तश्च प्रचंडः कालरात्रिकश्च॥ एवं वासुरनामानश्च शंबरः कम
लासुरः॥१६॥ कोलासुरोऽभवत्तत्र ययौ त्रिपुरं दैत्यराट्॥ विजित्य लोकत्रितं

यं साक्षिणे॥ नमस्ते त्रिदशेशाय ब्रह्मविष्णुशिवात्मने॥ नमस्ते विश्ववंद्या
य नमस्ते विश्वहेतवे॥४१॥ नमस्ते दृष्टिबीजाय सस्योत्पादनहेतवे॥ परब्र
ह्मस्वरूपाय सृष्टिसंस्थितिहेतवे॥४२॥ गुणातीताय गुरवे गुणक्षोभविधा
यिने॥ सर्वज्ञाय ज्ञानदात्रे सर्वस्य पतये नमः॥४३॥ धन्योऽस्मि जन्म देवेश धन्यं
वेदं मे जनकोऽपि च॥ जननी च तपो वापि यद्दृष्टं ते तव दर्शनं॥४४॥ अद्य
प्रभृति नेशत्वं देहि मे सर्वतोऽमृतं॥ तव प्रसादात्संग्रामे जयेयं सर्वदेवता॥४५॥
वर्तमानादेवगणान्निमित्तं सुमवेदिति॥ [illegible]उवाच॥ एवं तस्य वरो हि लाप
रितुष्टो विभावसुः॥ उवाच निजं मर्त्ये अनुष्ठानं करोम्यहं॥ रविरुवाच॥
नमयं देवयो निष्पादे वेष्यो न त्वमप्यहं वच॥४६॥ न तिर्यग्भ्यो न नागेभ्यो
न दिवा न निशि क्वचित्॥ नोऽष्टकाले न संध्यायां मम वाक्यात्कविष्यति

॥ ग.उ.खं. ॥

॥ २६० ॥

मरणं तेन पसुतरदत्त्वाण्णमृतभोजनं ॥ इदं यावत्कंठगतं तावत्तत्सुतो ते
भवेत् ॥ निःकाशये दिदं यस्ते तस्मात्तत्सुमृर्विष्यति ॥ देवो यो वतरेको
पि पुत्त्वं को शागतो दिवं ॥ ५१ ॥ यस्या गृहे नवाग्रे षुब्रह्मलोकं तां हि कोटयः
सलोकानि ष्पति बलादन्यस्मादभयं तव ॥ ५२ ॥ मद्भक्तस्य प्रसादेन सर्वं च
राभयं तव ॥ त्रैलोक्यराज्यं ते दत्तं नात्र कार्या विचारणा ॥ ५३ ॥ क्रतुरुवाच ॥
एवं नाना वरान्दत्त्वा तदैवोपसविता तदा ॥ सोप्यानंदसमायुक्तो जगाम
निजमंदिरं ॥ ५४ ॥ जननी च पिता तस्य [illegible] प्राप्य प्रमुदं(?) [illegible] नुतुस्ते
तरः पुत्रं विरहालेन वर्जितौ ॥ ५५ ॥ चिंतया [illegible] प्रापतुः पुत्र [illegible]
मिमां ॥ पादयोः [illegible] हर्षनिर्भरः ॥ ५६ ॥ प्रसंन्न [illegible]
ता भवत्रैलोक्ये [illegible] साधयिष्यते [illegible] चिंतां कर्तुम

हंप: ॥ ५७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ० सूर्यवरप्रदानवर्णनं नाम त्रिसप्तति
तमोध्यायः ७३ ॥ क्रतुरुवाच ॥ बुद्धिमंतं सुतं ज्ञात्वा स पिता वरदर्पितं ॥ राज्यं त
स्मै ददौ सर्वं केशरादेवसमन्वितं ॥ १ ॥ पिता वनं ययौ तस्य स्वालसा धनलाल
सः ॥ स तु पित्राभिषिक्तः सन्वराज्यं कर्तुमनो दधे ॥ २ ॥ श्रेणीमुख्यान्समाहूय
प्रकृतीनामधिकारिणः ॥ आस्थापयत्स्वाधिकारे मानयित्वांशुकादिभिः ॥ ३ ॥
डिंडिमं वेणु [illegible] भंगदोषमघोषयत् ॥ दिग्जयार्थं ततो [illegible] पय
तस्त्वयं ॥ ४ ॥ तेजसा ह्रीपयत्सूर्यमतिभीषणविग्रहः ॥ वीरान्नागरपर्यंत
स्त्वविकारलोहरणेन ॥ ५ ॥ नगरा नामान्या [illegible] ददितभा
स्करः ॥ ततो गजाश्व तुर्दैन्ता नानावर्णविभूषिताः ॥ ६ ॥ ययौ महा [illegible]
डिनः कंपयंतो वसुंधरां ॥ महामात्र [illegible] पूर्वता

यंअधिकाराणां हिनोद्ददौ ॥ तथायद्धाधिकाराणां जित्वात्रे लोकपमोजसा । त
स्मिन्नहनि शिवेनासौ दत्तो सिप्रबलासुरः ॥ न तेपराक्रमतुलां हतौ तो
पिले भेद्धं चित्त ॥ १९ ॥ तबाह्रांकतुमिच्छामि तेवसेवो महाबल कश्यपाय
एवमाकर्ण्य तत्त्वाक्यं संतुष्टं सिंधुदेशराट् ॥ २० ॥ ददौ वश्यानां गजांस्तेभ्यो व
स्त्राणि भूषणानि च ॥ सिंधुरुवाच ॥ प्रबलासुरदौष्ट्यं स्थायदाजे दृष्ट्वा महा
वती ॥ २१ ॥ लविद्धुसस्वलोकान्यातालानि चसष्टच ॥ साधुसाध्विति सर्वे
पुष्प्यवसुरसर्वे दैत्यपा ॥ २२ ॥ जगर्जुर्हृष्टजगर्जुर्हृष्टत्रसांउ परिकंम्पयन् ॥ नमः
पयुहाक्कतुनोमानुमघेवयुष्पत ॥ २३ ॥ रामयास्पत्यतो जामुः शीघ्रमेवा
त्रजन्मुद्दिवं ॥ रुधुसेराकपुरीं श्रास्लणाइव कितद ॥ २४ ॥ मध्ये विद्विषुर
परे लुरुंतो रत्नसंचयान् ॥ कोलोहलो महानासीद्देवानां तत्र गर्जतां ॥ २५ ॥

॥ग॰पु॰द्वि॰॥

॥२६८॥

ततः सभामध्यगतो हरिदूतमुखात्तदा । श्रुत्वा वै दैत्याभिगमनं चेष्टितं च ति
जां पुरीं ॥ २५ ॥ शीघ्रमैरावतारूढो वज्रहस्तो महान्वितः । आययौ तेन दै
त्येन योद्धुकामः सुराधिपः ॥ २६ ॥ केचिद्दुद्रुवुः सुरास्तत्र नायं युद्धक्षमो विना
न रमापतिं वासवस्तमोदृग्नृपते कंचित ॥ २८ ॥ यावद्धृदस्तु तेष्वेवं तावद्दैत्यो म
हाबलः । शक्रं सुरगणैर्युक्तं अजिघ्नन्मुष्टिभिः ॥ २९ ॥ तावद्देवगणाः
केचित्पलायनपरायणाः ॥ ततो धावन्महेन्द्रोऽसौ गर्जमानो रुषान्वितः ॥
३० ॥ समूर्छां महतीं प्राप्य मुहूर्तात्पुनरुत्थितः । उवाच च त्वरितं गच्छ त्वक्ष
यं मक्षं व्रज ॥ ३१ ॥ ममस्तिवं दैत्यगण एव ज्ञो घातकरो हि हा । अहं न दैत्य
राजं तं मस्तके वज्रताडितः ॥ ३२ ॥ मम मुष्टिप्रहारेण कालो मृत्युं गमिष्य
ति ॥ तत्र कागणना तेऽस्मिन्नाष्टणोत्तहरिर्वचः ॥ ३३ ॥ ते धाविष्टा महादेवं त

॥ ग. उ. खं. ॥

॥ २६ धी ॥

च ॥ ततो दैत्यासुरः शक्रं महन्मुष्टिं च आवतः ॥ मस्तकं मस्तकेनैव निघ्न-
न्तुरथो जसा ॥ १९ ॥ एवं हस्तेन हस्तं च पादं पादेन जघ्नतुः ॥ वक्षस्थले न वृ-
क्षश्च ततो वज्रेण सोहनत ॥ २० ॥ ततः पपात भूपृष्ठे दैत्यो मूर्छां गतो भृशं ।
पुनः संज्ञामवाप्यैव तत्क्षणे न मुष्टिना ॥ २१ ॥ जघान दैत्यः शक्रं तं सोपि
तन्मूर्छितो भुवि ॥ धावमानाश्च ये तत्र सुरा देवमनुष्यकाः [illegible] ॥ २२ ॥ तावद्दै-
त्या योद्धुकामाः समीयुः सर्वतो दिशं ॥ दृष्ट्वा पराक्रमं तेषां मघवां तदा भये-
नदा ॥ २३ ॥ एवं ये ये [illegible] कुर्वतो देवतागणाः ॥ ते ते सर्वे भग्नदर्पाः प-
लायनमकुर्वत ॥ २४ ॥ एवं देवेषु भग्नेषु गरुडं प्राहिणोद्धरिः ॥ चक्रं दीप्ता-
स्य दीप्याच्च भासयन्विदिशो दश ॥ २५ ॥ जघने [illegible] तत्र दैत्यास्तत्र स-
नेकशः ॥ केचिद्गतानना दैत्याः केचिद्गतशिरोधराः ॥ २६ ॥ केचिच्च

तो मुष्टिप्रहारतः ॥ बिभेद दैत्यराजस्य कटे [illegible] घोरमघप्रवर्षिणं ॥ ततस्तु दीर्घदैत्यस्तं च
तुर्दन्तान [illegible] ॥ अपातयन्नृपतिं मांश्चार्य हरिरायधो ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा स च हरिं
पादे पोपय्युध्यावदेवतां ॥ ताव [illegible] विपुषा निर्गतो हस्तमध्यतः ॥ ३६ ॥ जगा-
म पुरदेशं स मनसा प्रशशंस तां ॥ नेता दृशं बलं दृष्टं मति [illegible] भव ॥ २ ॥
ततो पदानि देवानां दैत्येभ्यः सकलानि सः ॥ ततः शुंभादयो दैत्या स्थितास्त-
ततो भगणैः सार्द्धं शारणं तं हरिं हरिः ॥ जगाम वपुषा स्पेन विस्तृतो वैराव-
तं गजं ॥ ३८ ॥ सिंधुदेशमस्तं संदेशं देवेषु विदितेषु च ॥ दैत्यासनस्य मारुते दे-
स्पष्टं देन वेष्टितः ॥ ४१ ॥ ददौ पदानि देवानां दैत्येभ्यः सकलानि सः ॥ ततः शुं-
भादयो दैत्या स्थितास्ते पुनिराकुलाः ॥ ४२ ॥ नमस्यंतो मुरपतिं प्रशशंसते
बलाधिपं ॥ नानावादित्रनिर्घोषैः नादतस्त्रिविष्टपं ॥ ४३ ॥ इति श्री गणे

श्रीपुराणे केतनशाहे सुरपराजयो नाम अध्यायः ७४ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ वै-
कुंठेसु सुखमासीनं भगवतोसुरसंयुतः। हरिर्हरिं नमस्कृत्य निजगाद प्रयोजनं
॥१॥ किं न जानासि गोविंद सिंधुदैत्यकृतामिमां। आपदं नो महाबलां दुष्टेन केन-
रूपकृतं ॥२॥ तेन सार्द्धं कृतं युद्धं यथाशक्ति सुरेश्वर। न स जेतुं क्षमा देवैः सो तस्मा-
दारुणमन्वितः ॥३॥ न लोकानि गतिर्नास्ति सर्वदा संगतिं हि मा। निर्दलिये-
नं तोदेहि स्थानानि जगदीश्वर ॥४॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ऋक्षोरूपधरो विष्णुश्रीनाथ-
पैसमन्वितः ॥ उवाच तं नमोः कार्यार्थं प्रविजेष्यसुरं क्षणात् ॥५॥ एवमुक्त्वा
सो केशरो देहनिजे वाहनं ॥ तदुक्त्वा न च तदा चक्रं पेमुवे नवेपं ॥६॥ पतिता
अवनौ वृक्षा पक्षिवृंदसमन्विता। किरीटि कुंडलधरो वनमालाविभूषि-
तः ॥७॥ कौस्तुभा चिंतः पंकजनेत्रः कस्तूरीतिलकोज्वलः। शंखचक्रगदा-
पद्मरूपायातो महावनौ ॥८॥ शालादेवगणास्तास्तानागरूपारानसमु-

तान् ॥ युद्धाय जग्मुरसुरा नानाशस्त्रधरास्तदा ॥९॥ धनुष्कक्षधरो दैत्यः स-
र्वरूपधरस्तु संगतः ॥ सिंधुरप्यागतो रोषाद्धेहकामो महाबलः ॥१०॥ ततः कुबे-
रो वरुणो वायुरग्निः पुरंदरः ॥ सोमो मित्रश्च भौमश्च नासत्यौ मदनोपि च ॥११॥
तानि भवत्र पुरुषसिंधुदैत्यपुरस्थिते ॥ प्रचंडो वरुणेनासौ कमठेन च यु-
ध्यतः ॥१२॥ दैत्योत्तमस्तत्र ... पवनेपुत्र ॥ शुंभो पि युयुधे तेन विष्णु-
नाप्रभु विष्णुना ॥१३॥ वह्निः श्वेतेन मुंडेन सोमश्चाप्ययुयुधे भरो ॥ कुंदेवेन च
सोमश्च मदनेन च शंबरः ॥१४॥ नाम सौका ... देवेन सर्वरावर्चसे निकाः
... जो युद्धे भवस्थाना नानाचोसहत ॥१५॥ केचित्केयुधिरे मदो-
ज्ययायुहृदुर्मदाः परस्परं शस्त्रघाताकेचित्तत्र प्रपेदिरे ॥१६॥ महामुन-
र्भवः केचित्के भिन्नांगा पवत्रिरे ॥ जयं पराजयं तेच प्रापुः केचित्क्षणेव

शतधा जाता शीर्णा जानुरूबाहवो ॥ केचिच्चक्रशरैर्बाणैर्नाशयज्जनार्दनः ॥ २८ ॥
सर्वे महाबला दैत्या मुक्तिं हरिगता गताः ॥ मेदोमांसवहा नद्यः सद्यस्तत्र प्रव
र्तिताः ॥ ततः शंखविनिनादेन हरिः सर्वमनादयत् ॥ २९ ॥ एवं जयति गोविंदे स
र्वे शुंभादयो सुराः ॥ ते मे वयो द्रुमायाता द्वंद्वयुद्धं विहायनेत ॥ ३० ॥ विराट्स्व
रूपं भगवान् दृष्ट्वा तां श्चतुरोसुरान् ॥ पाषाणमिंदिमालेन यथाक्षिपति मा
नवः ॥ ३१ ॥ तथा चंडं च मुंडं च निशुंभं शुंभमेव च ॥ धामयित्वाक्षिपद्भूमेः धे
हे वासरि द्विधा ॥ ३२ ॥ ते सर्वे पञ्चभिः रूपैर्वपुं तस्य वाहिनी गता ॥ हृदि स्वं च दं
ष्ट्वे तु स्वं मुष्टिप्रहतः ॥ ३३ ॥ जपानहरिः गृह्य ; कौडं कमलमेव च ॥ भौमा
शंखं च शिरसि किरीटं चक्र पातता ॥ कोपाहरं च गदया ह दिवि मायया माधवः
ततः सिंधुर्यातसर्वं छलकोलाहलारवा ॥ ३४ ॥ दिव्यं वा नादयन्नो चेवक्षते

॥ ग॰पु॰उ॰ ॥
॥ २६५ ॥

दर्शितं हरे॥ ममापि पौरुषं पश्य पन्नगं तु त्वमर्हसि ॥३६॥ न मे दृष्टिगतो जीवो
ऽपि पुर्यातः कदाचन॥ भरतेमम भविष्यहः सर्वं किं न विचारितं॥३७॥ यस्य रा
ज्ञेनर्भश्चैवेशं कंपते भुवनत्रयं॥ तस्थुः कथयामातः खद्योतः इव भूषणं
३७न॥ ततो भरगणाः प्रोचुः चलांतं सिंधुदेशये॥ भरतानहि प्रवलांतिद
र्षयस्येव पौरुषं॥ अस्माकं तं हरेराज्ञा नोचेत् संशत धाभव॥ इति श्री
गणेशपुराणे उत्त॰रा॰ हेयुद्धवर्णनं नाम पंचसप्ततितमोध्यायः॥७५॥
क उवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधाद्धन्विकरान्वमन्॥ यथा सिंहो गजानी
कं याति तद्वद्ययौ सुरान्॥१॥ सिंधुमुष्टिप्रहारेण जघान बलसूदनं॥ पपा
त स धरापृष्ठे वातहत इव द्रुमः॥२॥ भालदेशे कुबेरं च हनौ च वरुणं य
मं॥ दृष्टिदेशे जघानासौ चक्रं पादेन दैत्यराट्॥ तालुदेशे पावकं च मरुत

हेलापह्रज्जयं तु गरुडे गरुडे॥ प्रबोधयं तु सिंधुके चोद्धृता एवं स्थले स्थले॥ भ
तेषां प्रासादमध्ये निक्षिप्तो येगाधे च चिक्षिपुः॥ सिंधोश्च प्रतिमां हृत्वा स्थाप
यन्परमादरात्॥ पूजार्थं राक्षसांश्चापि तत्तो यातान्निजं पतिं॥ ३१॥ अ
चुवै नायकहर हरि भानुरमादिकाः॥ प्रतिमाः प्रतिभंज्याशु क्षिप्ताः सर्वा
महाजले॥ तत्रैव प्रतिमास्तत्र स्थापिता राक्षसा अपि॥ पूजार्थं स्थापिताः
स्वामिन्नागतास्त्वत्तमोतिके॥ ३२॥ कथबोधा॥ एवं धर्मस्य सर्वस्य विच्छि
न्नः समजायत॥ यज्ञदानस्वधास्वाहावषट्कारा न चाभवन्॥ देवर्षि
जगुरूणां च पूजनं न क्वचिद्भवेत्॥ मेरुं याता केचिद्गणाः केचिद्धरामु
पागताः॥ ३४॥ एवं त्रैलोक्ये प्रबलादैत्यजाताश्च राक्षसाः॥ विलीना नि
धनं प्राप्ताः साधवो देवताभ्रमणाः॥ ३५॥ पश्चाद्देवगणा मोक्षं सिंधो प्राप्ताः

थलं तथा हृतं॥ ६॥ अनिलं पादघातेन रसानिश्चलमपोथयत्॥ सोम
भौमं प्राप्य निक्षिप्तास्यात्ज्ञं भस्तलेवलात्॥ ७॥ इति भागेहनेत्रैव सनकं च सं
नंदनं॥ नास्त्ययोनारदश्चापि कुत्रापि च पलायितो॥ ८॥ ततः पलायिताः
सर्वे दृष्ट्वा वीर्यं सुरास्तदा॥ पतितान्भस्थिताः केदेपश्चके एमाधवं॥ ९
मुष्टिदेशे जघान सौ चक्रं तस्यापतद्भुवि॥ माधवो गदया मध्ये देवेषे
ष्ठतमता उयत॥ १०॥ चर्वं पिवांचशातधागदां स्वांच विचिक्षिपत॥ ज्ञा
त्वापराक्रमं तस्य प्रोचे तं मधुसूदनः॥ ११॥ वरं यस्व वरं दैत्य यत्ते मनसि व
र्तते॥ नेतादृशो मया दृष्टिपुरुषार्थसुरेक्वचित्॥ १२॥ ततोऽब्रवीद्दैत्यप
तिः परमाक्रूदसंयुतः॥ यदि तुष्टोसि देवेश यद्दिदेयो वरो मम॥ गंड

को नगरे मैत्रेय परिवारयुतो हरे ।। सोऽर्चकालं सच विभो नास्ति त्वं यान्येव
रं परं ।। ततश्च मेरुमहाविष्णुः स्थापयामि नगरे तव ।। दत्तो वरो यतो नर
नं तेनास्मि वशगस्तव ।। ततः ससर्ज लोके चके लासे वैष्णवे पदे ।। आ
स्थापयद्वैष्णपतिन्तं वयं तु गरुडे पदं वसत ।। तेनाप्यत्र स्थापयित्वा रमा
पतिर्युतः स्वयं ।। १५ ।। वाद्यदुंदुभिनिर्घोषैः स्वपुरो गरुडकीय यौ स्तुवं
ति वंदिनस्तं तु नेदस्तो भूस्तुमान्धकेचित ।। १६ ।। ये न विष्णुर्दृष्टः स्वीयं श्री
चानापि सुरान् बहून ।। ददृशुर्नागरास्तस्य समीपे च महांस्तथा ।। १७ ।।
कुबेरं मुख्यं श्चततः स्वभवनं ययु ।। ततः प्रोचे हरिर्दैत्यो गरुडकौ नगरे
सुखं ।। १८ ।। विहरस्यामरैः सार्द्धं ततः सोपि तथाकरोत ।। पश्चितो दूरलो

दैत्यान्यान्पवेशयत ।। ततो देवा हरिं प्रोचुः किं कृतं गरुडध्वज ।। स्वकोश
विक्रमं किं त्वं स्थितोऽस्मानं दन निर्भरं ।। कथं कालाग्निरूपा तं महत्पुलोकं कथं
सम्भोग गतं ।। १९ ।। कथमतो भवेदैत्य जगदीश्वर ।। ततश्चेह हरिः सर्वानुकालो हि
दुरतिक्रमा ।। २० ।। कालेन जायते सर्वं ध्वस्ते वर्द्धते पि च ।। तस्मात्कालं संप्रति
स्थितं काले एनं गमिष्यति ।। २१ ।। एवं जित्वा त्रिलोकीं स महाबलपरा
क्रमः ।। ततो दैत्यो वदत्सर्वे हन्तां तं पितरौ मुदा ।। २२ ।। आशिषं ददतुस्तोच
ज्ञात्वा पौरुषमस्य ह ।। ततो दैत्यो दुष्टमतिर्भूतले समघोषयत ।। २३ ।।
देवद्विजगवां भक्तो कोपि तैये न केन चित ।। अहं तमो तवासा पुरा नेयो
मम संनिधौ ।। प्रतिमा यत्र यत्र स्याता भक्तो निक्षिपेज्जले ।। ममैव प्रतिमां

॥ग॰ उ॰ खं॰॥

॥२६१॥

कल्पितभेदविश्वव्यापिने नमो नमः ॥ मुनिमानसनिष्ठाय नमो दैत्यविघातिने
मायातीताय भक्तानां कामपूरायते नमः ॥ २५ ॥ सोमसूर्याग्निनेत्राय नमो
विश्वंभरायते ॥ अमेयशक्तये तुभ्यं नमस्ते चंद्रमौलये ॥ २६ ॥ चंद्रमौलाय
शुद्धाय शुद्धज्ञानोद्भते नमः ॥ कश्यप उवाच ॥ एवं स्तुवत्सु देवेषु तेजोराशि
रभूत्पुरः ॥ सर्वे हृतदृशो देवा विस्मिता अभवंस्तदा ॥ २७ ॥ ततस्तत्कृ
पया देवः सौम्यतेजा व्यजायत ॥ अतस्ते ददृशुर्देवं सिंहारूढं विनायकं
२९ ॥ दशायुधधरं तावत्कुंजरं दिव्यकिरीटिनं ॥ नानाभरणभाभिस्तं च मुक्तादामवि
भूषितं ॥ ३० ॥ दिव्यागंधानुलेपाढ्यं मालंबोदरं विभुं ॥ क्षुद्रघंटाघरराल्का
रं कस्तूरीतिलकोज्वलं ॥ ३१ ॥ एवं दृष्ट्वा सुरा देवं नमस्कृत्य पोचिरे तदा ॥ युष्मि
तिहो गुरो वक्तव्यास्मत्कार्यं विनायके ॥ सर्वदृष्टः साक्षात्तु व्याजनो

ऽनुमत ॥ ३२ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे सिंधोपाख्याने कमलं नामो
ध्यायः ॥ ७६ ॥ कश्यप उवाच ॥ सर्वे निगृहिता देवाः सिंधुना प्रभुविष्णुना
तस्मै कथयन् वधोपायं चिंतयामासुरुत्सुकाः ॥ १ ॥ हरिरुवाच सर्वेषां मतमा
ज्ञाय कर्तव्यः कार्यनिश्चयः सुराः ॥ ईश्वरः सर्वकर्तास्ति स कल्याणं करि
ष्यति ॥ स येन तुष्यते देवः स उपायो विधीयतां ॥ स एनं परितुष्ट्यैव नः प
दानि प्रदास्यति ॥ ततो वक्तृप्रधानोऽसौ बृहस्पतिरभाषत ॥ ४ ॥ स्वल्पयाप्र
जयासद्यः प्रसन्नो जायते विभुः ॥ चराचरगुरुः सोऽयं सर्वैः प्राप्यो सुदु
तेकः ॥ ५ ॥ देवा ऊचु ॥ को देवः प्रार्थनीयस्ते भवो वा चास्पतिर्विदः ॥ तस्य द
र्शिकरिष्याम स्वपदप्राप्तये खिलः ॥ ६ ॥ गुरुरुवाच ॥ सृजते पाति यो विश्वं
हंति रूपत्रयात्मकः ॥ अबीजो बीजभूतो स्यानां ब्रवाचामगोचरः ॥ ७

नित्यो ब्रह्ममयो ज्योतिस्वरूपो रागस्त्रगोचरः ॥ अनादिमध्यनिधनो निर्गु
णोयो निरामयः ॥ ८ ॥ बहुरूपैकरूपश्च यस्य नामाखिलाजनैः ॥ गृहीत्वा स
र्वकार्येषु सिद्धिं याति निजोप्सितां ॥ ९ ॥ संकष्टहरले भक्त्या पूजितः सविनाय
कः ॥ आराधयंतु सर्वेतं सद्यः सिद्धिं विधास्यति ॥ १० ॥ माघस्य कृष्णपक्षो
यं संप्राप्तो शुभासुराः ॥ चतुर्थी भौमयुक्तास्य प्रियस्य विघ्नरूपस्य रु ॥ ११ ॥
सा एव प्रकटीभूत्या धास्यते स्वपदं निवः ॥ सिंधुस विनिहत्येवं नाग्रेकार्य
विचारणा ॥ यष्टकामपते जो यस्तस्सर्वं सदास्यति ॥ १२ सदास्यति ॥
देवा ऊचुः ॥ ततस्ते शक्रवरुणकुबेरमधुसूदनाः ॥ गुरुभौमरविशशि
श्चयमात्यनिलेकादयः ॥ १३ ॥ पंचामृतेन गंधमाल्यैर्नमाद्दूर्वाश्चपल्लवैर्गो
र फलान्यनेकजातानि विविधानि च मृत्तिका ॥ १४ ॥ अशोकैराः समाद

यमं उक्तीतीनदोपयुः ॥ मंडपं विपुलं चक्रुर्मेकोटेक्षणानेकशः ॥ १५ ॥ लता
भिः कदलीस्तंभैः सुशायं च सुशीतलं ॥ स्थानानि यत्क्रियाः कृत्वा मर्त्तिश्च कुः
सुशोभना ॥ १६ ॥ सिंहारूढा दशभुजा दशायुधविराजिता ॥ वैनायकीः क
रिकरा नानाभूषा विराजिता ॥ १७ ॥ सलिलं मंडपमध्येताः स्थापयित्वा य
थाविधि ॥ पुपुजुः परयाभक्त्या षोडशोपचारकैः ॥ १८ ॥ पंचामृतैः शुद्धज
लैः वस्त्रगंधाक्षतदीपकैः ॥ नैवेद्यैर्विविधैश्चैव फलैस्ताम्बूलकैः शुभैः ॥ १९
॥ एवं संपूज्य तं मंत्रं जेपुः सवितृतुष्टये ॥ आस्तंयातो सविति रिसंध्याका
लात्तु वन्हिमं ॥ दिननाथदयाहिंधोयोगिरूपस्वसंस्थितः ॥ अनादि
सिद्धकरुणाकरतेस्तु नमोनमः ॥ २२ ॥ जगज्ज्ञा सचिदाभासज्ञानमस्तु न
मो नमः ॥ त्रिलोकेशगुणातीत गुणक्षोभ नमोनमः ॥ २३ ॥ त्रैलोक्यपालक

॥ गणेश॰ उ॰ खं॰ ॥

॥ २०१ ॥

श्रीः

तुष्टो मुदान्वितः ॥ दृष्टानिर्भयकारं च परिवारस्य दीप्यतां ॥ प्रति पुण्येन वः प्राप्तं
दर्शनं पापनाशनं ॥ १५ ॥ अत्र स्थित्वा परं ध्यानं करिष्ये जगदीशतुः ॥ कं उवाच
इति वचः श्रुत्वा प्रोचुः सर्वे महर्षयः ॥ १६ ॥ सर्वेभ्यश्चैव ते देवदातारस्थानस्य को
भवेत् ॥ कल्पद्रुमस्य कः कामे केनासौ परिहर्जते ॥ १७ ॥ कीर्णं वल्कलाकिं वाप
ल्लवैर्नेलैर्गमिष्यति ॥ तवैव रूपं पृथिवी तव वरूपाश्च सर्वदा ॥ १८ ॥ त्वमीशः
सर्वलोकस्य यथेष्टस्थितवाकुरु ॥ दर्शयामः सुरूपलेशं सुंदरं तव चाश्रमं ॥ ध
नानावृक्षलताकीर्णं रम्यं वापिसरोजलं ॥ यादोभिः पक्षिभिर्युक्तं घनच्छायं
सुविस्तृतं ॥ स्वादुकंदफलोपेतं मृदुघाससमन्वितं ॥ १९ ॥ यदिष्टं तव सं
श्रेष्ठ परिपालय नो खिलान् ॥ केतुरुवाच ॥ तत्र वसन्महद्देवो गंगागौरी
गोर्युतः ॥ कैलासादधिकं मेने मुनेराश्रममंडलं ॥ तदाश्रयेण ते सर्वे गौतमा

गोचरो विभुः ॥ जन्मधन्यं दृष्टिधन्यं तपोज्ञानं च नः सुराः ॥ २० ॥ ततऊचे सु
रान्देवस्तत्तोहं भवतां सर्वे ॥ २ जयाचैव भक्त्या च संकेष्टिं त्रैततो पिच
संकष्टं रूमेत च स्तोत्रं ख्यातं भविष्यति ॥ यः पठेच्छ्रयतो नित्यं स मे मा
न्यो भवेत्सुराः ॥ तस्य दर्शनतः सर्वे न रूपे यु यक्षराक्षसाः ॥ २२ ॥ भोगा
न्भुनक्ति विविधानंते मोक्षफलं लभेत् ॥ श्रवणं तु मे पुनर्वाक्यं सि
द्धदेहन पीडिताः ॥ २३ ॥ सार्धसंमे प्रपन्नाश्च यदु वेदविवर्जिताः ॥ नि
रुद्धा गंडकी देशे स्वधा स्वाहा विवर्जिताः ॥ २४ ॥ तर्पणे तस्य वपुं केतु
भवता संतरं मम ॥ गिरिजायावरदेवो भविष्यामि च सांप्रतं ॥ २५
मयरेश्वर नामाहं ख्यातिं यास्ये तदा वच ॥ पादावर्णश्रमाताश्च

प्राप्तः सिंधोः सुतो मया ॥ भविष्यति न संदेहो यातः कृतयुगे सुरा ॥ सिंह
रूढो दशभुजस्तेजोरूपी विनायकः ॥ षड्भुजः शुक्लवर्णश्च त्रेतायां ब
र्हिवाहनः ॥ मयूरेश्वरनामा च द्वापरे रक्तवर्णवान् ॥ चतुर्बाहुराखुवा
हो द्विसाचाहं गजाननः ॥ ततः कलियुगे पापे शूद्रा मरूपोदशान्वयः ॥ ४५
धूम्रकेतुरिति ख्यातो भविष्यामि सुराः अहं ॥ शीघ्रमेव करिष्यामि भव
तां वांछितं सुराः ॥ ४६ ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं निवेद्य तां देव तत्रैवांतर्दधे वि
भुः ॥ आनंदं च सुराः प्रापुः स्वकार्ये कृतनिश्चयाः ॥ ४७ ॥ य इदं परमाख्या
नं शृणुयात् श्रावयेच्च यः ॥ पठेच्च परया भक्त्या ध्यात्वा देवं विनायकं ॥ ४८ ॥ स
र्वान् कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्ममयो भवेत् ॥ ४९ ॥ इति गणेशे सुरर्षिवरप्र
दानं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ कृष्ण उवाच ॥ निर्जिता सिंधुनादे

वान् शक्राद्याशं भुनिर्जिस्थलान् ॥ सप्तकोटिगणाकीर्णः त्रिसंध्याक्षेत्रमभ्यगा
त् ॥ १ ॥ स्वाहा स्वधा वषट्कार वेदाध्ययन वर्जिताः ॥ निवसंति भयात्तस्य सिंधो
र्गौतमाद्या महर्षयः ॥ २ ॥ इष्ट्वा त्र्यंबकं देवं परिवव्रुः समंततः ॥ यथार्थि
र्थिविप्रवरा बालकं जननी यथा ॥ ३ ॥ प्रणम्य तं प्रहृष्टे वप्रोचुर्धिन्त्यत्र कामप्य
अनुष्ठानं द्विजन्मधर्मं ज्ञानं यतो हरः ॥ ४ ॥ अगोचरो दिग्गतो दैत्यकालप
मागतः ॥ ५ ॥ दुरितं विलयं यांति पुण्यं च फलितं महत् ॥ ६ ॥ इदानीं न चेद् दुःखं
नो दृष्टे देवे भविष्यति ॥ यथोदिते दिने नाशो न ध्वांतं दृश्यते क्वचित् ॥ ७
ततो ब्रवीन्महादेवः सर्वज्ञान्मुनिपुंगवान् ॥ शिव उवाच ॥ सिंधुनाक्रामि
त्रैलोक्यं हतो देवनिग्रहः ॥ ८ ॥ मुनीनामपि केषांचित्तेन खिन्नं मनो मम ॥
विष्णोस्तेन लब्धे स्थाने ततो हि सिंधुयागलेः ॥ ९ ॥ भवतां दर्शने ज्ञानं प्रा

॥ग॰उ॰टि॰॥

॥२०३॥

तेत्रसाकाननं दृष्ट्वा सर्वपुष्पफलान्वितं ॥ तस्योपवासनगतो नोशाग्रनय
नासती ॥ गुरोर्गौरी आननिरता श्राकुमुखी जपतत्परा ॥ येकाक्षरस्य मंत्रस्य
पुष्कलमहर्न्निस्थिता ॥ न फलं न जलं पर्णं कंदन माहृतं ॥ आतिसानि
श्चलातत्र निर्वाणं परमं स्थिता ॥ ३ ॥ एवं साधा दृशाब्दा निमतीयापतत
विभुः ॥ छपयावीरभद्रस्त्री तो गुरोर्गौगुरुवेलंभः ॥ ४ ॥ किरीटकुंडलध
रौदशबाहुत्रिशूलभृतं ॥ भालचंद्रदृशं खचक्रे मुक्तामालाविभूषि
तः अक्षमालांच कमलं कस्तूरीतिलकं दृश्यत ॥ मध्ये नारायणमुखो
दक्षिणे चन्द्रिवानन ॥ ६ ॥ वामे ब्रह्ममुखः शेषोपवासनगतो विभुः ॥
तेक्षणामं उत्से छाया कुंडुकपुरसंनिभः ॥ ७ ॥ उवाच जगदंबीतायं ध्या
पक्षि दिवा निशं ॥ गुरोर्गौगुरुइति सोहं ते दर्शनं माहृ ॥ ८ ॥ तव निष्ठां

ग्रामहर्षय ॥ चेरुस्तपांसि विविधान्यासंस्ते विगलज्वरः ॥ श्रियो पितप
आरेभे गंगागौरीसहायवान् ततो गणाश्च सामग्रीं तस्य चक्रुर्महात्मनः
॥ २० ॥ कश्चित् क्षितिस्तमनर्ग्निस्त्व सर्वेशः सर्वभावनः ॥ सर्वश्रेष्ठतमस्त्वं च स
र्वेषां सर्वकामदः ॥ २१ ॥ नक्षत्राणां कर्मणां देव फलदाता खिलार्थ चिंत
कः श्रेष्ठतमकोस्ति यं लब्ध्वा प्राप्स्यसि तं वद ॥ २२ ॥ देवाश्च मुनयो नागा
यक्षमानुषराक्षसाः ॥ धर्मस्त्वया खिलं विश्वं त्वत्तः श्रेष्ठतमः स के ॥ २३ ॥ त्र
यस्त्रिंशत्कोटिदेवेषु पूज्यसे सिद्धिसाधके ॥ कंउवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
त्रिलक्ष्चनमभव्रको ॥ २४ ॥ शिवउवाच ॥ सम्यग्दृष्टं त्वयादेवि तुष्टेनापि नते
न चेत् शृणुष्वावहितो देवि विस्तरेण ब्रवीमि ते ॥ २५ ॥ अद्यापि न कथं ह्य
त्वायं भाषामि सुरेश्वरी ॥ तत्स्वरूपं निरूपिष्ये तव प्रियचिकीर्षया ॥ लो

कानामुपकाराय संसारोत्तारणाय च ॥ यो देवैः सर्वैस्तैः स्तुतः स्वश्च इति
विश्वकृत ॥ यो नंतशीर्षा नंतचरणस्वरादः ॥ अनंतश्रुतिनेत्रश्चानंतनामा
गुणतिगः ॥ २९ ॥ अनंतरूपी यो देवकर्त्ताखिलात्मदः ॥ यो नंतशक्तिर्विश्वा
त्मानुपमेयः प्रपालनः ॥ ३० ॥ नोपमा ह्यस्य चंद्रश्च यमाभो रणायरणस्य च
भारतस्य च वेदस्य भास्करस्यापि मुनेरपि ॥ ३१ ॥ यतो जीवा अनंताश्च जायंते
बुभुवो यथा ॥ ज्वलन्पावकतश्चाग्नेर्वा विस्फुलिंगा भवंति हि ॥ ३२ ॥ ब्रह्मवि
ष्णुशिवादीनां गुणत्रयं प्रदः प्रभुः ॥ सृष्टिपालनसंहारा ज्ञानापयंतते
गिरा ॥ ततो गुणविभागेन गुणेशा इति पठ्यते ॥ तमिमं परमात्मानं परात्पर
तरं विभुं ॥ गुणेशामनुसंधाय परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ ३३ ॥ गौर्युतुष्टोहं तव वा
क्येन प्रत्ययामि कथं भवेत् ॥ तं गुणेशं कपं साक्षात्कारोमि च भज्ञामि च ॥ ३४ ॥

तमुवाच वद विभो यदि तुष्टोसि शंकर ॥ कश्यपः ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा पुन
रूचे महेश्वरः ॥ शिव उवाच ॥ एकेनिष्टतयाधा वत्तपसाराधितो न ते ॥ ३५ ॥ ता
वत्सत्यं तादृशी केथं यास्यति स प्रभुः ॥ गौर्युवाच ॥ कथं मयात्र तपः कार्यं केनो
पायेन मे विभो ॥ यदि तुष्टोसि देवेश वरं सर्वं मयानघ ॥ शिव उवाच ॥ एकं त
शवरं बुध्वा श्रोगा च गिरिजां हर ॥ येन तस्या भवेत्सीतो गणेशो गुणवर्द्ध
नः ॥ ३६ ॥ एकाक्षरमनुं तस्यै ददौ सम्यग्यथाक्रमं ॥ द्वादशाब्दं कुरु तपस्त तस्मि
न्नेभवेद्विभुः ॥ ३७ ॥ साक्षात्कारं गणेशस्ते प्रदास्यति न संशयः ॥ तदे वसान
मस्कृत्य गिरिशं हृष्टमानसः ॥ ३८ ॥ जगाम तपसो गौरी मंत्रध्यानपरायणा
जीर्णपुरोदरे तुलेखनदिं मनोहरं ॥ ३९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्त
राखंडे गौरीवरप्रदानं नाम अष्टसप्ततितमोध्यायः ॥ ७८ ॥ के देवोवाच

ततनूतमो ॥ तिष्ठतं परमाह्लादयुतमंबा महेश्वरो ॥२५॥ इति श्रीगणेशपु
राणे उपासनाखंडे बालचरिते शिवसंकटनाशनं नाम नवमो ॥९॥ क उवा
च ततस्सा पार्वती हृष्टा सखीगणसमागताऽलिंगं ॥ दृष्ट्वा तं सर्वमाचख्यौ हृष्टरूपोपि
सोभवत् ॥१॥ ततः प्रभृति सा देवि गुणेशमानसाभवत् ॥ पश्यति स्मान्यथा
तं सा गुणेशरूपोयं भवेदिति ॥ भ्रमंती तु धावति लक्षात्तन्मात्रसामिनिमिषेपि न
क्वापि विश्रमं याति गुणेशध्यानतत्परा ॥३॥ तन्नाम जपते नित्यं तन्मयं लोके
ते जगत् ॥ पप्रच्छ च सखीस्सर्वा गुणेशो यास्यते कदा ॥४॥ पित्रा मे कथितं पूर्वं प्र
५ तमीशास्क्षये शुभं ॥ पार्थिवप्रजनं चैव पाविधिल्लतं शुभं ॥५॥ तेन व्रतप्रभावेन
प्राप्ताप्स्मितं निजं पतिं ॥ पुनस्तदा चरिष्यामि गुणेशप्राप्तये पुनः ॥६॥ ततो भा
द्रचतुर्थ्यां सा कृत्वा मूर्त्तिमद्भुतां शुभां ॥ उपचारैः षोडशभिः पूपूजच्च गजाननं

च भक्तिं च तपसा उग्रमवेक्ष्य च ॥ मम स्वरूपं वक्ष्यामि प्रीतिस्तव वरानने
त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेष्वधिको न च वल्लभः ॥ गुणत्रयविभागाच्च गुणेशं
इति मां विदुः ॥ त्रिदेहो गुणलक्ष्माहं संतुष्टस्तपसा च ते ॥११॥ वरं वरय भक्त
स्त्वं यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ असाध्यमपि दास्यामि त्रैलोक्येस्मिन्महेश्वरि
१२ ॥ क उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा हर्षगद्गदनिस्वना ॥ उमोवाच नयने
गोपि पश्य पतिस्म पुरो विभुं ॥१३॥ गुणेशं त्रिगुणेशं च त्रितनं प्रणनाम सा ॥ उ
वाच जन्मनि ... च ततो मंत्रोक्त्योपि च ॥१४॥ अद्य वस्य तरोजातो ऽष्ट्वा
ते पदपंकजं ॥ अद्य सिद्धिः परा प्राप्ता साक्षाद्दृष्टो यतो महान् ॥१५॥ न कां
क्षे स्वप्रवरं किंचिद्बुद्धाकं न चेदं ॥ अतस्त्वं पुत्रतां याहि मम प्रीतिकरो भ

वा॥ निरंतरं दर्शनं ते सेवनं पूजनं भवेत् ॥ कुंज उवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा
गुणेशो हर्षनिर्भरः । उवाच गिरिजां तां स भविष्यामि सुतस्तव ॥ १८ ॥ कांक्षि
तं पूरयिष्यामि लोकानां च तथाप्सि च ॥ एवं प्रतिभयाद्दृष्ट्वा स्वप्ने किं सुखदः
स्मरणं ॥ १९ ॥ इत्यस्योपदेशानद्दृष्टो देवो खिलार्थदः ॥ नमो हं विरहतस्य शान्ता
स्मीति वचा स्थिवो ॥ २० ॥ गुणेशप्रतिमां कृत्वा स्थापयामास सादरं ॥ प्रासा
दं कारयामास चतुर्भिस्सुशोभनं ॥ २१ ॥ गिरिजा मलजे तिगामास स्थापयामा
स सुंदरं ॥ सिद्धिक्षेत्रमिति ख्यातं भविष्यति न्हलं मिरु ॥ २२ ॥ अनुष्ठानवतां
सिद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥ इति दृष्ट्वा वरं तत्र संपूज्य च यथाविधि ॥ २३ ॥ प्र
दक्षिणा नमस्काराननुष्ठेयाश्च द्विजपूजनं ॥ दत्वा दानानि तेभ्यश्च गृहं ती यात्री
र्वेचो द्विजा ॥ त्रिसंध्या क्षेत्रमभंगमद्योगस्कंदं दृष्ट्वा हरं ॥ २५ ॥ तत्पादपंकजे स्त्री

यं गिरिः पूजनं न्यधात्थिवा ॥ उवाच निजहस्तां तमाज्ञां प्राप्य विभीतवत् ॥ २६ ॥ उपदे
शं मनोरथं पिद्वादशाब्दं कृतं तपः ॥ उवाच शुभं क्षमया स्वामिंस्तत तस्मै गुणेश्वरः
२७ ॥ उवाच परमप्रीतो भावं ज्ञात्वा परं मम ॥ तवोदरे वतारं तु करिष्यामि धरा स्तु
ते ॥ २८ ॥ वांछितं च करिष्यामि देवानां च तथाप्सि च ॥ एवमुक्त्वा क्षणेनासौ तत्रैवां
तर्दधे विभुः ॥ २९ ॥ ततो हं परमप्रीता सर्वेर्षा [illegible] विधाय स्थापये ला
तांतवांतिकमुपागता ॥ ३० ॥ कुंज उवाच ॥ एवं श्रुत्वा प्रियावाक्यं प्रहृष्टमानसो
हरः ॥ प्रोत्फुल्लनयनः प्राह धन्यासि गिरिजात्मजे ॥ ३१ ॥ साक्षाद्दृष्टो गुणेशास्ते
गृहे सोवतरिष्यति महादैत्यं सभारं च हरिष्यति ॥ ३२ ॥ इंद्रादिलोकपालानां स्व
पदानि प्रदास्यति ॥ एतन्मम वचो देवि नत्व विस्मृतुं मर्हसि ॥ ३३ ॥ कुंज उवाच ॥
एवमुक्ता शिवो देवमालिंलिंग शिवां तदा ॥ आनंदाश्रूणि मुंचंतो रोमांचि

अङ्गध्यानादिकैः । पंचामृतैर्वस्त्रैरनेकशः । यज्ञोपवीतगंधैश्च धूपदीपैर्यथा
विधि ॥ पुष्पैर्विविधनानाभिर्नैवेद्यैश्च फलैरपि ॥९॥ तांबूलैर्मार्कपूगैश्च लवंगा
दिसमन्वितैः । दूर्वाभिश्च शमीपत्रैर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥१०॥ आरात्तिकैर्वि
चित्रैश्च मंत्रपुष्पस्तवैरपि ॥ प्रदक्षिणप्रार्थनाभिर्ब्राह्मणानां च पूजनैः
॥११॥ पतिशुश्रूषणरता सा पार्थिवाऽर्चेन नामगात् ॥ तदैवं प्रभया तस्याः कोटिसू
र्यप्रभाजिता ॥१२॥ कल्पानलार्चिर्विजिता गंगांभवं प्रभाह्वता ॥ तन्नेत्रप्रभागो
तिरस्कृतो ला सौपार्थिवा चेतनामगात् ॥१३॥ पतिता भुवि ॥१४॥ मुहूर्त्तात्साव
धाना साप्रोवाच जगदीश्वरं ॥ किं मया विहितं देव पूजनेन च केशव ॥१५॥
अभिचारोथवा केन प्रयुक्तोयं न वेद्मि किं ॥ कथं मे विफलो यज्ञो जातो

देवरूपानिधे ॥ कंडुरुवाच ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्याः सोप्सरोजाभ्रमत्प्रभुः ॥ सा
तदैवाभवद्दृष्ट्वा बालं वीक्ष्य पुरोगतं ॥ असंख्येयकं नयनमसंख्यांघ्रिशिरो
धरं ॥ असंख्यमुकुटं सर्वचंद्राग्निलोचनं विभुं ॥ १८ ॥ मुक्तामणिमयामालां वि
भ्रमंतं दीप्तिभास्वरं ॥ अनेकायुधहस्तं च सर्वावयवसुंदरं ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा तु पार्व
तीरूपं पवित्रं परमाद्भुतं ॥ अतर्क्यं चैव तं साक्षान्निमीलन्नयनेषु मे ॥ २० ॥ कं
पमानांगयष्टिस्सा कर्तव्यं नाध्यपद्यत ॥ पार्वत्युवाच ॥ चिंतितं किं मया दृष्टं प
रूपमद्भुतं नु किं ॥ उन्मीलन्नयने पश्यद्दिव्यं दृष्टिभिर्बालरूपगा ॥ २१ ॥ तावद्धि
जोपदिष्टं तद्वेदीक्ष्य जगाद च ॥ अस्यैव मायया काम्यं तानजानामि विभुं प्रभु
पश्यत्यंततः कस्त्वं कुत आगमनं तव ॥ किमर्थं च गुणश्रेष्ठ विताः सवि
दस्व मां ॥ कंडुरुवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वादसत्पुरुषो महान् ॥ स्ववै

॥ग॰ग॰टी॥

॥२७८॥

प्रांसमाहूय पूज्यपिता गणाधिपं ॥१०॥ पुण्याहं वाच पिता च मातृ
ष्टजनपूर्वकं ॥ कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं प्राह पिता धृतं मधु ॥११॥ अपि
मंत्रप्राशितुं भूमिगिरिजोऽभ्रस्तनोदकं ॥ गोतमादिनष्टजं पिता ददौ ना
म्नैकदा ॥१२॥ ततस्तेन तदुत्साला नाम सोऽभून्महर्षेयः ॥ अयं तं बा
लं लीयाता तो नो दितिसिद्धो विलेश्वरः ॥१३॥ निर्मितास्सर्वलोकानां चरा
चरगुरुर्गुरुः ॥ मायाविवेदवेदानां गोचरो महदाग्रेवैः ॥१४॥ अवती
र्णः सुमुहूर्तैकं निर्मा विष्कंभिति ॥ भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां तु स्वातिवा
रे चवा धुभो ॥१५॥ सिंहलग्ने पंचशुभग्रहयुतो भवत्सुतः ॥ श्रीमदारके
भयुतोऽतुलकर्मा महाबलः ॥१६॥ भविष्यति च लोकानां भर्ता नाम पि

ननादयं स्सर्वो विदितो दिवाकरश्च ॥ देव ऊचुः ॥ यं ध्यायसि दिवारात्रौ व
नुष्मान्वती शुभे ॥२८॥ सोऽहं गुणेनास्ते गेहे अवतीर्णः परः पुमान् ॥ परा
त्परतरो यस्माद्देवदेवो चराचरे ॥२९॥ यास्येते पुत्रतां देवी यल्लक्षे संभेष्ट
गुणान्वितः ॥ उभयोः सेवनं कार्यं सिंधुदेश्य विनाशनं ॥३०॥ अभराणां पद
प्राप्तिं कृत्वा यास्यति निजं पदं ॥३१॥ कश्यप उवाच ॥ पीलावाक्यामृतं तस्य प्राप्ता सा गिरि
तात्मजा ॥ उवाच रूपं भाग्यं परमं मे तपः फलं ॥३२॥ नायकोऽनंतकोटी
नां ब्रह्मांडानां विभुर्मया ॥ दृष्टश्चिदानंदघनो यस्मात्सच्चेतनमचेतनं ॥३३॥
सत्वं मम कुमारत्वं प्राप्तोऽसि ति विडंबनं ॥ अपत्यतां प्रार्थये देव प्राकृतो भव सां
प्रतं ॥३४॥ येन ते लालनं कुर्या सेवनं परमादरात् ॥ भगवानुवाच ॥ यावद्ददाति
सेवं तु ददर्श पुरतः स्फुटं ॥३५॥ षट्भुजं चंद्रसुभगं लोचनत्रयभूषितं ॥

स्तां संभ्रमेण वदनं स्थूलहस्तसमीश्वरं ॥ धवलांकुरोर्ध्वरेखाश्च चिन्हपादयु
गं शुभं ॥ ३७ ॥ कोटिस्फटिकसंकाशं कोटिचंद्रप्रभं विभुं ॥ हेमांतरनिभानर्केलाल
दधतं बालरूपिणं ॥ ३८ ॥ कुर्वंतं प्रथमं शब्दं कंपयंतं वसुंधरां ॥ जेनास्थाना
नि मर्यादां तत्यजुः तस्य शब्दतः ॥ ३९ ॥ निरस्ताहस्तिनिचयाः सपक्षा ये च या
स्तदा ॥ जातागावो बहुक्षीरास्त्रैलोक्यं जहृषे पुनः ॥ ४० ॥ देवदुंदुभयो नेदुः
पुष्पवृष्टिः पपात च ॥ दृष्ट्वा लंबोदरं गिरिजा हस्ताभ्यां जगृहे मुदा ॥ ४१ ॥ स्ता
पयामास मनसा तत्स्नेहमस्तेह भावतः ॥ प्रक्षालयामास ततो परमह
र्षिता ॥ ४२ ॥ शिवोपि जगृहे तेन शिशुं तापरमेशहा ॥ ४३ ॥ इति श्रीग
णेशपुराणे उत्तराखंडे गुणेशाविर्भावो नामाष्टाशीतितमो ॥ ८८ ॥
ततः शिवगणाः शंभुं दृष्ट्वा तं तस्य वेद्यन् ॥ आश्चर्यपरमं देवाः शिवपु

त्रसमन्विता ॥ १ ॥ जातो पुत्रश्च लोकार्थं याहि निजं स्थलं ॥ क उवाच ॥ एवं ग
णावचः श्रुत्वा तुतोष गिरिजापतिः ॥ २ ॥ आगत्य वीक्षितुं बालं अंकुलं शि
शिसंनिभं ॥ स्फटिकाद्रिनिभं कुंदधवलं कंजलोचनं ॥ ३ ॥ आश्चर्यपरमं
तेमेणे वाक्यवेचनं स्तदा शिव उवाच ॥ नायं बालो नादिसिद्धो जराजन्म
विवर्जितः ॥ लीलाविग्रहवानेष स्वप्रकाशो गुणातिगः ॥ शुद्धसत्वम
यः सर्वजीवेशो भुवनेश्वरः ॥ मुनिध्येयो खिलाधारो ब्रह्मसत्तो विव
त्परः ॥ ५ ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा करांभ्यां सबालमादत्त शंकरः ॥
लालयित्वा लालहृदि स्थाप्य सर्वहस्तेषु प्रियः सदा ॥ ६ ॥ पुनरुचे च गि
रिजां शिवो शिवहरो विभुः ॥ परमात्मा गुणातीतः पुत्रस्ते समाग
तः परानुष्ठानतो देवी साक्षादृष्टो विभुः स्वया ॥ क उवाच ॥ ततो वि

महसोज्वलं दशास्ते महोत्साहे गंधुनिपुंगव ॥ चक्रुर्नाम गणो शेति तस्य
बालस्य शंकर ॥ वेयं वाप्त्रिनिर्घोषैः बधिरत्वं वतस्य मे । यदि हं तं गमिष्या
मः सप्तकोटिगणास्तदा ॥ ४५ ॥ एकैकस्य बलं घोरं पर्वतोन्मूलनक्षमं ॥ रु
निखुनः सहसाभ्येत्य हत्वा तं को निवेदयेत् ॥ ४६ ॥ स्कंद उवाच ॥ एवं वदत्सु पूतेषु
श्रावणो भकोलहा । उत्पन्नः कोपितेहं तास्मिं धोसाव घतो भजा ॥ ४७ ॥
सिंधु उवाच ॥ वध्यतां वध्यतां कोयं ब्रूते दुष्टं च चात्र रु ॥ स्कंद उवाच ॥ केचि
द्रुद्रोय पतिता धाव विलापरे युयुः ॥ तावद्दैत्यो महामत्तो संप्राप्तः पतितो
भुवि । चिंताभग्नो म्लानमुखो निरुत्साहो हतप्रभः ॥ ४८ ॥ उवाच विश्वलघो
चो मुल्लो लाप्य चेतनां । त्रैलोक्यकंटकस्यापि कंटकः समुपस्थितः ॥ ४९
कथं हन्या कुजः । सिंहमशको बाप वारणं ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवानि
तास्तणमात्रतः ॥ तस्य मे मरणं कस्मात् जायेत मो भवाद्य षाः । रुता

सोस्मद्रः ॥ राकादशदिने शं भुकुर्वन्ता मासमुदरं ॥ स्कंद उवाच । एवमुक्त्वा
गताः सर्वे मुनयो निजमंदिरं ॥ हरो बालो विनिक्षिप्य गिरिजा शयने शु
भे ॥ १९ ॥ विस्तृत्य लोका निखिलान्बलिराया मुदान्विताः । ततः शेषो ययौ
तत्र फणछायामथाकरोत् ॥ २० ॥ निजास्कंधरं स्वकुर्मे यास्तत्र सुखा
वेशौ । मारुतो मालतीगंधो ... नृत्यरोगणाः ॥ २१ ॥ जगुर्गंधर्वसंघा
स्तु ... विभुं ॥ ततो मुनिगणाः सर्वे ... चक्रुस्तमा ॥ २२
मंडपं ... कदलीपुष्पमंडितं । पुपूजुः पर्यायम् ... पञ्चास
नगतामुदा । गुणेशो त्रिगुणेशो ... जेयुः सर्वे निरंतरं ॥ २३ ॥ अहोरात्रो
योषिता सर्वे रात्रो ... जागरान्विता । पञ्चाराम ... द्विजान्भोज्य चक्रुस्ते पार
णं द्विजाः ॥ २४ ॥ एवं वर्षादिविप्रान्भोजयामासुरादरात् ॥ महेशमहेशो

लंबकुक्षं देवस्य पुत्रत्वे ॥ एकादशे तु दिवसे सर्वे मुनिगणाः स्त्रियं ॥ आहूय आय
युर्नाम कर्तु शिवसुतस्य ह ॥ मा नितास्तेन ते सम्यक् कथयामासुरात्मनं ॥ २४ ॥ स
वेशस्याकुलं श्रेष्ठं इति सर्वविघ्नहरं स्तुमं ॥ शिवो पितामुनिभ्यो ह सम्यक् नो मुनि
भिरीतं ॥ २५ ॥ सर्वारंभेषु पूज्योयमिति तस्यैव दत्तो ॥ अपराजितामुनयः सर्वे द
त्तोपनानि स्वर्वशः ॥ २६ ॥ आलिंग्य कालोयं भोस्ते स्व स्वाश्रमपदं ययुः ॥ अं
तर्गृहगतो देवपुत्रं देवता स्वयं ॥ २७ ॥ तदाप्रभृति विख्यातं गणेशस्य वै
भवं ॥ तस्यां महोत्सवे कार्ये चतुर्थ्यां सुमुखं नयेत् ॥ २८ ॥ मृन्मयं प्रति
मां कृत्वा पूजयेच्च यथाविधि ॥ होमं च उपवासं चारुमुपोष्य जागरं च ब्राह्म
णं ॥ मोदकापूपलड्डुकैः पायसैः पूजयेद्विभुं ॥ अपरस्मिन् दिने विप्रान्भोज
येच्च यथाविधि ॥ २९ ॥ एकविंशतिसंख्याकान्यथाशक्ति च दक्षिणां ॥ द

त्वा भोजनमस्त्विति पृथ्व्यां जनमाचरेत् ॥ ३० ॥ यो न पूजयेत्तेनाप्स्यां ग
णेशं मन्मयं नरः ॥ सविघ्नो ऽभवत्तस्य न तस्य नाशो ऽपि जायते ॥ ३१ ॥ न त
स्य दर्शनं कुर्यात् इति तस्यैव केचिच्चितः ॥ जाते तु दर्शने तस्य गणेशं मनसा
स्मरेत् ॥ ३२ ॥ चतुर्थ्यां मिष्टमान्नं नो न शक्यः स निस्तरेत् पितुः ॥ कर्माणि तु गणेश
स्य यथामति निरूपये ॥ ३३ ॥ उग्ररूपाः सिद्धदाः शंकरालयसंस्थिताः
त मुद्दिश्य तु गणानां वदेत् सिंहकेतदा ॥ ३४ ॥ स भाषीनायुधो धेनबंड
मि वैक्रीडितायवा ॥ स्यापयित्वा धनेन्द्रं गंगानं च पार्वतीसं भवं ॥ ४० ॥ इति श्री...
दक्षिणे ऽखंडकारण्ये त्रिसंध्याक्षेत्रगाननं ॥ निर्वसतो दृष्टवंतो भगवंतं
शिवाश्रमे ॥ ४१ ॥ अष्टाशीति सहस्राणि मुनिनामाश्रमावहन् ॥ एकस्मि
न्दिवसे बालं शिवाश्रमाः सुतं षडमुखं ॥ लावण्यकोटिसंत्रैलोक्येनुपमं

॥ग॰पु॰द्वि॰॥
॥२०२॥

पाणि निनाय च क्षेत्रमं भीमः ॥ हेरंबेति महाविघ्नहरं भक्ताभयप्रदं ॥ ततो
मुक्तो गते तौ सारथयो स्म स्थानमहिपः ॥ एकस्मिन्दिवसे बालचक्री उति
च चलरे ॥ स्प्रासुरो गृधरूपीक महाबलपराक्रम ॥ २१ ॥ पक्षवाते
नयस्पाद्वित्य वृक्षान्मेघयोगान् ॥ मुंडं तेलश्च वृक्षाश्च पादघातेन
तस्य च सपक्षछायया बलं माषादि स्वेमभत्तदा ॥ नयनामिच सर्वे
पौ पक्षपातरजः फौ गोः ॥ २३ ॥ आछादय महादानं र्पो त्रेबापरता
मिते ॥ ततः श्रुत्वा तु ते बालकं सहीसां गृध्रपुंगवः ॥ २४ ॥ व्योममार्गगतं
दूरं गरुडो भुजंगं यथा ॥ बभ्राम गगने दुष्टो जानन्बालपराक्रमं ॥ २५ ॥
ततो पक्ष पक्षि शिरसि सुताबालः कुबकुतो गतः ॥ नापतत्प्रबलरे तु ततस्ततः
शोकाकुलाभवत ॥ २६ ॥ केन नीतो मम सुतो दुष्टेन च दुरात्मना ॥ उप

वासान्गमिष्यामि भक्षितं तु रिपुं मम ॥ कृतुवाच ॥ एवमुक्त्वा सा एणहर्षी
सभं स्थानगतो भवेत् ॥ सर्वे विरास्ततो याताः कृष्णावर्तायथाविधां
॥ ५५ ॥ वमे वमस्तु मे खोक्षत वक्र रक्षः कुतो भवेत् ॥ इस्फुरचुलो भवेद्धपितं
वयं घातयामहे ॥ ५६ ॥ स्वर्गे भूमौ तलेवापि गगने चावसेद्यपि ॥ देवा
ऽहं नो गमिष्यामि देवपत्नी तु ब्रवीन्नपि ॥ ५७ ॥ सखी नो से वका नौ वः पीडावा
क्याम्नतेपरं ॥ प्रीतोहं यां तु राघवं तु यत्र मे सरिपुर्वे भवेत् ॥ ५८ ॥ अनेकमा
याहत्वा रिपुं मम निवेदितं ॥ कृतुवाच ॥ एवमाज्ञांगृहीत्वा ते संप्रीती
तायायु ततः ॥ ५९ ॥ त्रिसंध्यासेत्र मासाद्य गुह्यरूपेण चाविदत् गौरीसु
तं यत्र कृत्रमायया सन्न इरस्तु तं ॥ ६० ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे ना
रोहिबालचरिते देवाश्रापनं नामाध्यायः ॥ ७ ॥ कृतुवाच ॥

॥ग॰उ॰टी॰॥

॥२८॥

शुक्ले चंद्र इव ब्रह्मन्ववृधे स दिने दिने ॥ ततो हिमालयः प्राप्य हृष्टो गेहे मुदं
शुभं ॥ अलंकारान्समादाय मौलमौलिसरत्नसमन्वितान् ॥ अरंजितं निमि
ष्येव पार्वत्या पितयोः सुता ॥ आलिलिंग मुदा गौरी बहुकालागतं च तं ॥ आ
नंदाश्रूणि सा मुंचन्सोपि सातं ततो वदत ॥४॥ गौर्युवाच ॥ कस्यं निष्ठुरतो
यातो हत्तात मम कर्हिचित् ॥ न गच्छसि न वास्ति यं प्रेषयस्यपि निर्दय
॥५॥ हिमवानुवाच ॥ सत्यं वद त्वं गौरी स्विकं कंठे प्राणमम स्थिता ॥ अतस्त्वद्दर्श
नो कांक्षि प्राप्तो हं द्रष्टुं वत्से मे ॥६॥ वत्से चेन्नुमनोयं च्छतत्र मे के वयिम नो मम:
॥ कन्योवाच ॥ ॥७॥ एवमाकर्ण्य वाक्यं सा ददावासनमुत्तमं ॥७॥ उपविष्टो
ब्रवीद्वाक्यं मुनि गिरिवरः सुतां ॥ कोयं बाल्यं ददौ केन पुत्रस्ते परमाद्भुतः ॥८
ततस्तं हृष्टमायान्तं सर्वरूपाणि विघ्नहरं नृपः ॥ कन्योवाच ॥ पार्वतीबा
लमादाय पितुरंके न्यवेशयत् ॥९॥ सोलंकार इलं ... स्य मस्तिमानं ततो ब्रवीत्

॥ कन्योवाच ॥ अयं बालो महामायः करिष्यति महीमिमां ॥१०॥ निष्कलं
कं यथा चंद्रः शीतलो स्त्रवकैरिमां ॥ अयं देवगणान्सर्वान्स्वस्थाने स्थापयि
ष्यति ॥११॥ करिष्य संधिस्ते बातेकि रैणस्य मुनिस्वरा ॥ एतस्य सर्वरूपाणि
स्यावस्थानि चराण्यथ ॥१२॥ अथ मे वसदा ह्येष ब्रह्मादीनां सहस्रकं
सहस्राधिः सर्वजगत्कारणानां च कारणं ॥१३॥ सहस्रास्यो नंतमूर्तिः
समष्टिव्यष्टिरूपवान् ॥ त्रैलोक्ये नेदृशो बालो दृष्टः क्वापि श्रुतो थवा न
॥१४॥ अहं तस्य यतो याता दृष्टस्तात पदपंकजे ॥ यथा भासियय: क्षितियाति
तस्य यत्तस्य शरणं ॥१५॥ अस्य पल्लंकुरु ... विशेषपुरातन ॥ कन्योवा
मस्तके मुकुटं यास्य स्वांगदे भुजयोरपि ॥१६॥ पंकजं ... कुंडले
रत्नभूषिते ॥ कटिसूत्रं कटौ चास्य ग्रीवे हारः सुदृप्तिकाः ॥ एवं दत्ता ते

मासन्तावुभौ ॥ पालायनपरौ चोभौ बुधारि ष्टगृहीतौ तदा ॥ ५ ॥ बुध्यंतौ पतितौ चैवौ
बालकौ पतितावुभौ ॥ ३ रस्तूतामि धातास्तु बुबुधे बालकोत्तमः ॥ ६ ॥ हलावकं
शरात्के तु सा बिभाय सदा शिवः ॥ बालभावेन हस्तौ सम्यक् चालयामास भीति
तः ॥ ७ ॥ पदाघातात् द्रुमौ नष्टजीवितौ पतितावधः ॥ वृषं तौ सुपिरे वृक्षौ हृ
ष्टौ भौ ताविवाभवेत् ॥ ८ ॥ किं चिज्जीवति शोषौ तौ बहिनौ तौ गृहोस्तदा मा
स्संजग्मतुराघातात् हर्षोत्कर संभवात् ॥ ९ ॥ तद्देहौ पतितौ दीप्तौ दशयोजन
विस्तृतौ ॥ कोलाहलो महानासीत् दृष्ट्वा देहौ तथागतौ ॥ १० ॥ गणनाथस
खीनां च पार्वत्याः सुमहांस्तदा ॥ पार्वती भयविक्रस्ता बालमादाय सत्वरं
पापयामास स्नेहेन स्तन्यं बालकवत्सला ॥ ऋषिपत्न्यः समायाताः पार्वत्य
चरेन घाः ॥ पुण्यं महत्तु ते गौरी येन विघ्नं विनश्यति ॥ द्विमासिकेन बालेन

विघ्नात् तो परूप छोपि मग्न मुखे सुतं ॥ मूर्च्छिता पतिता भूमौ धाव धावेति
चाब्रवीत् ॥ २८ ॥ मम प्राणा गमिष्यंति विना पुत्रं सुरेश्वर ॥ कथं मम मोपरि को
म पतितं शंकरः कथं ॥ २९ ॥ नेदुर्युयं परं प्राप्ता मायेयं जगदीश्वर ॥ द्वादशाब्दं
तपस्तप्तं निराहारतया मया ॥ ३० ॥ केन वा विधिः स्वप्रकारो भवती सोप्यस्मि
मालये ॥ सम तो निचितः कोपि मे भाग्यायाः पापसंचयात् ॥ ३१ ॥ गते बाले
गते सर्वं सुखमास्यति किं मम ॥ कथावार्ता एवं तस्यां तु रोचे संशृण्वतु
स्तत्सखीजनाः ॥ ३२ ॥ ततस्ते तस्य माधानेन चक्रुर्हानेन युक्तिभिः ॥ अनादि
निधनेनाले न शोकं कर्तुमर्हसि स्वप्रकाशे वर्ती ॥ ऐते बद्धनु ध्यानयोग
तः ॥ ३३ ॥ कृत्वा चाम त्म्यायो भविष्यति नाम गुणं वद ॥ स्फुरं भव क्षणे
न वे दक्ष से स्वसुतं शुभे ॥ ३४ ॥ अतः कस्यां तको बालो पुनरुत्पतितिनिश्चयात्

॥ग॰सं॰॥
॥२०३॥

सखिजनैर्वदस्वैवं तावद्धासुरः समुत्थितः ॥ देधारस्कंधे बलवान् पथाश्वासोनवि
र्ययौ ॥ श्वासरोधात्ततासुः स्वगृहपातेन समन्वितः ॥ निपपात महीपृष्ठे वज्रा
हत इवाचलः ॥ पतमाने गृहे देहो दशयोजनविस्तृतः ॥ चूर्णयामास गे
हानि तच्चित्रमभवद्भुतं ॥ बाधाद्वृक्षेषु भग्नेषु पुष्पैः पक्षिगणादिभिः ॥
४१ ततो दृष्ट्वा तु तं बालं भवद्दत्तस्सखीगणाः ॥ अयमस्तः देहस्तु पति
तो गिरिजासुत ॥ ४१ ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं वचनं तस्य बालस्ततो बालमादा
दे गोतिनिधानत यत्कृष्णो परमानंदमाप्नुत ॥ ४२ ॥ आश्चर्यं परमं प्राप्य देवदे
शानाप्यनेकशः ॥ गतमस्य महाविघ्नं मन्येन स्यादिति द्विजा ॥ ४३ ॥ नम
स्कृत्य द्विजान्यायात् मंदिराभ्यंतरे शिवा ॥ दशयोजनविस्तारः क्वासुरो
बलवत्तरः ॥ ४४ ॥ क्वे बालः कोमलतनुः लघुरूपो जपातनं ॥ एतावत्तोवे

ल मितरमग्रे किंवा करिष्यति ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा च सखीर्गेहे स्तनपानं ददौ मुदा
अयं लघुर्न मेतत्पौ यथा वक्ति करणेर्दहेत ॥ ४६ ॥ महांतं कार्तिकं चिंवयं तथानेन
हतो सुरः ॥ कृष्ण उवाच ॥ ततस्तद्देहखंडानि गणैर्दूरे निचिक्षिपुः श्रणुया
दिदमाख्यानं सो सुरैर्नाभिभूयते ॥ ४८ ॥ इति गणेशपुराणे श्रीकृष्णेनोक्ते
ह्मासुरवधो नामाध्यायः ॥ ८२ ॥ कृष्ण उवाच ॥ मासे द्वितीये गौरी तं सा
यमभ्यज्य बालकं ॥ स्थापयामास दोलायां गायंती स्म मुदान्विता ॥ १ ॥ ताव
द्दास्यो समायाता मायारूपधरो सुरो ॥ तौ क्षेमकुशलौ देवौ तत्र अकौ
मिल्यतु मे ॥ नखदंष्ट्रायुधो घोरो मंदिराभ्यंतरं गतो ॥ युद्धं तौ पालनाभ्या
सेस्कुदरं देगरूरौ खलो ॥ ६ ॥ तयोश्चिलकारस्वाभेदेन श्वतपोनधिरादितः ॥
पादघातेन भरःसर्वाः लष्टक्षेत्रसमाहता ॥ ५ ॥ ततोयपस्त्रिहिसासरभिषपा

ताम्मुनिपत्न्यस्तामस्तुवन्गिरिसुतामिति । धन्यासि गौरि पुत्रेण शिवदत्तेन भा-
स्वता । तव बालकसान्निध्यान्न स्मः संतानोपि बालकाः ॥४४॥ निधिसंगेन देहे-
ले लोकेनापि समाप्यते ॥ एवं कौतुकयुक्तास्ता आनर्चुश्च परस्परं ॥४५॥ हरि-
द्राभिः कुंकुमेनाक्षताभिर्वस्त्रैर्गजकैः । तिलगुडैस्ताडपत्रैः नानापाकैस्तथापि
धपीकैः । श्रियो नरुद्रिग्रुश्च सुखेषु व लिहि प्यिः ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो नाम्ना
बालासुरो महान् ॥४६॥ बालरूपी तु स वयस्तन्मध्ये क्रीडितुं ययौ ॥ विक्री-
डमानो येन युध्यन्निव विनोदतः ॥४७॥ यथासिंहेन क्रोष्टा तु महिषो वा ग-
जेन च ॥ कंठेन कंठं संघृष्य पततु भुवि दारुणः ॥४८॥ मस्तके चरणं न्यास्य
छेदं दुष्टो गजाननं ॥ कवानादाय हस्ताभ्यां विचकर्ष बलादमुं ॥४९॥ यथा सिं-
हेन क्रोष्टा तु महिषो वा गजेन च ॥ कंठेन कंठं संघृष्य पततु भुवि दारुणः ॥४८॥
मस्तके चरणं न्यस्य छेदं दुष्टो गजाननं ॥ कवानादाय हस्ताभ्यां विचकर्ष

हतो दुष्टो महासुरो ॥ अग्रे त्रिभुवने नेन सदृशो न भविष्यति ॥१४॥ मालाराक्ष-
समस्तत्र पत्न्यः कार्यः शिशा विहः ॥ नेष्यंति राक्षसा गुप्ता असुरा मायिनः पु-
रे ॥१५॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवमुक्ता गता देव्यो गणेशं तां तु सम्यक् चिरं ॥ अयं तु ते त्रि-
वे बालो हनिष्यति दिने दिने ॥१६॥ अस्माभिस्तु क्रियकालं बहिः कार्यास्ततः
सुराः ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ततस्तु मुनयो जग्मुः रक्षां चक्रुश्च अर्भके ॥१७॥ ददौ
दानानि तेभ्यः सा विसर्ज्य प्रणम्य तान् ॥ ततस्तृतीये मासे तु स्वस्वकार्यरते
जने ॥१८॥ मध्याह्ने पार्वती पालंगं हित्वा मंचके स्वपत् ॥ तस्मिंश्चाधिकाः
सुताः कश्चित्कार्यंतरे स्थिताः ॥१९॥ कश्चित्तच्चक्रु वा हि नालोः मेतस्मिन्नंतरे
सुरः ॥ कूरारव्यश्च तु वेषेण विवेश गिरिजालये ॥२०॥ वंचयित्वा लोकदृष्टि-
श्च घदुष्टो महाबल ॥ सनिरीक्ष्य परिवादिशांजर्क्रूष्पे मनसा तदा ॥२१॥ यावं निद्रा

तिगिरिजा तावन्नेष्येशिशुं स्वकं ॥ तावन्मंचकात्स्तोबालमादाय मस्तके
मंचकाधः पपात सुचुक्रोश बालकस्तदा ॥ ततः प्रबुद्धा गिरिजा विडाल
स्पृगते शिशुं ॥ निरीक्ष्य धावधावेति प्राक्रोशन्नृपविह्वला ॥ निमीलननयने
स्थामग्ना दुःखेन भीतितः ॥ कंठे दधाति यावत्सा तावदुल्लोद धात्री तं ॥ कर्णे
जोरुभयोर्देहे भंगोत्स्वभावात्सा ददताडनात् ॥ न्यपातयच्छिरो देशं मंचकाधोम
हासुरं ॥ संभिन्नहृदयो धावद्रक्तं हिर्गं वापपात ह ॥ २० ॥ महावातेन हस्तां तु पक्कं
किंचित्फलं यथा ॥ दुर्गंधं रुधिरं तस्य पतितं धरण्यां तले ॥ २१ ॥ आछाद्य
सिकौ सा गिरिजा शोकविह्वला ॥ आदाय तस्मै सा प्रादात्स्तनपानं शिशुं तोम्न
दा ॥ गता मातां बालमाश्रुभ्येन सर्वास्ताः परिचारिकाः ॥ भिन्नं तस्य मंदं गानि
प्रत्येकं कौतुकान्विताः ॥ २२ ॥ अजरामरतामस्य निश्चित्य मनसा तदा ॥ स
तु दीर्घो विडालो भूत् तदा दशयोजनं ॥ २३ ॥ किंयं यस्ममताः सख्यः किंय

स्पः परिचारिकाः ॥ गणाश्चैव समायाताः कौतुकं दृष्ट्वा तथाविधं ॥ २४ ॥ आश्चर्यपर
मं चक्रुर्बालकस्य पराक्रमैः ॥ केचिदूचुः कापिकोदुष्टः क्व बालश्चरणाहति ॥ दंष्ट्रा
दिनाभवन्नायं हन्तं तेनैनलीलया ॥ रक्षकाश्च गृहीत्वा ते गणाश्चाताति
जं पदं ॥ केचिच्च बलिनोद्देशमापन्नस्य तस्य जुबुः ॥ २५ ॥ कटिदेशे गृहीत्वैव
नं सा विश्व निजमंदिरे ॥ ततश्चतुर्थे मासे तु मुनिपत्न्यः समागताः ॥ २६ ॥ ना
नासौभाग्यद्रव्याणि गृहीत्वोत्तरगेरवे ॥ सबालाश्च सबालाश्च पार्वत्या
मंदिरं शुभं ॥ तासामासनसत्कारान्ददौ दाक्षायणी तदा ॥ नमस्कारोचि
तानारीः कंटो बालं ग्रहटश्च च ॥ २७ ॥ परस्परं समाक्षेपो हरिद्राकुंकुमादिभिः
स्तेमो निक्षिप्य बाला निगतिमंत्यगतानि च ॥ २८ ॥ पार्वतीयस्ततस्तेषु क्रीड
ते स्मापि बालकः ॥ तेन सर्वे सुखं सुभिरेरा शिनाभगणेयथा ॥ [illegible] ॥ दृष्ट्वा

तेषं सुतो ब्रह्मस्वरूपो भासते मम । षट्चक्रभेदनं तं तां योगनिष्ठा महर्षयः
वायुभक्षा भुवा संतोयं ते सोयं तेजो वा सृजः । गुणत्रयविभेदेन त्रितनुस्त्रिक्रि
यापरः ॥ यस्तेषापरोषोपि वक्तु ते भक्तो के भुवं । अणुरूपः स्थूलरूपो स सप्तविंश
तितत्त्ववित् ॥१३॥ चेतनाचेतने विश्वं यद्रूपे सर्वकर्मकृत । युगे दशभुजः पूर्वे सिं
हारूढो विनायकः ॥१४॥ द्वितीये षड्भुजो बर्हिवाहनः शुचिसन्निभः ॥ मयू
रेश इति विख्यातो द्विभुजः सर्वदैत्यहा ॥१५॥ एतस्य रक्षणे देवि दैत्येभ्यः कुरुस
र्वदा । गौर्युवाच ॥ रक्षोपि च पलो दैत्यानां बालोपि नाशयत्यसौ ॥१६॥ अग्रे
किं कर्म कर्तेति न जाने मुनिसत्तम । दैत्यानां नाविषाद्दुष्टा साधुदेवैद्रुहां स्व
सः ॥१७॥ अतोस्य कंठे किंचिल्लोके रक्षार्थं बद्धुमर्हसि । मुनिरुवाच । ध्यायेत्सिंदू
रं तं विनायकममुं दिग्बाहुमाद्ये युगे ॥१८॥ त्रेतायां तु मयूरवाहनममुं षड्

बलादमुं ॥ स्वयं च गर्जते दुष्टो हृदकोष्ठाः यथा निशि ॥ दृष्ट्वा तथाविधौ तौ
सा गिरिजा हृता स्त्रियः ॥ कस्य पर्वे दृष्ट्वा बालो यं ताडयित्वा निरुंभमः ॥ कंदते
सोयमरद्दैव प्रहरे प्रहरे खलः ॥ अर्भकाणां स्वभावोयं मिथुपेक्षितवेपयो
तौ तु भुमिगतो बालो लुगतस्मो तु बलवल्लो ॥१९॥ धृत्वा परस्परं स्पर्धं केशाना
केषि तौ च सर्वशः ॥ रुसं तौ हास्य यं तौ च बालकौ श्रमु नि स्त्रियः ॥२०॥ यमु
ष्वकुभुर्बालो निरुलो नेन निक्षितं ॥२१॥ विमानायमुः केचिन्नाशकं कमोचि
तं तु तौ ॥२२॥ स्त्रियश्चपयाः सर्वे लतस्ताम्नं बिकोम्युभा ॥ जं चुर्विमोच्य येन
तं मुनिपुत्रो भविष्यति ॥२३॥ ततः साप वलीबालं मुंच मुंचेति सा ब्रवीत ॥ अ
स्मिन्नरलेशपायं ते मुनयो नस्तपो न्विताः ॥२४॥ जीवदानात्परं पुण्यं नास्ति
बालोडगोलको ग निष्पतिमहाराक्षिसवनेषां तु शापतः ॥२५॥ कुंभ उवाच

उ॰ ६॰ ॥

॥२८०॥

एवं याचत्प्रार्थयते गिरिजा तावदेव हि ॥ नेत्रघोरे गतस्यांगता बुद्बुदवत्स्फु
रन्त ॥ ५२ ॥ हहस्तुस्ततः सर्वे दिशा योजनमायतां ॥ करालवक्त्रं पतितं चूर्णयित्वा
महाद्रुमान् ॥ ५३ ॥ ततस्त्रियोपययुमी सा बालानादाय सत्वराः ॥ एकं दृष्ट्वा हि दुष्टं
वधेन वोऽजायथा भयात् ॥ ५४ ॥ गिरिजापि सुतं गृह्य श्रोम पिवास्य जनैर्दद्दत्वा
स्तनं कारयित्वा तं गतिकिं द्विजपुंगवैः ॥ ५५ ॥ ददौ दानानि तेभ्यः सा जगद्रक्षाविधि
योबहु ॥ न ज्ञाने सासु हिमायां क्रियन्ते तोयां तिनाशितुं ॥ ५६ ॥ तावद्विलयं याति
मम बालानह्यबलाः ॥ रक्ष्यन्ते सानुकूले कः पीडितुं क्षमते जनं ॥ ५७ ॥ ऋ॰उवा
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मुनिपत्न्यो यशस्विताः ॥ गतास्तं दूरतः क्षिप्त्वा स्नात्वा
स्वधामस्वेभिरे ॥ ५८ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे कमलासुर
वधो नामाष्टाध्यायः ॥ ८० ॥ ऋ॰उवाच श्रुत्वा मुनिमुखात्सुत्रं गिरिजायाम

हाबलः ॥ पंचमे मासि संप्राप्ते मरीचिरिति स्थितः ॥ एतं भव्यं भविष्यतः सम
लोष्टाश्मकांचनः ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो न्यस्तसर्वपरिग्रहः ॥ २ सेवार्थे रक्ष
णेशस्य मनसा जगतः क्षमः ॥ तं दृष्ट्वा पाद्ये तस्य पतिता सखिभिः सह ॥ ३ ॥
उपवेश्यासने पादौ क्षालयामास भक्तितः ॥ तदप्यः पावनी पीत्वा शिरसि चस
र्वमंदिरे ॥ उपचारैः षोडशभिः पुपूजे श्रेष्ठभावना ॥ उवाच पार्वती तुष्टा द
हे हृष्टपदं हिते ॥ ४ ॥ मुनिरुवाच अहमालम्भता देवि विकटाका पिकजाम्भि
नी ॥ अकस्मात् आन विषयस्तव पुत्रो बभ्रवतो ॥ ५ ॥ तस्य ते दर्शनाकांक्षी
स्त्रिविस्याष्यहमागताः ॥ ऋ॰उवाच ॥ एवमाकर्ण्य शाबाकं तस्य षेस्तन
ये स्वके ॥ अतिप्रीतिमना गौरी तस्यांके संन्यवेशयत ॥ उचे सा तं महाभाग्यक
लितं दर्शनात्तव ॥ पुण्यं च परमं प्राप्तं श्च मम गेहे भविष्यति ॥ मुनिरुवाच ॥ गौरि

बाहुकं सिद्धिदं ॥ द्वापारे तु गजाननं युगभुजं रक्तांगरागं विभुं ॥ निष्ठे तु द्विभुजं
सितांगरुचिरं सर्वार्थदं सर्वदा ॥ विनायकः शिखां पातु परमात्मा परात्परः ॥ अ
सुंदरकायस्तु मस्तकं सुमहोत्कटः ॥ ललाटं कश्यपः पातु भ्रूयुगं तु महोदरः
२२ ॥ नयने भालचंद्रस्तु गजास्यस्त्वोष्ठपल्लवे ॥ जिह्वां पातु गणक्रीडश्चिबुकं
गिरिजासुतः ॥ २३ ॥ वाचं विनायकः पातु दंतान् रक्षतु दुर्मुखः ॥ श्रवणौ पाश
पाणिस्तु नासिकां चिंतितार्थदः ॥ २४ ॥ गणेशस्तु मुखं कंठं पातु देवो गणंज
यः ॥ स्कंधौ पातु गजस्कंधः स्तनौ विघ्नविनाशनः ॥ २५ ॥ हृदयं गणनाथस्तु
हेरंबो जठरं महान् ॥ धराधरः पातु पार्श्वे पृष्ठं विघ्नहरः शुभः ॥ २६ ॥ लिंगं
गुह्यं सदा पातु वक्रतुंडो महाबलः ॥ गणक्रीडो जानुजंघे ऊरू मंगलमूर्
तिमान् ॥ २७ ॥ एकदंतो महाबुद्धिः पादौ गुल्फौ सदावतु ॥ क्षिप्रप्रसादनो

ग ॥ अर्हं ॥
२८९ ॥

ऽरुणपाणिश्चाशापूरकः ॥ अंगुल्यग्रैर्नखांश्च पातु पद्महस्तो गिरिशासनः ॥ सर्वां
गानि मयूरेशो विश्वव्यापी सदावतु ॥ अनुक्तमपि यत्स्थानं धूम्रकेतुः सदावतु
आमोदस्त्वग्रतः पातु प्रमोदः पृष्ठतोवतु ॥ ३१ ॥ प्राच्यां रक्षतु बुद्धीश आग्नेयां
सिद्धिदायकः ॥ दक्षिणस्यामुमापुत्रो नैऋत्यां तु गणेश्वरः ॥ ३२ ॥ प्रतीच्यां वि
घ्नकर्त्ता च वायव्यां गजकर्णकः । कौबेर्यां निधिपः पायादीशान्यामीशनंद
नः ॥ ३३ ॥ दिवाव्यादेकदंतस्तु रात्रौ संध्यासु विघ्नहृत् । राक्षसासुरवेतालग्रह
भूतपिशाचतः ॥ ३४ ॥ पाशांकुशधरः पातु रजःसत्वंतमस्मृतिं ॥ ज्ञानं धर्मं च ल
क्ष्मीं च लज्जां कीर्त्तिं तथा कुलं ॥ ३५ ॥ वपुर्धनं च धान्यं च गृहदारान्सुतान्सखीन्
सर्वायुधधरः पौत्रान्मयूरेशोवतात्सदा ॥ ३६ ॥ कपिलोजाविकं पातु गजाश्वं
विकटोवतु ॥ भूर्जपत्रे लिखित्वेदं यः पठेद्धारयेत्सुधीः ॥ ३७ ॥ न भयं जायते त
स्य यक्षरक्षःपिशाचतः ॥ त्रिसंध्यं जपते यस्तु वज्रसारतनुर्भवेत् ॥ ३८ ॥ यात्रा

कालेपठेद्यस्तुनिर्विघ्नेनफलंलभेत ॥ युद्धकालेपठेद्यस्तुविजयंप्राप्नुयाध्रुवं ॥ ४० ॥
मारणोच्चाटनाकर्षस्तंभमोहनकर्मणि ॥ सप्तवारंजपेदेतद्दिनामेकविंशतिः
तत्तत्फलमवाप्नोतिसाधकोनात्रसंशयः ॥ एकविंशतिवारंचपठेत्तावद्दि
नानियः ॥ कारागृहगतंसद्योराज्ञाःवध्यंचमोचयेत् ॥ राजदर्शनवेलायांपठे
देतत्त्रिवारतः ॥ ४२ ॥ सराजानंवशंनीत्वाप्रकृतिश्चसभाजयेत ॥ इदंगणेश
कवचंकश्यपेनसमीरितं ॥ ४३ ॥ मुद्गलायचतेनाथमांडव्यायमहर्षये ॥ मह्यं
संप्राहकृपयाकवचंसर्वसिद्धिदं ॥ ४४ ॥ नदेयंभक्तिहीनायदेयंश्रद्धावतेशु
भे ॥ अनेनास्यकृतारक्षानबाधास्यभवेत्क्वचित ॥ ४५ ॥ राक्षसासुरवेतालादै
त्यदानवसंभवा ॥ ४६ ॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउत्तरखंडेगणेशकवचव
र्णनंनामचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४० ॥ कउवाच ॥ ततोस्यांकालदूतंगौरी
नमस्कृत्यसमाददे ॥ आशांगहीनाप्रायात्स्वंमंदिरंहर्षनिर्भरा ॥ १ ॥ सा

॥ ग॰उ॰ ८६॰ ॥

॥ २९० ॥

प्यानुष्ठानं ततो गत्वा स्त्रिवेन स्वाश्रमं ययौ ॥ ततो गौरी चकारासौ समुहूर्ते च शुभे दिने ॥
गौतमादीन्समाहूय ब्राह्मणाननुपवेशनं ॥ द्विजेभ्यो नाम याचे स प्रणनाम स्वयं
च नात ॥३॥ सर्वै देवगणास्तत्र नानोपायनपाणयः ॥ आययुस्ते गणाध्यक्षा पिंध
र्षिपिसरसस्तथा ॥४॥ उवाच गौरी तान्विप्रानुपवेशनमस्य हि ॥ क्रियतां सर्वैर्मुनि
भिः कुर्वंतु द्विजपुंगवाः ॥५॥ तऊचुर्मुनयः सर्वे गुरुवारे त्रयोदशी ॥ पौष्णं नक्ष
त्रमद्यास्ति तस्मात्कार्यो महोत्सवः ॥६॥ ततो गृत्समदः शीघ्रं नानारत्नचयं मु
वि ॥ विधाय च चकारासु चतुष्कं वर्णनिर्मितं ॥७॥ गणेशपूजनं कृत्वा पुराणपा
वाचनं तथा ॥ दिव्यवस्त्रावृते तस्मिन्नुपवेश्य पतिव्रता सुतं ॥८॥ नीराजयामास
चैतं प्रतिमं स्त्रीभिरादरात् ॥ रत्नप्रभाजालम्यालंनानालंकारदीपितं ॥९॥ उपा
यनानि ते सर्वे शिवेभ्यो न्यस्तां तापचः ॥ वाद्य स्त्रं दिव्यवाद्येषु प्रादतु भक्ति

नस्य दः॥ सोऽपि जयप्राप्तो विप्रान् रत्नवस्त्रादिकैः स्वं चैने॥ आशीर्वादास्ततांस्तस्मिन्
चिक्षेप स कलापिस्तान्॥ भवानी प्रजजामास समुनिपत्नीस कन्यका॥११॥ ताऊचु
र्गिरिजे धन्यास्त्वं दन्या नास्ति कुत्रचित॥ एतादृशः सुतो वापि सर्वलक्षणमंडि
त॥१२॥ कृतवान्॥ एवं वदत्सु सर्वेषु स्त्रीजनेषु महारवत्॥ सोमासुतो सोम
कोलेनानामायाविनारवः॥१३॥ नवलेसदृशास्तस्य कोपि त्रिभुवने भवत्
स तु धात्रस्थिते चेतें कोऽशग्राखासमेत्वितो॥१४॥ अभेद्यं नमस्कारोते कलंपा
तमारुतेरपि॥ प्रविवेशानदा सोमो मायया सततदातर॥१५॥ यथाद्दष्टिम
शाद्भूतं विनालेदुःस्वे चेष्टिते॥ दोलयामास तं वृक्षं कल्लोलैमारुतो यथा॥१६
भूमपातभयात्सर्वे मुनयश्च समागताः॥ भीताः प्रोचुः विनावायुं कंपते किम
यं द्रुमाः॥१७॥ तावत्कोटरमध्यस्थं बुधैसंभवं॥ त्रियोगलग्नश्च सर्वे
ते च क्रीरेतु पलायनं॥१८॥ विस्मयात्बालकं भौताम्रि रिजापि पलायिता॥ ए

तस्मिन्नंतरे दैत्यो निपपातार्भके तदा ॥ हस्ताभ्यां निहतस्तेन गतासुः सोऽपतद्भुवि
यथा घननिपातेन क्रमुकं दृषदि स्थितं ॥ भ्रमंति स्म तदा व्योम्नि तद्घातवापद्वत्वा
ष्कुदाः ॥२४॥ रूपिण्याः प्राश्रमाः केचिद्भग्नाः शाखा निपातिताः ॥ पलायने जनैः पे
तुः कांश्चिच्छाखाश्चापतन्वा ॥२५॥ ततो व्योमासुरो दैत्यो गतासुर्निपपात ह ॥ वात्याया
स्पंदमनस्कं ते वातो घातेन सोऽभवत् ॥२६॥ आययुस्ते ततः सर्वे स्त्रियश्च बालकं
तदा ॥ ददृशुस्तं यथापूर्वमुपविष्टं निराकुलं ॥२७॥ समेत्य निश्चलं स्वस्थं ततः स
र्वे विसिस्मिरे ॥ पंचमासेन बालेन महाबलपराक्रमः ॥२८॥ लीलया हस्ततो दैत्य
सदैत्यः शतधा हतः ॥ हाहाकारं वा गोपी धावंती स्म निजं शिशुं ॥ मुनयस्ताम
याचुस्ते हतस्तव ॥ सा ददर्श ततो बालं हिमवत्पर्वतोपमं ॥ उत्थाप्य कंठदे
शे तं धृत्वा स्तनं ददौ मुदा ॥ मरीचिनाऽकेन सस्मार ब्रह्मा रासमहेश्वरं ॥३०॥ य

पर्वतसंनिभं॥ तदंगे तयामास सा भक्ष्यास निरोधते॥ विह्वला परिचिक्षेप
पादाघातान् शिरोभ्रमं॥ मुंच मुंचेति भाषंती कौतुकं द्रष्टुमागता॥ कथं
हंसि स्त्रियं दुष्ट निरागस्कां शिवासमां॥ २५॥ कंद उवाच॥ तदा क्रंदन
मार्कर्ण्य सखिभिः सह पार्वती॥ आगता मोचितुं पुत्रे नाशं कत्तमुवाच
सा॥ नमारयाशु मं चेमां शक्तिरूपमहिषीं प्रियां॥ २६॥ कंद उवाच॥ श्रुत्वा
मातुर्वचो बालो दूरे चिक्षेप तां तदा॥ पपातोपरि भ्राजे नक्षणात्सोत्थत
तिष्ठता तत्कर्णनासिकाहस्ता छिन्नाः साश्रुकुस्रवाम्लिच॥ २७॥ तदं छित्वान्मा
प्राणे तत्क्षणाद्देव तत्यजे॥ गतासुतां शुंभोचायपार्वती सखिरुतिर्भया॥ उवा
चैव पुत्रं बालो दुर्धर्षो जितवान्सम॥ श्रुत्वा चिह्नतां भिन्नः किं वा कस्य के
क्षिप्यते॥ ददर्श पुरलोग त्वा राक्षसी तां शिवान्तिका॥ ३८॥ दशयोजन विस्तीर्णं
सतमनश्मस्रु हं तदा॥ तस्यास्तु मुंगे कं जत्र्छपद्म शंरवनिजे सुतं॥ ३९॥ आश्चर्य

भीश्चरो वति सदा हंतुं तु यः सं मोहतः॥ स एव विलयं याति पतंग इव दीपगः॥
मुनयो योषितः सर्वे ययुः स्वस्वं निवेशनं॥ ततो गणाययुः केचिद्दृष्टं तं वि
स्मयाकुलं॥ ऊचुर्धन्यतरं मातरं क्षितिस्तस्ते सुतो सुराहं॥ दुष्टारम्भं लयं या
ति साधुने क्वापि सिद्धति॥ ३१॥ ततः सशर्करा तेभ्यो दत्वा शूंप्रदर्शिवा
सर्वेभ्यश्च तपायाता हृष्टेसेन निजंगृहं॥ ३२॥ यः इदं श्रृणुयात्पुण्यं आख्या
धा नं भक्तिमान्नरः॥ नस बाधमवाप्नोति कापि सर्वत्र निर्भयो भवेत्॥ ३३॥ इति श्री
गणेशपुराणे उत्तरखंडे नपवेशवर्णनं नाम पंचाशितितमोऽध्यायः॥
५०॥ कंद उवाच॥ भोमासुरस्य भगिनी तस्य दुःखेन दुःखिता॥ निर्ययौ मुखे
दस्रदिने स मुष्यं नाक्रंधातुरा॥ १॥ भुक्षयामास महिमा तत्र शत संख्याम्
बलान्॥ करालकेशी लंबोष्ठी तालनासा दरीमुखा॥ २॥ लललदंता कूपने

ग्राश्रोत्रावरणसंयुता ॥ दीर्घस्तनी महाघोरा भ्रमिस्थाकुंकुचकाखला ॥ ३ ॥ दीर्घबा
हुर्निम्ननाभिर्गोधेवककर्कराक्च ॥ नामचक्रुस्तदा लोकाः शतमाहिषमर्द्दिणी
धी ॥ अन्यच्च भावदुर्णयात्स्फुटं तु शतमाहिषा ॥ सायये बंधुरं तां त्वं तु मस्तपि
येकणि ॥ ५ ॥ कमनीयतराभ्रत्वासर्वावयवसुंदरा ॥ नानालंकारसंयुक्तागो
रांगोऽस्त्राबार्षिका ॥ ६ ॥ हृत्वा राज्ञो शृंगारान्मोहयंती कटाक्षतः ॥ सायये पु
हूभावेन गिरिजा रूपमुत्तमां ॥ ७ ॥ प्राणनाम शिवापादौ प्राबवच्च परमादरात् ॥ प
स्याहं कृतं इस्याहं प्राप्ता ह्यस्मीप्सितं फलं ॥ ८ ॥ यत त्वं सर्वजननी सर्वदेवमयी
शुभा ॥ सर्वध्येया सर्वशक्ति सर्वकारणकारणं ॥ ९ ॥ जगन्मोहनदक्षां त्वं पुण्ये
नदृष्टिमागता ॥ क उवाच ॥ श्रुत्वा वाच्यं तदीयां सा प्रोवाच गिरिजा तु तां ॥ मत्ति
होत्ति हृष्टं तसं तुष्टो हं तवेक्षणात् ॥ कस्यासि कुत आयासि किमर्थं स्वप
रां गतो कामं ते कारयिष्यामि वद सत्यं ममाग्रतः ॥ सोवाच ॥ अहं च विटंपि

योगा तां शरणं त्वामुपागता ॥ कृतस्पर्द्धमरा वसां नायकोसुर निर्जिताः ॥ स
हीन कापि मनिजे सर्वे एव गणा अपि ॥ १३ ॥ त्वं तु भोगवती देवी विनियोगो
रस्यते ॥ सर्व्वं भवेत्सर्वदुःखसमर्घं तु वियोगजं ॥ १४ ॥ शिव उवाच ॥ बालोयं म
मसुभगे हन्निष्पतितिखलान्बलात् ॥ मोच रूप्यति देवान् सकालः कं क्रियंती
स्पतां ॥ एतद्दर्पगण्डेन धृतो देहो मम्मालये ॥ १५ ॥ भ्रभारेणा शरणार्थायिमु
नीनां पालनाय च ॥ क उवाच ॥ इत्युक्त्वा पूजयामास पादक्षालेन पूर्वकं
॥ १६ ॥ स खिभिः कुंकुमाद्यैश्च भोजयामास सादरं ॥ सापि भुक्त्वा शिवालये
सुखापो वाचत सखीः ॥ १७ ॥ गिरिजा बालकं सख्या आनयेतु मम प्रीतिके
विधस्ताः सर्वसख्यः स्ता दक्षो बालं तु तत्करे ॥ १८ ॥ सीगियामास सात्व
हामुरवचुंबन वलाने ॥ नजिघ्र [illegible] विज्ञाय सर्व्वे [illegible] ॥ ग
स सीमतिनिः [illegible] ॥ नाहि कोंच तवो भा रंमह [illegible]

स्वसुतं तस्याः पार्वतीमंदिरं ययौ ॥ विस्मितस्मापपौ रूपस्य पतत्कोपश्चेच्च पार्वती । त
तस्सखिपाछिन्नकर्णीता छिन्नतासोपलोकयत ॥ कथयस्य लाघवं चैव कथमस्य
वर्द्ध शिशोः ॥ अहस्सस्या वदन्ति स्कंदत्वा तालंपरस्परं ॥ ततस्तो राक्षसीदूरा ।
क्षिक्षिपुः प्रथमास्तदा ॥ अहं हे विहितेगोरी ददोदानाभिमर्दितः ॥ ततस्त
सप्तमे मासि प्रवृत्ते निद्रिते जले ॥ ततः सा सर्वतो व्याप्त दरादिग्मंडले शुभे
३७ ॥ निर्गच्छेरणपशुषुरूकस्क दर्दुरेषु च ॥ पर्यंके परिसुप्तायां पार्वत्यां म
ग्न संस्तरे ॥ ३८ ॥ सर्वोजने निद्रिते च सेवकानां गणे तथा ॥ एतस्मिंनंतरे दुष्टो
नाम्नाथ्यः कमठासुरः । ३९ आछाद्य स्वदेहेन निःश्वासैर्गरलमद्भुतं ॥ तस्पस
रेनिसक्तसा शीर्यंते वज्रसंहतिः ॥ ४० ॥ अतिशीतलगात्रः सपार्वत्याश्चांद्रमा
स्व । उदिते तु दिवानाथे तस्थेब्धजा जनाः ॥ ४१ ॥ केचित्साबाधास्थिता जहु

विनिद्रां च प्रचक्रिरे ॥ सवलिलापलिताः काश्चिद्रतिकोमलदेहतः ॥ शिबि
चुर्बालिकावारिगौभयेरंगमालिका ॥ चक्रुस्ततो बहिर्याता सबाला गिरिजा
तदा ॥ आस्वापस्कंलंगोरिमहाहास्ताएभ्रमसा ॥ सखीस्तत्रा विनिक्षिप्य पर्येयोसा
शेवितुं शिवं ॥ एवं ह्याहासो कमठः स्वस्पष्टहृदमचालयत ॥ ५० ॥ रमि कंपः क
थमिह किंवा गिरिहिमविष्पति ॥ इत्युक्रूवं स्थिता तत्र गणाश्वकितमानसः ॥ ५१ ॥
निद्रिताः प्रतिबुध्यास्ते किं जातामितिचावदन् ॥ तं देवतेन बालेन सर्वदेवाविनि
वर्जितः ॥ ५२ ॥ उदरं तस्य पृष्ठे तु न्यधापि घर्षता भृशं ॥ चतुर्दशां भुवनजाभारं
निदधता तत्र च ॥ ५३ ॥ नीरुहकः श्वासवायुः सोगानिस्वानि प्रचालयत् ॥ प
श्रवद्रूकमतुलमस्य देहान्यथा विधात ॥ ५४ ॥ उच्चानं कर्तुमारभेनारभ्क स
हस्ततः तलोग्रण्ययुः सर्वे येतत्रा सन्सुखोषिताः ॥ ५५ ॥ किमपि हंसमुख
नेमुकुर्मूर्ख्यलतेनु कि ॥ साग्मश्च बालिकाः सर्वे पार्वतीसंसितं ययुः ॥ ५६ ॥ उ

निष्क्रांतं बालस्तेनोतस्याद्धमृतोपि वा ॥ त्वरया पार्वती याता धावमाना बहिःसु
तं ॥ ५३ ॥ ददर्श निश्चलं गौरी सोत्थापयितुमुद्यता ॥ स्वांगे लभारास्सहतं मंगलात्त
स्यो विमानसा ॥ ५४ ॥ ततो मम दर्सि रुहसा बालस्तं समभाचय ॥ ततः सा ह्दन्तोद्देश
दशयोजनमायतं ॥ ५५ ॥ प्रसारितमुखं कूर्ममेव मंतं रुधिरं बहु ॥ चूर्णयामास सस
रुसा सप्रमानाता नाविधान्द्रुमान् ॥ ५६ ॥ ततः सा बालमादाय स्तनपानं ददौ मु
दा ॥ नक्षाप्यते सुराणां हि नानामायाः प्रकुर्वतो ॥ ५७ ॥ त्रिलोचनप्रसादेन पुनर्ल
ब्धः सुतो मया ॥ यतः कृता तादृशवान्निहतः कमलासुर ॥ ५९ ॥ सा माता मुनयः
प्रत्युपप्रच्छुः क्षेमममर्भके ॥ क्षेमं मेस्पेसेव तान्गौरी निजगाद मुदान्विता ॥ ६० ॥
ततो गणाः स्वर्गगता स्तेजस्त्वा दूरतो जहुः ॥ ववर्षुः पुष्पवर्षाणि तस्मिन्देवगणा
स्तदा ॥ ६१ ॥ य इदं परमाख्यानं शृणुयाच्छ्रावयीत वा ॥ स सर्वान्विघ्नान्निर्जित्य स
कलकामानवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे कमलासु

॥ वधो नाम षष्ठितमोध्यायः ॥ ६० ॥ व्यास उवाच ॥ अद्भुतानि चरित्राणि
श्रुतानि त्वन्मुखांबुजात् । ब्रह्मंस्तेन घोपहारिणि गिरिजा गौरेयेन कृतानि वै ॥ तथापि श्रोतु
मिच्छामि भूयो हृदे ॥ १ ॥ अष्टमे मासि मध्याह्ने गिरिजा तोषि गिरिजा वि... ॥ उपकरणापीडि
ता देहे साधयै पुष्पवाटिकां ॥ ३ ॥ अशोकाश्वत्थ रम्यात्र पनसाम्रबिभीतकाः मा
लतीचंपकाजातीचिंचिणि पिचुमंदकाः ॥ ४ ॥ पारिजातकवृक्षाश्च घनछाया
समन्विताः । रम्यशिलस्तजंबाह सर : कमलमंडिते ॥ ५ ॥ तत्र मंचकवर्येण
सत्यमानीते शुभास्तरे । सुष्वाप गिरिजा बालयुक्ता नितांकचेतसा ॥ ६ ॥ सखी
भ्यां विजिता बालमजनेनात्र समुष्टिना ॥ सुषुप्तिमगमद्यावत्तावद्दैत्यो महा
बलाः ॥ ७ ॥ तद्यासुर उतिरयालो वायुरूपो विभ्रान्तमः । संचकातर्गतः सोथते
तसाकं पपो दिवं ॥ ८ ॥ तस्य शब्देन संत्रस्ते ते सखौ पतितो भुवि ॥ आक्रंदं परमं
चक्रे पर्यंकस्यातदाम्रिया ॥ ९ ॥ तोमस्या पर्यवे विहायाधावधावेति रांकेर

किंमयंचिह्नतंदेवकिमर्थमभ्युपेक्षसे॥अस्यपुत्रस्ययोगेननानादुःखमभून्मम:
अस्माद्दैत्याक्रतिमकिंसपुत्रायांविनिर्मिता॥अयमेवनजातश्चेत्कथंबंधन
माप्नुयां॥कृष्णउवाच॥एवमाक्रंदमानायाउमाबालोमहामनाः॥तदामुहुर्ज
र्जगर्जसौघनवदूर्जयन्स्विरा:॥चकंपेधरणीतेनससमुद्रवनाहरा॥१४॥ता
मद्दृष्ट्वातुवोन्वितस्करागरोषुप्रमथादिषु॥पादाघातेनबालोथमंचकेसमता
डयत्॥१५॥विभुर्ह्नतानिसहसारात्येवाभवान्नभ:॥मंचकःखंडशस्तेनभ
ग्नोनिपतितोभुवि॥१६॥ततस्तत्रासुरोदृश्योजातोबालोदधारतं॥हस्तेने
केनजननीद्वारासौस्खलीलया॥१७॥वनमुक्तंतोयविंदुंचंचुनाचवात
क:क्षणं॥स्कंधारूढंसुतांहृत्वाशिखांयामोनतस्यच॥१८॥ततस्तत्या
जभ्रंकेरोतंबाल:सहसाबलात्॥पश्चात्सतंदैत्यदेहेहत्वायोगीवतस्थि
वान्॥१९॥सभस्मोपतितोदूरोतान्मार्दितोबहुवत्सरां॥प्राणांस्तत्याजदैत्योथ

वमर्द आस्यादसृग्मुहुः ॥ स तु दृष्टो जनैर्दैत्यः एकविंशतियोजनः ॥ चूर्णयानद्रु
क्षपाषाणान्नागमान्नरान्स्तंभयन्मुः ॥ ततस्तु दृष्टो बालको सौ गणैः सखिजनै
रपि ॥ ऊचुस्ते गोपिबालायां मृतेकृत्याकीबली ॥ सा तु मत्वा तेवनात्कृगनंधरएणि त्रि
शुं ॥ मनयस्तामथो चुस्ते सावधानमनाः सती ॥ ३५ ॥ मवदे द्रोणो ततोनेन धृत्वा
रूपं महत्तरं ॥ तल्लीलानपयनेपरूपपुनर्बालं त्रिनिन्ये शुभं ॥ ३६ ॥ केरलोवाच ॥ तद्वा
क्यास्त्रतिबुद्धा सापरूपदैत्यं च बालकं ॥ गोपी उवाच ॥ विपरीतं मयार द्वंगृहतो बा
ल्येन वाकयो ॥ हतोनेन महादैत्य एकविंशतियोजनः ॥ ३७ ॥ मातरागस्त्यायमर्भ्रत्तिनो
बालोमेजीवितप्रदः ॥ इत्युक्त्वा उमादायकारयामास संगतिकं ॥ ३८ ॥ दत्वादाना
नि च दत्तोस्तनपानं स्त्रिनोर्भ पि ॥ दृष्ट्वा तोतं कौतुकं तस्य प्रश्रयोसुमुदान्विता ॥ ३९ ॥
एतस्मिन्नंतरे घोरश्चक्रेण शकटमहासुर ॥ दुर्दुभेः सदृशो सौ पि ख्यातो दुंदुभिना
मतः ॥ ४० ॥ यस्य पाणितलाघातात्कृष्णचूर्णीभूतमागतः ॥ आच्छादितो दिनेमणिर्देहे

नगगनस्पृशः ॥ मरुणेन बालरूपेण गौरीबालं जुहाव सः ॥ अतएव हिरंमानो ध्वंसो
पियातस्तदेवलं ॥ लोके कृत्वा तु तं बालं रुद्राक्षफलं ददौ ॥ अथ सोऽपि फलं बा
लः शीघ्रं मिमवदच्च सः ॥ दूरदेशात्समाचीतं जम्बूकमरस्यु जरापहं ॥ स तु जानं दु
ष्प्राव फलं तस्य पद्मपरहेतवे ॥ अभक्षयद्दयाचे च फलं तान्तरभीः पुनः ॥ ३६ ॥
कज उवाच ॥ अम्लं तं विषयोतौति विषतत्तां शिवेच्छया ॥ धत्वावक्षस्थलं त
स्य लक्षणाद्दुरदिप्त ॥ ३७ ॥ तज्जानुनोर्नृपस्य पादौ करान्भ्रांतं अभेदत्विद्धां ॥ परा
भ्यां मभक्षणगिरध्यदोल्लयामास लीलया ॥ ३८ ॥ न नर्त जानुभागे स्य कर्मकुलभरा
न्वितः ॥ स पीडितस्तवाचाप जानुभागाद्यातेरा ॥ ३९ ॥ तवभारेण नस्वेन मम देहो
निपीडितः ॥ मुंच मुंच गमिष्यामि स्वालयं गिरिजासुत ॥ ४० ॥ कज उवाच ॥ एवं संप्रा
र्थितस्तेन न मोच्वयलि बालकः ॥ उद्दतिष्ठच्छलादेहो भग्नदेहस्ततः पूर्ववत् ॥ ४१ ॥ बला
त्कर्षबालोपि महत्तिनमस्य तत्क्षणात् ॥ सागलापत्रूपतिस्यार्थदेसंबालं तथा

कंठेनोत्रातमूर्छोपि बालस्तत्रागतं बभौ॥ रुधिरस्रावमहास्रावात्तत्क्षणं समपद्यत
शिवः कमलहस्तोसौ खेलते गिरिजासुतः॥ सोपि तेन विलिप्तांगो गणनाथेन्युपवे
शयत् सा गत्वा पशुपतिं स्नात्वा चक्रे संबालं तथाविधं॥ तच्छिरो दूरतः क्षिप्त्वा वक्त्रे
रक्तममार्जतं स्नापयित्वा स्वयं स्नाता ददौ स्तन्यं तदा मुदा॥ ५६॥ ततः सख्यो
गणाश्चायु प्रपच्छुः क्षेमम भर्के॥ सोवोच्च परमं क्षेमं बालकेन्धिव भाषितः॥ ५७॥
मरीचे रक्षणं चापि कुवालं मम बालके॥ ततस्तेतं निरासवै दूरतो दुष्टदानवं॥ ५८॥
ततो हर्षयुता जग्मुर्गणाः सख्यो निजाश्रमं॥ पार्वती हर्षसंयुक्ता स बालं प्रविवेशह
सा॥ ५९॥ इति गणेशपुराणे उत्तरार्धे मंचकासुरवधो नाम सप्ततितमोध्यायः॥ ७०॥ क उवाच॥ ततस्तु दशमे मासे हंसमात्रागते ऋतौ॥ किंचित्क्र
मं गमनं तोसौ भ्रमते स्म शिवासुतः॥ १॥ पादाभ्यां चलयन् कांपि हुंहुं च भा
षते॥ उत्तिष्ठ तेन स्तते चापि रोदनं कुरुते च सो॥ २॥ दृष्ट्वा शिवा वाचसहसा दृष्ट्वा

स्तवव्रजनस्यापि ॥ दृष्ट्वा तथाविधं बालं जगृहे पार्वती तदा ॥ एतस्मिन्नंतरे दुष्टो दैत्यश्चाज
गराभिधः ॥ स्ववदग्निकाणेन दृष्ट्वा वज्रसारतनुर्दृढः ॥ ४ ॥ ललज्जिह्वो दीर्घजिह्वो
ग्रसन्निव महाकृतिः ॥ उपविष्टो द्रुमतले दृढजिह्वो लालयन्मुहुः ॥ ५ ॥ तं बालो बालजिह्वे
नालिंगित्वा विदशारहः ॥ सनिनाय च तं शीघ्रमास्यांतःस्थ हतेन च ॥ ६ ॥ अंतः प्रविष्टे
ओष्ठौ संपमील्य पतवायुमुक्तः ॥ न पश्यंती यदंगणे बालं गौरी विह्वलमानसा ॥ ७ ॥ अत्र
क्रीडस्थितो बालः क्व नु नीतो हतो नु च ॥ शुशोच परमा तासौ तलाऽमस्तकं निजं
तावज्जुर्णंति पिंडसा मामामात विमिना भव ॥ बाले प्रभावो विज्ञातः शतगुणो बाल
वत्तरः ॥ बालस्तदुदरगतो वर्द्धते च निरुद्ध्य ॥ श्वासं तस्य तदेहस्य पपुंसोप्यश्चालय
न् ॥ प्राणवायुस्तु नेत्राभ्यां रुधिरेण विनिर्ययौ ॥ विदार्य देहमस्यासौ बहिर्यातो
विकासुत ॥ चिक्रीडरुधिराक्तांगः किंनु पुष्पितकिंशुकः ॥ नलोगगणस्तं निरी
क्ष्य लिहंतं स्वांगुलिं शुभं ॥ उच्चैरुच्चुर्गिरिसुताभयं बालस्य विनिर्गतः ॥ अस्यास्या

माग्मित्वा तद्देशमाजगाम खेचरं ॥ १४ ॥ कउवाच ॥ तद्वाक्यानंतरं बालं लब्ध्वादाय स्तनौ
शिवा ॥ स्तागच्छामास सहसा सा लघित्वा स्तनं ददौ ॥ १५ ॥ कृगतो स्मिक्षणो बालं बां
चिताम् अर्थमागत ॥ ततो दर्शजगाम् विस्तीर्णं शतयोजनं ॥ १६ ॥ भयानके मुखं दृष्ट्वा
मंत रूपिरं बहु ॥ पतितं वृक्षवाला निपातयित्वा कर हा गोप्यः ॥ १७ ॥ गोप्युवाच ॥
अस्मिन्स्थले कियंतो नु भवेयुर्दैत्यराक्षसाः ॥ किं यंतो निधनं प्राप्ता अस्य बाल
स्य विक्रमात् ॥ १८ ॥ ततस्तं चिक्षिपुः सर्वे गणाद्दूरे महासुरं ॥ ततस्त्वेका ददर्शामा
सेद्धम देशं हि वायपो ॥ १९ ॥ सखीभिः परिपतीबालं कौतुकानि बहून्यथा ॥ कस्मा
श्चिद् वदनं बालस्यं चुंबते चुंबयत्यपि ॥ २० ॥ आच्छादते च चक्षुषी चकेस्पच्चिस्य
ष्टगास्वयं ॥ पिबते मातुरप्यस्याः स्तनं गत्वा बलाद्ददौ ॥ २१ ॥ मुखमाच्छाद्यं शुकेन
बिभीषयति चापरा ॥ मुखं केना कोस्ति कां च कर्षते भ्रष्टधरान्यपि ॥ वदते स्खल
लितां वाणीं परं दृष्ट्वा स्वकानपि ॥ एतस्मिन्नंतरे दृष्टो दानवः शालभासुरः ॥ ब्र

स्तादिनामगम्योसौपर्वतस्कंधमंडलः ॥ व्योमस्फोटिमहाभ्रश्रूनीलवर्णेप्यथाघ
नः ॥ जपाकुसुमनयनेमेघस्य कृष्णंगमंगलः ॥ बालोतिकमुपायातोग्रसन्नि
वजगत्त्रयं ॥२४॥ तथतुंबालकोयातियत्रयत्रसगच्छति ॥ एवंतोसुचिरंकालंस्थ
मतस्तमहाजवो ॥२५॥ ततःश्रांतोभवद्बालोक्षुधाधावत्तुंतूलितकं ॥ दध्यारस
सादिसंयुक्तंबालभंबलवत्तो ॥२६॥ सपक्षोत्स्फालयामासस्पंदोरुस्तगृतोयथा ॥ बा
धतेचरणाघातैस्तंबालंश्रीलभासुरः ॥२७॥ बाधतेचरणाघातैस्तंब ॥ प्रसार्य
नयनेक्रूरेदत्तातिस्मतदाशिशुं ॥ मुमोचतंतदाबालोदधारचमुनःपुनः ॥२८॥ द
र्शयामासजननींधात्रीदृष्टेअपोषयत्त ॥ शृणुवोवच्म ॥ दयाविष्टातंबालंकुरुमा
नसं ॥२९॥ नीचघातेनकर्तव्योमुंचैनंप्राणनंनिजशिशो ॥ बलात्पुनःशिलादृष्टेक्ष्मा
क्षिपबालकं ॥३०॥ सतदाप्रातधाजातोनिपपातचभूतले ॥ गर्जयन्गगनंदे
शान्पातयन्ह्रश्च्युतोरेणवो ॥३१॥ गर्वेमनस्कंबहुमुखाद्वृक्षायोजनविस्तृतः ॥ च

र्णयंनाम्नमातंगंतुस्ततोमातानिनायतं ॥ बालंसंस्थापयामासप्रासादस्तं
मंचभोजनं ॥ स्वप्नोनिरीक्षतंबालंभक्तंदैत्यंतथाविधं साधुसाध्वितिताःप्रोचु
स्तांचपर्वतकन्यकां गृहंविवेशगिरिजाताश्चसप्रमोमुदान्विता ॥१७॥ चि
क्षिपुर्दूरतोदैत्यंतदाहावग्रगणागणाः ॥ मुमुचुःपुष्पवर्षाणिबालेदेवगणा
स्तदा ॥१८॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउत्तरखंडेबालचरितेव्योमासुरवधो
नामाशीतितमः ॥ ८० ॥ कउवाच ॥ ततोऽष्टादशमासेतुगिरिजासुतमद्भु
तं ॥ उपविष्टंसखिभिःसार्द्धंअंकेलब्ध्वास्वलंकृतं ॥१॥ कोटिसूर्यनिभंकोटिमन्मथमो
हविराजितं ॥ ततस्तस्यामरूपनालीद्रुमस्कंधोन्नस्पदद्रनि ॥२॥ बालकस्यहरस्या
पश्यत्वास्तत्रनर्तितुमागताः वध्यान्विश्रुस्तदा ॥ येथयेथेतिशब्देननर्तनं
गिरिजासुतः ॥३॥ श्रुत्वातदीयंतंशब्दंस्वरोनर्तितुमागताः एवंनृत्यंतुमालोक्य
ननर्तकोपिकिंचि ॥४॥ ततइंद्रादयोदेवास्तत्रनर्तितुमागताः ॥ सयथान्यस्पते

बालस्तेपि नस्पृशंति तादृशं ॥५॥ दृश्यंति तथा भावं सर्वं यथादृश्यस्वपि ॥ मनुष्याः प
शवो वृक्षाः यक्षराक्षसपन्नगाः ॥६॥ मुनयो मानवा भूपा भुवनानि चतुर्दश ॥ एक
विंशति स्वर्गस्थाः सचेतनमचेतनं ॥७॥ बालप्रभावान्नन्ते बालपादेन भ्रंत
तं ॥ मुनिपत्न्यो देवपत्न्यो ननृतुर्गिरिकन्यका ॥८॥ नूपुराणां सिंजितेन क्षुद्रघं
टारवेण च ॥ पादाघातस्पर्शशब्देन विदिशो दिश एव च ॥९॥ गगनं पर्वतास्त्रा
सन्नादपूर्णास्तदा मुने ॥ चकंपे धरणी शेषो विश्वं ब्रह्मतारकाः ॥१०॥ ततोन्न
पस्यातिरथ ह्यालो गौरीन्यपेषयेत ॥ न चक्रे बालको वाक्यं यथा गौरीसमीहितं
॥११॥ नूपुरासुरो महादैत्यो महालक्ष्मीलनुर्द्धरः ॥ पातालचरणो भीमः स्वर्गस्पर्शिद्ध
मस्तकः ॥१२॥ नूपुरांतर्गतो दुष्टः सूक्ष्मरूपो हि रोगसौ ॥ स बालं स्तवबंधासुमा
यथा बद्ध वैतरा ॥१३॥ स्तवलामिश्च तु दैत्यं यथा मदश्चुतं गतं ॥ अंके उत्संगे बा
लं पुनर्वे बाद्रिकन्यका ॥१४॥ तत्रागते पिपीलिका पश्यभा रोगसमेन सा ॥ नैवाचच
चसागौरि कथं गुरुतरो भवान् ॥१५॥ इदानीं मम जातोसि तस्या दुःखमेकं तु ॥ मम

सारुणगमिष्यंति तव मारेण बालक कउवाच ॥ ऋलामालुवर्चो बालः पीडि
ता सा भर्तृत्तदा ॥ उत्ततार बलादंकात्तदुधावांघ्रिपुंगवात् ॥ ततो निःसृत्य देहे से
सो व्याघ्रि बभौ मपक्षिवत् ॥ तमस्ताम्याषिरः सर्वो तेन संघातितो वै ॥१९॥ सो
केस्माल्लिप्यपातोमरिरात्प्रावभवद्भूतलः ॥ ततस्ते मुनयो देवाः परमानंदनि
र्भरा ॥२०॥ तुष्टुवुर्बालरूपं तं परमात्मानमव्ययं ॥ देवर्षय उवाच ॥ नमोनी
मो वयं देवरूपाय लितवपुर्महः ॥२१॥ लीलामायाश्च विविधा दैत्यदानवना
शिताः ॥ चारुणा साजितो दैत्यो रविमंडलतापकः ॥२२॥ भ्रमित्वा व्योम भनि
स्तं पतितः सा तथाभवत् ॥ संकृष्य जो वसं घातान्तदृक्षा नाश्रम पर्वता
द्याः ॥ तवनस्यं तयो वीक्ष्य परस्वैन्न संप्रपन्नचक्रिरे कउवाच ॥२३॥ ततस्ते पुपु
जुः सर्वे तं बालं विश्वरूपिणं ॥ नत्वा सर्वे निवृत्तास्ते तु गौतमादि निःसृतास्ततः सो ॥२५॥
पार्वती बालमादाय लालयित्वा स्तनं ददौ ॥ स्त्रियः सर्वापि सृज्य पाश्च जि

वेश्म निजमंदिरं ॥ ततः पुनः कदाचित्स मुनिबालैः समन्वितः । गेहात्कृष्णः क्रीड
नार्थं ययौ विक्रीडलीलया ॥ मल्लयुद्धं च ते चक्रुर्द्वंद्वशोनेकधा बहु ॥ २० ॥ पा
तयामासुरात्मान शिखायां ते परस्परं ॥ जघ्नुः शिरः शिरोभिस्ते जानुभिर्जा
नुनी तथा ॥ कूर्परं कूर्परेणैव चरणां चरणेन च ॥ २१ ॥ स्कंधं स्कंधः एष भागं ते
स्कंधभागं परस्परं ॥ लत्ताप्रहारे निजपुरुद्रे मस्तकेपि च ॥ २२ ॥ केचित्त्वपुपुञ्ज
बलिं गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ केचिन्नीत्वाश्रमपदं भोजयामासुरं भसा ॥ २३ ॥ न
मश्चक्रुः पादयुग्मं केचिन्मालां ददुः शुभां ॥ आं विपुत्रस्वरूपेणादैत्यः सिधुः
प्रणोदितः ॥ पर दृष्ट्वा नयनभोति दंडपाणिर्भयानकः ॥ स्वबलेनैव धामासि
स्तीक्ष्णः श्यामनखो बली ॥ विरूढं बाहुदंष्ट्रोस जिह्वास्र्वाङ्कि बबंधेरुः ॥ किल
लाक्षो हुहुलं गोमहागोत्र विदारणः ॥ २४ ॥ पूर्वाघातेन जीवानां यश्चक्रे
नाशनं खलः ॥ उन्मूलयामास द्रुमान् श्रृंगप्रोर्वीं घातेन पर्वतान् ॥ २५ ॥

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥३०१॥

दृष्ट्वाऽन्यो मनुष्याणां बलान्मारयते बली॥ स ययौ पार्वती बालं हंतुकामो म
हासुरः। दृष्टो धावयित्वा सा सया वन्मारयते तु तं॥ ददर्शांगयो बालं हस्ताभ्यां
तावद्देवर्षि। दृष्टोऽह्वच स तस्य पृष्ठे पथ्यथार्भकः॥ ४०॥ ततो मुनिसुताः केचि
त्कंठे धृत्वा ह्याकर्षयंत। केचिद्दंडैश्च लगुडैर्निजघ्नुर्दैत्यपुंगवं॥ ४१॥ सोऽवमत्य
तु तान् जघ्ने पुच्छाघातेन सत्वरं। नोपेतुस्ते तदा भस्मो पुच्छघातेन पीडिताः॥ ४२
दृष्ट्वा तस्य बलं बालो वतारं च दध्यार्तं॥ आस्फालयंत्तदा दृष्ट्वा आमथ्य खाचिरं
तु तं। सहस्रधाभ्रमशिरोगो भ्रमारस्स हत्वासुरः॥ असत्राहैन तत्सान्य विभाय भु
वनत्रयं॥ ४३॥ वमन्रक्तं च मुखेभ्यो वायुश्चास्य स्थायीविह्वलो भुवं॥ ततो बालं मुनीनां ते
कथयन्न तासुतां॥ ४४॥ अनेन निधनं नीत अजित जोयं महासुरः। निहंतुं मः
समायातान् क्रीडतो बलस्तुमालिना॥ ४६॥ कश्यप उवाच॥ अंबा निरीक्ष्य निरीक्ष्य
निहंतुं महादैत्यसुतेश्च यत्नं॥ आश्चर्यपरमं कृत्वा निनाय निजमंदिरं॥ ४७॥ द

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥२०३॥

करस्फोटेन संयुतं: केचित्कृत्वा सरोम अपपुस्ते रुदन्तं ॥ भवानीताडयाद्भिता के-
चिद्बाला: पलायिता: ॥ केचित्तां बालकागत्वा रासमयं त्वि शुंचत्ता ॥ १९ ॥ न: सर्वान्
क्रीडतो हित्वा नीतोम्भस्येन बालक: ॥ कउवाच ॥ श्रुत्वा तद्वचनं गौरी मूर्छिता पति-
ता भुवि ॥ मुहूर्ताच्चेतनं लब्ध्वा रोदमानाययौ बहि: ॥ मुंचती नेत्रजं वारि मस्तका-
त्पतितांचला ॥ स्खलंती निश्वसंती च पतिता धरणीतले ॥ २२ ॥ सखमस्ता मन्वयु:
काश्चिद्धित्वा कार्याणि सखिरा: ॥ सरस्तीरं समीघ्रतरं आगता सखिभि: सह ॥ २३ ॥
मुनेपस्तु मुदितं च श्रुत्वा यातास्तर: प्रति ॥ अगाधे भोधिते: केचिन्मग्ना मा प्र-
रमासुतं ॥ २४ ॥ तामूचुर्जननी केचिन्मग्ना नो बालुका जले ॥ ते पुनर्नेव दृष्टाश्च
मत्सो हरगत सुत: ॥ २५ ॥ पुना रुदनमारेभे गौरी श्रुत्वा वचस्त्वच: ॥ उमोवाच ॥
मम प्राणागमिष्यंति विना तं सर्व सुंदरं ॥ २६ ॥ अतिक्लेशेन संरुद्धभगति पोसम
भीश्वरं ॥ चराचर गुरुं मायातीतं मायाविनं परं ॥ २७ ॥ अनंत कोटि ब्रह्मांड नाय-

ध्यो दत्तं भामस्विला बालोपरि जलेन ह ॥ तस्य ज दूरतो गेहस्तन पानं ततो ददौ
ता निखिलं अग्निदेस्यस्तस्य ज दूरतो गणा: ॥ मुनयो मुनिपत्न्यश्च मुनि बालाः स्त्रियो-
पि च ॥ ४४ ॥ प्रशशंसुस्तं गौर्याद्देवा पुष्पाणि तस्य जु: ॥ आशिषोपि ददुर्विप्रा नत्वा सं-
ते स्म पुत्ररोगण: ॥ ४५ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे आखिजवध: ८४ ॥
कउवाच ॥ ततो द्वितीये वर्षे स बालो बहुलैः सखिभिः संरम्यके ॥ चिक्रीडवनडिंके मध्ये नाना-
रमसतीकुंडे ॥ १ ॥ फलानि भक्षयामास खर्जूरपनसानि च ॥ ददौ तेभ्यो ति बलत:
पातयित्वा बहून्यपि ॥ २ ॥ कूटो नाम महादैत्य: कूटमायाकर: खल: ॥ तत्र पाकान्सम-
स्थापयत्पिकायां विषाणि स: ॥ ३ ॥ लोडयामास दुर्बुद्धि: सर्वेषां हि जिघांसया ॥ ये-
षां तु स्पर्शमात्रेण म्रियंते प्राणिन: क्षणात् ॥ ४ ॥ यद्दस्य वायुना स्फुटानिपतंति
खगा भुवि ॥ ततः कूटो व्योमगते स्तस्थौ नानाविध दक्षया ॥ ५ ॥ ततस्ते बालका: पा-
तुमह्ना नातुजलेपयु: ॥ पपु: सर्वे क्षुधाकुलके जली मिश्रके वना ॥ ६ ॥ स्तान्

।।ग.छ.छ.।।
।।३.२।।

तांस्समादाय बहिर्याता मंतास्तदा ॥ रक्षको ग्राममध्ये तु घोषयामास तन्मतं ॥ ततो
न्मंतस्य समादाय बहिर्यातामंतास्तदा ॥ रक्षको ग्राममध्ये तु घोषयामास तन्म
तिं ॥ ततो महाखवं कृत्वा तत्रेयुः सर्वनागराः ॥ ९ ॥ ध्नतः पाणितलैर्वक्षः पाषाणे
रपरे भृशं ॥ हाहाकारो महानासीत्तपुंसयोर्यौ पितामपि ॥ १० ॥ तेषां माक्रंदितं
श्रुत्वा शिवा यात्रापि बालकः ॥ अजीवयन्नदृष्टिपातैः सर्वांस्तान्पुरबाल
कान् ॥ ११ ॥ क्रूरदृष्ट्या कूटदैत्यं भस्मतं भीमोन्नपातयन् ॥ पंचयोजनविस्तीर्णं पु
र्णितातेन बोटिकां दिक्षुनगिराः ॥ सर्वे किं तिच्च च पलायिता ॥ सोजीवयज्ज
न्सचरान् निर्विषान्वापिकांप्यधात् ॥ स्वस्वबालं समादाय सर्वे ते स्वालयान्य
युः ॥ १२ ॥ अरा शेसुः शिवा बालं निर्निदुर्नोस्तिकाः खालाः ॥ जस्य संगादरिष्टा
नि नश्यंतीति परे ब्रुवंत्ये ॥ १३ ॥ ततस्तृतीये वर्षे तु प्राप्तकाले द्विजासुतः ॥ पंच
पिबां बहिर्यातो मुनिबालास्तमन्वयुः ॥ १४ ॥ अहोरात्रवियोगेन परस्परमपा

क्षिपन् ॥ तत्कञ्चुनिशिदेवां लोकस्वप्नेपश्यपामसर्वदा ॥ १५ ॥ रजनी नो युगसमा जायते
ऽमपरूपतां ॥ दृष्टानि धानि निरिक्षैव भसंन्नोस्माखिलोधयं ॥ १६ ॥ क्रीडमो घमस्य
स्त्वदृष्टि भ्रस्यथपथास्तुखं ॥ ततो धूलीकलोभ्रत्त्वा परिदृष्टिपरतो पिच ॥ १७ ॥ अन्यन्यथघ
न्यं के गोलेन नादयंतोथ रोदसी ॥ त्राक्रुष्टेनाथ युध्यंतो विकर्षतः परस्परं ॥ १८
रमंतस्तेपयुद्धेरमात्रमं के स्पश्चिमने ॥ सरोवरे तत्र रेमुर्येजनायतविस्तरे ॥ १९
सिंचंतो बलिभिर्वीचिद्वंद्वैरस्ताथपुरा ॥ निमज्जस्कंधमात्रेपमज्जुर्यंतो बल
स्परं ॥ २० ॥ ततो दैत्यो भुजस्य रूपीतेषु क्रीडत्सु भवत् ॥ आस्फालयन् करा घाते
स्तेजलं सोपिपुछतः ॥ २१ ॥ कस्यचित्तज्जलाभोगाज्जमुस्तीरं मुहुर्मुहुः ॥ तीरे दृष्ट्वा
द्विजापुत्रं महत्स्पस्तंनि कटेयमो ॥ २२ ॥ मोदायवदनं दृष्ट्वा तदंघ्रि विचकर्षचं ॥ नि
नाय धावधावेति क्रोशंतं तं महाजले ॥ २३ ॥ न्यमज्जास्सजले तेन चिरकालेमद
सुरः ॥ अरोदिषि मुनिसुता मध्ये वीक्ष्य द्विजासुतं ॥ २४ ॥ हाहाकारं प्रकुर्वते

कंपितं विश्वसैन्यं॥ ललाटं निजपाणिभ्यां ताडयामास कंदरेण सा॥ रुरुदुर्मुनयो वीक्ष्य रुदंती
तां तथाविधां॥ ततः कारुणिको देवो निरीक्ष्य करुणं वचः॥ स्वयमंडजरूपो
भूत्वा युयुधाते परस्परं॥ ४५॥ तदा बालेन जलजामृतातीरं निपेतितौ॥ दृष्ट्वा भ्यो
दृशा तत्क्षोभोहतस्मपुच्छपातनः॥ ४६॥ उदरं स्वोदरे शेषं बद्ध्वा बद्ध्वा हि नेजतुः
गर्वं चिरलं युद्धं कृत्वा दारुणमोजसा॥ ४७॥ मत्स्यरूपं गणेशोय बलादुग्धे
मुखेमुखं॥ भग्नास्यो भग्नदर्पो सौ भग्ननेत्रो भवच्च सः॥ ४८॥ पपाल जलमध्ये
सहस्रशास्त्रभासुतः॥ यत्र यत्र ययौ सोथ तत्र तत्राप्य सौ ययुः॥ ४९॥ काचि
च्छिन्नं तु लक्षं पुच्छाघातेरताडयत॥ तन्मुखं तु मुखे धृत्वा गणेशो व हिरायत
तः॥ ५०॥ चुचूर्णं निजभारेण गतासु विससर्ज सा॥ स्वजं तं कणपं वक्रो लंदं ते
बलवत्तरं॥ ५२॥ तेन शब्देन महता चकंपे भुवनत्रयं॥ निर्ययौ डाकमध्यात्सलि
लिंगपार्वती तत्तदा॥ आनंदमग्ना भारीत स्तनपानं मुदा ददौ॥ मामहर्षो कथं

॥ग॰ला॰उ॰ह॰॥

॥३०४॥

पुत्रगुप्तोसि बालकैः सह । यदा याति विपिनं तत दैवान्नृपतेः स्वयं । मरीचेरस्त
णाङ्कभोः कृपया जगृहीरातुः । कुरूपेक्षिचपलतां रक्षितव्यः कथं मया लब्धियो
गेन मया गाणगु मिष्यति प्रियाभेकः । कजवाचा । ततो मुनिगणाः प्रोचुस्तां वि
नादुःखितावयं ॥ दृष्टनींपुरानं दृष्ट्वा तास्य दर्शनाद्विजभो ॥ ३४ ॥ पुपुजुर्मुनयो
नानाद्रव्यैः सर्वम प्रियोपि च ॥ नमस्कृत्य गुणेशानं प्रार्थयन्सर्वएवत ॥ ५३ ॥ व
यं स्मैयादेवेन नमस्कर्तुं त्वमर्हसि ॥ ततो बालमादाय योस्वस्थानमुत्तमं
५४ ॥ अनंतरं गुणाः सर्वमोमुनयो हर्षनिर्भराः । मार्गमध्येपरः नृोलनामादे
सोमहाबलः ॥ ५५ ॥ सर्वशत्रुहृदीनकेदंतंगोरथनिनाशन ॥ गिरितुंगधस्पृ
क्नक्षहृदं जायतेक्षणात् ॥ ५६ ॥ मार्गं निरुध्य सहसा सास्पिलोरोदसिस्ट
शनैर्दिग्पोजनमस्तकाः सावधो दादशयोजनः ॥ ५७ ॥ सास्तडागादृष्ट्वा
क्षत्तताय तत्र विभातिवि ॥ कोदंतिशिरं रूप्रकारदृलावारणपक्षराक्षसाः ५८ ॥

पस्मारादिव्य पत्रा माराधिष्ये धुनाम्रगं ॥ शंभवे वा निवेदिष्ये सर्वाण्यांताऽपि
ष्यति ॥ श्लेस्वंचचनं भ्रातुर्लुलुंठ धरण्यां तले ॥ निःस्वरं क्षं घनं त्रोशाखा पपाल्लाख्या
पुनः पुनर्जीवितिसा च्छे दुःखिताभ ताविह्वला ॥ एतस्मिन्नंतरे दुष्टो दानवः
कर्दमासुर ॥ २१ ॥ द्विजरूपधरो बालं दष्टा नो दक्षिणे करे ॥ कमंडलुं छवात्रि स्पर्शं भ
स्मो धूलि लवि ग्रहः ॥ २२ ॥ अरुणोस्म निमेवल्वे वसाने माघि कोमरौ ॥ सजम्चेव
चनं बालं किमर्थं त्वं पलायसे ॥ २३ ॥ तत्कृते वा रिरं सधः कारिष्ये रुन संशयः ॥ मे
ष्येलां पत्र ते माता जननी याकुंथांच्च नं ॥ २४ ॥ नेच कालमपे तत्र नश्चात्मप्रत्यभव
पि ॥ कउवाच ॥ तमुवाच्चार्भको भीतुस्तथा कर्तुं यथा भम ॥ २५ ॥ नेपर्वपेज्जनन्ती
जातः शंभ्रंसंत्वामुपागता ॥ निर्गिस्तिता घदेवेस्मोसं दष्टः कर्दमासुर ॥ २६ ॥ मा
फलस्यप कस्य रवडं कोभलभ र्भकः ॥ तस्मात्प्रपत्र चिह्न नि भस्मो छष्ट्वा यस्को
दिग्वा ॥ २७ ॥ द्विजं वदर्शपिरतोऽपश्यत्तं ततो भर्भके ॥ ख्यामिरत्व याम भस्मुलङ्गोग

सर्वे ते विह्वलाः प्रोचुः किमिदं विघ्नमुत्तमं ॥ तदंतिके स्थिता गौरी ते पि सर्वे स्थितास्त
दा ततस्ते मुनयः प्रोचुः कदा दृष्टा मयो पितः ॥ अपत्यानि गुणेशस्य कदा स्याद्दर्श
विक्रमः ॥ भविष्यति दृष्ट्वा हो भक्तो ज्ञो धनः स्वधा क्रिया ॥ गौरिजा गद्दोनास वदितो
खेदं कर्तुमर्हथ ॥ ६२ ॥ ममापि चिंता संप्राप्ते शंकरस्य हि जायते ॥ कउवाच ॥
श्लोका न्याय्या निता प्राप्य गुणेशो बुद्धिमत्तरः ॥ ६३ ॥ प्रास्वतु विराद्दरूपं स्वाध मात्रा
त्मिराकरोत ॥ ६४ ॥ पुनश्च तद्रूपं भो दृष्ट्वा मुनयोपि ते ॥ ६५ ॥ तस्यासयोगात्मशिभिर्ब्रं
भ्रामगुणे तदा ॥ आश्चर्यं परमं प्राप्ताः सर्वे ते तं प्रशंसिरे ॥ ६६ ॥ बालस्यागतं यथा
पनंतता सो पतितो भुवि ॥ सम्मर्धां भवेच्छेव पुनर्दृष्ट्वान्वरूपे यदा ॥ ६७ ॥ त
तस्ते मुनयः प्रोचुः साधुसाधु गुणेश्वरः ॥ दूरी हतस्मरि हूं नः स्वाश्रम स्था
वयं सुखं ॥ ६८ ॥ वसाम स्वात्मसाद्देन स्वस्वकर्मरता भ्र्वां ॥ कउवाच ॥ ६९
एवमुक्तो चनेवा म्पष्ट्वा संह्रउपलं यपुः ॥ ७० ॥ पार्वती च तदा मोय चिकेरा

निजमंदिरं। सर्वश्चमुनिपत्न्यश्च स्वस्थानाः स्वगृहं ययुः॥६०॥ इदं यः शृणुयान्म
र्त्यः सर्वत्र सुखमाप्नुयात्। आयुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वत्र विजयं तथा॥६१॥ इति
णेशपुराणे उत्तरार्द्धे भस्मासुरदैत्यासुरवधो नामो ध्यायः॥१०॥ क
उवाच॥ ततः कदाचिद्द्विजभार्या तस्तात्तालरान्विता॥ सुप्ते बाले चैतु वै
षोडलिंगं पूजां चकार सः॥ वामहस्ते निधायैव पार्श्वे भीमत्तिमुत्तमां॥ सा तस्या
यस्तु तः स्तन्यंयः पाचेरुदतस्तरः॥ क्षणं तिष्ठ क्षणं तिष्ठेत्येवं माता न्यवेदयत्ः
सरुषा पालयन्मूर्त्तिस्तद्धस्ताद्धस्तपाततः॥३॥ तं च सा हस्तघाते न जघान रो
षतो हठं सरुषा पुनरागत्य हृद्रुदंदत्सांगुलिमुत्खन्यं॥४॥ मुंच मुंच मम प्राण
ग मित्यं लीति सा ब्रवीत् दृष्टाम्यंगुलिमुत्कंडयपपात दूरतो र्भकः॥५॥
अस्त्रवेदुधिरं तस्याङ्गुलेर्बहुलं बहु॥ यथा क्षीरमर्केर्वृक्षाच्छेदाघाते
न पाण्डुवात्॥६॥ ततो यद्विंप्रसमादाय ताडितुं सांसुतं ययो॥ धावयित्वा दधा

रे नं ददर्श शिवरूपिणं॥ पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शेषशोभितं॥ त्रिपुंड्र
मरुंभस्म रुंडमालां च बिभ्रतं॥ वसानं चर्मणि हस्तिव्याघ्रयोः शिरसो स्वरं
दधृत्स्वं लज्जितायुक्तिं तस्यांगाधोमुखी शिवा॥ पुरे वामं दिशे वापि गं तु सा ना
शकेन्नदा॥ तत्रिंतांसपरिक्षिप्य बभूवार्भकरूपवान्॥११॥ क्रीडते मुनिपुत्रै
र्मुनिबालस्वरूपवान्॥ अन्यदा हि द्विजो बालेनापकृष्टे सुतं सुतं॥१२॥ पप्र
च्छ तान्मुनिसुतान्मम बालः कुतो गतः॥ दृष्टांगुलिं मदीयां तु पपाल चपलोर्भ
कः॥१३॥ तच्छ्रुत्वा मुनिपुत्रास्ता मितो याता र्भकस्तव॥ ततो जगाम गिरिजा पुर
तः पुरतो पि च॥१४॥ विप्रान्धिक बरीभाराश्रम धर्म समन्विता॥ इतस्ततो धा
वमानास्तस्त वस्त्रांच सा गिरिजा॥१५॥ तस्याश्रमं स विज्ञाय ययो पूर्वस्वरू
पवान्॥ तदंतिकं दधावातदंतिकं धारेन्मंहस्ताभ्यां गिरिजा दृढं॥ तीयं चलेन
तं वे ध्यायये हृष्ट्वा स्वमंदिरं॥ उवाच रे षास मध्यकं मम हस्ते समागतं॥ अ

छन्निरीक्षितः ॥ इमां निपादपच्छायां निश्चिंतं सुप्तो निपत्य पतितो ॥ इदानीं धावमानः संकुच
गुप्तो भव द्विज ॥ ततस्ता भक्ष्यं वीक्ष्य प्रोद्दुःखितो तद्वियोगतः ॥ द्विज उवाच ॥ किं नः
प्रयोजनं मातस्तनयेन रक्षता न च ॥ उदासीनतया मातस्तिष्ठ गामी भावचेतसा ॥ त
थापि नैव दृष्टस्तेन तनयः कापि रोलज्जे ॥ ३२ ॥ तनयः किं त्वया देवि मदधीनः छे
तो भवतु ॥ कन्योवाच ॥ एवं वदति तस्मिंस्तु दुःखितां वीक्ष्य पत्नी लज्जां ॥ ३३ ॥ आ
विरासीन्नि विकारस्तनुस्वास्थ्यगुरोऽश्वरः ॥ सा प्राह तनयं दृष्ट्वा कं पर्णमिथ्याभ्रमी वि
र ॥ ३४ ॥ तवैव निकटे पुत्रो दृष्टोऽयं गोपितः स्वया ॥ संततः प्राणरूपये प्राप्तेन भाष
तेन तं क्वचित ॥ ३५ ॥ कन्योवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा सदेव्यो दीर्घं दीर्घदेहवान ॥
प्यो मस्तकं स्तको बालमाहाय्य निर्ययौ तदा ॥ ३६ ॥ ततः सा पृष्टवान् लग्नाक्रंद
ति तनयं त्रिशाला ॥ गतो पितता धृति तस्मादीर्घतरं वपुः ॥ ३७ ॥ इष्टा दुःखं जन
न्यास्तु प्रकोचं सामुहुर्मुहुः ॥ तद्देहं रातं प्राह त्वां क्वचूर्णं प्रवि विधानतः ॥ ३८ ॥ प

तमानोपितद्देहस्थ्चूर्णयामास त्राखिनः ॥ जनंन्या अग्रतस्तस्थौ संहृष्येवं तुहानवं
गुणेशेमुनयोदेवास्तत्स्त्सोथसमागताः ॥ ऊचुस्तांपर्वतीं विघ्नाकिंयंतोस्पभवंति
हि ॥ तएवनाराभार्यातितंचतस्यसुरेश्वरि ॥ सर्वैस्तंपूजितंबाउंगृहीत्वासकंदे
शिवाः ॥ गृहंजगामतेस्ताभिर्हर्षनिर्भरमानसाः ॥ ऊत्ततारशिवंबालंगृहीत्वासके
नेत्रिवा गृहंजगामतेः ॥ उत्ततारशिवंबालंस्वांगणेकटिदेशतः ॥ पुराभरगणा
नर्जितोलाकानुरूपपीरमत्तंयथा ॥ ४४ ॥ सतुमस्थोगतोलुठन्ह्नरणांश्चपुनःपुनः ॥ वी
रेवोर्द्दवोजभांप्रसार्यमुखपंकजं ॥ ४५ ॥ किंजातमधुनेवास्यधावविज्ञाययै
शिवा ॥ मुखमध्येददर्शास्यविश्वंविश्वस्वरूपिणः ॥ ४६ ॥ सप्तद्वीपांवसुमतींपु
रग्रामवनाकरान् ॥ गंधर्वान्यक्षरक्षांसिमुनिपक्षिगणान्नपि ॥ ४७ ॥ ऋक्ष्विस्थान
लोकांनिसर्वेतनमत्र्येतत्ततो ॥ पातालान्यपिसप्तापिस्वर्गानिष्ठेकेविरातीन ॥ ४८ ॥
एवंत्रिभुवनंदृष्ट्वामुमर्छगिरिजातदा ॥ निमीलनयनौभीतामुहूर्तद्वय

मा स्थिता ॥ शिवं सस्मार मनसा सावधानात ततो भवत् । यथा पूर्वं स्थितं बालं पशुपतिस्म
पुरः स्थितं ॥ ततस्तं प्रणिनुष्टाव तत्प्रसादप्रसन्नधीः ॥ ५१ ॥ परमात्मा त्वमेवासि चरा
चरगुरुर्भवान् । सर्वं चराचरं दृष्टं मया वक्तुं न शक्यते ॥ ५२ ॥ भ्रांताहं पतिता भ्रमे मोहसा
वधाना शिवस्मृतिः ॥ जाताहं बालरूपेण पश्यंत्या त्वां प्रापितं शिशुं ॥ ५३ ॥ ऋतुरुवाच
एवं स्तुवंत्यां तस्यां तु मायामाविश्य कारसः ॥ बाल स्थितो कटौ ग्रस्य स्तनं पानं द
दौ शिवा ॥ ५४ ॥ गृहं प्रविश्य गिरिजा गृहकार्यरतो भवत् ॥ मुनयो मुनिपत्न्यश्च प
पुत्रं स्वं स्वं निवेशानं ॥ ५५ ॥ इदमाख्यानकं श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५६ ॥ इति ग
णेशपुराणे कर्दमासुरवधो विश्वरूपदर्शनं नामोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ऋतुरुवाच
ततः सप्तमे वर्षे प्रवृत्ते मुनिबालकैः ॥ उषःकाले गणेशः स समागम्य गृहं
प्रति ॥ १ ॥ निर्गानुरोषकेषु शेषेषु प्रीतिहेतिष्ठ हे सखे ॥ उत्थाप्य निजं बालं भिक्षु
चुसते शिवामपि ॥ २ ॥ तो नु वाच शिवा वाक्यं निद्रारूपेन समागता ॥ क्रीडायामेव स

॥ग॰ उ॰ टि॰॥

॥२०८॥

कानां उपलानां दिवाकरे ॥ ३ ॥ कथं यातो हनुद्दिले निर्लज्जा मरुभावतः ॥ तक्तच्चु ॥ मा
तर्नतेव वाक्येन कोपो नो जायते केचित् ॥ ४ ॥ वयं ते बालकाः किन्न स्वं वानो जननीन
किं ॥ अस्मिन्क्लेव शिशुगोसकं स्त्रैषां मानसं पदा ॥ ५ ॥ एवं परस्पराम पुरतो दिवानि
शि निरंतरं ॥ ६ ॥ दृष्ट्वैनं च समाध्यानं नश्चेतसि जायते ॥ ६ ॥ श्रुत्वा वाक्यानि तेषां तु
प्रोदतिष्ठन्तदा शिशुः ॥ लिलिंग बहिरागस्य गुणेशस्ते परस्परं ॥ ७ ॥ ययुर्बहिर्मु
दा युक्ता रत्वा तान्य परस्परं स्पर्शं ॥ ह्रिभागी भस्य चिक्रीडु नानायुद्ध विचेतसो ॥ ८ ॥ मस्त
कं मस्तकेनैव वक्षसा वक्षसा एव च ॥ बाहुभ्यां चैव बाहू च निजघ्नुस्ते परस्परं ॥ ९ ॥
जलेन रजसा चैव कंदुकैर्मुष्टिभिस्तथा ॥ कर्दमैर्गोमयैः केचिद्दोलेन विकर्षणैः ॥ १० ॥
कोलाहलं प्रकुर्वंतः शृंगस्तस्वर गानपि ॥ देवभस्ता जयं प्रापुर्देवाः तेताः पराजयं ॥ ११ ॥
एवं युध्यत्सु तेषु गंगरवक्ले नाम महासुरः ॥ आययो जेन्द्र रूपेण विशालेन भः स्पृशन्
पुत्र उत्सवाते नरुता पातितान् वृक्षसंचया ॥ श्वलद्दंतो ललज्जिह्वः पादेन मर्दय

रुषा ॥ समंततः सर्वे रुरुत्वा तमधावन्‌ गणेश्वरं ॥ प्रतिशब्देन महता नादयन्विदिशो दिशः
तं दृष्ट्वा पिदताः सर्वे मुनिपुत्रा भयातुराः ॥ धाव धावेति ते वासं चुक्रुशुः केचनार्भकाः ॥ ते
षामाक्रंदितं श्रुत्वा महसा स गणेश्वरः ॥ हत्वा महत्तरं रूपं उड्डीयतं घौ जेन रु ॥ मुष्टि
घातेन शिरसि वज्रेण च महाचले ॥ १८ ॥ स भिन्नहृदयो दुष्टो वमन्‌ रक्तं मुखाद्ब
हु ॥ हला घोरं महाशब्दं पपात तो धरणीतले ॥ १९ ॥ विचाल्य चरणौ हस्तौ वामाक्रं
दश्च पुनः पुनः ॥ त्यक्त्वायं देहं समास्थाय तत्याज जीवितं क्षणात्‌ ॥ २० ॥ दनुजाश्च योज
नायामः पातयन्‌ वृक्षसंचयान्‌ ॥ तं कुधरलरजो भौमं गगनं प्रादुतस्क्षणात्‌ ॥ २१
तद्देहपातात्पतिता जंतवो ध्ययते त्रिंशः ॥ तं तथा पतितं दृष्ट्वा कुमाराः सर्वराव
क्षि ॥ २२ ॥ साधु साधु शिवापुत्र महादैत्यो निपातितः ॥ दृष्ट्वा महात्तं तं दैत्यं वयं भी
त्या पलायिताः ॥ २३ ॥ कुर्वंतं यामाहा दैत्यः घोररूपेण हलो बलात्‌ ॥ परमं विस्म
यं प्राप्ताः पुनः स्वां समुपागताः ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा ते पुनः क्रीडां चक्रुः सर्वे यथा

पुराकर्षयंतोघ्रिकमले दघलाके चिरस्यस्पर्शं ॥ ततस्तस्य सखाग्रायाचकं पेनोप्रवि
ग्रहः ॥ सोमस्य कस्तकोऽदुष्टोगुणेश्वदृष्टतोयथो ॥ अयं तदीयामाविरूपधात यामा
सतंतदा ॥ इतरे सामदत्तो सोमायाबीबलवत्तरः ॥ यथायथा तस्य तेसयथा देस्यो
पिन्दयति ॥ तं पलेतं गुणोज्ञं तं निरीक्ष्य मुनि बालका ॥ कुचुस्ते विस्मिताः केचित्के
चिद्दुःखितामतं ॥ ३३ ॥ किमर्थं तपसे नापक्कसामथ्ये गलतेव ॥ वारंवारं स्खल
सि च प्रियेषु सखिष्वपि ॥ ३४ ॥ ततो बालो दद्ध्यौ पुद्गलाद्धि सुसमंततः ॥ साम
थ्यादगतो यातुमिषेपनागाकेयसः ॥ ३५ ॥ पुनश्चाप्रगत्याभावेन समंतादवे
लोकयत ॥ स्तोयापप्रविष्टं तं दृष्ट्वा संज्ञातवान्सगुणेश्वरः ॥ ३६ ॥ गंडसैलं समादा
यन्यक्षिप्ताद्यो दरेस्य हा ॥ उपविष्टा लनलांसोसमस्ते श्रणंतो गतः ॥ ३७ ॥ अंत
काले महद्रूपं समास्थाय निर्जरबलः ॥ चर्णयामास दृष्टान्स पर्वतान्प्राणि
संचयान् ॥ ३८ ॥ तन्मेदसा च रक्तेन धारलिप्तगुणेश्वरः ॥ रक्तं तां समनुप्राप्तो

वसंतकिंशुकाविव॥ एवंतंचनिरूप्यसाधुगुणैर्गोलीलयारमत॥ ततएकोऽष्टवर्षस्कंधः
स्तरास्योगजोदरः गंडसैलारजइव श्वासाय्यस्यचलंतिच॥ चंचलाक्षोमहादेश्यो
बालरूपोधरोविश्रुत॥ तेषुनानाविधाः क्रीडाप्तिर्मासलाघवान्॥ महाबलो
महामायोपोथमाससकोऽश्विन॥ करएंकस्पचिहलाचकर्षमुनिबालकं॥ उ
मोकरौविधृत्येवमत्तकंमत्तकेहनत्॥ तस्पनत्स्येधरासर्वांकंपतेस्मसप
र्वता॥ तेधर्मेम्रत्तिकांसर्वेचचर्चयंतिस्वविग्रहे॥ सोपिचर्चयतेस्वांगंचंदनेनेव
भाग्यवान्॥ ततस्तेकंबुकंकृत्वातेनक्रीडामयाभवन्॥ कंदुकोव्योममार्गस्योबा
लंस्पर्शास्पर्शाकरोत्॥ ५५॥ कृत्वाष्ववचतंबालमारुह्यसकंदुकः॥ आरोहकोब
लोन्मोनिक्षिपकुंचकंदुकं॥ ५६॥ धारयेदपिकुर्ध्वमार्गतं सोपिवापुनः॥ यकृस्ते
कंदुकःसोथबालमारुह्यतंस्पजेत॥ ५७॥ मोनिपतितंबास्यआहूय तेनताड
येत॥ तेषुमध्येपलायतस्पस्पलग्नः सकंदुकः॥ ५८॥ तेनापिव्योममार्गस्यःका
योपस्पकरंस्पर्शोत्॥ हस्तेनाथातिचैसोपिव्योमतंगतदुकाररयेत॥ ५९॥ स्पेन

॥ग.क.द्वी॥
॥३५०॥

पन हस्तेन धृतः सोमुमारुह्य हर्वेवतक्षोभेत। कदाचित्स्कंदुकाक्षिप्तो गुरोर्शोनच
व्योमभू॥ ॥ वंचलेन धृतो हस्तेन तमारूढस्तमासुर॥ भारेणाक्रांतदेवमुवोचदुष्ट
दानवाः। सहस्व भारमेदुष्टवगलसेर्मससंचये॥५२॥ स्पर्कंस्पकंकंदुकंसगृह्य
तिस्तकरे पुनः। मुकुटयमेवं हि चिक्रीडहृष्टदानवः॥५३॥ प्राहसंमुनिबालस्ते
गुरोर्ज्ञातं तथागतं। ततो गुरोर्शोदेत्यं तमारूढो बद्धविक्रमः॥५४॥ वं चलक्ष्मी
चलोजातो नेतुं दुःमुदान्वितः॥ व्योममार्गेण सहसा बालाश्वभरगतायुः॥५५
विमानवत्पक्षिवच्चसंजगाम स्वरान्वितः। ततो निहृतास्ते बालाः नोचेमाः
मायपुरर्हीनं॥५६॥ स्थितास्तवेव किंचिच्च प्रतिक्षं ततो गुरोर्भ्यः॥ ततो गुरोर्शो
त्सं ज्ञात्वाम न सादुष्ट दानवं॥५७॥ हिमवत्सदृशं भारं चकार सहसा विभुः॥ भारे
न पीडितो दैत्यः प्रावदत्तं गुरोर्भ्यः॥५८॥ उतसस्व महाभारं गमिष्यंतिममावसं
वः। करुणाकुरमेदीने प्रपन्ने भारकं तव॥५९॥ एवं वदन्नमूर्छितो ततो बा

लोदधारते ॥ आमयामास बहून्रोगरूडो भुजंगं यथा ॥ ५० ॥ तस्माज्जदूरदेशेतं चंचलं दु
ष्टदानवं ॥ ५१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे पंचलवोनाम एकनवतितमो
ध्यायः ॥ ९१ ॥ कउवाच ॥ ततो मुनिसुतायाताः प्रतीक्षंतः स्थिताश्च ये ॥ तेषां
जयरतेप्रेमि ज्जितं च दिगंतरं ॥ १ ॥ चिक्रीडुस्ते पुनस्तत्र नानानर्मसुखागायनैः ॥ रा
वेरमत्सु बालेषु सार्द्धयामे दिवाकरे ॥ २ ॥ पितरो तान्तपस्पंतां याममध्ये केचिद
हो ॥ प्रत्यकंथ हिमाहाय्यं यपुः सर्वे हि पश्यति ॥ ३ ॥ रमंते विविधाक्रीडा मध्ये हस्ता
गुणेश्वरो ॥ न स्पंतं नतेयं तं निरभच्छंयन् ॥ ४ ॥ पितरऊचुः ॥ त्वया विनाश्रिता बालाना
जातन्वनशोभनं ॥ आचाराध्ययनेवापि ब्रह्मण्यं विनयं तथा ॥ ५ ॥ कऊवाच ॥
ततः परस्परं बाहुराहुर्गतिक्रोधा निरीक्ष्यतं ॥ एतस्यताउनेनु हृगतिं वीक्ष्य
नः कुतः ॥ ६ ॥ कथयामो यदि त्रीवौ तेय स्य किं करिष्यतः ॥ अनेके निहता देत्यावा
लेनेन महाबलाः ॥ ७ ॥ वयं देवान्नरं यामो भीता लवगुणेश्वरा ॥ कउवाच ॥ एवं वद
त्सु लोकेषु पिदधे सगणेश्वरः ॥ ८ ॥ आविरासीदूरदेशे तत्तो बालानपलोकय

न्॥ धावयित्वा पितरं स्वकं गुणेशं तेधययुः पुनः ॥ ९ ॥ क्रीडंतं तत्र ते ययुः शीघ्रं गौतमा
श्रममुत्तमं ॥ ध्यानस्थं तं मुनिं वीक्ष्य पश्यंतीत तं स्त्रियं च ते ॥ १० ॥ गुणेशो गात्मकंध्य
देवं जग्राह दनपात्रकं ॥ ददौ तेभ्यो विभज्यान्नं अर्पयामास सादरं ॥ ११ ॥ मत्संगे
न चिरं कालं यूयं सर्वे बुभुक्षिता: । भावकार्यां प्रभुंजध्वं ते तः क्रीडां मेहेपुनः
१२ ॥ अहिल्या तं च कोपाश्रुमभाल्लं स्पृष्ट्वा लक्षणं ॥ न हलो वेश्वदेवो वा नैवेधं श्च
पश्चार्भका ॥ १३ ॥ विसृज्य ध्यानं किं कुर्यास्त्रैतमो मुनिसत्तम: ॥ उत्थापयामास
दा ध्यानस्थं मुनिसत्तमं ॥ १४ ॥ स उत्थाय ददर्शाथ गौतम: सोखिलार्भकान् । ज
क्षतोन्नं क्षुधायुक्तान्नं बभाषे च गुणेश्वरं ॥ १५ ॥ गौतम उ० ॥ महत्तो पुत्र तो प्र
प्य के यमन्याय देवदवान् । अप्रमुत्तानि कर्माणि ष्टवाले त्वायं पुरा ॥ १६ ॥ परा
त्परतरं देवं परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ मन्यामहे बालरूभाव कुरु शोकं गुणेश्वरं ॥ १७
ष्टे सांकरं समुनिस्तं पार्वत्या गृहमागमत् । करे धृत्वान्नंस हितं तस्मात्रे
निजमंदिराय ॥ १८ ॥ उवाच मातस्तेबालो निःस्मन्याय हेन्मम: । अद्य सर्वा

कथितुंयातः किंकार्यंगौर्यतः पर्ं ॥ २१ ॥ ततो वागमनं दृष्ट्वा मम सेयदिलहृद
लतो ऋक्षसमायुक्ताद्दलावाक्यंमुनी द्विता ॥ २२ ॥ तादृश्या भास्य पृष्ठातं वममतो नेत्र
तोनलं ॥ तं वचेन्नं मुनिं गौरि प्रश्न नाको धसंयुता ॥ २३ ॥ ममापि च मुनेत्रासोजा
यते जन्मतोऽस्य ॥ ऋक्षव्याघ्रराक्षसहृता: कोयं तो विघ्नसंपद्या ॥ २४ ॥ स्त्रियः प्रव
कुंकु त्रापि तान्यांति मुनिपुंगव ॥ अयं तु सर्वतो दुष्टो मुनिपात्रं विभेदकः ॥ ५ ॥
ममास्त्रजरैति जनो नेनं पापं प्रयच्छति कर्तव्यं बध्वेनं हस्तपादेषु तल्लमक्ष
शिवोऽसुतं ॥ २५ ॥ गृहमध्ये विनिक्षिप्य पतरुं पिदध्ये दृढं मेवमेवं वदन्नपाले गौतमः
स्वाश्रमं प्रति ॥ २ ॥ ततस्ते बालकाः सर्वे शोचंतस्तं गुरोर्गृहं ॥ कथं नो दर्शनं या
स्यम विष्यति केन हेतुना ॥ २८ ॥ द्वारं दत्वा हृतं भिक्षेस्या पितो गिरिकन्यया ॥ एवं तेषु
वदत्स्वेवं तन्मध्ये स्वयं पौढा रणात्र ॥ २९ ॥ जनेभ्यः कटिदेशे पिदत्वपतेतत्कु हे पि
च ॥ ऊचुस्तां गिरिपुत्रस्ते निस्वंगो गृहमध्यतः ॥ ३० ॥ पश्यति स्म ततो मध्ये ब

॥ग॥उ॥द्वि॥

॥३१२॥

क्षमेव गुरोऽप्य वं ॥ बहिस्तान्मुनिपुत्रान्सात्वस्वरूपानपश्यत ॥ ३१ ॥ एकं चिंतनपा
नाथ त्रुलोकविद्दलाशिवा ॥ निषिद्धा सा सुतस्तेति गृहमध्ये विवेशितः ॥ ३२ ॥ उमा
कृष्णां सा बालमुक्तास्तनं ददौ मुदा ॥ ३३ ॥ गते तु मुनौ स्वाश्रमं याते देवतार्चनमारभ
त ॥ ३४ ॥ गणेशरूपान्सोपश्यत्तान्देवांस्तदाखिलान् ॥ पुरः प्रकीर्णमलं चलतो
विस्मितमानसः ॥ ३५ ॥ चिंतयामास मनसि दुर्बुद्धिस्तु कृता मया ॥ उमायै क
थितं सर्वमन्नपात्रं प्रदर्शितं ॥ ३६ ॥ तथा सताडितो बहोवकोप्यकास्त्वका
रणं परात्परतरो देवोयस्मिंस्तप्ते महाफलं ॥ ३७ ॥ एवं स बुभुजे बोले सर्हर्तुमु
निसंभवैः मोहितो मायया चास्य सर्वमन्नाषिषिंनेतं ॥ ३८ ॥ कृ उवाच अहल्या
पि पुनः पाकं चकाराद्भुतमानसा ॥ सोपि ध्यानस्थितो भूत्वा नित्यकर्म स
माप यत्नतः ॥ ४० ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे गौतमाश्रमनंदनाभंत्रय
नतिमोध्यायः ९३ ॥ कृ उवाच ॥ षष्ठे वर्षे प्रवृत्ते तु कश्यपात्तो बहिः शिशुः ॥

उमायाबालकैः सार्द्धं चिक्रीडानेकधा पुनः॥१॥ तं दिदृक्षुः विश्वकर्मायाया मंदिरं प्र
ति॥ पार्वबहिर्भागस्थपालयामास तं बहु॥२॥ चित्रासने समावेश्य पूजयामास सा
दरं॥ प्रक्षाल्य चरणौ प्रादात्तस्य तांबूलमेव च॥३॥ ततस्तं सादरं दृष्ट्वा विश्वकर्मा
तुतोष ह॥ तुष्टाव परया भक्त्या प्रणिपत्य शिवां मुदा॥४॥ विश्वकर्मोवाच॥
॥ नमामि विश्वेश्वरि विश्वरूपे विश्वरूपे त्रैलोक्यरूपे परमे विष्णुरूपे॥ त्वयाततं विश्व
मनंतरूपं ब्रह्मादिदेवैरभिनंद्यरूपे॥५॥ त्वमेव विश्वं रजसा बिभर्षि सत्त्व
त्त्वेन मातः परिपासि तच्च॥ त्वमेव सर्वं तमसाथ हंसि सदृक्काले न जगत्त्रयेऽस्मि
न्॥६॥ त्वया कृता देवगणा विमुक्तिं गच्छंति योगिज्ञानबलात्सुपुण्याः॥ त्वमेव विश्वोद्भव
तुलासि ब्रह्मादि सर्वस्य हेतुः परमासि माया॥७॥ सत्ता समस्तासि परासि शक्ति
श्चराचरं त्वं कुरुषे खिलं हि॥ समोहयल्लोकान्सकलान्सुरेशान्काश्चाकुलाश्च
द्ददासि भोगं॥८॥ ये त्वां प्रपन्नाननमयं तु तेषां भयं नास्ति तथा कृतकदाचित्॥ त्व

॥ग॰उ॰टी॰॥

॥२१३॥

मेव लक्ष्मीः सुलक्षता च लक्ष्मीर्दुष्टस्य नाममय्यमदा स्वरूपा। वेदोऽपि स्वरूपासि जगत्त्रये
लनिद्रया लभे प्रमुदा सितुष्टा॥ ये आश्रितास्ते जगदाश्रयास्ते विपत्तिलेशो न च तेषु
मातः॥ त्वमेव विश्वं भरसि विश्वमेतत् हरस्य योऽप्याय सिवा विरूपा। अनादिनिधनानि
धनान्यगम्या हरीन्द्रलोकेन्द्रसुरेश्वराणां॥१४॥ ते तु महात्वां परियंति भक्त्या आनंद
रूपा निवसंति नाके॥ अभक्तकामान्विनिरुष्य रुष्टास्त्वामेव मातस्सरणं प्रपन्नाः
धन्यैस्तमैस्ते तनयेष्वविद्या जनुश्च माता पितरश्च मातुः। कुलं च दृष्टोचरणौ लभंते
री यो सर्वे गुणा लोकान्निहतो सुरेज्यो॥१५॥ कृष्ण उवाच॥ एवं स्तुत्वा जगन्माता वरम
स्मै प्रवेदयत॥ स च वव्रे परां भक्तिं सा तथेति तमब्रवीत॥१६॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु स
र्वान्कामाल्लभेच्च सः सर्वत्र विजयं पुष्टिं विद्यामायुः सुखं शिवं॥१७॥ शिव उवाच॥
विश्वकर्मन्महाबुद्धे ज्ञानवानसि सर्वतः॥ तवेत्तं शिववाक्येन तत्सर्वं दृष्टमेव ते
१८॥ सिंधुनापीडिता देवाः सर्वे कारागृहे स्थिताः। शिवश्चात्र समायातः कैलासे
पि ह्रते सति॥ दंडकारण्यदेशे त्र कोप्यासीन्हिन दृष्टपते त्वं तु सम्यक् समायातो

तवकालेन दर्शनं ॥ २१ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ किमाश्चर्यं जगन्मातुर्बालो मातरमाब्र
जेत्वं ॥ इष्टदेवं महाभक्ते विद्याकामो गुरुं द्विजे ॥ २२ ॥ पुत्रस्पतेश्रुतो मातर्महिमापरमा
द्भुतः ॥ तमहं द्रष्टुमायातो युवयोर्दर्शनोत्सुकः ॥ २३ ॥ क उवाच ॥ एवं तयोश्च वदतोरा
गतोसौ गुणेश्वरः ॥ असंख्यत्रिशिरसंकांतो जसारुणविग्रहः ॥ २४ ॥ प्रसंन्नवदनो बाल
समुद्रैः परिवारितः ॥ तन्मध्येपरोभतेस्मासो हृतांजलिपुटं स्थितः ॥ २५ ॥ तुष्टाव पर
मात्मानं लालातं गिरिजासुतं ॥ नमामि परमात्मानं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ २६ ॥ चराचर
गुरुं सर्वकारणानां च कारणं ॥ गुणेशं च गुणातीतं सृष्टिस्थितिसंतकारिणं ॥ २७ ॥ सर्व
व्यापीनमीशानं भक्तकामभक्तस्वरूपिणं ॥ अगम्यं सर्वदेवानां मुनिहृत्पद्मवासिनं ॥ २८
सिद्धिबुद्धिपतिं नानाभक्तसिद्धिप्रदं विभुं ॥ अभक्तकामदहनं सहस्रारविसंनिभं
अनेकशक्तिसंयुक्तं दैत्यदानवमर्दितं ॥ अनादिनिधनं शांतं जरामरणवर्जितं
त्रितनुं चत्रयीमूलं ब्रह्माविष्णुशिवात्मकं ॥ २९ ॥ क उवाच ॥ एवं स्तुतिः समाकर्ण्य
संतुष्टः सगुणेश्वरः ॥ आसनं तमुपावेश्य पूजयामास सादरं ॥ ३० ॥ प्रक्षाल्यच चर

णैगंधअक्षतापुष्पमेवच ॥ धूपदीपं च खाद्यं च नैवेद्याथतमब्रवीत् ॥ २१ ॥ गणेश
उवाच ॥ विश्वकर्मन्नागतो सि समदर्शनकांक्षया ॥ किमानीतं मम मुदे देहुपायनमु
त्तमं ॥ २२ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ निजस्वानंदपूर्णानां परवांछाविधायिनां ॥ निस्पृहाणां
सर्वकर्तृणां सर्वशक्तिमतामपि ॥ २३ ॥ समलोकाश्चमहेमांश्च कल्पवृक्षाधरीकृतां
कर्त्तनकर्त्तुमशक्तानां मन्यथा कर्त्तुमेव च ॥ २४ ॥ स्वाधीनानां च मुख्यानां स्वसत्ता
वर्तिनामपि । पराधीनेश्चानीश्वैकिंचनैर्मर्त्यधर्मभिः ॥ २५ ॥ किंदेयं परितोषाय स्वत्व
त्वाकिंचिदाहृतं ग उवाच ॥ एवमुक्तो विश्वकर्मा स्थापयामासुदेततःक्षणं ॥ २६ ॥ पद्मं
च परशुं पाशं सहस्रादित्यसंन्निभं ॥ सर्वशस्त्रमहेरं लीक्ष्णं दधार सगणेश्वरः ॥ २७ ॥ ग०
उवाच विश्वकर्माणं कुत एतानि विश्वकृत् ॥ आनीतानि मम प्रीत्यै तन्मे दत्स्व बंधु
नानघ ॥ २८ ॥ विश्वकर्मोवाच संज्ञानामेति नाम्ना मे कन्या चारुस्वरूपिणी ॥ लज्जितो
यन्मुखं विक्ष्य सहस्रांशुर्विलांछनः ॥ २९ ॥ समा वा त्रिगुणाचसा विनिर्गता स्थापदारुं धत्तीरतिः
त्रिलोकांगनसमाकोपि पराय स्वगुणेश्वरः ॥ ३० ॥ सा मया वरयोदत्ता त्रिवेदायनिरूपि

ऐ ॥ आगतेषु त्रिलोकेषु सांगोपांगेषु सर्वशः ॥ ४४ ॥ सविता तां समादाय प्रययौ स्वस्थानमुत्तमं
तेजसा तस्य तप्ताभेकेन्यकाले न्यूनतामगात ॥ ४५ ॥ सा ततो निर्ममे छायां संज्ञा तु स्वप्रभावतः
सर्वैतस्यै निवेद्यैव स्वधोममगछन्मामगता ॥ ४६ ॥ गते कियति काले सा मायया ज्ञाता तु भा
नुना ॥ नेयं संज्ञेति प्रायासं स्वधे समत्कृमपर्पमा ॥ ४७ ॥ ततो भीता पुनः संज्ञामामुवाच
न मां पिता ॥ निवेदय रवेर्ह्यस्तेतेजो नाहं क्षमे सस ॥ ४८ ॥ ततः पित्राधिःकृता सा बडि
वेर्वधयो किल ॥ आश्विनीरूपमस्थाय गुहरूपा वने वसत् ॥ ४९ ॥ ततस्तु विश्वकर्मा
तामनवेक्ष्य कोचिकृतः ॥ प्रोवाचार्यमरांसोय तेजस्ते सा तु मक्षमा ॥ ५० ॥ कृतानच्चआ
नेनामुपायं तेब्रवीमि च ॥ यदि ते तेजसो भागो न्यूनं किंचिद्भविष्यति ॥ ५१ ॥ तदा सा
प्रकटी भस्यादुमस्वच ततस्तथा ॥ रविरुवाच ॥ यथा तव भवेच्छेतत्तथा कर्तुं त्वम
र्हति ॥ ५२ ॥ कृतुवाच ॥ विश्वकर्मा ततस्त्वेनं यंत्रे स्थाप्योल्लिखत्प्रभुः ॥ तेजोन्हासं च का
र्षुत्किंचित्सोम्यो भवच्च सः ॥ ५३ ॥ यत्र गुणाभवत्संज्ञा तत्र यातोर्थमाविभुः ॥ अस्वा

मरणात्त्रासमेसानसख्यावसतव ॥५४॥ तामादायाथ मालोकं निजं हर्षयुतो गमत् ॥ विश्व
कर्मउ० । तेजःशेषेण तस्याथ प्रबलेन गुरोऽघ्वरः ॥५५॥ अतितिक्षाणि कालस्य सदा जय
कराण्यपि च शस्त्राणि ते भवन्तानि दत्तानि वक्रमादेहरो ॥५६॥ श्रीश्वर त्वराभवे दत्तः सर्वशत्रु
निबर्हणः । गणेश उ० ॥ सम्यक्कृतं त्वं विश्वकर्मन्नायुधानामपि ॥५७॥ रत्नानि देयनां त्रा
यपरोपकृतस्येसतां ॥ केउवाच ॥ एवं भुक्त्वायुधान्यामुदधारवत्वदुधावच ॥५
८॥ तदा चक्रे पृथिवी पर्वताश्च वनानि च ॥ शुशुभेसो पिनेकोटि सूर्यचंद्रविभो विभुः
विश्वकर्मा नमस्तुभ्यं पूर्यो स्वस्थानमगयाया ॥ नभालज्जो पिचिक्रीडमुनिबाल
वृत्तः पुनः ॥६०॥ तत्रायमुखो दृकोनामा महादुष्टतमोसुरः ॥ भयंकराननो भस्त्रो ग्रसंन्नि
वमहाबलि ॥६१॥ पुत्रसघातेन च भुवंकंपयन्नूल्लदंतवान ॥ दृष्ट्वा भयंकरं दैत्यं मुनि
पुत्राः पलायिता ॥६२॥ स आयुधानि गदाधारी तं दृष्ट्वा कं समवाउत्पतत् ॥ अंकुशेण घातमात्रे
ण पतितो भुवि सोसुरः ॥६३॥ वमन् रक्तं निजं रूपमास्थितः शूर्पकर्णधरः समानः ॥ संहर

जीवसंघात्तानुद्धर्तुंयोजनमायतः॥४४॥तानुवाचाद्द्विजारोषाद्गृहंजंतुनिजमंदिरं
ततस्तद्वाक्यमाकर्ण्यहसंतःस्वस्ववाल्लयंयुः॥४५॥इ**तिश्रीगणेशपुराणेउ
त्तरखंडेकाखरवधोनामचत्वारिंनवमो॥४९॥कउवाच** ततःकदाचिद्गि
जाप्रसंनंप्राहशंकरं॥शिवोवाचदेवेशसप्तमंवर्षप्रहृतंमस्यसांप्रतं॥१॥क्रियतां
व्रतबंधोस्यसुमुहूर्तेमहोत्सवात्॥**सउवाच**॥सम्यगुक्तंत्वयाभद्रेशास्त्रवाच्येतोग
तंमम॥२॥संपादयिष्येसाधस्यव्रतबंधंयथाविधि॥**कउवाच**॥ससुहृत्प्राप्तिगड्डां
देवःसमार्यश्चगोतमं॥३॥विचार्यसुदिनेलग्नंसामग्रींसमपादयत्॥मंडपंचसुवि
स्तीर्णंसर्वर्द्धिविगणाम्मुनीन्॥४॥आकार्यपरिपूज्यैतांस्तदाज्ञावेशगोहरः॥यथा
विधिचकारास्यव्रतबंधंमुदातदा॥५॥उपायनानिसर्वेतेशिवयोर्बालकस्यच
अर्पणानितिसहस्रेभ्योनमस्कृत्यपरोपिच॥६॥किंनरेभ्योप्सरोभ्योगंधर्वेभ्योवाद्यघो
षेनदप्यपि॥संपूज्यविधिवद्ब्राह्मणान्नानोपायनसंचयात्॥७॥त्रिंशल्लक्षकोटिदे

वेभ्यो यक्षेभ्यो पितृभ्यश्च ॥ गायकस्य किंन्नरेभ्यश्च नर्तकीभ्यो गणेभ्यश्च । नरस्यस्य सर्व

लोकेषु फलप्रदस्य सुमहोत्सवं ॥ १० ॥ उपायनानि दानानि ददौ हर्षात्सदाशिवः । देवता

स्थापनं कृत्वा भोजयामास चाखिलान् ॥ ११ ॥ प्रातःकाले बटुं स्नाप्य चौलकर्म समा

प्य च । चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सार्द्धं भोज्य संस्नाप्य तं पुन ॥ १२ ॥ वेदिकायामंतरा लुध

त्वा पटमनुत्तमं ॥ मुहूर्ते साधयामास मुनिभिर्मंत्रवादिभिः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे

दैत्यो वृतांतकालसंनिकः ॥ गजरूपधरो मत्तो दानोदकस्रवोद्भटः ॥ १४ ॥ तीक्ष्णदंतो

दीर्घशुंडो गगनस्पर्द्धिपुष्करो ॥ चीत्कारभीषतजनो सिंदूरारुणमस्तको ॥ १५ ॥ कंप

ते पादघातेन यस्य योराश्च वसुंधरा । दंताघातेन युद्धं तौ रजसाछाद्य रोदसी ॥ १६ ॥ स

भोद्धारगतं बालकेरणं संप्रमुपागतो । दंतप्रहारैस्तरुं सं भित्त्वा स बलवत्तरं ॥ १७

स्तवं न कंपपातो भ्रमित्वा क्षितौ गजराट् क्षणात् । ऐरावतः पपालाशु मुहूर्त्तात्सा

प्य चेतनां ॥ १८ ॥ केशरीलोकपालं मोक्षौ दंते घाते निजधातुः । तलस्तोमत्त मातंगो

सभामध्ये समायातु: ॥ युद्धं आभ्यां मे ऽपतौ तु ताऽ मासु तुस्तदा ॥ उत्तस्थु: सर्वलोकास्ते
शब्दाकोलाहलं तयो: ॥ २१ ॥ यतो यतो गच्छतस्म ततो देवा: पलायिता: ॥ मुनयश्च तत
यो भीता दश दिक्षु पलायिता ॥ २२ गणा ऊचु: ॥ शिवं तत्र समाचख्युर्विघ्नमेतमु
पस्थितं ॥ बालस्ततो निरीक्षेतौ दंतिनौ बलवत्तरौ ॥ २३ ॥ तत: पलायिता गौरी सखि
भिर्गृहमागता ॥ जगर्ज घनवच्छीघ्रं तयो: युद्धे दधार ह ॥ २४ ॥ उभाभ्यामपि हस्ता
भ्यां चीत्कारं तौ प्रचक्रतु: ॥ ताभ्यामपि लास्फालयस्त एकस्मिन्न परं जगौ ॥ २५ ॥ उभौ
तौ ग्रातधाजौ तौ पतितौ धरणीतले ॥ २६ ॥ परा च कं पेटेदृशा गणेना बहु
तत: स्वंश निता ... क्षिप्रगणा: ॥ २७ ॥ बहुं जगाह जननि गोधमागत्य
स्वकरे ॥ सर्वे पलायिता देवा इंद्राद्या मुनयोपि च ॥ २८ ॥ ऊचुर्गणाद्रौ ते सर्वे
स्वामिन्सर्वगुणाकर: ॥ सर्वप्राणहरो देसो कोमध्या ... पिणा ॥ २९ ॥ बाले
न निहितौ ... मिस्मुवाच ... ॥ तत: सोमीक्षिता देवा इंद्राद्या मुनयोपि

॥ग.उ॥हि.॥

॥२९॥

चा॥२४॥निहतौ लीलयैदेवमायिनौ बालवत्तरौ। इत्युक्त्वा शक्रमुनयो देवाश्च विविशुः
सभां॥२५॥ उपविष्टेषु सर्वेषु ननृतुश्चाप्सरोगणाः। ततो वाद्यान्यवाद्यंत ब्रह्मा हृद्स
मीपगा॥२६॥ ददौ परस्परं प्रेम्णा वर्वं धमेखलां द्विजोः। यज्ञोपवीतमजिनं होमंच
समिधामपि॥२७॥ कारयामास विधिवत्स्वस्तिश्रीवाचनं तथा। ततो माता ददौ
भिक्षामंशुके भूषणानि च॥२८॥ उत्तरीयं च रत्नानि मुक्ताफलयुतानि च
सद्बुकान्नभक्ष्यखाद्यानि त्रिशूलं शिवः॥२९॥ ददौ नाम चकार स्फुभालचं
द्र इति स्फुटं॥ शूलपाणिरिति प्रांततश्चक्रं हरिर्ददौ॥३०॥ नामो विष्के बोति चन
मच्चक्रे सम्यग्महात्मनः। ततः पुरंदरः पूज्यकंठे चिंतामणिं ददौ॥३१॥ नाम चिं
तामणिरिति चक्रे सर्वार्थदं शुभं। ददौ तद्देवकमलमम्भजं कमलासनः। क
विधातेच नाम स्वं स्थापयामास संसदि। ततः सर्वे सुरगणाः समभ्यर्च्य गुणे
श्वरं॥३२॥ नानाविधानि नामानि चक्रुः स्वस्वेच्छया सह। अदितिः कश्यपा

आश्लिष्य पुत्रं जननी मुदा तु तं ॥४६॥ दर्शयामास देवोपि पूर्वं रूपं तयोः शुभं ॥ भालचंद्रं दशभुजं
मुकुटेन विराजितं ॥४७॥ दिगंबरं दिव्यगंधं दिव्याभरणभूषितं ॥ सिंहासने विराजंतं
मुखगोदरबंधनं ॥४८॥ दृष्ट्वा रूपमदितिर्हृष्टा लिलिंग स्नेहनिर्भरा ॥ रोमांचितशरीरा च प्रे
मगद्गदनिःस्वना ॥४९॥ विस्मयं परमं प्राप सा च वस्त्रजटाविला ॥ परमानंदमग्नाभूत्तु
स्नेहस्नुतपयोधरा ॥५०॥ तथैव कश्यपो दृष्ट्वा भावं तं पाजलक्ष्मणं ॥ अब्रवीत्तु तं सुत
स्नेहाद्धस्त राज्ञामयोगतः ॥५१॥ दृश्यलोगमितौ ते च दर्शनात्सुखवांगतौ ॥ तावं
त्वजसुते दानीं दीनौ लक्ष्वे शरणं गतौ ॥५२॥ भ्रातिमृद्दत्तं मया मातर्दीस्य दत्तं न मे कदा ॥ त
दिदानीं मया दत्तं तं नरलोकं कर्तुमर्हसि ॥५३॥ सर्वोतर्यामिनो मात्रे वियोगो न कदाच
न ॥ कश्यप उवाच ॥ एवं तु वदतौ रे न पार्वती समुपागता ॥५४॥ उवाच परमप्रीता
दृष्ट्वा स्नेहं तयोः शिवा ॥ अदिते देहि मे पुत्रं गृहीतं चिरकालतः ॥५५॥ नायं तव सु
तः सुभ्रु सम्यक्कान्रूपेण चिस्मिते ॥ सा परुषसुनदेने नं गुणे प्रांत नयस्व कौ ॥५६॥ क

॥ग.उ.टी.॥

॥३१८॥

दितेस्त्वां मम प्राह पार्वती तां ममेति च ॥ एवं विवदमाने तु प्राहुर्देवाः शुचिस्मिताः
५१ ॥ अनादिनिधनो देवः सृष्टिस्थित्यंतकारकः ॥ अनंतरूपोनंतश्रीरनेकशक्तिसंयु
तः ॥ ५२ ॥ कस्यायं भवेत्पुत्र उभे भ्रांते स्म मायया ॥ ते ऊचुः ॥ यस्यायं भवेत्पुत्रस्त
स्याहस्ते प्रदीयतां ॥ ५३ ॥ क उवाच ततो देवा निरीक्षंते नानारूपिणमीश्वरं ॥ क
श्चिद्ददृशुर्विधातारं कश्चिद्विष्णुं चतुर्भुजं ॥ ५४ ॥ कश्चित्त्रिलोचनं प्राहुर्वरुणं
विस्मिता सुराः ॥ ऊचुस्ते विस्मयोस्माभिर्विज्ञातुं शक्यते न च ॥ ५५ ॥ भवति भ्रांतिवि
वेकेन गम्योयं परमः पुमान् ॥ ततो गौरी गिरिं हाणाश्रुषडजं तनयं स्वकं ॥ ५६ ॥ स्तन
पानं ददौ स्तनेद्दृष्टिति निरसा भवेत् ॥ मम चेद्बालकोयं स्यात्पयः मायात्स्वयं प्रति ॥ ५७
अहं भोस्या भव संकोपरस्य तनये तथा ॥ मुनयः कश्यपश्चैनं पुपूजुस्तं गुणे
श्वरं ॥ ५८ ॥ नमस्कृत्याभ्यनुज्ञाता ययुः स्वं स्वं निवेशनं ॥ भवानीं च स्तहं याता
पुत्रमादाय हर्षिजा ॥ ५९ ॥ ततः सभागताः सर्वे प्रागमन्तिलया न्वकान् ६

इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे गौरीपुत्रविवाहो नाम अध्यायः ॥ ५७ ॥ कृष्ण उ० मुनिरू-
पया विनायको देवो मयूरेश्वर संज्ञितः ॥ ततो गुणेशनाम्ना मे महिमानं निरू-
पितः ॥ १ ॥ स कथं प्राप्तवांस्तन्नाम किं चरितेन कृतं महत् ॥ कस्मिन्समये समभूच्च तस्य सां-
प्रतं प्रसंभव ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच यथा तेन कृतं कर्म मयूरेश्वरमानवा ॥ आपृच्छि-
नायको देवो निरूपितुं प्रचारवित्तं तव ॥ ३ ॥ धाता लभवनेऽशेषः सभामध्यग-
तो भवत् ॥ वासुकिप्रमुखैः सर्वैर्विनीतैः परिवारितः ॥ ४ ॥ ततः कदाचित्समाया-
ता तेजोरूपा स्वरूपिणी ॥ मुक्तामणियुतं चारु बिभ्रती कंचुकं शुभं ॥ ५ ॥ पवि-
त्रोष्णीषं च पद्मनादि प्रभर्संबराहता ॥ तां दृष्ट्वा जननीं शेषो वासुकिः प्र-
मुखाश्च ये ॥ ६ ॥ नेमुर्मातर्बहुदिनैर्भवेत्ते दर्शनं हि न ॥ चरंते बालकाः सर्वे
स्ते तु निष्ठुरतां गताः ॥ ७ ॥ इत्यूचुस्तां करे धृत्वा स्थापयन्त्यत्र आसने पुष्पैः
पूजयामासुस्ततः शेषो ब्रवीत्तु तां ॥ ८ ॥ शेष उवाच केन मातः कारणेन प्रपस्या

सौपर्णीश्चाहं तरसा सती । सर्वविद्यानिधानस्य सृष्टिस्थित्यंतकारिणः ॥ ४ ॥ अस्मा
द्योदेवगणस्तस्य रूपं नैव विदुः ॥ केचापि सद्गुरुसाक्षात्प्रेमहेत्वक्षमाश्रिताः ॥ ५ ॥ तव पु
त्रा वयं मातः स्नेहलोपकृताः सदा वह मा: ॥ सा कथं त्वमिहायाता किमुद्दिश्य प्रयोजनं ॥ ६ ॥
केउह ॥ विना प्रयोजनं पुत्र कोपि नाधाति किंचनं ॥ तच्छ्रुत्वेकथयिष्येहं शृणु साक्षं
मा रुज ॥ १ ॥ विनता मे सपत्नी या जननी पुत्र पक्षिणां ॥ तस्याः दर्गुनं कोक्षामेक
दाचिल्लं वभ्रेवर ॥ १३ ॥ अनादृता तथा हं तु तेन हंसस्य सागता ॥ मासनं न च सत्का
रस्या गता नैव सा करोत ॥ १४ ॥ पूर्ववैरं समंती साजठ्यपुण्यमातुरा ता ॥ तनवा
कर्षी ताचे रुणविंबा स्मारह ललाक्षराग तु ॥ १५ ॥ मामुवाच महादुष्टोनावक्रोकं मुख
लेद ॥ मम मातुस्तत्पश्चिले पूर्वमासीह्लैलंलया ॥ १६ ॥ तदानकं करुणो लेशो धृतो मन
सि काहं चितः ॥ रतो गच्छ न वेषा स्थ न गृहिष्यामि महाखलो ॥ १७ ॥ श्रुत्वा तदा ध
याक्यानि दुःखिता हं फरूणश्वर ॥ आकं दं परमं कृत्वा ग्रागता मे तु निश्चिता ॥ १८ ॥
आगताहं तु तेषु पुष्पाद्दर्शनार्थं किलानघः ॥ पद्दिलोमहि भक्तिस्यानदाः सर्वैः सरु

नघ ॥ १९ ॥ सस्पुत्राय यदि मान्याहं तदा तस्य विनाशनं ॥ कर्त्तं मंचसपल्ला मे ततो हृदि सुखं
भवेत् ॥ २० ॥ कद्रूरुवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं क्रोधरोषसमन्वित: ॥ जज्वाल सहसा वह्नि
घृतेन हविषा यथा ॥ २१ ॥ मम मातुः कृता पीडा विनतातनयेपदि ॥ तदाहं तत्सती का
रं करिष्यामि न संशयः ॥ २२ ॥ कद्रूरुवाच ॥ एवमुक्त्वा स क्रोधोप्य वासुकिप्रमुखैर्युत:
तत्र गंतुमनस्कोऽभूद्यत्र सा विनताभवत् ॥ २३ ॥ वासुकिरुवाच ॥ अहमेव गमि
ष्यामि कोटिनागैर्युतोनघ ॥ विनतामानतामानयिष्यामि तिष्ठ त्वं भुजगाधिप:
२४ ॥ एवमुक्त्वा प्ययौ शीघ्रं वासुकिर्विनताश्रमं ॥ असंख्यानुगराद्दृष्ट्वा विभा
य विनता तदा ॥ २५ ॥ तद्देवं वैष्टिता सर्पैः रोदयमोयथा पुरा ॥ निर्युक्तेनक्रोधनिक
टसा च तान्ब्रवीत्तदा ॥ २६ ॥ विनतोः किमर्थं बंधनं हलाभमानेतुं समुद्यता:
अपराधविहीनाया: पापिष्ठा गददाश्रुभे ॥ २७ ॥ मम पुत्रस्यानुभावो ज्ञातोस्ति
सर्वपंन्नगे: ॥ अतो मुंचंतु मा नो चेत्स संहारं करिष्यति ॥ २८ ॥ कद्रूरुवाच ॥

॥ग॰पं॰द्वि॥

॥३२०॥

द्रार्थं तेषां समीक्ष्ये वसस्मार गरुडं तेसा सोपिह्यागम्य ततस्या आगतः पक्षिभिः
सह॥ श्येनसंपातिरपरो जटायुः पक्षिपुंगवः॥ एषां पक्षसमीरेणाच्चकंपे कुश्च
पर्वतो॥ भुजंगमास्तेषु सर्वेषु जग्मन्विषपर्वतान्बहून् युद्धमासीन्महाघोरं मा
रुतादपतत्रिणां॥ ततो जटायुसंपाति श्येनबध्या नयंस्तते॥ मातुःस्तुतेस्तुसं
प्राप्तो गरुडः पक्षगो ततः॥ कंपयन्जगतीं सर्वे पातयन्सर्वपर्वतान्॥ तद्दृ
भुजगा भीताः पलायनपरायणः॥ २४॥ पक्षवातेन गगने बभ्रमुर्भुजगाप
रे॥ मुक्ता तु विनता धाय स्वस्थानं गंतुमुद्यता॥ २५॥ तां दृष्ट्वा वासुकी क्रुद्धो द
ह्न्यो मवमन्विषं॥ पक्षाघातेन गरुडोपातयन्भूतले च्युतं॥ २६॥ विनतां तु गतो वै
गारुस्यास्वस्थानमुत्तमं॥ प्रतापं वासुके दृष्ट्वा गरुडः सूक्ष्मरूपधृक्॥ २७॥ वि
नतां रक्षितं यातो याते तस्मिन्भुजकोपहा॥ वासुकिर्विषमंस्त्र तत्र स्वजं ह्रिष्टपदं
हनं॥ २८॥ नागलोकं विनियास्य बहूंस्तान्विवरे क्षिपत्॥ पिधाय द्वारं शिलया

ततो मातरमभ्यगात् ॥ ४९ ॥ उदंतं सर्वमाचख्यौ मंत्रिणोपाय वासुकेः ॥ शुक्रोच
विनतापुत्रस्त्वाबध्वातीतास्कृतान्रस्ततान् ॥ ५० ॥ प्रययौ कश्यपं शीघ्रं नमस्कृ
त्याब्रवीच्चेतं विपरीतमिदं आर्तं प्रस्पकल्पोयोदितोयथा ॥ ५१ ॥ गरुडे स्थितां माम
नयस्व हंसा वासुकीरिपुः ॥ हृष्टतोनुधयो रुपेनो जटामुमोच्चितुं च मां ॥ ५२ ॥ सं
पातिसर्पसंघास्ते मारयामासुरोजसा ॥ पराजितेषु तेष्वाशु भुजंगेषु कुम्भिमु
ने ॥ ५३ ॥ गरुडं च वासुकरे नेन जित्वा सर्पगणान् स्तृतान् ॥ मोचिता वालुकारूपेणाते
नाप्यागमनं प्रति ॥ ५४ ॥ जटायुस्तेन संप्राप्तिः रुपेनो वासुकिनाबलात् ॥ पा
ताले विवरं पिधाय स्थापिता दृढं ॥ ५५ ॥ गमिष्यति मया प्राणा विनाता ना
स्पृशामितान् एतावद्दुःखमापन्नाहं ते पितृमनूदं निशिपते ॥ ५६ ॥ ऋरुवाच
इति श्रुत्वा प्रियावाक्यं प्रहितां कश्यपो मुनिः ॥ ऋषिरुवाच ॥ मा चिंतां कुरु

भद्रे वैश्य तुले मानसोज्वरः ॥ ४० ॥ कुले ते हं भूदास्यामि पुत्रस्ते स्यो भविष्यति ॥ अमे
ध्यमंडं वजेराग पार्श्वे सायदि बालकः ॥ ४१ ॥ क्रीडन्मत्स्यपतिपादप्यांत तत्पुत्रो भवेत्त
व ॥ सनीलकंठो बलवान्नीलकंठो हेत्वौपरः ॥ ४२ ॥ तस्य नाम्नः सवाचक्ष्वःऽअथत
स्तेपरा भवं ॥ पासंति चगुरोंगे पिनमाकृत्यमुवो भवं ॥ ४३ ॥ हरिष्यति तदा पुत्रा
मोस्यंते नागबंधनात् कउवाच ॥ एवमुक्त्वा मितमास्परे होस्तक्षुलं मुदा ॥ ४४ ॥
विनीताय पप्यो हर्षा स्कानन जंतु वर्जितं ॥ कालेन मुमुचे कौंडं भमेध्यं वज्रपर्व
ते ॥ ४५ ॥ महासनेन वल्कले स्तदाच्छाद्य सुश्चिरा भवत् ॥ यथा भस्मिगलेद्रुमे
कर्कोटो बलवत्तरः ॥ ४६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे त्रिशूलाम्नुपनीतोप
ष्टनवतितमोध्यायः ॥ ९६ ॥ कउवाच ॥ एवं गते सप्तमब्दे अष्टमे सगुणे
श्वरः ॥ तपः स्नात्वा स्थितो ब्रह्मजनदंडे चतुष्पथे ॥ १ ॥ कस्तूरी तिलको नाना
भरणैः सुविराजित ॥ दिग्मांबरधरो दिव्यगंधमाल्य विभूषिता ॥ भ ततो स्त

कंपयन्नगतीतलं ॥ चचुर्वेलामतिक्रम्य समुद्रास्तस्य शब्दतः ॥ ३५ ॥ चचाल मं
डलं भानोर्भकास्ते पलायिता । दृष्ट्वा तौ मुनयस्योसौ पक्षघातेन तत्पुत्र ब
हु ॥ दृष्ट्वा कौकदनं तेषां योद्धुकामो गुणेश्वरः ॥ जग्राह पक्षे तं क्रूरं युद्धमवर्त
त ॥ ३६ ॥ पक्षघाते श्रुचुपुष्टे जंघानपक्षिपुंगव ॥ आलुनधनासो पितं जघ्ने
मुष्टिघाततः ॥ ३७ ॥ अतिदारुणं तस्य दृष्ट्वा चतुर्भिरपि चायुधैः ॥ गुणेशास्तं जघा
नाशु निपेतुर्धरणीतले ॥ ३८ ॥ उड्डीय स पपाताशु बालानां दायुसंस्थ ॥ गुणे
शस्तान्समुन्मेलुक्स्य समारूढोऽजंततः ॥ ३९ ॥ तव नक्षत्रमंडपे कृत्वा आरुरोह
गुणेश्वरः ॥ ततस्तमाप्य बालास्ते विनतापि समाययौ ॥ ४० ॥ तुष्टाव परमात्मा
नं गुणेशं तं धियास्वया ॥ त्वं सृष्टिकर्त्तारिसौ जेब्रह्मा सत्त्वेन पालकः ॥ ४१ ॥
विष्णुस्त्वमसि तमसा संहर्त्ता शंकरोसि च ॥ न देवा नर्षयस्तत्त्वं विदुस्ते स
गुणस्य हि ॥ ४२ ॥ निर्गुणस्य तु को वेद चराचरगुरोरपि ॥ एवं स्तुत्वा वदत्सा तं

तापसस्य सुता आगतास्तत्र गुणेश्वरं ॥ तदीक्षया भाषिताः सर्वे हृदा ध्यायन्यथाध
ना ॥ तान् दृष्ट्वा ध्ययने बाहू जाता तस्यार्भकैः सह सर्वैषां मस्तके हस्तं न्यधा
वत्तस्मुमये विभुः ॥ भोक्षितुः पंचवर्षाणं वेदस्फूर्तिः स्वतोभवत् ॥ विना तं च
तेनानाद्भैनमोनाप्य शिक्ष्यते ॥ चतुर्णामपि वेदानां सर्वे पारायणं बुधः
नाभत्स्यं गुणेशस्य समुखागतेत दा ॥ श्रवणे तत्पराजाताः शब्दानां वेद
चारिणां ॥ समाप्ते वेदे द्वितीये सामगाने मथारभत ॥ १५ ॥ रुरुगणाः सिंहशार्दू
ला भुजगाः पक्षिजातयः ॥ नादस्य कर्णसक्ता अश्रुपातान्प्रसुस्रुवुः ॥ १६
अक्षमान्वितिसहस्राणि मुनयः श्रवणे रताः ॥ आनंदकंदसंमग्ना रोचते स्मये
षान्विता ॥ १७ ॥ प्रमथा यक्ष गंधर्वाः सर्वपाः शिवाकर्षणे निर्भराः ॥ अश्रवव्रज प्रतं
चंद्रः शिवमौले स्थितस्तथा ॥ १८ ॥ न संपर्कात्कृष्णमालारुद्रा निपुरुषा वसुः
ज्जिता किंनरा सर्वे गंधर्वा अप्सरसः समागनतः ॥ १९ ॥ स्मरत्तदा स्त्रियः गोः ताः

ग.पु.
२२

आराणि विभ्रंय युक्तदा । तत्राजगाम सहसा दैत्यस्त्वभिनवाकृतिः ॥ १४ ॥ यस्य शाखेत
दीर्घा स्तनमंदिराद्गुरुस्तदा हलहलौ लौकापितस्य तदाऽगान्नयनो दृशः ॥ १५ ॥ ततश्चापद
रूपेण बभ्राम तत्र तत्र ह । पंचनेत्रश्चतुःशृंगो बहुपादश्चतुर्मुखः ॥ १६ ॥ त्रिमुखश्च
द्विमुखश्चैको जहासोच्चैर्निरीक्ष्य तं । पप्रच्छुस्तु कौतुकं बालास्तं प्रोवाच स्मयन्वि
भुः ॥ १७ ॥ अवलोकनं दृष्टमिदं मिशुचुस्ते गुणेश्वरं । ततो दैत्यो ननर्दोच्चैः पुप्लुवे पपात
भुवि ॥ १८ ॥ क्षणं लीनः क्षणं तिष्ठन् कुत्रापाद्रूपस्वरूपधृक् । धीयतां धायतामेष इत्यु
चुश्च शिशुनिवमुः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा दैत्यमगमन्वेगेन च गुणेश्वरः । पलायति महादे
त्यो याति दृष्ट्वैव बालकैः ॥ २० ॥ महारण्यं गताः सर्वे यत्र वायुर्न सर्पति । गर्जन्ति सिं
हशार्दूलगजस्करवानराः ॥ २१ ॥ तं धर्तुं ते त्रयाता ममावृद्धि य दैत्यपुंगवः । क्वापि
याता दूरदेशं ततः खिन्नो गजाननः ॥ कोपसंरक्तनयनो मुमोच पाशमुल्वणं
चकंपे धरणी व्योम मम्ले मनमेघवत्तदा ॥ २२ ॥ न्यपतज्ज्योतिश्चासर्वश्चांककु

भोमनरत्नकौनाना ॥ सपाशो गौ दैत्यमाक्रम्य क्षणेनाययौ गुणेश्वरं ॥ पाशसंरोधास
पातो भूमौ तु हन्यादौ भुजो मुखः । नेत्रभूरागताः प्राणाः परम्पर बालकैश्च यः ॥ पति
तो रूपमास्थाय चतुर्विंशतियोजनं । सपाशः कंठं तं केचिद्विच्चकर्षुनिरस्ततः
पुदेका ह्यं मुखे धरलिं चित्तिपुरपरे भंकाः ॥ २३ ॥ गुणेशानिकटं याताः सर्वे बा
लाः स्कुधानुराः । रसालानि बुभुक्षुस्ते केचित्तं मस्तके गताः ॥ २४ ॥ अजघ्नुः फ
लघातेन भूमिस्था उपरिस्थिताः । पतितास्य परे पादं दंदशुस्तु विनतानताः ।
पदमाघ्राय पति स्पृष्टीसाधावन्बालकं प्रति । पलायमानान्तान्दृष्ट्वा विनता
दृष्टितोयथा ॥ २५ ॥ निघ्नती पक्षघातेन व्यापदानिद्मानपि । गुणेशेन तदा स्पृ
लोकयन्ती नो रक्षस्यकोटरे ॥ २६ ॥ ददर्श गुणेशं तेन ते रंमंडलं ... यथा । ददा
रक्तस्य सहसा गुणेशो बलवत्तरं ॥ २७ ॥ अस्फुटत्तत्र तदंडो पतत्री नीलकंठवा
न् दीर्घपक्षो विशालाक्षो बमज्वा तु केलान्मुखान्नम् ॥ २८ ॥ माधरे नयनमोपस्तो

।ग॰ द्वि॰।

।३२५।

एकहस्तेन धृत्वा तं दोलयित्वा बहिर्ययौ । मयूरेशस्ततो बालो जहर्ष नंदसुखप्रदो
१९ महांतं शेषनागं जातं दृष्ट्वा दैत्यपुंगवः । प्रसार्य सुमेरुसदृशं महाबलपराक्र
मं ।।२०।। तमत्तुं स तदा देवं भक्तं भुजगरूपधृक् । तावद्देवो हि दृष्टोऽसि हंति दैत्योऽब
हिर्गतः ।।२१।। पुनस्ते जलमाविश्य प्रासिंचनं जलं मिथः । एकमत्येन सर्वे ते प्र
सिंचन् गणनायकं ।।२२।। तदासंख्यभुजैर्वारि चिक्षेप बालकेषु सः । तदाश्चर्यं तु
ते दृष्ट्वा परस्परमथाब्रुवन् ।।२३।। षड्भुजोऽयं कथं मत्त्वेऽनंतभुजमंडितः । मेदोम्र
ता मुनिसुताः क्रोधिरूस्तावद्यं विभो ।।२४।। असंख्यभुजवीर्यौजाः क्व च लंभुवने
श्वरः । पुनः सर्वे पिषिचुस्तं मयूरेशं कृपान्विता ।।२५।। सोऽनंतरूपस्तान्सर्वान्नि
षिषेच गणनायकः । एकैकस्याग्रतो भूत्वा षड्भुजो निजतेजसा ।।२६।। तावच्छि
खंडिनि दृष्ट्वासौ चतुरायुधभूषितः । प्रणम्य तु जलि पुटे बभाषे देवं गुणेश्वरं ।।२७।।

प्रणताभक्तिनम्रा ।।४५।। कश्यपस्य सुता भार्यां विनता विहितामिति । तस्य पु
त्रः शिखंडी च सेवकस्ते भविष्यति ।।४६।। मुनिना पूर्वमुक्तं मे येयं उमेतं जिनतिच
सोऽस्य स्वामिन संदेहो मोक्षयिष्यति ते सुतान् ।।४७।। प्रतीक्षंत्या मया दृष्टे पाद
पद्मं विरं तव । जठरायुः स्वपेन संयातीनीता ककुसुतेस्त्र्य ।।४८।। तान्मोचय ज
गन्नाथ शीघ्रं दर्शय मे सुतान् । गणेश उवाच । मा चिंतां कुरु मात स्त्वं दर्शयिष्ये
सुतांस्तव ।।४९।। कद्रूरुवाच । एवमुक्तां तु विनतां बहुहर्षसमन्वितः । सि खिनं च
ततः प्राह वरं मत्तो हि गृणीष्व हे ।।५०।। शिखंड्युवाच । यदि मे त्वं प्रपन्नोऽसि यदि देयो
वरो मम । तदा मन्नाम पूर्वं ते नाम ख्यातं भवेद्भुवि ।।५१।। एतन्मे देहि सर्वेश
तव भक्तिं दृढां तथा । देव उवाच । साधु साधु त्वया प्रोक्तं निर्लोभेनांतरात्मना
।।५२।। त्वन्नामपूर्वं मन्नाम मयूरेशो निजं तदा हे श्वर रूपप । विख्यातं त्रिषु लो
केषु भक्तिस्ते च दृढा भवेत् ।।५३।। कद्रूरुवाच । एवमाकर्ण्य सा सर्वं विनता भा

श्च मयपयो ॥ शिखंडिनं समारूढो मयूरेशो निजं गृहं ॥ ५५ ॥ मयूरेशो मयूरेशो मयूरेशे-
ति चासहत्तव ॥ गत्वा द्रष्टुमुनिबालैस्तैः क्रीडितो मयपत्रिकाः ॥ ५६ ॥ मातरं प्रणिपत्यादृ-
ष्टोत्तीर्णं सर्वमंजसा ॥ वर्णयंतो मयूरेशं मुनिपुत्रा गृहान्ययुः ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वा मयू-
रेशनाम प्राप मासं गुणेश्वरः ॥ ५८ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे शिखंडीवर-
प्रदानं नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ कद्रुवाच ॥ अद्भुतं कृतवान्वर्षेन
वमे सौ गुणेश्वरः ॥ शिखंडिनं समारुह्य चतुरायुधभूषितः ॥ १ ॥ नानालंकारसं-
युक्तो मुनिनाभिजलेपितः ॥ दिगंबरधरो बालो क्रीडितुं समुपाययौ ॥ २ ॥ पू-
र्णचंद्रनिभः श्रीमान्नृपपद्मप्रभेक्षणः ॥ क्रीडितः सर्वसैन्याताः पंचयोजनवि-
स्तृतां ॥ ३ ॥ अगाधोदानक्रसिषकूर्मभ्रमरैकसंयुतां ॥ लतातरुपरिवारेणापरि-
रवेष्टितां ॥ ४ ॥ उड्डीयपतिताः केचित्तस्यां केचिद्वनेपुष्पं ॥ चूतंततीरगंदष्टुवि-
राफलफलसंयुतं ॥ ५ ॥ आरुरोह मयूरेशो बालाः फलजिघृक्षया ॥ रसालेस्वनि

जहुसान् भिन्नांगायेपलायिताः ॥ ८ ॥ बालास्कंधदीरयंतो निपेतुः केपितज्जले रा-
वं क्रीडितुं बालेषु देशोगादस्वरूपमान् ॥ ९ ॥ मत्स्यपादग्रहार्हेणच्चक्रुर्णाततो निप-
र्वेता ॥ मत्स्यपुच्छेषितं शब्देन कंपते भुवनत्रयं ॥ १० ॥ पुच्छं दोलनेजीवाहं तिस्कंध
जर्षभः ॥ तस्मिश्छूलेते च्छेदेन कंपतेपतितेर्भके ॥ ११ ॥ किंचित्सलायवाबाला
के चिछ्रीना स्तके ॥ केचिन्निपतिताश्चापुर्गुरुणोशापत्तितेजले ॥ १२ ॥ निमग्ना द्वि-
मुहूर्तं स्निग्धारुह्य मुनिबालकाः ॥ किं कृतं मे भुमायेचदर्शनीयं मुखं कथं ॥ १३ ॥
कुं करोपि पिरुषा विद्धोभस्मसाल्लकेरिष्पति ॥ अगाधे स्मिञ्जले मग्नं प्रदृष्टुं न
चेश्कूमः ॥ १४ ॥ मातुः पिता पालयिता भ्राता वा तास्वावचनं ॥ कंउवाच ॥
रावं शोचस्तु बालेषु मयूरेशो गोदधारतो ॥ १५ ॥ कर्णयोर्जलमध्ये तु चकर्षबलवा-
नविभुः ॥ आरुरोह बलादेस्पंदैस्यं भारेणमज्जयन्मुहुः ॥ १६ ॥ सदैस्यो निर्वमन्वे
त्रामुखाबहुजलं बलं ॥ जलप्रणेमुनिस्त्रासनूजन्माराणां महारवः ॥ १७ ॥ रावे

॥ग॰उ॰टी॰॥
॥१२१॥

तेषामाकं दिलं स्थाली रूपाणु समभ्युरस्य रुद्रु ॥ ततद्रूपं स्वमस्तं तत तद्रूपास्यमेभ्नित्यं ॥ ६१ ॥ त
ततो हासः स्वगुप्तेतं तस्थौ रुद्रप्राप्त्रवितं ॥ ततदंगं चक्रारस्तु विवेशासो गर्हा स्तत ॥ ६२ ॥
स्थितास्ततः धूम्रकेशांततस्मान्मयूरं तंस्तुभे ॥ जनन्यस्ताः समुत्पाद्य बालान्नादायसत्वरं ॥ ६३ ॥
स्तनपानं ददुः प्रीत्या परमानंदनिर्भरा ॥ ततो दद्दृशुरे बालाः पितरं भिमौतमिश्र्यत्ते ॥ ६४ ॥
तानूचुः केस्यरे ये षा दुस्य कालेगताः कुत्र ॥ न स्माहं न च भुक्तं चान्नं वान्यप्यपि भ
क्षितं ॥ ६५ ॥ मयूरेश्वरसंगेन ने निर्गत्तुमहेथ क उवाच ॥ एवं सा सा प्र्ष्टता न्वा स्ता
ना लिंपत्पुभुजुः सुखं ॥ ६६ ॥ क्वि वणिपुरतो परवद मयूरेशं समागत ॥ आलिं
प्य परिपप्रच्छ किं भुक्तं वनगोचरे ॥ ६७ ॥ वधूर्विद्योगजंदुःखेन मया किंचिन्न भक्षितं
स्तनोपि न पपौ ह्येहोभोजनं च समागमे ॥ ६८ ॥ ततः सर्वं च का रायमाता त्वाकपालगुणे
श्वरः ॥ ६९ ॥ इति गणेशपुराणे उत्तरार्द्धे मयूरासुरवधोन्नाम अष्टनवतितमो
ध्यायः ॥ ९८ ॥ क उवाच ॥ अनेकरूपवान्देवो मयूरेनुगो विलेश्वरः ॥ अवि

पुरूपं नस्तकुत्वे निंद्यं सर्वस्वर्गान्वितं तु ते ॥ गंधर्वयक्षरक्षांसि सिसाधि दग्धिदं मयपर्वता
न ॥ सर्वं चराचरं विश्वं सदेवासुरमानुषं ॥ आर्धयामासुरुत्पते ददृश्येस्वंतं मयातुरः
बाला ऊचुः ॥ नविदामस्ति आत्मानं परवानपि किंचन ॥ एकरूपो भवविभो ह
तीत्व वाविलेश्वरः ॥ क उवाच ॥ इति आर्थितो ब्ला जातोसौ पूर्ववच्च विभुः ॥ एतस्मि
न्नंतरे तत्र चिक्री उर्नगकन्यका ॥ २३ ॥ अतिसुंदरगात्रस्ताः सर्वालंकारभूषिताः
तानि ति स्वमयूरेशं विक्रुलामदमब्लिता ॥ २४ ॥ जाता ऊचुर्मिथः सर्वाः कृत आग
मनं तव ॥ तदद्य नः सफलं जन्म जीवितं च वयोपि च ॥ २५ ॥ धैर्यस्तिमस्त्वेचुः स्ताससर्वाः कु
त आगमनं तव ॥ दृष्ट्वा ते व्यवनं चेतो विह्वलं नो निजायते ॥ २६ ॥ विश्रांतो कुरु चेतो
नः स्त्रोगसंगानधुत्तमः ॥ देव उवाच ॥ अहं शिवसुतो नाम्ना मयूरेशार इति स्फुटं ॥ २८
विख्यातो मुनि पुत्रे स्तु भज्जितो वल्लवं तेरे ॥ दृष्ट्वा वन्यारके मत्तं भवतीनां प्रसंग
तः ॥ २९ ॥ ता ऊचुः ॥ अस्म हृत्लेक्ष्रणी स्थित्वा विश्रामं कर्तुमर्हसि ॥ स उवाच ॥

पार्वतीमक्षियोगेन पालितस्त्वमर्भकः ॥४१॥ ततो नामिवेश्यानं गत्वं तु नाम कन्यकाः
कन्या ऊचुः ॥ एवं वदंति तस्मिंस्तु स्त्रानि मुराह्वेषुतं ॥४२॥ तमदृष्ट्वा पुनः क्रोधं कुंभ
र्युर्मुनिस्तास्तदा ॥ बाला ऊचुः ॥ क्वयं कश्चिद्गतां या लोदयालुस मयूरेश्वरः ॥४३॥ अ
म तत्र श्रीविकिरणान्नवं स्तु स्त्रतांव्रजेत ॥ न पिता स्यजते बालान परात्र युते सति ॥४४॥
क्व गतोसि विनात्वां हि गमिष्यंति दिशो स्व वः ॥ कन्या ऊचुः ॥ केचिच्छ्रीपतिता भूमौ केचि
ज्जाला निजं धिष्टि ॥४५॥ केचिच्छत्रुः श्वासमंते पथि लस्य पदांबुजं ॥ दृष्ट्वा नेमुरुदंत
स्तेरदंत्स्तु स्तेभगासुरं ॥४६॥ मूर्च्छजा घाततो यस्य भानि भूमौ निपेतिरे ॥ ताततयोज
न पादाज्जीवो ऐभुवलभूमौ प्रसार्यता ॥४७॥ तेषां मार्गं प्रसुप्ताप ततस्ते ग्रिराकेय्युः
ध्यायंतस्त भयस्त्रैलोक्यप्रोचुः ततः पथि विह्वलाः ॥४८॥ उद्दरंतस्य ये पाला अपारे जल च
रिक्षि भ्रांताः परस्परं च कुर्वीत्तीनाना विधास्ततः ॥४९॥ मयूरेशो गतः क्वापि क्व यं
कुत्र व्रजामहे ॥ न जाने नीमादिस्त्राः सर्वेनो दृष्टं पतेम्भरहामि च ॥५०॥ इंद्रियाणामधिप

तिर्भक्तोनीतं तु तेन भः ॥ विना नो भननसांस्तनं कथमुत्सस्पते र्भकः ॥५१॥ केमातरो भ्रा
तरो वा पितरः क्व गुणेश्वरः ॥ एवं वदत्सु बालेषु मयूरेशोखिलार्थवित् ॥५२॥ आविरा
सीत्तस्मुरतस्थतुरायुधभूषितः ॥ सखा ऊचुः ॥ मा शोचंतु भवद्दुःखं ज्ञात्वाहं शीघ्र
मागतः ॥५३॥ भागासुरो पराग तानहान विदुर्भकाः ॥ कन्या ऊचुः ॥ निद्रयामोहयामा
सुर्मुनिपुत्रान्गुणेश्वरः ॥५४॥ देवदेवं तं तु गतो वहिर्धेयाम नो यथा ॥ विषादयदेहं ते
स्याश्रुत्वा के ले देधायाह्वितुः ॥५५॥ ततोस्तमितआदित्ये नागतेष्वर्भकेषु तु ॥ मातरः
पितरश्चैव चिंतामापुः शुच्यान्विताः ॥५६॥ ऊचुः परस्परं ते तु पुत्रेमहाबलः ॥ बला
न्नासागतः कुत्र मृतो वान्निशुभिः सह ॥५७॥ जीवं त्यक्ष्येद्गतः स्यात्सायंकालेषु बु
भुक्षितः ॥ केचिस्ताणा न्विना तैस्कृतः स्वजुर्मातरोपि च ॥५८॥ केचेदूचुरुमायेते हृतो
सर्वे निवेदितां ॥ केचेते पुर्वनं याता बभ्रमुर्वनपर्वतान् ॥५९॥ नापुस्तं च स्यकान
यो रूपानुखिता ॥ प्रापुर्गेहान्पुनः ॥ नानाकोलाहलं चक्रुर्जनं म्यः पुत्रसोदरः ६०

द्धारो यो नु मा वतं गुणो भवं ॥ न स्वरूपं पयं पुर्दे वा ब्रह्माद्या मुनयोपि च ॥ त्वमेव सद्धो
विश्वं पासि हंसि त्वमेव हि ॥ नानावतारकर्त्ता त्वं नानादैत्यविमर्दनः ॥ त्वमेव साक्षी
सर्वस्य सर्वलोकपितामह प्रभो ॥ सर्वेषां कारणं त्वं हि कारणानां च कारणं ॥ अ
ज्ञानादभिमानेन यो हुंकामा न क्षमस्व नः ॥ ३४ ॥ क उवाच ॥ संपातिं जटायुं च
रूपेन मानीय सर्पराट् ॥ निवेद्य वनभक्ष्यं तद्गोपतस्मै व भस्व हा ॥ ३५ ॥ ते पितृ
प्रणिपत्याहुर्दीननाथप्रसादतः ॥ बंधान्मुक्ताः सर्प हृतालभस्तोपरमेश्व
र ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा भयं पूरे शंबं धुतं त्रिशिखं नत्रयं ॥ प्राप्ति लिंगुर्मुद
मुकास्तदा गह द भाषिर ॥ ३९ ॥ प ह छ कुरु लं मात्रेत च क्षेमयथा ब्रुवंत
ततः स्त्रीवं डिनं सोथ करोह गरुणनायकः ॥ ४० ॥ पाताललोकहूत लिखाया तैस्त्रि
भिः संयुतो वशी ॥ नगासुरं ददर्शाहं मागे त्रिशूलहर्षचतं ॥ ४१ ॥ तद्यस्यप
स्युंदीतंस्त्रशतस्ययैनि भंविभुः ॥ तस्मा जलस्य कंठे तं पश्च भारमभारयत ॥ ४२ ॥

सुंदरदेहे सन् नागकन्याभिरावृता ॥ ४३ ॥ सर्वस्वकीयं क्रीडार्थं संजीतो बहुविस्ता
तं ॥ सुगंधिते लोघृतनैः स्नाप्यालोक्य पितं जले ॥ ४४ ॥ दिव्यवस्त्रैरलंकारैश्चंदनैश्च
पि पुष्प च ॥ धूपदीपैश्च नैवेद्यैः फलतांबूलकांचनैः ॥ ४५ ॥ कृ चुः कर पुटं बध्वा वयंपं
स्पतमाविभो ॥ यतदृष्टं तेपदं देव ब्रह्माद्यैरपि कौ क्षितं ॥ ४६ ॥ नागलोको धन्यतमो जी
वितेन सुजीवितं ॥ लावण्यफदमग्नं नो मानसं तापम स्यज द ॥ ४७ ॥ य यत दृष्टिं तं देव
तत्तदस्तु किरस्थलं ॥ अत्रैस्थिला कतिदिव्यं पश्चात्वं गंतुमर्हसि ॥ ४८ ॥ मयरे च उ वाच
जो छितं वो विधास्यहं गिरिजामां प्रतिक्षते मद्वियोगेन तप्तास्तानं भक्षयति किंच
ने ॥ ४९ ॥ पूर्वं केस्यालजातस्य दर्शनं चेक्ष्वे भम क उवाच लतं उच्चुर्नागकन्या वासु
कि पुत्रिका वयं ॥ ५० ॥ ब्रह्माद्या मुनयो देवा यांति यस्य गृहं सदा ॥ यस्य विषभवो
ज्वाला दहेत्त्रिभुवनं विभो ॥ ५१ ॥ रक्षकात्तं पुरस्तस्य पितृर्नोप्राप्य रंगना ॥ ५२ ॥ सलसीहा
सने दीते तिष्ठं तपन्नगै सुरं ॥ ५३ ॥ कोटि सूर्य निभं स्थल माल्यया चाहसुरोभिनं

॥ग.अं.हृ.॥

॥१२८॥

मूर्द्धस्पर्शस्थलकी रकोशो भ्राद्यं यंतं दृष्टो खिल॥ तं दृष्ट्वा वासुकिं देवो गर्विलं बलव
तोभे॥ उद्दीपयत्फणासंस्तंभ गिरिं जगाम सत्वरं॥ येन पातालविवरेनांधकारो
भवेत्कचित॥ आदेश्यामास तिरीटोसो उत्पन्न सप्तपर्वतान्॥ उद्भीन्न सप्त स्वर्ग
ष्च पातालानि रसातलं॥ रसेतैनैको नगं रत्नमपूरेद्धाः खलीलया॥ वासु
किं निजकंठे सबबंध सर्पत्रणं॥ विस्मितः स्वर्ग लोके भुर्द्धां गउत्तं नदतो वि
भुः॥१७॥ नजर्जितं समाकर्ण्य चुक्षुभे भुवनत्रयं॥ ततः सर्पगणाश्शेषं नीलंवा
सुकिमभ्युवन॥१८॥ सलुक्रोधसमाविष्टो विस्फार्य निखिलाः फणाः॥ विषाग्नि
मुत्सृजन्दग्धुं त्रैलोक्यमुपचक्रमे॥१९॥ उवाच कृष्ण मो जेतुं मम बंधुतुवा
सुकी॥ आवेशोनययय्यो पात्रदानवान्दद्मत्मनं॥२०॥ शीघ्रंयातो भयूरेतं
तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत्॥ ततो नागकुलान्याशु तं शेषमन्वयुः सदा॥२१॥ त
तः पन्नगकोटिस्याद्दृष्ट्वा दिग्मैवौ तिष्ठत॥ शिखंडिमस्तके हस्तन्यधाद्गुह

पन्नगैः॥२२॥ सपयोतंतं नभस्स्थपगसं निवमरहुतः॥ दुधावपक्षौ तद्वातभ्रामय
न्भुजंगोत्तमान्॥२३॥ कांश्चित्स भक्षयामास चुचूर्णचापरानपि॥ मारयामास
कांश्चित्स भुजगान्बलवत्तरान्॥२४॥ निवीक्ष्य तं महालाःके चिद्रत्नाभयपवि
द्रुता॥ दृष्ट्वा पराक्रमं तस्य क्रोशोबोश्वात्सृजन्॥२५॥ शिखंडी पतितस्तेन [illegible]
लो धरण्याततले॥ मृत्स्रे शौततः शेषो ययौ क्रोधोद्दत्तं निवा॥२६॥ त्रैलोक्यं वि
षवह्निस्थं समालोक्य गुहेश्वरः॥ वीरस्तद्रूपं समास्थाय [illegible] परि
२७ उद्दीप बाल भावेन गर्जेन्निघृष्टवा परः॥ नत्र्लेकरतात्वेन पादाघातेन म
र्दयन्॥२८॥ अनंकोटि ब्रह्मलंड भारेण पृथ्वी पीडिलः॥ एकब्रह्मलंडवा हिस्तकथं
तद्रूसैरमावहन्॥२९॥ बबंध शेषं हिकेटोर ज्जुबालोप्य पारमव॥ ततस्ते भु
जगाः सर्वे योद्धुकामास्तमन्वयुः॥३०॥ हुंकारेणैव तान्सर्वान्पातयामास वि
ष्णुः॥ अबंधीन्मस्तके कांश्चित्कांश्चिच्चकर्णयोर्विभुः॥३१॥ पक्ष्मांतरस्त

अतीतो यां तिरथ्या श्वपादचारिणः ॥ न ज्ञायते स वै स्तेजः शास्त्रदिशा पाप्यकिं च न ॥ ३
कोलाहलो महानासीद् गजाश्वरथपत्तिजाः ॥ नानाविधानि वास्त्राणि संघट्टस्तेन नि
श्चितः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा मुरुस्तं महद्दैत्यं विवाचारान् पुरोगता ॥ शंखासुरस्यतं वै घृणेनाक्रा
धाविराजितं ॥ ५ ॥ नानायुधधरं चंप्रोक्षुराणस्य तुरीकंगणं ॥ पादाघातेन पस्माच्छुर्कं
पतेकमहादय ॥ ६ ॥ मुनयो ये स्वरुचरा भयभीतास्तमब्रुवन् ॥ मयूरेशं महाभागं
कथं रक्षसि नो खिलान् ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाचास्मन् मयूरेश्वः
विस्मयमानेन विविधं चिंता न कार्या मुनिपुंगवाः ॥ ८ ॥ मयूरेशोऽहं प्राह नमस्कृत्य पु
नतः पुनः देव उवाच महासेनापुत्रो दैत्यो नाम्ना सौकमलासुरः ॥ ९ ॥ पवितेनु
महोर्मिस्या धृतद्यासु बज्जाम्यहं शिव उवाच सम्यगुक्तं त्वया पुत्र हृदयानंदनं
वच ॥ ब्रह्मराक्षसो दृष्टि सेनायुक्तोसौ दैत्यपुंगव ॥ एकाकी कथमायासि सैन्य
कोटिगणैर्युतं ॥ ब्रह्माद्युहिजयेन्द्रो घ्रंजहि शत्रुं बलाद्भुवम् पुत्र उवाच तव प्रसादा

तेषिरः परिवभ्रामस्त गंधवज्ञालं यथा ॥ नलस्सतु स्थिता बाला योगमायावि
मोहिता ॥ मयूरेश्वः केचिदासीत् तेषां केचित् सर्व एव ते ॥ आसनेऽक्रीडने स्वापे उद्य
तौ भोजने पिच ॥ तमेव ध्यायमानास्ते तन्मुखावाद्भिरायमुः ॥ ४४ ॥ गर्भवासा
देवीतारेण दृष्टुं दृष्ट्वा सुस्तं गुणेश्वरं ॥ दृष्ट्वा तेषु रुदुःखे दुःखाद्धालिलिगुर्मुदा विलाः
४५ ॥ तेप्रोचुः ॥ स कोस्मादैत्यजठरे मृतानुकोऽस्ति गतेभवान् ॥ लक्ष्य ते
तस्य जठरे जीविताना निर्गतो स्तव ॥ ४६ मयूरेश उवाच सर्वव्यापी सर्वगतः सर्ववे
त्ताखिलाश्रयः ॥ न समर्थो न कदाचिद्धो न चिंता कर्तुमर्हथः ॥ ४७ ॥ ब्रह्मोवाच
ततो यथैव मयूरेशो बालकैः परिवेष्टितः ॥ केचिद्धावंति पुरतो नानानृत्यके
रान्दकं ॥ केचिच्छस्त्रापरकेचिदंडवामधारिणः ॥ ४८ ॥ इति ध्वजं समालोक्य
य पुमुनिगणा बहिः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ बहिर्गतं मयूरेशं बालकैः परिवेष्टितं ॥ कौतुकप
रस्परं सर्वे मुनयो विस्मयान्विता ॥ ५१ ॥ गृहस्थित्त्रिया कस्मात्ति कुतो त्वस्य

समंततः ॥ तोषं च तान्मीलिताः सर्वे पश्यन्तस्ते देवरूपिणः । विचारेऽन्यच मां सर्वे पश्यन्तं लक्ष
रूपिणः ॥ आनंदहृदमग्नास्तेन विदुः स्वं परं पुनः ॥ मा पश्यंस्ते पुनस्ते तं स्मा माता इ
वेक्षले कथन ॥ ५५ ॥ कश्चित्स्थितः स्तनमासाद्य पपौ तिस्म पपौ तिस्मयथा पुरा । कश्चि
न्मातः स्तनमासाद्य पिबति स्म स्तनं मुदा ॥ ५६ ॥ आलिलिंगाथ जननी पितरं चापि कं
श्चन ॥ मातरं ताडयित्वान्यो रुरोद ताडनादिवा ॥ ५७ ॥ उमापि तनयं दृष्ट्वा लिप
प्राद स्तनं मुदा ॥ कथं स्थिरतरं याता रुलि क्रोधा ह्यभाषत ॥ ५८ ॥ आदाय हस्ते गि
रिजा मयूरेशं गृहं ययौ ॥ सर्वे ते मुनयो जग्मुः स्त्रिभिः स्वस्वमाश्रमं ॥ ५९ ॥
इति श्रीगणे॰ उ॰ खं॰ भमासुरवधो नामो ऽध्यायः ॥ ९९ ॥ क उवाच ॥
ततस्तु दशमे वर्षे सुखासीनं महेश्वरं ॥ गिरिजा सहितं वामे सधकोटिगणा
न्वितं ॥ १ ॥ नरस्तं तं मयूरेशं पश्यंतं स्वांगणे शिशुं ॥ आययुर्मुनयः सर्वे गौतमा
द्याः प्रणम्य तं ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रबुद्धमतयो महदेवं महौजसं । ता ऊचुः ॥

यावत्कालं शिवा त्वं च मयूरेशं समन्वितः ॥ ३ ॥ स्थितो सि तावद् दैत्यानां मननं तानां समा
गमः ॥ वयं तेन प्रपीड्यामो न्यत्र याहि शिवाधुना ॥ ४ ॥ वयं वा त्वत्र गच्छामो यत्र नाभ्यागमो
भवेद्धर । शिव उवाच ॥ भवतां गेन च मया नव वर्षाणि सोऽप्यदः ॥ ५ ॥ अतिक्रांतानि
विघ्नानि मयूरेशेन तानि च ॥ भवतां गमने स्थानं कं स्थितं किं नु प्रयोजनं ॥ ६ ॥ अह
मेवाधुना यास्यामि स्थलं मम्यं निराकुलं ॥ क उवाच ॥ इतीरितं वचनं श्रुत्वा मुनय
स्ते प्रणम्य ते ॥ ७ ॥ जग्मुर्देवं मयूरेशं प्रोचा कास्य स्थानमायधुः ॥ शिवो पि गणसंयुक्तो
वृषारूढो ऽंबिकायुतः ॥ ८ ॥ वर्धमानं मयूरेशं पुरस्कृत्य मुदान्वितः ॥ नानावाद्य
निर्घोषैर्गीयन्विश्वपंडगत ॥ ९ ॥ अन्वयुर्मुनयः सर्वे मयूरेशं शिवान्वितं ॥ प
सोन्ध्य बालकैः सार्धं स्नेहगद्गदभाषिणः ॥ १० ॥ रजसा मोममनितं तेन प्राह्य ये नकि
चन ॥ परादत्य शिवः सर्वान्दक्षिणाभिमुखो ययौ ॥ ११ ॥ ददर्श मार्गमध्ये ते द्व
दशगक्षो हि तनिपुत्रं कमलासुरमायातं धूलिधूसरितां बरं ॥ १२ ॥ गजास्य

देवो दैत्यसेनानिबर्हणं। तेन केचिन्मृता दैत्याः केचिच्छिन्नांघ्रिमस्तकाः। विभि
न्नजानुजंघाश्चच्छिन्नगुल्फाः परे पतन्। गजैर्भिन्ना वधा वेति पितमार्तः सुते पि
पे।। मुक्तं यातामपूरेण दृष्ट्वा प्राणं जहुः स्वयं। एवं सेनानिरस्तास्य ततो दैत्यो ह
नाद्भवत्।। खड्गपाणिः क्षणाग जेनसवेगेनायाद्रुजाननं। तथापि युद्ध्यपुं दृष्ट्वा पावा
मास यविष्णुद्दृ।। १३ ययो दैत्यं महावेगा पक्षजयः कृतं चेत।। मध्यहस्ते जगामो
मदिराः पक्षिगणा न पि।। १४ अष्टितं दैत्यहस्ते च खड्गं च शातधा जवात्।। सच्चा
पं सहसा गृह्य स जां श्रष्टवा नाराचान् बहुन्।। १५ असंख्याता बलाद्विध्यन्छा
दयामास सैनिकान्।। गगनं च दिशः सर्वा जगर्जे धनगर्जनाः।। १६ अंधकारे
वाणमये नाज्ञासीत् कोपि किंचन।। मयूरेणोपधन्नां घंतं सध्यं भ्रमावपातयन्।। १७
शरघातेन बलवत् कलिवारिषं शरपंजरे।। ततो लग्नमपि तिष्ठन्स्तत्रौ वेच्छगगना
यके।। १७ उभयत्र निघ्नां गगणा शराणा मोघं विक्षिपत्।। चापमारूह्य कर्णाते

त्रैलोक्यं देहस्यमिति मे मतिः।। १९ कियंतो न हता दैत्या न हतास्तेलयानु किं अस्य
कोगणना स्वामिन् मायास्य जयवाहनं।। २० केतुरुवाच। एव मा के एवं तद्रूपं दे
यमिति मे मतिः।। कियंतो न हता दैत्या न हतास्ते लयानु किं।। २१ अस्य का गणा
चिप्रसंपुत्रहस्ते न मर्दनस्य करं शुभं।। आनंदं दैत्य पुत्राय गणा पुरुषाय त्र
के।। क्षेत्रिते जयराद्धेश्चनादयन्स्तदिग्गोदर।। प्रययौ प्रमथे युक्तो विद्याहय
कलालस।। रुषारूढः शिवायुक्तो हस्ते हृष्टुभन्वागात्।। २२ दृष्ट्वा परं दैत्यसेनां
भपुरोगाः शरीरते।। निर्ममे बहुलां सेनां ततो युद्धमवर्तत।। २३ कालानुरूपा
भीमाश्चैलं डाकिनेतस्य च।। मेरोरपि के मानास्ते राक्षितान्स्यंगपातिनः।। २४
पास्परं निजधुस्ते तु मल्ले संयुगे ततः। अंधकारं महाना स कीर्त्तजसाच्छादि
तादिशः।। २५ विस्मयश्च कि दैत्यानां रानीमयमेकल।। अनेकतो कथं याति
तस्मादेषः पराः पुमान्।। २६ महाभारं हन्तुं कामोयम वली लग्नः शिवालये सोपिदी

ग. उ. खं

२३२

र्यंतरं रूपं दधार सहसा विभुः ॥ ३७ ॥ दंष्ट्रादीर्घदेहं स्वरूपं योगमायासमावृतः । दंष्ट्रा
युधधरो देवो दशहस्तो महाबलः ॥ ३८ ॥ मयूरेशश्च देहस्थमायुधं भानौ विरेजतुः
नानाशस्त्रप्रहरणो नानायुद्धविशारदो ॥ ३९ ॥ असंख्यास्तस्य युधं तगणाः सेनाच
राश्चले ॥ मुष्टिप्रहारैर्दैत्यौघान् शस्त्रास्त्रैरितरेतरं ॥ ४० ॥ केषांश्चिन्मस्तका भग्ना
परेषां मुखतो पि च ॥ जानुजंघाविरहिता निपेतुरपरे रणे ॥ ४१ ॥ गर्जयंतो दशदिशश्चे
डितैः शस्त्रनिःस्वनैः ॥ स्वामिस्वकामतो जघ्नुरंकाद्रेजः हते ॥ ४२ ॥ केवं धामार
यं तत्र परान्देवानपि सुमुखं ॥ दैत्यसेना चरा भग्ना दैत्यमेवान्वयुस्तदा ॥ ४३ ॥ अ
संख्यातानक्षतान्प्राहुर्नदीश्च रक्तसंभवाः ॥ कमलासुरो दृढादद्याणो कपाला
श्मला धाद्देवतागणाः ॥ निर्दितायिनतेनेह को युद्धं कर्तुमुत्सहेत ॥ ४५ ॥ भग्नो
लम्भुजलानेतुं कोमः शक्तो भविष्यति क ऊवाच ॥ इत्युक्तो दोलयामास शस्त्रं
दोलनतो जातं ॥ ४६ ॥ क्रोधसंरक्तनयनो भारयामासु दैत्यराट् ॥ मयूरेश

गणान्सर्वान्नानावाहनहेतिकान् ॥ ४७ ॥ शिरःपादान्करौ हस्तान्भीमापातांय
राहवे ॥ उत्कर्षं तस्य तं दृष्ट्वा मयूरेशोऽथ योपुरः ॥ ४८ ॥ गर्जश्च गर्जयंस्यो मदशाश
रौद्रशोहनत ॥ असंख्यातान्हतान्दैत्यान्मुक्तिं प्रापुः सुदुर्लभां ॥ ४९ ॥ इति श्रीगणे
शपुराणे उत्तरार्द्धे बालचरिते कमलासुरवधो नामोध्यायः ॥ १०० ॥ क उवा
च ॥ विनष्टे बहुधा सैन्ये हरी हस्त्यं स दैत्यराट् ॥ खड्गपाणिर्ययौ युद्धं मयूरेशरु
धान्वितः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा तु मयूरेशो हरो हस्त्वं रिशिखंडिने ॥ २ ॥ जप्त्वा मंत्रं च शरं तथा भार्ग
वादिक्षमाददात ॥ ३ ॥ ससर्ज पन्नगास्त्रं तेजसा जत्वचलन्दिशः ॥ ४ ॥ सर्पसैन्यैर
वेष्टितं देवसेना चराचरा ॥ ५ ॥ मृताः केचिद्धताः केचित्पतिताश्चापरे वनौ ॥ ६ ॥ न
नंद देवस्तं दैत्यमतिवीर्यपराक्रमं ॥ ७ ॥ सा धुधुध्वम्सिदेवेंद्रनेत्राः को पिवीक्ष
तः ॥ ८ ॥ सर्पसैन्यरवेष्टितं देवसेनात्वचराचराः ॥ एवमुक्त्वा रिपुं देयो गारुडंचा
स्त्रमसृजत ॥ ९ ॥ ततः पलायिता सर्पाः ओदतिष्ठश्च सञ्चराः ॥ चक्रास्तमुत्सृज्ञं

॥ग॰उ॰ह्रि॰॥
॥२३३५॥

सादेससयथैष्प्रदहन्निव॥ चूर्णयामास सर्वतो सोमदहन गोदानिपातय
न्॥ वेगेन पतितो देवस देह भीलाद्दु धो करोत्॥ मस्तकस्तस्य पतितो भीमाय
दगोतटे॥ स्नात्वा लक्ष्मायाउत्तरेतीरे तस्येतत्रगुलेश्वरः सर्वैसंतुष्टमन
सो जयमुद्रोहेलमब्रुवन्॥१८॥ जयदेवमयूरेश्राकुरु दुष्ट विनाशनं॥ ततः
स्तत्राययो गौरीपतिगणपरिवृता॥१९॥ गौतमाद्यैश्च मुनिभिः पार्वत्या
चसमायुतः॥ वाद्यस्तु सर्ववाद्येषु पुष्पवृष्टिपपाते वा न्॥२०॥ आलिंप
पार्वतीप्रादात्स्तनपानं मुदा तदा॥ मुनयस्तुष्टु वुस्तेन मयूरेशं सुरेश्वरं॥२१॥क
मलाकांत हृदयानंदस्वरूपिन॥ कमलाकांतनमितकमलासुरनाशन॥२२॥क
मलासेवितपदजयत्वंकेमलाप्रद॥ कमलासनवंद्येत्वंकमलाकांतलालि॥२३॥
कमलांकुसुपादाब्जकमलांकितकारक॥ कमलाधवधृतिष्ठ कमलाकांतकम
लाप्रद॥२४॥ कमलासस्तु रिपुजकमलासनसुंदर॥ कमलापितृलालानिमाल

चिक्षेपसरसंचयात्॥ मयूरेशोपि चसेनायां मारयंश्चसर्वसैनिकान्॥ ववर्ष शरजाला
नि वर्षा कालेघनोयथा॥ कियंतो भिन्नसर्वांगाः केचित्प्राणान्मुमुचुः सुरा॥ एवं न
रूपस्तु वीरेषु मयूरेशो रुषान्वितः॥२४॥ कमलासुरबालोपि स्व विहृत्स्थले त्रिखंडि
नं॥ पारंकरेध्वजग्राह्य दोलयामास सादरं॥२५॥ जगर्ज नादयन्व्योमतस्माजन
हसासुतं॥ सपातयन्देवगणान्दददाहरिपून्सैनिकान्॥२६॥ केचित्पतितस्य
देवसेनाधिपस्य च॥ हृतो धनुश्चास्त्र मस्यासो देवोरूपांतरं श्रितः॥२७॥ मर्दयामास ता
श्यामासतत्क्षणात्दृष्टिमंडलं॥ अंधकारे घोरतमो न प्राज्ञायत किंचन॥२८॥
उवाच सुमुखो भूत्वा मयूरेशो रुषान्वितः॥ मया किं युध्यसे बालया किमातुस्तनं
पिब॥२९॥ सुहृत्स्व बालके नैचि वेश्मानि ष्टि स्विममात्रतः॥ ममचाक्रंदितेनैव कंपते भु
वनत्रये॥३०॥ पादे भूपोस्थाप्य मानेशेषोपिचलितो भयः॥ सत्तमुष्टिप्रहारेण
चूर्णीभूतो महाचलः॥३१॥ नखाग्रेण विलिस्ते हुं गमन चिक्षेप सालेसं कउवाच

एवमाकर्ण्य दुर्बुद्धिर्वाक्यं क्रोधेन मयूरेश्वरात् पिशाचवन्मयपवनं किं वदसि मम
ग्रतः ॥ न जयं प्राप्स्यते कोपि देवद्विजविनिंदकः ॥ २१ ॥ मम चैव हि पिता क्रोधोद्वाल
येद्भुवनत्रयं ॥ परास्ते स्मापि तुलाके प्रत्यभिहर्षनिर्भराः ॥ २२ ॥ नो चेद्बंधुकान्महा
त्रेशानीतस्याध्मसादनं ॥ कउवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं देवः क्रोधानला
कुलः ॥ स्वेच्छितं प्रतिशब्देन गदयान्विदिशो दश ॥ तदा गर्भा निपतितास्तस्य श
ब्देन तत्क्षणात् ॥ प्रमथाद्या गणाः केचिन्मूर्छिता धरणीं गताः ॥ २३ ॥ आकर्ण्य केधनु
र्नादं कम्पमुमोच कमलासुरः ॥ शरवृष्टिं पुनर्घोरं मयूरेशं च सेपिच ॥ २४ ॥ इति
गणेशपुराणे उत्तराद्धे बालचरिते कमलासुरयुद्धो नामो ध्यायः १२
कउवाच ॥ उक्त्वैवं तस्य देवस्य दृष्ट्वा देवो द्विजास्तदा ॥ आयसैः पुरतो देवं ज
घान क्रूरैः शरैः शितैः ॥ १ ॥ निवारयत देवेशोपि स्वशरैः पिवेगितैः ॥ ततः स्तो
प भगवान्मयूरेशो गुणाग्रणीः ॥ २ ॥ दर्शयामास तस्मै स विश्वरूपमनंतकं

दशदिक्षु मयूरेशं ददर्श कमलासुरः ॥ ३ ॥ विस्मितः प्लावयन्नयने हृदि तं दृष्टवान्
ततः पलायनपरो यावद्गच्छति दैत्यराट् ॥ ४ ॥ शिखामाकृष्य देवोपि दधे प्रोच्च
ते विभुः ॥ तिष्ठ पुत्र स्वरे दैत्य स्मर वाक्यानि तानि च ॥ ५ ॥ पुनर्ददर्श दैत्यस्तमे
कमेव पुरः स्थितं ॥ अधावत्सहसा योद्धुं जगर्ज च महाबली ॥ ६ ॥ दशायुधधरो
देवो योधयामास तं तदा ॥ बिभेदास्य शरीरं स विघ्नराट् शत्रुघातकः ॥ ७ ॥ ना
नाशास्त्रैरस्त्रैस्तैस्तं जघ्नुः शरवृष्टिभिः ॥ ततः परावृत्तो देवो मयूरेशो रुषा
न्वितेन नु ॥ ८ ॥ साहं कोटित्रयमितः सिद्धिबुद्धी तदाब्रवीत् ॥ यथतुः पामहं हेत
तोयुद्धमवर्तत ॥ ९ ॥ कंचुकं तु गणराजं तं देहि भक्ष्यं प्रभुः पहं ॥ ते ऊचे मस्ति तदै
त्यास्ते कुंजनितान्बहून् ॥ १० ॥ इत्युक्ते ते तदा तेन दात्तेन मयूरेशोन सत्वरं ॥ पुन
श्च सृगात्तनुजो जातो दैत्यास्तत्र सहस्रशः ॥ ११ ॥ बभुस्तुस्तानपि ततो विपन्नस्तस्
मे ततः ॥ ततः खिन्नो मयूरेशः स्वमुख्यं प्रविचिंतयन् ॥ १२ ॥ तस्यास्य पसद

ग.उ.दे.
३३०

तोंगमीतः क्षणात् ॥१९॥ नानातीर्थजलैर्युक्ताः स्थापितो मे कमंडलुः एतेहुत
ज्जलं भर्तुस्ततो मामब्रवीद्विभुः ॥२०॥ मयूरेश उवाच ॥ इदं ब्रह्मन्स्तवं स्तोत्रं सर्वपा
पप्रणाशनं ॥ सर्वकामप्रदं नॄणां सर्वोपद्रवनाशनं ॥२१॥ कारागृहगतानां च मो
चनं दिनसप्तकात् ॥ आधिव्याधिहरं चैव भुक्तिमुक्तिप्रदं विधे ॥२२॥ स्थिरो भव
विरंचे त्वं नद्यः सर्वपावनी ॥ कमंडलुभवा नाम्ना ख्याता लोके भविष्यति ॥२३॥
ब्रह्मोवाच ॥ एवं तेन वरं तेन सस्तुस्तत्र मुनीश्वराः ॥ सदाराः परिवाराः सप्त
कोटिगुणान्विताः ॥२४॥ तपस्तेपुस्तदा तत्र मुनयस्ते मया सह ॥ ततो हं मायया त
स्य मोहितं प्राब्रुवन्बहु ॥२५॥ जगत्कर्ता जगद्वंद्यः शक्रादिसुरपूजितः ॥ बाल
भेकाद्दशांस्तं कथं प्रणतवोहनं ॥२६॥ अर्भकैः क्रीडमानं न नमाचार प्रहितं भु
शं ॥ धिक्त्वेशान महत्वं च येनाभ रूपदं चेचपिकः ॥२७॥ इमा सह पिपीयाया हं स्वा
स्यामि गुण रूप धृक् ॥ अयं च समभामासा ॥ अपरां निर्ममेस्तुनः ॥२८॥

पञ्जयश्रीभिता ॥ कमलासुखाशानां कमलेन निवारके ॥ कमलाकांत कमल
कोशजस्त्ररपंकज ॥ कमलापतिहस्तस्य पद्मकोशानि मे क्षण ॥ सर्वंहत्कमलान
दजयस्तर्वोघनाशन ॥२९॥ कमलांकुशहस्ताब्जं अविघ्नहराव्ययपत्यां विनि
हतः पापः शक्रादिभयदोरिपुः ॥३०॥ वजंश्च काय मेघ यो मुनित्रैलोक्यभीतिदः
एवं स्तवा पुरस्तुस्तो गौतमाद्या महर्षयः ॥३१॥ दक्षामित्रो गिरीशालिंगपपुरजगि
रिजोपितः ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचुः मयूरेशं वरं कर ॥३२॥ अत्र त्वं सर्वदा तिष्ठ स
र्वदेवगणैर्युतः ॥ पुरयेन्नकं कार्यालिखाः यन्विघ्नसंचयान् ॥३३॥ ऋषय उवा
च ॥ एवं तैः प्रार्थितो देवैः सर्वदेवगणैर्युतैः ॥ पूरयंतो भक्तिकामान्हरं तो वि
घ्नसंचयान् ॥ स्थितो तत्र मयूरेशो शंकरो लोकशंकरो ॥३४॥ विश्वकर्मा द्विधा
तत्र मंदिरं सुंदरं ततः ॥ असंख्यशिखराकारमसंख्या श्वपैर संयुतं ॥३५॥ त
त्राभ्रंल्लग्नं चारु सर्वलोकसमन्वितं ॥ मयूरेशपरं तस्य नामचक्रुर्महर्षि

।।ग॰उ॰हि॰।।

।।३३६।।

य॥४४॥ तपस्तेपुर्मुनिगणा नानाभवनसंस्थिताः॥ हतोपि च तपस्तेपे योगाद्योगा
णसंयुता॥४५॥ तस्य ध्यानं भजनं च स्मरणं तेन मधुर्द्विजा॥ मयूरेशः पुनर्बालैः
क्रीडति स्म यथा पुरा॥४६॥ इति गणेशपु॰ उ॰ बालासुरवधो नाम चतुर्विंशति
मोध्यायः॥१२॥ श्रीक उवाच॥ अहं प्रयातं साद्रष्टुं गुणरूपो द्विजोत्तमः॥ स्वद
र्शितत्र तं देवमुमया सहितं प्रभुं॥१॥ स्तोत्रं माथ्यज्ञपं तं च परब्रह्मसनात
नं॥ अहं तमस्तवं देवं मयूरेशों भवसंहितं॥२॥ पुराणपुरुषं देवं नानाक्रीडा
करं मुदा॥ मायाविनं दुर्विभाव्यं मयूरेशं नमाम्यहं॥३॥ परात्परं चिदानंदं निर्वि
कारं हृदि स्थितं॥ गुणातीतं गुणमयं मयूरेशं नमाम्यहं॥४॥ सृजंतं पालयंतं
च संहरंतं निजेच्छया॥ सर्वविघ्नहरं देवं मयूरेशं नमाम्यहं॥५॥ नानादैत्य
निहंतारं नानारूपाणि बिभ्रतं॥ नानायुधधरं भक्त्या मयूरेशं॥६॥ इंद्रादिदे
वतावृंदैरभिष्टुतमहर्निशं॥ सदासद्व्यक्तमव्यक्तं मयूरेशं नमा॰॥७॥ सर्व

शक्तिमयं देवं सर्वरूपधरं विभुं॥ सर्वविद्याप्रवक्तारं मयू॰॥८॥ पार्वतीनंदनं शं
भोरानंदपरिवर्द्धनं॥ भक्तानंदकरं नित्यं मयूरेशं॥९॥ मुनिध्येयं मुनिनुतं मुनि
कामप्रपूरकं॥ समष्टिव्यष्टिरूपं त्वां मयू॰॥१०॥ सर्वाज्ञाननिहंतारं सर्वज्ञानक
रं शुचिं॥ सत्यज्ञानमयं सत्यं मयू॰॥११॥ अनेककोटिब्रह्मांडनायकं जगदीश्वरं
अनंतविभवं विष्णुं मयू॰॥१२॥ त्वद्दर्शनेन पूतोहं परमानंदनिर्भरः॥ आद्य
थीपरमं प्राप्त तस्य देवस्य माहात्म्यं॥१३॥ यन्न ज्ञातं कोटिदेवा लोकपाला जिता
त्मना॥ सहस्रनामतयो धीयो संस्मदेहो गणेहृतेः॥१४॥ त्रिधामरतस्त्रिस्थले
षु पतितः कमलासुत॥ तं समाश्रयमहं सर्वतीर्थजलैः शुभैः॥१५॥ कमंड
लुगंतैर्नेत्रौ नाराकेरभिषेचयं॥ दिव्यवस्त्रैर्दिव्यगंधैर्दिव्यपुष्पमयैः शुभैः॥१६॥
वनमालामस्य कंठे रत्नानामं मधामह॥ वनमालां तु लोकेषु विख्यातं सर्वमं
गलं॥१७॥ पूजाविधं समाप्यैनं प्रदक्षिणामथाकरं॥ पादाघातेन मे तत्र मुक्त

शुभाः ॥ सौहार्दभावहिनि स्थानकाश्चिन्मुखकेसंस्थिताः ॥ ८ ॥ नानायुधधराना
नादिव्यलंकारशोभिताः ॥ चतुर्भुजाशास्यदिव्यगंधांबराः शुभाः ॥ ९ ॥ भक्त्या
परमया तां जाम्युपचारैः षट्पंचधूपकैः ॥ मंडपेताः प्रतिष्ठाप्य तुष्माद्दृष्टिमभि
युजि ॥ ७ ॥ पद्मपुष्पयुतां मालां कंपयुक्तां सुमनोहरां ॥ वाद्यस्तत्तूर्यवाद्येषु न
गतिहर्षमापसा ॥ ८ ॥ गौरी तस्यां जन्मतिथौ द्वादशाग्निहिकमकं ॥ स्नापयामास दिवि
दिव्यन्नानालंकारमंडितैः ॥ ९ ॥ मंडयामास चंद्रो पापनानि सुवासिनी ॥ संस्तुप
विविधवस्त्रेण हरिद्राकुंकुमादिभिः ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो विघ्नदेवस्तु तिष्ठ
तः ॥ भगवद्रूपमास्थाय श्रीमुद्रांकितकायवान् ॥ ११ ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमा
लालसत्तु ॥ तुलसीदाममरुचिरे दिव्यवस्त्रानुपालेन ॥ १२ ॥ कमंडलुवामहस्ते वेणु
दंडलसत्करे ॥ गौरीतिमतिथिं दृष्ट्वा त्रितिथं तं प्राह भक्तितः ॥ १३ ॥ कुतआगम्य
तिष्ठसि त्वं तु प्राह हंत व तेजसा ॥ १४ ॥ शुकः प्राह हंतो विप्रः गतवान सि यस्युरा ॥ १५ ॥

एवं निस्यमनसा स्त्रिमालानमेकव ॥ अंतर्धाय स्थितो यावत्तावद्देवो मयूरध्व
२९ ॥ न दर्श सर्वमाशां ततस्तं पांगहानन्यात् ... स्वर्गान्सर्वान् स्विलो
केषु लसलोकयन ॥ ३० ॥ न ददर्श मानं जंतु पशु पक्षीगणान्मदा ॥ नदा स्वर्गं
गतो देवो नापश्यत्तत्र तान्सुरान् ॥ ३१ ॥ गंधर्वान् किंनरान् यक्षान्पितॄन्न
ऋषिस्वीनिव ॥ अंधकारं गतमेनमाज्ञायत किंचन ॥ ३२ ॥ ततो सौप्रलिध
ने न ह्याकाशं लक्ष्मतं चततः ॥ सामर्ष्य निजमायां च कांविश्वके खिलास्त
के ॥ ३३ ॥ यथापूर्वं पतिसुपतिस्मसर्वे त्रिभुवनं विभुः ॥ स्वकंबाले पदितो वे
त्रांचतथा विधं ॥ ३४ ॥ शंकरं चभवानीं तामनुह्रानगताम्मुनीन् ॥ तपनं
शक्तिनं भानि स्वर्गादेन गणानपि ॥ ३५ ॥ पाथवीं सर्वरक्षांश्च समुद्रां
रितो पिच ॥ पातालानि मयूरे शोदर्शपर्वं प्रदिश ॥ ३६ ॥ ततो हं स्थितिमा
पन्नोपरंपदेवं विदमक ॥ कोकाकामुहुर्मुदि दिनं ...रूपिण ॥ ३७ ॥ अं

सरत्नब्रह्मांडपूर्णरोमांचैवरूपशोभितं ॥ देवर्षियक्षगंधर्वैः सरित्सागररूपिणं ॥ ४० ॥
मनुष्या किन्नरा वृक्षा लतापन्नगरूपिणं ॥ दृष्ट्वैवं तं महत्तं नालक्षमापयदुद्ध
रधीः ॥ ४१ ॥ पुनः पुनरपश्यत्तं मयूरे नृत्तकिरीटिनं ॥ कुंडलाभ्यां नूपुराभ्यां अंग
दाभ्यां विराजितं ॥ ४२ ॥ शेषनाभिं सर्पकंठं दिव्यमालाम्बरावृतं ॥ दिव्यसिंहा
सनगतं सर्वदेवैरभिष्टुतं ॥ ४३ ॥ सिद्धिबुद्धिसमायुक्तं बिभ्रतिमे रूपाणि
तं ॥ चराचरमहं सर्वे नमस्यंत स्वरूपकं ॥ ४४ ॥ प्रत्येकं तत्र बालानं नदृष्ट्वा प
स्वलकोकोयं ॥ ततस्तस्ततस्तवानन्यो गार्थ्यं चेपुनः पुनः ॥ ४५ ॥ क्षमापरा
धमे देव कल्पथ भोगविनस्य मे ॥ अभाव दृष्टुमानस्य दीनरारण्यार्थिनः ॥ ४६ ॥
शरणे वानं तब्रह्मांडकारिणस्ते नमो नमः ॥ एवं वदंतं मानासपवनात्स्वोदरे
नयन ॥ ४७ ॥ तत्रापूर्वरूपं सर्वलोके यथाबोधप्रहृष्टवान् ॥ दृष्ट्वैवं तथाविधं चापि
कोटिब्रह्मांडरोमकं ॥ ४८ ॥ सर्वं चराचरं विश्वं यथान्यमो यथादिवि ॥ एक

स्मादं उत्तरश्चैव ब्रह्मांडांतरमाविशत् ॥ ५० ॥ तत्रैव दृष्टवान् सर्वं तेनैव मोनांडमभगः
अपरूपं निस्सम खिलं स्वात्मानं देवमेकच ॥ ५१ ॥ ततः स करुणा विष्णुः सर्वमं
तर्द्धे सरणात् ॥ पुनरेकमयूरेशं आपरूपं बालके वृतं ॥ ५२ ॥ कौतुकं तं पूर्वव
मत्वा ब्रुवं मायां मते चिरं ॥ अपराधसहस्रं मे मान्यवत्क्षमस्व च ॥ ५३ ॥ म
यूरेशो ब्रवीन्मां समस्तृप्तहस्तेनवै शिरः देव उवाच नमस्कोधेन भीन्माधी
स्वीयः पर इति मम ॥ कस्मादपि भयं मेन न मतो भय मम पि ॥ स्थले स्वं
चनं तस्य मयूरेशो पुरं शिवं ॥ ५४ ॥ भवानीमपितस्सेनमस्कृत्वा मुनिबालके
रक्षित्वा कुंस्वकं स्थानं मगमं हर्षनिर्भरः ॥ ५५ ॥ भवानी बालके नेयान मंदि
रं स्वं च बालकाः ॥ ५६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे बा॰ विश्वरूपदर्शनं नाम त्रयप
तमोध्यायः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततो भाद्रपदे चतुर्थ्यां तु सर्वे ते मुनिबालकाः ॥ मस्माद्
भीमायातां विमलां तां मर्थयन्यतं ॥ १ ॥ स्वस्वबुध्या विधायाथ सुमूर्त्तिं नानाविधां

रूपां नानारङ्गैः सुरङ्गोपितं ॥ अनेकैः प्रजितां सम्यक् बालकेन्द्रकसंचये ॥ केचिद्दग्धे
प्रगायन्ति केचिन्नृत्यन्ति भक्तितः ॥ वाचयन्ति पुराणानि ब्राह्मणाः शिल्पपराः पुरे ॥ रात्र
स्मिन्तत्र पौत्रो वशिष्ठस्य महात्मनः ॥ ५२ ॥ इति ख्यातोऽध्याये व्रतस्यास्य
मुनिः ॥ संचतुर्णां षिकोमन्त्रैर्विरचय भक्तितत्पर ॥ ५४ ॥ शुक्लपर्णैः कृतां मालां कृत्वा
तस्मै न्यवेदयत् ॥ गंधं बहुधा कर्दमेन तांबूलं पयसा ददौ ॥ ५५ ॥ मिष्टान्नानि च स्वादु
कान्दक्षिणाश्च फलानि च ॥ न्यवेदयत्तदा यत्तदापुन्नैरनेकैः कर्दमैरपि ॥ ५६ ॥ सं
कल्पं लालयंश्चक्रे जपावाद्यै रात्रिजागरैः ॥ मुहूर्तं नर्तनं कृत्वा गायत्स्वदमेक्षयेति
च ॥ ५७ ॥ संप्राप्य मन्त्रैर्बहुधा ततः साचेलनायये ॥ यद्यत्तेन यद्दृष्टं तस्यापि
तत्पुरतो भवत् ॥ ५८ ॥ तत्तथैव च सं जातं ततः सा मन्यत तदा ॥ स्वयं कान्तोदकं
ज्ञानापकौ नैवपायसान्वितं ॥ ५९ ॥ विश्वेदेवस्य कृतं दृष्ट्वा मिष्टान्नं तंयत्पाथेवत
श्मिकान्नानि सत्यानि सर्वं पुष्पफलादिकं ॥ ६० ॥ सचेतनां च तां मन्त्रैर्पितु

तं दृष्ट्वा नयनं तां प्रान्ते परितुष्टमनतो मम ॥ क्रुद्धयापीडितश्चाहं भवतीमनु
मागतः ॥ ६१ ॥ सौम्योवाच ॥ आस्यतां भुज्यतां मेऽस्मिन्सचवनेऽत्रासने स्थितः ॥ आ
सीनस्य महरेष्ठो विष्टरेक्षालयपादौ ॥ ६२ ॥ चन्दनेनतीर्थजलेनाभिषेचसर्व
तोमलं ॥ संपूज्य पूजयामास पुष्पकान्नैः पायसैरपि ॥ ६३ ॥ अपोशानकरस्त
स्मीमासौ स्थितोतुरो द्विजः ॥ उमावाच द्विजपुङ्गवात्र भुज्यतां भुज्यतामिति
॥ ६४ ॥ यदि नान्नं मनो योग्यं तदादास्ये भिवाञ्छितं ॥ वद तच्छीघ्रमानेष्ये नाकर
स्य प्रभावतः ॥ ६५ ॥ द्विज उवाच ॥ श्रीशीलैर्वशिष्ठेन दैवं दृष्ट्वा निषं भुनज्म्य हं
जैसंपिवाम्यवतश्चविस्मितं मोहतो मया ॥ ६६ ॥ सौम्योवाच ॥ एवमेव कथं नो
कोनियमस्ते द्विजोत्तम ॥ पात्रास्य धर्गेतासिद्ध कथं सत्त्वविलुंपकः ॥ ६८
लोकेरक्षोभ्रमापन्नो न जाने किं करिष्यति ॥ मया कृतोऽब्रवीत्तत्र यदि भावो
दृढो हृदि ॥ ६९ ॥ तदात्रैव भवे सप्तनामेदर्तुं न मस्तुते ॥ त्रायेभाण्डं महद्भुत्य

सहस्रान्नैश्च पायसैः ॥२०॥ सहस्रकोऽब्रजसि कुत्र त्वं मरुभावेन वा उवा ॥ बहुजन्मत
पोभिर्यत्कृतास्तो भुवि लभ्यते ॥२१॥ तयाते परिविज्ञानं कथं सजासि सुव्रत ॥ ब्रह्मा
दीनामगम्यायाद्दृस्सा साक्षात्त्वया श्रियः ॥२२॥ जगत्त्रयस्य जननी सर्वयोषिद्व
रा हि सा ॥ सर्वेषामेव देवानां शक्तिः सा परमाद्भुता ॥२३॥ तद्दर्शनेन देवस्य विष्णो
ज्ञातो हि दर्शनं ॥ चकोररूपे वा [illegible] भुजोभिः [illegible] नेव [illegible] ॥२४॥ यथा कृतेन
सेवेत देवाल्लभ्यते लोभनं ॥ मम [illegible] सर्व [illegible] दर्शनेस्य दृष्टिर्भवेत् ॥२५॥ द्वि
ज उवाच · रमापते [illegible] दासेन [illegible] किं [illegible] ॥ त्वं सर्वरूपोसि यत्सिद्धिसाम
र्थमस्ति ते ॥२६॥ तदा दर्शय विश्वेन [illegible] सनामयं ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं बुध्वा
[illegible] निश्चयं समयूरराट् ॥२७॥ [illegible] प्रादुरासीन्नारायणस्वरूपवा
न् ॥ पीतांबरः शंखचक्रगदापद्मधरो विभुः ॥२८॥ नानालंकाररुचिरः सर्वा
लंकारसुंदरः ॥ कौस्तुभेन [illegible] वनमालाविभूषिता ॥२९॥ शोभयन्त्यी

महालक्ष्म्या सेविताङ्घ्रितपदांबुजे ॥ विश्वदेवः कृतं दृष्ट्वा ननाम परिपूज्य च ॥३०॥ या
तस्तन्मयतां मत्वा विस्मृत्य स्वशरीरतां ॥ उवाच परमानंदपरिपूर्णो द्विजोत्तमः
॥३१॥ मयूरेणोपदेशेन भवान्यादर्शनेन च ॥ परात्परस्य विष्णोश्च चराचरस्वरू
पिणः ॥३२॥ अद्य धन्यं जनुर्मे च जीवितं च सुजीवितं ॥ अद्य धन्यं नगणि [illegible] तोपि
तरो मम ॥३३॥ उभयद्वन्द्वनमात्रेण सर्वान्तर्यामिनो विभो ॥ नारायणेपितं भक्ते
बाहुभिः परिषस्वजे ॥३४॥ उवाच प्रसन्नात्मा बाष्पगद्गदया गिरा ॥ मद्दर्शनस्य क
वान्भक्तिं [illegible] रूपमागतः ॥३५॥ दृष्ट्वा ते निश्चयं भक्तिं दृढाम [illegible] चारि
णीं ॥ भक्तमार्गप्रसिद्ध्यर्थं [illegible] कंटकंट ॥३६॥ भक्तेन [illegible]
तो [illegible] रूपधृक् ॥ नानारूपधरो जातो भक्तानामर्तिनाशनः ॥३७॥ यथा
भक्तः प्रियो नित्यं [illegible] तेषां [illegible] ॥ अन्ये [illegible] तुष्टा हि मयूरे [illegible] महो
त्सवः ॥३८॥ मूर्त्तिमहामयी [illegible] नानालंकारभूषो

॥म॰उ॰है॥

॥२४३॥

सर्वदेहं समास्थाय ध्यानयोजनविस्तृतं ॥१०॥ पतितश्रूयतां चक्षुःक्षोभाद्यपतनं परागी
तं ॥ ततस्तमब्रुवन्वाक्यं धन्योसि पार्वतीसुत ॥११॥ क्षणेन नाशितो देवो तिलप्रा
माणमात्रकः ॥ अस्य दर्शनतत्रस्तावर्यं याता दिशो दश ॥१२॥ पतमानेन यनेन हेतु
जीतानिशं हाहीन ॥ कंदउवाच ॥ ततः शिवो ललाटे स्वेनापरूपकं हीनेलदा ॥१३॥
क्रोधसंस्कनयनो विष्णुपंप्रदर्हन्लिव ॥ गणान्मत्वे रूपाविहोरक्षणं क्रीयते
कथं ॥१४॥ केन देवेन नीतो मे ललाटस्थो मलः शशी ॥ कंदउवाच ॥ ततो लीनागणाः
सर्वे कंपमानाभयातुराः ॥१५॥ अपरे पर्यमालंभ्य वदति स्म शिवं प्रति ॥ उमा
कांतव स्तुतोमस्य ऐश्वरसंहरकः ॥१६॥ कीडतुं बहिरायातस्तस्य हस्तेवलोकितं
चंद्रहस्तेन कदानीतो न जानीमो वयं विभो ॥१७॥ कंदउवाच ॥ इति तद्वचनं श्रु
त्वा प्रोचे रुष्टो महेश्वरः ॥ शिवउवाच ॥ कथं नु क्रियते रक्षा भवद्भिर्मे स्थलस्थैः
॥१८॥ चंद्रो वा चंद्रहस्तो वा यदानीतस्तदाशुभं ॥ नोचेद्युष्मान्करिष्यामि सर्वे

जांश्च पुनः पुनः ॥ अलोकयद्दिशःसुरूपां चतुर्बाहुविराजितां ॥५३॥ उवाच तं
देवं किमिदं मतिकादिनं स्मृतिरुवा भक्त्या यदर्पितं मह्यं सुधारससमं भवेत् ॥५४॥
अभक्त्यार्पितममृतं विषमेव भवेन्मम ॥ कंदउवाच ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा वि
ष्णुदेवोब्रवीत्पुनः ॥५५॥ कस्ते भक्तो भवत्येतं दर्शयस्व सुरेश्वर ॥ ततस्तस्य
कंठं धृत्वा बहिरायान्मयूररूढ ॥५६॥ ग्रहे ग्रहे प्रजप्यमानं देवं तस्मै अदर्श
यत् ॥ शिवलिंगं समारूढं मयूरे रामलोकयत् ॥५७॥ तत्रापि पर्यपरूपाल्ल वि
ष्णुदेव पुनस्तं वचनं ॥ नायं मम भवेत्स्वामीत्येवं बुद्धिर्विस्मृतं ॥५८॥ ग्रहे ग्रहे
विष्णुदेवो नारायणमलोकयत् ॥ सर्वत्र सदृष्टो मथुज्यमानं सुरेश्वरं ॥५९॥
कोपि क्वापि मयूरेशं ददर्श विष्णुरूपिणं ॥ पुनरालोकयत्संतु मयूरेशमलो
कयत् ॥६०॥ मुमुक्षुं स्वं परिग्रहे वेव बहिर्यातं स्वकीलया ॥ आक्षिप्य हस्तं स्वप्रा

यानूनार्यंस्वामिममेतिच ॥ अटन्नटहेरंबेसोथप्रस्फुमानोददर्शह मयूरेशंबाध
घोबैन्सैर्गानैरनेकधा ॥ कश्चिद्दृष्टाविष्णुरूपेनमस्कृत्ययथाविधि ॥ पुनर्मयू
रेशरूपंददर्शासमिसंस्थितं ॥ ६४ ॥ गरुडोरूढमप्यत्रशेषारूढंतथाक्वचित् ॥ न
मस्कर्तुंयिक्षयातिविश्वेदेवोमुदायुतः ॥ ६५ ॥ तावद्धर्मसमारूढंपशुपतिंस
पुनःपुनः ॥ मुजेतेचरमंतेचव्यरूपंतंचददर्शसः ॥ ६६ ॥ ततःखिन्नोविश्वदे
वोवर्ष्मिष्ठभ्रममागमन् ॥ ततोब्रवीन्मयूरेशःपरूपमेमक्तिमुत्तमं ॥ ६७ ॥
ततपरावारंसोपददर्शपुरतःस्थितं ॥ स्वस्मयेरूपचारेसंपूज्ययंतंगुणे
श्वरं ॥ ६८ ॥ भक्षयंतंचलक्ष्यकान्नस्मयदेवमेवच ॥ पशुपतिस्तपुनर्व्यो
म्निजलेभस्मैतमेवसः ॥ ६९ ॥ सप्तलानाराधयत्तदेवंमयूरेशंक्षणाद्पि त
तःसभेदबुद्धिंस्त्यक्त्वाजुगोतिमेवच ॥ ७० ॥ सर्वभावेनतंनत्वास्तुत्वा
भेदधियापुनः ॥ अनुज्ञातोमुदाप्रागाद्विश्वदेवसमाश्रयं ॥ ७१ ॥ इतिश्री

गणेशपुराणेउत्तरखंडेबालचरितेविश्वदेवभेदबुद्धिनिरासोनामच
तुरशत ॥ १०४ ॥ कउवाच ॥ ततःस्वाथोदशेवर्षेनमस्कृत्यमहेश्वरं ॥ भस्मां
गरागरुचिरंपंचास्यंदशभुजंशुभं ॥ १ ॥ रुद्रमासाद्यरंगुस्तच्चंद्रशेखरमच्युतं
मयूरेशोथजग्राहत्राशिनेनतच्छिरोगतं ॥ २ ॥ क्रीडन्बहिःसमायातोबालकैः
परिवारितः ॥ सहद्भिःपरिनद्धदिव्यंदिशिश्चपरस्परं ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरेत
त्रदैत्योभेगलसंज्ञकः ॥ करालवदनोवीरविजेतापरमाद्भुतं ॥ ४ ॥ वराहरूपी
बलवान्दंतच्छिन्नमहीरुहः ॥ वज्रसारसयद्भिःसोभिरन्योमपदर्धरा ॥ ५
कंजनाद्रिवदरिवद्र्पामोबाल्लिकुंडनीभेक्षणः ॥ दृष्ट्वातंविद्रुतोबालावर्षाध
नेनिभस्वनः ॥ ६ ॥ नदन्घुरघुरकारःक्षोपिद्रकारस्त्रुवंचते ॥ यावन्मारयतांबा
लांस्तावद्देवोमयूरेश्वरः ॥ ७ ॥ दधारदंतयोदुष्टंतदासूकरदानवं ॥ अथापरे
णहस्तेनदध्यावाधरपोतकं ॥ ८ ॥ पाटयामाससहसावंशंखंडमिवार्भकः

॥ग॰उ॰॥

॥२४५॥

दिशं तु विध्वस्य हितं कम वास्थानमुत्तमं ॥ मुनय ऊचुः ॥ इंद्रेण यो गेहतो देविसर्वं वि
घ्नं हि विघ्नकृत् ॥ ५ ॥ कउवाच ॥ तदेवकारयामास मंडपं बहुविस्तरं ॥ संभारान्कार
यामास सम्यक्संतोषकारकान् ॥ ५ ॥ अष्टांगहविषां भोज्यपावर्वती हर्षनिर्भरा का
रयामास विधिवद्दिव्ययागं महर्षिभिः ॥ ६ ॥ ध्यानमावाहनं चक्रे दिंद्रस्यैतेन हर्ष
यः पुपूजुर्गिरिजा देवी सांगमिंद्रमहान पि ॥ ७ ॥ कुंडे वह्निप्रतिष्ठाप्य मंत्रैर्देव
द्विजर्षभाः ॥ जपं तांते ददाह्वानैर्जुहुस्तिलपायसं ॥ ८ ॥ प्रणवाद्यैर्नमो ते श्वस्वा
हांतैर्मंत्रसंचयैः ॥ शांतिपाठास्पठंति स्म चतुर्वेदभवान्द्विजाः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नंत
रे बालः क्रीडितो बालकैः सह ॥ यज्ञवाटमुपायाति दैवात्तु कलविंकलो ॥ १० ॥
तावत्सं मुखतां धारितो प्राप्तविषरूपमास्थितो ॥ महाकायो महाशृंगो भीषयंतो जग
त्त्रयं ॥ ११ ॥ सघनमिन्नधनोपुच्छाग्रदूरयंतो गिरीन्नघा ॥ नासानिरोधपवनात्तूर्ण
यंतौ हसं चयान् ॥ १२ ॥ उमासुतं हंतु कामो यातो शीघ्रं तदंतिकं ॥ आयुधमेतां

षां न त्रसंशय ॥ १९ ॥ कउवाच ॥ ततस्ते क्षुब्धमनसो धावमानास्त्वरान्विताः ॥ भ
रसेशा समम्येस्य प्राब्रुवंस्त रुषस्य चेतसा ॥ २० ॥ याहदुष्टरिविवरैर्वे चंद्रं वायच्छतस्क
करः ॥ कउवाच ॥ गणवाक्यं परिश्रुत्य स कोपं गणनायकः ॥ २१ ॥ कउवाच ॥ नमस्ते
गणनाकोपि भक्तानां स्फवागणाः ॥ जगत्त्रयजनं स्पामेतेन यस्य प्रभाविनः ॥ २२ ॥
कउवाच ॥ तस्य श्वासेन ते सर्वे वाताप्पत्र मियोहृताः ॥ पेतुर्दिक्षु वस्य पुरो ग
णदीनास्तदा खिलाः ॥ २३ ॥ अपतिरेषां महादेवः प्रमथादीन थाब्रवीत् ॥ आनीय
तां सदुग्धालाबधामतन्याल घुः ॥ २४ ॥ ते तु शीघ्रं तस्यांतायत्र क्रीडापरः शिशुः
ददृशुस्तं शिशुगतं क्रीडतेम कुतोभयाः ॥ २५ ॥ वेष्टितुं तं समायातो मोहयिष्यावि
नायकः ॥ अंतर्हितश्चतुर्दिक्षु गणास्ते तुमलो क्य ॥ २६ ॥ गरुडे गरुडे कानमेषु ना
पक्षं पक्षे विनायकं ॥ केचिद्दक्ष्या तु तं प्राहुरस्मदग्रे कपं भवान् ॥ २७ ॥ गं तु रक्तो त्र
स्लगोले स्थितं नेष्यामितं त्रिविं ॥ एवमंत हितो दृष्टपोवारं वारं बभ्रवसा ॥ २८ ॥ त

तः खिन्ना गणाः स्कंदं दृष्ट्वा पाशांकुशान्वितः॥ तस्थौ तत्पुरतः सम्यक् दृष्ट्वा तं हर्षनि
र्भरः॥३७॥ बबंध गिरिजासूनुर्निष्ठुरः स्तेरां कां ऽपि। पृथिवीभारसंदष्टा महत्तु
नेगणाः॥३९॥ नंदी कुत्र हापयत्तं ततो विस्मितमानसा॥ निरुद्य मागणान्सर्वे शिव
मेसमरच्छिरे॥४०॥ सर्वे वयं समानेतुमेकं शक्ता न संकरः॥ आज्ञापयामास शिवो नंदि
नं पुरतः स्थितं॥४१॥ इति स्थानयगच्छं त्वं मयूरेशं तु सत्वरं॥ नंद्युवाच॥ शेषं स्तर्येनु
ज्ञाकं वेष्टनेष्यामि तव ह्याया॥४३॥ कनीयसो न मे कोपि चिह्नं नास्ति महेश्वर॥ इत्यु
क्तागाद्रुतवेगो भजन्नृक्षांश्च पर्वतान्॥४४॥ क्रोधसंरक्तनयनस्ती दृष्ट्वा गोप्यास
न्दिवं॥ उवाच तं मयूरेशं याहि रे त्वं शिवं प्रति॥४५॥ नो चेद्दध्वा नयिष्यामि न सदेहो
ऽत्र हे॥ कउवाच॥ एवं वदति तस्मिंस्तु मयूरेशो रुषान्वितः॥४६॥ प्यासरुकेऽक्षि
पत्तुंगमसंकुले॥ तस्या जनं तदा शुश्वासा दलितिखिन्नं पुनिबांतिके॥४७॥ वमंतं हाप
वक्रो हृष्टिपतिं पपात तुतं॥ सुवेलं तपोपक्ष्य नानामर्ष्यं तं द्विमुहूर्तके॥४८॥ अपश्य
त्वे मयूरेशं जानुभागे स्थितं शिवः॥ देदीप्यमानं वपुषा दिव्याभरणभूषितं॥ ध०

गणं ऊर्ध्वं शिवं दृष्ट्वा भालचंद्रं यथापुरा॥ ललाटे नेत्रं शंकरो देवदृष्ट्वा परस्ता वयं शिवा
ध॥ कउवाच॥ मयूरेशं गणं शंभोः हस्ताग्रीनं वीक्ष्य मस्तके॥ भातास्ते च गणं हस्ते
च नंदी चापि ममद्रवया॥५०॥ चंद्रे स्थिते ललाटे मे तथा श्रुत्वा महाद्युतिः॥ प्रम
था ऊचु॥ अद्य प्रभृति देवेशस्वामिनास्तु मयूरकः॥५१॥ कउवाच॥ तथेति शिव
ऊचे तान्गणराजो भवत्वसौ तु सः॥ न वास्ति शिवं गणेशं च गणे राजन न कोऽपि॥ धर्षी
परं सभिवादे वेरं भमरसेभ्रं तं पाविप्य गर्जे तोष गणा जग्मुर्मुदा स्वस्वं निवेश
नं॥५२॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते चंद्रावधारणं नाम
पंचोनत्रिंशोऽध्यायः॥१२५॥ कउवाच॥ ततश्चतुर्दशे वर्षे गौतमाद्या महर्षयः
आययुर्गिरिजागेहं नानागणयुतं शिवं॥१॥ नमस्कृत्य च तानं बानानास न
गता स्वपुनः॥ पूजयित्वा विधानेन प्रोवाच कृत्यं तं कथ॥२॥ विघ्नमि सापरि स
केत्रिसंध्याक्षेत्रमुत्तमं॥ अस्य बालस्य मे विघ्नाः पिबहवो भवानृ॥३॥

॥ ग.उ.खं. ॥

॥ २८७ ॥

वेनिराकृतं ॥ तावाश्चक्रे यथोदेवं मयूरेशेन नामकः ॥ ४७ ॥ बद्धांजलिपुटो नौतु
सर्वांतर्यामिनं विभुं ॥ ग॰ऋ॰उ॰ ॥ नवेदानर्षयो जग्मुर्ब्रह्माद्यास्ते गतिं विभो ॥ ४८ ॥
सर्वांतर्यामिनः सर्वरूपस्य व्योमरूपिणः ॥ ब्रह्मादीनां विश्वस्रष्टुरोंकारस्य गम्यको
रूपं ॥ ४९ ॥ अपराधान् क्षमस्वाद्य त्वामहं शरणं गतः ॥ मस्तकं पादयोर्न्यस्य प्रार्थ
यामास सादरं ॥ ५० ॥ क्रतुरुवाच ॥ निर्विकल्पं मनस्तस्य ज्ञात्वा प्राह गुणेश्वरः ॥ उत्ति
ष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते पदे ते इत्युक्त्वा खेश्वके ॥ ५१ ॥ ततः संपूज्य तं देवं नमस्कृत्य शचीपतिः
प्रदक्षिणीकृत्य ययौ पूर्वस्थलमरावतीं ॥ ५२ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बाल
कथायां विघ्नध्वंसनो नाम षष्ठोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ क्रतुरुवाच ॥ ततः
पंचदशे वर्षे मयूरेशे गणैः सह ॥ गतः स्नातुं नदीं पुण्यां नाम्ना ब्रह्मकमंडलुं
॥ १ ॥ स्नात्वा तत्र संध्यामाप्याशु मानसैः सूर्योपचारकैः ॥ उपचारैः पुपूजाथो हृदिस्थं
गणनायकं ॥ ३ ॥ केचिदृषिस्तत्र समागतं केचिद्ध्यानगतं च तं ॥ हिमभंगोऽधरे दिग्भयदे लोहि
तैः पुष्पैः पूजयन् ॥ ४ ॥ गार्ग्यो मुनिर्मदीरेतं ध्यायन्स्थानान्वितेऽर्चयत् ॥ एतस्मिन्नं

तदान्तौ हैमसरोवरे महागजौ ॥ तयोः शब्देन गगनं गर्जति स्म घनो यथा ॥ अयं मं
त्रैर्मेघलोमावापतुः क्षिप्रे स्थितौ ॥ ६ ॥ विद्रुता मुनिबालास्ते त्यां भीता ह काहि
व ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा गजौ जग्मुस्तस्तौ देवपुंगवौ ॥ ७ ॥ कथमेतौ महाभागौ दृष्टौ ह निष्पा
मिति चिंतयन् ॥ परस्परं स्कंधेषु बालेषु विक्षेपागमनेऽन्ततो ॥ १० ॥ पुत्रस्नेहहीनाति
वसौ ब्रामयित्वा पुनः पुनः ॥ स्मृत्वा स्थितिं तौ दृष्ट्वांतान्विदार्य दंतान् अपि ॥ ११ ॥ म
तधादेहखंडानि तयोरादन्केकादश ॥ ततस्ते मुनिबालास्तं यं पुरः स्तुवंति प्रस्तुष
वुः ॥ २० ॥ यस्य तत्संनजानंति ब्रह्माद्या मुनयोऽपि च ॥ सर्वांतर्यामिनस्ते तु कथं वि
द्यामहे वयं ॥ २१ ॥ बालास्ते प्रभृति देवानां नानाविधा कोटिरूपाण्यपि ॥ ततो महिष
रूपेण हंतुं तांस्समुपागतो ॥ २२ ॥ मुखका विवसं स्पृक्तो पुच्छधूलासवलीलया ॥ य
योऽभ्यासेन च शिलाः पर्वतान्वा समाधरन् ॥ २३ ॥ क्रतुरुवाच ॥ मयूरेशस्ततः स्तदा
कृतात्कर्मन्यमतः ॥ इत्थं मुनिसुतैः सर्वैः किं कर्म क्रियते मया ॥ २४ ॥ किं तुष्टेन

नप्रदातुं मंत्रा स वेनापि चिंतामणिना । अजाप्रार्थनया किंतु कामधेनुफलं भवेत् ॥
२६ ॥ क उवाच ॥ स आदरच्छेषसामग्रीं हृत्वा रांमं हुताशनं । मुनयो विस्मरतः हृदे
वीक्ष्य चापसमभ्यतत ॥ २७ ॥ उमानि विह्वहृदया नाशकं स्ते गुणोत्करे । उपालभ्यं
क्षिप्तं तु वाक्यं कुंको पोयेन किंचन ॥ २८ ॥ उमाये सर्वमाख्याय जग्मुः स्वं स्वं निकेत
नं । उच्छेदे क्षुद्रब्धदध्यये माहात्म्यात् तच्च भवद्विति ॥ २९ ॥ क उवाच ॥ स्वापमा
नेपरिज्ञाते शाकं स्त्रुकोपवेम् तुं । कोपसंरक्तनयनो दहन्निव जगत्त्रयं ॥ ३०
आकर्षयदेव भिंचयानुमेच वाक्यमुत्तमं ॥ शाक उवा ॥ मम याग मुनिगणो गत
ध्यः परमादरात् ॥ ३१ ॥ सविघ्नस्ते गुणेशेन नेत्स्यद् दृष्पे यपोरुषं । भयि दृष्टे भ
विन्नष्टं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ ३२ ॥ देवा ऊचुः ॥ तवाज्ञा चेन्मयूरेशं बध्नीम
स्सत्वेन हं ॥ शाक उवाच ॥ मयूरेशा पुरे वह्निः स्थानं मास्तु कुत्रचित् क्वचित् ॥ ३३ ॥ सर्वेषां
जठरेपि सलीनो भवेत् मम आज्ञया ॥ क उवाच ॥ श्रुत्वेशं वचनं तस्य शाकस्य रुषि

ताननः ॥ वह्निरंतर्हितः स्तत्रपुरे च जठरेपि च । नालोकन्मुनयो वह्निं भयं दुत्दे
भसेतवे । नायातीति परिज्ञाय ते पक्षं ज स्फुरादरात् । नचतत्य ततेते नव्यथा भव
तिर्दुधर ॥ ततस्ते मुनयो जग्मुर्मयूरेशं हृपाकरं । नमस्कृत्याब्रुवन् सर्वे शक्राह
तो गतो नल ॥ ३९ ॥ सो भवत्स्व भयाविष्टाः सर्वे जाता हतेज्वय ॥ क उवाच ॥ स्वा
कर्ण्य वचस्तेषां प्रसन्नं जाठरेनकसः ॥ ४० ॥ सोभवत्स्व धयाविष्टाः सर्वे जातास्त
तस्स एनत ॥ महास्तेषु कुंडेषु तथैव ज्वलितो भवत् ॥ ४१ ॥ ततो वायुनिनग्याप्रगुर
कैः कुहु महाबलः । प्रेतमस्त पुरीसर्वा पंचप्राणेगतो भवत् ॥ ४२ ॥ पंचप्राण
मयोदेव स्तांस्तांसमजीवयत् ॥ ततोऽरुंद्रो ब्रवीत सूर्यं तापयें अपुर्नं बहु ॥ ४३
ततः सूर्योतपत्सर्वं द्वादशादित्यरूपवान् । वापीकूपतडागेषु नद्यां जलमशो
षयत् ॥ ४४ ॥ ज्वालाद्यग्धवीसर्वा पुराभवन्नाकरा ॥ ततः श्रीधर्ममयूरेशो मेघो
भूत्वा ववर्षह ॥ ४५ ॥ शमयामास तं वह्निमर्तांश्च समजीवयत् । ततो हर्षयुता
लोकाः साधुसाध्विति सर्वजयजयन ॥ ४६ ॥ क उवाच ॥ प्रति कूलं हतं य ऽतेन से

पूरे शापुरस्कृता ॥ मयूरेशपुरीं याता नानावादित्रसंकुलां ॥ ३५ ॥ नानाध्वजपता
कां पुष्पमालाविभूषितां ॥ यमोपि दृष्ट्वा तो याति दृष्टुं तत्कौतुकं महत् ॥ ३६ ॥ समु
खं तस्य ते सर्वे मुनयोपि युयुत्सया ॥ युयुजुस्ते वृदं वं लिलिंगुर्बालकानपि ॥ ३७
उवाच देवस्तान्सर्वान्मुनीन्सर्वं प्रकुप्यतः ॥ आनीता बालका यूयमस्य पक्षेण मन्त्र
तः ३९ ॥ मुनय ऊचुः ॥ सर्वत्र रक्षसे लोके हिंसवे शक्तिः सदा न च ॥ क उवाच ॥ दृष्ट्वा कौत
मनुप्राप्य स्वाश्रमान्मुनयो ययुः ॥ ४० ॥ यमोपि तेन भक्ष स्वस्थाने यं मुदितो गम
त् ॥ देवोपि स्वगृहं प्राप हर्षयन्मातरं निजां ॥ ४१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपास
नाखंडे बालचरिते यमपराभवो नामाध्यायः ॥ १०३ ॥ क उवाच ॥ कदाचित्पा
र्वती प्राह सुकेशीनं महेश्वरं ॥ पार्वत्युवाच ॥ ज्ञातानि तु महादेव वर्षाणि दश पं
च च ॥ १ ॥ विनायकस्य सततमस्य मत्स्वरूपसंयुतं ॥ सुशीलाः सुमुखीर्बालाः सुम
त्यः सीदंस्तया गिरिजा ॥ २ ॥ पिकवाकसुगंधालंवी वधुः कापि विचार्यतां ॥ मम

तरैकस्मापि दृष्टे द्वारमस्य तत ॥ ४ ॥ यावद्दुष्टय सोप तावत्तदुत्तरां प्रजेत ॥ ततो द्वा
रं दत्तं सर्वैस्स्व च ते बालकानपि ॥ ५ ॥ बालानुक्तवंतो वजननीतातः कथमभ्यंतरे
स्थितः ॥ दलाकपाटं देवेशो नोपरोधान्क्षमस्व च ॥ ६ ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो महाबल
पराक्रमः ॥ यस्य शब्देन महता कंपते भुवनत्रयं ॥ ७ ॥ महाभिम्नघनोदुष्टोमा
यारूपी समभ्यगात ॥ आदाय वदनं घोरं ग्रसान्निव जगत्त्रयं ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा तं दुद्रुवुर्बा
लाः क्रंदते ते दिशो दश ॥ स तु द्वारं विनिर्भिद्य समपूर्वेश्वरमथयौ ॥ ९ ॥ शार्दूलसदृशं
रूपं कृत्वा यां स्वपितं क्षणात् ॥ पपाल सहसा माघ लग्नः हृष्टयोश्च सा ॥ १० ॥
श्रमं त्वस्तु वनं याति निकुंजे लिप्य तस्थिवान् ॥ देवोपि दृष्ट्वा समारुह्य कुंजमभ्येप
पात ह ॥ ११ ॥ उभाभ्यां वदनं तस्य करावभ्यां गृहेदृढं ॥ जन्माभ्यां बहिर्नियततः पश्च
नाच्छिनत ॥ १२ ॥ नासिकां श्रवणो पादौ पुरुमस्य भवाबुभौ ॥ न मुखं दर्शयेस्मु कैः
विसर्जमयर्वरुद्र ॥ १३ ॥ निजं रूपं समास्थाय तथैव विकृतो भवत ॥ एवमेवक

रिष्यामि वदेहमिमुवाच तां ॥१५॥ ययौ निजाश्रमं देवो देवोपि स्वास्पदं ययौ त
तो मुनिसुताग्रेमुक्रंदंतः कमपूरहयं ॥१६॥ अतिश्रांतादमतः क्षुधायेगास्वपं
स्तदा ॥ अनेनयाम्यतिपथाक्रस्पामस्तास्पदं बुजं ॥१७॥ पादोदक्षिणतस्ते
षां दृष्ट्वा चुक्रोधमानुजः ॥ अस्याः क्रदर्शितो घातः अलांउंगासमाहृतम् ॥१८॥
बध्वाताम्यस्य संयातो मयूरेशस्ततो गमत् ॥ नापरपरात्तटेबालाविस्मय
परं ययौ ॥१९॥ चिंतापरमिकं प्राप्तो विना तैः सा मयूरेश्वरं ॥ न सुखं कापि सं
प्राप्ता ततो मुनिगणान्ययुः ॥२०॥ मुनय ऊचुः ॥ कास्माकं बालके कादेव प्राप्त
नीतास्त्वया खिलाः ॥ विना तैर्नो गमिष्यंति प्राणास्त्वया गते पुनः ॥२१॥ क उवाच
न किंचिद्दृष्टचेतान्देवो मुंचन्नश्रमुहुर्मुहुः ॥ विक्रम्य भास्करः प्रातः पुनर्दृ
तेनिवेदितः ॥२२॥ दूता ऊचुः ॥ कोपि यातो माहूकामोली केऽत्रय विभागवृ
तो ॥ नगरवीमरुवादुर्वीर्यमाणो बलाधमः ॥२३॥ यम उवाच ब्रलां उं चूर्ण

तो यातिदंउ अधातेन यस्य मे ॥ यस्य स्वं पुरतो युद्धं कथं बालोविधास्यसि ॥२४॥ देव
उवाच ॥ वभासान्न वर्णयसे कं केवद्गामिमे यमः ॥ मम वक्र भुवा सर्वं ब्रलांउं विन
ष्टिप्यति ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा मयूरेशो यमस्कंधेऽहनोत्कसः ॥ पातयामास महि
षात्सपतो पतितः क्षणात् ॥ पराक्रमं तस्य बुध्वा वद्धांजलिपुटो यमः ॥ तुष्टाव
परया भक्त्या मयूरेशं सुरेश्वरं ॥२५॥ यम उवाच नतेरूपं विदुर्देवा ब्रह्माद्यास्सन
कादयः ॥ नेति नेति च वेदास्त्वां वदंति परमेश्वरं ॥२६॥ ब्रह्मांडपालकं स्रष्टा
संहर्त्ता निजेच्छया ॥ देशमांसर्वदुःखानां नाशिनं सर्वरूपिणं ॥२७॥ अकस्मा
त्पराधं मे क्षंतव्यं तु त्वमर्हसि ॥ क उवाच ॥ एवमुक्ते पुपूजासौ वज्रेरलैः
सकांचनैः ॥ बालानानीय तस्मै तेभ्यो निवेद्य परतः स्थितः ॥ आलिलिंगु मुदा सर्वे प
रस्परमथाब्रुवन् ॥ बाला ऊचुः ॥ श्रांतास्त्व दर्शनार्थाय बध्वानीता यमेन हृ
दर्शनाद्भयमुक्ता यास्यामो निजमंदिरं ॥ क उवाच ॥ ततस्ते स्वाश्रमं प्रापाम

॥ ग॰उ॰खं॰ ॥

॥ ३५१ ॥

तत्र रक्षांसि तत्रैव सर्वं व्रजंति किं ॥ एवं सर्वे हता बालैरखिला राक्षसास्तदा ॥ २९ ॥
जगर्जुस्ते मयूरेशं प्राप्य पुनर्नत्वा प्रभुं परं ॥ बाला ऊचुः ॥ आज्ञया निहिताः सर्वे राक्षसा
स्त्वत्प्रसादतः ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा बालैर्हतान्सर्वान्राक्षसान्कुरुसंचये ॥ पार्वती हर्षमा
पन्ना स्माद्देव रुदाप्यालिलिंगतं ॥ ३१ ॥ शिवोपि प्राप्तवान्देवं हृष्टस्तेषु पराक्रमं ॥ तत्र
राक्षसहताः एवं निहिता बालकैः क्रुद्धैः ॥ ३२ ॥ ब्रह्मादिनामगम्यस्ते प्रभावो गिरिजा
सुत ॥ न ज्ञायते मया चापि किं किं भगवन्करिष्यति ॥ ३३ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्त
रखंडे राक्षसवधो नाम पंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ क उवाच ॥ जयपद्माली
मयूरेशो यास्यमे हर्षनिर्भरः ॥ दृष्ट्वा तौ यतिबालौ तौ स्नेहमोदं गतः शिवः ॥ १ ॥ गौ
तमाद्या मुनिगणा लग्नसिद्धये युक्ताः ॥ गर्जं गर्जं धृतनश्च दिशोऽष्ट विदिशो
पि च ॥ २ ॥ योजनावधि मागच्छन्वे रुद्रहरिखंडिताः ॥ प्रतिष्ठ स्व मयूरेशो महा
त्पसिन मुनौ मे ॥ ३ ॥ ततः सर्वोनुधावे रूपत्रिवेगगामुनीश्वरान् ॥ बालकमानस

था तुल देहस्य सर्वांगसुंदरस्य ह ॥ ४ ॥ क उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा साधु साध्विति स
भाषत ॥ सोचिंतयत्कथं कस्मान्मनसा नापकृत्र चित ॥ ५ ॥ ततश्चिंतापरं प्राप तावन्ना
रद आगतः ॥ संपूज्य स्वासने न्यस्य तं मुनिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ शिव उवाच ॥ आह्लादप
रं प्राप्तस्त्वागमनतो मुने ॥ चिरागतोसि च मुने दिनं स्थातुं त्वमर्हसि ॥ ७ ॥ इति सुंदर
कायस्य तनयस्य ममानघ ॥ ८ ॥ वैराग्यवधुं विप्रध्यतस्मिंल्लोकं भोगवान् ॥ क उवा
च ॥ एवं पार्वती प्राह वदंश्री धंविचार्य पा ॥ नारद उवाच ॥ नस्थातुं शक्यते स्वामिन्कर्म
णो हि मुहूर्तकं ॥ ९ ॥ एते हर्षं महत्प्राप्तो ब्रह्मणा प्रेषितः शिवः ॥ तव पुत्रप्रभाव
श्रवणात् एवं वयस्यकश्च ॥ १० ॥ ज्ञातं धात्रा सिद्धिबुद्धी तं सौदातुं समभीप्सता ॥ अनु
रूपा शांकी वा पितयो रूपेण लज्जिते ॥ ११ ॥ संज्ञा भर्त्तुर्वारणे रिकर्हि लभा हि
लाभवता ॥ जलं धारस्य पापलीहिंदामाधवमोहिनी ॥ १२ ॥ सापि दक्षस्वमाप

न्नायमुपद्रवमिहम्॥ अन्येनाभावरागोमागतानुसलाणोमृतिः॥१३॥ नेतादृशं क्वापि दे
वोसोदृष्टं श्रोतमेवच॥ तयोर्योगेनचतवसुतः श्रोभामवानुयात्॥१३॥ स्तलकांच
नयोर्यद्वत्यथामुक्ताप्रवालयोः॥ कउवाच॥ एवंनारदवाक्येनसंतुष्टोहरप्रिया॥१४॥
हृष्टः सिवउवाच॥ सम्यगुक्तंमुनेवाक्यं वांछितार्थकरंशुभं॥ त्रिपोपितस्तत्रात्देवदृष्ट्या
हृष्टः समाकृष्यत॥१५॥ इंद्रादीन्देवनिचयान्गौतमादीन्मुनीनपि॥ अर्द्धांगेपार्व
तीगृह्यपयोहर्षसमन्वितः॥१६॥ त्रिसंध्याङितंसमारुह्यमयूरेश्वरः पुरोययौ॥ ना
रदस्तुनयोर्योगादंतरिक्षंचरोपुष्पो॥१७॥ सप्तकोटिगणाः क्रीडांकुर्वंतोभययुः
स्तदा॥ नानायुधधराहृष्टान्निर्जयंतोदिशोदश॥१८॥ वाद्यघोषसर्ववाद्येषु जसा
च्छादितेरवौ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोययुर्मुदा॥१९॥ गंडकीनगरं सर्वे गंतु
कामाः प्रलोकयन्॥ गुल्ममार्गे रक्षसांलेसप्तकोटिगणान्वितं॥२०॥ नमः स्पृशि
मुखानांचसर्वदाकालधीकृतां॥ निद्राच्चराः शुश्रुवुस्तेसेनाप्रास्तत्र वदंतं॥२१॥

सुप्तोत्थितांश्चसनह्यायपूरणं विधित्सया॥ राक्षसाऊचुः कस्यसैन्यंकुतोयातंप्रो
तआगमनंवच॥ विनाज्ञानपुरेगंतुदास्यामस्वामिनः॥ अनेः मयूरेशउवाच॥ स्व
तंत्रोअंततोदेवरक्षसांसाघुपालकः॥ अतोयच्छंतुनोमार्गनोचेन्नाशोब्रजीष्य
थ॥ कउवाच॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोविकृतोदेमनामकः॥२॥ असुरोपावृतवीर्ह
वेमेकाकीप्रहितः पुरा॥ इदानींराक्षसैःकृहं मादास्येजीवितंतव॥२२॥ उवाच
राक्षसान्सोपनानादेवाहत्वाबलात्॥ अहंचविकृतोतेनयतोयंहन्मितांज
वात्॥२३॥ कउवाच॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाचुक्रोधसमयूरध्वजः॥ मुनिपुत्रान्स
माज्ञाप्ययुधस्वंमेसमनुगच्छत॥ कुर्वन्नुद्यमतेहर्षाद्युद्धंकर्तुंसमुद्यताः
उवाचदृष्टोदेवोधनुर्बालाः कुर्वंगमान्॥ मंत्रितास्तेकुशास्तेषांमस्तकान
छिनत्बहून्॥ तेषांशस्त्राणिकुंठानिजातानितदनुग्रहात्॥ जायंतेतावदेते
तान्कुशैर्जघुस्तरराक्षसान्॥ खंडशस्तेनिपेतुर्वैछिन्नबाहूरूजानुकाः॥ अपरेयं

॥ग॰उ॰टी॰॥

॥३५३॥

महावीरः परिवृतं नानासंस्वेषु पाणिभिः ॥ वर्धमानाभिमरतं वीज्यमानं च भिमुद्रा ॥१॥
वाद्यस्स सर्ववाद्येषु नादितं च सत्रुच ॥ दृष्ट्वा तं नंदिनं केचित्त मेतिरे धिमागतं ॥२॥ म
हाकार्यं महावीरं वीक्ष्य केचिच्च कंपिरे । जगद्गुरु परेतन्नभी षयंतो बलादमुं ॥३॥ नवि
मेति महाधैर्यान्नं दृष्ट्वा बलगर्वितः । केऽप्यसह्यार्पितं नदीमेज आसनमुत्तमं ॥४॥ सं
वै तटस्थतां भाति चित्रगा इव पुत्तला ॥ बुध्वा तदिंगितं प्राहुर्नंदी वाचस्पतिः पर: ॥५॥
नानासभा हठ सर्वे निष्ठु सा सम्ठका: ॥ यूयं सर्वे तु बलिनः श्रयारो कुबेरद
वो ॥६॥ सुंदराकाम सदृशा बुध्या हि तनाद्दृकारूव ॥ समाधाभागतः साधु सा पुर
वेरंलो बली ॥७॥ प्रदमो मा मनीयस्य नीतिरेषा सनातनी ॥ न साहसा सभा मधे
तोमेचेतः सुविस्मितं ॥८॥ दृष्ट्वा सभा सदः सर्वे दृष्ट्वा सानागराः ॥ नायं भारो
मुखमहद्भूसभ्या चां हस्य मेव ततः ॥१०॥ **कउवाच** इति तद्वचनं श्रुत्वा सिंधुमेवा
चनं दिनं ॥ पश्यधीमे ध वत मति हंषा गुणाकरो ॥११॥ कस्त्वं कुत आयातो किम
र्थं वा इह पेश्वरः । तेजसा वह्निसदृशः कंदर्प इव विक्रमे ॥१२॥ नंद्युः सुरमे काम

सर्ववाद्येषु नानादस्सम यूरस्रूढ ॥१३॥ सिंधुनाभिहिता क्व धा गच्छ हे शक्रादि देव
ता: ॥ विना हं मोचने लग्नं सिद्धिर्नैव भविष्यति ॥१४॥ नो च हठेन जेष्यामो म
हो सिंधुमहाबलं ॥ अतस्तन्मोचनार्थाय सिंधवे प्रेष्यतामहं ॥१५॥ बुद्धिमान्
गहलाश्च दाग छेतान्सुरानथ ॥१६॥ नदी सर्वसुरा सैव सर्वेषां कुशलं भविष्यति ॥ नो
चेद्धठेन जेष्यामो रणे सिंधुमहाबलं ॥१७॥ मोचयिष्यामहे तान्देवान् तोऽकं भवि
ष्यति **कउवाच** ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्राहुः सर्वे गुणेश्वरं ॥१८॥ सम्यगुक्तं मया के
शसाधु धीसदृशोवचः ॥ बालभावेपि ते बुद्धिर्बृहस्पतिमते शुभा ॥१९॥ पुष्पदं
तमहाबुद्धिनीतिशास्त्रविशारदं प्रेष्यतां सिंधुनिकटे देवमोचनहेतवे ॥२०॥
वक्तोरं बलिनं अयं स्तोत्र संतोषितेश्वरं **कउवाच** ॥ ततः कंचे पुष्पदंतो
मयूरेशोसुरेश्वरं ॥ महिमा ते मयूरेश मनोवाचामगोचरः ॥ न जानंति जना
मायामोहिता स्तव निश्चरदक ॥ भ्रमार हरणापयिमवतीर्णः द्विवासरे

ममो प्रेषय तत्र त्वमन्यं प्रेषय सांप्रतं ॥ १५ ॥ अपारसेनया युक्तं सिंधुदैत्यं महाबलं
उत्खातं बलिनं दृष्टुं महेशस्वामिन क्वचित् ॥ १६ ॥ युद्धमेव करिष्यामि तातो होषो भ
वेत्तव ॥ यदि साम्ना भवेत्कार्यं युद्धं तत्र कथं भवेत् ॥ १७ ॥ दानं भेदो हथा दंडो नीतिरेषा
सनातनी ॥ स्कंद उवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मुदा चैव पार्वतीपति ॥ १८ ॥ सम्यगुक्तं
पुष्पदंत नीतिमार्गः पुरातनः ॥ क्रोधवान्न क्षमः साम्नि केवलं बलदानपरः ॥ १९ ॥
धरिष्यति महद्युद्धं प्रेषितश्चेत् षडाननः ॥ प्रेषितो वीरभद्रश्चेत् क्रोधमेव करिष्यति
२० ॥ भृंगी चेत्प्रेषितस्तत्र संहारं स विधास्यति ॥ प्रमथश्चेत्प्रेषितो वीरो न ज्ञानं किं
करिष्यति ॥ २१ ॥ प्रेषितश्चेन्महाकालो भेषयिष्यति तां सभां ॥ स्त्रीसंभोगरतस्यातु
प्रेषिता रक्तलोचन ॥ २२ ॥ ततोऽब्रवीन्मयूरेशो निरस्तेषु च तेषु च ॥ नंदीश समुद्रगं
भीमो धैर्ये पर्वतसंनिभ ॥ २३ ॥ बुध्या बृहस्पतिसमो जंभारिसदृशो बले ॥ स्तेतेः प
राया हाराया प्रेष्यतां साम हेतवे ॥ २४ ॥ शिव उवाच ॥ सम्यगुक्तं मयूरेश दातोसिगुण

दोषयोः ॥ नंदिने दीयतां वस्त्रं रत्नानि विविधानि च ॥ ततो ददौ मयूरेशो रत्नानि तस्य रि
वो रुष्या ॥ आज्ञापयामास स यातं गच्छ सिंधुं महाबलं ॥ प्रपादे वा निमेषं ते तथा नीति
विधीयतां ॥ स तु नत्वा मयूरेशं स शिवमेवं च ॥ गणान्सर्वान्महावीरान्नत्वा तांश्च
शिवं शिव ॥ उवाच बुद्धिसंपन्नो दिष्ट्वा चिरमिदं वच ॥ २९ ॥ नंदी उवाच ॥ समरुन्ना
यते लोके यस्येव स्यान्तु गुरुः ॥ अतोऽहं श्रेष्ठतां नीतः साधयिष्ये प्रयोजनं ॥ ३०
वः प्रसादेन भर्गो हं विधास्ये मुक्तमंजसा ॥ शेषं कुर्यैवाभिकरे आनयिष्ये न संश
यः ॥ ३१ ॥ स्कंद उवाच ॥ एवमुक्त्वा ययौ नंदी सिंधुदैत्यबलान्वितः ॥ गतः स नगरे दूरं
मनोवेगेन धैर्यवान् ॥ ३२ ॥ धापनगरे शंभुं च शिवा स्वर्णार्थसाधकं ॥ रुता
केतुं प्रतिहारो न प्रापयामास चेतसा ॥ ३३ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे नंदीप्रे
षणं नाम नवोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ स्कंद उवाच ॥ प्राप्य सभां महाद्वा
रपालनिवेदितः ॥ नंदी ननंद तं दृष्ट्वा दैत्यं सिंधुं समागतो ॥ १ ॥ महाकायं महावीरं

जगर्जघनवद्घोरं यथा घोरेण विघ्नस्तथा॥ शिवोपगर्जन्सहसाददर्श हृदयेपियोनरः॥ ४
सप्तकोटिगणाः पश्चात्सनंदनहिमपुरोजसा॥ ततोनंदीश्वरा हत्वा नगं तु सहसार्हच्छ॥ ५
गणानांनायकेवीरे भद्रेमधिचतिष्ठति॥ प्रमथैश्च विद्यमानेश्च नंदके हंतुं प्रभुर्दिर्घ
धी॥ पश्यतेतं ब्रवेवकमहंस्तत्रीणांतंमुखंप्रभुं॥ स्कंद उवाच॥ भारतीमेवमाकर्ण्यदेवो
नंदीश्वरितंतत॥ ५ ॥ उवाचपरमंप्रीतः साधुसाधुवचोहितं॥ पराक्रमवतः शि
वोत्पन्नस्यपराक्रमः॥ इतियातिपति नंदीमूर्तंयातसहैवनः॥ ततस्त्वत्र
राजोपपुष्पदंतो वीर्यवान्॥ ७ ॥ इयतुः परस्तोयोद्धुं चमूगदाप्यकोटिभिः
वीरश्रीयोद्दीप्यमानाः सर्वेवीरामदन्विता॥ ८ ॥ आक्रामंतो दिशामंतागर्जंतो
घनवद्दृढं॥ भारेणरोषहूतिषण्णिनामधंतोधरामपि॥ ९ ॥ कोपानलंवम
तस्तेप्राप्तुस्तांगंडकीपुरी॥ कोपयुग्लेनोनिपेतुस्तेदशकोटिसरेयुते॥ १० ॥ ततस्त
त्राभवद्युद्धंतुमलंरोमहर्षणं॥ शस्त्रास्त्रेबाणनिचयेर्भिंडपाशपरश्वधैः

प्रासैः अपरेश्चनंदिनामकं॥ निक्षिप्तांगिजातानाथनार्हंस्ताण्डभेदिनं॥ १३ ॥ मयूरेरोध
राभारुरुरोदुष्टनिबर्हणः॥ अवतीर्णः शिवात्रेवास्मान्ब्रमतेतिद्देसखा॥ १४ ॥ हे
षोमस्कोभवतस्यप्रलापकर्णनेवासमुत्क्रमथनाथावद्वल्लजातंबहिर्ययो॥ १५
तेहंनीतिंविभवपाद्यकार्यसिद्धिंकिवास्य॥ आज्ञांश्रुणुमयूरेत्रप्रेषितांकुलकेत
रो॥ १६ ॥ आज्ञाभंगेतस्यभवेच्छिन्नाः रोगस्यकस्यचित्॥ यतः संस्तूयतेविश्वंपाति
हंतिचराचरं॥ १७ ॥ ययाविनिर्दिताकारागटेदेवंगणबलात्॥ पदनितेषालव
णनिभागीस्याकिमतः परं॥ १८ ॥ इदानींवैरनिर्मोकंकिंचिकार्यकर्तुमर्हसि॥ मोचय
प्रसुराकर्मनाशयस्वामिनोमम॥ १९ ॥ त्रिपुरेणकृतंवैरंशिवेनसहतत्स्मरात्
हिं एषकरिपुस्तैर्भवतीर्यहतवान्हरिः॥ २० ॥ तारकेउत्तितादेवाश्चनिष्क्रतस
देस्वयं॥ स्कंदेननिहतोयुद्धेदक्षेणनतानांगणोबलात्॥ २१ ॥ अतोदत्वासुरान्मुक्तिं
ध्यानेसुखंचिरं॥ स्कंद उवाच॥ एवंनंदिवचः श्रुत्वाचुक्रोधसिंधुदैत्यराट्॥ २२

उवाचार्त्कं नयनो वमन्निव तुतान्नं ॥ सिंधुरुवाच ॥ चातुर्यं न तु धाद हं त्वयि र
षभनंदन ॥ २३ ॥ प्रसंगेनैव कूतानासि पतो वाच स्पर्शो स्पि ॥ अज्ञात्र लक्षार्थस्य कर्वो
यातिहि थार्थतो ॥ २४ ॥ बालस्यार्त वचो वाक्येन स्वामिन्नस्ते पि वाक्य तः ॥ मोच्यये यं क
पदेवानस्या वकस्लो पिन निर्जित ॥ २५ ॥ प्रमाणं किं तुले वाक्यं न स्यां वदन्न्वादि
रण ॥ के योगि गिरिशात्त पुत्रो दृष्टा भीतिं प्रदर्शते ॥ २६ ॥ आगत्ये पजयाम्यद्य दैवे
न नागतो यदि ॥ यदि मे वकृता याया कुकुठी क्रोधतो रुषा ॥ २७ ॥ नदा त्रिभुवनं तस्य
का तत्र गणना तयोः ॥ हृष्टः शृगालः किं कुर्यात् प्रियं सिंहनागयोः ॥ २८ ॥ एवं नृ
पस्य रौर्वि हीनं दिक्रोधाद पाब्रवीत ॥ कुरुवाच ॥ विपरीता मर्षितस्ते बुद्धिर्लक्ष्या
प्यसुराधम ॥ २९ ॥ संनिपाती व विकलं त्वं लास्ये मरणोन्मुख ॥ सर्व सामप्रयोक्
ता मितितेना हमीरितः ॥ ३० ॥ बध्यनीतिं हि पाज्ञातात उपदेशो यथा खले ॥ यदि
निंदाप्युक्तानि मयूरेशो निवेदयिष्यति ॥ ३१ ॥ क्षणं न त्वयाऽयुष्पंत देह न युद्धे जयमेष्य

ति ॥ इदाक्षन्ति स्वामिको मम ॥ नायकेनेनेहं नत्वोपतस्से नाक
नायक ॥ इत्युक्त्वा पातनयद्देत्यान्तोद्दिग्भ ख्वास वायुना ॥ क्रोधेन तम दृष्ट्वैव प्रतस्ये हर्ष
निर्भरः ॥ सांनिध्यं प्राप देवस्य मयूरेशस्य तत्क्षणात ॥ ३२ ॥ दूराद्दर्श देवो पिप्रा
हनंदी समागतः ॥ प्रणिपत्या ब्रवीद्देवं दत्तांतं सर्वमादितः ॥ ३३ ॥ नंदघुवाच ॥
बहुधा बोधितो दैत्यो न स्वीच्चक्रे वचो मम ॥ निर्भर्त्सितो बहुविधं तेनाहं च मया
च सः ॥ ३४ ॥ युद्धे घटेय यथा विद्धः स्तस्मिन्स्सर्वं तथाभवत ॥ कुरुवाच ॥ इति ति
नं श्रुत्वा प्रयातस्य पथागतं ॥ ३५ ॥ जहर्ष मयूरेशो देवे समर्दनलालसः ॥ आज्ञा
पयत्स्वकमुहृत्य प्रभयादिना तत्तदा ॥ ३६ ॥ हृष्टा सिंधुं च सबलं मोचितुं चाधि
लान्सुरान ॥ मुनीनां स्वरमाण्नांगं तु स्वाश्रमं स्वं ॥ ३७ ॥ इति श्रीगणेश
पुराणे उत्तरखंडे देवसमर्पणं नामो ध्याय ॥ १३ ॥ कुरुवाच ॥ निर्ष्यं जित
सिमाकृष्य मयूरेशः परेदिने ॥ आयुधानि च चक्रत्वाशिं चतुर्दशभिः प्रासरस्यवः ॥ १ ॥

लसत्कुंथाः पताकाभिः चित्रध्वजविराजिताः ॥ ततोऽश्वाश्च खुराघातै
श्चूर्णयंतो वसुंधरां ॥ हेषांतो नादयंतो वै गमनं च दिशोदश ॥ सुवर्णरत्नमुक्ता
भिः स्वर्चिताः सोमवाजिनः ॥ अधिष्ठिता महायोधैस्तनुत्राणप्रबोधिनिति ॥ नाना
शस्त्रधरैश्चित्रैरनेकास्त्रविमर्दिभिः ॥ ततस्ते पत्तयो जग्मुः शस्त्रास्त्रैरि
पुघातिनः सन्नद्धाश्च दृढैः मार्गसैः वीरैः सार्धं विनिर्ययुः मुक्तामणिमयाम
यावकं तोगंधमालिनः ॥ धनुष्कं तूणमत्तो महाहस्ताः सखड्गकाः ॥ शस्त्र
प्रभाभिर्नेत्राणि छादयंतो जनस्य हि ॥ एवं सेना समायाता गर्जयंती दिशो
दश ॥ अस्तराजेन सादं कृतपुष्पदंतेन वाहिनी ॥ मयूरेण भुमो याता तो ततो
भीस्या पलायिताः ॥ १५ ॥ ताजकचुः ॥ तवद्रव्यापुरस्याता तावाभ्यां निहिता
चमूः ॥ गुल्मस्था नगरद्वारि दिव्यं च नगरं बहु ॥ १६ ॥ प्रतापं तोसमाकर्ण्य
सिंधुस्वयमुपागताः ॥ चतुरंगांश्च भूपस्य कान्ताराश्चाधारिणाः ॥ १७

केषांचिन्मस्तकाभिन्नाः पादाहस्तास्तथैव च ॥ जानुजंघाश्च गुल्फाश्च भग्नाः के
पि गतासवः ॥ ११ ॥ निपेतुः पुनरुत्थाय प्राप्य युद्धं परैः सह ॥ एवं च निपतिता देहा
असंख्याता गतासवः ॥ १२ ॥ पलायंत निर्गताः केचित्स्वधाम्नः स्थितवैविलं ॥ सभा
मध्ये गीर्णगेहं प्रविश्य च केचन ॥ १४ ॥ शस्त्राघातैः स्रवद्रक्ताः पुष्पिता इव
किंशुकाः ॥ तत्रागस्य मृताः केच केचिद्वीर्यास्तमभ्रुवन् ॥ १५ ॥ ताजकचुः ॥
नगरे गुल्मे तु दशकोटिनिकायाश्चरः ॥ निहताः शत्रुसंघैः स्तोयुद्धं कृत्वापु
रस्पर ॥ १६ ॥ पदानूलितं मिद्देयुद्धमभूत्तत्र जयो भवत् ॥ उपविष्टो स्थिकिं
लश्मीं स्थिधोस्वाहितमान्वरः ॥ १७ ॥ आरामाश्रिपुभिर्दग्धाः गृहाणि च प्रलोडि
काः ॥ अंधकारेऽपि लिखते प्राप्तं ज्वालश्च तेतदा ॥ १८ ॥ भुजंतो निद्रिताः केचि
न्निर्ययुर्नगराद्बहिः ॥ बालानां दायपपशुश्च ऋणभोगं च केचन ॥ अस्त्रस्त
वसनाः केचित्ध्यानस्थावलिनाहुताः ॥ तत्रापि निधनं जग्मुर्नाशास्त्र

ग.उ.१६
२५६

प्रहारतः कैश्चिन्निर्ययुर्नगराद्बहिः । बालानादाय । धनंजयं सर्वदिक्षु वीक्ष
पाराद्भयातुराः ॥ मेनिरे प्रलयं प्राप्तं दृष्ट्वा तं सकलाः पुरि ॥ कउवाच ॥ एवं दूत
मुखाच्छ्रुत्वा सिंधुर्जेभ्रममथाकरोत ॥ २५ ॥ स्त्वारं निवारगाद सिंधुर्गुहाया
इव निर्गतः ॥ उवाच दुर्धरा सेनानीः छत्रपते किं भविष्यति ॥ २६ ॥ दिदीपे क्रोधान
लतो गरुंसंनिवत्रिविष्टपं । सिंहस्याग्रे किं शशकः करिष्यति पराक्रमं ॥ २
मेरोः किं शलभः कुर्याच्चालनं जंबुकोपि वा ॥ केलस्य मम किं कुर्यात्तथा
लोयं तमयूरसुतः ॥ कउवाच ॥ एवमुक्त्वा क्ष्वेडितैर्नासौ नादयन्दिशो दश
चिंतातुरः । क्षणं तस्थौ मुनिर्मौनमिवाश्रितः ॥ २८ ॥ ततो वीराः सिंधुदैत्यं
प्राबुध्वन्नोच्चुनिर्भराः ॥ अज्ञां देहि मयूरेशं जेष्यामः क्षणमात्रतः ॥ २९ ॥
तव प्रतापात्रैलोक्यं वशं नेष्याम सांप्रतं ॥ सिंधुरुवाच ॥ मय्युक्तं महा

वीरा मम मापि सिंधुदर्शने ॥ ३० ॥ मन उक्तं छितं यस्मात्सैन्येन युध्यतामिह । ततः स
र्वे पुरे याता गर्जितो वीरसत्तमः ॥ ३१ ॥ असंख्याता रथाश्च पदाश्चतुरंगबलान्वि
ताः । रुष्यारूढो सिंधुदैत्यो हर्षक्रोधसमन्वितः ॥ ३२ ॥ वमन्नग्निं क्रोधानलं वक्त्रा
नेत्राभ्यां श्वासतुर्भेदः ॥ यया वृक्षं पुरो धायमनो वेगं महद्धनं ॥ ३३ ॥ इति श्रीग
णेशपुराणे उत्तरार्द्धे सिंधुयानवर्णनं नाम एकादशोत्तरशततमोध्यायः ॥
क उवाच ॥ पुरतो याति पादातानां कंपयंतो वसुंधरां ॥ निकराः रक्तमुखा वीराः
सिंदूरारुणमस्तकाः ॥ १ ॥ केचिद्धस्तकवाः केचिन्मुक्तकेशाः सुदारुणाः ॥ के
चिल्लिबद्धकवचाः लसत्कटमस्तकाः ॥ २ ॥ केचिन्निबद्धकटयः केचिच्चंद
नचर्चिताः । नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदाः ॥ ३ ॥ मतो याति गजाम
ता धातुयत्नाश्वानांध्यः ॥ दीर्घदंता विभांति स्म नरपर्वता विविधैरपि । घंटाना
दैर्जनं मूर्च्छयन्विधिरं चक्रुः रंजसा ॥ चूर्णयंतो गिरीन्वृक्षान्पथ्युः शुंडाप्रहारतः ॥ ४ ॥

॥ग॰उ॰ ह॰॥

॥१५७॥

जघ्नुस्ते युध्यमाना महाबलाः॥ भग्नप्रायं सिंधुसेनायां चक्रतुर्जयनिस्वनं॥४९॥ दे
वसाभाग्योपुनर्यातो महागेहं तत तिरश्वयो॥ प्रेरयामास तुमुलं निःस्वानं च महाद्रि
नी॥५०॥ ततः षडाननतो द्रष्टुं तयोरतिपराक्रमं॥ मुष्टिघातेन तौ हत्वा निजसेना
मथाजवान्॥५१॥ मित्रस्कन्दं निमग्नमद्भुमन्नर्कमुखं बहु॥ तथापि विव्यंच तं दृष्ट्वा
कौस्तुभो योद्धुमागतः॥५२॥ षडाननमथारोषान्निजघ्नुर्बालकेतः॥ तस्मिन्मूर्च्छा
गते सेतुवीरः मंत्रोप्ययुध्यत॥५३॥ कौस्तुभं प्राहतं प्रोवाच्छमुत्पातेरनेकशः॥ सो
पितं प्राहमुद्याय तले चैतमपातयत्॥५४॥ ततेत स्मिन्नानंदा सो वीरमंत्रो म
हाबलः॥ पपाल देवसेनासाहतेमित्रे च कौस्तुभे॥५५॥ तमुद्दत्तेरास्त्रकलाश्च
वतो रुधिरं बहु॥ न्यवेदयं देवराजेभ्यः सिंधवे देवरात्रवे॥५६॥ तत्क्वावसिष्ठथ्या
दुःखाच्छ्रमोघातकक्षराक्षराः॥ जयकामो सते तेनियं मित्रकौस्तुभे प्रोमरः॥५७॥
इति श्रीगाणेशे पुराणे उपासनाखंडे मित्रकौस्तुभवधो नाम द्वादशोध्यायः॥१२॥

ततो भीमरवं तं च समायातो महाबलः॥ कं उवाच॥ सिंधुसेन्यः सागरोपवद्दतोरे
वमेतये॥१९॥ ददर्शोपर्व्वदिग्भागे दुःखेरं वयोधिपिन्॥ ततो हर्षपुलोहाबाहे देवसेनं
समागत॥२०॥ नीलकंठं समारूढमयूरे शोभयोपुरः॥ आयुधानि च चत्वारि बि
तुर्दर्षु प्राप्तदृश्य॥२१॥ सन्नद्धा गणकोटस्ता पंत्तुबाहिणीसिपाण्यः॥ परिवार्य
स्थितादेवं नीलकंठं हर्षसंस्थितं॥२२॥ मुनीन्धरास्तु वंतिस्मदर्दुरासार्कवोपितं
नभसेनयोर्वीचकोलाहनमरत॥२३॥ परस्परं संपदं तां श्री सिंधुसेनेन सुविस्मित
सस्तंप्यातं बलं वीक्ष्य तुतोष सुमयूररूपं॥२५॥ यदुक्तं न दिनं पर्वतं तद्दृष्ट्वा
सर्वमेव हि॥ ततो नन्दिम यूरे सा भवागर्जन्मुहुर्मुहुर्यो॥ नभोमार्गे स्थिसेन्येषु चि
छेदवीम मत्सकारं॥ श्रंगाघ्यातेन महता हृदयमस्याहनंदंत॥ सीघ्रमुद्धिध्वये
योभयूरश्च भग्नास्तु तः॥२६॥ आश्चर्यं चक्रिरे सर्वे गणाः साद्धिवितत्रां ॥ छ
त्रं च पातयामास नंदी श्रृंगमहारतः॥२७॥ पतितेष्वे च छत्रे च सिंधुरुभ्यं तं

॥ग.उ.हिं.॥

॥२५९॥

रंगतः॥ धारयामास स्वतद्राष्ट्रं भयमहाधनं ॥२९॥ आश्चर्यपरमं मेने नंदिनः क
र्णसुतः॥ चुक्रोध समहावीराः कृतलोचः पराक्रमं ॥३०॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कौ
स्तुभो भैरवश्च ॥ अमर्षितं तं महत्स्वसेनया चतुरंगया ॥३१॥ मा चिंता कुरु
सिंधोत्वं विधास्यवोऽरिपुस्तयं॥ अन्यथा न मुखं दैयं दर्शयावः कथंचन॥३२॥
एवमुक्त्वाग्रचलितौ पररसैन्यनिबर्हणे॥ पदातिनां गणधाता ब्रेंधलाडास्फोटन
स्पराः॥३३॥ स्फुल्लत्ज्वालामिष्ठयोनेतुं भंगो लंगराद् दुर्मदा॥ कौस्तुभोऽपभस्स्तेऽर्गपाती
मित्रश्चपातितुं॥३४॥ शरवर्षैः परिश्रायपयातो स्पातिकं यदा॥ वीरभद्रस्तदा
यातो योद्धुं सचराजाननः॥३५॥ अहं संपसेनयाधुक्तो गर्जयंतौ च दिशो दश
निजधरातुल्हा जोते स्ति सिंधुनामा महाबलौ॥३६॥ कौस्तुभोप्पथमित्रश्च ताभ्यां
युद्धमकुर्वतां॥ शरधारातोम दिपालेपादिचे मुद्गलेऽपि ॥३७॥ शक्तै शक्तोऽन्तैने
केश्च जधवतुल्लोपरस्परं ॥ सहस्त्रमाश्यसखेत्तिमाहर्तं परस्परं ॥३८॥ नाना

सेनाचराजधवुपरस्परवधेप्सव॥ नष्टेषु सर्वेरास्त्रेषु शरेषु च परस्परं ॥३९॥ मल्लयु
द्धं प्रचक्रुस्ते जीवग्राहममारयन्॥ अमिर्हुः पतिताः केचिद् हृदरः कंभुवाबहु॥४०॥
पादं पादेन जघ्नुस्ते स्कंधेन चापरे॥ हृदं हृदयेन केचिच्च हस्तं हस्तेन चापरे ॥४१॥ म
स्तकं मस्तकेनैव कर्पूरं कर्पूरेण च॥ पतिताः पास्यमानाश्च मृता भग्नाश्च चूर्णि
ताः॥४२॥ छिन्नकंठा भिन्नभुजा भग्नजंघोरुबाहवः॥ एवं नष्टेषु सैन्येषु सिंधुसे
नाजयंतयोः॥४३॥ जयशब्देस्तूयमानौ दुंदुभिवाद्यनिस्वनैः॥ सिंधुदेवश्च जयंया
तोऽभ्यासौ मित्रकौस्तुभौ॥४४॥ मयूरं सं समापतौ वीरभद्रवृषडाननौ॥ ततोऽस्त
ममभल्लयंस्ततो युद्धं अपारमतः ॥४५॥ अपरे निःसुद्युक्तं तदेवसैन्ये न दानवाः
पलायमाना तां सेनां निजधनुःश्रास्संचयः॥४६॥ पुनरावेशमापन्नौ वीरभद्रवृष
डाननौ॥ गर्जंतौ गर्जयंतौ च गगनं च दिशो दिश ॥४७॥ निघ्नंतौ रिपुसेनां तां निर्द
यंतौ हतौ तवतः॥ अंधकारे महाघोरे न प्राज्ञायत किंचन॥४८॥ स्वान्परानपि

॥ग॰पु॰द्वि०॥
॥३६१॥

स्तनं कांश्चिद्विसृज्जेनु षट् धनुर्वरैः ॥ निगायैश्शरजालानि छादयामास तं शरैः
गंधासुरो महावेगात् षडाननममनामयं ॥ ३५ ॥ तं निवार्य तदा रेवं चोरेण स
षडाननः ॥ एकस्मात्खड्गमथ खेनं पातयामास भूतले ॥ ३९ ॥ तस्मिन् गंधासुरे धाजा
तं गतासौ दैत्यघातनः ॥ तस्मिन् हते तस्य सेना पयोमग्ना दिशो दश ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा सेनां
निहतं तस्य सेनां तां स षडाननः ॥ सेनाध्यक्षो धनाध्यक्षो वक्रीत घोषो हुमायये ॥ ४१ ॥
येषां नाम्ना महानासीद्धनानामपि वर्जितां ॥ ऊचुः षडाननं दुष्टसेनानाम निह
ताव ह ॥ ४२ ॥ इदानीं याहि भवनं बलतो स्विस्तुतस्य ॥ तत्र जोषाच्छादयामासुर्युग
पत्ते षडाननं ॥ ४३ ॥ नामसौ हाय याति हिकबलो ... वेभिर ॥ षड्धनुर्मोचितैर्बाणैस्त
हतास्तां षडाननः ॥ ४४ ॥ ततस्ते मूर्छिताः पेतुर्मुहूर्ताद्द्युत्थिताः पुनः ॥ पाषाणं क्षिप्तास्कं
धभाले निमुक्तं पशुवत्तयः ॥ ४५ ॥ त्रिभिस्तैर्मुष्टिघातेन हताः पेतुर्धरातले ॥ ततो
मस्तकं तोपि वीरभद्रं महाबलाबलः ॥ ४६ ॥ स्वहस्तमुष्टिघातेन सम्मूर्छमितं तीप

वीरा ऊचुः नानाशस्त्रप्रहरणैर्मत्तौ तु मित्रकौस्तुभौ ॥ असंख्यातैर्हतास्सेनानीभ्यां ति
शिदिवा पिच ॥ १ ॥ ततो रिपुबलाद्दुष्टो धीरौ द्वौ समुपस्थितौ ॥ तांभ्यां बलिभ्यां महती
निजसेना विमर्दिता ॥ २ ॥ ययोः करप्रहारास्त्म्यां गतौ तौ यमसाधनं ॥ दृष्ट्वा नानावि
धा सेना मदहृष्टो नादधर्षो धुरो ॥ ३ ॥ ययौ दृष्ट्वा स बिभेति स्म दैत्यांतो भ्रतेहरकः ॥ तं क
यं करघातेन मृतौ द्वौ सर्पसेनिकौ ॥ ४ ॥ पराक्रममविदानीं मे परूपं तु सर्वसैनिकाः ॥ र
णरमौ नतविष्वेश्वरः शत्रौ न संशयः ॥ ५ ॥ चक्रुर्युद्धं करिष्यामि च क्रमाणे पतः
सुतः इत्युक्त्वा रुह्य मारुह्य मयूरं वीर्यवत्तरो बलः ॥ ६ ॥ षडाननो वीरभद्रो संख्यसेनास
मायुतौ ॥ चतुरोऽप्यहंत सेनायो हुंकारो ... पर्ययौ ॥ ७ ॥ ययतुर्युद्धबलिनौ नानाशास्त्र
धरावुभौ ॥ समंमूढस्त्वमालोक्य प्राप्तसूत्यंदेशं सेनिकौ ॥ ९ ॥ गंधासुरो यमदनकांतौ
वीरध्वजस्तथा ॥ १० ॥ महाकायश्च शार्दूल धूर्तनामार्थसत्तमः ॥ सत्तमूत्र्मुखस्तस
पुयुधुस्तान्समागताः ॥ ११ ॥ बाणानांस्तमस्तमाच्छाद्य महत्यास्त्रानि जघ्निरे ॥ भिं

ग.उ.ख.

३६०

रिपालहताः केचिन्निपेतुर्धरणीतले ॥ १३ ॥ षडाननेन युयुधे बलाढ्यो धासुरो बली वी
रभद्रोपि मदनकांतो पिशुपेरणे ॥ नंदी च वीरराजश्च युयुधाते परस्परं ॥ ध्वजासुरः
पुष्पदंतौ शस्त्रास्त्रैर्बाणसंचयैः ॥ भरतराजा महाकायो युयुधाते परस्परं ॥ धूर्तश्च
विकटश्चैव द्वंद्वयुद्धं तु समकुर्वतां ॥ १५ ॥ चपलेन हतो भीमो बाहुभ्यां दूरेण्यपतद्भुवि ॥ पुनः
संज्ञामवाप्यैनं सोपि वज्रेणवाहनत् ॥ १६ ॥ मूर्छामवापहर्तुं चपलो चपलो युधि
प्रवृत्ते द्वंद्वयुद्धे तु युयुधाते बलेन भो ॥ जघ्नवः शस्त्रसंघातैर्बाणजालैः परस्परं म
हस्वजे हिमाभे स्त्वं हतः स्वर्गं समेष्यसि ॥ १८ ॥ भीषषु शस्त्रबाणेषु लताभिर्मुष्टि
भिः पुनः युयुधुः सर्वसैन्यानि निनादयंति परस्परं ॥ २० ॥ केचिद्दुःखीयन्यपतन्मूर्छया
मासवेपरं ॥ कश्चिद्दिच्छेदस्वशिरः कश्चिद्बाहुर्योरणे ॥ २१ ॥ कश्चित्पादे जानुनीच
गुल्फौ चिच्छेद चापरः ॥ शरवृष्टिः परे केचित्परस्परमथोसृजन् ॥ २२ ॥ त्रिशंद्वतः
शस्त्रहतो भरणे बलाहस्मत ॥ कबंधा युयुधुस्तत्र जघ्नुः शत्रूनपरानपि ॥ २३ ॥ अ

परे सहसापेतुर्विदीर्णवक्षसो नराः ॥ परस्पराघातहतोभरतो कोचित्प्राणजिरे ॥ २४ ॥ ए
कास्सरः प्राप्तिहूते स्वर्गे युद्धमकुर्वतां ॥ असृङ्नद्य भवत्तत्र केशशैवलसंयुता ॥ २५ ॥
कंचुकाग्राहनुर्गोभाटोपामहार्कं कटभेकिका ॥ भ्रमोदकमस्थिमहाभयविवर्धि
नी ॥ २६ ॥ मेदोजलादुःखतराभासकर्दमनूनानि ॥ ततोस्तमितो दृष्ट्वेन प्रायात किं
चन ॥ २७ ॥ न हतं न भावयेद्देवा हिनिबाणसुरः ॥ न हतं भाव यं देव वा हिनि स्याः रण ॥
एवं कोलाहलो तत्र प्रायुभ्यंते परस्परं ॥ २९ ॥ आमिषे प्रददस्तत्र श्वापदाभरत राक्षु
सा ॥ ३० ॥ शृगालाः पतनाः सेन्याः स्तत्राः पार्वतिनंदन ॥ दिनत्रयमभ्रत्द्वं दिवारात्री
महारणः ॥ ३१ ॥ वाद्यघोषैर्जयंशत्रो घोषयंतः परस्परं ॥ एवं गंधासुरो युद्धसेनान्य
बहुविस्तरं ॥ ३२ ॥ मद्यपानेन मंत्रो सौ सिंहकोपग्रस्त्रागिवेगवान् ॥ अहनत्तं मुष्टिघा
तेन सहसा तं षडाननं ॥ ३३ ॥ न्यपतत्सतदा भूमौ वज्राहतइवाचलः ॥ अथाव सोपि
लब्धासुः सपक्षः सर्वपर्वतः ॥ ३४ ॥ संज्ञाहृदयाभिर्हस्तौ विभ्रतं महासुरं ॥ शरज्वाला

स्पर्धिनी ॥ इतेपलायिताश्चान्येततः सिंधुपुरीययौ ॥ जगर्जघनवद्घोरं नादयन्भु
वनत्रयं ॥ सविप्राधमपूरेस्तत्र ज्ञातैरनेकधा ॥ तस्यदेहं समालोक्य विकराल
मयानकं ॥ विरूपाक्षादयः सर्वे पलायनमकुर्वत ॥ मुनिपुत्रागुरोःशास्त्रपुपु
धुः संयुगेतदा ॥ २५ ॥ सचकंपेकगिरिशुः सिंहस्योभास्पदर्शनात् ॥ ततोब्रवी
त्सुरादर्शात्सिंधुस्तं तु गुरोश्वरं ॥ २६ ॥ सिंधुरुवाच दूरात्वेष्याविबहुशापुरुबाल
शिशोर्मक ॥ अस्पष्टं दर्शयसे रूपं जंबुकस्य च दुर्बल ॥ २७ ॥ कथं मे सद्य सेग्रष्टतल
घातंशिशिगामिदं ॥ तथा मातुस्तनं पीत्वा नर्तितस्संग्रहाग्रणी ॥ २८ ॥ शक्रादयो
जितायेन तस्य ते गणनाक्रका ॥ विलंबयति मां गृष्ट दूरपालां हंतुमुत्सुकं ॥ २९
कथं ते कोमलांगेषु विध्येतीक्ष्णतरान्शरान् ॥ देवउ० ॥ किमर्थं वृद्धा से बहं
स्पष्टभावेन पामर ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा निःसंगतः कालमस्तुकालवपसंचिता ॥ नावता
रंकशिष्ये हं पदिजनत्मकं वपु ॥ ३१ ॥ चेत्तदा नीदृह्निष्यामि ह्यागेन देहमल

यौ ॥ स क्रोधमूर्छितोवीरः मुद्गरेद्देउ घातान्यपातयत् ॥ ४७ ॥ मूर्त्तं मदवकांतं सवीरराजौ
महासुरः ॥ ज्ञात्वा प्रायांतितं हंतुं स्त्री सुरान्बलवत्तरान् ॥ ४८ ॥ ततस्त्वप्रतन देवा
न्गणान्नंदिकेश्वरः ॥ स च मगुर्तिर्वज्रात्तथानलेपतत् ॥ ४९ ॥ तं हतं तु विलो
क्यासुरक्तवारोसुरसत्तमाः ॥ आयमुर्नंदिनं हंतुं शार्दूलोघवक्रासुरः ॥ ५० ॥ महाकायो
यतस्चैव सर्वदेव जितोरणे ॥ नानाशस्त्रैर्निजघ्नुस्ते नंदिनं वेगवत्तरं ॥ ५१ ॥ पतिते
नंदिनि तत्र सोप्येरोधूह्रदमैदा ॥ पुष्पदंतोमृतराजो विकटश्चपलोपिच ॥ ५२ ॥ सं
तिरोलक्ष्माद्यतोलविशानि चिक्षिपुः ॥ सर्वेषां मस्तकाभिन्नाश्चूर्णितास्थ
केचन ॥ ५३ ॥ एतस्मात्तेन ते सर्वे ध्यायंपतितारणे ॥ केचिच्च सिंधुमगमन्नच्छ
स्त्रघाताप्रपीडिता ॥ ५४ ॥ पराजयं स्वसेनानां प्राप्तुर्देवजयं तथा ॥ जयंप्राप्य
देवसेनाबहुबाधान्यवादयत् ॥ ५५ ॥ मयूरेशमयूरेशसं जयसर्वदा ॥ इत्य
ब्रवी हर्षयुता चक्रुःश्च ननर्त्तुश्च ॥ ५६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे

ग.पु.उ.

३६२

सिंधुसेनापराजयो नाम त्रयोदशोध्यायः १३ ॥ क उवाच ॥ स दृष्ट्वा सेनां जयं दैत्यो ययौ
चिंतामहत्तरां ॥ अयं तम्लानवदनो निमग्नो दुःखसागरे ॥ १ ॥ मनसा परितप्तेन चिंत
यामास दैत्यराट् ॥ सिंधुरुवाच ॥ विपरीतमिदं कस्मात् जातं न ज्ञायते मया ॥ २ ॥ पिष्पलि
काफलान्हि तुम्बलाउ लोकसंकुलं ॥ यस्याग्रे मशकादेवाप्यासन्नुद्रादयो मम ॥ ३ ॥
शिवार्भकेन तस्याथ कथं सेना विनिर्जिता ॥ क उवाच ॥ इत्युक्त्वा स्वयमो दूयसु
वोल्लास चर्म भरतं ॥ ४ ॥ अहत्वा तं मयूरेशं दर्शयिष्ये मुखं न च ॥ इत्युक्त्वा निय
यौ सिंधू रणभूमौ पतंगवत् ॥ ५ ॥ सज्जो चकार स्वधनु नादयन्गगनं दिशः ॥ अह
ङ्कारेण ज्वालानिति क्षाप्यगतमुखान्सुरः ॥ ६ ॥ चकंपे पृथिवी सर्वा निर्घर्षिता
जंतवाखिलाः ॥ प्राक्षिपद्देवसेनायां यस्तं स्मातापतत्रिणः ॥ ७ ॥ छिन्नभग्नासु
राः पेतुस्तच्छरघातपीडिताः ॥ पलायन्तो सुराः पेतुस्ते पिष्टच्छेरैर्हताः ॥ ८ ॥ त
तः सर्वा मयूरेशो बाहुनीवाग्रतामियात् ॥ दृष्ट्वा भवन् जानुपादाकेशांश्चिन्म

स्तकाजपि ॥ शरदृष्टाः सिंधुहस्तमुक्तासत्तरणमर्दिनि ॥ अभवत्तुमुलं युद्धं मनिवा
र्यभयावहं ॥ १० ॥ सिंधोश्चैव गणेशस्य सेनयोरुभयोरपि ॥ कोलाहलो महाघोरो दिशां
तेगाढे रजः कृते ॥ ११ ॥ पुरोगाज्ञा घिरे सर्वे परा स्वान परे तदा ॥ शस्त्राघातैर्हतास्से
नावै वसेनाश्चरैः परा ॥ १२ ॥ ततः सोपि धुरुत्यत्तस्मात्तस्मिन्वद्रूपदे गृहीत्वा पा
तयामास सहस्रा वीरभद्रं च वेगतः ॥ १३ ॥ अहनन्मस्तके सोथ नंदिनं बलव
त्तरं ॥ भरतराजं च खड्गेन मारयामास सा वटौ ॥ १४ ॥ पुष्पदंतस्य दंतं च बिभेद न
लवत्तरं ॥ शिखामाक्रम्य प्राकर्षद्धिरण्यगर्भमोजसा ॥ १५ ॥ नामलस्य ललाटं स बि
भेद शरघाततः ॥ चपलो प्यास्तताशोपाजघान विकटं रणे ॥ १६ ॥ लंबकर्णस्य कंठं
स बिभेद बाणसंचयैः ॥ धराधरस्तु वरलोकक्रोधांतं च न्यपातयन् ॥ १७ ॥ हस्तानि
स्तीर्य सहस्रा सुमुखः प्राप्य लज्जितः ॥ सोभग्नस्तनाप्रहारेण रणभूमावपातयन् ॥ १८ ॥
जठरं दारयामास शृंगिनोग्निमपातत ॥ दावानलस्य च शिरो भेदयामास सा
यकैः ॥ १९ ॥ पंचाननस्य वक्षो हस्तावक्रूपलोयुधि ॥ एवं सर्वे महावीरा निहताः रणा

त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैरवध्यासुरघातिनं ॥ ६ ॥ सृष्टिस्थितिविनाशानां हेतुं लये हेतुमनामयं
मभारोत्तारणार्थाय नानारूपधरं प्रभुं ॥ ७ ॥ ब्रह्मांडेऽभ्यंतरे कोऽ मां कमेकाने कस्यचि
पिरं ॥ तपोबलसमायुक्तं रोगमायासमन्वितं ॥ ८ ॥ मायाविभेदकं देवमप्यनाम
पि मारिन्नं ॥ बालभावेऽपि दैत्यानां हंतारं किं न वेत्सि तं ॥ ९ ॥ एवं स्तुतिं समाकर्ण्य क्रुद्धा
सा पार्वती तदा ॥ ततो क्रुद्धो भयत्रस्तो मुनीन्प्राह शिवं शिवं ॥ १० ॥ शिव उवाच ॥ नमे
भयं वज्रहस्ताद्दैत्यसमात्स्कंधं भवेत् ॥ सर्वेषां न भयं मान्यात मुनीनामाशिषोऽपि
च ॥ ११ ॥ शिवस्य वरदानेन सिंधुदैत्यो जितो मया ॥ स्कंदादयो जिता येन युष्मंते त्रि
दिनानि च ॥ १२ ॥ अस्मात्माता हता देवा दैत्यसैन्येऽचरेन्नरैः ॥ अस्य ... सप्तवत्ता
वोऽहर्षकरा बहु ॥ १३ ॥ इत्योनिपतितान्देवान्विचिन्त्यामोमुनीश्वरः ॥ क उवाच ॥
एवं मयूरेशुकको निराह्य प्राह धर्मवित् ॥ १४ ॥ वसिष्ठो मुनिवर्यस्त्वया मे सर्व
चलत्यता ॥ ततोऽथयोगीन्द्रदृष्टुं सुनिश्चितभिर्मयूरदं ॥ १५ ॥ मज्ज्ञारकवसागंधो ध्रा

कं ॥ स्वर्यदत्ता वरा दुष्टदुष्कर्मरतो भवान् ॥ इदानीं सर्वलोकान्सम्मल्लकालरूपस्थि
ते ॥ बलान्नाकुरु स्वं किं युद्धमद्य करिष्यसि ॥ त्वां हंतुं मोचितं देवान्स्वर्गतं रूप
मिदं मया ॥ अंतकाले संनिहिते पुरुषार्थो वृथा भवेत् ॥ मया हतो महास्थानं
मम प्राप्स्यसि दुर्लभं ॥ २४ ॥ यावन्न छेद्यते मस्तकोमलं देहमुत्तमं ॥ तावत्क
लानि यो यस्य भक्तः सास्मर्तो व्रजेत ॥ २५ ॥ त्वस्य लोकं तथा हि त्वं न प्रशंसा
वदालन: ॥ कुउवाच ॥ एवमुक्त्वा महादैत्यः सायकं परमेदिनं ॥ २६ ॥ न कदाचि
त्कदितमतितीक्ष्णं जगावहं ॥ स मलास्त्रयं धनुर्मंडल सज्जं कृत्वा स्प योजय
त् ॥ २७ ॥ टणत्कारेण धनुषो नादितं भुवनत्रयं ॥ मुमोच बाणं तं देवं मयूरे
शो बलात्खलः ॥ २८ ॥ सज्जता लोकदिशः सर्वा गगनं विदिशोऽपि च ॥ तं दृष्ट्वा सम
पूरेशास्तेन परशुं निजं ॥ २९ ॥ वज्रास्त्राद्धृता सर्वं वैरिदर्पविहरं ॥ अद

॥ग॰पु॰क्री॰॥

॥३६४॥

हतोपि त्रीन्लोकान्प्लावयानलसंनिभः॥ पत्रशः खंडशश्चाप्यासन्नमस्यैव चतेंशा
ः॥ पश्यतांपापतेशानतथादेवहस्तादपच्छिते॥ पतनुर्भारधरं पीठं नमस्यैवातं
करा॥ ततः क्रोधेन देवः स्वचक्रं तस्याशुप्रेरयत्॥ शरान्हृदेतवक्षश्च चकार
गर्जयेद्दिशः॥ दृष्ट्वातं चमयूरेशः स्वमुखे मुमोच सः॥ दहन्मुखनं तच्चपपा
तदेवमस्तके॥ मुकुटं कुंडले केयूरं खंडशोभवत्पुनः॥ ५१॥ मयूरेशः करं
गृह्य पानस्याजितं तथा॥ ततः क्रोधं तु बाणेनाच्छिनत्कं... महासुरः॥ ५२॥
पोहृष्टं दर्शितं तेस्य दर्शितं वापि च॥ इदानीं शरघातेन छिन्नगतिना
सिकोभवत्॥ ५३॥ इत्युक्त्वा स्वदूतान्स्तौतीतं जगाम गुणेश्वरं॥ मयूरेशस्त
दाचक्रे नानारूपाणि सर्वतः॥ ५४॥ आयुधानि च वेत्रादि विभ्रत्करेवंतु
ष्टये॥ ततः स विस्मयाविष्टो दृष्ट्वा दिक्षु स लोकयत्॥ ५५॥ दृश्यते तत्र तं देवं
चतुरायुधभूषितं॥ ततः सतु स्थितो मेहं निजं गंतुं मनोदधे॥ ५६॥ तथापि

पुरतोपश्यन्मयूरेशं तथाविधं॥ आश्चर्यनेत्रे संपश्यन्वेंदृष्ट्वैनं समलोकयत्॥ ५७॥ उन्मी
लनेत्रे सोपश्यत्पुरो येनं शिवं तिनि॥ ततो दैत्यो बुबोधेनं स्वांतरे विप्रसादतः॥ ५८
रणस्थले पुरस्थितं तं आश्चर्यवदनांबुजं॥ हतत्रोषेश्च विरैश्च तादृशैः परिवारितैः
५९॥ पर्यंके न्यपतच्चिंतापर्याकुलितमानसः॥ वीरास्ते स्वगृहे पाताश्चिंताव्याकुलस्वे
तसाः॥ ६०॥ इति श्रीगणेशपुराणे ... सिंधुवधे ... नाम ... अध्यायः॥
स्कंद उवाच॥ जयं प्राप्ते मयूरेशे पप्रच्छ मुनीश्वराः॥ शिवोपि गिरिजापुत्रकमुपायो लं च
निरीक्षितुं॥ १॥ ओतं त्वमा तपार्वती चैनं समालिंग्य पावनं ददौ॥ सोवाच॥ अतिश्रांतो
सिदेव स्वपकं ... सुत॥ २॥ कोमलानि तवांगानि कंपं शस्त्राणि ते हरि॥ केतांत
स्पष्टं गदेहं मायावीबलवत्तर॥ ३॥ स कथं कोमलांगेन त्वया युद्धे विनिर्जितः॥ आहूय
केरगांदेवि वृश्लाके निजबालकं॥ ४॥ ततो मुनिगणाः शंभुर्वारयामास तां शिवं॥ शिव उवाच॥
नजानासि महत्त्वेषु सर्वकारणकारणं॥ ५॥ अनादिनिधनं देवं वेदांतागोचरं विभुं॥

तीव: पराक्रमं॥ तारकासुरमुख्याश्च निहिता दैत्यदानवा॥४४॥ कं उवाच॥
ततः स्तैः सहितो वीरैः मयूरेशं सुरंययौ॥ नमस्कृत्य: शिवं गौरीं पुत्रायं तु
मुद्यत:॥४६॥ आलिलिंग शिवो गौरी मुदा तं च गुरोप्यरं॥ ततः षडाननो याता
स्ते शिवमालिलिंगिरे मुदा॥४७॥ वयं रणे निपतिता पुन: संजीविता हय॥ म
यूरेशांगसंस्पर्शेनवापुनाकृतकाशिनाः॥४८॥ पुनर्युद्धाय यास्यामो नेन सार्द्धं
शिवा पुना॥ तव प्रसादाज्जेष्याम सर्वानेवान्सुरासुरा॥५०॥ इति श्रीगणे
शपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते रणशोधने नाम पंचदशोध्यायः॥१५॥ कं उवाच
सिंधुदैत्य॥ सिंधुस्तु आगता चिंतामवाप महती तदा॥ अतिकुंतत्पद
यो विचार नाम किंचन॥१॥ निद्रयांस्तानवद्गोनेत्रे आनिघलोपिस॥ ततो
दुर्गासावपलहरि शुभा॥२॥ चिंतातीवि षद्दग्धे तं श्च लागाने च केश्यितं
असंरंभं भरं घरोपंदुस्पा: कवरीमातिमस्तके॥३॥ कल्पतरितिलकं यस्या स

तुं यत्र नरा कपते॥ अतिभीषणकायास्ताश्छिन्नभिन्नाननेकश:॥ दृष्ट्वा विभरसरूपां
स्तान्प्रफुल्लां किंशुकारिव॥ विहतिं परायाता निमग्नां सिदानव द्विषां॥ परसंपतां वीररा
शिस्तान्वीरोपरि प्रतिष्ठितान्॥ कांश्चिच्छ्जीवत: कांश्चिन्मूर्छितारण्यस्त्रघाततः
कांश्चित्वप्रविशीर्णांगान्देवादेवान्मकर्षयन्॥ सहसा न विदुर्देवा: देवान्वा दान
वादपि॥२०॥ अश्रुवंस्तत्र केचित्तु स्वदर्यं मुमुक्षुमागत:॥ अंते ते दर्शनं प्राप्तमिसुक्रा
स्वजेन्नास्तन्॥२१॥ कं उवाच॥ एवं श्रुत्वातु तद्वाक्यं साश्रु कं गमयूरराद्॥ भ्रमन् भ्रम
न्ददर्शाग्रे मर्छितं तु षडाननं॥२२॥ पतदश्रुमयूरेशस्तस्नेहात्तं चाब्रवीदिदं॥ उत्ति
ष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते किं शेषे आहतो यथा॥२३॥ श्रोतोसि देवदानवानां दग्धा लिंगनमध्य
मे॥ प्रभाजितेस्तरूरसेनन तन्स्तपोदति छत॥२४॥ अपत्रपं तिकटे देवं पादपंकजभया
प॥ उवाच मयूरेशं दर्शनात्तेग तं मम॥२५॥ सर्वदुःखमत्रश्चैव विश्रांतं ह्या

सि सांप्रतं ॥ आदिलिंगमयूरेशं दोर्भिर्दाद्व्राभिमस्तरा ॥ २६ ॥ उभौ यातौ रणे क्रु
द्धौ हस्तैश्च परस्परं ॥ अपरस्परतां प्राप्तौ नैर:सुमंवीरभर्कमीषुस्तां ॥ २७ ॥ नंदि
नं च शराघातैः पीडितं बलवत्तरं ॥ २८ ॥ ततो जाचपुत्तौ विभिन्नमस्तके तदा
२९ ॥ ऋंदं तं निकटं चैव पुष्पदंतं महादितं ॥ ललाटे दृढं विद्धं च हिरण्यग
र्भमेव च ॥ ३० ॥ लंबकर्णं नचाक्षां सिभांस्याकं च न संगतं ॥ तुरावनामु
नाक्रांतस्तु सुखं तत्र भवत ॥ ३१ ॥ परमं खेदमापन्ना: सोमश्चालंकौ लो
चन: ॥ ३२ ॥ शेते स्म मस्तकेष्यायभ्रं गीपंचास्यपश्च सुमुर्षया: ॥ रांखप्रेतस्तथा
पन्नो भयकृत्सर्वयोपि नां ॥ ३३ ॥ स्कंद उवाच ॥ एवं हत्वा सर्ववीरान्हत्वा पा
हत्वा तानपि ॥ चिंतयापरयाविष्टो दृष्ट्वा तं षडाननं ॥ ३४ ॥ मयूरेश उवाच
असुरान्सकल्याश्च महावीरान्हतान्स्वयं ॥ निजधाम गता: सर्वे जीवि
तामत्रकामानि: ॥ ३५ ॥ स्कंद उवाच अनंतकोटिब्रह्मांडनायकस्त्वं गतोस्य

र: ॥ चतुर्दशानां विद्यानां सर्वासां च स्वयं निधि ॥ ४६ ॥ कलानां तत्र किं प्रश्न
करोषि त्वं मम्मांतिके ॥ नाहं मंत्रं विजानामि वेद्मि त्वं हि नवेश्वर: ॥ ४७ ॥ वि
वर्द्धय स्त्रिकीर्तिं त्वं नानादेशविभंजनात् ॥ यथा मतिब्रवीमि त्वामाख्या
चक्र्व तेर्वं तावत् ॥ ४८ ॥ पर्वतत्रिपुरवधोत्रिविनयुद्धमकृत ॥ तत तत्र मत्वा
देवा निरोगा दैर्वदत्तजं रसं ॥ ४९ ॥ देवदत्तेषु सं योग्य जीवयामास तत्क्षणा
त ॥ स्कंद उवाच ॥ एवं स्वयं कथ्यते देवोजगदत्तं षडाननं ॥ ५० ॥ इदानीं देवकोऽ
स्तापुरार्थं बलवत्तरं ॥ आयास्यंति तदा कोत्र युध्येतीभिषडाननं: ॥ ५१ ॥ कस्मा
न्नेतु व्रजेदद्रिं वत्तौ: समनुत्तमं ॥ एवं श्रुत्वा भयरेरूणो मायामानी वा कारद्द ५२
तुल्जीवयामास तदा निजांगवायुसंगत: ॥ ततस्ते हर्षसंपन्ना प्रणेमुस्तं ग
णेश्वरं ॥ ५३ ॥ आलिलिंगपुनर्युद्धं कर्तुं तं च प्रतिजज्ञु: ॥ तवदृष्टिनिपातेन
तेजोबोधितुलिहेतं ॥ ५५ गुणेश उवाच ॥ ब्रह्मादयो देवगणा: स्तव

ग.उ.टी.

३६९

रां देवदेवं जगन्मद्गुरुं ॥ संस्मृत्य मम मानस्य परावलोक्य चवधं यथा ॥ पातयित्वा रिपोः स्थाला
मति मे निश्चिता मतिः ॥ ३४ ॥ यजं निजं चित्तं माता नाभिमानं मनःस्थितः ॥ न मे स्तिग
णनासुभुक्तं तांतस्यास्ति किंचिच्चितं ॥ ३५ ॥ तत्र कागणनास्यैषां लज्जावर्णस्तताम
मः ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवमुक्ता भृशमला निविष्टा गणेशं वदर्जन्सा ॥ ३६ ॥ केयूरहेमरंगुरंदल
युक्तं हारं च कुंडले ॥ ललाटे कं च स्वर्णं च नापं स्तत्तुं चरणसाकौ ॥ ३७ ॥ आछाद्य
कंठौ तौ किंपीयवस्त्रेण चभाषणे नच ॥ आच्छाद्य बुपवेद्य संसमुद्रासनमनुत्तमं ॥ ३८ ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बाल॰ दूर्वाकं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ कृष्ण उवाच ॥
भुक्त्वा वेगाद्गृहं प्रविश्य उपविष्टो महासने ॥ स संततो वीरमुख्यानुपविष्टान्यथाब्र
वीत् ॥ १ ॥ सिंधुरुवाच ॥ ततो मम प्रधानो वै त्रैलोक्याकर्षणक्षमो ॥ न तादृक्त्रोत्र वी
रोऽस्ति यो मे स्यात्प्रियपुर्वं तथा ॥ २ ॥ नेतादृशो बुद्धिमांस्तौ पराक्रमजयो चित्ते ॥ वीरा ऊचुः
त्वं सिंधुमा चिंतां कुरु सर्वथा ॥ ३ ॥ यावत्ते प्राणवंतो लघुरूस्य उपस्थिते ॥ किम

लाटे भाति सुंदरं ॥ कंठे हारं कंठौ कौ चिविधि भूती बलसंयुता ॥ ४ ॥ सर्वालंकारसं
युक्ता सर्वावयवसुंदरा ॥ आगता तु निरीक्ष्यैव मंचका ग्राममुत्सके ॥ ५ ॥ नहि
तत्स्य वक्रा यातातत: सापतिमब्रवीत् ॥ किं चिंता कुरुषे स्वामिन्प्राज्ञ त्वं तद्ब विष्य
ति ॥ ७ ॥ ईश्वरस्य वशे लोको न स्वतंत्रः कदाचन ॥ सर्वे बांमानसं किं त्वमुद्वेज
यसि मे पितः ॥ ८ ॥ को हेतुस्त्वं वद विभो ततो मुक्तिं वदामिते ॥ कृष्ण उवाच ॥
प्रियावाक्यं समाकर्ण्य गजेकी नायकस्तदा ॥ ९ ॥ सावधानामना भूत्वा हृष्ट्वा
तामथाब्रवीत् ॥ सिंधुरुवाच ॥ किं वदामि प्रिये श्लाघ्यं मनःखेदकरं परं ॥ १० ॥
युध्यतो मे रणे कृत्स्नं मयूरेशो न सादितो ॥ सप्तकोटिमितास्सेना निहतापोत्कृषेण
ता ॥ ११ ॥ स्कंदनयनयोमह्रवीरा पतिता शरहेणिभिः ॥ अकस्मान्ये हतौ कुरोत्रिस्म
लेप्रेर्यशत्रुणा ॥ १२ ॥ आछाद्य मुख्यमायातो बासहसाद्विजमंदिरे ॥ येनोपायेन मे
शत्रोर्लयस्यात्तद्वदस्वमां ॥ १३ ॥ सोवाच ॥ वीरधर्मः कृतः सम्यङ्निहिताः सर्वसै
निकाः ॥ न यशः प्राप्यते स्वामिन्नौ श्रीलगणसुरद्विषां ॥ १४ ॥ तद्धूर्पान्नैव केन्याणीक

स्यापि निहि जायते ॥ सेवनाद्वंदनाद्ध्यानात्स्मरणात्पूजनादपि ॥१४॥ देवेंद्रादिस्था
नानि संप्राप्तानि स्थिराणि च ॥ यः समः सर्वभूतेषु शुभाशुभफलप्रदः ॥१५॥ न सेव
या मिष्टसिद्धिः कामधेनोरिवाहिता ॥ असुरो जायते तादृक् यादृग्बीजं हि वाप्यते
॥१६॥ अशुभात्कर्मणो दुःखं सुखं स्याच्छुभकर्मणा ॥ अतः संतः प्रकुर्वंति शुभं कर्म
सदादरात् ॥१७॥ हितं च सर्वजंतूनां कार्येनमनसा गिरा ॥ भवतापुरुषार्थेन पीडितास्ते
सुरर्षयः ॥१८॥ पुरुषार्थस्य विज्ञेयो यज्ञो हृत्स्थो हि साधकः ॥१९॥ धर्मो नार्थलुब्ध
स्य परदारेषु न क्वचित् ॥२०॥ स एव पुरुषार्थो स्याद्धर्मनिष्ठा न विंदति ॥ शरणागत
रक्षार्थं दृढो धर्मपरायणः ॥२१॥ अद्रुष्टवाक्सत्यो मशीलस्य गुणनामकीर्तनः प
रोपकरणे सक्तः परपैशुन्यवर्जितः ॥२२॥ समस्तवैष्णुभूतेषु पुरुषार्थो स्मग
ण्यते ॥ स्वामिन्मे परमं वाक्यं शृणु ते हितकारकं ॥२३॥ तत्कुरुष्व महाभागम
म प्रीतिं यदिच्छसि ॥ मोचयस्व सुरान्सर्वान्प्रबद्धान्राक्षसंयुतान् ॥२४॥

प्रथास्य तिमध्ये रे शो खिललोकप्रपालकः ॥ ते स्याद्वः स सुखं स्वामिनान्यथा तु
खं भवेत् ॥२५॥ कुंभकर्ण उवाच ॥ एवं वाक्यामृतं तस्मात्तद्भ्रातुर्हि विषसंनिभं ॥ मुमुर्षो
रौषधं चाहं महारोगार्द्धतस्य ह ॥२६॥ क्रोधसंरक्तनयनो दुर्नीतिसिंधुरब्रवीत् ॥ न
ददृक्षदितस्यास उपदेशो हितावहः ॥२७॥ सिंधुरुवाच ॥ सम्यगुक्तं त्वया भद्र लोकनि
दाकरं वचः ॥ चातुर्यं तव विज्ञातं कार्याकार्यविदो मम ॥२८॥ न शत्रुं भजते कोपि वि
पुर्मानपरायणः ॥ नारमे कथमन्याय मारब्धं चेन्न तत्त्यजेत् ॥२९॥ ततो दुःखं वा सु
खं वास्यो दयस्योपराजकं च ॥ लाभो वाप्यथवा लाभो जीवनं मरणं च वा ॥३०॥ पू
र्वभद्रे भयासं प्रिसालातेन नवे हतः ॥ रक्षानीं भविताप्यत्र तद्भवत्वेव सर्वथा
॥३१॥ सर्वमेव हि जायतो दिष्टितं साध्वसाधुना ॥ न कश्चित्पुरुषार्थेन कर्तुं श
क्तोऽन्यथा सति ॥३२॥ लोभस्तस्य वर्गोथ रमाति स्यादृष्टिपत्रये ॥ तातस्य रावणे शक्रो
यशो न रकोप्यच्व ॥ सर्वजैः स हि तस्याग्रजायते नान्यसंशयः ॥ जानन्नपि तं भयू

ग.उ.खं.

१०१

तस्तं विकटलोऽस्त्रताप्राकारैः पातयन्भुवि ॥ ननर्द वाद्यघोषेण हर्षनिर्भरमानसः
सम्यक्छिन्दितो महर्हस्तात्सेन्द्रां प्रापदनातुरः ३५ ततो युद्धं समायातो वीरभद्रः षडान
नः ॥ सतु पर्वतघातेन शतधा न्यपतद्भुवि ॥ ३६ वीरभद्रस्ततः विकटं तं लघ्यत्ताद पात
यत् ॥ दृष्ट्वा कंदेन निहितं कटं दैत्यं महाविक्रम ॥ ३७ ततो यथा युद्धं विशिखैर्गणाः ततो जय
शालिनः ॥ ततः शस्त्रहताः केचिज्जीवंतो गंडकीं ययुः ॥ ३८ रावसं सुदंष्ट्रा जायन्नाना
सेनायुताः केचन ॥ विकटस्य हतो ... भद्रादि मगणैः ॥ ४० गतास्ते शिविरं दे
वं गणाः सकल जयशालिनः ॥ ४१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्द्धे बालववधोन
मसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ स्कंद उवाच ॥ कथं विकटं शादेवसेनाविघातिनं ॥
निहतं वीरभद्रेण पर्वतेन महात्मना ॥ १ षडाननेन विकटं हतं तत्प्रसरं ततः
श्रुत्वा भद्रासनगतो नानावीरसमन्वितः ॥ २ ॥ प्राप सिंधुर्महच्चिंतां स्मरन्हिभुसुतं
तदा ॥ किं करिष्यति देवो सौ सेनेऽपंनः सुदुःखितं ॥ ३ ॥ एवं चिंतयाविष्टो ...माम

र्थं चिंताकुलं तां तावत्कुजसिद्धेश... ॥ ४ ॥ स्वाप्यं कुरु महाभाग पर्यंके पुष्पसंस्तरे ॥ के
तौं न ताडितो याभ्यां तयोः कस्मात्भयं भवेत् ॥ ५ एवमुक्तोऽवदत् सिंधुर्विकटश्च महा
बली ॥ शाह्वकौ तस्य देहस्य निर्यौ तौ युद्धदुर्मदौ ॥ ६ ॥ नानायुद्धेषु कुशलौ नानायु
द्धधरावुभौ ॥ नानाभरणवस्त्राढ्यौ नानासेनासमन्वितौ ॥ ७ ॥ नानागर्जनतोया
म चक्रतुर्नादसंयुतौ ॥ देवकोटिनिहंतारौ असंख्यवाहिनीयुतौ ॥ ८ ॥ ययुस्तपु
रतो वीराः सिंदूरारुणमस्तकाः ॥ अग्निशस्त्रधराः मुक्तकेशपाशाः सर्वदंताः ॥ ९
उसच्छत्रधराः सर्वे यमभ्रुमिवोधृताः ॥ ततः करिकटाः यातानानावर्णविचि
त्रिताः ॥ १० अधिष्ठिता महामात्रैर्नानाभरणविराजिताः ॥ धनुर्बाणधराः सर्वे ल
सच्छस्त्रविभूषिताः ॥ ११ अनेकयुद्धसंभारास्यायातास्ततः परं ॥ तीक्ष्णदंताः सिं
दूरिताः घंटानादनिनादिताः ॥ १२ ततोऽश्वसादिनो यातास्तनुत्राणविराजिताः ॥ अ
नेकवीरसंयुक्ता नानाशस्त्रविराजिताः ॥ १३ एवं तेनागलकोयातो रणस्था

नं हत्वा स्थितौ | दृष्ट्वा तं ते मयूरेण मासी विषमिव स्थितां || षडाननाद्दिमिवैर्वी
रस्तैश्च परिवारितैः || दृष्ट्वा तैस्तु तयोः सेना घोरा च चतुरंगिणी || असंख्याता
बलं तस्य समायातं विचित्रितं | प्रेषितो देवप्रवरैर्दूतो नीतिविशारदः || सोल
हत्तो तमायातं स जगाम सुरान्प्रति || सनत्कुमार उवाच || कलभश्च विकलश्चैव नाना
सैन्यसमायुते || २० जेतुं सुरान्समायातौ नानायुद्धविशारदौ || ताभ्यां युद्ध
प्रसंप्राप्तो पुष्पदंत इदृषात्मभो || २१ धनुर्धरसज्जतानीत्वा प्रक्ष्य बाणेन ह
तौ सुरैः दृष्टो बाणान्विकर्षयता तावुभौ बाणवृष्टिभिः || २२ छादितो राक्षसाघा
तेन हतस्य देवसेनिका न्य | कातरस्य खड्गखड्गेन बिभेद सहसा हृषः | २३ | से
न्यमाधाय तस्याशु खड्गं छित्त्वा निपातयत् | विकलस्य पुष्पदंतो धनुश्छिच्छे
द सायकैः | ततस्तो मल्लयुद्धेन परस्परमयुध्यतां | ते से ने युद्धतां तत्र नानाग
स्त्रास्त्रपत्रिभिः | २४ | मायाभिर्विविधाभिः परस्परजयेच्छया | ततः पुष्पदंतैर्देवैः

नां सेना राक्षसार्दिताभवद्रणे | केपि देवाः रुधिरक्लिन्नाभयात्सुराश्चतावृतः | पादाघा
तेश्च निहता दैत्यसेनाचरा नराः || २५ || रतास्तैः कुंभवातत्र वाहिनी प्रेतवाहिनी
संप्रवृत्ता महाघोरा तत्र पृक्षिप्रमोदिनी || २५ || ततो निर्वेगाद्द्वीपकलभश्च विकलश्च
महा | राक्षसैर्हिमहोग्रौ तौ चक्रतुर्युद्धदुर्मदौ || २६ || तस्याहतो देवसेनायास्त्रवद्धन्
पपातह | ततोऽष्टघोष्टनस्तेनांगुष्ठेनाभ्यां चतयोर्भवद्रणं || २७ || ततामिश्चजघानाशु
पुत्कारेणान्यपातयत् || पुच्छाघातेन कांश्चिच्च चूर्णयामास देत्यपात् || २८ || सं
वर्तेन हता सेना नानादैत्यसमाकुला | हाहाकारो महानासीद्दैत्यानां तत्र संख्य
तो || २९ || ततोतिबलिनौ वीरौ कलभश्च विकलश्च ह | जगर्जतुर्महोघाघातगर्जयंतौ
दिशो दश || ३१ || निनदं तु स्तोत्र कर्षं भं किंचिदयुध्यसि नो पुरः || त्वं दर्पदं नेषु समक्षं त्वं
त्वत्फल्पो ससीसंप्राप्त || ३२ || तौ तातत्रावमुक्त्वौ ते तस्य स्पृष्टगे महाबलो | निश्चलनिष्प
तुरंभेश्च सेनां च चतुरंगिणीं || ३३ || तमोचितं पुष्पदंतोभि युयो सहसा जवान् | त

मथाब्रुवन् ॥ ६०॥ आताइव पुनर्जन्म मुमुदुस्ते परस्परं ॥ शशंसुः सर्वहन्तां त
रिवावार्यच ॥ ६१ ॥ सेनां च निहितां सिंधोः पुत्रोत्वबलवत्तरो ॥ ६२ ॥ इति श्रीप
द्मपुराणे उत्तरार्द्धे बालकांडे धर्माधर्मसेनादुन्दनंदनं नामअष्टादशो
ध्यायः ॥ ११८ ॥ कृष्ण उवाच ॥ इतो शिशाकेपि विशालवक्त्राः सुदुःखिताः सभा
गतं सिंधुदेशं भीतं भीतमथाब्रुवन् ॥ १ ॥ वीरा ऊचुः ॥ धनुर्हर निबोधेदमतिदुः
खकरं वचः ॥ धर्माधर्मौ तव सुतौ दैत्यायुद्धं महत्तरं ॥ २ ॥ निमृत्य देवसेनां तौ हत्वा
वायमक्षयं ॥ ततः कोपि महावीरो मुखे षड्क्रियितित ॥ ३ ॥ सोपि तास्यां रणे घोरे
पतिते धरणीतले ॥ पुनस्तेन धृतौ वीरौ शिखायां ताबुभावपि ॥ ४ ॥ त्रामयित्वा
बहुतरं पतितौ तौ धरातले ॥ रणे धारा [illegible] देहे तौ गतौ स्वर्गमनुत्तमं ॥ ५ ॥ कृष्ण उ
वाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं नृपतद्वै सपुंगवः ॥ शोकसागरमग्नो [illegible]
तरवर्चाल: ॥ ६ ॥ धावमानैः सुहृद्वर्गैः [illegible] पिता बलात् ॥ मुहूर्त्तात्प्रकृतिं

पमहत्तरां ॥ स्थापयामास तुरुभौ परपुत्रो महाबलो ॥ ७ ॥ धर्माधर्मौ मद्गपीठे जनकं
वाक्यमाहतुः ॥ कथं बिभेषि जनक शिवाया अर्भकाद्यो ॥ ८ ॥ नावाहांदहि देवं
हनिष्यावः क्षणादमुं ॥ सम्मुखं तौ हतौ वीरौ मातुलो नौ दिवं गतो ॥ ९ ॥ उत्तीर्णस्वा
मिकार्यौ तौ कीर्तिं कृत्वा महत्तरां ॥ हत्वा नेक विध्वंसेनां यातां वीरप्रपालितां ॥ १० ॥
अवामपि प्रबुध्या वो हित्वा रिपुं बलात् ॥ अथवामोक्षमायावो निहतौ तेन च वै
द्रणे ॥ ११ ॥ यावदावां हि जीवावश्चिंतां तावत्त्वमाकुरु ॥ इंद्रादयः सुरगणाः करो द्युता
नवै ॥ १२ ॥ यदा ते विजिताः सर्वैः पितस्तत्र च के भवन् ॥ आतिवो मस्तकं तस्य धूपोस्तव
नसंशयः ॥ १३ ॥ अन्यथा दर्शयिष्यावो मुखं लोके पुनः क्वचित् ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं
तयोः समाकर्ण्य गामापजनको मुमदं ॥ १४ ॥ तौ दैत्ये परमं युद्धे आजुहुय यशोत्तमं ॥ ना
शयित्वा रिपुं घोरं यातं शीघ्रमगांतिकं ॥ १५ ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मायितु युद्धलाल
सौ ॥ नमस्कृत्य पितुः पादौ मातुश्च तदनन्तरं ॥ १६ ॥ दशकोटिमितां सेनां प्र
सैकां गृह्य सत्वरं ॥ रथाश्वैर्हस्तिपादातैः शस्त्रैर्नानाविधैर्युतान् ॥ १७ ॥ पतयोति

ग.पु.द्वि.

३८२

धियुद्धपाः सिंदूरारुणमस्तकः ॥ गजाननमगिरितिभा नानाधातुध्वजान्वितः ॥ १६ ॥
अश्वाः सादिभिरारूढा नानाशस्त्रास्त्रपाणिभिः ॥ गर्जद्भिर्मेघसदृशैर्गजैर्युद्ध
दुर्मदैः ॥ १७ ॥ ततः सेनामध्यगतौ रेजतुर्भ्रातरावुभौ ॥ नानालंकारसंयुक्तौ ना
नाधर्मधरावुभौ ॥ १९ ॥ रत्नकांचनसंयुक्तकुंडलाभ्यां विराजितौ ॥ किरीटाभ्यां सु
तेजोभ्यां श्रीजमानौ महाबलौ ॥ २० ॥ मुकुटमणिमहाहारौ बिभ्रतौ युद्धदुर्मदौ ॥ प्र
पतस्तत्र स्पर्धतौ नानावादित्रनिस्वनैः ॥ २१ ॥ ददृशुर्वीरभद्राद्या लोचनं तां वाहिनीम
पि निकटे तौ समालोक्य मयूरेशप्रचोदिता ॥ २२ ॥ अजयेभियुयुर्वीरभद्राद्या रा
नः ॥ हिरण्यगर्भः संक्रुद्धो भरतराजो विराट् ढुंढकः ॥ २३ ॥ अमेयः सेनया सार्द्धं
ततो युद्धमवर्तत परस्परमयुध्यत ॥ ततः सेनाचरा भरराः ॥ २४ ॥ दंतः शिरांसि
पादांश्च बाहूरुधरकंधराः ॥ निहताश्च निहन्मे ते तमसाच्छादिते रवौ ॥ २५ ॥ के
चिच्चक्राणि मुमुचुर्भिंडिमालाः परे ॥ बाणान्द्विपरे चापि नानायुधान्यके
चन ॥ २६ ॥ महायुद्धमभूत्तत्र आसीद्दैनिकानां परस्परं ॥ एवं सा संहता सेना मयूरेशे

प्रपीडिता ॥ २७ ॥ पपाल तत्र शेषाभ्यां विद्रुताभ्यां तु दिशो दश ॥ ततः षडाननः क्रुद्धो दृष्ट्वा
युद्धमरपि तं ॥ २८ ॥ तेनायुध्येजयानासु स्तेना ह्लांसुत पालितां ॥ केषांचिन्मस्त
कं भिन्नाः केषांचिच्चरणौ करौ ॥ २९ ॥ केषांचिद्धृदयं बाहू भिन्नाः केपि मध्ये द्विधा
कृताः ॥ एवं भग्नान्विता सेना हस्त्यश्वरथसंकुला ॥ ४० ॥ केचित्स्वर्गं गताः केपि द्रु
पं श्रापुः षडाननं ॥ निरीक्ष्य ये मयूरेशं जग्मुः प्राणान्परिरक्षितुं ॥ ४१ ॥ जग्मुस्ते तत्प्रसादेन नि
जधाम महाबलाः ॥ तं दृष्ट्वा पलायितं दग्धं नष्टं सर्वं जनुः कृतं ॥ ४२ ॥ दृष्ट्वा विराधवधवि
द्वेषं त्रिषु निहितां स्वकां ॥ सनातस्य सुतो विराधवचर्माधर्मएवेकचे ॥ ४३ ॥ युयुधाते व
लवि घोराश्यैरस्त्रैः शस्त्रजैः ॥ चक्रतुर्महायुद्धं तौ महासेनौ न ततः क्षणात् ॥ ४४ ॥
तयो बलं निरीक्ष्यैव कार्तिकेयो महाबलः ॥ शिवयोस्तो दधारं मुष्टवद्धूरैर्बलाद
धः ॥ ४५ ॥ भ्रामयामास बहुधा पोथयामास भूतले ॥ शतखंडानि जातानि तयोः क्षपपतो
र्वि ॥ ४६ ॥ जयं प्राप्ते शिवसुते नेदुर्गोधानि सर्वशः ॥ जयशब्दं हि मयूरे राजानुः सर्वे
तु सैनिकाः ॥ ४७ ॥ चचाल सैन्ययुद्धं वं मयूरेशो निजं विभुं ॥ आलिलिंगमुदा ते तु पर

॥ग.उ.दृ.॥

॥३०५॥

स्त्रावस्त्रसंहर्त्ताधनुस्तत्ताणैःसंयुतः॥४५॥तमेघ्येशिशुमेसिंधुमहामुकुटकुंडल
तनुत्राणभृतःसर्वैकिंकरैराजिमस्तका॥४६॥प्रसंतरंकचोकारांनारयंतोस्थि
दशा॥२थास्ततोगमन्नानामहावीरैरधिष्ठिता॥४७॥नानाशस्त्रधनुःपाणिरक्त
भूषण॥वीरकंकणशोभाघ्याकेटिस्त्रंगदप्रभा॥४८॥क्रोधसंरक्तनयनोलो
केस्मतुबुभुक्षया॥बाधतुसर्वबालेषुबंदीषुचसत्वरस्च॥४९॥यावद्य
तिमहावेगात्सार्वदुस्तात्तमब्रवीत॥पितातेयदिदेस्मैरातंप्रतीक्ष्यस्वसुत
त॥५०॥परादृत्तोगतेयावताबदृष्ट्वातेसुतं॥अपरूपद्भागतभूतंतम
ग्रेकसवाशिपं॥५१॥दृष्टोतस्मैपितामंतर्दुर्गेरक्षोचारस्चरे॥उपदेवे
निस्तव्रासुकायामुक्त्वेरच॥५२॥चक्रपाणिरुवाच॥सर्वेणवर्त्तसेपु
त्रस्त्रियामतोनबुध्यसे॥अर्थज्ञातेमहान्हवृत्तापष्टमात्सतिपिष्टतो॥५३
प्रेतुमेच्छयाप्त्वंमनुमंतसमाचरेत॥अत्येनकर्मणानाशंप्रापमेस्मस्तु

यातःश्रुशोच्यबदुदुःखिताः॥५४॥सिंधुरुवाच॥शक्रादयोकोकपालाजितायाभ्यां
रणेपुरा॥तौकथंनुहतौवीरौघट्टस्येनमहाबलौ॥५५॥विहायमस्कुलोकेमांकथंस्वर्गं
गतावुभौ॥रूरसेननिहंतारौहतौतास्यांतकावुभौ॥५६॥नानेष्टेनात्रमुद्धनेलदास्यं
दर्शयेनच॥गमनावसरेप्रोक्तंतस्त्वंकिंकृतेतया॥५७॥अथदुर्गंसखीभीःसा
ततेतिपुरेतदा॥कथितेविस्तरेरुदतीमिःसुदुःखिता॥सखचुः॥तेदिनमर्त्ता
स्तुत्रुघमर्याधमौहतावितिसाधपर्यंकगतात्पपतस्टप्विीतले॥५८॥तंमेनकाते
विहलाकोमलाङ्गप्रछवा॥सखीदुष्टवचोभिसाबालेरविरुदिक्षणा॥५९
विस्तरस्तकेशाभरणासाप्पोलतदाभरं॥विस्रस्तवस्त्राविकसद्धिद्वचारूपयो
धरा॥६०॥भ्रष्टरेणामलंगंडासुक्तोकामक्तप्रभा॥जघोमुखंसपाणिभ्यां
दंताहत्कितेभर्त्तेन॥६१॥निरस्तदेहभावोसाविकलाविगतत्रया॥सभांगणे
गताप्तुहूहूटकेहूहूकेयेपा॥६२॥ततःसर्वैसाप्यवरात्रुदुदुःखकर्षिताः॥प्र

॥ग॰ उ॰ हिं॰॥

॥ ३७ धी ॥

सर्वं नेत्रसलिलाप्लाविता न्सभासदः ॥ १९ ॥ सोवाच ॥ कथं सर्वेषु वीरेषु जीवत्सु
तौ सुतौ मम ॥ प्रेषितौ रणमध्ये हितौ माम पृष्ट्वा तु कौ मलौ ॥ २० ॥ मया शिक्षे न हि युक्ता
स्यात्तनयोर्मरणं भवेत् ॥ न हि मे वचनं धात्रा मिथ्या कर्तुं समीहते ॥ २१ ॥ याम्यां जी
तादेव गणाः तौ कथं निधनं गतौ ॥ तयोः शोकाग्निना दग्धा भविष्याम्यभमे भवे ॥ २२ ॥
इत्युक्त्वा न्यपतद्भूमौ निघ्नती हृदयं मुहुः ॥ ततः स्वप्ने न मधुरं बोधयामास तं जे
सा ॥ २३ ॥ न मो नीको पि के नराय पुनरागतः ॥ मत्कुले के विरस्थ्याता ने क्षता
न क्षतेपि वा ॥ २४ ॥ विहाय हनुमंतं च कृपं द्रौणिं तत्रैलि ॥ आसंपरशुरामं च बिभीष
णमथापि च ॥ २५ ॥ द्रोणिं नान्यकृत्वं स्यात्यैव मर्त्यो न भविष्यति ॥ प्रल्हादिनामभ
वि मृत्युः कातत्र गणनाधुना ॥ २६ ॥ रोदनं देन कर्तव्यं न स्यान्मृत्युः कदा स्य चि
त ॥ क्षीणे रणमुखे चैव स्त्री पुत्र स्वेके च ॥ २७ ॥ न तिष्ठति परं तत्र सेतः शोको दुष्याभ
वेत् ॥ यथा काष्ठं काष्ठगतं पूरे स्याद्विप्रयुज्यते ॥ २८ ॥ तद्वज्जंतुवियोगं च योगं च

प्राप्नुते वरा: ॥ नानापक्षिगणा यत्र वेदध्वनिसमागता यथा ॥ प्रातर्दर्शनं द्विशोयंति तत्र किं
परं वेदना ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं प्रबोधिता दुर्गासिंधुजा तत एव च ॥ हा हा शोकं नि
सा वासने निविवेशाह ॥ ३१ ॥ उपहासं करिष्यंति सपत्न्यः फलदा मिति ॥ दुर्गा
का नि सुतः पुरःसता ॥ ३२ ॥ निःश्वसंती पपात सा पर्यंके शोककर्षिता ॥ सासिंधुः
पर्यंके पुत्रयोर्हितं संचयं ॥ ३३ ॥ पुत्रयोर्निष्कृतिं कर्तुं ययावाहृतयोर्यरणं ॥
यत्र तस्मिन्यत्रैसेना चतुरंगा रणेत्सुका ॥ ३४ ॥ तद्वियो युद्धमावंतो यपुः पूर्वं
पदातयः ॥ नाना वर्णैर्नेकरूपनानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ ३५ ॥ ततो वारणसंघा
नानाधातुविचित्रिताः ॥ घंटाभारणरोभाढ्या नादकप्रवर्षिणः ॥ ३६ ॥ चिक्क
रूभीषितपरामहसाधविरोविणः ॥ ततोश्वाः प्रागमन्दिव्युक्ता वायुजवा रणं
॥ खुरघाता दिशः क्षिंग म्यातयतो धरातलात् ॥ शुशुभिः सादिनस्तत्र खेट
कं तासिपाणयः ॥ ३७ ॥ स्यंदना गरुलितां मानानामालयाविभूषिताः ॥ नानो

॥ ग. उ. टी. ॥
॥ २५१ ॥

कारे ष्टह्वाष्टह्वानि त्रिशिरो देवान्नाबासुरांल्लघुरितरानितरेपि च ॥ १५ ॥
अस्त्रकत्वकाः तत्रासीत्प्रधानो तु मल्लो तदा । निहन्ता तानिषड्जो वा हुंकारे
शम्बतांपरे ॥ १६ ॥ बालाग्निः कराग्न्यामासुविश्रुतालं चक्र रोजसा रुतानसे
नेष्वां वाहं विरामं युद्धतत्पदे ॥ १७ ॥ एवं परांस्तां सिंधोस्ते कोटिशोऽपहता सुरैः
ततोऽगात्तु हुत्वासीकं मसं स्मराह्रासं युतं ॥ १८ ॥ अप्यति दृष्ट्वा दिमिवीरे तामा
युद्धविशारदैः । वीरभद्रादयो जघ्नुर्गजसेना दुरासदां ॥ १९ ॥ केषांचिच्छिन्नमस्त
कानि केषांचिच्छिन्नकराङ्घ्रिकाः । अपि निरालोचपूरैः केचित्पतिता वीरसं
युताः ॥ २० ॥ वीरभद्रेति वीर्येण गजेन हत्वा जं तदा । पेतुरष्ठ्यामिलाधु
भावपितद्यामालो ॥ २१ ॥ ततः प्रधानबोधिघ्नामानीकेमुरैश्चित । वी
रोस्त्रसहिता मन्त्रानंतो नकर्षिसंचयान् ॥ २२ ॥ शाक्यारारेरनैकैः सेनाग्रा
तवद्गूधनुष्मतैः । हिरण्यगर्भेनिके वीरयुतास्तान्पिप्पपातयत ॥ २३ ॥ भ्र

मेनसः ॥ ५० ॥ अपुर्वन्निर्वहेत्सर्वं पुण्यपक्षे षष्टस्तथास्कृत । स एव पुत्रो यो भ्रात
पितृवाक्यकरो निशं ॥ ५१ ॥ तस्य चोत्तु धृते पुण्यं नाम्नामेति च जायते । दोषजा
लं मोहजालेन नातीरपदं सुत ॥ ५२ ॥ अतः श्रुणु हतं वाक्यं मोचयाशु रतं सुत । न
सा भो दृश्यते पुत्र बुद्धे पुत्रे पुत्रे केचित ॥ ५३ ॥ शुक्रेषु तु भवेत्क्षिप्रं मत्सरे शोभि
कोर्थदा । निहत द्वेषतः कश्चित्सुखं प्राप्नो धरातले ॥ ५४ ॥ विनाशं प्रापिता देवै
हिरण्याक्षादयोऽसुराः ॥ केशवं ॥ इति पितृवचः श्रुत्वा कोपाग्निपुरासु
तः ॥ ५५ ॥ पितः त्वय पितरं प्राह तद्वेषतः कश्चित्सुखं प्राप्नो धरातले ॥ ममश्रां
तिहि भातप्रपुरा ॥ ५६ ॥ पितामे चलतु होतीति तद्ध्वनिः स्मृतिं विह्नि । भाषते मर्द
वसा तत्कलौ शमो सुखं व्रज ॥ ५७ ॥ येन मे निहता सेना परार्थं गणितापि
तः । तेन दानीं कथं क्षामकर्त्तुं मर्मयस्कर्पं ॥ ५८ ॥ कुशाक्षमालाधरेणि

गा॰ उ॰ खं॰
३७५

राजयमेहितेष्यमे ॥ तस्माद्ध्यानेन देवेन तेन मुनिगणे हिंसा ॥ निर्दयं बभ्रमावे
वस्कंतं निग्रायमयेषया ॥ ६५ ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य पितरं सिंधुदैत्यराट् ॥ पराष्ट्र
रवबद्धातं समयोयोधुं गणेशकः ॥ ६६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराखंडे
बालचरिते पितृसिंधुसंवादो नामयेकोनविंशतितमोध्यायः ॥ ११९ ॥
क उवाच ॥ वीरभद्रिमिवीरैः सुरैस्सुखासीनं गुणेश्वरं ॥ आययुर्वेगतो देगामी
ताश्चासससमाकुला ॥ १ ॥ न्यवेदयं तदृत्तानं स्वयं सिंधुसमागतः ॥ मेनितो ते पु
नः प्राप्तं कालं संहर्तुं मामलं ॥ २ ॥ ततो दुर्घोत्मपूरेलोके रोहन्निविर्नतदा
आयुधानि च चक्राणि प्रांगदस्वजगर्जच ॥ ३ ॥ नमस्कृत्य शिवं वेगाद्ययौ
योतयत्नदिशः ॥ तदाशीः कवचोवीरसहितो सहितो वाहिनीयुत ॥ ४ ॥ या
वत्सपुरतो याति सिंधुर्हंतुं समुद्यतः ॥ तावत्स अननः प्राहयाभियुध्याय
विश्वप ॥ ५ ॥ तिष्ठस्व बहुवीरेषु कथं युद्धाय यासि ॥ योद्धं पर्य पस्य सर्वेषा

तस्मिन्सीतेरणं कुरु ॥ ६ ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य ययो युद्धाय षण्मुख ॥ चतुरंगब
लं गृह्य सिंधुसेनामथावधीत ॥ ७ ॥ सोपि तांस्य हनल्लेखां नाना शस्त्रैः शरव्रजैः
सहस्र सहस्रश्चावध्नन्मिसंमुख तांश्च ज ॥ ८ ॥ एवं लोकोर लोकान्यासिद्धियरणं
तत्रयुध्यतां ॥ पेतुर्वीराः शस्त्रहताः शर जालगतासवः ॥ ९ ॥ छिन्नपाणिभिन्न
पादाश्च छिन्नबाहुरुमस्तकः ॥ आसि पि पि हि दिपाले श्चकं ते मुहुरसंचये ॥ १०
मारयन्निश्चिता वीरासांन्पराद्युद्धदुर्मदा ॥ कोलाहलो महानासीत्क्षेडितै
द्वेषितैरपि ॥ ११ ॥ वाद्यध्वनि प्रतिध्वानैर्बृंहितैरथनेमिभिः ॥ असंबध्यमम
धूर्दूसेनयोरुभयोरपि ॥ १२ ॥ यथा पतितशुर्विरास्तेनिज धुर्मस्तकं मुखं ॥ केचि
द्बाहुदंडेनाभिंपाहेगुल्केच्यजानुनि ॥ १३ ॥ कोपि हस्तेन पादेन कोपि खड्गेन
नाशयत ॥ कोपि तारिपुसंघातानेकाकारेम हस्वपि ॥ १४ ॥ हस्तं पाते हिन

ग.उ.हे.
२८१

पूर्वेशदक्षभागसमाश्रिता: ॥५५॥ आहिताहितजल्पौतोदग्धास्तेजातवे
दसा। अनिवार्यमहास्त्रं तं दृष्ट्वा देवो मयूरस्थ: ॥५६॥ निस्तेजाश्चिंतया मा
समीतो लंकेशधुर्वहः। शिवः प्रसादं चेत्कुर्यात्तदेवास्त्रजयो भवेत् ॥५७॥ इ
त्युक्त्वा परशुं रुद्रमंत्रपिलाक्षिपद्रुतात्। सहसाजितमस्त्रं तत्स्वगर्जयंतनागने
हिरं ॥५८॥ यातो दहन्वैरिसेनां नगस्कल्पानलो यथा। तस्मादपि महाने
कपुरुष: समजायत ॥५९॥ यस्यास्ये सर्वभूगोल किंनु मास्यति सांबरः
पुरुषं पुरुषेणास्यावस्थमस्त्रेण तस्तदा ॥६०॥ देवास्तं भक्षितं तेन दृष्ट्वा ता
स्त्रेणस्तवं। यथो सेनां च तिर्दग्धं ज्वालामालीवरुण्ममुक्त ॥६१॥ तं दृष्ट्वा
हेसराजोपि वाणं हृष्टिमवासृजत्। एकस्मान्मंत्रताद्वाणाद्दंता निस्
ताशरा ॥६२॥ देवसेनान्वरास्तेषु निमग्नाचैवगरुडानिलिन: । मयूरेशक्रोध

तराजोपिशस्त्रेस्तान् जगाम नाविधास्त्रये। स्वपालपद्धीरपुष्कान्नाराचवृ
तजीविताना ॥ सिंहो भरत्कापुष्पदंतोदारमोषस्ततानाजान्। नरीतुगजरूपेण
बभंजताताज्ञान्वहून् ॥२९॥ अनेकश्ववास्संघातैः सर्वैस्तैर्विनिपातिता: । कश्चि
त्सुलेगहस्तेनमोभयेकेनापरे क्षिपत ॥३०॥ उभावपिलयं यातौ दृढघातेनचू
र्णितौ। ततोश्वबाहुयुधुपुंगजानीके निवारिते ॥३१॥ असंख्याता निजधु
ता: शरानानायुधेरणो। पतितामूर्छिता देवा: पुन: संज्ञां च लेभिरे ॥३२॥
ततो बंधिपुरश्वस्यावीमानेश्वाश्वकपोरुषात्। क्रोधेन देवा धावति स्म हयाहु
ताम हासुरान् ॥३३॥ सुरास्तान्निपुरंतेतेरास्त्रास्त्रेरारक्षितिमिराघुरा: । पु
नरायाताश्च तादेवाः कृतायुधा ॥३४॥ ततस्ते पुनराजग्धुर्दैत्या नश्चसादि
न: चलास्तेच तुर्दिक्षुप्रायुधमन्वलवत्तराः ॥३५॥ हहहलतुमौसेनांस्वी
मां देवगौर्युता। मारयामासुरवांस्तान्नश्चस्यान्वीरसंचयान् ॥३६॥ को

टिकोटिमितास्तत्रपेतुस्तेतुरगामर्दिताः ॥ नंदिभृंगसुतानश्वापतितान्वीक्ष्यसादि
तः ॥ आयुधान्यपचारेणनिघ्नंतोरिगणान्बहून् ॥ पादघातेनतानाशुन्यान
यत्तदिकेश्वरः ॥ ३९ ॥ वीरभद्रोप्यसंख्याताञ्छत्रुयोधानपातयत् ॥ हतेषुमु
ख्यवीरेषुचतुर्भिःसर्वतोदिशं ॥ ४० ॥ कलांतरेइवातत्रासीद्दैत्यानांरणकर्मणि
ततःकेचित्सुरगणान्वेदिदरेशसुरंगतदा ॥ ४१ ॥ हाहाकारोमहानासीद्दैत्यसेना
श्चसादिषु ॥ एवंहत्वाधिकिलोसेनांषष्ठूरास्तेषुसंक्षयं ॥ ४२ ॥ बाणहस्ताःसर्ववा
येषुजगर्जुस्तत्क्षणवृष्टिभिः ॥ नयःप्राप्तोमयूरेशोप्रभावोस्मरणात्मनः ॥ ४३ ॥
ततःसिंधुसभाकर्णपश्चाद्रणागतवाक्यतः ॥ हंतांतहतसेनायाश्चयश्चार
पसंयुतः ॥ ४४ ॥ अमात्यांस्सर्ववीरांश्चप्रोचेसोप्युद्गतासनः ॥ येयेगच्छं
तियेद्वारश्चगणेतितान्कृतान्परे ॥ ४५ ॥ इदानीयामितुद्दनुगुणंस्वरत
स्थिता ॥ कैऽध्या ॥ इत्युक्त्वाप्तेतितेनासौगंगनेचविदिशोदश ॥ ४६ ॥ नाद

यामासत्रिलोकान्यन्नालोनलोयथा ॥ निबाधमसर्वविरान्महाबाणंधनुषि
संदधे ॥ ४७ ॥ अस्त्रमंत्रेणसहसालालजत्तेनदैत्यराट् ॥ धोमजइवासिप
ह्वाणंआकर्णाकर्षणाज्जवात् ॥ ४८ ॥ सेनायांवीरभद्रादिपालितायांमु
हाबले ॥ रूपीटयोनिःसहसातस्माज्जातोदिग्दाहतां ॥ ४९ ॥ द्रवसेना
चपृथिवीसवनस्वसपर्वतां ततोपम्नूपस्तेनिकासेदह्यमानामहा
तुना ॥ ५० ॥ पुरुषंवन्हिसंभूतंतेमेरुत्रंजटिलंभुमं ॥ विद्युत्जिह्वंकराला
स्यंगिलंतंदेवसैनिकान् ॥ ५१ ॥ घडानननादेयोभीतादुद्रुवुस्तेदिशोदश
यर्थंसमभक्षतिस्माजोसस्याप्यसमरंमुदा ॥ ५२ ॥ निजाधाममयूरेशोमेव
मत्ताखिलाचरः ॥ यतायत्तोयातिसेनातमस्तद्वक्त्रसंभव ॥ ५३ ॥ ततुन
पादरूसेतांप्रसत्याप्तिरिवज्वलन् ॥ एवंसावन्हिनादग्धामयूरेशस्य
बाहिनी ॥ ५४ ॥ धूमांधकारमहतीनप्राज्ञायतःकिंचन ॥ ततःसर्वेम

॥ ग. ते. टी ॥

॥ ३८१ ॥

न्यथा कंचित ॥ २२॥ कश्यप उवाच ॥ दृष्ट्वा लिव त्रिलोकी स सीर्ल्हयस्य विवीमथ
मेघगंभीरया वाचा बभाषे मुनिसत्तम ॥ २३॥ मयूरेश उवाच ॥ मान्योसि ब्रह्म
पुत्रस्त्वं सर्वज्ञस्त्वं मुनीश्वरः ॥ अतस्त्वां प्रब्रवीम्यद्य मर्यादां परिपालय
न् ॥ २४॥ तव प्रसादात्ब्रह्मांडं प्राप्य पैछे स्यंतत त्वत्कृते ॥ अगोलं त्युक्तोनं तेब्ध्ये
योधयिष्ये बुध्यीतपी ॥ २५॥ चातिघयिष्येत थामेहं मुनि किंप्रासवापुन
श्रणु नारद संप्रामे प्रतिज्ञामधुसर्वगं ॥ २६॥ हनिष्ये सिंधु देसंतं नात्र कार्या
विचारणा ॥ कश्यप उवाच ॥ इत्युक्त्वा त्रयोयो हुबर्हि स्तुते विनायकः ॥ २७
आहु तुस्ते तदानं दी भृंगी चौभौ विनायकः ॥ ओवांयुह के प्रब्यो वोपरूपा
वीरस्तु को नाली ॥ २८॥ इत्युक्त्वा वायुवेगेन गतौ तौ गंडकीपुरीं ॥ वीरभद्रो न्य
तराजो यं वोष्य स्वात योगाति ॥ २९॥ तदा चक्षंपे धरसगिरो यो विद्रुलतांय
यो ॥ द इत्युक्ते च चक्षारो दुर्गवृगं सुरेभ्य वो ॥ ३०॥ पर्यंके सुखमासीनं सि

वेराम्लानां स्माग्निततदास्त्र जत्रु ॥ ३१॥ ते रस्रौ देस्य राजस्य तीरासेस्माग्नि सर्वश्रः
अभेक्षयेदेस्य सेनांस कालपुरुषः पुनः ॥ ३२॥ यतो यतो पलायंते सुरास्तत्र च
याति ॥ स्वःचिंताक्रांतस्ततो देस्य कर्तव्यं नाभ्यपद्यत ॥ ३३॥ किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं
कानो वस्ते स्य चिंतयन् ॥ अस्तं याते दिनकरे स्वं धाम प्रत्यपद्यत ॥ ३४॥ गच्छ
स्थ लम्पतत्कृमौनं धकुं उल मरूषण ॥ नस्वगृहं प्राविशद सौ भातेतः सुमुखि
वापर ॥ ३५॥ गुप्तगाबवसत्का प्रिसोलं चैवानुजीवनं ॥ जगर्ज स्मनागे
देवो ज्ञास्यात हतमा स्फूर्तस ॥ ३६॥ तेन नादेन सरूस्यानादितं भुवनत्रयं ॥ सं
जहार हतां तास्कं मंत्र विद्धुं जगं यथा ॥ ३७॥ स्वनिनेनुं जगामाशु मयूरेशगो
गणेश्वरं ॥ ३८॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते सिंधोरुत्पत्त्याख्या
ननाम विंशतितमोध्यायः ॥ २०॥ कश्यप उवाच ॥ सिंहासने स्थितं देवं मयूरेशं
गणेश्वरं ॥ गौतमाद्या मुनिगणा प्रशशंसुर्मुदान्विताः ॥ १॥ मुनय ऊचुः ॥ येन ब्र

भ्रु.गे.र्द्र.
३००

क्रौञ्चो जितः संख्ये नागेशो बोधयात्तदे। तस्य कागणनाम्नेकं सोपि युद्धे जितस्त
था ॥ ४॥ रक्षिता बहुधा तस्मात्सिंधोर्दुष्टासुरेश्वरः। गणानां सर्वलोकानां तो
प्यथा जीवनं कथं ॥ ३॥ स्कन्द उवाच ॥ इत्थं तेषु वदत्स्वेव तीर्थे कौतिग्मि द्विजाध
मो ॥ आलिंगनाद्धसांगो भ्रांतो सिंधुहलाहलः ॥ ६॥ ततः शीघ्रं समायातो
गनदेवं स्वसस्वजे उवाच ब्रह्मादिभिर्देवैः साधं कृतकाननः ॥ ७॥ परब्र
ह्मस्वरूपस्य चराचरगुरोरपि। सर्वज्ञ यदा मातेयाक्ष्णे निरतस्य ते
॥ ८॥ महिमानं स्वरूपाख्यं ब्रह्माद्या न विदुः सुराः। गौतमाद्याश्च मुनयश्च
क्तिः कालत्रयं भवेत् ॥ स्कन्द उवाच ॥ इत्थं वदति देवेशे शिवेन पार्वतीज
ओ ॥ नारदो मुनिवर्योसौ मापराः शृणु वचो मम ॥ ९॥ बहवो वासरा याताऽ
त्रयाणां करशिवे ॥ मोक्षमेष्यति देवस्य सौ सिंधुदुष्टतमो नघे ॥ १०॥ कद
विवाहो भविता मयूरेशस्य सत्कृते ॥ वाक्यं वाच्या जितायेन नागुंसस्कंध

मेष्यति ॥ आज्ञां देहि गमिष्यामो पुनरेष्याम सत्वरं ॥ कदा सिंधुदैत्यात्ते दे
वाश्च मुक्तबंधनाः। देवस्य निधनं मातरसाधं द्रूपते मया ॥ स्कन्द उवाच ॥
मुनेर्वाक्यमाकर्ण्य प्रोचुस्ते गणास्तदा ॥ पश्यन नारदो वीणा नारदं देव
दर्शनं ॥ उद्गूपयंतं देवं मयूरेशं सुरेश्वरं ॥ १५॥ आश्चर्यं ना [illegible] मुने सर्वज्ञ
स्थापितेन च ॥ एतद् यं समायातो निजधामो भुवं विभुः ॥ १६॥ अवतारं सक
लार्थ सौ मयूरेशो विलासार्थकृत ॥ अगुणस्य गुणेशस्य गुणक्षोभविधा
यिनः ॥ १७॥ स्वरूपं किं न जानासि ब्रह्माद्यैरनिरूपितं। मयूरेशस्य कीर्तिं च
भूभारोत्तारणे धिया ॥ १८॥ इंद्रादिदेवबंधात मुख्यन्नि धन्ततो वसन्नरम्यत्तिन ॥ अ
नेककोटि ब्रह्मांडनायकस्याखिलात्मन ॥ १९॥ उत्पत्तिस्थितिसंहारका
रिणो जगतामपि ॥ स्कन्द उवाच ॥ इति तद्वाक्यतोः श्रुत्वा पुनः प्रोवाच नारदः
यद्भक्त्यासाभितं सिंधु निहत्य मुक्तिमागते। तदास्सर्वं वचः सत्यं मन्येहं त

॥ग॰पु॰ ई॰॥

॥३८९॥

इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते सिंधुसेनाशनो नाम एकवि
शतितमोऽध्यायः ॥१२१॥ क उवाच ॥ आगते सिंधुसेनाकार्य जहर्ष स मयू
रध्वजः ॥ नीलकंठसमाकारं हयथ योद्धुमायसत्वरः ॥१॥ चतुर्भिरायुधैः सर्वैर्भी
षयन्स विद्विषो दिशः ॥ कल्पांतमेघसदृशो नादेनानादयन्नभः ॥२॥ ददर्श पु
रतः सिंधुः युद्धाय हेतुं निश्चयं सोऽप्येनं दृष्ट्वा दृष्ट्वैव पशुपतिं स्वमहाबलं ॥३॥ य
थासिंहं नागराजो गरुडं वा यथा भुजंगमः ॥ मधुकैटभौ यथा विष्णुस्त्रिपुरो वा शि
वापतिं ॥४॥ शुंभो वा ध्यानतः शुंभो भोगाय जगदंबां महाबलः ॥ ततो युद्धमभूद्वीरैः
नानाशस्त्रैः परस्परं ॥५॥ जपाकुसुमसंकाशो देहो जातो तदा तयोः ॥ तदा दृ
ष्ट्वा विंशी साहस्री सं... सघदनोनलेः ॥६॥ चकंपे पृथिवी सर्वा साब्धिद्वीपा
सपर्वतानां ॥ बाणमादाय सिंधुः सर्वायसं कोटिनिभं प्रचे ॥७॥ स सज्जं दृष्ट्वा
तदेवं मयूरेशो शरं गृहीत्वा ॥ सदृशं देवसेनानां दर्शादीक्ष समर्प ॥८॥

धुर्वारान्प्रवेद्य तद ॥ चलालोऽपर्वताकाम गर्जयंतो दिशो नभः ॥ वारास्त वपु
रिंयाता किं स्थितोसि महासुर ॥ एवं वचनं सिंधुर्भग्नो क्षितार्णवे क्ष
णम् ॥१४॥ दुर्गापि चिंतयामास विष्णुसारो ... ॥ अथो मुखे
तयो चो मोदुःखं कृतं रमसा ॥१५॥ दुर्गो प्रोवाच महाराज भयो स्कंनदेतव
या ॥ एवं वदति सा यावत्तावत्ते वीरसत्तमा ॥१६॥ नानाश्चर्ययुतं नानाकलकौ
चननिर्मितं ॥ अनेकशिखरं तस्य सभामंडपमाप्यु ॥१७॥ उक्तीय सहसानं
गीतस्यान्धं तुमंडपे ॥ बभंज मंडपं सर्वं सैन्यं महाबलाः ॥१८॥ भंगसे
तस्य खंडानि पतितानि समंततः ॥ ततस्तयोपि तेवीरा गर्गनं समुपागताः ॥१९॥
युद्धा वेशान्समुखाः सस्ते पतंत प्रतिष्ठिव ॥२०॥ द्रष्टा तक्रमंतेवातु सिंधु
सेनाधयुः पुरः ॥ खड्गचर्मधनुर्बाणकुंतमुद्गरपाशिनः ॥२१॥ धंतु धातुम
लावेगाच्चतुरो वीरपुंगवान् ॥ स्मृत्वा चतुरो हनुमागतो देस्य सेनिकाः ॥२२॥

असंख्याताश्चतुर्भिस्तैर्यथौघर्जातसंभ्रमाः ॥ रूम्नलांजरहिमहंसश्चैषपत्रकोऽहले
भवत् ॥ ततो भुत्तुमलंघुर्ह्य चतुर्भिर्दैत्यसेनया ॥ रजोंधकारेऽहास्त्यां प्रकारे
नावलोक्यन ॥४४॥ शातकौटिहताद्दैत्याश्चतुर्भिः संयुगे तदा ॥ असंख्याता म
हावीराम्योयथामासुरोजसा ॥४५॥ गृहीतापादयोस्तेताः क्षामयित्वा पुनः
पुनः ॥ नभोऽक्षिपन्महावीरास्तेऽमेशातधापतन् ॥४६॥ शरैरस्त्रैश्च वरास्त्रे
श्चपादैनकरघातैः ॥ नाशिताः सर्वसेनासादैत्यैर्हम्समुंडले ॥४७॥ तत
स्तेतत्रहं गत्वा सिंधुषयंकसंस्थितं ॥ गृणस्तंभंसमानीसुखहोकिंदो घुनेग
ताः ॥४८॥ ततः सिंधुमहास्त्रैस्त्वकेयुद्धंतुवासहा ॥ विसरूपपंनागास्ते
समुजेगोवेष्टितास्त्रवे ॥४९॥ गुरुडास्त्रेणमहसाहगैणमोचिताक्षणात्
अग्नरक्षेमोचितेतेनपर्जन्यास्त्रेणवरोरुजात् ॥५०॥ वायुरस्त्रामोचितेतेनपर्वता
स्त्रेणतेरुजात् ॥ ततस्तेमल्लयुद्धेनयोधयामासुरावराः ॥५१॥ मदीनु

जातयामासुमुकुटंदैत्यमस्तकात् ॥ भंगीतुताडयामासघेछेदैत्यंमहारुषा ॥ वी
रभद्रोऽपिहिकार्याकंचैतस्याथपरपतत् ॥ भरतराज्यजघानैनंस्तत्यावैरभावतः
दुर्गानेत्रेनिमिलेयतनापुरूपंतंतथाविजं ॥ निंदतीतस्यकर्माणिपुपालेनिजंमं
दिरं ॥ आवेशात्सिंधुदैत्योपिवीरभद्रेपदेग्रहीत् ॥५२॥ मुष्टिनानेदितेनहत्वाशि
खासाकम्पभरकेशाः ॥ अपातयत्भुमितलेभरतराजोमुमूर्षहा ॥५३॥ मुकुटंमस्त
केन्यस्यमुक्ताक्षरंगलेतथा ॥५४॥ गंधर्वससमाहूतहरोयानायसेनिकान् ॥५५॥
तिष्ठाघमपूरेगांरूस्पृक्काधुयुगेधेपुनः ॥ जगर्जसमहानादैस्तैवर्जयन्विदिशो
दिशं ॥ गतेषुतेषुवीरेषुचतुर्षुगणनायकः ॥ वदन्स्कंदेस्ससेनायांसर्वस्या
नाशानंतदा ॥ आनितः सिंधुदैत्योपिरणेमेमितीश्वरः ॥५६॥ अल्पसंसे
नाश्चैर्युक्तांश्चयंतेवभागावोता ॥ वयमेवहनिष्यामोनागुरासीधवविधत्पा ॥५७॥

आशीर्वचसमजो भोमेवचो गायुः सुखावहः ॥ प्रसेदुश्च दिशः सर्वा गंधर्वा मधुरं जगुः
ननृतुश्चाप्सरः संघाः स्तुवंतु मुनिदेवताः ॥ घनाननादयो वीराः मयूरेशं मुदायुताः
स ॥ सर्वे ऊचुः ॥ परब्रह्मरूपं चिदानंदरूपं परेशं सुरेशं गुणाब्धिं गुणेशं ॥ गुणातीत
तमीशं मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मो नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४३ ॥ महादेवसूनुं महादे
वनाशं महापुरुषं सर्वदा विघ्ननाशं ॥ सदा भक्तपोषं परं ज्ञानकोशं मयूरेशमा
द्यं नताः ॥ ४४ ॥ अनादिं गुणादिं सुरादिं शिवादिं महातोषदं सर्वदा सर्ववंद्यं ॥ सुरार्यंत
कं भुक्तिमुक्तिप्रदं तं मयूरेशमाद्यं नताः ॥ ४५ ॥ परं मायिनं मायिनामप्यगम्यं मुनिध्ये
यमाकाशकल्पं जनेशं ॥ असंख्यावतारं निजाज्ञाननाशं मयूरेशमाद्यं नताः ॥ ४६
अनेकक्रियाकारकं श्रुत्यगम्यं त्रयीबोधितानेककर्मादिबीजं ॥ क्रियासिद्धिहेतुं सु
रेंद्रादिसेव्यं मयूरेशमा ॥ ४७ ॥ महाकालरूपं निमेषादिरूपं कलाकल्परूपं सदाग
म्यरूपं ॥ निजज्ञानहेतुं न्वग्न्यं सिद्धिदं तं मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४८ ॥ महे

ततः पार्श्वमयूरेशो जीमूतान्सप्त एव उग्रपश्च ॥ निक्षिप्य देवसेनायां कंपयन्स
दिवं भुवं ॥ ९ ॥ आशीरामततो वह्निर्जलधाराभिरहर्निशं ॥ मोदिरे ततश्च
साद्रिद्रोणा ता दशापिच ॥ १० ॥ विशीर्णपर्वताश्चात्र निपेतिताढ्यसंचया
अयं किं प्रलयः प्राप्तः इत्यूचुः च सर्वे देवसराः ॥ ११ ॥ पवनास्त्रेण तान्मेघान्स
दा सिंधुप्रवाहस्य यतः ॥ स कावपुः कंपयामास गगनेचाद्रिगोदराः ॥ १२ ॥ मा
गच्छेदेवसेनायां प्रस्वलत्पर्वतान्बहून् ॥ असंख्यातैर्गिरिं वेगैः
पिबीतस्तं ॥ १३ ॥ नस्त्रालुमवकाशोऽत्र नच्चगं तु गतोपिवा ॥ पवनं कुंठितं दृष्ट्वा
पर्वतात्पर्वतोपिच ॥ १४ ॥ वज्रास्त्रं मोचयामास ततो वज्राणि लीययुः ॥ असं
ख्यातानि ते वज्रेप्पवतान्ष्णू स्तदा ॥ १५ ॥ ततो कुमारं मयूरेशो वज्रास्त्रेणाग्नि
मंत्र्य पद ॥ ससर्ज तेषु वज्रेषु वज्रयुद्धमभूत्तदा ॥ १६ ॥ तच्छब्देन च एकं पो
पातालानि नभो दिशः ॥ उपपतदुर्जयातेन वह्निलोकान्दहहस्सः

परस्परं निरस्तानि वज्राणं पतदंशुस्तदा ॥ ततो वह्निमहादैत्यो मारयामास निमहारु
षा ॥ किमनेन प्रयोक्तेन भस्म कुर्योसि तन्दमुं ॥ शिवबालो शिवोस्त्रमपानदस्य
नीलोचितं ॥ इत्युक्त्वा स्पन्दनो दैत्यो हेतुं सद्विगुणोर्ध्वं ॥ ददौ न तं निरीक्ष्य वमा
यासेदैत्यपुंगवं ॥ २४ ॥ विराह्वायं भमूरेशो बिभेद शिरसा नभः ॥ चरणं ज्ञोतस्य
तालक्षेत्र्यासं द्विगंतरं ॥ २५ ॥ सहस्रपादं स हस्ताभ्यां शिखी क्षपसहस्रनेत्रं सह
स्रशीर्षं वरो दृढ ॥ व्याप्यापि शिवमानं सिंधुर्मुमूर्छापपतन्नरमो ॥ २६ ॥ आछाद
यंतं हस्तेन व्योम सर्वेसुरेश्वरं ॥ भावयानमनो किं चित्तस्मार रविजेवरं ॥ २७ ॥
सिंधुरुवाच ॥ वीरगारवंशुकोहं वर्द्धमाने महौजसा ॥ आछादयेन् योगगनेमकं
हस्तेन देसुरा ॥ २८ ॥ सतेमुक्तिपदं सद्यो नेष्यते बहुकालतः ॥ अतो नरणो नाड
यद्वाप्यं तद्भविष्यति ॥ २९ ॥ पुनर्निरीक्ष्य मानो से हृस्त्वकार्यदर्दशीतं ॥ यदुर्दतुम
यूरेशं परं विस्मयमाधयो ॥ ३० ॥ ततो वरप्रदं देवे शोमयूरेशः शिवं द्विनः ॥ उ

पस्थयेज लक्ष्मदुहं जपयपरमं मनुं ॥ ३१ ॥ परस्तु मंत्रयामास मस्तो माशादक्षां त
रं ॥ लक्ष्मी हृत्सादियोनिसुधामंत्रणसंयुतं ॥ ३२ ॥ स्फोटयामास वशिखांडं क्रो
धसंरक्तलोचनं ॥ ज्वालामालाकुलं तं स समुमोच गिरिजासुतं ॥ ३३ ॥ समी
पामानं गगतं नादयन्दिविदिशो दश ॥ मासयन्महासासपर्वतं वनाकरं ॥ ३४ ॥
दृष्टा देवः मम्मायतं परस्तु यमानिं ज्वलितं ॥ शीघ्रं चक्रे धनुर्धौरंकं स्वपायहृ
णे यत्र ॥ ३५ ॥ तावदस्त्र बिभिदे तेन भिन्नमस्त्रलाभि भुजं दृढ ॥ अभूत्ते निस्ते
दस्तो तोलाहलतरूवन्नभः ॥ ३६ ॥ पपात सहसा भूमौ बज्राहततरूवाचलः ॥ प्रसा
र्यवकेरपादं वमंगाणि निःसृतप्रसः ॥ ३७ ॥ मयूरेशप्रतापेन मुक्तिं प्राप
वेदपि परपन्नस्सर्वलोकानां तद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८ ॥ अवलोक्य विमाना
नि पुष्पवृष्टिं च चक्रिरेसुराः ॥ पपात पुष्पवृष्टिश्च दुंदुभ्यो नेदुराजगर्जिरे ॥ ३९ ॥

सो स्वं स्वमाश्रमं ॥ ब्रह्माद्याः सुराः स्वं स्वं पदमभ्यागतं स्तदा ॥ ६४ ॥ शंकरः सप
रिवारः कैलासमगमन्मुदा ॥ स्वाहास्वधावषट्कारैर्हि द्रष्टव्या मुमुदुस्तदा ॥ ६५ ॥
कउभाव ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं त्रेतायुगपदं मुने ॥ मयूरेशस्य चरि
तं श्रवणात्सर्वकामदं ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वपापहरं नृणां ॥ पुत्रदं
धनदं विद्याप्रदं दुःस्वप्ननिवारणं ॥ ६७ ॥ आधिव्याधिहरं कुष्ठदुष्टरोगादि
नाशनं ॥ पठतां शृण्वतां पुंसां भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभं ॥ ६८ ॥ विजयं श्रीप्रदं नृ
णां क्षत्रियाणां विशामपि ॥ शूद्राणामपि सर्वेषामायुर्वर्णसमाह्रिकां
६९ ॥ यच्च ते परिपृष्टं मे तत्तत्कथितं मुने ॥ गजाननस्य चरितं पुनः श्रोष्य
सि मन्मुखात् ॥ ७० ॥ इति श्रीगणेशपुराणे बालचरिते बालकहारमहिमाव
र्णनं नाम पंचषष्टिः ॥ २४ ॥ व्यास उवाच ॥ चतुरानन देवेश गुणेश चरितं शुभं

॥ग.उ.टी॥

॥२०७॥

कथितं विस्तराद्देव नाहं तृप्तोस्मि तद्ब्रुवन् ॥१॥ सुधीयानुविदंकस्यान्नक-
थाश्रवणमन्नरः ॥ त्रेतायुगकथाः सर्वाः गणेशस्य कथा मथो ॥२॥ गजा-
ननेति नामास्य द्वापरे तु कुतो भवेत् ॥ मूषको वाहनं चास्य कथं जातो
महाविभो ॥३॥ हृपर्यासंज्ञाय मम मुच्छिंध्रिलं कमलासन ॥ सम्यग्दृष्टं स-
यावत्स मम चित्तगतं मुने ॥ यतः श्रोता च वक्ता च पृच्छकः सुखिमा-
नुयात् तां कथां कथयिष्यामि विनायकस्थतं मुने ॥५॥ द्वापारे यत्कृ-
तं तेन चरितं शृणु सांप्रतं ॥ यथा गजाननो देवोऽस्कुवराण्यश्चतुर्भु-
जः ॥६॥ गजाननेनश्रुत्वावाहोतेतस्त्वं वैकुंठ्यामितो ॥ कदाचिद्ब्रह्मभ-
वनयातः शंभुर्यदृच्छया ॥७॥ उस्वापयामास ततद्प्रसुप्तं कमलास-
नो सद्ध्यितो महाजृंभां च चकार स्क्रोधसंयुतः ॥८॥ ततस्तरगको महा

घोरः पुरुषः समुपद्यत ॥ स च चक्रे महाघोरं शब्दं सर्वभयंकरं ॥ चकंपे हि पृथि
वी तेन सा द्विद्विपा सपर्वता ॥ दिक्पालाश्च कंपिताः सर्वे शेषश्च क्षोभमुद्विग्नं ॥१०॥
विघूर्णिता गिरयः सर्वे भूतान्याकुलतां ययुः ॥ कल्पांत इव तत्रासीत् त्रैलोक्य
वासिनां नृणां ॥ ब्रह्मांडं मस्तकेनासौ स्फोटयन्निव लीलया ॥११॥ स देह
तस्यात्म गंधेमानरो भुवनत्रयं ॥ जपाकुसुमदेहस्य प्रभयारुणिता दिशः ॥१२॥
अथ किं मदनो जातो द्वितीयो ब्रह्मणः च यः ॥ काम स्तत्र जित तस्य सद्योरू
पं निरीक्ष्यणात् ॥ पुरस्तां संनिरीक्ष्यैन विस्मितः कमलासनः ॥ कस्त्वं कु
त उत्पन्नः किंच कीर्षसि तद्वद ॥१३॥ पुरुष उवाच ॥ अनेकानि सुरेशत्वं ब्रह्मां
डानि सृजसि ॥ विश्रांत इव कस्मान्मां सर्वज्ञः सन्न पृच्छसि ॥ त्वं मानसस्ते
समुत्पन्नं कथं मां नावबुध्यसे ॥ अनुगृह्णीष्व पुत्रं मां देहि नाम यथामति

॥ग॰उ॰द्वि॥

॥३०८॥

ध्यानं च देहि मे नाथ भक्तिं कार्यं च मे वद । इत्याकर्ण्य वचस्तस्य प्रोवाच चतुराननः
यतस्त्वं च वपुर्धत्से सिंदुराख्यो भविष्यसि ॥ सामर्थ्यं च भरुरेस्यात्रैलोक्याकर्ष
णाक्षमं ॥ को घाति गसे यत्वं रातु ध्यास भविष्यसि । पंचभ्यो पि च भूतेभ्यो न भयं
ते कदाचन ॥ देवदानवरक्षेभ्यो मानुषेभ्यो भयं न ते ॥ ४७ ॥ नगोगेभ्यो न यक्षे
भ्यो नाग्नेः शस्त्रे भयं न ते ॥ सजीवान्न च न जीवाद्भयं सिंदूर ते भवेत् ॥ ४८ ॥ प्रस
त्रय नमस्ते स्याल्लातुं त्रिभुवने पि ॥ ततः स वरदानेन तुतोष चतुरास्यजः
रथी ॥ चकंदकंपयन्नूर्वी शैलो लोकांश्चराचरं ॥ चुक्षुभुः सागराः सर्वे लोक
पालाश्च दुद्रुवुः ॥ ४९ ॥ उवाच स तदा देवं नमस्कृत्य पितामहं । सिंदूर उवाच ।
तव वाक्यामृतेनाहं प्रीतो ब्रह्मा उमायक ॥ ५० ॥ त्वमेव विश्वं सृजसे पासि सं
सि गुणैस्त्रिधा ॥ त्वयि सुप्ते जगत्सुप्तं अंधकारं च जायते ॥ ५१ ॥ महद्रूपं म
भवि भोत पोत्तान ब्रवे विना ॥ पुत्रस्ते हर पसन्न स्त्वं प्रसंनो जायसे विभो ॥ ५

॥ग॰पु॰॥

॥५००॥

पुरतस्तिष्ठ दृष्ट्वा तां महासुरः ॥ जगर्ज गर्जयामास त्रिलोकान्बलवत्तरं
ब्रह्मांडं कंपयामास ब्रह्माणं च ततः खलः ॥ सो वदद्रक्ष रक्षेति विष्णुं त्रैलोक्य
रक्षकं ॥ ततो विष्णुर्वदत्तं दैत्यं वाणेनामधुरया तदा ॥ हरिरुवाच ॥ नैव याव
दानेन मत्तेन योद्धुमुत्सहे ॥ अहं सत्त्वगुणोपेतः पालने निरतः सदा ॥ २३
अयं च ब्राह्मणो ब्रह्मा तेन योद्धुं न चार्हसि ॥ न के युद्धप्रदो देवो विस्मितो मद
नांतकः ॥ २४ ॥ तेन युद्धं च से कीर्तिर्भवतीह त्रिलोकगा ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य
जहर्ष दैत्यपुंगवः ॥ २५ ॥ उद्युद्य प्रययौ सद्यः कंपयन्भुवनत्रयं ॥ पातयन्
पर्वतान्वृक्षांश्चूर्णयन्सहसा बहून् ॥ २६ ॥ दिग्गजाश्च चलिताः सर्वे संजग्मुर्वि
दिशो दश ॥ एवमुत्पत्य संयातः कैलासस्य महागिरेः ॥ २७ ॥ अघोरस्य कृतांस
द ददर्श ध्यानसंस्थं गिरिशं खलः ॥ नंदिभृंगिरिटाणां कोटिपार्षदैः सेवितं विभुं ॥ २८
आघ्राजिनपरिधानमहींद्रविभूषणं ॥ भस्मांगं सर्वशोभाढ्यं कपर्दिचर्मतृतीय

इत्युक्त्वा तं प्रणम्यासौ कृत्वापि च प्रदक्षिणं ॥ जगाम मनसा क्षिप्रमार्गेत कर्म
थाकरोत् ॥ न मे तपो वा दानं वा जपः स्वाध्याय एव वा ॥ कथं तेन वरो दत्तः सख्या
उत तद्वृत्त्यानुते ॥ गत्वा कृष्यामि पितरं भिक्षुकं गतस्पितामहं ॥ तुलयित्वा तु दोर्दं
डे जगर्ज स भयानकः ॥ तमेवालिंगितुं चेच्छत्तत ऊचे पितामहः ॥ ४३ ॥ पुत्रस्ते
हानेमया दत्तो वरो ऽन्यस्य दुर्लभः ॥ दुष्टभावात्त्वमेव त्वं भपकर्तुमिहागतः
४४ ॥ नहासि पमरुदुष्टभावं तो खिलसत्तम ॥ भुजंगस्य पयो दत्तं विषमेव
जायते ॥ ४५ ॥ दुष्टभावं गतो यस्मात्तस्मै दैत्यो भविष्यसि ॥ परमात्मा व तीयसु
हनिष्पतिगजाननः ॥ ४६ ॥ तवांगस्तु समिद्धा वाग्वांगेत महद्भविष्यसि ॥ सिंदूरा
रुणदेहत्वात्सिंदूरप्रियएव च ॥ ४७ ॥ भविष्यति सदेवो पि सिंदूर निधनेन च
एवमुक्त्वापपाताशु भयेन कमलासनः ॥ ४८ ॥ मनोवायुमहावेगो निःश्वास

श्वाससंकुलः ॥ दैत्योपि दृष्ट्वा तोयातिरम्यां कर्णममममुत्पमानः ॥ खरेनाईतनुर्दु
ष्टो दृष्ट्वा पुरोब्जजं ॥ धरिष्यामि पदे त्वस्मिन्निति दैत्यो भ्यधावत ॥ वैकुंठमग
मद्भूलोकंपमानस्वरान्वितः ॥ ५१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे सिंदू
रोत्पत्तिवर्णनं नाम अष्टाविंशतिमोध्यायः ॥ १२८ ॥ व्यास उवाच ॥ सदृ
शं समभावीनं नारायणमनामयं ॥ रत्नकांचनचित्रेषु सल्लासनगतं विभुं ॥ १
सोपि तं पुरतो वीक्ष्य विवर्णवदनं तथा ॥ तस्युत्थितो महादैत्यं गगनस्पर्शिमस्त
कं ॥ २ ॥ उदतिष्ठति वेगेन दयालुः कमलापतिः ॥ धृत्वा करं समालिंग्य स्वास
ने कन्यवेशयन्न ॥ ३ ॥ संपूज्य परिपप्रच्छ किं ते कार्यमुपस्थितं ॥ कथं च म्लानव
दनः श्वाससंकुलमानसः ॥ ४ ॥ ममाभ्येदः समुत्पन्नो दृष्ट्वा वांपितामहं ॥ इति त
द्वचनं श्रुत्वा जगाद कमलासनः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रबोधितः शिवेनाहं प्रति
सुप्तो निजालये ॥ ततो मे जृंभतो वक्त्रान्निर्गतः पुरुषो महान् ॥ ६ ॥ पतंति मं

तले भानिपत्य मेस्तकविघाततः ॥ यस्य सौरभगंधेन सर्वे देवा विसिस्मिरे ॥ ७ ॥ यस्य
लावण्यमीक्ष्यैव लज्जितो मदनोभवत् ॥ यस्य क्रंदितशब्देन चकंपे भुवनत्रय
ं ॥ ८ ॥ स नमस्कृत्य मां देवविनीतः पुरतः स्थितः ॥ ततो मे कीर्तिवरान्दत्त्वा पुत्रस्नेहेन
माधव ॥ ९ ॥ ये यं त्वमालिंगयसि स सस्मस्तुमुपेष्यति ॥ कालोपि न रणे स्यात्तु
तव शक्तो भविष्यति ॥ १० ॥ स्याते च स्वेच्छया तस्य दत्त्वा देवमयाततः ॥ नमस्कृ
त्य गतो दूरं चितकोस्तु न राग मे ॥ ११ ॥ मामेवालिंगितुं याता पलभस्मा ऽद्य याद
हं ॥ हंसमारुह्य सत्त्वरसा वेगात्त्वामुपागतः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रष्टगतं कंपस्वा
स्यश्च मे भवेत् ॥ विना त्वां शरणं कं वा यामि सर्वेश्वरेश्वर ॥ १३ ॥ ततो ब्रुवं लक्ष्
विष्णुर्ब्रह्माणं शरणं गतं ॥ देव उवाच ॥ सर्वेत्तलावरां तु देवसंकटं यास्य
सुष्यतः ॥ इदानीं चिंतया किं स्याद्भक्ष्यं तद्भविष्यति ॥ सपीडां त्रिषु लोके
षु विधातुद्यतो भवत् ॥ यावतो चिंतया विष्टो स्थितो ब्रह्मा हरी तदा ॥ तावत्से

कं॥ दृष्ट्वा देवं तदा देवो निनिंद सहसा हरं॥ अनेन किं मया पूर्वं कर्त्तव्यं तापसेन
हि॥ एतस्य सुंदरी भार्या गिरिजा या प्रियदर्शना॥ एवं निश्चि समनसा गौरीं प्रति
कमाययो॥ तदा चकंपे गिरिजा कलांतेजगतीयथा॥ निमिलन्नयने मूर्छा
मापास्तु भयविह्वला॥ ३४॥ दृष्ट्वा तां केशपाशेसदैत्योदुष्टमानसः॥ तर्द्धोप
चलितो वेगाच्छुशोच गिरिजा तदा॥ ३५॥ एवं रोदने नियमानाय यथा साधराणि
सुता॥ गिरिजोवाच कथं मे दासिनं याता मयि देवो विलार्थचित्त॥ ३६॥ ध्या
नं कथं गतो स्पर्द्धं हृदय मारो वग॥ केनाकारि दोसंत्यूत्पते येन कारिष्टि पमया
तः॥ कः सखा मोचयंतां हिमाद्रा लाभवे चकः॥ पुनर्मे शंकरं को नु दर्शये
दुःखकतरः॥ ३७॥ ततः क्रोधकुलों वीक्ष्य तां गणाः प्रवृतं तदा॥ अनेनयो
द्धुं शक्तिनो त्रैलोक्ये नास्ति नाधुना॥ ३८॥ शिवस्य ध्यान निष्ठो भद्दे वा दैत्यानु
कूलिन॥ नीता नो जानन्ती विश्वस्तु हृषिपिस्थितं तकारि गिरि॥ ३९॥ मोहिनी सर्वदेवा

ग।उ।हि।।

।४०१।।

नांसर्वदुःखविमोचनी ॥ स्नावरापलहरीनीता सर्वयोषिद्वराशिवा । रत्नभस्ता
कथं नीता कथं सा पुनरेष्यति ॥ ४४ ॥ ध्यानस्थो शंकरः सर्वं ज्ञानेन नेत्रवह्नितः
कास्मान्नाऽस्पति लोके न पुत्रादिकजेन स्वधा ॥ ४५ ॥ एवं शोकं प्रकुर्वन्स हाहाका
रे हृदसश्च । गणेषु विससर्ज शुद्धानं क्रोधान्महेश्वरः ॥ ४६ ॥ क्रोधानलेन ब्र
ह्माण्डं दहन्निव दिशो दश । पप्रच्छ तातृगणान् शंभुः संकटं किमुपस्थितं ॥ ४७
तस्मात्सा तत्क्षणिष्या प्रियेन वः कृदनं कृतं । इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचुस्ते गणा
स्तदा ॥ वयं ध्यानस्थिते देवे मंदराचलसंनिभः ॥ केतांतसमरूपः सन्नाग
तो दैत्यपुंगवः ॥ ४८ ॥ यस्य स्वासानिलहता अचलाश्चलतां गताः । स मोहं
प्रापिता देवा दर्शनाद्देव शंकर ॥ ४९ ॥ ततः स गिरिजां धृत्वा कंकरापारे महाब
लः ॥ निनाय सत्वरं व्योममार्गेन जननी हि नः ॥ ५० ॥ नीयमानाः शिवप्राह
धाव धावेति सत्वरं ॥ मूर्छिता पतिता भूमौ वयं सर्वे विमूर्छिताः ॥ ५१

तथाविधांसमाराध्ययथोसदुःखमानसः॥ श्रुत्वातेषांवचःशुभंमुंजेज्वालपुरु
षंरुषा॥ सर्वभस्मेविलोकानांमारुरोहहर्षनितिजं॥५२॥ त्रिशूलादिनिशस्त्रा
णद्ध्यानंदशभिर्भुजैः॥ नभोमार्गगप्रयत्येयोगर्जयत्विदिशोदश॥५३॥ य
त्रास्तिहिंद्रुहोदेस्यस्तंदेशभगमस्त्रहाते॥ अहनस्पृहदेवोतंतस्योसस
मुखेतदा॥५४॥ मुंचभार्यामिहादुष्टदुष्टः सन्त्वंगमिष्यसि॥ इत्युक्तेसस्या
विष्टत्रिलोकींभस्मसान्नयन॥५५॥ बाहुभ्यांमारयन्निवप्रययोक्षिवसंनि
धो॥ नमोच्चचमहादेस्यागवैणपरिमोहितः॥५६॥ नाहंभरूपकवाक्येनविभे
मि भुवनाधिप॥ यस्यश्वासानिलेनाशुकंपतेमेरुपर्वतः॥५७॥ तस्यमेगणनाः
नास्तिभुवंमांभाप्रदर्शय॥ यदिशक्तिर्मयासार्द्धंयुद्धंकर्त्तुमदाकुरु॥५८॥ नो
चेद्दर्पंपरित्यजततःसौख्यमवाप्स्यसि॥ किंमयासहयोद्धव्यंभगाकेनव
यालघु॥ एवमुक्त्वाबाहुयुद्धंकर्तुंशंकरमाययो॥ द्विजरूपधरोदेवोमय

रेत्रास्त तस्तयोः ॥ अंतराले प्रादुरासीत्कोटिसूर्यनिभः क्षणात् ॥ सर्वांगसुंदरो न
नोभस्पर्शो रूपवर्णोमितः ॥ परशुं मध्यतः कृत्वा वारयामास देत्ययादवः ॥ उवाच
श्लक्ष्णया वाचा सिंदुरं तं द्विजोत्तम ॥ त्रैलोक्यजननीं गौरीं स्थापयाशु ममां
तिके ॥ युध्यस्व शंकरेणालं यावज्जयपराजयौ ॥ जयो यस्य भवेत्तेन ग्राह्येति
नान्यथा वचः ॥ ८५ ॥ क उवाच ॥ द्विजवाक्यं समाकर्ण्य सिंदूरो हृष्टमान
सः ॥ स्थापयामास गिरिजां युद्धाय बहुलालसः ॥ ८६ ॥ तयोस्तु पश्यतोरेव ता
वुभावप्ययुध्यतां ॥ सिंदुरश्च महेशश्च नानायुद्धविशारदौ ॥ ८७ ॥ क्रोधसंरक्त
नयनौ तुल्यतेजःपराक्रमौ ॥ बाहुभ्यां वेष्टितुं यावदियेष सो सुरो हरं ॥ ८८ ॥ अ
स्त्ररूपस्त्वपरशुरस्य तच्छेद बलाद्गुरु ॥ क्षीणशक्तिं ततो देत्यं त्रिशूलेनाहनद्धृ
दि ॥ ८९ ॥ ततो शक्तिं द्विजवरो वदतिस्म हितं वचः ॥ त्रैलोक्यनायकेन त्वं न
युद्धं कर्तुमर्हसि ॥ ९० ॥ गिरिजां त्वं विहायाशु व्रज स्वनिजमंदिरं ॥ नोचेद

यं शिवो भस्मकरिष्यति लवाधुना ॥ एवमुक्तो द्विजेनासौ वाक्यं स्पष्टमुवं पयो ॥ न
तः सा पार्वती प्राह जयं प्राप्तो शिवे केचनः ॥ को सि त्वं मुनिशार्दूल येनाहं मोचिता खि
लात् ॥ ७३ ॥ निजं मे दर्शय स्वाद्य रूपं नेदं स्वभावजं ॥ मम प्राणाधिको सि त्वं सदा
प्राणप्रदो परः ॥ ७४ ॥ न भवेदुपकारस्ते प्राणदत्ते द्विजोत्तम ॥ एवं माप्रस्तुतां वा
चमुवाच स मुनीश्वरः ॥ ७५ ॥ न च मां त्वं मयाकारि किंचित्त्र महेश्वरः ॥ अजय
सिंदुरदैत्यमोचितासि शिवेन ह ॥ ७६ ॥ इत्युक्त्वा दर्शवद्रूपं स आविश्चक्रे विनाय
कः ॥ दशदोर्दंडरुचिरं कर्णकुंडलमंडितं ॥ ७७ ॥ कस्तूरीतिलकं रत्नमुकुटमाला
विभूषितं ॥ नानालंकाररुचिरं तोषकं मणिप्रभं ॥ ७८ ॥ दृष्ट्वैवं परमात्मानं नं
द्विजा तदा ॥ ननाम पादयोस्तस्य सत्वरं च तां जगौ ॥ ७९ ॥ विनायक उवाच
त्रेतायुगे प्रादुर्भवं वां दास्यामि दर्शनं पुनः ॥ अवतीर्य द्वापरे तेगहे नाम्ना गजान
नः ॥ ८० ॥ भविष्यामि हनिष्यामि सिंदूरं दैत्यमोजसा ॥ मुनिरूपधरो देव इत्युक्त्वा

॥ग॰उ॰हि॰॥
॥धं॰३॥

श्री

तर्ध्यौधर ॥ ७ ॥ ततः शृंचो गिरिजामुर्ह्णसा परमां ययौ ॥ ततः उचे विश्वनाथोम
नस्यस्थं कुरु प्रिये ॥ ८ ॥ परस्परं हृदये देवं विनाय कमनामयं ॥ न मिथ्याभाषि
तं तस्य यदुक्तं तेन कश्चिति ॥ ९ ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा महादेवो देवात्मा स्वया
सह ॥ आययौ परमप्रीतः कैलासं पर्वतेश्वरं ॥ १० ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ
त्तरार्द्धे पार्वतीमोक्षणं नाम सप्तविंशतितमोध्यायः ॥ २७ ॥ क उवाच
ततो दृष्ट्वा स्वामसुलोकं गतो गर्वाद्दर्जत ॥ कंपिताः पर्वताः सर्वे वृक्षाश्च पतिता भु
वि ॥ १ ॥ पक्षिसंघाः श्वापदानि बभ्रमुः कानने तदा ॥ ततो जिगायन्नृपतीन्स्वर्गं
वीरांश्च दानवान् ॥ २ ॥ ब्रह्मादयो जिता येन तेनायुध्यन्कथं नृपाः ॥ केचिद्द्विधा
कृतास्तेन केचिल्लभ सिबभुमुः ॥ ३ ॥ केचित्त्वसंमुखं युद्धे देवलोकं गता नृ
पाः ॥ केचिच्चरणं यालाः सेवकत्वमुपागताः ॥ ४ ॥ केचिन्नष्टपदा जामुरपि
मानेन काननं ॥ एवं जित्वा नृपान्सर्वान्मुनीनामाक्रमेमति ॥ ५ ॥ अकरोद

रबुद्धिः सर्ववंसहस्रान्ततात ॥ तदा केचिन्मुनिगणास्सक्रोदेहं दिवंगताः । के
चित्त्रस्तपदाजग्मुरभिमानेन काननं ॥ रावो । केचिच्च निहतास्तेन केचिच्च ताडिता
स्रो ॥ प्रासादाः सकलास्तेन विध्वस्तो देवतामपि ॥ एवं तु प्रलये जाते लुप्तक्रिया
श्चवैदिकाः ॥ ८ ॥ स्वाहास्वधावषट्कारा हाहाकारोप्यजायत । देवाग्निगुरु
भ्यस्ते मुनयो यक्षकिंनराः ॥ ९ ॥ न्यमंत्रयंत कार्यार्थे तत्र प्राह बृहस्पतिः ॥ विघ्न
मानेभ्यो देवेभ्यो तेभ्यः सर्वेभ्य एव च ॥ १० ॥ न भयं विद्यते तस्य तस्माद्देवविनाय
कं ॥ प्रार्थयध्वं यदा सोपि प्रादुर्भावं त्रिष्वालयं ॥ ११ ॥ गजाननेति नाम्ना च करि
ष्यति विसंप्रपतं ॥ हनिष्यति बलादेवं सिंदूरं नात्र राक्षसं ॥ १२ ॥ निराबाधं
जगत्सर्वं भविष्यति तदा सुराः ॥ एवमुक्तास्ततः सर्वे न ते तु देवादयोऽखिलाः ॥ १३ ॥
विनायकं हृष्टुदृस्ते भक्त्या परमया युता ॥ गणेशउः ॥ जगतः कारणं यो सौ
रविनक्षत्रसंभवः ॥ १४ ॥ सिद्धिसाध्यगणाः सर्वे पितरश्चैव सिंधवः ॥ गंधर्व

॥ग॰उ॰हि॰॥

॥४॰४॥

किंनरायक्षाश्च मनुष्योरगराक्षसाः । यतश्चराचरं विश्वं तं नमामि विनायकं ॥ य
तो ब्रह्मादयो देवा मुनयश्च महर्षयः । यतो गुणास्त्रयो जातास्तं नमामि विनायकं
यतो नानावताराश्च यश्च सर्वहृदि स्थितः ॥ १० ॥ यः स्तोतुं न समर्थः शेषो तं नमामि वि
नायकं ॥ सिंदूरेण निर्मितः केन विघ्नसंहारकारकः ॥ ११ ॥ तेनाति प्रापितं विश्वं
येषि स्वापि निजागति ॥ अन्यं कं शरणं यामः को नु पास्यति नो विभो ॥ १२ ॥
जडेनेन दुष्टबुद्धिं त्वं भवतीर्य शिवालये ॥ इत्युक्त्वा परितेपुस्ते नानानुष्ठानतत्पराः
१३ ॥ निराहाराश्च नाहाराः प्राणायामपरायणाः । एकपादस्थिताः केचिज्जलम
ध्ये स्थिताः परे ॥ धूम्रपानरताः केचित्केचिच्च निमिषाः स्थिताः ॥ ऊर्ध्वबाहुतया
केचित्केचिन्मौनमास्थिताः ॥ १४ ॥ एवं तेषां निरीक्ष्यैव तपांसि जगदीश्वरः
आविरासीत्कोटिसूर्यप्रलयानलसंनिभः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा तेजोमयं रूपं जहृषुस्ते
तदा सुराः ॥ यश्चिंतितः सदा ध्याये माविर्भूतो गणेश्वरः ॥ १६ ॥ अपतंश्च पतिनोदु

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥५०६॥

हिकारकः॥ असंख्यातास्ते वतारान ज्ञायंते मयैरपि॥ इच्छया सृष्टिसंहारपालनं च
करोम्यहं॥ त्रिधा रूपं विधायाहं विश्वस्य शिवनंदिनी॥ त्रेतायुगे वतीर्याहं लब्ध
हेलीलया पुरा॥ अनेकानि चरित्राणि कृतानि सिंधुनाशनं॥ मयूरेश्वरनामा
हं पश्चाज्जोर्जुनवर्णकः॥ तदामयाश्वो दत्तं कृपार्णे ते सुतः पुनः॥ भवेहं सेवक
श्चाहं भविष्यामि स्वयाब्रुवन्॥ तदीयं सप्तवर्षं च नंमयासंपादिपार्वती॥ ३७॥
द्वापरे मारं च हरिष्यामि सिंदूरं च महाबलं॥ सेवनं च करिष्यामि तव मातर्गजा
ननः॥ ३८॥ विख्यातोहं भविष्यामि भक्तानां कामपूरकः॥ क॰ उवाच॥ एवं श्रु
त्वा वचो गौरी हृष्टा सा सर्वपुरातनं॥ नत्वा तुष्टाव देवेशं विश्वेशं विघ्ननाय
कं॥ गौर्युवाच॥ निर्विकल्पं चिदानंदं घनं सर्वस्वरूपिणं॥ भक्तिप्रियं नि
राकारं साकारं गुणभेदतः॥ ३९॥ नमाम्यहमतिस्पष्टमणुभ्योणुतरं विभुं॥ अ
र्कं भक्तिमापन्नं रजःसत्वतमोगुणं॥ ४०॥ मायाविनं मायिनं च सर्वमाया

स्वं नात्र कार्या विचारणा॥ ततऊचे स भगवांस्तां स्तुरां श्रीं तयायुतान्॥ हनिष्ये
दुष्टं देवान चिंतां कर्तुमर्हथ॥ दुःखहराभवं नाम स्तोत्रं ख्यातिं भविष्यति॥ यतो
दुःखविनाशो वै जातो स्मान्मदनुग्रहात्॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं वा
पि यः पठेत्॥ कदाचिन्न भवेत्तस्य दुःखानि विघ्नमण्वपि॥ अहं तु संप्रतं देवा
अवतीर्य शिवालये॥ नाम्ना गजानन इति ख्यातः सर्वार्थसाधकः॥ ३४॥ भवि
ष्यामि हनिष्यामि सिंदुरादीन्महासुरान्॥ करिष्यामि च मदास्यं कौतुका
नि प्रदर्शयन्॥ एवमुक्त्वा ततो देवस्तत्रैवांतरधीयत॥ ततो कस्माद्धैमवती
शिवानुग्रहतोदधौ॥ गर्भं सा वह हेमं तं दिने दिने यथाशशी॥ ३५॥ ततस्तो
तेजसा तस्या नानाशोरुदक्कां दिशिरं॥ उमोच शंकरं गौरी संतताग्रभतेज
सा॥ ३६॥ अतिशीतस्थलं प्राप्य तत्र मानयशंकरः॥ ततो सो हिषमारुह्य हे

ग॰उ॰खं॰
पं॰५

तास्तुपवेश्य सं भासयंति महातेजःपुंजेन विदिशो दिशः ॥ वायव्ये तु सर्वका
यभ्योस क्षितिमंडलं ॥ नानागणैः समायुक्तो बभ्राम काननानि सः ॥ भ्रमता
तेन सहसा पर्यलोकाननं महत् ॥ तत्र विश्रांतिमकरोत्सर्वस्यानुमते तदा
॥ नानापुष्पसमाकीर्णं नानाफलद्रुमैर्युतं ॥ सरोवापीयुतं शीतसांद्रछा
यं मनोरमं ॥ ४ ॥ यत्र स्नानं तत्र वेशा शिवरोपमं ॥ नंदनानंदपिपुलोर्मं वहु
नं चैत्ररथादपि ॥ ५ ॥ तद्दृष्ट्वा गिरिजा प्रोचे दृष्ट्वा सहर्षं शिवः ॥ वनं प्रा
प्तं महादेव क्रीडितात्र विरं विभो ॥ ६ ॥ यथा नापि सर्वेषां तत्र प्रीतिरभू
त्तदा ॥ मतो गणान्मंडपंते च कुस्त्रिय कामप्ययात् ॥ ७ ॥ नानावैदिग्रहस्तु
तेनानोपस्करसंयुतं ॥ ततरूचे शिवो देवीं वसान्तःसंगुरौर्युता ॥ ८ ॥ प
द्यतेप्राप्तितिस्तद्दास्यं तिमदनुग्रहात् ॥ ततः स्वयं जगामाशु ध्यानस्थो

महिमालये ॥ सखिभिः पार्वती तत्र चिक्रीडे स्वायथासुखं ॥ ९ ॥ अतः क्षणं तां कोटि
गणाः सर्वं तारादतास्तदा ॥ तदासावरगाः सर्वे कंदमूलफलाशिनः ॥ १० ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे गौरीदेहोद्भववर्णनंनाम षट्त्रिंशतितमोऽध्या
यः ॥ १८ ॥ क उवाच ॥ ततस्तु नवमे मासि पूर्णे सासुत बालकं ॥ बालचंद्रा
ननं पद्मनेत्रोभाभिन्नकपनं शुभं ॥ १ ॥ प्रवालाधरशोभाढ्यं चतुर्बाहुविराजितं ॥
मुक्ताहारधरं चारुकं कणैरूपनूपुरमितं ॥ २ ॥ पद्मपृष्ठं कमलं मालांमोदकांश्च करै
र्दधत ॥ धूम्रजांकुशांविविधैस्तेस्यादपयसमन्वितः ॥ ३ ॥ किंकिणीजालविलस
च्चारुसुलक्ष्मयुतं शुभं ॥ भालचंद्रं कोटिचंद्रनिभं वह्निसमप्रभं ॥ ४ ॥ एवं दृष्ट्वा स्व
रूपं सा चकंपे हर्षनिर्भरा ॥ किमिदं तेज उद्दितं नयनाच्छादिकं महत् ॥ ५ ॥
कोस्मि वद मे चेतो नंदय स्वस्वरूपां कुरु ॥ इत्युक्तोते न मजकेस्म ततीपर्वकं
वचः ॥ ६ ॥ तरूचे महामार्त्ति नमातर्विमनाभव ॥ गुणैर्होहमनेकानां ब्रह्मादानां

विदं प्रभुं सर्वांतर्यामिणं नित्यं सर्वाधारं परात्परं ॥ चतुर्णामपि वेदानां मातस्तस्या
व्यगोचरं महद्भाग्यं मम चिभोसत्वं मे पुत्रतां गतः ॥ प्रसन्नोसि त्वं मम विभो प्रत्यक्ष
दर्शनं गतः ॥ इदानीं त्वद्वियोगो मे तस्माद्देव तथा कुरु ॥ एवं वदंत्यां तस्यां तु देवोभू
त्तोतरोदधौ ॥ २१ ॥ चतुर्भुजं भालचंद्रं शुंडादंडविराजितं ॥ अनेकभूषणायुक्तं
चिंतामणियुतं हृदि ॥ २२ ॥ दिव्यांबरं दिव्यगंधं सिद्धिबुद्धियुतं तदा ॥ रुरोदबा
लवच्छब्दाद्घोषितदिजां तु ता ॥ २३ ॥ पुत्रशोच बहुधा तन्वी निधिः केन हृतो मम
न हि बालस्त्रिलोकेषु दृष्टः शुंडाविराजितः ॥ २४ ॥ त्रैलोक्यदयो हस्तस्पर्शति लोका
श्चेदपि दृष्टा निश्च ॥ एवं बहुविधं पुत्रशोकं श्रुत्वा छंकरोदरः ॥ २५ ॥ स गणास्तं हि शृंगु
रुदरः ॥ स गणास्तं हि शृंगं दृष्ट्वा हर्षनिर्भरं गदरः ॥ स गणां स्तं हि शृंगं दृष्ट्वा प्राह तां भ्रुपुमे
प्रिये ॥ २६ ॥ अनादिनिधनो देवः शुंडादंडविराजितः ॥ यत्र कुत्रस्तु वेदानां शा
णि मुनयो रमाः ॥ २७ ॥ प्रपंचे गुंफितायेन नानाकार्यवति प्रिये । सर्वांतर्यामि

॥ग॰उ॰टी॰॥

॥४०७॥

नेकानां ब्रह्मांडानां च कारकः ॥ चत्वार्यस्य स्वरूपाणि चतुर्षु च युगेषु च ॥ कृते द
शभुजो नाम्ना विनायक इति श्रुतः ॥ १० ॥ त्रेतायुगे सुक्लवर्णः षड्भुजो सौम्यरूप
धृक् ॥ सिंधुहत्या पालयस्त्वेवतीर्णस्त्वालये प्रिये ॥ ११ ॥ सराधायं रक्तवर्णं चतुर्बाहुवि
राजितः ॥ अवतीर्णो गृहे नौ हि सिंदूरं निहनिष्यति ॥ १२ ॥ आखुस्तम्भकं देवं गजम
र्दं च हनिष्यति ॥ नामना गजानन इति त्रिलोकख्यातिमेष्यति ॥ १३ ॥ अथायं कलियुगे
देवि धूम्रकेतुरिति प्रियां ॥ चतुर्बाहुश्चाश्वारूढो नेको यास्यते चिरं विभुः ॥ १४ ॥ नि
शाम्य शिवकाकं च समस्तं च बालकं स्फुटं ॥ बालक उवाच ॥ सम्यगुक्तं स्वरूपं मे स
म्यगुक्तं त्वया प्रिये ॥ १५ ॥ अवतीर्णस्तव गृहे सेवां कर्तुं च सुंदरि ॥ निहंतुं
च निहंतारं देवानां सर्वभस्मभुजां ॥ १६ ॥ मदनं मयधराणां च त्रैलोक्यजयशालि
नं ॥ हत्वा तं विश्वसंतोषं करिष्यामि च शंकर ॥ १७ ॥ भक्तानां कामपूरश्च वेदक
र्मप्रवर्त्तकः ॥ भविष्यामि वरेण्यस्य वरदो ज्ञानदायक ॥ १८ ॥ यस्य भक्तिर्मयि दृ

ठममध्यानपरायणा ॥ देवद्विजातिथीनांच पूजितः पंचयज्ञकृत ॥ पुराणश्रवणो
त्सुकः आचारकृतवान्शुचिः ॥ पुष्पकानामतस्यापि पत्नी धर्मपरायणा ॥ पति
प्रियापतिप्राणापतिवाक्यपरायणा ॥ ताभ्यां द्वादशवर्षाणि तपस्तप्तं सुदारुणं
४६ ॥ तयोर्भयान्नरोदत्त न्भेपुत्रेच माधवो ॥ पुष्पकायां प्रसूतायां मध्येवार्द्धक्ये
हिषु ॥ ४७ ॥ नीतः साप्रसवस्य तेप्राणास्तस्मात्कांतयतत्रह ॥ एवमाकर्ण्य तद्वा
क्यं हृष्टो हर्षसमन्वितः ॥ ४८ ॥ नानाकौसुमपुष्पैस्तं पूजयामास भक्तितः ॥ ४९
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे गजाननविमर्शनो नामोऽध्यायः ॥ १९ ॥ तत
श्चिंतां चकारासौ तत्र नेतुं तु बालकं ॥ ततः साक्षात्प्राह तं नंदी स्वामिपुष्पप्रसाद
तः ॥ १ ॥ शोषयिष्ये समुद्रं स्तच्चूर्णयिष्ये गिरीनपि ॥ आतापयस्व तोमद्य शंभवा
न्कार्यं कृदितिस्थितं ॥ २ ॥ कुबेर उवाच ॥ भगीर्तं तस्य तच्छ्रुत्वा तुष्टः प्राह हरः स्मृतं ॥
शिव उवाच ॥ साधुसाधु महाप्रोक्तं आज्ञार्थं मे विद्यते ॥ पौरुषं तेमयाज्ञातं

शतशोतं दिकेश्वर॥ इदानीमथ यत्कार्यं वद मे तत्कुरु प्रभो॥ माहिष्मत्यां महापु
र्यामासीद्राजा महाबलः। वीरोप इति विख्यातो नाना धर्मपरायणः॥ तस्य पत्नी महा
भागा पुष्पिका नाम नामतः। तस्यां स द्विजः प्रसूतां तां सुतायां कापि राक्षसी॥ नित्ये बा
लं तस्याः तीनेयं बाधते स्वयालघु। नीत्वास्याप्यस्त सुतो याय भक्ष्यति सा प्रभो॥
॰ अकनुवाच॥ एवमाहुस्सप्त कर्णं शंकरेण समन्वितो॥ शीघ्रं बालं समादाय
नभोमार्गेण सत्वरः॥८॥ प्रक्षिप तत्पुरे बालं मान्चरस्तामसु बोधतं। शीघ्रमुद्दी
यस धायालोदिके शोमहेश्वरः॥९॥ उवाच वितेनक्त्वा तं मार्गे स्थितं यमनुष्ठितं। अक
स्मादुमतेदे वराक्षसी घोरदर्शना॥१०॥ भक्षयंती बालं मांसं समामा त्रिपस्थिता
विभो। तव प्रसादात्पुच्छेन वेष्टिता राक्षसी मया॥११॥ भ्रामयित्वा विनिक्षिप्ता
महापर्वतमस्तके। शतधा खंडिता मातुलं नामोच्चारणात्प्रभो॥१२॥ ततोप
स्थानमत्रातं गंधर्वलिंग पुरालंगतो॥ कथं मयाते यो द्विजं रक्षितः प्रभः कथं त्रिपु.॥१३॥

इति चिंताकुलं तयाः स्मृति स्वं हृदि शंकरः ॥ ततः पुछेन शृंगाभ्यां क्रोधाध्मा
तेश्वलन्नया ॥ हुंकारेण च तान् सर्वान् निवार्य बलवत्तरान् ॥ मृताः केचिद्गता
केचित्केचिद्भग्नशिरोधराः ॥ पतितापतिता भूमौ पुष्पवृष्टिस्ततोपतत् ॥ त
तो हृमगमं देवदत्तकार्यं वयेरितं ॥ त्वयेष्टा विषयं कोनु हन्यात्त्रैलोक्यमंडले
अतस्त्वं नाम तो देवे जयं प्राप्तः सबालकैः ॥ १५ ॥ ततः शिवो हर्षयुतो लिलिंगं
नंदिकेश्वरं ॥ उवाच च प्रसंन्नात्मा साह्नानं ते पौरुषं दृढं ॥ १६ ॥ नास्ति त्रिभुवने को
पि त्वत्समो नंदिकेश्वर ॥ केनवोचश्री ॥ ततः प्रणम्य विश्वेशं पार्वतीमगमच्च
सः ॥ १७ ॥ प्रणम्य तां योजयत्सत्तोप्रोचे मधुरया गिरा ॥ मातः शिवाह्वयाबालो
नीतो माहृष्यतीपुरीं ॥ १९ ॥ वरेण पत्स्यापुरतो पुष्पकाणां च धायसा ॥ पतत्से
न पुराद्दत्तो वरस्तस्याबभूव ह ॥ २० ॥ अहं पुत्रत्वमेष्यामि विप्रसंधानप्रकाथे
तः ॥ निशम्य वचनं तस्य सर्वज्ञा पार्वती तदा ॥ २१ ॥ जहर्ष जानती तस्य शिशो

वीर्यमनंतकं ॥ उवाच परमं भक्त्या ज्ञातं ते पौरुषमद्भुतं ॥ हता वयामहाघोरा राक्ष
सी घोरनिस्वना गंधर्वश्च हतास्तु दुष्टा रक्षितश्चैव बालकः ॥ अज्ञातस्यापि तस्
त्वमहत्कार्यमिदं कृतं ॥ इत्युक्त्वा विससर्जासौ सचिश्रांतिं व्यकरोत्तदा ॥ २५ ॥ इति
श्रीगणेशपुराणे उत्तराखंडे गंधर्वपराजयो नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥
कवुवाच ॥ ततः कदाचिद्देवेंद्र सिंदूरो मदगर्वितः ॥ सभासनगतः प्राह दृष्ट्वा
मे पौरुषं कृतं ॥ इंद्रादयो मुनेयुद्धं दुदुर्भोला हरो रुषा ॥ राज्ञा तु गणनाने वम
मास्ति किंकरीकृता ॥ कुलीलायाय यथा नार्यो यौवनं हि पतिं विना ॥ तथा मे पौ
रुषं व्यर्थं योद्धारं हि विना भवत् ॥ ४ ॥ ततो तस्मिन्क्षेवाणीं संश्रुत्वा परमाद्भुतां
किमर्थं बलासे मत्तो जातोऽसि तव युद्धकृत् ॥ ५ ॥ पार्वत्या उदरात्कोऽभौ वरेण्यगृ
हे गोपुना ॥ वर्द्धते नंतलीलो सौ पुत्रल्कपक्षेय यथा शशी ॥ ७ ॥ कवुवाच ॥ श्रु
त्वैवं स हसा वाणीं मुमूर्छ सिंदूरस्तथा ॥ विहर्षश्चिंतयामास किमिदं के नभा

॥ग॰उ॰ हिं॥

॥ ध॰११ ॥

यस्य मां ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं जहृषे शंकरोपि च ॥ आरुह्य नंदिनं सद्यः पार्वत्या सह हर्षि
कः ॥ सप्तकोटिगणाकीर्णः कैलासं प्राप तत्क्षणात् ॥ प्रविश्य स्वालयं गौरी परमं हर्ष
मापयौ ॥४१॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे कैलासाभिगमनं नाम पंचत्रिंशत्त
मोध्यायः ॥३५॥ व्यास उवाच ॥ पुष्पकांतिकटे स्पष्टो वरो पि स्पष्ट हे स किं ॥ च
कारं तन्मयास्वच्छकथ्य विस्तरतो ब्रज ॥१॥ क उवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया ब्रह्म
द्यानंदकारकं ॥ कथयिष्ये विधानेन तत्सर्वं पापनाशनं ॥२॥ तस्यां निशायां सु
षुवे दिव्यं पुष्पकासुतं ॥ चतुर्बाहुं स्फुरद्रत्नगजवक्त्रं कमलेक्षणं ॥३॥ कस्तूरीतिल
कं मुक्तामाल्यपाशुविराजितं ॥ पीतवस्त्रपरीधानं चारुचंदनचर्चितं ॥४॥ देदीप्य
मानं वपुषा नानालंकारसंयुतं ॥ ततः सा पुष्पका दृष्ट्वा बालं तं सुंदु तथाविधं
॥५॥ विस्मिता दुःखिता चापि भयभीता भवत्तदा ॥ क्षतीव क्षोबहिर्याता परिगिम्यां
शोकसंकंपिता ॥६॥ तदाक्रंदितमाकर्ण्य मीलिताः परिचारिकाः ॥ ता बिभ्युः

षितं ॥ यदि दृश्यो भवेन्मह्यं खादेयं तं समस्तकं ॥ कालरूपमे कथं मत्स्यः पश्चा
त्तस्यैवं दययथा ॥ क उवाच ॥ एवमुक्तो दशितिष्ठस्तागर्जयन्विदिशो दिशः ॥ उड्डु
य सह सा प्राया कैलासं गिरिशालयं ॥ चूर्णयन्पर्वतान्वृक्षान्पातय
न्स्वांगमारुतान् ॥१५॥ चेलतुः शेषकूर्मौ च चकंपे च वसुंधरा ॥ नददर्शाशि
वे तत्र पुनः सर्वे सकलाश्रयो ॥ बभ्राम वसुधां सर्वां शिवं वेगाद्वेषयन् ॥ प्रल
यार्कसमरूपमा जगाम हर्षान्वितः ॥१२॥ ददर्श दूरतो गौरीसहितं शंकरं
तदा ॥ मंडपं च गणैः श्रेष्ठैर्वसतं सिंहासनोपरि च ॥१३॥ ततो जगाम सहसा दि
हं गोपयेत्रिकेशितं ॥ प्रदृष्टा तत्र बालं स चुकोपाग्निरिव ज्वलन् ॥१४॥
ततः स तर्कयामास निबोलिन भसो भषा ॥ अस्याः सुतो मां हि हन्या न्व
जातं श्रेष्ठं विष्यति ॥ तस्मादेतां निहन्म्यद्य मत्सपदो दस्तको भवेत् ॥ क उ
वाच ॥ एवं निश्चित्य मनसा तस्याः कक्षमुपादद्भूतः ॥ यावदुमाहंति दुष्टोहटा

वक्षिशु: पर:॥ चतुर्भुजोतिरुचिरोमुकुटांगदभूषण:॥ पद्मसुंकमलंमालांद
तंदधतेमद्भुतं॥ कंटोशोभंगलेहारंनूपुरौ चांघ्रियुग्मयो:॥ निस्तस्तव्ध शस्त्र
स्तोत्रस्त्वामभत्पत॥ दधार बालकं हस्ते कुक्षन् स्तेहुन भोदधो॥ एवं निक्षि
तसंकलस ततोसौ चकितपूजितत:॥ सबालो वट पे विंध्याचल ख्यापर:॥२३॥
सिंहूरोपि चकंपे सो महाभागतुर: क्षणात्॥ आस्फाकुलोपुत्रेग तु शस्त्राकंच
तुरितिते॥२४॥ ततस्तस्य स्याजितं बालके स्या विद्धलतांगत:॥ बालेतु पतिते
भूमौ महारवविरावविरण॥२५॥ चतुष्कपर्वतानादेक्ष कंपेचवसुंधरा॥ ब्रह्म
मुर्विष्णुग्णो जिनानारावविरावण:॥२६॥ अर्णवा: क्षुभिता: सप्तक्रोलांउ
मपिपुस्फुटे॥ स बाल: पतितो रेवजलांते मुनिसंनिधौ॥२७॥ तत्र तीर्थमभूच्छे
ष्ठं गुणेरांकुंडमिश्रुत॥ अस्याजाउजनत: पापं नास्ति तिस्फतिक्षणात्॥२८॥ द
र्शनाद्दरजन्मीयं स्नानाच्च्छरातजन्मजं॥ सेवनं मोक्षदं यस्या अनुष्टानवर्ता

नृणां॥ तदेहरुधिरातत अस्ततराकतांगता:॥ तरुवनमदरमालाम्गगेरा: पापनाश
ना:॥ दर्शनास्पृजनास्सर्वकामदा भक्तकारिणी॥ नर्मदामहिमास्सर्वे वर्णितुं नैव
शक्यते॥३१॥ तत: स जनकस्पैदेस्योगर्भे मास्रुंगत स्त्रिति॥ तावद्युंगतस्समुत्तो भीष
ण: पुरुषो महान्॥३२॥ जटाभारेण सस्पष्ठिलो वज्रीछलै पुरपे यथा दंष्ट्राकरा
लवदनो जिह्वांमालीसमाह्वत:॥३३॥ दीर्घपाप्याघ्रियुगुरु: प्रासाकुलोच
न॥ तु वाचदैत्य: सिंद्रुरो नास्य मे गणना क्कचित॥३४॥ एवमुक्तास्यकरहस्तोय
योहंतु चतरुष॥ ततो देस्यो महातेषाद्भुवाच निजसेवकान्॥३५॥ धीयतां धी
यतां मेषयनोरुपुरुषं च च:॥ यदा तं कोपि नापश्यत्तदा स्वस्थानमागमत्॥३६॥
दक्षामि तं यदा शत्रुं ग्रसिष्ये इति मन्यत॥ एतावच्छ्रितं तस्यपार्श्व स्याशोथनेव
तत्॥ तस्यैवमायामोहेन प्राशयामोहमुक्तम॥ तत: प्रोवाच गिरिजां पार्श्वे तान्निनया
न्विता॥ अद्यपीडादैत्यस्कत्तापार्थ्यजगदीश्वर॥ केलासंगंतुमिच्छामि तवैवाचेन

॥ ग॰ उ॰ ती ॥

॥ ४० १३ ॥

ज्ञानतत्त्वविमर्शभवस्तथा ॥ गजाननेति नामास्य वाहनं मूषकः कथं ॥ ३ ॥ तत्सर्वं सवि-
स्तारं वद मे चतुरानन ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं प्र-
ह्लादस्य च संवादं भार्गवस्य कवेरपि ॥ ५ ॥ एवमेव पुरा पृष्टः प्रह्लादेन महामुनिः त-
स्मै सोवाच भगवान्कविस्तत्शृणु सांप्रतं ॥ ६ ॥ कविरुवाच ॥ शृणु प्रह्लाद येनास्य
वाहनं मूषकोऽभवत् ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रवणात्सर्वकामदं ॥ ७ ॥ पुरा शक्रसभा-
मध्ये क्रौंचो गंधर्वसत्तमः ॥ वामदेवमुनिं सोऽथ चरणाग्रपदाहतं ॥ ८ ॥ स क्रोधा-
च्छशाप गंधर्वं मूषकस्त्वं भविष्यसि ॥ कदापि ष्यति वाहत्वे वामाकस्य गणेश्वरः
॥ स एव करुणापूर्णो मोक्षं नेष्यति विश्वकृत् ॥ पराशरस्याश्रमे सोऽथ पपात मूष-
कोत्कटः ॥ ९ ॥ गिरिशृंगनिभो घोरो महाकायो महानखः ॥ महावीर्यो महादंष्ट्रो म-
हास्वनविराजितः ॥ १० ॥ तस्याश्रमे महाघोरमुपद्रवमथाकरोत् ॥ भक्षयामा-
स धान्यानि मृत्कुंभान्सस्यान्नसंचयान् ॥ ११ ॥ पुस्तकानि च वस्त्राणि वल्कलानि म-

तं दृष्ट्वा बालकं तं तथाविधं ॥ नृपोऽपि ह्यागतान्तत्र सारणेभिर्ययौ गृहे ॥ तत्रस्तेऽपि म-
योद्विग्ना दृष्ट्वा बालं तथाविधं ॥ अधीराः पप्रच्छुस्तत्र केचित्कष्टमुपायये ॥ केचिद्व-
नृपतिं प्राहुरजातो न भविष्यति ॥ न दृष्टो न श्रुतः क्वापि बालोऽसौ तादृशो नृणां ॥ नैवा-
स्थापनीयस्त्वेवं शापच्छेदकरो गृहे ॥ एवमाकर्ण्य सर्वेषां वाक्यं मा त्यजत्स नृपतिः ॥
१३ ॥ दूतानुवाच ॥ बालोऽयं सुप्रतापी गहने वने ॥ ततो दूतागतास्तमध्याटव्या सावबालकं तु-
तं ॥ गहनं कानने दृष्ट्वा वायुस्पर्शविवर्जिते ॥ तीरे तु सरसः सत्र भीलापण्णालंस्य-
ये ॥ १४ ॥ आच्छादयन्मयूरशिखा पुंवरे रूपेन्नृपतिं पुनः ॥ सभामध्ये नृपं दृष्ट्वा नम-
स्कृत्वा ब्रुवंस्तते ॥ १५ ॥ आगत्य तत्र राजेंद्र सिंहव्याघ्रनिषेविते ॥ एकाकी बालक
मायातो भक्षितस्त्याः द्वेनवै ॥ १६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यावद्भक्षितुं याति जंबुकोस्ता-
वद्देवतः ॥ पराशरमुनिवरो द्रष्टा करुणानिधिः ॥ १७ ॥ चतुर्भुजं गजास्यं तं को-
टिसूर्यसमप्रभं शुभं ॥ नानालंकारसंयुक्तं दिव्यांबरविभूषितं ॥ १८ ॥ सर्पवे-

क्षितं सनातनं मिथिं चिंतामणि विराजितं ॥ मुमोह माययातस्य सर्वज्ञानविधिर्मुनिः ॥ अशोच
त्किमिदं विघ्नं मम जातं विनिर्मितं ॥ इदं रूपमेतत्पोतन्नाकं कीदृशं तत्त्वतोऽपि सायजं ॥ अक
रीन्मया किंचित् दुष्कृतं पापमीदृशं ॥ दीनानाथ बंधवो ... मां महता मयान
एवं शोचेत मालोकयामास जो कारणपूर्वतः ॥ निराकारोऽपि अहं ... ततो लक्ष्य पर
रः २३ ॥ तमेव परमात्मानं परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ भक्तानां रक्षणं कर्तुं मीदृशं वेष
मास्थितं ॥ २४ ॥ अन्ये मध्य जनुर्माता पिता तो वत्तपो महत् ॥ निरस्तोऽज्ञान भूमे भ्रांतं वा
छितमुत्तमं ॥ २५ ॥ केनाहं मम भाग्येन बालस्य रूपको वनांतरे ॥ क उवाच ॥ एवमु
क्तो मुनिः सोऽथ नित्ये बालं स्वमाश्रमं ॥ २६ ॥ वत्सला स्यपत्न्यपली दृष्ट्वा बालं तथा
विधं ॥ आनीतं स्वामिना ज्ञानानंदस्नेहनिर्भरा ॥ २७ ॥ हृदये विनिवेश्यैन प्राह
प्राणपतिं तदा ॥ स्त्र्युवाच ॥ बहुकालस्य ते स्वामिंस्तपस्ते फलितं गुह ॥ २८ ॥ य
स्य स्वरूपं न ब्रह्मा न हरो न श्रियः पतिः ॥ मुनयो न विदुः साक्षाद्दृष्टो नं जातम

धुना यः कर्ता रक्षिता हंता सर्वस्य परमं जगतः प्रभुः ॥ अवतीर्णो भुवो भारं हर्तुं नाना
वतारकृत् ॥ महद्भाग्यं हि नो स्वामिन् मायया स न विश्वकृत् ॥ अक्षिगोचरतां याति यो मनोवा
चामगोचरः ॥ क उवाच ॥ तस्य बालस्य स्पर्शेन स्तनौ पीनपयोधरे ॥ जातौ पयपोततौ
बालः स्वानंदमवाप ह ॥ ततः सुश्राव राजासौ वरं एपो बालकं तुलतः ॥ परानुभेन मु
निना पालितं दिव्यचक्षुषा ॥ वाद्यघोषेण महता शर्कराः सत्कटे घटे ॥ ३४ ॥ दापया
मास हर्षेण ब्रह्मणेन सुहृदेपि च ॥ तोषयामास वस्त्राद्यैः कांचनैरत्नसंचयैः
३५ ॥ गावः कामदुघा जाता स्पृष्टवाप्य जलान्विताः ॥ आश्रमे तु मुनेस्तस्य पुष्कद
क्षाः फलान्विताः ॥ ३६ ॥ यद्दर्शनं ...स्वर्यः पुत्रो वा नृपधनवान् भवेत् ॥ ३७ ॥ इति
गणपुराणे उत्तरखंडे क्री॰ पाराशरदर्शनं नाम एकत्रिंशत्तमः ॥ क उवाच ॥
बालस्य वर्धते तत्र दिने दिने यथा शशी ॥ आनंदं जनयन्मातुः पितुश्चापि रतस्य
के ॥ १ ॥ मुनिरुवाच ॥ वद ब्रह्मन् गणेशस्य चरितं द्वापरोद्भवं ॥ श्रुतं पूर्वं चरित्रा

॥ग.उ.टी॥

॥४०२५॥

काचनचजानेतेस्वरूपंचपराक्रमं॥ जन्मजन्मांतरीयेनपुण्येननोगृहंगम
ता:॥ ततःसमुखंदृष्ट्वाचित्रक्रीडाकृतायथा॥४८॥ कउवाच॥ एवंतेकथि
तश्चास्यपदरथामुखकनाहृता॥४९॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउत्तरार्धेक्रीडा
क्रमणनामाध्यायः॥३७॥ मुनिरुवाच॥ किमनेनकृतंपूर्वंपुण्यपापं
चपक्षज॥ येनयंभोखकंजन्मप्रापदेहस्यवाहृतो॥१॥ मुनिरुवा॥ सम्यकष्ट
ष्टंत्वयावत्सनमनसोममचप्रियं॥ ब्रवीमिसकलंतंचतदिहैकमनाःशृणु॥२॥
सुमेरोःशिखरेरम्येसोमेरोराश्रमोभवत्॥ नानावृक्षसमाकीर्णोनानापक्षि
गणान्वितः॥ वशिष्ठाद्यामुनिगणादेवाइंद्रपुरोगमाः॥ आयांतिसोमरे
स्तस्यदर्शनार्थंदिनेदिने॥ महत्तपोदृढीदृष्टेरस्मिन्स्थितः॥ वितेजसः॥५॥ तस्मात्
स्यत्रिषुलोकेषुध्याननिष्ठस्यचेश्वरे॥ यस्यपत्नीमहाभागमनोमयीति
विश्रुता॥ पतिव्रतासुसर्वासुविख्यातामर्त्यवर्जभा॥ रम्यतातुरतेरम्याजिता

हंसस्य॥ समाश्रत्तेमस्तवंभक्षयामाससमूखकं॥ पुच्छाघातेनवृक्षांसपातयामा
सभूतले॥ चचुकारैणणादेनगर्जयामासविष्टपं॥ ज्ञात्वातथाविधंतंतुचिंतयामा
समुनीश्वरः॥ दुर्जनस्यबलात्कारेस्थानंसज्यंनसंशयः॥ अधुनाकंनुगंतमंकस्मिं
स्थानेसुखंभवेत्॥ प्राणत्यागेमहादोषंवदंतिशास्त्रचिंतकाः॥ कथंसुखाश्रमे
दुःखंप्राप्तंकर्मप्रसंगतः॥ कस्यवाक्षकारणंकार्यंकोवादुःखस्यमोक्षते॥ कथंनेना
शयेदत्रकःसमर्थोभवेदृधे॥ कमथस्तरणंयायंकोनस्त्राताभविति॥१०॥ कउ
वाच॥ एवंपितुर्वचःश्रुत्वाबालकोनेतविस्मितः॥ उवाचमधुरंवाक्यंचिंतामाकु
रुसर्वथा॥ निधिमिष्टिहष्टिदुष्टानांसंहर्तास्मिनहप्रभो॥ पुत्रतोतेप्रयातोस्मिविधास्ये
तेप्रियंतुयत्॥ यस्यमेक्रंदितेनेयंपृथिवीशीर्णतांमियात्॥११॥ पर्वताश्चूर्णतांमी
युःपादाघातेनमेमुने॥ पश्यमेकौतुकंतातनयामेनंतुमाहृतं॥ कउवाच॥ एवमु

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥४०१४१॥

कोसृजत्सारां कोटिसूर्यनिभं शिशुं ॥ मे चेष्टितं तदृष्ट्वा भुजः शुश्रुमे सोंतरिक्षगः ॥ तसु
भयितो देवाः स्वानि धिष्ण्यानि तत्क्षणात् ॥ स्वर्णाभमवापमहतीमाखुः पादावलादितः
शुशोच परमं कुद्धो निरुद्धः श्वाससमाहतः ॥ कथं कालस्य मरणमागतं दैवनिर्मितं
भवितव्यं भवत्येव पुरुषार्थो निरर्थकः ॥ येन दृष्टागतमात्रेण दारिताः पर्वता बहुन
मया गणि देवानामसुरा राक्षसा नराः ॥ तस्य मे केन पाशेन कंठोऽभिगतायुषा ॥ कर्तव
चा ॥ मूषके पश्यवीर्येवं प्रावक्ता वक्तजानन ॥ चकर्ष मनसा तं स सोगान्मूषकं सं
युतः ॥ यथा गारुडशस्त्रात् सर्प कर्षति तत्क्षणात् ॥ नमस्ते देव विभुं हे गजानन
मना मयं ॥ तु शेव परस्यामनेत्याचिरात्तं दृश्य नंदनमं ॥ २५ ॥ त्वमेव जगतां नाथः कर्ता
हर्ता प्रपालकः ॥ गुणत्रयविहीनश्च गुणत्रयसरूपधृक् ॥ २६ ॥ मयातीतोपि मा
यावी मायिनामपि मोहकृत् ॥ ब्रह्मादितापमगम्यस्त्वं मुनिहृत्पद्मसंस्थितः ॥ २७ ॥ का
रणं कारणं कर्ता कारणानां च कारणं ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रीतो हेरंबदाननः

प्राह भक्तिं हृदि ज्ञात्वा मत्कर्णं मूषकं विभुः ॥ तवैव पुरुषार्थेन देवद्विजहनं धा ॥ नि
र्गुणोहं गुणिजातो दृष्ट्वा मा शान्तदेवते ॥ साधुनं भद्रपाणाच्चयपनत्वं शरणं गताः ॥ अ
तस्ते दत्तमभयं वरं वृणु यमिच्छसि ॥ मूषक उवाच ॥ नाहं त्वत्तो गजास्य त्वां त्वमेव म
त्पुरःस्थितं ॥ कर्तुवाच ॥ इत्युक्तो मूषकेनासौ गविष्टे नगजानन ॥ वाहनं त्वं मम भ
व त्वं यदि सख्यं वचस्तव ॥ तथेत्युक्ते स पिंगाक्षो मूषकोभूत्रोहाक्रमते तत्क्षणात् ॥ भारेणाचू
र्णयेस्तत्पुनर्देवं स याचत ॥ अहं ते वाहनं जातो लघुभूत्वा भवप्रभो ॥ ४२ ॥ याचितं
स्तस्य वच सालघुर्भारे भव द्विभुः ॥ एतद्दृष्ट्वा महच्चित्रं मुनिरब्रवीत् ॥ ४४
नैवाले पौरुषं कोपि मया दृष्टं जगत्त्रये ॥ यच्छक्रवादयोर्देवाः शिवाद्याः लोकपालाश्च
तस्यता ॥ सर्वे ग्रासीभ्रंशीशरणमात्रेण नीतो वाहनतां बलात् ॥ ततश्चागत्य माता
स्य वत्सलाग्रहोत शिशुं ॥ ४५ ॥ प्रस्तौ तो पाययामास स्तनौ मातामुदायुता ॥ त

त्वयानघ ॥ गजाननस्य बालत्वमुखकस्य यथा भवत् ॥ मुनिरुवाच ॥ सिंदूरस्य वधं ब्र
ह्मन्कथं स हतवान्विभुः ॥ गणेशस्तन्ममाचक्ष्व विस्तराच्चतुरानन ॥ श्रुत्वा तु
न मे तृप्तिर्जायते मरलपानवत् ॥ भक्ताग्रगण्ये तिदेवेशः सर्ववित् सुखं वदस्व मे ॥ ४२
इति श्रीगणेशपुराणे क्रौंचशापवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशतितमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
क उवाच ॥ एकस्मिन्दिवसे देवो जगाद मुनिसत्तमं ॥ पराशरं महाभागं पर
दुःखप्रपीडितः ॥ १ ॥ गजानन उवाच ॥ सिंदूरेण तु दुष्टेन पीडितं सकलं जगत् ॥ स्वाहास्व
धावषट्कारैर्वर्जितं वेदघोषतः ॥ २ ॥ स्थानभ्रष्टा देवगणाः भ्रष्टा ऋषिगणास्त
था ॥ गजाननस्वरूपेण एकविंशतिदुष्टनाशनं ॥ ३ ॥ साधूनां पालनं चैव भूभारह
रणं तथा ॥ स्थापनं सर्वदेवानां मानं दं जगतोपि च ॥ ४ ॥ निधेहि मस्तके तात पाणिं
मे मधुरं शुभं ॥ अनुग्रहप्रसादात्ते हनिष्ये दुष्टदानवान् ॥ ५ ॥ मुनिरुवाच ॥
काश्यपपरमं बालं बालभावात्सुभाषिते ॥ बालकः कौतुकाविष्टो यात्रेते च

रम्यातया खिलाः ॥ राजविप्रमन्त्रयः सर्वा नप्राप्तुः सप्यता लवं ॥ कस्यचित्सौभरेर्हो
मशालायां प्राप्तरूपस्थितः ॥ तस्वाहोमं वर्ण्यपालसमिधर्थं गृहे स्थितो ॥ मतोमयीसु
गृहलोसामरलकार्यपरता भवत् ॥ तदान्तुहस्तुर्गाधर्वाः क्रौंचनामा सत्रागलः ॥ विश्रां
तिमागतत्तस्य दृष्ट्वाश्रममनुत्तमं ॥ नानारत्नलासमाकीर्णं बहुसापं सुशीतलं ॥ १२ ॥
रतात्स्वेपेण्यतरआश्रमोयस्य सप्रभु ॥ धर्मपतपस्तस्य मुनेः क्षणेनापं सुखप्रदः
चिरस्थाना मुनिरिद्धः स्पादिसुक्तालरूहं ययौ ॥ ददर्श मुखचंद्रं स मनोमायामनो
रमं ॥ १४ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण च कंपेसामुमूर्छे च ॥ मनोमथानशराणपर त्स्मरण
तस्यवा ॥ १५ ॥ मानमत्यशुष्ककंठाच स स्वेदाद्वित्र वज्जलात् ॥ बलखपरमोद्विग्नामुमो
हयाशुचिशोचच ॥ १६ ॥ सौभरिरुवाच ॥ कमथ सरसांध्या मि कोश्माद्वालमोप्य
तो ॥ नहेतं दुष्कृतं किंचिदिह जन्मनि संस्मरे ॥ १७ ॥ जन्मांतरधियापेन सुखेन
दुःखमुपस्थितं ॥ दुष्टभावं तु तं ज्ञात्वा सा स्वयं ती प्रवीदिदं ॥ अहं दुहितृतु

॥ग॰उ॰ही॰॥

॥धं॰१६॥

त्मा त्ते जनकेन समोऽस्ति मे ॥ त्वान्न वानसि पापे त्वं मा वर्तस्व गतत्रप ॥ पापिनो यांति
नरकं वर्षकोटिगणान्न बहून् ॥ तस्मान्मुंच महाभाग निपुणं पुत्रिकोपमं ॥ नो चेद्दहं क
रिष्यामि प्राणत्यागेन संशयः ॥ स्त्रीहत्यादोषसंभूतं पापं तेऽस्यान्महत्तरं ॥ मम मंत्री
महाभागो यनादायास्यते ध्रुवं ॥ तस्य क्रोधेन सत्त्वा हि भस्मसात्त्वं नेष्यते क्षणाद्
२२ ॥ विनाशं तस्य नो किंचित्कार्यं कार्यं मम लघु ॥ नो चेत्त्वां भस्मसात्कुर्यात्स्वहस्तेन च त्र
स्तणेपि च ॥ २३ ॥ एवं वदंत्यां तस्यां तु सोऽभ्यगात्समुपागतः ॥ तं दृष्ट्वा त्वां गतप्राणं तमघा
स्वरविसंनिभं ॥ २४ ॥ मुमोच तेजसा तस्य धर्षितो सौ करं तदा ॥ अधोपररूपत्वक
ये च त्वाध्यच बिभाय च ॥ २५ ॥ मुनिः क्रोधेन संप्रज्वलन्यथाग्निरिव ज्वलन् ॥ उत्ससर्ज
तदा शापं गंधर्वं प्रति दुःसहं ॥ २६ ॥ मुनिरुवाच ॥ असमक्षं पतो मे त्वं पत्नी धर्षि
तवानसि ॥ असमक्षचरो रूढ मूषकस्त्वं भविष्यसि ॥ २७ ॥ चौरवत्स्पर्शिनं दर्प्य
स्वोदरं प्रलप्यिष्यसि ॥ क्रौंच उवाच ॥ न मया बुद्धिपूर्वं ते धर्षितेयं मनोरमा ॥ २८ ॥ प्रस

गादेव लल्लागोदृष्टुमां चारुरूपिणीं ॥ करमात्रे धृता चेयं तावत्त्वामपि दृष्टवान्
तेजसा ते प्रभीतेन न मया मन्यना मुने ॥ अहं त्वां शरणं यामि कृपां कुरु ममोपरि ॥ त्रै
लोक्ये नेदृशी दृष्टा पापातिरूपगुणान्विता ॥ २९ ॥ अतोऽपराधं मे क्षंतुमर्हसि त्वं कृपा
निधे ॥ कुरुष्वानुग्रहं मे धर्मशरणागतवत्सल ॥ ३० ॥ मुनिरुवाच ॥ भवते सागरे मे ह
दि तिष्ठ भेदवि ॥ न मे वचोऽन्यथा भूयात्पापं हि कृतवांस्त्वमधुना यातु ॥ ३१ ॥ अथापि प
त्रवीसंपद्यद दृष्टा तद्धि पुरूषादं ॥ पाराशरगृहे देवो द्वापारे वतरिष्यति ॥ ३२ ॥ ग
जानन स्तत्तिकाले त्वं स्य वाहनत्वमेष्यति ॥ तदा ब्रह्मादयो देवा मानयिष्यंति साधवं
तस्य हस्तागतः स्वांपुनरैष्यसि सत्वरं ॥ एवं कामरूपं तदा क्रौंच दुःखहर्षसमन्वितः
३३ ॥ पपात तच्छ्रयिपृष्ठे महामूषकरूपधृक् ॥ पराशरस्याश्रमे तु द्वापारे समुपस्थि
ते ॥ ३४ ॥ महाबलो महावीर्यो महापर्वतसंन्निभः ॥ मुनेराश्रमे बलेनो सौ गजाननस
मीपगः ॥ ३५ ॥ अभवद्दुहरूपेण मूषकः सोऽमहाबलिः ॥ एतत्ते कथितं सर्वं यन्मोत्पृ

॥ग॰उ॰हि॰॥

॥४१०॥

किं मया सह युध्यंते ततः कथं भीतान जानेत त्रकारणं। यत्र क्रुद्धे जगं भयरूपे तत्र को गणना
स्य हि जगज्जं गर्जयस्मो मदि स्रो पि विदिक्षोपि च॥४२॥ सावस्थाप्ति रास्थाप्ति निर्घोषेयु द्वया
ह सः। ततः क्रुध्यस्मा सहास्तेन मस्तरस्या युष्पधिपं। सत्कृत्य बालेषु भार्येषु केचंयास्ति स्वयं
रणं। वयं तं च हनिष्याम प्रतातन्ते वदस्तप॥ समयार्धं महत्तेषु परमृते सोयमागतः
४३॥ प्राणांस्त्यक्षाम हे सर्वे तव हतो महाप्रभो॥ अनुत्का नीलियास्पामोहं तु बालरि
पुंतव॥४४॥ सिंदूर उवाच यामः सर्वे यथा परूपेतु पौरुषं मम सैनिकाः॥ इत्युक्त्वा प्रय
यौ शीघ्रं बाला हंतु समुत्सुकः॥४५॥ संप्राप्य क्षणमात्रेण यत्र बालः स्थितो भव
त्॥४६॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे बालचरित्रे सिंदूरनिर्गमो नाम पंचत्रिं
शतितमोऽध्यायः॥१३५॥ क्रुद्ध उवाच ततो दृष्ट्वा बालकं प्राह सिंदूरो मदगर्वितः॥ सज्जा मे जायते मंदयु
ध्यतो बालकेन हि॥१॥ यदि शक्तिर्गरहं बोल पिव मातुस्तनं मुदा॥ इत्याम सर्व मातेनस
घोम सुमुपेष्यसि॥२॥ पलायं ते हिमां दृष्ट्वा केशरायामि दिक्षोक सः मतल्लघित

द्रमं तच्छ्रुत्वा॥ असाध्यं त्रिदशैः सर्वैः कर्म कर्तु त्वमेच्छसि॥ यस्य श्वासेन गिरयः पतंति
खंडशो भुवि॥७॥ पादघातेन यस्याशु कंपते भुवनत्रयं॥ कथं त्वं युध्यसे तेन विसत्वं
तु शिशिवान॥८॥ चेला दिनववर्षाणि एतानि तव सांप्रतं॥ मम अंगुष्ठ हमात्रेण एवं
चेष्टको भविष्यसि॥९॥ तदा योनि हतो हत्तो मस्तके मध्य दाणकः॥ ततो हर्षयुतो
देवो नमस्कृत्य मुनिं तदा॥१०॥ जननीं मपि दुर्गा चिन्क्रीहरिहरमेव च॥ ययौ युद्धं मुख
कं तमारुह्य स गजाननः॥११॥ अंकुशं परशुं पाशं कमलं च चतुर्भुजैः॥ दधानो गर्ज
नेनाशोकं पयन्भुवनत्रयं॥१२॥ प्रज्वलं तेजसा स्वेन प्रलयानलसंनिभः॥ ददर्श
नत्राप सिंदूरं नागरं सगजाननं॥१३॥ दर्शनेश्वरसां नि ध्यासिद्धिः सिंदूरबालकं॥ त
त्रस्थः प्रशशास सोसिं सिंदूरो भुवनत्रयं॥१४॥ तद्दंतरे स्थितो देवो जगज्जगर्जयं दृ
दिशः सागराः सप्त विश्वाणि गिरयोपि च॥१५॥ श्रुत्वा निनादं तस्याशु सर्वे दैत्या
श्च कंपिरे॥ मूर्च्छा प्रापु सर्वे के चिन्मृत्युमुपाययुः॥१६॥ सिंदूरोपि मुमूर्च्छ

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥४१७॥

सुरक्षणे नप्रहृतिं ययौ ॥ उवाच सेवकान्सर्वान्कोयं गर्जति पद्रूपतां ॥ मूर्छांप्राप्ता भया
केस्माच्छब्दान्नपुरः कंपो ॥ स्याप्याभितः पुरः स्यात्तु कस्य नाम्नि मे विष्यति ॥ ततस्ते
सेवका जग्मुस्तद्वाद्य समीपतः ॥ तद्रूपं तन्निरीक्ष्यैव सिंहरूपकारिणे यथा ॥ विस्मृत्यै
वचकं पुरुषं केचिद्दृष्यैतमब्रुवन् ॥२१॥ कस्य त्वं कुत आयातः किमर्थं तव नामकि
सिंदूरो किंचसंहाररसिके कोधसंयुतः ॥२२॥ श्रुत्वाते कं दितं विस्मयं कंपितं च म
सिंदूरः ॥ बालोपि बलवान्भाति वतुः पंचाद्धिको पिच ॥२३॥ तद्रूपसे विस्मसंत
र कारणं यम नंदे क्षणं न ॥ एवमाकर्ण्यतद्वाक्यं प्रोवाच स ततान्विभुः ॥२४॥ जहंहि
वसुतः ख्यातापार शौर्यमहेव सन् ॥ दुष्टसंहाररसिको मत्कृपा लन लसरः ॥२५॥
नानावतारकुशलो ब्रह्मादि नामगोचरः ॥ गजाननेति मे नाम पृथुकं तु समा
गतः ॥२६॥ स्वामिनात्मा गच्छं तु तस्मै सर्वं ब्रवं तु च ॥ तस्मिन्नरः तेमानसंभे

तोषमेष्यति दुर्जये ॥ कउवाच ॥ ततस्ते निर्ययुः शीघ्रं सिंदूरं प्राप्नुवंल्लरुः ॥ दूताऊचुः
वयं शीघ्रतरं याताः पुरुषं भवदाज्ञया ॥ रुलां तस हकरं तं तु दृष्ट्वा सर्वे च कंपिताः ॥ ततो
भवस्त्रतापेन तत्र गे प्राप्तुवाम च ॥ ततस्तेन समाख्यातं निजं सर्वं समागतः ॥३१॥ गजा
ननेति नामास्य शिवपुत्रस्य मे वच ॥ दुष्टदैत्यविनाशाय साधुनां पालनाय च ॥३२॥ सं
प्रतं तु त्वया सार्धं युद्धाय समुपागतः ॥ स चतुर्वार्षिको बालो वलगते बहुविस्तरं ॥३३॥ द
दाति स प्रभावेन जहि शत्रुं निजं लघु ॥ तत्कथश्वास मात्रेण दूरं गच्छे द्वयं प्रभो ॥३४॥
तस्यते दर्शनं स्वामिन्स्वच कंपुलिवकाद्वयः ॥ तस्यतेगणनाकास्ति बालस्यस्याब्धि
मेधसः ॥३५॥ कउवाच ॥ एवं दूतवचः श्रुत्वा सिंदूरः क्रोधतयातुरः ॥ वभ्रवज्जलनान्तु
उत्थको धाक्षणं विलोचनः ॥३६॥ उद्धमन्नयनाघाग्नि प्रलयानल सन्निभं ॥ उवाच दू
तान्क्रोधिन्हर्षेण च समन्वितः ॥३७॥ स उवाच ॥ आश्चर्यं परमं दूता भवद्भ्यश्च
स्मि मे भवत ॥ सिंहेन सह यो हंति मद्वाक्येः कथमेष्यति ॥३८॥ चतुर्वर्षेण बालेन योद्धव्यं

नां नाशनं सद्यो भक्तानां कामपूरणं ॥ऋषय ऊचुः॥ एवमुक्तास्सुरास्तं तुष्
टुवुः सर्व एव ते ॥ प्रसादं रम्य शिखरं स्थापयामा गजाननं ॥४९॥ यस्य दर्शन मा
त्रेण मुच्यंते सर्व जंतवः ॥ कुशलानि तथा ये स्युः सहस्रशतस्य मानवाः ॥५०॥ पूज
यित्वा प्रणम्यैनं परिक्रम्य ययुः सुराः ॥ ततस्तं मुनयः सर्वे पुपूजुः परमादरा
त् ॥ सिंदूरेति च नामास्य चक्रुः सिंदूरनाम्ना नाथ ॥ जति संतुष्टमनसो नत्वा जग्मु
स्स्वमाश्रमं ॥ ततः सर्वे नृपश्रेष्ठ नानादेवं सुभक्तितः ॥५२॥ पुपूजुः परमात्मा
नं नानाद्रव्यैरनेकशः ॥ राजसदनमिति तत्क्षेत्रं ख्यातिमुपेष्यति ॥५३॥ ततो राज्ञो
पदं नाम्ना सुरलादे सं सुदारुणं दत्वा निनिजनाथानां सिंदूरं लोककंटकं ॥५४॥
देशविमर्दनं तत्तेनाम ख्यातिमुपेष्यति ॥ वरेण्य उवाच ॥ स्वभावेन संरक्षो
विघ्नभीतेन पापिना ॥ प्रलयं पुंजयिष्यन्तु याता ब्रह्मणा कं पुरोगमाः ॥ अनंत
कोटि ब्रह्मांडनायक स्थान विघ्नहृत् ॥५५॥ कामधेनु निधिं कल्पवृक्षं मनोप

मो हो पिता रेमे तृष्णितः ॥ प्रभो गच्छ नमे त्वास्यं दृश्यं यश्च किशोरक ॥ यस्य मे तलपातेन ब्रं
ह्माण्डं नाश धाम वेत्ति ॥४॥ ॥देव उवाच॥ सत्यमुक्तं त्वया दुष्ट न वेत्ति सि विचारितं ॥ न ज्ञातं मम
सामर्थ्यं रूपं वा विविधं त्वया ॥५॥ यस्य मे कोटि ब्रह्माण्डास्युः सुरनायकाः ॥ स्वेच्छ
या हं सृजे भावैस्त्रिभिर्वा पिहरामि च ॥६॥ विश्वं चराचरं नानारूपकां स्तु युगे युगे ॥ भर
मि भारं महाघोरं हरामि दुष्टनाशनात् ॥७॥ न घुलेर्लघुता मेति पराक्रमयुतो पि चे
त् ॥ अणुमात्रे दर्दृहृत्सके संज्ञगरं महत् ॥८॥ जीर्णो विष्णुश्च देवेश लंघ नवनानि जाय
दिं ॥ मानिनो नैव विघ्नंति नलंचवरा प्रागतं ॥९॥ नोच्चेर्मत्सरतापातेन हन्नहि रिप
केशिपुं विभुः ॥ सुखेवे ह्यतो बंधः श्वभस्य श्रियः कालतः ॥१०॥ विपरीतामतिर्जाता
तवापिकाश्ययेप्रतः ॥ अतिस्थूलो लघुतरो भासते मम सांप्रतं ॥११॥ एवं धैर्यं च
दृढ्वांश्च युद्धं कुरु मया सह ॥ऋषय ऊचुः॥ एवमुक्ता दधार स्तु विराट्रूपं गजान
नः ॥ ब्रह्मांडं दूर्ध्वमगमन्मस्तकश्चरौ तथा ॥ पातालानि च सप्तानि शिलापातो

॥ग.उ.टी.॥

॥५२०॥

ऋतीदिशः॥ पश्यति स्म यदा देवो लोकालंतं ददर्श विभुं॥ सहस्रशीर्षं देवं सहस्राक्षं दि
नं भुवं॥ सहस्रपादं आपाद्य स्थितं माया दिगोदरे॥ दिगंबरं दिव्यगंधं दिव्यालंकारमं
डितं असंख्यसूर्यसदृशं असंख्यरूपिणं विभुं॥ एवं दृष्ट्वा विराड्रूपं चकंपे देवमानसं
१००॥ दृष्ट्वा धैर्यं पुनर्देवो धृत्वा देवस्य संनिधौ॥ जगर्ज गर्जयन्व्योम विदिशश्च दिशो
पि च १०१॥ उच्चस्वरेण सहसा देवं हंतुं मियेष सः॥ ययौ तत्पुरतः क्रोधात्स्वांतगोज्वर
नं यथा॥ १०२॥ देव उवाच॥ नायं सत्वेन ज्ञातो ते स्वरूपं मम दुर्लभं॥ अहमेनं विमोहया
मि सुकार्यं छेदयामि ते॥ १०३॥ ममर्द सिंदूरं तं स्वकराभ्यां बलत्वरौ॥ ततस्तद्देहजं गा
त्रं विलिंपाहक्लेन सः॥ १०४॥ ततः सिंदूरवदनः सिंदूरप्रियएव च॥ अभवद्विगणाध्यासौ
भक्तकामप्रपूरकः॥ १०५॥ सिंदूरे तु हते देवो पुष्पवृष्टिः पपात किल॥ अनाहतानि जयगा
थानि ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ १०६॥ आययुस्तत्र मुनयो वसिष्ठप्रमुखाः सुराः॥ ब्रह्माद्याः
सकलास्तत्र पुरो वक्तव्याश्च॥ १०७॥ जयशब्दैर्नमः शब्दैः पूरयंतो दिशोदश॥ त

तः सर्वे भूमिपाला ह्युपयस्तत्र मुदान्विताः॥ १०८॥ ओंकारे रूपवान्सत्वं आनर्चुः परमेश्व
रं प्रभुं॥ गजाननं चतुर्बाहुं सर्वाभरणभूषितं॥ १०९॥ दिगंबरं दिव्यगंधं प्रमखुवाहनमी
श्वरं॥ प्रार्थयामासुरिंद्राद्यास्ते तु लोकहिता कुमः॥ ११०॥ यत्र कुंठाश्च तु वेदा ब्रह्मा
द्याः समुनीश्वराः॥ स्वं कर्त्ता कारणं कार्यं रक्षकः पोषकोपि च॥ १११॥ संहर्त्ता मोहन
श्चासि विश्वस्य ह्यानंदः के चित्॥ सरितः सागरा वृक्षाः पर्वताः पशवोखिलाः॥ ११
२ वायुराकाशपृथ्वी वह्निर्नारिरवेमवच॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवः शक्रो मरुतो मुनयोपि
च॥ गंधर्वाश्चारणाः सिद्धाः यक्षराक्षसपन्नगाः॥ अप्सराः किंनरा देवास्त्वमेव सर्व
चराचरं॥ वयं धन्यतमा यतो दृष्टोस्माभिः सनातन॥ सिंदूरे तु हते देव सुखिनः सर्व
देवताः॥ राजानो मुनयो लोकास्स्वस्वकर्मरता मुदा॥ भविष्यंति स्वधास्वाहा
वषट्काराः स्त्रियः क्रियाः॥ नानावतारैः कुरुषे पालनं त्वं विशेषतः॥ दृष्टा

थासृजेत्॥ मायया मोहितस्तेहमसृजं त्वा तथा गृहात्॥ केउवाच॥ इति
श्रुत्वा मां करुणारूपया परमेश्वरः॥ आलिलिंग वैराग्यं तं चतुर्बाहुभिरादरात्
उवाच परया भक्त्या वैराग्यं तं पतिं विभुं॥ ५१॥ दिव उवाच॥ पुरा कल्पे महा
राग्येत पस्तप्तं सुदारुणं॥ उभाभ्यां पद्मपर्णे निमक्षपितावटस्य स॥ ५२॥ दि
व्यवर्षसहस्राणि ध्यसंत्लोरुं तदा भवं॥ भवद्भ्यां हि ततः पुत्रो न मोक्षो मु
दभावतः॥ ५३॥ सोहं पुत्रत्वमापन्नो भूभारहरणाय च॥ सिंधूरस्य वधं कर्तुं
साधूनां पालनं तथा॥ ५४॥ अन्यथा न शरीरं मे निराकारस्य साक्षिणः॥ वचनं तु कृ
तं सत्यं त्रैलोक्यस्थापितो विधिः॥ ५५॥ यास्ये पुनर्निजं धाम न त्वं शोके मनः कु
था॥ वरेण्य उवाच॥ संसारे बहुदुःखानि दृष्टानि दुःसहानि च॥ ५६॥ इदानीं मोक्ष
मार्गं मे कृपया ब्रूहि गजानन॥ साक्षात्कारे कथं ब्रह्मस्तव स्यात् द्विरदानन॥ ५७॥

॥ग॰उ॰टि॰॥

॥५२२॥

येनोपदेशेनमुक्तिंयास्यामितद्वदस्वमे॥योगंतंयेनसस्पस्सेकामंक्रोधमत्तेर्मय॥५७॥
कउवाच॥एवमाकर्ण्यतद्वाक्यंकृपयासगजाननः॥उपवेश्यपस्वासनेतंहस्तं
शिरसिचाददेतं॥५८॥गणेशगीतांतस्मैसउपदेष्टुंप्रचक्रमे॥निरस्यसर्वसंदेहा
न्विश्वरूपंप्रदर्श्यच॥५९॥गीतासारंसबुध्वैवगणेशस्योपदेशतः॥स्थाप्यात्मउपम
भास्येषुतपसैवनमायियो॥६०॥चतुराननदेवेशकृपयापरयावदगीतानंतुग
णेशस्यसर्वज्ञानविनाशिनी॥६१॥इतिश्रीगणेशपुराणेउत्तरखंडेवरे
ण्योपदेशवर्णनंनामषट्त्रिंशतितमोध्यायः॥३६॥कउवाच॥एवमेवपु
राष्टःशौनकेनमहर्षिणा॥सस्तुतःकथयामासगीतांव्यासमुखाछृतां
१॥सूतउवाच॥अष्टादशपुराणेष्वमृतंप्राशितंमया॥ततोतिरसवःस्वातु
मिष्टामृतमुत्तमं॥२॥योनामृतमयोभूत्वाध्रुवंब्रह्मामृतंपतः॥योगामृतंमह
भागतस्मेकरुणयावद॥३॥व्यासउवाच॥अथगीतांप्रवक्ष्यामियोगमार्गप्रका

॥ग.म.ई॥

॥६२१॥

शिष्टभोक्तारो मुक्तास्तु: सर्वपातकै:॥ अहं ते नो महापापा आत्महेतो: पचंति
ये॥ अन्नाद्भवंति भूतानि देवादन्नस्य संभव:॥ यज्ञाच्च देवसंभूतिस्तदुत्पत्तिश्च
वेदत:॥ ब्रह्मणो वेदमुत्पन्नं मत्तो ब्रह्मसमुद्भव:॥ अतो यज्ञे च विश्वस्मिन् स्थि
तं मां विद्धि महीप॥ संसृतीनां महाचक्रं क्रामितव्यं विचक्षणै:॥ समुद्धाराणि
न्द्रियक्रीडामोजना॥ अंतरात्मनिय: प्रीत आत्मारामो खिलप्रिय:॥ १९॥ आ
त्मतृप्तो नरो यस्मात्तस्यार्थो नैव विद्यते॥ कार्याकार्यकृतानां स नैवाप्नोति शु
भाशुभे॥ २०॥ किंचिदस्य न साध्यं स्यात्सर्वजंतुषु सर्वदा॥ अतो सक्ततयात्व
कर्त्तव्यं कर्म जंतुभि:॥ २१॥ सक्तो गतिमवाप्नोति तादृश: समतां नर:॥ परमां
सिद्धिमापन्ना पुरा राजर्षयो द्विजा:॥ २२॥ संग्रहाय हि लोकानां तादृशं कर्म
चाचरेत्॥ श्रेयान्यद्धि कुरुते कर्म तत्करोत्यखिलो जन:॥ २३॥ मनुते यस्य

सर्वदा मय्यरो भवेत्॥ संयतो नीन्द्रियाणीह यस्य स स्थितधीर्मत:॥ चिंतयान
स्य विषयान्संयोगो वस्तुषु जायते॥ काम: संवर्धते तस्मात्तत: क्रोधोभिवर्ध
ते॥ ६२॥ क्रोधाद्ज्ञानसंभूतिर्विभ्रमस्तत: स्मृते:॥ भ्रंशाद्धतेर्मति ध्वंसस्तद्व
न्नाशोपि नृपति॥ ६३॥ विना द्वेषं च रागं च गोचरान्प्रत्यक्षस्वैश्चरेत्॥ स्वाधीनहृ
दयो वश्यै संतोषं समृच्छति॥ ६४॥ त्रिविधस्यापि दुखस्य संतोषो विलयो भवे
त्॥ प्रहृष्टास्य स्थितप्रज्ञत्वं सत्वरं हृदयाद्भवेत्॥ ६५॥ विना प्रसादं न मतिर्विना
भक्त्या न भावना॥ विना तां न शमोप्यस्य विना तेन कुत: सुखं॥ ६६॥ इंद्रियाण्यावि
चरंतो विषयाननुवर्तते॥ यन्मनस्तन्मनो हरती हन्यादस्य नावमरुद्यथा॥ ६७॥
यारात्रि: सर्वजंतूनां तस्यां निद्राति नैव स:॥ न स्वपंती ह तं त्र सा रात्रिस्तस्य भे
निपा॥ सरितां पतिमायांति वनानि सर्वतो यथा॥ आयांति यं तथा कामा न स

शांतिं कंचिच्छमेव॥ ६९॥ अतस्तानि हि संरुध्य सर्वेंद्रियाणि मानवः। स्वस्वार्थेभ्यः
प्रजावेत्ति बुद्धिस्तस्य स्थिरा तदा॥ ७०॥ मम तादृंक्व्रती सर्वान् कामांश्च यश्चरेत्
निस्पृहो नरहो भूत्वा ज्ञानान्मुक्तिं स यास्यति॥ ७१॥ एवं ब्रह्मस्थितिं भूप यो विज्ञा
नाति देववत्॥ तुर्यामवस्थां प्राप्यापि जीवन्मुक्तिं प्रयास्यति॥ ७२॥ इति श्रीगणेश
पुराणे उत्तरखंडे गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीम
न्महागणेश·गजाननवरेण्यसंवादे सांख्यसारार्थयोगो नाम·२·अथ वरेण्य उवा
ज्ञाननिष्ठा कर्मनिष्ठा द्वयं प्रोक्तं त्वया विभो॥ अवधार्य वदैकं मे निःश्रेयसकरं तु
किं॥ गजानन उवाच॥ अस्मिंश्चराचरे स्थित्यौ पुरोक्ते द्वे प्रियप्रिये॥ सांख्यानां बु
द्धियोगेन वेदयोगेन कर्मिणां॥ ३॥ अनारंभेन वै धातां निःक्रियः पुरुषो भवेत्
न सिद्धिं याति संत्यागात् केवलं कर्मणा नृप॥ ४॥ कदाचिदक्रियः कोपि क्षणं नैवा

वतिष्ठते॥ अस्वतंत्रः प्रकृतिजैर्गुणैः कर्म च कार्यते॥ ५॥ कर्मकारींद्रियग्रामं नि
यम्यास्ते स्मरन् पुमान्॥ यच्चोच्चारान्मंदचित्तो मिथ्याचारः स उच्यते॥ ६॥ तद्ग्रामं सं
नियम्यादौ मनसा कर्म चारभेत्॥ इंद्रियैः कर्मयोगं यो वितृष्णः स परो नृप॥ ७॥ अ
कर्मणः श्रेष्ठतमं कर्मानीहाकृतं तु यत्॥ वपुषोऽपि स्थितिस्त्वस्य कर्मणा नैव
सेत्स्यति॥ असमर्प्य निबध्यंते कर्म तेन जना अपि॥ कुर्वीत सततं कर्मानासं
गो मदर्पणं॥ मदर्थे यानि कर्माणि तानि बध्नंति न क्वचित्॥ ९॥ सवासन
मिदं कर्म बध्नाति देहिनं बलात्॥ वर्णान् सृष्ट्वा वदं चाहं सयज्ञांस्तान् पुरा प्रि
या॥ १०॥ यज्ञेन ऋध्यतामेष कामदः कल्पवृक्षवत्॥ सुरांश्चानेन प्रीणध्वं सुरास्ते
प्रीणयंतु वः॥ ११॥ लभध्वं परमं स्थानमन्योन्यं प्रीणनात् स्थिरं॥ इष्टा देवाः प्रदास्यं
ति भोगानिष्टान् सुतर्पिता॥ १२॥ तैर्दत्तांस्तान् स्तेनस्तेभ्यो दत्वा भुंक्ते स तस्करः॥ हुताव

पि मनवे निजसूनवे ॥ ततः परं परायातं विदुरेतं महर्षयः ॥ कालेन ब
हुना चायं नष्टः स्यात्त्वरमे युगे ॥ अश्रद्धेयो ह्यविश्वास्यो विजितात्मश्च भक्ति
प ॥ ४ ॥ त्वं पुरा मे योगं श्रुतवानसि मन्मुखात् ॥ गुह्याद्गुह्यतरं वेदर
हस्यं परमं शुभं ॥ वरेण्य उवाच ॥ सांप्रतं चावतीर्णोसि गर्भतस्त्वं गजानन
॥ ५ ॥ प्रोक्तवान् कथं मे न त्वं विश्ववे योगमुत्तमं ॥ गणेश उवाच ॥ अनेकानि
च ते जन्मान्यतीतानि तवापि च ॥ ६ ॥ संस्मरे तानि सर्वाणि न स्मरति स्त्ववव
र्तते ॥ मत्त एव महाबाहो जाता विष्ण्वादयः सुराः ॥ ७ ॥ मय्येव च लयं यान्ति
प्रलयेषु युगे युगे ॥ अहमेव परो ब्रह्मा महारुद्रोहमेव च ॥ ८ ॥ अहमे
व जगत्सर्वं स्थावरं जंगमं च यत् ॥ अजोव्ययोहं भूतात्मा नादिरीश्व
र एव च ॥ ९ ॥ आस्थाय त्रिगुणां मायां भवामि बहुयोनिषु ॥ अध

भागांस्तत्तद्देवानुसरत्यजो ॥ विष्टपे मे न साध्योस्ति कश्चिदर्थो नराधिप ॥ अनाल
ब्धः कुर्वे कर्म तथाप्यहं ॥ न कुर्वेहं यदा कर्म स्वतंत्रोलसभावतः ॥ करिष्यं
ति मम ध्यानं सर्वे वर्णा महामते ॥ भविष्यंति ह्रिये लोका उच्छिन्नसंप्रदायि
नः ॥ हंतास्यामस्य लोकस्य विधाता शंकरस्य च ॥ १२ ॥ कामिनो हि सदाकांक्षंतो ना
कर्मकारिणः ॥ योगयुक्तः सर्वकर्माण्यर्पयेन्मयि कर्मकृत् ॥ १३ ॥ अविद्यागुण
साहित्यात् कुर्वन् कर्माण्यतंद्रियः ॥ अहंकारात्मंदबुद्धिरहं कर्त्तेति यो वदेत् ॥ १४
वस्तुवेत्ता स्वभावं तत्त्वं विभागाद्गुणकर्मणोः ॥ करणं विषयेष्वेतं इति मत्वा न
सज्जते ॥ कुर्वंति सफलं कर्म गुणैस्त्रिभिर्विमोहिताः ॥ अविश्वस्तानात्मद
र्शी विश्वविन्नैव संधयेत् ॥ नित्यनैमित्तिकं तस्मात् स्थिकर्मार्पय बुधः ॥ स्व
धीर्हं ममता बुद्धिः परां गतिं समप्रमवाप्नुयात् ॥ अनिर्व्यतो भक्तिमंतो

ये मदुक्तमिदं श्रुत्वं ॥ अनुतिष्ठंतु ये सर्वे मुक्तास्ते ह्यखिलकर्मभिः ॥ ये चैवमेतानु
तिष्ठंति अश्रद्धाहतचेतसः ॥ ईर्ष्यमाणा महात्मानं विद्धि तांस्तान्विद्धि मेपा
त्मनः ॥ तुल्यं प्रकृत्या कुरुते कर्म यत्स्यात् ज्ञानवानपि ॥ अनुयाति च तामेवाग्रहस्त
त्र निरर्थकः ॥ ३८ ॥ कामस्यैव तथा क्रोधः सर्वानामर्थेषु जायते ॥ तयोर्वशं पतांय
याद्दस्य विहृसकौ यत ॥ ३९ ॥ शस्तो निजो पर्णो धर्मः संगादन्यस्य धर्मतः
निजे तस्मिन्मृतिः श्रेयः परधर्मो भयदः परः ॥ ४० ॥ वरेण्य उवाच ॥ पुमान्यत्कु
रुते पापं स हि केन नयुज्यते ॥ आयास्ति नपि हेरंब प्रेरितश्च बलादिव
॥ ४१ ॥ गजानन उवाच ॥ कामक्रोधौ महापापौ गुणद्वयसमुद्भवौ ॥ नयं
तौ वश्यतां कर्वि ध्येनौ द्वेषिणौ बरौ ॥ ४२ ॥ आवृणोति यथा माया जग
द्वाष्पो जलं यथा ॥ वर्षान्मेघो यथा भानुं तद्वत्कामो विलांश्च तान ॥ प्र

प्रतिपत्तिमतो ज्ञानं छादितं सततं द्विषा ॥ इच्छात्मकेन तत्स्याद् दुःपूरे
ण च शुष्मिणा ॥ आश्रित्य बुद्धिमनसी इंद्रियाणि स तिष्ठति ॥ तैरेवाच्छा
दितप्राज्ञो ज्ञानेनं मोहयंस्तु सो ॥ तस्मान्नियम्य तान्यादौ समनांसि नरो
जयेत ॥ ज्ञानविज्ञानयोः शांतिकरं पापं मनोभवं ॥ ४४ ॥ यतस्तानि परा
ण्याहुस्तेभ्यश्च परमं ततः ॥ ततोपि हि परा बुद्धिरात्मा बुद्धेः परो मतः
बुध्वैवमात्मनात्मानं संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥ हत्वा शत्रुं कामरूपं प
रं पदमवाप्नुयात ॥ ४६ ॥ ओं तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थे
गर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे गजाननवरेण्यसंवादे कर्मयोगो नाम द्वितीयो
ध्यायः ॥ २ ॥ ३० ॥ गजानन उवाच ॥ पुरासर्गादिसमये त्रैगुण्यात्रित
नुरहं ॥ तिर्माय्येचैवनमवदं विष्णवे योगमुत्तमं ॥ १ ॥ अर्यमा सो ब्रवीत्से

मां॥ द्वेषेण तपसा वापि स्वाध्यायेनापि केचन॥ प्राणेऽपानं तथाऽप्राणमपाने
प्राक्षिपंति ये॥ रुद्ध्वा गतिं तयोस्ते प्राणायामपरायणाः॥ जित्वा हारान्प्रा
णान्हुती रूपं जुह्वति तेषु च॥ एवं नानाविधैर्यज्ञैर्ध्वंसितपातकाः॥ ४० ॥ नित्यं
ब्रह्मसत्यं यांत्येते यज्ञशेषामृताशिनः॥ अयज्ञकारिणो लोको नायमन्यः कु
तो भवेत्॥ कायिकादिक्रिया भूता नानाभेदान्विताः प्रतिष्ठिताः॥ ज्ञात्वैतानखि
लान्॥ भूप मोक्ष्यसे खिलबंधनात्॥ ४१ ॥ सर्वेषां भूप यज्ञानां ज्ञानयज्ञः परो
मतः॥ अखिलं लीयते कर्म ज्ञाने मोक्षस्य साधने॥ ४२ ॥ यज्ञोयं पुरुषं व्याघ्र
ज्ञानेन नति नः सतां॥ शुश्रूषया वदिष्यंति संतस्त्वं च विशारदाः॥ ४३ ॥ नाना
संगाज्जनः कुर्वन्नेकं साधुसमागमं॥ करोति तेन संसारे बंधनं समुपैति सः॥ त
स्माद्गुणसंभूतोपदेशं यदेवं च॥ इतरत्सत्संगं राज सत्संगोतीव दुर्ल

र्मोपच यो धर्मोपच यज्ञस्य प्रभवेत्॥ साधून्संरक्षितुं दुष्टांस्तदा तुं संभवा
म्यहं॥ उच्छिद्याधर्मनिचयं धर्मसंस्थापनाय च॥ हन्मि दुष्टांश्च दैत्यांश्च
नानालीलाकरो मुदा॥ वर्णाश्रमान्मुनीन्साधून्पालये बहुरूपधृक्॥ यो
वेत्ति सुस्थितिं मम दिव्या युगे युगे॥ तत्कर्म च वीर्यं च मम रूपं समासतः
स त्यक्त्वाहं ममतां बुद्धिं पुनर्जन्म न जायते॥ १५ ॥ नेममानि स्पृहा रोषा ममपा
श्रपाश्रयाः॥ ज्ञानतपसा बुद्धा अनेके मामुपागताः॥ १६ ॥ येन येन हि भावे
न संसेवंते नरोत्तमाः॥ तथा तथा फलं तेभ्यः प्रयच्छाम्यलयं स्फुटं॥ १७ ॥ जना
सुरीतिरे राजन्मम मार्गमुपाश्रिताः॥ तद्भेदं पृथिव्यां व्यवहारं ते स्वेषु कुर्वते सदा १८
कुर्वंति देवता प्रीतिं वांछंतः कर्मणः फलं॥ प्राप्नुवंति द्रुतं लोके सिद्धिं सि चान्येषु

द्धिं हि कर्मजा ॥ चत्वारो हि महाभूतवर्णाः रजः सत्त्वतमो शान्तः ॥ कर्मणां तत्र संसृ
ष्टा मर्त्यलोके मयानघ ॥ कर्त्तारमपि तेषां मां अकर्त्तारं विदुर्बुधाः ॥ अनादिमी
श्वरं नित्यमलिप्तं कर्मजैर्गुणैः ॥ १४ ॥ निराशीर्योभिजानाति कर्म बध्नाति नैव
तं ॥ चक्रुः कर्माणि बुध्वैवं पूर्वैः पूर्वैर्मुमुक्षवः ॥ १५ ॥ वासनासहिता दाह्यते सं
सारकारणं दहनात् ॥ अज्ञानाद्बध्यते जंतुर्बुध्वायं मुच्यते खिला ते ॥ १६ ॥ त
दकर्मेव कर्मापि कथयाम्यधुना तव ॥ यत्र सौ नंगतामोहाद्दृष्टयो बुद्धि
शालिनः ॥ तत्त्वं मुमुक्षुणा ज्ञेयं कर्माकर्मविकर्मणां ॥ विविधानिह कर्मणि
सुसूक्ष्मेषां गतिः प्रिय ॥ क्रिया पापक्रियाज्ञानं अक्रिया क्रियामतिः ॥ १७
यस्य पश्यति सहि मर्त्येष्वस्मिन लोके मुक्तोऽखिलार्थकृत ॥ कर्मण्यकुर्वन्योगेन

न कर्माण्यारभेत्सदा ॥ तत्र दर्शनविद्दग्धक्रियमाहुर्बुधा बुधं ॥ फलतृष्णां विहायस्मा
सक्तात्मा तृप्तो विसाधनः ॥ प्रवृत्तोपि क्रियां कर्त्तुं किंचिन्नैव करोति सः ॥ निराशीर्यत
चित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥ केवलं वैग्रहं कर्म कुर्वन्नाप्नोति पातकं ॥ अद्वंद्वोम
त्सरो सिद्धो सिद्धो समभाववयः ॥ यदृच्छालाभसंतुष्टः ॥ कुर्वन्कर्म न बध्यते
अखिलैर्विषयैर्मुक्तो ज्ञानविज्ञानवान्यदा ॥ २३ ॥ यज्ञार्थं तस्य सकलं हृतं लयं
मुपैति ब्रजेत् ॥ अहमग्निर्हविस्तेनाहुतं यन्मयार्पितं ॥ ब्रह्मार्पणं च तेना
प्यब्रह्मरूपे वपरो रतः ॥ योगिनके चिद्दैवपरे दिह यज्ञं वदंति च ॥ २४ ॥ ब्रह्माग्ना
वेव यज्ञं वेत्ति केचन ॥ मे निरे ॥ संयमाग्नौ परे श्रोत्रपरइन्द्रियाण्युपजुह्वति ॥ २५
इन्द्रियाग्नौ विषयपरे रूपादीनुपजुह्वति ॥ तीव्रव्रतेन यतितो ज्ञानेनापि यजंति

अपुनर्भावमाप्नोति विज्ञानेनात्मनिश्चितेन सः ॥ ज्ञानविज्ञानसंयुक्ते द्विजे गवि
गजादिषु ॥ समेक्षणा महात्मानः पंडिताः श्वपचे शुनि ॥ वशे यस्य सर्गो जगतो
षां जीवन्मुक्ताः समेक्षणाः ॥ यतो दोषव्रजं समं ब्रह्म तस्मात्तेन ब्रह्मणि ते स्थि
ताः ॥ १९ ॥ नाप्य हर्षद्वेषौ ये प्राप्नुवंति प्रियाप्रिये ॥ ब्रह्मण्यात्मस्थिता असंमूढा ब्र
ह्मज्ञास्समदृश्य ॥ २० ॥ वरेण्य उवाच ॥ किं सुखं त्रिषु लोकेषु देवगंधर्व
योनिषु ॥ भगवन्कृपया तन्मे वद विद्याविशारद ॥ २१ ॥ गजानन उवाच ॥
आनंदमश्नुते युक्त आत्मारामो ऽखिलात्मनि ॥ अविनाशिस्वरूपसुखं तद्धि न
सुखं विषयादिषु ॥ २२ ॥ विषयोत्थानि सौख्यानि दुःखानां तानि हे
तवः ॥ उत्पत्तिनाशयुक्तानि तत्रासक्तो न तद्व्रजेत् ॥ २३ ॥ कामक्रोधोद्भवं वेगं श
ति कामस्य क्रोधस्य सहते जयः ॥ तो जेतुं वर्ष्मविरहात्सुखं वि

एतज्ज्ञात्वा नैव पुनर्बध्यते इति पश्यतः ॥ ४७ ॥ ततः सर्वाणि भूतानि स्वात्म
न्येवाभिपश्यति ॥ अतिपापरतो जंतुस्ततस्तस्मात्प्रमुच्यते ॥ ४८ ॥ द्विवि
धान्यपि कर्माणि ज्ञानाग्निर्दहति क्षणात् ॥ न ज्ञानसमतामेति पवित्रमितर
त्तप ॥ आत्मन्येवावगमं छंति योगात्कालेन योगिनः ॥ भक्तिमानी श्रद्धया यो
तत्परो ज्ञानमाप्नुयात् ॥ ५० ॥ तल्लब्ध्वा तत्परं मोक्षं स्वल्पकालेन याति सः ॥ भक्ति
हीनोऽश्रद्दधानः सर्वत्र संशयी तु यः ॥ ५१ ॥ तस्य ज्ञानापि विज्ञानं ह लोके न वाप
रं ॥ आत्मनामितं ज्ञानेनाच्छितताखिलसंशयं ॥ ५२ ॥ योगात्स्वाखिलकर्माणं बध्नं
ति स्वपतीति च ॥ ज्ञानखङ्गप्रहारेण संभूतमज्ञता बलात् ॥ ५३ ॥ छित्वांतःसं
शयं तस्माद्योगयुक्तो भवेन्नरः ॥ ५४ ॥ ओं तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीता
विज्ञानप्रतिपादनो नाम तृतीयोध्यायः ॥ १३ ॥ छ ॥

अर्जुन उवाच॥ संन्यासस्त्वेव योगश्च वर्ण्यते कर्मणां त्वया॥ उभयोर्यो निश्च
यो नैकं श्रेयो यत्तद्वद मे प्रभो॥१॥ श्रीभगवानुवाच॥ क्रियायोगो वियोगश्चाप्युभौ
मोक्षस्य साधनं॥ तयोर्मध्ये क्रियायोगस्त्यागात्तस्य विशिष्यते॥२॥ द्वेष्टि दुःखं विशि
तो द्वेष्टि योगं कांक्षति किंचन॥ मुच्यते बंधनात्सद्यो निस्संन्यासवान्सुखं॥३॥ प्र
वदंति भिन्नफलकौ कर्मणस्त्यागसंग्रहे॥ मूढास्त्वज्ञानतश्चैकं सम्युग्जातकिंचि
त्फलं॥४॥ यदेव प्राप्यते त्यागात्तदेव योगतः फलं॥ संग्रहं कर्मणो योगं यो विंद
ति स विंदति॥५॥ केवलं कर्मणां न्यासं संन्यासं न विदुर्बुधाः॥ कुर्वन्न निष्ठ्याक
र्म योगी ब्रह्मैव जायते॥६॥ निर्जितात्मा च चित्तात्मा जितस्वो योगतत्परः॥ आत्मानं
सर्वभूतस्थं पश्यन्कुर्वन्न लिप्यते॥७॥ तत्त्ववित् योगयुक्तात्मा करोमीति न मन्य
ते॥ एकादशापींद्रियाणि कुर्वंति कर्मसंख्यया॥८॥ तत्सर्वं मर्पयेद्ब्रह्मण्यपि कं

रोति यः॥ न लिप्यते पुण्यपापैर्भानुर्भानुयथार्थतः॥९॥ कायिकं वाचिकं बौ
द्धमैंद्रियं मानसं तथा॥ त्यक्त्वा संगं कर्म कुर्वंति योगज्ञाश्चित्तशुद्धये॥१०॥ योगही
नो नरः कर्मफले हेयाकारोत्सलं॥ बाध्यते कर्मबीजैः सततो दुःखं समश्नुते॥११॥ म
नसा सकलं कर्म त्यक्त्वा योगी सुखं चयेत्॥ न कुर्वन्न कारयन्नापि नंदतत्स्व
श्चे सुप्तत्वे॥१२॥ न क्रियाणां च कर्तृत्वं कस्यचित्सृज्यते मया॥ न क्रियाणां च कर्तृत्वं
कस्यचित्सृज्यते मया॥१३॥ न क्रियाबीजसंपर्कः शक्त्या न क्रियते खिलं॥ कस्य
चित्सुकृतं पापानि न स्पृशामि विभुस्तथा॥१४॥ ज्ञानमस्ति न मत्स्यंते मोहमा
रेतबुद्धयः॥ विवेकज्ञानतो ज्ञानं येषां नाशितमालना॥१५॥ तेषां विका
शमायांति ज्ञानमादित्यवत्परं॥ मल्लेशमद्बुद्धयो स्वं तमच्चित्तामर्पितत्परा

॥ग॰ जा॰ हृ॰॥

॥धर्मूप॥

यतः ॥ स्मृतिलोपश्च मूकत्वं बाधिर्यं मंदता ज्वरः ॥ जडता जायते सद्यो
दोषमज्ञानाद्धि योगिनः ॥ एते दोषाः परिहर्तव्या योगाभ्यासनशालिना ॥ अन्या
दरे हि चैतेषां स्मृतिलोपादयो ध्रुवं ॥ १४ ॥ नातिभुंजन्सदा योगी नाभुंजानो
ति निद्रितः ॥ नातिजाग्रत्स्थिरो भिमेति भरपयोगं सदाभ्यसन् ॥ १५ ॥ संकल्पजं
त्यजेत्कामं नियताहारजागरः ॥ निषण्णस्वागणं बुध्या विमेत शनैः शनैः
ततस्ततः ह्रषेदेतद्यत्र यत्रानुगच्छति ॥ धृत्वालवर्त्रो एकं कुर्याच्चित्तं च वश
मादतः ॥ एवं कुर्वन्सदा योगी परां निर्वृतिमिच्छति ॥ १६ ॥ विषयसंन्निजे
गात्मानं विश्वं च स्वात्मनि पश्यति ॥ योगेन योगमाप्नुपेतितमुख्यमहिमादृश
त ॥ १७ ॥ मोच्यमानि नमुच्यामितमहं मांसनं त्यजेत् ॥ सुखे दुःखेतरे द्वेषहृ
प्रितो षेसमस्तोषा ॥ १८ ॥ आत्मसाम्येन भूतानि सर्वाणि मांश्च वेत्तियः ॥ जो

रमश्नुते ॥ अंतनिर्हितः प्रकारोभांतरेकरतिर्भवेत् ॥ असंदिग्धोऽक्षर्य
ब्रह्मसर्वभूतहितार्थकृत् ॥ जेतारः षड्रीणां येश्यमानो दमिनः स्तथा
२० ॥ तेषांसमंतते ब्रह्मस्वात्मज्ञानां विभाक्तहे ॥ आसनेषु समासीनः स
के मा निषण्णान्बहिः ॥ २१ ॥ संस्तभ्य मरुकुटीनाक्ते प्राणायामं तु संरोध्यप्रा
णापानसमुद्भवं ॥ वदंति मुनयस्तं च त्रिधा भूरते विपश्चितः ॥ प्रमाणेन
दतो विद्धि लघुमध्यममुत्तमं ॥ २२ ॥ दशाभिर्मात्रिकैर्वर्णैः प्राणायामो
लघुः स्मृतः ॥ चतुर्विंशत्यक्षरोयो मध्यमः स उदाहृतः ॥ २३ ॥ षट्त्रिंश
त्प्रवर्णोयउत्तमः स विधीयते ॥ सिंहशार्दूलवंगोपि मत्तेभं मृदुतो य
था ॥ २४ ॥ नयंति प्राणिनस्तद्वत्प्राणापानौ सुसाधयेत् ॥ पीडयंति न

मृगाश्चंनेकोकाव्यस्थंगतात्पप्॥ दृष्ट्येनस्ततोवायुःसंस्तब्धोनचतेतनं य
थायथानरः॥कश्चित्सोपानावलिमाक्रमे॥तथातथावरेण्यकुर्याद्ध्याना
यामेर्दूदशाभि॥२४॥हृत्पद्मेधारयामतायोमस्तकांतरंशेवेक्ष्याथोगिनास्ते
सदाभ्यसेत्॥२५॥एवंयःकुरुतेराजन्त्रिकालज्ञःसजायते॥अनायासेन
तस्यस्यादरूपंलोकत्रयंनृप॥२६॥ब्रह्मरूपंजगत्सर्वंपश्यतिस्वांतरात्मनि
एवंयोगश्चसंन्यासःसमानफलदायिनो॥२७॥जंतूनांहितकर्त्तारंकर्मलं
फलदायिनो॥मांज्ञात्वामुक्तिमाप्नोतित्रैलोक्यस्येश्वरंविभुं॥२८॥ॐ तत्सदिति
श्रीमद्गणेशगीता॰भ॰आनवरेण्यसंवादेसंन्यासयोगोनामपंचमो॰॥५॥०॥
गजाननउ॰ अनाश्रितःफलंनैछन्समाचरेत॥शस्तःसयोगीस
ंन्यासीअक्रियाद्योगमाश्रितान॥१॥योगप्राप्तिमहाबाहोहेतुःकोमेवमेमतं
सिद्धियोगस्यसंसिध्येहेतोःशमदमौनतौ॥२॥इंद्रियार्थांश्चसंकल्पंकुर्वंस्व
स्यरिपुर्भवेत॥एतानविजित्यःकुर्वंसिद्धियोगीससिध्यति॥३॥सुहृद्वेचारि
पुश्चेचउद्धारेचैवबंधने॥आत्मनेवात्मनोआत्मातस्माभवतिकश्चन॥४॥मि
नोपमानेदुःखेचसुखेसुहृत्साधुषु॥मित्रेमित्रेष्वुदासीनेद्वेष्टेलोष्टेच॥
कांचने॥समोजितात्माविज्ञानीद्रिपजयावहः॥५॥अभ्यसेत्सततंयोगंत
दायुक्तमोसिद्धिः॥तस्यकांतोब्याकुलोबाक्षुब्धितोह्यग्रचित्तकः॥६॥का
लेतिशीतेसुष्णेवानोवाग्न्यम्बुसमाकुले॥साध्यनावतिजीर्णेगोःस्था
नेसाग्नेजलांतिके॥कूपकूलेश्मशानेचनद्यांभीतौचमर्मरे॥चैत्यस
वीस्मिकेदेशेपिशाचादिसमावृते॥नाभ्यसेद्योगविद्योगंयोगध्यानपरा

विकारी मोहयती प्रकृतिर्मे जगत्रयं॥ यो मे तत्त्वं विजानाति मोहं त्य-
जति सोऽखिलं॥ अनेके जंतुभिश्चैवं ज्ञात्वा मां मुक्तिमेतत॥ अन्ये नाना
विधान् देवान् भजंते तान् व्रजंति ते॥१३॥ यथा यथा मतिं कृत्वा भजंते
मां जना खिलः॥ तथा तथा स्य तोषा वं प्रयात्मसमेव तं॥१४॥ अहं सर्वं
विजानामि मां न कश्चिद्विबुध्यते॥ अन्यं मां कृष्णमामापन्नं न विदुः काम-
मोहिताः॥१५॥ नाहं प्रकाशतां यामि पापानामज्ञभावतः॥ यः स्मृत्वा त्य-
जति प्राणान् अंते मां श्रद्धयान्वितः॥१६॥ स याति पुनरावृत्तिं प्रसादान्म-
म भूभुजा॥ यं यं देवं स्मरन्भक्त्या त्यजति स्वं कलेवरं॥१७॥ तत्तत्सालोक्यम-
याति तं तं भक्त्या नरोत्तमः॥ अतश्चाहर्निशं भूप स्मर्तव्यो नैकरूपवान्॥१८

वन्मुक्तः स योगींद्रः केवलं मयि संततः ब्रह्मादीनां च देवानां सर्वेषां स्या-
ज्जगत्त्रये २० वरेण्य उवाच॥ द्विविधोपि हि योगोयं असंभाव्यो हि मे मतः
यतोंतःकरणं दुःखं चंचलं दुर्ग्रहं विभो २१ गजानन उवाच योगी बुभुत्सुर्दु-
स्य मनसः संप्रकल्पयेत् घटीयंत्रसमादस्मान्मुक्तः संसृतिचक्रकात् २२
विषयैः क्रकचैरेतैः संस्कृष्टं चक्रकर्दमं जनश्छेत्तुं न शक्नोति कर्मकीलैः सु-
संहतं २३ अतिदुःखं च वैराग्यं भोगाद्वैतृष्ण्यमेव च गुरुप्रसादात्सत्सं-
गात् उपायास्तज्जये अमी २४ अभ्यासाद्वा वशीकुर्यान्मनो योगस्य
सिद्धये वरेण्य दुर्लभो योगो विना तस्य मनसो जयात् २५ वरेण्य उवाच
योगभ्रष्टस्य को लोकः का गतिः किं फलं भवेत् विभो सर्वज्ञ मे छिंधि
संशयं बुद्धिचक्रकं २६ गजानन उवाच दिव्यदेहधरो योगाद्भ्रष्टः

संभोगभुक्ततमं || भुक्त्वा योगी कुले जन्म लभेत् शुद्धिमतां कुले || पुनर्योगाभ
वत्येषः संस्कारात्पूर्वकर्मजात्न हि || पुण्यं हत्वा तो कश्चिन्नरकं प्रतिपद्य
ते || ज्ञाननिष्ठात्तपोनिष्ठात्कर्मनिष्ठान्नराधिप || श्रेष्ठो योगी श्रेष्ठतमो भ
क्तिमान्मम यितेषु यः ||२१|| इति श्रीगणेशगीतासूपनिषदर्थे योगामृते
प्रसंगयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ||५|| गजानन उवाच || ईदृशं विद्धि मे तत्त्वं म
द्गतेनांतरात्मना || यत् ज्ञात्वा मामसंदिग्धं वेत्सि मोक्ष्यसि सर्वगं ||१|| त
त्तेऽहं शृणु वक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया | अस्ति मेयं तोयतनान्यत्मुक्ते
स्साधनं महत् ||२|| तेषामसत् हूतिः पूर्वं ततः स्यात् ज्ञानगोचरः || ततो
विज्ञानसंपत्तिर्मे यिज्ञानेन तत्परं भवेत् ||३|| क्षं मनो खमहंकारः कंचि

तं धीसमीरणौ || रविंदु याग कं चैकादशधा प्रकृतिर्मम ||४|| अन्यां मत्स
प्रकृतिं वृत्स्व भुवनं सगिरं लिच || तथा त्रिविधरूपं मायात्मजीवलोकगतयानया
||५|| आभ्या मुत्पाद्यते सर्वं चराचरमयं जगत् || संगाद्विश्वस्य संभूतिप
रित्राणं करोम्यहं ||६|| तत्त्वमेतं निबोद्धुं मे यतते कश्चिदेव हि || वर्णाश्रमवतां
पुंसां पुराचीर्णेन कर्मणा ||७|| साक्षात्कारो तिर्मां कश्चिद्वलवत्स्वपितेषु य
मतोऽन्यन्ने क्षते किंचिन्मयि सर्वं च कीस्प्यते ||८|| क्षितौ सुगंधरूपेण तेजो
रूपेण चाग्निषु || प्रभारूपेण पुष्णे ज्वे रसरूपेण चाप्सु च ||९|| धीतपोब
लिनां नाहं धीतपोबलिनां चाहं धीतपोबलमेव च || त्रिविधेषु विकारेषु
मदुत्पन्नेष्वहं स्थितः ||१०|| न मां विंदंति पापिष्ठा मूढा मायाभिहितचेतसः || कि

॥ग॰गी॰॥

॥४३॥

भाकृ॥ यज्ञोहमौषधं मंत्रोग्निराज्यं च हविर्हुतं॥ ध्यानं ध्येयं स्तुतिः स्तोत्रं नतिर्भ
क्तिरुपासनं॥ त्रयी ज्ञेयं पवित्रं च पितामहपितामहः॥ ॐकारः पावनः सा
क्षी प्रभुर्मित्रं गतिर्लयः॥ उत्पत्तिः पोषको बीजं शरणं वास एव च॥ २१॥ अस
च्च सदसच्चाहं सदसत्तमाला ब्रह्माहमेव च यच्च करोति तत्सर्वं सम
र्पय निवेदयेत्॥ २२॥ योषितोथ दुराचाराः पापास्त्रैवर्णिकास्तथा॥ मदा
श्रया विमुच्यंते किमन्ये मद्भुजादयः॥ २३॥ न विन नृपतिमत्कौशलं वेम
महिम्नस्तपः॥ प्रभवं मे विभूतिश्च न देवा ऋषयो विदुः॥ २४॥ नानाविभू
तिभिः रूंआप्य विश्वं प्रतिष्ठितः॥ यद्यच्छ्रेष्ठतमं लोके सा विभूतिर्निबोध मे
२५ इति श्रीगणेशगीतासूपासनायोगो नाम सप्तमोध्यायः॥ ७॥ ब
वरेण्य उवाच॥ भगवन्नारदो मह्यं तव नानाविभूतयः॥ उक्तवांस्ता

सर्वेषामप्यहं गम्यः स्रोतसामर्णवो यथा॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवेंद्राद्यास्सलोक
नं प्राप्य भूपते॥ यो मामुपैसहं सिद्धिः पतनं तस्य नक्वचित्॥ अनन्यशरणो
यो मां भक्त्या भजति भूमिप॥ योगक्षेमौ च तस्याहं सर्वदा प्रतिपादये॥ द्वि
विधा गतिरुद्दिष्टा शुक्ला कृष्णा नरणां नृप॥ एकया परमं ब्रह्म परमा
यांति संसृति॥ २२॥ ॐ तत्सदिति श्रीगणेशगीतासूपनिषदर्थे बुद्धियोगोना
म षष्ठोध्यायः॥ वरेण्य उवाच॥ का सा शुक्ला गतिः प्रोक्ता कृष्णा
गजानन॥ किं ब्रह्म संसृतिः का मे वक्तुमर्हस्यनुग्रहात्॥ गजानन उवाच॥
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्ला कर्माहमयनं गतिः॥ चांद्रं ज्योतिस्तथा धूमो रात्रि
श्च दक्षिणायनं॥ २॥ ब्रह्मैते ब्रह्म संसृत्यो रवाप्नोः कारणं गती॥ इत्थं द

रूपमिदं सर्वं ब्रह्मैवेत्यवधारय ॥ क्षरं पंचात्मकं विद्धि तदंतरक्षरमच्युतं
उभाभ्यां यदतिक्रांतं शुद्धं विद्धि सनातनं ॥ अनेकजन्मसंभूतैः संस्कृतिः
परिकीर्तिता ॥ ५ ॥ संस्कृतिः प्राप्नुवंत्येते ये तु मामागमण्ये तु मामागमण्येति ॥ न ये मां स
म्यगुपासंते परं ब्रह्मप्रियंतिति ॥ ६ ॥ ध्यानादिभिरुपचारैर्मां तथा पंचामृतादि
भिः ॥ स्नानवस्त्रादलंकारसुगंधधूपदीपकैः ॥ ७ ॥ नैवेद्यैः फलतांबूलैर्दक्षिणा
भिश्च योऽर्चयेत् ॥ भक्त्यैव चेतसा चैव तस्येष्टं पूरयाम्यहं ॥ ८ ॥ एवं प्रतिदिनं भ
क्त्या मद्रूपलोमां समर्चयेत् ॥ अथवा मानसीं कुर्वीत स्थिरचेतसा ॥ ९ ॥ अ
थवा फलपत्राद्यैः पुष्पमूलफलादिभिः ॥ एवं ये मां प्रयत्नेन तत्तदिष्टफ
लं लभेत् ॥ त्रिविधास्वपि पूजासु श्रेयसी मानसी मता ॥ साप्युत्तमा मता
पूजा निष्कायायाहृता मम ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो यतिस्तथा:

एकां पूजां प्रकुर्वाणोऽप्यनो वा सिद्धिमृच्छति ॥ १२ ॥ मदन्यदेवं यो भक्त्या द्विषाम
संप्रवेदलां ॥ सोऽपि मामेव यजते परं त्वविधिनोऽन्नप ॥ १३ ॥ योऽन्यदेवतामं
च द्विषाणां संप्रवेदतां ॥ सोऽपि मामेव यजते परं त्वविधिनोऽन्नप ॥ १४ ॥ योऽ
न्यदेवतामंश्च द्विषन्नन्यां समर्चयेत् ॥ यांति कल्पसहस्रं स निरयान् दुः
खभाक्सदा ॥ भूतशुद्धिं विधायादौ प्राणानां स्थापनं तथा ॥ आत्मनश्चैत
सो वृत्तिं स्ततो न्यासमुपक्रमेत् ॥ १५ ॥ कृत्वांतर्मातृकान्यासं बहिश्चाथ षडं
गकं ॥ न्यासांश्च मन्मलमंत्रस्य ततो ध्यात्वा जपेन्मनुं ॥ १६ ॥ स्थिरचित्तो जपेन्मंत्रं
यथा गुरुमुखागतं ॥ जपं निवेद्य योध्यायस्तवास्तोत्रैरनेकधा ॥ १७ ॥ एवं मामाय
उपासीनस्वस्थ भेऽन्मोऽक्ष ममयो ॥ मदुपासनया हीनोऽधिकं नरोऽप्यर्थजन्म

॥ग०टी०॥

॥ध्र्ध्र्१॥

यज्ञदानतपोनिष्ठा न मे रूपं विदंति ते ॥ शक्योहं वीक्षितुं ज्ञातुं प्रवेष्टुं भ
क्तिभावना ॥२४॥ त्यज भीतिं च मोहं च पश्य मां सौम्यरूपिणं ॥ मद्भक्तो म
त्परः सर्वसंगहीनो मदर्थकृत् ॥२५॥ निर्वैरः सर्वभूतेषु स मामेति
नृपात्मज ॥२६॥ ॐ तत्सदिति श्री विश्वरूपसंदर्शनो नामाष्टमोध्या
यः ॥८॥ श्री ॥ वरेण्य उवाच ॥ अनन्यभावास्त्वां सम्यङ्मूर्तिमंतमुपा
सते ॥ यो वा स्वपरमव्यक्तं तयोः कस्ते मतो धिकः ॥१॥ अस्ति त्वं सर्ववि
द्साक्षी भूतभावन ईश्वर ॥ अतस्त्वं परिपृच्छामि वद मे त्वं प्रयाचितो
॥२॥ गजानन उवाच ॥ यो मां मूर्तिधरं भक्त्या मद्भक्तः परिसेवते ॥ स मे मा
न्यो नन्यभक्तिनियुज्य हृदयं मयि ॥३॥ स्वगणां स्ववशे कृत्वाखिलभूत

अहं वेद न सर्वाणि सोपि वेत्ति न ॥ त्वमेव तत्त्वतः सर्वं वेजिता द्विरदानन त्वं ॥ नि
जरूपमिदानीमे आपकं चारुदर्शय ॥४॥ गजानन उवाच ॥ एकस्मिन्न
पि परं रूपं त्वं विश्वमेतच्चराचरं ॥ नानाश्चर्याणि दिव्यानि पुरा दृष्टानि के
न चित ॥ ज्ञानचक्षुर्ददे तेद्य सृजामि स्वप्रभावतः ॥ चर्मचक्षुः कथं पश्य
मां विभुमजमीश्वरं ॥६॥ व्यास उवाच ॥ ततो राजा वरेण्यः सदिव्यं चक्षुराप
वीक्षत ॥ ईशस्तु परमं रूपं राजा सप्रमहाद्भुतं ॥७॥ असंख्यवक्त्रललितमसं
ख्यांघ्रिकरं महत् ॥ असंख्यनयनं कोटिसूर्यरश्मिधरं तापुधं ॥८॥ तद्वर्ष्म
णि त्रयो लोका दृष्टास्तेन पृथग्विधाः ॥ दृष्ट्वेश्वरं परं रूपं प्रणम्य स तपो प्र
णीव ॥९॥ वरेण्य उवाच ॥ विश्वेहं तव देहे स्मिन्देवान्त्रिगणान्नृपित्र्नृन् ॥

पातालानां समुद्राणां द्वीपानां चैव सर्वतः ॥ वनर्षीणां समर्कं च नानार्थसंकुलं
विभो ॥ भुवं तरिक्षं स्वर्गं च मनुष्योरगराक्षसान् ॥ ब्रह्माविष्णुमहेशेंद्र
देवान् जंतुननेकधा ॥ १२ ॥ अनाद्यनंतं लोकादिमनंतभुजशीर्षकं ॥ प्रदी
प्तानलसंकाशमप्रमेयं पुरातनं ॥ १३ ॥ किरीटकुंडलधरं दुर्निरीक्ष्यं सुदाव
हं ॥ एतादृशं च विश्वं मां विशालवक्षसं प्रभुं ॥ १४ ॥ सुरविद्याधरैर्यक्षैः
किंनरैर्मुनिमानुषैः ॥ नृत्यभिरप्सरोभिश्च गंधर्वैर्गायितत्परैः ॥ १५ ॥ व
स्वरुद्रादिसंघैश्च साध्यैः सुरासुरैः ॥ सेव्यमानं महाभक्त्या वीक्ष्य
माणं सुविस्मितैः ॥ वेत्तारमक्षरं वेद्यं धर्मगोप्तारमीश्वरं ॥ पातालानि
दिशः स्वर्गं भुवं व्याप्य स्थितं ॥ भीतालोकास्तथाचाहं दृष्ट्वा वेलांबोध्

रूपिणं ॥ नानादंष्ट्राकरालं च नानाविद्याविशारदं ॥ प्रलयानलदीप्तास्यं ज
टिलं च नभःस्पृशं ॥ नानायोनिभुजश्चांते त्वय्येव प्रविशंति च ॥ अम्भेरूपद्ध
मानास्तथा जीमूतबिंदवः ॥ त्वमिंद्रोग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणो मरुत्
गुह्यकेशस्तथेशानः सोमसूर्यो खिलं जगत् ॥ २१ ॥ नमामि त्वामनः स्वामि
न्प्रसादं कुरु मे पुनः ॥ दर्शय स्वं निजं रूपं सौम्यं पूर्वमीक्षितं ॥ २२ ॥ को वे
त्ति लीलास्ते भूमन्क्रियमाणा निजेच्छया ॥ अनुग्रहान्मया दृष्टमैश्वरं रूप
मीदृशं ॥ २३ ॥ तानूच स्वरूपं तोदत्तं प्रसन्नेन त्वया मम ॥ गजानन उवाच
मंदरूपं महाबाहो मम पश्यंति योगिनः ॥ २४ ॥ सनकाद्या नारदाद्याः
पश्यंति मदनुग्रहात् ॥ चतुर्वेदार्थतत्त्वज्ञाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ २५

॥ ग॰ उ॰ गी॰ ॥

॥ ५५३ ॥

पा ॥ आर्जवं गुरुशुश्रूषा विरक्तिः श्रद्धयार्थतः ॥ शौचं क्षांतिरिदं मह्यज
ञादिदोषवीक्षणं ॥ २५ ॥ समदृष्टिरदृढा भक्तिरेकांतित्वं शमो दम ॥ ए
तैर्यत्र युतं ज्ञानं तज्ज्ञानं विद्धि बाहुज ॥ २७ ॥ न ज्ञानविषयं राजन्नज्ञे
यमीतं शृणुष्व मे ॥ यज्ज्ञात्वेति च निर्वाणं मत्कांतं स्मरतिसांगमं ॥ २८
यदिनाद्रिंद्रियैर्हीनं गुणभुग्गुणवर्जितं ॥ असक्तं सदसद्भिन्नमिंद्रि
यार्थावभासकं ॥ २९ ॥ विश्वभृत्कोशविश्वव्यापि एकं नानेव भासते
ब्रह्माभ्यो तरतः प्राणं मत्संगं तमसः परं ॥ ३० ॥ दुर्ज्ञेयं चातिसूक्ष्मत्वा
दीक्षमाने पि भासकं ॥ ज्ञेयमेतादृशं विद्धि ज्ञानगम्यं पुरातनं ॥ ३१ ॥
तदेव परमं ब्रह्म ज्ञेयमप्यपरोक्षय ॥ गुणान्सृजति जान्नु भुंक्ते

यथार्थतः ॥ भजेयमक्षराव्यक्तं सर्वगं कूटगं स्थिरं ॥ सोपि मामे
व विदं रूपमक्षरोयमुपासते ॥ संसारसागरादस्मादुद्धराम्यत मप्य
हं ॥ अव्यक्तोपासनाद्दुःखमधिकं तेन लभ्यते ॥ ६ ॥ अव्यक्तस्योपासना
त्सो ध्वं तद्देवाव्यक्तमक्तित ॥ भक्तिश्चैवादरस्तत्र कारणं परमं मतं ॥ ७ ॥
सर्वेषां विदुषां श्रेष्ठो यः कविविज्ञोपि भक्तिमान् ॥ भजन्नव्यक्तमाविश
गोयः स्वयं ज्ञानोभिधीयते ॥ ८ ॥ बाल्ये ज्ञोपि भजन्भक्त्या ब्राह्मणो
प्योधिको मम ॥ शुकाद्याः सनकाद्याश्च पुरा मुक्ता हि भक्तितः ॥ भ
क्त्यैव मामनुप्राप्ता नारदाद्याश्चिरायुषः ॥ अतो भक्त्या मयि मनो वि
धेहि बुद्धिमेव च ॥ १० ॥ भक्त्यानन्यजस्त्रं मां राजंस्ततो मामेवयास्यसि

असमर्थोपि तं स्थातुं एवं मयि नराधिप ॥ अभ्यासेन च योगेन ततो मां तु प्र
जस्व मां ॥ तत्रापि च समर्थश्चेत् कुरु कर्म मदर्पणं ॥ १२ ममानुग्रहतश्चैवं
परं निर्हन्ति मेष्यसि ॥ तथैव चेदप्यतु शक्तं न शक्तोसि तदा कुरु फलत:
१३ फलत्यागं त्रिविधानां हि कर्मणां श्रेयसि बुद्धिरा द ततो ततो ध्यानं
मतं वरं ॥ १४ ॥ ततो विकल्पहीनस्यागततः शांतिर्गरीयसी ॥ निरहं ममता
बुद्धिरद्वेष: करुणिस्समः ॥ १५ ॥ लाभालाभे सुखे दुःखे माने सम मे प्रिय: ॥ यं
वीक्ष्य न त्यंयंयति जनस्तस्मान्न च स्वयं ॥ १६ ॥ उद्वेगभीयोपमक्तिरहि
तोय: सम मेथा: ॥ यं वीक्ष्य न भयं याति जनस्तस्मान्न च स्वयं ॥ १७ ॥ उद्वेगभी
योपमक्तिरहितोय: समे प्रिय: ॥ रिपौ मित्रे थ गर्ह्यां यां भप मानस्तु तौ समो ॥ १८ ॥

तोमी निक्षस्तुधीर्मक्तिरसंग: स च मे प्रिया: ॥ सर्वाल्पतिफल्रोन मुप
देशं मया हृतं ॥ सर्वदु: सर्वलोकेषु मुक्ताला मे प्रिय: सदा ॥ अनन्या हि
चन द्वेष्टि हृष्टा शोचन्न च तुष्यति ॥ क्षेत्रं तत्क्षेत्रज्ञौ च यो वेत्ति स मे प्रिय तरो
भवत ॥ २१ वैशंपायन उवाच ॥ किं क्षेत्रं किं च तत् क्षेत्रज्ञं किं तज्ज्ञानं ज्ञानन ॥ ए
तदाचक्ष्व मह्यं त्वं पृच्छते कुरुलं ब्रुहि ॥ २२ भगवानुवाच ॥ पंच महाभू
नि तन्मात्रा: पंच कर्मेंद्रियाणि च ॥ अहंकारो मनो बुद्धि पंच ज्ञा
नेंद्रियाणि च ॥ २३ ॥ इच्छा मनः किं च तद्द्वेषो सुख दुःखे तथैव च ॥ चे
तनास हि ताश्चायं समस्त: क्षेत्रमुच्यते ॥ २४ ॥ तत्त्वज्ञं विद्धि मां भ
प सर्वं तिर्यग्भिरलं विभुं ॥ अयं समस्तदेहेष्वपि यज्ज्ञाने विषयो वै

दानत्वमाघृणं॥परोक्षणीसहिष्णुत्वंपरद्रव्यपराङ्मुखतिः॥इत्याद्याबहवश्च
धेराम्रुस्याः प्रकृतेर्गुणा॥इत्थिमांस्वर्गलोकेचपातृहत्यवसंतिते
सत्कृतिसहिताल्लोकानाक्षयान्प्रकृतिसंश्रिता॥१३॥तामसीयेश्रिताराजनर्भा
तितेरौरवंध्रुवं॥अनिर्वाच्यंमवेत्दुःखंभुंजंतितत्रसंस्थिता॥१४॥देवान्ती
स्त्रपनरकोजात्यंतेभुक्तिकुलेका॥जात्यंधापंगवोदीनाहीनजातिषुलेन
प॥पुनःपापसमाचारास्मप्रमण्यपापफंतिति॥उत्पंनेतिहिमक्तृत्वायाकां
क्षिधोनिमाश्रिता॥१६॥सभंतेस्वर्गतिर्यदिरस्येपर्मेश्वरद्दीपासुलभा
स्ताः॥सकामानांमयिभक्तिःसुदुर्लभा॥१७॥विमरुणमोहजालेनबद्धाश्चे
नचकर्मणा॥अहंहंताअहंकर्त्ताअहंमोक्तेतिवादिन॥१८॥अहमेवेश्व

पुरुषःप्रकृतेःपरः॥गुणैस्त्रिभिरयंदेहेबध्यातिपुरुषंदृढं॥यदाकाम
श्चदृह्येसत्वंतदाधिकं॥२३॥लोभोरागमस्वहारंभःकर्मणंरजसोगुणः
मोहोनष्टेतिश्चाज्ञानंप्रमादस्तमसोगुणाः॥२४॥सत्वाधिकःसुखंज्ञानंक
र्मसंगंरजोधिकः॥तमोधिकश्चलभतेनिद्रालस्यंसुखेतरत॥२५॥
एषुत्रिषुनष्टेषुमुक्तिसंस्मृतिदुर्गति॥प्रयांतिमानवाराजंतस्मात्स्व
पुरोभव॥२६॥ततश्चसर्वभावेनभजंत्वंमानरेश्वर॥भक्त्याचानन्यमिंचा
रिण्यासर्वत्रैकंचसंस्थितं॥२७॥अग्नौसूर्येतथासोमेयच्चतारासुसंस्थि
तं॥विद्धिब्राह्मणिलेतजोविद्धितन्मामकंनृप॥२८॥अहमेवाखिलंवि
श्वंसृजामिसृजतामिच॥ओषधिस्तेजसासर्वाविश्वमाप्याययामि

॥ ग॰ उ॰ टी॰ ॥

॥ ४४४ ॥

ष्यहं सर्वेंद्रियाण्यधिष्ठाय जगदस्वं च धनंजय ॥ भुनज्मि चाखिलान्भोगानतु
ण्यपापविवर्जितः ॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च ब्रह्मा गौरी गणेश्वरः ॥ ४१ ॥ इंद्राद्या लो
कपालाश्च ममैवांशोः समुद्भवा ॥ येन येन हि रूपेण जनो मां पर्युपासते
४२ ॥ तथा तथा दर्शयामि तस्मै रूपं सुभक्तितः ॥ इति ज्ञानं तथा ज्ञाता क्षेत्रं
ज्ञेयं मे मेरितं ॥ ४३ ॥ अखिलं स्वरूपतो सम्यगुपपन्नाय पृच्छते ॥ ४४ ॥ ॐ त
त्सदिति श्री भगवद्गणेशगीतासु क्षेत्रज्ञात्ज्ञेयविवेकयोगो नाम नवमोऽध्या
यः ॥ ९ ॥ गजानन उवाच ॥ दैव्यासुरी राक्षसी च प्रकृतिस्त्रिविधा नृणां
तासां फलानि चिह्नानि संक्षेपात्ते भुनाथ ते ॥ १ ॥ आद्या संसाधयेन्मुक्तिं द्वे
परे बंधनं नृप ॥ २ ॥ चिह्नं ब्रवीमि दैव्याद्यास्तत्क्रमे निगदतः शृणु ॥ ३ ॥ अपैशु
न्यं दयाक्रोधो चापल्यं धृतिरार्जवं ॥ तेजोऽभयमहिंसा च क्षमा शौचममानि

ता ॥ ३ ॥ इत्यादि चिन्हमाद्याया आसुर्याः शृणु सांप्रतं ॥ अतिवादोऽभिमानश्च दर्पो
ऽज्ञानं सकोपता ॥ ४ ॥ आसुर्या एवमाद्यानि चिह्नानि प्रकृतेर्नृप ॥ निष्ठुरत्वं म
दो मोहो ऽहंकारो गर्व एव च ॥ ५ ॥ द्वेषो हिंसा ऽदयाक्रोधः औद्धत्यं दुर्विनीतता
अभिचारिककर्तृत्वं क्रूरकर्मरतिस्तदा ॥ ६ ॥ अविश्वासः सतां वाक्ये शुचि
त्वं कर्महीनता ॥ निंदकत्वं च वेदानां भक्तानाम सुरद्विषां ॥ ७ ॥ मुनिश्रोत्रि
य विप्राणां तथा स्मृतिपुराणयोः ॥ पाखंडवाक्ये विश्वासः सतां वाक्ये शुचि
त्वं कर्महीनता ॥ = ॥ निंदकत्वं च वेदानां भक्तानाम सुरद्विषां ॥ मुनिश्रोत्रियवि
प्राणां तथा स्मृतिपुराणयोः ॥ ९ ॥ पाखंडवाक्ये विश्वासः संगतिर्मलिनात्म
नां ॥ सरंगकर्मकर्तृत्वं स्पृहा च परवस्तुषु ॥ १० ॥ अनेककामनावत्त्वं सर्व

॥ ग.गी. ॥

॥ ५५ ॥

कमुच्यते ॥ अनपेक्ष्य स्वशक्तिं यद् अर्थक्षयकरं च यत् ॥ अज्ञानात् क्रियमाणं
यत् कर्म तामसमीरितं ॥ कर्तारं त्रिविधं विद्धि कथ्यमानं मया नृप ॥ धैर्योत्सा
हिसमेत्सिद्धौ चाविक्रियस्य यः ॥ अहंकारविमोक्षो यः स कर्ता सात्त्वि
को नृप ॥ कुर्वन् हर्षं च शोकं च हिंसा फलस्पृहं च यः ॥ १८ ॥ अशुचिर्लु
ब्धको यश्च राजसोसौ निगद्यते ॥ प्रमादालस्यसहितः परोच्छेदकरः श
ठ ॥ १९ ॥ असत्यस्तार्किको यस्तु कर्तासौ तामसो मतः ॥ सुखं च त्रिविधं रा
जन् दुःखं च क्रमतः शृणु ॥ २० ॥ सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च मयो
च्यते ॥ विषवद्भासते पूर्वं दुःखस्यान्तकरं च यत् ॥ २१ ॥ इष्टमानं
तथा हृस्थाय यदन्ते मृतवद्भवेत् ॥ प्रसादात्स्वस्य बुद्धेर्यत् सात्त्विकं सुख

रः शास्त्राज्ञं चेतो अहं सुखी ॥ एतादृशी भवति नृणां मधः पातयती हि ता
न् ॥ तस्मादेतत्तु सत्त्वपदेवीप्रकृतिमाश्रय ॥ भक्तिं कुरु मदीयां त्वं मनसा दृढ
चेतसा ॥ सापि भक्तिस्त्रिधा राजन् सात्त्विकी राजसीतरा ॥ यद्देवान् भजते भ
क्त्या सात्त्विकी सा मता शुभा ॥ राजसी सा तु विज्ञेया भक्तिर्जन्मप्रतिष्ठदा ॥ २२
यद्रक्षांसि च वरक्षांसि यजते सर्वभावतः ॥ देवानां विहितं क्रूरं साहंकारं स
दंभकं ॥ भजंते प्रेतभूतादि कर्म कुर्वंति कामिकं ॥ शोषयंतो निजं देहं ॥ अंतं
स्थं मां हृदयगुहा ॥ तामस्येतादृशी भक्तिर्नृणां सा निरयप्रदा ॥ कामो लोभस्त
था क्रोधो दंभश्चत्वार ऊर्मी ॥ २५ ॥ महाद्वाराणि विचिन्तां तस्मादेतांस्तु वर्जये
त् ॥ २६ ॥ ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतानामोपदेशयोगो नाम दशमो

अथ॥१४६॥गजाननउवाच॥ तपोपित्रिविधंराजन्कायिकादित्रिभे
दतः। ऋजुतार्जवशौचाश्चब्रह्मचर्यमहिंसनं॥१॥ गुरुविज्ञद्विजातीनां
पूजनंचसुरद्विषां॥ स्वधर्मपालनंनित्यंकायिकंतपईदृशं॥२॥ मर्मास्पृक्
चप्रियंवाक्यमनुद्वेगंहितंऋतं॥ अध्यात्मवेदाभ्यसनंवाचिकंतप
ईदृशं॥ अंतःप्रसादःशांतत्वंमौनमिंद्रियनिग्रहः॥ निर्मलाशयितानि
त्यंमानसंतपईदृशं॥ अकामतःश्रद्धयाचयत्तपःसात्विकंचतत्॥४
ऋद्धिसत्कारपूजार्थंसदंभंराजसंपदः॥५॥ तदस्थिरंजन्ममृतीप्रपद्ं
तीनसंज्ञस्य॥ परात्पीडकंचैवतपस्तामसमुच्यते॥६॥ विधिवाक्य
प्रमाणार्थंसत्पात्रेदेशकालतः॥ श्रद्धयादीयमानंयद्दानंतत्सात्विकं

स्मृतं॥७॥ उपकारंफलंवापिकांक्षद्भिर्दीयतेनरैः॥ क्लेशतोदीयमानंवाभक्त्या
राजसमुच्यते॥८॥ अकालेदेशतोपात्रेवस्त्रपादिपतेतुतत्॥ असत्कारात्त्व
यद्दत्तंतद्दानंतामसंस्मृतं॥९॥ ज्ञानंचत्रिविधंराजन्शृणुधर्मस्यस्वचेत
सा॥ त्रिधाकर्मचकर्तारंब्रवीमितेप्रसंगतः॥१०॥ नानाविधेषुभूते
षुमामेकंवीक्षतेतुयः॥ नाशवत्सुचनित्यंमांतज्ज्ञानंसात्विकंनृप॥११
तेषुवेत्तिपृथक्त्वेनविविधंभावमाश्रितः॥ मामव्ययंचतज्ज्ञानंराजसं
परिकीर्तितं॥ हेतुहीनमसत्यंचदेहात्मविषयंचयत्॥ असर्वापि
विषयंतामसंज्ञानमुच्यते॥ भेदतस्त्रिविधंकर्मविद्धिराजन्मयोदितं॥ का
मनाद्वेषदंभेष्वहितंनित्यकर्मयत्॥ कृतंविनाफलेच्छांयत्कर्मसात्वि

॥ग.ज.हृ.॥

॥४५१॥

प्राप्यतेब्रह्मपरममनयाप्राप्यतेनरैः ॥ ब्रह्मघ्नोमद्यपस्तेयीगुरुतल्प
गमोप्रियः ॥ चतुर्णांयस्तुसंसर्गीमहापातककारिणां ॥ स्त्रीहिंसागो
वधादीनांकर्त्तारोयेचपापिनः ॥ तेसर्वेप्रतिमुच्यंतेगीतामेतांपठंति
चेत् ॥ यःपठेत्प्रयतोनित्यंसगणेशोनसंशयः ॥ ४८ ॥ चतुर्थांशंयःप
ठेद्भक्त्यासोपिमोक्षायकल्पते ॥ भाद्रमासिसितेपक्षेचतुर्थ्यांभक्ति
मान्नरः ॥ ऊंतामहिमयींमूर्तिंगणेशस्यचतुर्भुजां ॥ सर्वाङ्गानांसायु
ध्यांचसमभ्यर्च्ययथाविधि ॥ ४९ ॥ यःपठेत्सततंप्रह्लस्तस्यगीतामेतांप्रयत्न
तः ॥ ददातितस्यसंतुष्टोगणेशोभोगमुत्तमं ॥ ५० ॥ पुत्रान्पौत्रान्धनंधान्यं
पशुरत्नादिसंपदः ॥ विद्यार्थीलभतेविद्यांसुखार्थीसुखमाप्नुयात् ॥ ५१ ॥

मीप्सितं ॥ विषयाणांतुयोभोगोभासतेमृतवत्सुरः ॥ हलाहलमिवांतेयत्रा
जतेसुखमीरितं ॥ तंद्रीप्रमादसंभूतंमालस्यप्रभवंचयत् ॥ सर्वदामो
हकंस्वस्यसुखंतामसमीरितं ॥ २५ ॥ राजन्नब्रह्मापित्रिविधंजाते
स्सदितिभेदतः ॥ त्रिलोकेषुत्रिधाभूतमखिलंभूपवर्तते ॥ २६ ॥
नतत्क्षितिपदेवेषुमनुष्यस्यात्रिविधैर्गुणैः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शू
द्राःस्वभावाद्भिन्नकर्मिणः ॥ तानितेषांतुकर्माणिसंक्षेपात्तेब्रुत
वदे ॥ शंतबाह्येंद्रियाणांचवैरूप्यमार्जवंक्षमा ॥ २७ ॥ नानातपांसि
शौचंचश्रद्धाद्विविधंज्ञानमात्मनः ॥ वेदशास्त्रपुराणानांस्मृतीनांज्ञानमे
वच ॥ २८ ॥ अनुष्ठानंतदर्थानांकर्मब्राह्मणमुदाहृतं ॥ क्षात्रंशौर्यंचवदा

॥ग॰गी॰मू॰॥

॥४४॥

क्ष्यंचयुद्धेह्यप्रदर्शनं॥अनाथपालनंदानंधृतिस्तेजस्वभावजं
प्रभुतामनसोलस्यंसुनीतिर्लोकपालनं॥३१॥त्रिषुकर्मस्वजोकाः
क्षात्रकर्मसमीरितं॥नानावस्तुक्रयोभूमौकर्षणंरक्षणंगवां॥३२
त्रिधाकर्माधिकारित्वंवैश्यकर्मसमीरितं॥दानंद्विजानांशुश्रूषा
सर्वदाशिवसेवनं॥एतादृशंनरव्याघ्रकर्मशौद्रसमीरितं॥स्व
स्वकर्मरताराजंस्तेमयाप्याखिलकारिणा॥३४॥मत्प्रसादात्स्थिरंस्थानंया
न्तितेपरमंतपः॥इतितेकथितोराजन्प्रसादाद्योगउत्तमः॥३५॥
सांगोपांगःसविस्तारोनादिसिद्धोमयाप्रिय॥गुह्याद्योगंमयाख्यां
तंनाख्येयंकस्यचिन्नृप॥गोपायेनंततःसिद्धिंपरांयास्यस्यनुत्तमां

इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रसन्नस्यमहात्मनः॥गणेशस्यवरेण्यश्चक्र
एतद्यथोचितं॥३८॥स्मृत्वाराज्यंकुटुंबंचकांतारंप्रययौरयात्॥उपदिष्टं
यथायोगंशुश्रुतेश्रद्धयायुतः॥३९॥सोपिकेवलमाप्नोतियथायोगीत
थैवसः॥यइमंश्रावयेद्योगंकृत्स्नस्यार्थंसुबुद्धिमान्॥४०॥यथायोगि
तथासोपिपरंनिर्वाणमिच्छति॥योगीतांसम्यगभ्यस्यज्ञात्वाचार्यगुरोर्मुखा
त्॥४१॥कृत्वाप्रजांगणेशस्यप्रत्यहंपठतेतुयः॥एककालंद्विकालंवा
त्रिकालंवापियःपठेत्॥४२॥ब्रह्मीभूतस्यतस्यापिदर्शनान्मुच्यतेनरः
नयज्ञैर्नव्रतैर्दानैर्नाग्निहोत्रैर्महाधनैः॥४३॥नवेदैःसम्यगभ्यस्तैःसम्य
ग्ज्ञातैःसशास्त्रकैः॥पुराणश्रवणैर्नैवनशास्त्रैःसाधुनिश्चितैः॥४४॥

॥ग॰उ॰ र्द्द॥

॥धं ५१॥

तिक्षयिजनाः॥ यो बलीसोप्य बलिनो हरिष्यंति धनं बलात्॥ हरिष्य
न्तस्ततो धिग्वत्रयस्ताभ्यां बलात्सुत॥ शूद्रा वेदपठिष्यंति ब्राह्मणाः शूद्रक
र्मिणः॥ क्षत्रिया वैश्यकर्माणो वैश्या शूद्रकर्मिणः॥ २१॥ प्रतिग्रहं क
रिष्यंति निर्गतालस्पृहिताशयाः॥ दक्षिणाग्नाश्रमं विष्यंति हाहाभूता विचेत
सः॥ वदिष्यंति धनं मत्यागत्यागहीनं धनमेव च॥ गृहीत्वापि च कन्याय
यांचितारो धनं पुरा॥ उक्तो च नं गृहीत्वैव दस्यासाक्ष्यं ब्रुवंति च
सतां निंदां करिष्यंति मैत्री चासत्क्रिये वै च॥ २४॥ दयाभांसस्पभ
स्यं च करिष्यंति नाबाद्य॥ उच्छेदः सच्छुज्ञानानां च विदत रैभांचवे
भव॥ २५॥ हित्वा देवां भजिष्यंति जनाः सर्वे तथेडकान्॥ भस्तपे

कामान स्वांश्च मे कामी मुक्तिमंते प्रियातिते॥ ५१॥ इति श्रीगणेशपुराणे गणे
शगीता गजाननवरेण्यसंवादे त्रिविधावस्तुविवेकनिरूप
णं नामैकादशोध्यायः॥ १४७॥ क्रतुरुवाच॥ एवं पूजां समाख्याय वल
त्रे धनं वसद्धिभुः॥ भक्तानां हृदयकामानां दत्ने राजपूर्वके॥ १॥ मुनिरु
वाच॥ विनायकस्य माहात्म्ये कथाभिन्नानिरूपिता॥ अवतीर्य वरेण्य
स्य गृहे विघ्नासुरो हतः॥ गजाननतया देवसंज्ञायो मम भावतः॥ त्वदन्य
संशयछेत्ता नास्येव भुवनत्रये॥ २॥ क्रतुरुवाच॥ ३॥ न कार्यः संशयो
भासनानाशक्तियुतेविभो॥ निजेच्छया वशात् नेक रूपकं कलमभेदकः॥
ग्रमुवक्रो ऽद्विको ऽथाद्विपादभूत्सो गजाननः॥ गोर्यां श्रुतेजसोप्यासीद्ग

॥ग०उ०ह०॥

॥ ४५० ॥

रांश्च केचिन्मुने ॥ केचिन्नरीमला श्चापि द्विमुखा द्विकरः केचित ॥ केचि
त्पंचमुखः कापि षण्मुखो दशबाहुक ॥ ५ ॥ केचिद् दशहस्तश्च सद्भु
जमंडितः ॥ आगमेषु समस्तेषु नानाध्यानानि संस्थित ॥ ६ ॥ नचात्र सं
शयः कार्यो धिस्तयो वा मुने प्रभो ॥ त्रिशो ब्रह्मा च विष्णुश्च तेनो आतो
निरूपितः ॥ स्कंदे विधाऽच्चनेगाङ्के शिवोत्पत्ति निरूपितः ॥ विष्णु शिवं
ध्यानतिश्च शिवोपि विष्णुमेव च ॥ ९ ॥ पंचाक्षरं समंत्रं च तारकं वदति
प्रभुः ॥ शतकोटिमितं रामचरितं च तथोदितं ॥ १० ॥ मर्त्यलोके स्था
पितं सर्वं करोतारकं तथा ॥ केचिच्छिवास्तु शिरूपा केचिद्ब्राह्मीक
चिह्नो ॥ ११ ॥ भगवत्याः केचित्स्तोत्रः केचित्स्तयोः गजाननः ॥ केचि

त्सु ब्राह्मणाः स्मार्ताः सर्वे तच्छास्त्रसंमतं ॥ सर्वत्र करुते योत्र स याति
नरकं ध्रुवं ॥ कउवाच ॥ एवं त्रेतायुगकथा प्रोक्ता सर्वं मुने तव ॥
इदानिं प्रवक्ष्यामि कथां कलियुगाश्रयां ॥ कलिप्राप्ते मुने लो
का भ्रष्टाचारास्तथा नराः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणा वेदरहिताः संध्यास्नानविव
र्जिताः ॥ यजनं याजनं दानं न करिष्यंति कर्हिचित ॥ १५ ॥ प्रतिग्रहं च दु
ष्टानां करिष्यंति सुदुर्लभं ॥ परापवादं तं निंदां परस्त्रीधर्षणं तथा ॥ १६ ॥
करिष्यंति जनाः सर्वे विधिलोपं च सर्वशः ॥ विश्वासघातं सर्वत्र क
रिष्यंति जना ध्रुवं ॥ निधिलोपेन्वरापष्ठं करिष्यंति धरातले ॥ न क
रिष्यंति मे शास्त्रदृष्टिं कापि मुनिश्वर ॥ महानदीतीरदेशे करिष्यं

॥ग॰रु॰ह॰॥

॥ ध५३ ॥

शिनं ॥ मुनिरुवाच ॥ नत्वा त्रिभगिगच्छामि क्षालयामानं महाद्भुतं ॥ ४
र्मोऽस्यानुग्रहीतोऽस्मि पलायसर्वसंशयः ॥ दूरीहृता कथा संगतो हृदे
शम्वेशिताम्र्यात ॥ ४४ ॥ अमृतस्यैवमेतन्निरूक्ताश्रुसानजायते
अस्य फलवर्णं मत्रेणा जन्मजन्मान्तरार्जितं ॥ ४५ ॥ द्विजिनं नाशमाया
ति सर्वे कामा भवंति च ॥ सर्वपुण्यबलादस्य श्रवणं जायते नृणां ॥ ४६ ॥
विना भगं दुर्जने नैवं पुराणं सर्वसिद्धिदं ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य परिक्र
म्य गुरुमासनं ॥ ४७ ॥ गृहीत्वा ज्ञायते माससस्तपसे वनमुत्तमं ॥ यत्र कं
दफलान्यासन्नुत्तमानि जलानि च ॥ ४८ ॥ न वायुः प्रबलो यत्र नातपो
नाग्निरेव च ॥ तत्रोपविश्य श्लोकं निश्चोजपन्नेकाक्षरं मनुं ॥ ४९ ॥

तपि गुणाचारणं भजने स्मरमानसाः ॥ वेषान्नानाविधान् कृत्वा भक्षय
न्ति वाडवाः ॥ केचिच्छत्रियाभिक्षां करिष्यंति कुलोचिताः ॥ २७
व्रतानि नियमांश्चापि नाचरिष्यंति केऽपि चित ॥ वर्णसंकरकारिणि
कर्ताकर्माणि भजन ॥ २८ ॥ पतिव्रता भवन्नता भविष्यंति कलौ यु
गे ॥ लिखधायासर्वलोकापरकर्मापहारिणः ॥ २९ ॥ निर्दयाः कुपथा
सक्ताः सर्वदा सत्यवर्जिताः ॥ ध स्त्री भस्य पहीनाश्च रसहीनाम ह
रुहा ॥ ३० ॥ पंचमे वाथ षष्ठे वा वर्षे कन्याप्रसूतये ॥ षोडशाब्दं परं चा
युर्भविष्यति तदा भुवि ॥ ३१ ॥ तीर्थानि गुप्तरूपाणि देवतायतनानि
च ॥ एवं पापे प्रवृद्धे तु धर्मो निष्कांचनमात्रकः ॥ ३२ ॥ भविष्यति तदा

॥ग॰उ॰५६॥

॥६५२॥

देवाउपनासपरायणाः॥ स्वाहास्वधावषट्कारैर्वर्जितामयविक्रुताः
यास्यंतिशरणंदेवंसर्वविघ्नविनाशनं॥ स्तुतिनानाविधांतस्यकुर्विष्यं
तिनतिभिः॥४३॥ प्रार्थयिष्यंतिदेवेशंगजाननमनामयं॥ एवंसर्वविधा
यसाज्ञाविर्भावंकरिष्यति॥४४॥ गजाननेश्वमवर्णोधूम्रवर्णोपिता
मतः॥ नीलमश्वंसमारुह्यखड्गहस्तोरुषाज्वलन्॥४५॥ कल्पयिष्य
तिसेनांसनानारूपांनिजेच्छया॥ शस्त्राणिचमहास्त्राणिकल्पयि
ष्यतिपत्तनः॥४६॥ वधिष्यंतिमहान्म्लेच्छासेनयास्वेनतेजसा॥ म्लेच्छ
भूतान्सकलान्लोकान्वधिष्यंतितदाखिलान्॥४७॥ क्षीणान्कंदर
देशेषुभ्रमतश्चस्वभक्षिणः॥ समानाप्यग्रपूज्येतान्सर्वमिंद्रस्यति

देवराट्॥४८॥ सत्कर्मकारिणःसर्वेविद्यानिष्ठान्द्विजान्हिसर्वेद्विजानात॥ त
दाधर्ममयंविश्वंभविष्यतिकृतायुगं॥५०॥ एवंकृत्वाधूम्रवर्णस्ततोंतर्धा
नमेष्यति॥ एवंचतुर्युगेष्वासविघ्नेशस्यमहात्मनः॥५१॥ कथितानि
चनामानिनिरूपाणिमयानघ॥ कर्मणामप्यर्थरूपाणितस्यचोक्तानि
सर्वशः॥५२॥ येषांश्रवणमात्रेणमुच्यतेसर्वजंतवः॥ अन्यान्यस्या
पिरूपाणिनवकुर्वन्तिरस्तिमे॥५३॥ यत्रवेदाश्चलोकेनिकुंठास्तत्र
कोकथा॥ ममनामद्विजस्यामभहिमास्तस्यवर्णने॥५४॥ अनुज्ञा
नायगच्छत्वंसमवसायंकरोमहे॥ श्रीगुरुवाच॥ एवंश्रुत्वासोमकांत
स्तासोत्रलभुरत्कृपं॥५५॥ अतिप्रीतमनाःप्राहसर्वपापप्रणाश

॥ग.उ.है॥

॥१५५॥

तस्य प्रासादे स्थापयञ्चेस ः॥ पूजयामास विविधैरुपचारैः पृथक्पृ
थक् ॥ सिद्धिक्षेत्रमिदं सर्वलोकानां पावनं द्विजो ॥ अनुष्ठानवतां
मत्र नानासिद्धिप्रदं शुभं ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा मनुत्याज्य मासो नायय
शास्तदा ॥ पुराणं तत्पुरा ऽस्य प्रश्रुतं ब्रह्मणो मुखात् ॥ २१ ॥ वे
दं पापनाशं प्राप्तं तत्स्तुतं विपश्चिपि ॥ तदेतदखिलं सर्वं मया
पि कथितं नृप ॥ २२ ॥ नानेन सदृशं किंचिच्छ्राव्यं त्रिषु विद्यते
लोकेषु परमानंददायकं नृपसत्तम ॥ २३ ॥ सोमकांत तनाख्येय
मिदं दुष्प्रजनेभ्यः ॥ विनीतेषु च भक्तेषु शुश्रूषायाश्च देयं प्रयत्नतः
॥ २४ ॥ मया निरंतरमिदं ज्ञातं सर्वेषु पिता ॥ तथापि कश्रूणु योगा

द्यति पुर्ण्यदर्शनं मुनेस्तस्य तपस्यया ॥ ततः प्रादुरभूत्तस्य पुर
तस्तु गजाननः ॥ ५४ ॥ इति श्रीगणेशे शमीस्तपनिष· मुनिविसर्जनं नाम
अध्यायः ॥ १४८ ॥ सोमकांत उवाच ॥ कथं प्रादुरभूद्देवो पुरास्तस्य महात्मन
स्तेगोत सर्वमाख्याहि कृपया पापनाशन ॥ १ ॥ भृगुरुवाच ॥ यथा
तस्य पुरतः प्रादुरासीद्देवो गजाननः ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि सावधानमनाः शृणु
न्मिप ॥ २ ॥ रक्तमाल्यांबरधरो रक्तगंधानुलेपनः ॥ गजाननो ज्ञानः
पनसिंदुरारुणवर्णकः ॥ ३ ॥ अनेकसूर्यसंकाशो दिव्यकुंडलमंडितः
अंगदैर्मुकुटं बिभ्रत्कंकणे शोभमेव च ॥ ४ ॥ मुनिर्दृष्ट्वा निरीक्ष्यपेनंनि
मीलनयनेपुनः ॥ चकंपे भयसंत्रस्तो लोमांचमुमूर्छ च ॥ ५ ॥

ततोजवोनागमुखोमामेस्त्वंमुनिसत्तमः॥ध्येध्यायसिद्धिवासत्रोसे
रुंवासमुपागतः॥६॥ब्रह्मादिनम्मगम्योयोवरंदातुंमुनेतव॥श्रीगुरुवाच
श्लक्ष्यंमुधरावाणिजहर्षमुनिपुंगव॥७॥मूर्धानंयस्यपस्पर्शपादेधस्यो
रुपितरौतपः॥धन्यंधन्यंधराक्षिवृक्षाःपुनःपुनरब्रवीचदत्तम्॥८॥पतोद
ह्यःसर्वेरूपोगुणातीतोखिलात्मकः॥चिदानंदघनोनंतोखिलका
रणकारणं॥एवंस्तुत्वाप्रार्थयत्सवरंदंगजाननं॥मुनिरुवाच॥
निःस्पृहोस्मिसर्वमेवदर्भक्तिंदृढांतव॥९॥अष्टादशपुराणानांप
थास्यायथास्यांकुरुरे॥तथापिसर्ववेदराशिस्याध्यायानकुरुष्व
मे॥१०॥हृदयेवसदेवेशप्रसन्नश्चमानघ॥गजाननउवाच॥

र्यितेत्समदधमविष्यति॥सर्वमान्योमासनामासर्वपावनपाव
नः॥अपरोक्षज्ञानवांश्चभविष्यतिपरोगुरुः॥१३॥तारायणपरः
स्मासाखागुरोर्कीर्तिश्रियाप्रियः॥अष्टादशपुराणानांकर्तासं
हिभविष्यसि॥तथैवोपपुराणानांतावतांचमुनीश्वर॥त्वयापूर्वं
दंभवशान्नस्तुतंममपूजनं॥१४॥स्मरणंचातदत्संभोजातोव्या
सप्रभरदूतुते॥पातुमुखाष्टलोयसत्त्वंहिमालेननतेनघ॥१५॥
विलीनंसर्वमप्युनाप्रविशत्तनिमिनोदरं॥श्रीगुरुवाच॥एवमुक्त्वा
प्रविशदसततमुनेरुदरंविभुः॥प्रकाशामतुतदेहेसर्वकोटिस
मंमुनिः॥दीपयामासककुभस्ततोमर्त्यविजायसः॥१८॥गजा

गजाननविष्णु ध्यात्वा पुराणं श्रवणादिना । वयं दूता आज्ञयास्य विमाने
न समागताः ॥ नेतुं त्वां पुण्यकीर्त्तिं च याहि लोकमनुत्तमं ॥ तद्दूतानां जन्म
ते मुकुलं संनिविश्य गतः । सुखमास्ते किं त्वं प्राप्स्यसे तत्समाश्रृत ॥२३॥ निरं
म्य देववाक्यं तद्दूतानां तरंगाम भवत् ॥ रोमांचांचितसर्वांगः प्राह गद्गदया
गिरा ॥ परात्परेण देवेन चराचरहितात्मना ॥ निर्गुणेन गुणाक्षोभकारिणा चि
न्मयात्मना ॥२४॥ दीनानाथेन भो दूताः स्मृतोऽहं कृपयानघाः ॥ ब्रह्माद्या न
विदुर्यं हि ध्यात्वा च सनकादयः ॥२५॥ अनंतगुणपूर्णः सोऽपि ध्येय ध्यानमु
त्तमं ॥ नानावतारवान्नानारूपी परमपुरुषः मायिकः ॥२७॥ तेन मे स्मरणं
कस्मात्कृतमाश्चर्यकारकं ॥ एवमुक्तानमस्कृत्य तं प्राहुः स्मरपि ते ॥२८

कथितं राजसत्तम ॥ गजाननध्यानपरो नित्यं जपस्मरोऽपि च ॥२९॥ इ
ति श्रीगणेशगीतासारानुग्रहस्तोत्रवर्णनं नामो ऽध्यायः ॥१७॥
श्रीसूत उवाच ॥ १ ॥ एवं श्रुत्वा कथां निखिलं सामकांतो मुनीश्वराः ॥ शु
नकाश्च मूलेन सूतं पप्रच्छ विस्तरात् ॥ १ ॥ गते संवत्सरे चूतपल्ल
वे कुसुमे फले ॥ शुभे तिथिनक्षत्रे पुण्यकृत्पुण्यतः ॥ २ ॥ सोमकां
तो दिव्यकान्तिः स्नात्वा दृष्टमनाः प्रहृष्टो निर्गतस्तस्मात्सुगंधपुष्पकस्रु
धवान् ॥ ३ ॥ निःस्वेदसुगमेगंधादिसुप्रसादितः ॥ दिव्यदेहं स कीर्त्तिको
टिकोटिचंद्रनिभं तत्पं ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे लोकाः कथं तदागमत्तत् ॥ ग
णेशस्य पुराणस्य महिमा दोषहारिणी ॥ ५ ॥ भृगुरुवाच ॥ सिद्धिर्मे

ग.उ.टी.

१५५-५६

स्ते नृपशार्दूल पुराणश्रवणादरात् ॥ गणेशस्य पुराणस्य व्रजेदामौ नि
जं पुत्रं सामात्यं जनमेकवा ॥ चिरेतेकं च वर्षमध्ये दृष्ट्वा हर्षमवाप्य सि भृगुरु
वाच एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पादयोस्तं पपात मुने ॥ आनंदाश्रुविमुग्नः सक्षोभकं
तो वदद्गुरु ॥ नृप उवाच ॥ अद्य तस्य स्तपसस्ते धर्मः हि मे ह्यमया मुने
पुराणं श्रवस्यापियेनाहं पवित्रोपिच ॥ ९ गर्भकुक्षि दिव्यदेहे जातो माता
पितामम ॥ अस्पदेहस्य निर्माता त्वमेव मुनिसत्तम ॥ १० नीरसं शुष्कतरुशो
पि फलपुष्पयुतो भवत् ॥ एकु मिच्छाम्यतो हं त्वां किं मे पुत्रं जनेर्भवेत
११ एवं विश्राम्य तद्वाक्यं भृगुः पुनरथाब्रवीत् ॥ भृगुरुवाच ॥ चंदधौ
वानमाद्वैतोतेजसाज्वलदद्भुतं ॥ १२ ॥ ददर्शाह्नः परंगच्छलंगणानावस्यसं
निधिं ॥ न पश्चाद्भुवं यनुष्ठाना विमानं येमनीश्वराः ॥ १३ ॥ तत्पुराणश्रवो
णाद्राजंस्त्वयाप्राप्तं गणेश्वरात् ॥ विमानं चैव दत्तोरे वं भस्मं ड्डभगाह्वसा
नं ॥ १४ ॥ विनायकगणैर्युक्तं चतुर्बाहुविराजितैः ॥ मुकुटांगदहारादि
भूषणैरूपशोभितैः ॥ १५ ॥ दिव्यचंदनवस्त्रादिपुष्पंपरश्रुतोभिभिः
नरवकिंमारुत्पाभिर्न्दंगटासपाणिभिः ॥ १६ ॥ किं त्वा ते गोपये न युक्तं
दृष्ट्वा राजा ब्रवीत्पुनः ॥ राजोवाच ॥ क्व वासि बहुधावात्तो विमानानां
मुनीश्वरः ॥ १७ ॥ तदृष्टे पुरतोवापि मयात्तपो बलात् व ॥ म न्हिश्रयते
कर्णे बहुधा बहुवक्कैर ॥ १८ ॥ अनुभूतो मयासोपि पुराणश्रवणा
तव ॥ एवं बंब्रुवंति भूपे तु दूतात्तीर्थयानतः ॥ १९ ॥ प्रत्यि पश्यां त्रिला
क्रोचुः सोमतं नृपं तदा ॥ परामर्शेणादेवेन तव पुण्यास्तुतिः कृता

गणेशस्य पुराणस्य श्रवणाकेनवर्ण्यते गणेशविमानगे
लं जनं श्रुतगर्जितं एवं तस्मिन्वदतो मेघजगाम तं मर्त्य
ते विमानं देवो लोकपावकोत्तरान्वितं पदं

॥ग॰नु॰हृ॰॥

॥४५१॥

स्वनागरे पुत्रकं रक्षंतं नृपमुत्तमं ॥ तदमात्योऽपि नगरमध्यं सुबलं स
मपरूपतां ॥ उन्नस्तु सर्वदैवीमाश्रसामात्यो हेमकंठकः ॥ आलिंगनय
तेसर्वे तस्योधुः समंत्रमं ॥ १४ ॥ तेषां मालिंगने जाते ततो नृपसुतो
प्यसौ ॥ हर्षेणमहतायुक्तो सरोमांचो ब्रवीत्खलौ ॥ १५ ॥ ममभात
पितामात्योऽसे मयुक्तो नबाधकश्चित ॥ प्रकातोपि सरोयां संयुवा
मेकाकिनो कथं ॥ १६ ॥ एवमुक्तो ब्रवीत्सामनेता बुपवेरूपनपूज्यश्च
वस्त्रं वंदनभ्रपाद्यैः फलानां बूलकांचनैः ॥ १७ ॥ तपोविनाममभ
त्राणां कंठमात्रावलंबिनः ॥ प्रहर्निशं तयोर्ध्यानं मात्यस्य मममा
नसे ॥ १८ ॥ पितामेप्राबदत्पूर्वमेकदा दृष्टतं पुरः ॥ दास्यामितिक

आदेश्या लेगमिष्यामि दूतः सहविमानगः ॥ प्रसादात्तेचदेवस्य नमांधि
स्मर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ श्रीभक्तउवाच निशम्यगदितं तस्य नृगुः सम्भ्रमविह्वल
आनंदाश्रुः सरोमांचः कंठं दत्त्वा नृपसुतः ॥ २० ॥ प्राहहं नृपते विप्रो मा
ययावां स्तंभमहाफलं । गणेश्वरापुरोगो भरखानमां विस्मरके हि चित ॥ २१ ॥ एवमु
क्तवस्थियांतो धृतहस्तानुभावपि ॥ नमस्कृत्य विमानं तेन्यपं मुनिवरं स्वतं
२२ ॥ आकुहस्परमप्रीतो दूतवाक्यात्मरान्वितः । द्रावभात्यो सुधर्माच हरुहु
यीतमुत्तमं ॥ २३ ॥ ततो दूताश्च बाधुरानां घोषैर्मात्तं दिगंतरं ॥ विमान
शोभां वीक्ष्यैव सोमकां वीनं नंदतः ॥ २४ ॥ जकांतरत्विपुण्येन प्राप्तमेत
दसम्पत ॥ ततः क्ष्मापतिसम्यग्गोचिमानं यातमंबरे ॥ २५ ॥ स वेलिभपदं
प्राप्तांमस्वर्देहेन वीक्ष्यच ॥ विस्मयं परमं प्रापनत्वा दूतान्ययोपद ॥ २६ ॥

इति श्रीगणेशगीतासूपनिषत्सूपनिषदर्थे॰ सोमकांतविमानप्रा
प्तिवर्णनं नामोध्याय ५ सूत उवाच ॥ परिष्वज्य ददर्शाथ नृपो देव
पुरं निजं ॥ जहर्ष गोपुरारोलकृष्णाभां दृष्ट्वाथ कांचनीं ॥ १ ॥ ततः सु
धर्मा सस्मार संभारं स्वं समीक्ष्य ह ॥ निजं पुत्रं स्नेहवशात्स्मागा
गद्गदभाषणं ॥ २ ॥ हेमकंठो मम सुतो भक्तो सन्नगतो भवेत् ॥ पित्रो
मार्गं प्रतीक्षन्स्थाने संवत्सरे पुनः ॥ ३ ॥ त्वामितः कृपानिधे तस्य द
र्शनं कर्तुमर्हसि ॥ स्त्रियो वाक्यं निशम्यैवं ग्रहुरो नृपतिस्तदा
धी नृप उवाच ॥ हेमकंठो मम सुतो जीवेत्स्थाने क्व तो भवेत्
तत्रस्थासिन्न्याश्चोस्मि वस्त्ररा दर्शनं भवेत् ॥ ५ ॥ अनंतां कुत्र

गच्छेत्कृतोऽनेकमासीकदाचन ॥ ततत्र गंतु शक्तो ह परमं पदं ॥ ६
विरुद्धं कथमेतद्धि घटते परदकुतं ॥ दृष्ट्वा दूतास्तयोः श्लोकं ब्रूवं
जसत्तमं ॥ ७ ॥ शुचयोरोदनं ह्यसा ह्यपातः समुपागता ॥ हग्रमुक्त
रयामासद्दृष्टुालंयमस्त्रावरं ॥ ८ ॥ आतेभव स्नषा ध्याने संतोषो नः
परोभवेत ॥ ततस्तन्तरयामासुदूतादेवपुरं दुदकं ॥ ९ ॥ विमा
नं तत्कूटरेरास्यपुराणश्रवणागतं ॥ नागरं प्रमथपामासं वाद्यघो
षैः श्वनादितं ॥ १० ॥ सुखसौभाग्यसंपन्नं भक्तिसंयन्तं पंगतं ॥ य
यतुर्हेमकंठं तं सर्वदेवतां तमीश्वरं ॥ ११ ॥ स्वगणेन्द्रासनोतं हेमकं
ठमपस्यपतां ॥ सत्त्वोदीरमुखेभ्यश्च विपरीतं महाबलैः ॥ १२ ॥ अमा

॥ग॰ लो॰ उ॥

॥ध ६१॥

सहं ज्ञेयस्तत्रिन्न क्लिन्न भक्तित:॥ संवत्सरांते वृक्षोसौ भवं
त्पपथा पुरा॥ ॠ१॥ गणेशस्य पुरा ह्येतु समाघ फूल पुष्पवा
न्॥ तपो पिद्धि सकौनि: सन्ना क्षिस्त्यै निभो भवद्॥ ॠ१॥ या
वत्तपो मुनिस्तोति विमानं तावदागतं॥ तस्यागीतस माप्युक्तं
माद्यघोष निनादितं॥ ध१॥ गणेनादूतसंयुक्तं आश्रमांतिकं
माश्रितं॥ यथो भांपनृपतोना पद्दृक्षोनो सफुलावभु:॥ ध२॥
प्रतिपुण्या पितुस्तेते दूरादेवो ज्ञयात्तपं॥ पेक्षिप्तानम ध्येनो
तपे क्षेण प्रणेदिता:॥ ध४॥ सुधर्माचि मुनेरा ज्ञांग्रहयाता वि
मानमा:॥ दृष्टं देवपुर्यांयावत्तावत्तावत्स्म तिरागता:॥ ध५॥ अ

तच्चान्ततं वाक्यं करिष्यति॥ नाक्रुद्धः॥ माकुरुष्वदृथा चिंतां पुत्र
स्तेकुशलं तपं॥ तयो: पुण्यप्रभावेको ज्ञानीयात् भुवनत्रये॥२०॥ अनु
ज्ञां भवतो गृह्य निर्गता नगराद्वयं॥ चलतोपि पितुस्तेन स्त्रातो कुमार्यादि
कं महत्॥ क्षुधया पीडितो संतं स्तक वस्त्रा विपर्द्धां भुजं॥ कंदमूलै: फ
लैस्तत्र तिरं चाशितव भूपते॥२२॥ मातुस्ते पितथा वस्य सचेलस्तु नंपद
तदा॥ भ्रम क्षिर्वहुधा यश्चा दृष्टां चारु सरो महत्॥२३॥ शीतलं वृक्ष
वेष्ठी भिस्तत्र सुखा प भूमिप॥ सुधर्मा पादसंवाहं चकार स्त्रम कर्षि
तो॥२४॥ कावालु कंदमुग्धार्थे यावत्तत्रा यथो मुनि:॥ चक्रं पेमुनि श्रा
द्लोज स्वार्थे सोदवत्रीस॥२५॥ तरुणोर्द्ध मग्र स्थैव निज माययो

ऽत आगंसमायायोग रत्नमलफलं तं चेहु ॥ सर्वे ते दाग्रमं याता मु
निना पूजिता भृशं ॥ भोजिताः षड्रसं चान्ने विप्राः तिपरमां गताः ॥ २७॥
ततः कृपाप्रसंगो भूत्मुनिना च नृपेण च ॥ सर्वं चाकथयद्राजा
वृत्तांतं मुनयस्तदा ॥ २८॥ ततो मुनिर्ध्यानबलात्पूर्वजन्मास्य संजगौ
दृष्टितं मयच्छमोपायमब्रवीत्करुणायुतः ॥ २९॥ पुरितं भवणे चास्य
संत्रासो नो नृपो भवत् ॥ स संक्षिप्य महतायां वेताव देहाद्विनिर्गता ॥ ३०॥
पक्षिणः श्वेतवर्णा संधार भ्याम क्षितुं नृपं ॥ तेषां चंचुमहारोग
विह्वलः पतितो नृपः ॥ महतावात्स्येनः सश्रावयामास भक्ति
तः गणेशस्य पुराणं यद्बहूर्षमात्रं तु पापनिषिः ॥ अथोत्तरस्माते

नादो देवे नाम्ना प्रासिंच्यत ॥ तदंगात्पुरुषं घोरं निःकास्य तपसो
बलात् ॥ ३२॥ सोमकेशो ललज्जिह्वो व्याकुलः क्षुधया भृशं ॥ भक्ष्यं
प्रयाचे भृगुं सोमदत्तं पुरास्थितं ॥ ३३॥ भक्षयस्वाम्रवृक्षस्थं म
हांतं पक्षमवेव च ॥ तेन दृष्ट आम्रवृक्षे भस्मसाद भवत्क्षणा
त् ॥ ३४॥ ततस्तं प्रीतिकरं त्वा हम्भक्षयस्व स्वसो मुनिः ॥ ततो मु
निर्न्नृपमात्पुराणश्रवणं महत् ॥ ३५॥ भूयो निक्षिपयस्वं तं म
भस्म भस्मनि भूपिप ॥ यावच्च तस्य वृक्षो नभवेदम्रो यथापु
रा ॥ ३६॥ ततस्तमपि राजेंद्र दिव्यदेहो भविष्यसि ॥ आमाख्याउ
चुः ॥ तथैव स नृपश्चक्रे सा तां प्रत्तान् कपालव्रुगु ॥ मध्यिपस्य

॥ग॰उ॰खं॰॥

॥धि ६३॥

जनकं काकमाहतः ॥ कथं त्वं कार्मकं तातत्यक्ता सिद्धसंगतो जान
ते मम राज्येन को हेतुः कथया तव वत्सरं ॥ पालितं राज्यमखिलं
नेच्छे हम्मीं ममापि च ॥ शापथस्ते मया राजन्नतो नेतुं महार्हसि ॥१८
पितोवाच ॥ सर्वेषामेव संदृष्टं दृष्टादेव पदंबुजं ॥ अहं च परवान्नेत्र
कथं कार्यं मया जनाः ॥१९॥ मय स्नेहेन नागेभ्यामिपुत्रस्नेहाच्छिन्नो ष
तः ॥ अत्य ये बोधं गम्यानंतरमार्यं दुष्टमागताः ॥१९॥ ततः शोचन्स लोके
पुत्रं सोमकांते रुदस्य पि ॥ पुत्रं च देवं भ्रमती मंदया मातुरमस्तदा ॥२०
तऊचतुः ॥ तऊचतुः सोमकांतं तं धर्मपो राजन्पतो जनः ॥ तथापि सं
कल्पितं मायाप्पथा लंजगद्भ्रमतो ॥ अतः सर्वान्नुरुह्यैव पापि

ते ज्ञाति लिंग्पानंतरमेनगरान्नप ॥ दिदृक्षया पितृस्थानं ततो याता तौ
तं निवेदितुं ॥ ५१ ॥ तयोः शीघ्रं दर्शनाय यादिनो चेष्टमिष्यति ॥ तयो
वाक्यं निशम्य स्थं हेमकंठस्तवसन्निकृता ॥ ५१ ॥ ते मां चाज्ञा समायुक्तो
धावमानस्त्वरान्वितः ॥ ययो तद्दर्शनोत्सुकः पापुरसत्स्वपतन्नानुनौ ॥ ५४ ॥
विशीर्णं भूषणा गता निनागरेः सर्वके दैत्यः ॥ गलद्दृश्याः स्वस्थापप
विमानं नगरं संकुलं ॥ ५५ ॥ इति गणेशगीतासूपनिषत्सु ब्रह्म॰ हेमकं
ठदर्शनं वर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
तदमात्याश्च कुमाराः सोमकांतं पुरोपगुः ॥ प्रणिपत्य विलोलाश्रो
चनागतस्ते सुतो नृप ॥ १ ॥ सर्वमोरे नागरिके स्विन्दुः सुराग्ये पि दे

तोहर्षेणशोकेनद्रुतंस्थानमेवच॥४॥एवंनिवेदितोमासैःसोपि
शीघ्रंसमागतः॥आवासवनितादृष्टैःसेवकैश्चसमन्वितः॥५॥
दृष्ट्वाशोभांविमानस्यसर्वेआनंदनिर्भराः॥तत्रस्थःसोमकांतस्ते
दृष्ट्वानेमुर्धरातले॥६॥पुरुहूतैर्गणैस्सस्पकांतयाप्यतिकांतया
ततस्ततीर्थयात्रासक्ताज्जलिलिंगमुत्तंमुदा॥७॥आनंदाश्रुलिप्तु
चंतोसरोमांचावुभावपि॥विदेहाविवसंजातोनकिंचित्प्रूचतुः
सखेततकंचेन्नृपःसर्वांनन्नमुणानुग्रहान्मम॥गणेशस्यपुरा
ण्यश्रुत्वातंपापनाशनं॥८॥अभवंतेननिःपापोविमदेहोवि
मानगः॥सर्वेषांदर्शनंजातंपुनर्यस्यापियानगः॥९॥रूपावतो

गणेशोवयानंमेप्रितंभुवे॥राज्यंतुपरिभुक्तंचयस्यैश्वर्यपासंपदःसु
त॥९॥धामयास्यामिपरमंप्रसादोज्ञगुसंभवात्॥एवंतेशुश्रुवुर्य
शःसोमकांतमीरितां॥१०॥ऊहऊचुःसुखदंसर्वेपतिताःकेचिन्नरत
ते॥केचिन्मुख्यास्ततःप्रोचुःसोमकांतंहपानिधिं॥११॥नोविना
जगतीपालकस्यंयास्यस्थितिधामितत्॥प्राणाम्भस्त्रवसेयास्यामोप्यनु
तेनृप॥१२॥हस्यातस्तकेराजनस्सर्वेबांनोमविष्यति॥नचुपु
ण्यंतथायेनकृष्णामस्तंगणेश्वर॥१३॥तवप्रसादादेवस्ययास्यामो
लोकमुत्तमं॥संसारेस्सुखंकिंचित्दुआपुनर्शोहाघात्रहि॥१४॥अ
स्माकंनमविष्किंचित्साधनंधामसाधनी॥ततोब्रवीद्धेमकंठो

॥ ग॰पु॰ दि॰ ॥

॥ ४६५ ॥

शालकंटकवि॥ ५॥ कूष्मांडाख्यश्चतुर्थश्च पंचमो मुंडसंज्ञकः॥ प्रथमो विकटंक
द्विजसंज्ञस्तु राजपुत्र विनायकः॥ ६॥ प्रणवो वामोपरश्च द्वितीयावरणे स्थि
तः॥ वक्रतुंड एकदंत त्रिमुखश्च वि॥ ७॥ पंचास्यश्चापरश्चान्ये हेरंबश्च वि
विघ्नराजोपरश्चापि वरदश्च वि॥ ८॥ मोदकप्रिय इत्येते तृतीयावरणे
स्थिताः॥ विनायको भयप्रदः सिंहतुंड विनायकः॥ ९॥ कुणिताक्ष
श्चापरश्च क्षिप्रप्रसादसंज्ञकः॥ चिंतामणि दंतहस्तं उद्दुंड मुंड विना
यको॥ १०॥ चतुर्थावरणे ह्येतेष्टावेते विनायकाः॥ मणिकर्णि वि
नायकश्च आशा सृष्टि विनायको॥ ११॥ यक्षो गजकर्णश्च चित्र
घंटाविनायकः॥ सुमंगलश्च मित्रश्चापरा तेऽष्टविनायकाः॥ १२॥

सिद्धं गजाननं॥ राजोवाच॥ यदि सर्वपुरीनीता तदा कीर्तिर्दृढा मम॥ २२
भविष्यति रसायां मे नान्यथा तु भविष्यति॥ एवमुक्त्वा पुरा राज्ञा गणे
शस्य श्रीविश्ववं॥ २३॥ पुण्यहस्ते जलैनैवां ददौ राजा तदाज्ञया॥ तोहस्ते
गले रोषाः निःपापा पुण्यमूर्त्तय॥ २४॥ आबालवनिता वृद्धा रुरुहुर्या
नमुत्तमं॥ गणेशस्य श्रीवोदूतास्ततो गुरूर्ध्वमार्गतः॥ २५॥ ततः केचि
न्नराः पापा ये ये नो पिजलं करे॥ ते पुनर्नगरं याताः शासन्तुः शोचितं ज
लं॥ २६॥ ततो दृष्ट्वा शिरसे सर्वैरूर्ध्वं गतं नरं बहु॥ ऊचुः परस्परं लोका दृष्ट्वा
लोभेणतोषित॥ २७॥ नानाग्यवसायरता बभ्र बुद्ध्यमानसाः॥ कां
क्षिस्य साधनपरानदूताहं प्रहासिता॥ २८॥ बलान्नीला प्राक्षिप्य

न्यानमध्येतिकौतुकं तु ॥ नानाप्रिये राजन्मुर्धैस्तां स्तथैव निचिक्षपुः ॥ २९
उपविष्टम भद्देशे राजपत्नीसुतादयः ॥ अमात्याः परितो लोकाः नानावि
विविधः स्वकं ॥ मयूरेश मयूरेश राजपिताप्रिति चोभिराः ॥ बोधयन्नुरुदेवमा
देषु तत्र रत्सप्तरसां गतो ॥ ३१ ॥ प्रतिनादेन गर्जंति मंडलानि दिशामपि
अलोवेगेनतो प्रासाप्ता गणेशस्य पदं प्रभुं ॥ ३४ ॥ सुषुमांपदिपत्रूपंतो विस्म
येन प्रभुर्वंतितिति ॥ अहो मत्स्तपुराणस्य येन दर्शेग आननः ॥ ३५ ॥ समीप
तां यथु सर्वे सा जासा रूपमापृच्छ ॥ सूत उवाच ॥ एवं वः कथिता विप्रा
गणेशस्य पुराणजा ॥ कथासर्वजनस्यपि ३६ अवणात्सापतारिनी
शृणुध्वं देवदूतेभ्यो विमानेभ्य वान्तषः ॥ तत्सर्वं भवतां विप्राः कथयामि

कथानकं ॥ ३७ ॥ इति गणेशपुराणे उत्तरार्द्धे सोमकांतस्य देवपुरस्य च प
दार्तिवर्णनं नामोध्यायः ॥ १४० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ किं दृष्टं सोमकांतेन वि
मानवर्तिनानघ ॥ तदूर्ध्वं श्रोतुमिच्छामो वदसर्वं महामते ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ग
च्छता सोममार्गेण दृष्टं दूतास्महात्मना ॥ वराणसी स्थितानं तु गणेशस्थानं महत्
स्थलं ॥ नानानिपदिवाराणां तानि तः शृणु तान पा ॥ २ ॥ राजोवाच ॥ दूतो व
देतु हृदया विश्वेश्वरा परिधारगान् ॥ गणेशानाममका स्थलिन स्मरणात्सर्वसि
द्धिदातः ॥ ३ ॥ तऊचुः ॥ कथयाम समासेन विश्वेशावरणे गतान् ॥ ४ ॥
गणेशानल्के मरोराजन्शृणु सर्वभयापहान् ॥ दुर्गविनायको ध्यार्क
भीमचंडविनायकौ ॥ अष्पमावरणे सिद्धि सिद्धिरः ॥ लंबोदरः कूटदंतः

॥ग॰ज॰दूं॥

॥५६०॥

सहंनरः॥नदारिद्र्यंसमाप्नोतिनसंकष्टंनरःक्वचित्॥१०॥ईप्सितंसमवा
प्नोतिपद्माद्यश्चनिधीनपि॥कल्पद्रुमःकामधेनुर्निधिश्चिंतामणिस्त
था॥११॥तस्यवश्यत्वमभ्येतिसोपिवंद्योभवत्यपि॥आरुरक्षांस्तंभउच्चाटन
मथापिवा॥१२॥अस्यस्मरणमात्रेणनिस्तस्याक्षरोनरः॥गणेशनिकटे
स्थित्वाप्युरर्णंशृणुयान्नरः॥१३॥महापापाद्विनिर्मुक्तःस्त्रीबालहत्ययापि
च॥शान्तिमाप्नुयादंलेगणेशस्यनसंशयः॥१४॥महारोगोपिभक्तेसंस्थाप्यके
स्तंगणंशृणुयाद्दिवे॥कर्मणेसभतेवर्णवैरूपक्षेत्रच्छिद्रमुच्चात्॥१५॥
नित्यनैमित्तिकंकर्मकृत्वायःशृणुयादिदं॥कर्मसाफल्यमाप्नोतिगणे
शस्यप्रसादतः॥१६॥भाद्रेशुक्लेचतुर्थ्यांयःश्रवणंकुरुतेमहामयी॥मं

मोदःप्रमोदःसुमुखोदुर्मुखोविघ्नकृद्वि॰॥गणपश्चतथापरश्चतथाज्ञान
वि॰॥१६॥सप्तमावरणेदेहस्तथाद्वारेवि॰॥अविमुक्तोघ्नमोपत्र
मोक्षदोपवि॰॥१७॥जनोभगीरथश्चमाहिहास्यंदचिनायकः॥कप
र्दीतिकरोदेहेपस्तथाबिंदुविनायकः॥१८॥एतेषांस्मरणंनित्यंसर्व
कामफलप्रदं॥प्रातरुत्थायपश्चैतान्पठतेशुद्धमानसः॥१९॥नत
स्यविघ्नाविघ्नंहिकुर्वंतीसर्वकर्मसु॥एकैकनामनामाजेन्मन्दल्लभिस्तं
दुर्लभरपि॥शतिलेनुमीदतैश्चैवलाभजयेकृत्स्निमांस्तत्र॥असाध्यंस
धयेत्कार्यंसर्वविजयीभवे॥२०॥आयुष्मंपुष्टिमारोग्यंप्राप्नुयात्पु
रमुत्तमं॥इदंतेकथितंसर्वयेहिहस्तंस्वपानप॥२१॥लक्ष्मीपत्य

ग.उ.ई.

१६६

देवदूतास्ततो धाम निजं मुदा॥ तदेतत्कथितं विप्रा विघ्नेशाचरणं तथा

२३॥ इदानीं कथयिष्यामि पुराणस्य फलश्रुति॥ २४॥ इति श्रीगणेशपुरा

णे उत्तराखंडे बालचरिते षट्पंचाशद्विनायकवर्णनं नाम त्रयपंचा

१५३॥ सूत उवाच॥ जन्ममरतीन्चवस्यांतां पुराणस्य संश्रयात्॥ एकदा ब

ह्मरोश्चैवस्याद्वधस्यश्रवणं द्विजाः॥ १॥ नरः कुत्र लुलंकुर्षोषपश्या

सनातकेपि॥ षोडशेति कृतक्षेत्रे सोमसूर्यग्रहे नरः॥ २॥ हेमभारस

हस्राणि विप्रेभ्यो भक्तिभावतः॥ तदस्य श्रवणात्पुण्यं प्राप्नुयान्मान

वो भुवि॥ ३॥ यज्ञानां सर्वभूतानां सर्वेषां दक्षिणावतां॥ फलं कलो

त्र फामासपुराणश्रवणात्स्यच्च॥ ४॥ पुराणश्रवणस्यास्य पुण्यं तस्मा

द्विशेषवत्॥ श्रोतानां जलदानानां तत्र का गणना भवेत्॥ ५॥ कोटिकन्या

प्रदानानां गोदानानां सहस्रशः॥ यत्पुण्यं कोटिगुणितं तदस्य श्रवणा

द्भवेत्॥ ६॥ भारतस्य पुराणस्य संपूर्णस्य श्रवादपि॥ तत्पुण्यं कोटिगुणि

तं तदस्य श्रवणाद्भवेत्॥ ७॥ यस्य गेहे गणेशस्य पुराणं लिखितं भवे

त्॥ न तत्र राक्षसा भूता प्रेताश्चापूतनादयः॥ ८॥ ग्रहा वा सग्रहास्ते वापी

डां कुर्वंति कर्हिचित्॥ तत्र हृदि गणेशोऽसौ रक्षते सर्वदा स्वयं॥ ९॥ इ

दं पुराणं श्रवणात्पूजयेद्धृसमाहितः॥ तस्य दर्शनतः पूता भवंति प

तिता नराः॥ १०॥ ब्रह्मादीनां मुनीनां समामान्यो भवति मानवः॥ कुष्ठो देहे

स भुवनं तु कुष्ठश्च कुपदं ददेत॥ ११॥ अष्टसिद्धिः समाप्नोति श्रवणात्स

तः कुमारः सगरेणेरितो नृपस्य भवत्॥ मुक्तस्तेन सुखं त्यक्त्वा गणेशं परमुत्तमं
तस्य भगिनी वंध्यासीत्त्रिंशत्पूर्वं रजस्वला॥४३॥ यथाकालं भवत्येवं केचोत
स्यासमं सति॥ गणेशाराधनपुत्राग्रे स्यकामजाता तां च तत्स्तुतिं॥४४॥ आका
र्यपरिश्रुत्यावपुराणं तत्सुखावहं तां॥ स भेजे पुत्रमहात्म्यं गणेशं भजने रता
४५॥ पुत्रान्येत्रान्सभावाप्य भुक्त्वा भोगाननेकशः॥ जगाम स्वर्गलोकं स्म
निजधामावसाननतः॥४६॥ सगरस्य तु पुत्राणामेकं पंगुरभूत्सुतः॥ तेना
पिदं श्रुतं पुराणं पुराणं लोभनं शुभं॥४७॥ भक्त्या ह्यद्वादशवर्षाणि विनीतेन
प्रभक्तितः॥ संतोष्य लोभगणं द्रष्टेऽस्मिन्नतो धीसमवाप सः॥४८॥ द्विजयं पुष्टि
मायुष्यं प्राप्य तेथा मतस्पृहं॥ अपुष्याद्दना पुराणं तां श्रवणेयस्य कर्स भवे
त्॥४९॥ तदेकस्य पुराणस्य गणेशस्य स्तुतं भवेत्॥ का कवंध्या बहु सु

उपेतोरगोरम्ये संहृत्य परमादरात्॥१९॥ पुराणं श्रृणुयात्स च स्तस्य तु हि वि
नायकः॥ ददाति निखिलान्कामान्कामानन्नं ते मोक्षं च विधपः॥२०॥ स्तोत्रा
णपत्रं चयावर्तितावंतिप्रत्यहं नरः॥ पठेत्स यो विधानेन मासमात्रं जपेत्तु यः
२१॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्कृत्वा सोपि तन्मयतामियात्॥ ऋषय ऊचुः॥ कथम
श्रवणात्पुण्यं केन प्राप्तं पुरानघ॥२२॥ तं नः शंस महाभाग श्रोतुं लालसादरं
मुने॥ सूत उवाच॥ श्रृणुध्वं मुनयः सर्वे कश्चित्कौभव श्रुतिः॥२३॥ ब्रह्म
लोकं गतोकस्माल्लोभक्रोधपियदृच्छया॥ नमस्कृत्य स्वयं लोके शंभुमुपविष्टो तदा
दृष्ट्वा॥२४॥ हर्जितोपरयाभक्त्यातो भक्तो पीयदृच्छया॥ नमस्कृत्य स्वयं लोके
शंभुमुपविष्टोतदा त्वया॥२५॥ हर्जितोपरयाभक्त्या लोभक्रोधौ पीयदृच्छया
नमस्कृत्य स्वयं लोके शंभुमुपविष्टो तदा त्वया॥२६॥ हर्जितोपरयाभक्त्यालो

महापापहरं कथा ॥ नमस्कृत्य पुलोके शंभुमुपविष्टो ततः सुखं ॥ २७ ॥ इति
तोपरुयाभक्त्या लोमशोत्यात्रवीदिदं ॥ लोमश उवाच ॥ मासाय कथितं देव
पुराणं पुण्यवर्द्धनं ॥ २८ ॥ गणेशस्य महाभाग तस्मै वक्ष्ये विशेषतः ॥ श्रो
वाच ॥ श्रुतं लोमश यत्फलेन सर्वपापहरं शुभं ॥ २९ ॥ पुराणं हि गणेशस्य
काममोक्षप्रदं नृणां ॥ सूत उवाच ॥ ततः स कथयामास ब्रह्मा स्वयं चैनपा
मतः ॥ ३० ॥ लोमशाय गणेशस्य पुराणं काममोक्षदं ॥ एकैकेन मनस्तुष्ट्यै
नृष्टं भक्त्या विशेषतः ॥ ३१ ॥ ततः सर्वागमोच्चरवसोवाच भार्गवं मु
निः ॥ अधीत्य पाठतः स बुद्ध्या बोधयामास चेतसा ॥ ३२ ॥ मुक्त्वा भोगा
न्यथाकेचं पुत्राम्भोज्यान बाप्यच ॥ अंते जगाम परमं धाम गाणपत्यमु
मं ॥ ३३ ॥ पुनः श्रृणु त्वं मुनय इतिहासं पुरातनं ॥ इक्ष्वाकुकुलसंभूतो

राजा श्रुतकृल्लकः शुचिः ॥ पञ्चादानप्रदो नित्यं ब्राह्मणपरायणोरितः ॥ अरम्या
ता सर्वधाराणां प्रजानां पालनं रतः ॥ ३४ ॥ षष्ठभागी लोकानां भास्यः श्री
यतरोपिच ॥ विख्यातस्त्रिषु लोकेषु गुणैस्तासंवरराणमिव ॥ ३५ ॥ अनपत्यः
स पुत्रार्थं पुत्रियामिष्टिमाहरत् ॥ सार्गं सदक्षिणं मखं हतैः स विधितो
ततः ॥ ३६ ॥ लेभे रत्नसंततिं राजा हरिवंशमथाम्लणेन ॥ इज पिलाद्विजो
तं सेवच्चिकं पमितोभूपच ॥ ३७ ॥ वस्त्रधेनुं हिरण्यं पादेरलम्लफलादिभिः
ततो पिता लभस्व सुतं दैवात्मकं सुतं शुभं ॥ ३८ ॥ समायास्तत्र विप्रास्तेषा
केशगम्य पुराणवित् ॥ स्थापितः प्रार्थयित्वा स राजा सं वरेणोनसः ॥ ३९
श्रुत्वा पुराणं तद्भक्त्या कुर्वन्नेश्रावयं मुदा नृपः ॥ तद्धित तोषयामास मध्यकं
तं द्विजपुंगवं ॥ ४० ॥ रत्नमुक्ताफलैर्वस्त्रैर्भूषणैर्हेमनिर्मितैः ॥ लभेत

ताश्रवणादस्य जायते ॥ वेदाध्ययनसंपन्नो मान्योपि द्विजपुंगवः ॥ ५० ॥
शूद्रो वैश्यत्वमाप्नोति वैश्यः क्षत्रियतामपि ॥ क्षत्रियो द्विजतां याति श्र
वणाद्ब्रह्मकर्मा तु लभते चास्याध्यायस्य संश्रवात् ॥ गुणवंतं कु
लीनं च पतिं साधुधर्मान्वितं ॥ ५१ ॥ जात्यंधो लभते दृष्टिं पुराणस्यास्य
संश्रवात् ॥ सर्वतीर्थेषु यत्स्नानाद्यद्दानादिदानानि सर्वशः ॥ ५२ ॥ तत्फलं स
मवाप्नोति भक्त्या यः शृणुयादिदं ॥ पंचाग्निसाधनं ग्रीष्मे हेमंते जलवा
सतं वर्षास्वाकाशवासं यः कुरुते बहुवत्सरं ॥ तत्फलं प्राप्नुयान्मर्त्यः संश्रुते
ध्यायपंचके ॥ अग्निहोत्रं सदा यस्तु सेवते भक्तिमान्नरः ॥ तत्फलं हि पुरा
णस्य श्रवणादस्य जायते ॥ ५३ ॥ एकांगुष्ठेन यस्तिष्ठेद्वर्षाणि प्रयुतं द्वि
जः ॥ दशाध्यायश्रुतेरस्य पुराणस्य तथा फलं ॥ ५४ ॥ लभते मानवो भ

स्यान्निश्चितं नात्र संशयः ॥ आजन्ममरणान्तिकं शृणुयान्मानवो भुवि ॥ ४८ ॥
पुराणं तु गणेशस्य चक्रवर्ती भवेत्तु सः ॥ आजन्ममरणं यस्तु कार्तिके मासि
करोति यः ॥ तस्य पुण्यं लभते मर्त्यो गणेशस्य पुराणतः ॥ सहस्रं माघमासस्य
प्रयागे स्नाति मानवः ॥ ५० ॥ तत्फलं लभते मर्त्यः पुराणस्यास्य संश्रयात्
गोमतीसंगमे तद्वत्स्नानं भक्त्या करोति यः ॥ ५१ ॥ तत्फलं कोटिगुणितं ल
भेत चास्य संश्रवात् । गणेशस्य पुराणांशं शृणुयाद्भक्तिमान्नरः ॥ ५२ ॥ नम
यं तस्य मङ्गलानुवन्ध्यात्स्वच्छ कृतकृतः ॥ रुद्देवः कथितं सर्वपुराणं हि सवि
स्तरं ॥ ५३ ॥ संक्षेपे महिमा वक्तुं न शक्यो वर्षकोटिभिः ॥ ब्राह्मणघातमुख्ये
ना पितृघ्नेनापि मुच्यते नरः ॥ ५४ ॥ युक्ताभिः परिदृष्टं यः सर्वपापप्रणाश
नं सर्वकामप्रदं भुक्तिमोक्षदं पुण्यवर्धनं ॥ ५५ ॥ गणेशस्य परेशस्य नाम

लीलाधरस्य च कथां श्रोत्राघहर्त्रीं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ५५ ॥ इति श्री
गणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते फलश्रुतिवर्णनं नाम चतुःपंचा
शोध्यायः ॥ १५४ ॥ मंगलं लेखकानां च पाठकानां च मंगलं मंगलं स
र्वलोकानां भूमीभूर्पति मंगलं १ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं म
या यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते २ श्रीशुभं भवतु श्रीरस्तु

ཀ.ཏ.ཕྱི

ཕི༢༡

16

6